Tarih

10. Sınıf

Ders Kitabı

Yazarlar

Handan AKGÜN
Hasan KULAÇ
Nergiz SARITAŞ
Serdar IŞIK
Şerife MUTLU

DEVLET KİTAPLARI
Kitabın Basıldığı Matbaa Adı,
2026

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI NO..... : 10146
DERS KİTAPLARI DİZİSİ NO..... : 2179

Her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Kitabın metin, soru ve şekilleri kısmen de olsa hiçbir surette alınıp yayımlanamaz.

Editör

Prof. Dr. Selahattin KAYMAKCI
Prof. Dr. Güray KIRPIK
Prof. Dr. Bülent AKBABA
Dr. Emre KARATAŞ

Dil Uzmanı

Filiz MUSLU

Görsel Tasarımcı

Aynur EFE
Melek İLTAŞ

Çoklu Ortam Tasarımcısı

Mehmet Azzem AKGÖZ
Murat ÖZBEY
Ersen AKTAŞ

Program Geliştirme Uzmanı

Doç. Dr. Serkan DEMİR
Hilal ALTINTAŞ
Talip AYDEMİR

Ölçme ve Değerlendirme Uzmanı

Dr. Öğr. Üyesi Semih AŞİRET
Elif Ebru DOĞANGÜZEL

Rehberlik Uzmanı

Mevlüt SELVİ

Baskı

Baskı Matbaanın Adı ve
Ticaret Ünvanı
Tel: (0000) 000 00 00

ISBN 978-975-11-8924-0

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 09.05.2025 tarih ve 132219612 sayılı yazısı ile eğitim aracı olarak kabul edilmiştir. Kurulca bu kitabın kabul edilmiş olması ders kitabından yayınevi ve yazarın/yazarların sorumluluğunu kaldırmaz.



İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

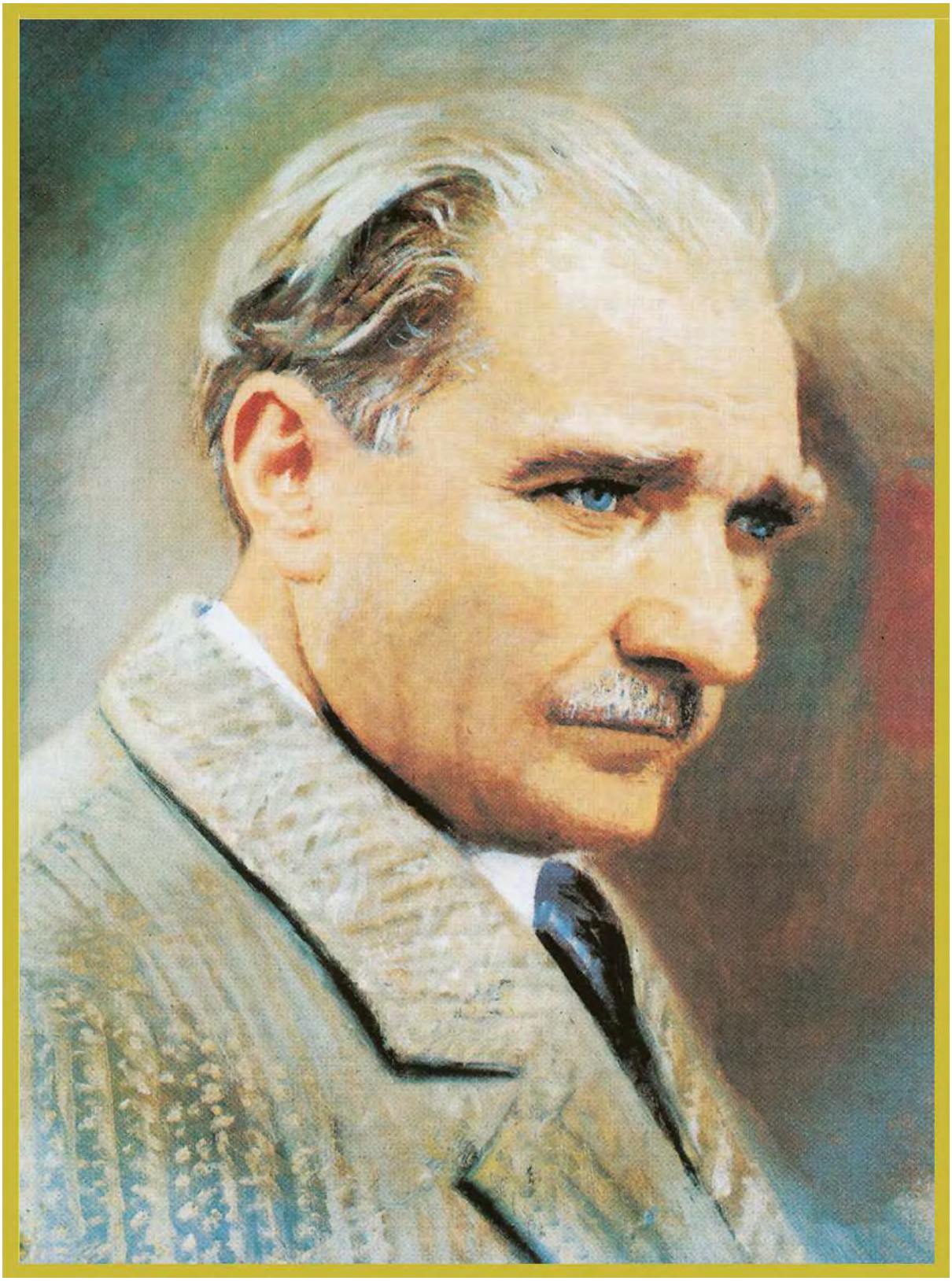
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk



MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

Kitabın dijital kopyasında "İçindekiler" sayfasındaki başlıklar üzerine tıklayarak ilgili sayfalara, ünite isimlerinin üzerine tıklayarak da "İçindekiler" sayfasına ulaşabilirsiniz.

İçindekiler

Kitabın Tanıtımı 8-9

1. ÜNİTE TÜRKİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE (1040-1299) 10

1.1. Türkistan'dan Türkiye'ye Uzanan Süreçte Meydana Gelen Önemli Askerî Mücadeleler 12
1.2. Türkistan'dan Türkiye'ye Uzanan Süreçte Türk Devlet ve Ordu Teşkilatında Meydana Gelen Değişim 34
1.3. Türkistan'dan Türkiye'ye Uzanan Süreçte Türklerin Sosyal Yaşamları ve Ekonomik Faaliyetleri 50
1.4. Türk-İslam Medeniyetinin Bilim, Kültür, Eğitim ve Sanat Alanlarında Ortaya Çıkardığı Etkiler 66
Ölçme ve Değerlendirme Soruları 100

2. ÜNİTE BEYLİKTEN DEVLETE OSMANLI (1299-1453) 108

2.1. Osmanlı Devleti'nin Kuruluşuna Dair Görüşler 110
2.2. Beylikten Devlete Siyasi ve Askerî Gelişmeler 122
2.3. Osmanlı Devleti'nde Ordu, Hukuk ve Toprak Sistemi 140
2.4. Osmanlı Devleti'nin İskân ve İstimalet Politikası 156
2.5. Osmanlı Devleti'nin İlim ve İrfan Geleneği 172
Ölçme ve Değerlendirme Soruları 197

3. ÜNİTE CİHAN DEVLETİ OSMANLI (1453-1683) 206

3.1. Osmanlı Devleti'nin Cihan Devleti Hâline Gelmesi 208
3.2. Osmanlı Devleti'nin Yönetim ve Ordu Yapısında Değişim 235
3.3. Avrupalıların Sömürgeci Politikaları 257
3.4. Osmanlı Devleti'nde İsyanlar 270
3.5. Osmanlı Devleti'nde Bilim, Kültür, Eğitim ve Sanat 284
Ölçme ve Değerlendirme Soruları 305

Sözlük 310
Kaynakça 313
Cevap Anahtarları Karekodu 316
Görsel, Genel Ağ ve E-İçerik Kaynakçası Karekodu 316
Türkiye'nin Mülki İdare Bölümleri ile Kara ve Deniz Komşuları Haritası 317
Türk Dünyası Haritası 318

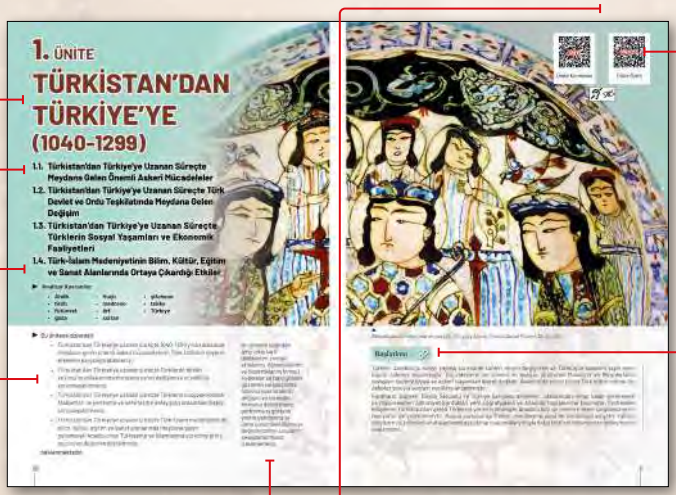
Kitabın Tanıtımı

Bu kitap, üç üniteden oluşmaktadır. Her ünite başında ünite kapak sayfası bulunmaktadır.

Ünite kapaklarında o ünitenin adı, ünitedeki alt konu başlıkları, öğrenilecek kavramlar, öğrenme çıktıları, ünite sonunda öğrenciden yerine getirmesi beklenen görev ya da sorumluluklar hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca üniteyle ilgili hazırlanan sunumlara ve diğer e-içeriklere ulaşmak için karekodlar yerleştirilmiştir.

Kitap genelinde kullanılan tüm karekodlar akıllı cihazlarla okutulabilir ya da kitabın dijital kopyasındaki karekodun üzerine tıklanarak kitaba ait e-içeriklere ulaşılabilir.

** Kitap genelinde bu işaretin bulunduğu metinler, o metnin yazıldığı dönemin yazım ve noktalama kurallarına sadık kalınarak alınmış ya da kısaltılmıştır. Alıntı metinler üzerinde günümüz yazım ve noktalama kurallarına göre değişiklik yapılmamış, metinlerde geçen bazı kelimelerin anlamları ise sözlük bölümünde açıklanmıştır.*



Ünitenin adı

İçerik Çerçevesi

Üniteyle ilgili anahtar kavramlar

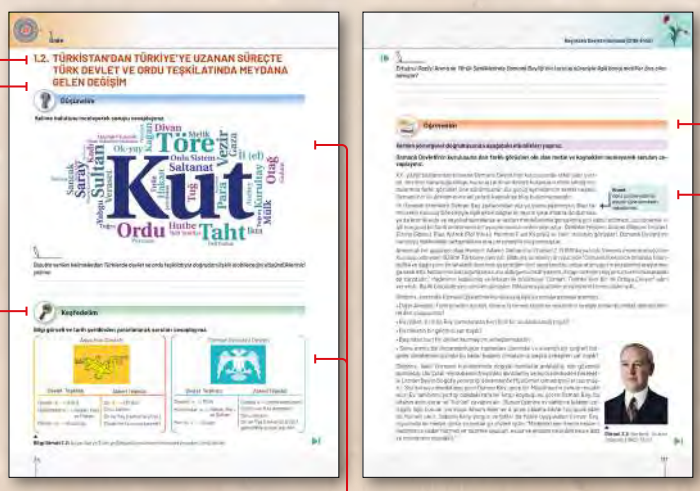
Öğrenme çıktıları

Ünite sunumlarına ve diğer e-içeriklere yönlendiren karekod alanı

Ünitedeki içerik çerçevesine öğrencinin dikkatini çekmek için hazırlanan giriş metni

Ünitede öğrenciden beklenen görev ve sorumluluklar

Görme ve işitme engelli öğrencilerin de yararlanabileceği içerikleri gösteren simge



Desimal sistemle gösterilen ünite içerik çerçevesi başlığı

Konuya ilgi çekmek ve merak uyandırmak için hazırlanan "Düşünelim" etkinliklerinin bulunduğu alan

Konuya hazırlık yapmak için verilen bireysel etkinliklerin ve grup çalışmalarının bulunduğu "Keşfedelim" alanı

İçerik çerçevesine ilişkin bilgilerin etkileşimli olarak açıklandığı "Öğrenelim" alanı

Öğrencilere yol göstermek, ihtiyaç duyulan konularda ek bilgi vermek, önemli görülen kelime, kavram veya tanımları açıklamak için oluşturulan alan (Bu alanın yanındaki ok uçları, ilgili satırı işaret eder.)

Öğretim programındaki köprü kurma ve ön değerlendirme bölümlerini karşılayan; öğrencilere yol göstermek, ihtiyaç duyulan konularda ek bilgi vermek, önemli görülen kelime, kavram veya tanımları açıklamak amacıyla oluşturulan alan (Bu alanın yanındaki ok uçları ilgili satırı işaret eder.)

İçerik çerçevesini pekiştirmek için hazırlanan soruların verildiği alan

Öğrencilerin içerik çerçevesiyle ilgili edindikleri bilgileri ya da ulaştıkları çıkarımları yazması için bırakılan alan

Alıntı metinlerle ilgili kaynakça bilgilerinin verildiği alan

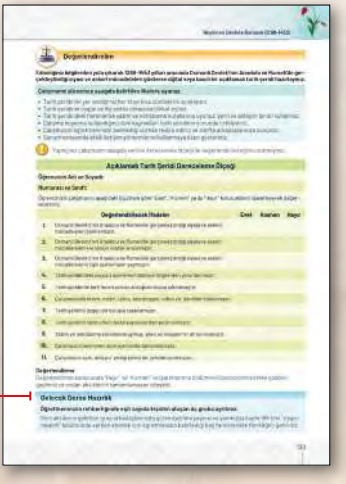


İçerik çerçevesiyle ilgili özgün kaynaklardan yapılan alıntıların ya da özgün metinlerin bulunduğu alan



Öğrenilen bilgileri etkinlikler aracılığıyla yeni olaylara ve durumlara aktarmak için hazırlanan "Uygulayalım" alanı

İçerik çerçevesiyle ilgili öğrenme çıktılarının, sınıf içinde kazanılan bilgi ve becerilerin pekiştirilebilmesi amacıyla hazırlanan "Değerlendirelim" alanı.



Öğrenci ve öğretmenin derse gelmeden önce yapması gereken hazırlıkları hatırlatan bilgilendirme alanı

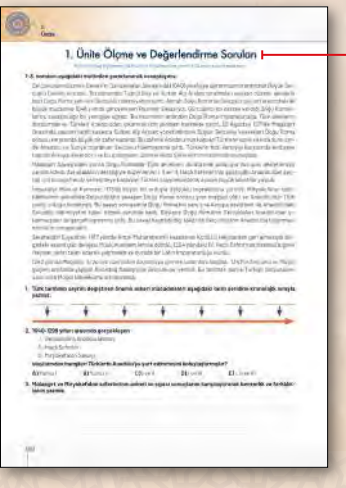


Türk devlet adamlarının yaşam öykülerinin yer aldığı bölüm

Çalışmanın bir sonraki sayfada devam ettiğini göstermek için ▶| sembolü, önceki sayfadan devam ettiğini göstermek için ise |▶ sembolü kullanılmıştır.



İncelenecek örnek çalışmaların başlangıcını gösteren alan



İçerik çerçevesinde ele alınan tüm öğrenme çıktılarının değerlendirilmesi ve pekiştirilmesine yönelik soruların bulunduğu alan.

1. ÜNİTE
TÜRKİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE (1040-1299)



1.1. Türkistan'dan Türkiye'ye Uzanan Süreçte Meydana Gelen Önemli Askerî Mücadeleler
1.2. Türkistan'dan Türkiye'ye Uzanan Süreçte Türk Devlet ve Ordu Teşkilatında Meydana Gelen Değişim
1.3. Türkistan'dan Türkiye'ye Uzanan Süreçte Türklerin Sosyal Yaşamları ve Ekonomik Faaliyetleri
1.4. Türk-İslam Medeniyetinin Bilim, Kültür, Eğitim ve Sanat Alanlarında Ortaya Çıkardığı Etkiler

Anahtar Kavramlar

- **Ahilik**
- **fetih**
- **fütüvvet**
- **gaza**
- **Haçlı**
- **medrese**
- **örf**
- **sultan**
- **şifahane**
- **tekke**
- **Türkiye**

Bu ünitede sizlerden

- Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte 1040-1299 yılları arasında meydana gelen önemli askerî mücadelelerin Türk tarihinin seyrine etkilerini karşılaştırabilmeniz,
- Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Türklerde devlet ve ordu teşkilatlarında meydana gelen değişim ve sürekliliği yorumlayabilmeniz,
- Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Türklerin sosyoekonomik faaliyetleri ile yerleşme ve şehirleşme anlayışları arasındaki ilişkiyi sorgulayabilmeniz,
- Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Türk-İslam medeniyetinde bilim, kültür, eğitim ve sanat alanlarında meydana gelen gelişmeleri Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecine etkisi açısından değerlendirebilmeniz

beklenmektedir.

Bu ünitede sizlerden giriş-çıkış kartı (bildiklerim, merak ettiklerim, öğrendiklerim ve hissettiklerim formu) ile benzer ve farklı yönleri gösteren karşılaştırma tablosu hazırlamanız, değişim ve süreklilik formunu doldurmanız, performans görevini yerine getirmeniz ve ünite sonundaki ölçme ve değerlendirme sorularını cevaplandırmanız istenmektedir.

Ünite Karekodu

Ünite Özeti



Selçuklularda hükümdar ve maiyeti, XII. yüzyıl sonu, Toledo Sanat Müzesi, Ohio / ABD

Başlarken

Türkler, Anadolu'yu vatan yapma sürecinde tarihin akışını değiştiren ve Türklüğün kaderini tayin eden büyük zaferler kazanmıştır. Bu zaferlerin en önemli iki ayağını oluşturan Malazgirt ve Miryokefalon savaşları sadece siyasi ve askerî başarıdan ibaret değildir. Anadolu'da vücut bulan Türk kültür mirası, bu zaferler yoluyla sonraki nesillere aktarılmıştır.

Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu devletleri, atalarından miras kalan gelenekleri ve müesseseleri hâkimiyet kurdukları yeni coğrafyalara ve Anadolu topraklarına taşımıştır. Fethedilen bölgelere Türkistan'dan gelen Türklerin yerleştirilmesiyle Anadolu köy ve şehirlerindeki sosyoekonomik faaliyetler de çeşitlenmiştir. Bunun sonucunda Türkler, kendilerine özgü bir medeniyet ve şehir kültürü oluşturmuş, bilim ve sanat alanlarında yaptıkları çalışmalar yoluyla da bu kültürel dokunun zenginleşmesini sağlamıştır.

1.1. TÜRKİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE UZANAN SÜREÇTE MEYDANA GELEN ÖNEMLİ ASKERÎ MÜCADELELER

Düşünelim

Harita ve metinden yararlanarak soruları cevaplayınız.



Harita 1.1: XI-XII. yüzyıllarda Asya

MÖ VIII. yüzyılda İskitler tarafından başlatılan Anadolu'ya yönelik Türk akınları, IV. yüzyılda Hunlar, VI. yüzyılda da Sibir Türkleri tarafından devam ettirilmiştir. Yerleşme amacı taşımayan bu akınlarda Türkler, Anadolu'yu keşfederek yeni geçim kaynakları bulmayı ve Anadolu'da yaşayan topluluklarla ticaret yapmayı hedeflemiştir. VII. yüzyılda Avar Türkleri, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun başkenti Konstantinopolis'i (İstanbul) kuşatmış ancak başarısız olmuştur. XI. yüzyılda kalabalık bir nüfusa ulaşan Oğuz Türkleri, Horasan ve Maveraünnehir bölgelerinde Karahanlı ve Gaznelilerin baskısı altında kaldıkları ve yeterli toprağa sahip olamadıkları için yeni yerleşim yerleri aramaya başlamıştır (Harita 1.1).

Türkiye Selçukluları Dönemi'nde yazılmış Türk-İslam kaynaklarında Romalılar ve Bizanslılar için Rum tabiri kullanılmış, Anadolu coğrafyası da Diyar-ı Rum şeklinde ifade edilmiştir. Türklerin "diyar-ı Rum (Roma ülkesi)" adıyla andıkları Anadolu, Malazgirt Zaferi'nden sonra gerek kültürel gerekse demografik açıdan tam bir Türk yurdu hâline gelmiştir. Batılı tarihçiler, 1148'de yapılan II. Haçlı Savaşı sırasında Türk nüfusunun çok olduğuna ve Türkler tarafından büyük bir gayretle savunulduğuna şahit oldukları Anadolu için Türkiye (Turkhia, Turquia) ismini kullanmaya başlamıştır.

Tarihte Türkiye Selçukluları için kullanılan diğer isimlerden biri de Selâçıka-yı Rum'dur. Osmanlılar da Rum kelimesini hem coğrafi bir isim hem de bir eyalet adı olarak kullanmıştır. XIX. yüzyılda ise Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan ve Rumca konuşan etnik gruba da Rum denmeye başlanmıştır.

1. ***Türklerin Anadolu'yu yurt olarak seçmesinin nedenleri neler olabilir? Gerekçeleriyle açıklayınız.***
2. ***Anadolu topraklarına Türkiye adı verilmesinin nedenleri hakkında neler söyleyebilirsiniz?***

Keşfedelim

1040-1299 yılları arasında meydana gelen önemli askerî gelişmeler hakkında verilen formun "Bildiklerim" ve "Merak Ettiklerim" bölümlerini doldurunuz.

Dandanakan Savaşı	Pasinler Savaşı	Malazgirt Savaşı	Miryokefalon Savaşı	Haçlı Savaşları	Hıttin Muharebesi ve Kudüs'ün Yeniden Fethi	Kösedağ Savaşı

Bildiklerim	Merak Ettiklerim

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

1040-1299 yılları arasında meydana gelen önemli askerî mücadelelerle ilgili metin, kaynak ve görsellerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Selçuk Bey, Oğuzların Üçok koluna mensup Kınık boyundandı (Görsel 1.1). Oğuz Yabgu Devleti'nin subaşılarından Dukak Bey vefat edince yerine oğlu Selçuk Bey geçti. Bir süre sonra yabgu ile anlaşmazlığa düşen Selçuk Bey, maiyetiyle birlikte Cend şehrine gelerek burada İslamiyet'i kabul etti.



Görsel 1.1: Kınık boyuna ait tamga



Görsel 1.2: Tuğrul Bey (Temsilî)

Gazneli Devleti hükümdarı Sultan Mahmud, Selçuk Bey'in ölümünden sonra devletin başına geçen Arslan Yabgu'yu ve maiyetini hileyle yakalatıp Kalincar Kalesi'ne hapsetti (1025). Oğlu Kutalmış buradan kaçıp kurtulduysa da Arslan Yabgu hapiste vefat etti (1032). Bu olaydan sonra ona bağlı Oğuzların bir kısmı dağıldı, diğerleri de Selçuk Bey'in torunları Tuğrul Bey (Görsel 1.2) ile Çağrı Bey'in etrafında toplandı. Tuğrul ve Çağrı Beyler, bir süre sonra amcaları İnanç Musa Yabgu'yla birlikte Horasan'a geldi.

Tuğrul ve Çağrı Beylerin liderliğinde Oğuzlar, 1040 yılında Gaznelilere karşı yaptıkları Dandanakan Savaşı'ndan zaferle çıkarak kendi devletlerini kurdu ve Cend şehrini başkent olarak belirledi. Bu yeni devlet, Selçuk Bey'den hareketle Selçuklular ismiyle anıldı.

Kaynak A

"(...) Gazneli ordusunu kötü duruma düşürmeyi başaran Selçuklu başbuğları, Dandanakan Kalesi önlerinde onlarla kesin sonuçlu bir meydan savaşı yapmaya karar verip derhal harekete geçtiler. Burada üç gün devam eden ve 8 Ramazan 431 (23 Mayıs 1040) günü sona eren savaşta birlikten mahrum, aç, susuz ve yorgun Gazneli ordusu, özellikle savaş tekniğini çok iyi bilen Çağrı Bey'in mahirâne taktik ve saldırıları karşısında kesin bir yenilgiye uğratıldı. (...) Selçuklular, Karahanlı ve Gazneliler'le yaptıkları uzun ve çetin mücadelelerin doruk noktasını teşkil eden Dandanakan zaferinden sonra Büyük Selçuklu Devleti'ni kurdular. Savaşın son günü Selçuklu beyleri yaptıkları toplantıda Tuğrul Bey'i yeni devletin ilk sultanı ilân ettiler ve civardaki hükümdarlara fetihnâmeler göndererek zaferlerini bildirdiler. Dandanakan zaferi, Türk-İslâm ve dünya tarihi açısından çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Selçuklular Horasan'da bir devlet kurduktan sonra bütün Sünnî-İslâm âleminin maddî kuvvet ve kudretinin mümessili olarak her türlü iç ve dış tehlikelere karşı Müslümanları koruma görevini üstlenmişlerdir."

Sevim, 1993, s. 457.*

İncelediğiniz metin, kaynak ve görsellerden yola çıkarak öğretmeniniz rehberliğinde iki soru hazırlayıp yazınız. Bu soruları arkadaşlarınızla birlikte cevaplayınız.

1. _____

2. _____

Pasinler Savaşı ile ilgili metni ve kaynağı inceleyerek soruyu cevaplayınız.



Harita 1.2: 18 Eylül 1048 Pasinler Savaşı

Büyük Selçuklu Devleti Dandanakan Savaşı'nda kazandığı zaferin ardından Anadolu'nun fethi için yeni akınlar düzenledi. Bu akınlar Doğu Roma İmparatorluğu'nda büyük bir rahatsızlığa neden oldu ve Türklerin üzerine öncü birlikler gönderildi. Şehzade Hasan ve arkadaşlarının Doğu Romalılar tarafından şehit edilmesi üzerine Tuğrul Bey hem Şehzade Hasan'ın intikamını almak hem de gaza yapmak amacıyla Doğu Roma üzerine yürüdü. Bu süreçte Ermeniler ve Gürcüler de Doğu Roma ordusuna askerî destek verdi. Selçuklu ordusu, 18 Eylül 1048'de Erzurum civarındaki Pasinler Ovası'nda Rum, Ermeni, Gürcü ve Abaza kuvvetlerinden oluşan elli bin kişilik bir orduyla karşılaştı. Bu sırada Selçuklu ordusunun başında Tuğrul Bey'in üvey kardeşi İbrahim Yınal Bey ile amcasının oğlu Kutalmış bulunmaktaydı. Günümüzde Pasinler Ovası olarak bilinen yerde gerçekleşen Pasinler Savaşı (Harita 1.2), Selçukluların Doğu Roma İmparatorluğu'yla yaptığı bilinen ilk savaş olarak tarihe geçti.

Kaynak B

"(...)Savaş sonucunda Bizans ile diplomatik ilişkiler kurulmuş, Bizans imparatoru IX. Konstantin'in barış teklifi için gönderdiği heyet kabul edilmiş ve karşılık olarak barış tekliflerini konuşmak üzere İstanbul'a heyet gönderilmiştir. İstanbul'da yapılan barış neticesinde Emeviler döneminde İstanbul'da yaptırılan ve harap bir vaziyete dönmüş olan camii tamir ettirilerek tekrar faaliyete geçmesi sağlanmış. Cami'de (İslam Camii /Arap Camii) hutbede artık Abbasi halifesinin ve Selçuklu sultanı Tuğrul Bey'in adının okunması sağlanmış. Ayrıca Selçuklu hâkimiyet sembolü olarak

ok ve yay damgasının caminin mihrabına işlenmesi kararlaştırılmıştır. Yapılan anlaşmanın bu maddeleri düşünüldüğünde Selçuklular Bizans karşısında elde ettikleri askeri başarılarını siyasi ve dini kazanımlar ile de taçlandırarak büyük bir devlet olma adına önemli bir merhale kat etmişlerdir. (...)"

Güner, 2022, s. 76.*

1. Pasinler Savaşı Türk tarihinin seyrini nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

Malazgirt Zaferi ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak soruları cevaplayınız.

VI-VII. yüzyıllarda Sasaniler ile Doğu Roma İmparatorluğu, daha sonraları ise Doğu Roma İmparatorluğu ile Müslümanlar arasında çeşitli mücadeleler (Görsel 1.3) yaşanmış, bu mücadeleler sonucunda Anadolu şehirleri harabeye dönmüştü. Doğu Roma İmparatorluğu Balkanlarda Oğuzlar (Uzlar), Kumanlar ve Peçeneklerle mücadele ederken bir yandan da sık sık hükümdar değişikliği yaşamaktaydı. Bu durum devlet düzeninin bozulmasına ve halkın devlete olan güveninin sarsılmasına neden oldu. Ayrıca Doğu Roma ordusunun mali ihtiyaçlarının daha fazla vergi toplanarak karşılanmaya çalışılması, insanların zorunlu görevlerde çalıştırılması, tekfurların halka zulmetmesi, adil olmayan yöntemlerle vergi toplanması, imparatorluk memurlarının ve ordu mensuplarının masraflarının artması, Doğu Roma İmparatorluğu'nun kötü yönetilmesi ve bazı bölgelerde isyanların başlaması Türklerin Anadolu'ya yerleşmesini daha da kolaylaştırdı.



Görsel 1.3: Doğu Romalılar ile İslam orduları arasındaki bir savaşı tasvir eden minyatür, İspanya Ulusal Kütüphanesi

Sultan Alp Arslan'ın tahta geçmesiyle birlikte Anadolu seferleri yeniden hız kazandı. Alp Arslan, çok sağlam surlara sahip olduğu için ele geçirilemeyeceği düşünülen Ani Kalesi'ni (Görsel 1.4) Ağustos 1064'te fethetti. 1066 yılından itibaren Gümüştegin, Afşin, Emir Sanduk gibi güçlü Türk beylerinin komutasında düzenlenen akınlarla Orta ve Güney Anadolu'da birçok şehir ele geçirildi. Bu dönemde Balkanlarda Peçeneklere karşı yürüttüğü mücadeleyle tanınan Romanos Diogenes (Romen Diyojen), Doğu Roma imparatoriçesi ile evlendirilerek Doğu Roma yönetiminin başına geçti (Ocak 1068). Yeni imparatordan beklenen en önemli iş, imparatorluğun doğu sınırlarını neredeyse tamamen ele geçiren Türkleri Anadolu'dan çıkarmaktı. Bu nedenle Diogenes, büyük bir hazırlık yaparak hem sınır güvenliğini korumak hem de Selçuklu başkenti Rey'e kadar ilerlemek amacıyla 13 Mart 1071'de İstanbul'dan hareket etti. Diogenes komutasındaki Doğu Roma ordusu, Anadolu'daki merkezî güzergâhı tercih ederek Malazgirt'e ulaştı. Bu sırada Selçuklu Sultanı Alp Arslan ise Mısır'daki Fatımiler üzerine düzenlediği bir sefer nedeniyle Halep civarında bulunuyordu. Doğu Roma ordusunun Anadolu'da ilerlediği haberini alan Alp Arslan, hemen ordusunu geri döndürerek Malazgirt önlerine geldi (Görsel 1.5).



Görsel 1.4: Ani Kalesi, Kars



Görsel 1.5: Malazgirt Savaşı'nı tasvir eden bir tablo, Harbiye Askerî Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, İstanbul

Kaynak C



Sultan Alp Arslan (Temsilî)

Kaynak Ç

"(...) Sultan Alp Arslan, (...) Ahlat - Malazgirt arasında bulunan Rahve ovasına gelip karargahını kurdu. (...) Sultan, imparatora gönderdiği önerisinde 'Ülkene geri dön, barış yapmak istersen, bunu Bağdat halifesi aracılığıyla yaparız, aksi takdirde biz, azim ve kararımızı, içtenlikle bağlı olduğumuz Ulu Tanrı' ya bırakırız.' dedi. (...) O, Selçuklu heyetine 'Ben, bu üstün ve kudretli duruma, pek çok para ve çaba sarf ederek eriştim. Barış, ancak ve ancak Selçuklu başkenti Rey'de yapılacaktır. Ben, İslâm ülkelerine, kendi ülkem gibi hâkim olmadan asla geri dönmeyeceğim.' (...) Sultan, 26 Ağustos 1071 Cuma günü, bütün kumandan ve askerleriyle birlikte cuma namazı kıldı ve onlara son olarak şu hitabede bulundu: 'Ey askerlerim ve kumandanlarım! Daha ne zamana kadar biz azınlıkta, düşman çoğunlukta olarak böyle bekleyeceğiz? Ben, Müslümanların camilerde bizler için dua etmekte oldukları bu saatlerde düşmanın üzerine atılmak istiyorum. (...) Beni izlemek isteyenler gelsinler, istemeyenler ise serbestçe geri dönebilirler.' (...) Sultanı tam bir dikkat ve heyecanla dinleyen asker ve kumandanlar hep bir ağızdan: 'Ey sultan, biz, senin kulların olarak sen ne yaparsan biz de aynı şeyi yapar ve sana yardımcı oluruz, istediğin biçimde hareket et.' dediler. (...)

Kaynak D



Malazgirt Zafer Anıtı, Muş
Bu anıttaki sütunlar Türklerin Anadolu'ya giriş kapısını, sütunlar arasındaki boşluk ise geçiş yolunu simgelemektedir.

Bizans imparatoru, Türklerin eskiden beri uyguladıkları bozkır savaş taktiği gereğince savunma savaşı yapa yapa, yavaş yavaş, sanki kaçar gibi, çekilmekte olan Selçuklu atlı kuvvetlerini izlemeye başladı ve bu sıralarda da oldukça ağır kayıplar verdi.(...) Bizans ordusunun savaş düzeni bozulmaya başladı. (...) Meydan savaşında, koskoca Bizans ordusu yenilgiden kurtulamadı.(...)
Sultan Alp Arslan, imparatora, bir savaş tutsağı değil, bir konuk hükümdar muamelesi yapmıştır.(...) Böylece Alp Arslan ile Romanos Diogenes arasında yapılan müzakereler sonunda, (...) bir barış antlaşması yapıldı. (...) Zaferden birkaç yıl gibi çok kısa süre sonra Anadolu ve Suriye'de hâkimiyetin Türklerin eline geçmesi sonucunda, bütün Avrupa, Bizans'ı kurtarmak amacıyla harekete geçecek ve Haçlı Seferlerinin hazırlıklarına başlayacaklardır. (...)"

Sevim ve Merçil, 1995, s. 63, 66-68, 72.*

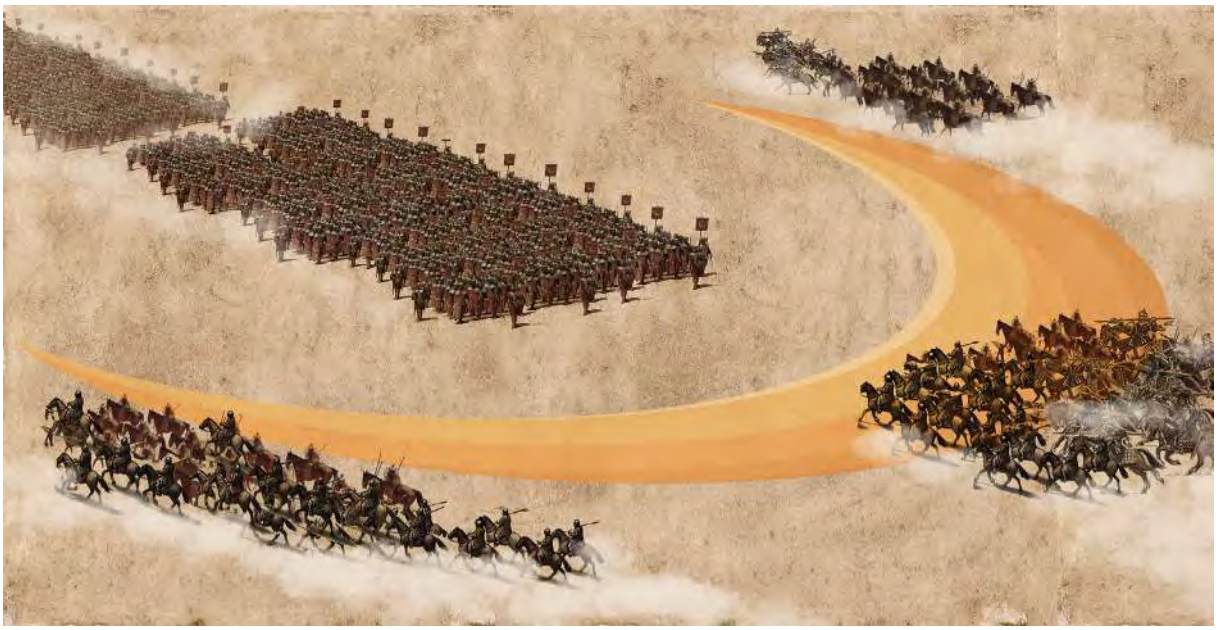
Sizce Sultan Alp Arslan, Türklerle sürekli savaş hâlinde olan ve Malazgirt'te esir alınan Doğu Roma imparatoruna neden konuk muamelesi yapmış olabilir? Açıklayınız.

Kaynak E

"(...) Malazgirt Zaferi'nin Selçuklu ordusu tarafından kazanılmasında hiç tartışmasız bir takım etken ve âmiller önem kazanmıştır. Her şeyden önce Sultan Alp Arslan'ın bizzat tatbik ettiği ve başarıyla uygulanan Turan taktiği (Bozkır kapanı), bu zafere damgasını vurmuştur. Bizans ordusundaki ücretli Uz ve Peçenek birlikleri de, soydaşları olan Selçuklu ordusuna katılmaları ile zafere katkı sunmuşlardır. Selçuklu sultanının savaşı bir Cuma gününe denk getirmeyi başarması ve namazdan sonra yapmış olduğu heyecan verici konuşma pek tabiidir ki muharebenin seyrini etkilemiştir. Bunun yanında Bizans ordusunun kalabalık sayısına rağmen hantal bir yapıya sahip olması, imparatorun ordu bünyesinde olup bitenlere tam manasıyla hâkim olamaması ve generalleri arasında içten içe bir rekabetin mevcudiyeti gibi etkenler de Selçuklu ordusunun işini kolaylaştırmıştır. (...) Konu hakkında başka bir tespit daha yapacak olursak, Bizans imparatoru devasa ordusu ile Selçuklu topraklarına saldırı konumunda muharebeye başlamış iken, Selçuklu sultanı yurt topraklarını muhafaza gayesiyle ve dahası bütün İslâm beldelerinin müdafaa yükünü omuzlarında hissederek Malazgirt'te silah kuşanmıştır. (...)"

Yakupoğlu, 2021, s. 13-14.*

Kaynak F



Türklerin geliştirdiği bir taarruz yöntemi olan Turan taktiği

Kaynak G

Yandaki karekod üzerinden Malazgirt Savaşı ile ilgili belgeseli izleyiniz.

1. ***İncelediğiniz kaynaklara göre Türklerin Malazgirt Savaşı'nı kazanmasını sağlayan etkenler nelerdir? Açıklayınız.***

2. ***Malazgirt Savaşı'nın Türk tarihine etkileriyle ilgili bir gazete haberi yazsaydınız bu habere nasıl bir manşet atardınız? Neden?***

Miryokefalon Zaferi ile ilgili metin ve kaynaktan yararlanarak soruyu cevaplayınız.



Görsel 1.6: Miryokefalon Zaferi'ni tasvir eden bir tablo, Harbiye Askerî Müze ve Kültür Sitesi Komutanlığı, İstanbul

Malazgirt Zaferi'nin ardından Anadolu'nun kapıları Türklere açılmış ve Türkler gruplar hâlinde Türkistan'dan gelerek buraya yerleşmeye başlamıştı. Bu dönemde Anadolu topraklarının büyük bölümü Doğu Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetindeydi. Ancak Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan'ın Anadolu'daki Türk varlığını güçlendirmek amacıyla düzenlediği seferler Doğu Roma İmparatorluğu için ciddi bir tehdit oluşturuyordu. Bu nedenle Doğu Roma İmparatoru Manuel Comnenos (Manuel Komnen), 1176'da Fransız, Alman, İngiliz, Sırp, Macar, Gürcü, Kıpçak ve Peçeneklerden destek alarak büyük bir orduyla harekete geçti. Askerî güzergâhı takip ederek Balıkesir üzerinden Miryokefalon istihkâmlarının bulunduğu, bol suya ve zengin geçim kaynaklarına sahip olan Göller Bölgesi'ne ulaştı. Doğu Roma İmparatorluğu ordusu yol boyunca salgın hastalıklar nedeniyle birçok kayıp verdi. Sultan II. Kılıçarslan, Doğu Romalıların zor durumda kaldığını görünce onlara barış teklifinde bulundu ancak İmparator Manuel savaşma konusunda kararlıydı. Bunun üzerine Selçuklu ve Doğu Roma orduları Miryokefalon istihkâmlarının yakınında karşı karşıya geldi. Savaş başlamadan Doğu Romalıların geçeceği askerî ve tarihî geçidin yamacında mevzilenerek pusu kuran Selçuklu askerleri, ani bir baskın yaparak Doğu Roma ordusunun büyük bölümünü dağıttı. İmparator Manuel Comnenos kalan askerleriyle direnmeye çalışsa da başarılı olamadı ve Selçuklular büyük bir zafere imza atarak 17 Eylül 1176'da Miryokefalon Savaşı'nı kazandı (Görsel 1.6).

Kaynak Ğ

"(...) II. Kılıç Arslan, burada Bizans ordusunu imha edercesine bozguna uğratıp Malazgirt'ten sonra Türk tarihinin ikinci büyük zaferini kazandı. Tarihe 'Miryokefalon' adıyla geçen bu yenilgiden sonra İmparator Manuel ve ordusunun kalan kısmı, ancak Kılıç Arslan'ın merhameti ve yardımı sayesinde İstanbul'a dönebildi. Böylece, Malazgirt Zaferi'yle açılan vatan (Anadolu) ve kurulan devlet (Türkiye Selçuklu Devleti), Miryokefalon Zaferi'yle korunmuş ve emniyet altına alınmıştır. Zira Bizans İmparatoru Manuel, bu sefere, Türkiye Selçuklu Devleti'ni yıkmak, Türkleri tamamen imha etmek veya Anadolu'dan atmak niyetiyle çıkmış bulunuyordu. Eğer, bu zafer Bizans İmparatoru tarafından kazanılmış olsaydı, Türklerin devletlerini korumaları ve Anadolu'da tutunmaları mümkün olmayabilirdi. Daha doğrusu, Anadolu'daki Türk varlığının geleceği büyük bir tehlike içine düşebilirdi. Hatta Anadolu tamamen elden çıkabilirdi. Bütün bu durumları göz önüne alarak bir yargıya varmak gerekirse Miryokefalon Zaferi, Türkler için 'devlet ve vatan koruyan zafer' olarak tarihteki gerçek yerini ve değerini almıştır.

Miryokefalon Zaferi'nin tarihî sonucu bununla da sınırlı kalmamıştır: Her şeyden önce bu zafer, Bizans'ın Türkleri Anadolu'dan sürüp çıkarma planını tamamen çökertmiştir. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse Bizans, Malazgirt Meydan Savaşı'ndan beri, 105 yıl gibi uzun bir süre taşımış olduğu Anadolu'yu Türklerden geri alma ümidini, Miryokefalon yenilgisinden sonra tamamen yitirmiştir. Tıpkı Batılılar gibi Bizans da bu yenilgiden sonra Anadolu'nun bir Türk vatanı olduğu gerçeğini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu bakımdan, Miryokefalon Zaferi'ni, Malazgirt Zaferi'nin tam bir tescili saymak gerekir. (...)"

Koca, 2008, s. 9-10.*

1. Malazgirt ve Miryokefalon zaferlerinin Türk tarihi üzerindeki ortak etkileri nelerdir?

Bilgi Kutusu

II. Kılıçarslan (1113-1192)

17 Eylül 1176'da Sandıklı, Dinar ve Gelendost ilçelerinin yakınlarında yapılan Miryokefalon Muharebesi'nde Bizans ordusunu pusuya düşürerek ağır bir yenilgiye uğratmış ve Anadolu'nun Türk yurdu hâline gelmesine büyük katkı sağlamıştır.

Anadolu'daki ticaret yolları üzerinde bulunan birçok han ve kervansaray onun döneminde inşa edilmiştir. Bu yapılardan en önemlisi günümüzde Aksaray civarında bulunan Alay Hanı'dır. Ayrıca denizcilik faaliyetlerinin gelişmesi için tersaneler yaptırmış, Konya'da kurduğu medreseler aracılığıyla ilmî ve sanatsal faaliyetlere katkıda bulunmuştur. Onun döneminde çevre ülkelerle ticari ilişkiler geliştirilmiştir.

Vefatından sonra tahta kimin çıkacağı konusunda tartışmalar yaşanınca ülke topraklarını on bir oğlunun arasında paylaştırmış ancak bu karar Türkiye Selçuklu Devleti'nin eski gücünü kaybetmesine neden olmuştur.

Önemli Başarıları

- ***1176*** *Niksar Muharebesi*
- ***1176*** *Miryokefalon Zaferi*
- ***1182*** *Artuklu Devleti'nin Türkiye Selçuklu Devleti'ne tabi olması*



II. Kılıçarslan (Temsilî)

Yandaki karekod üzerinden Miryokefalon Savaşı ve savaşın gerçekleştiği mevki hakkında daha ayrıntılı bilgiye ulaşabilirsiniz.

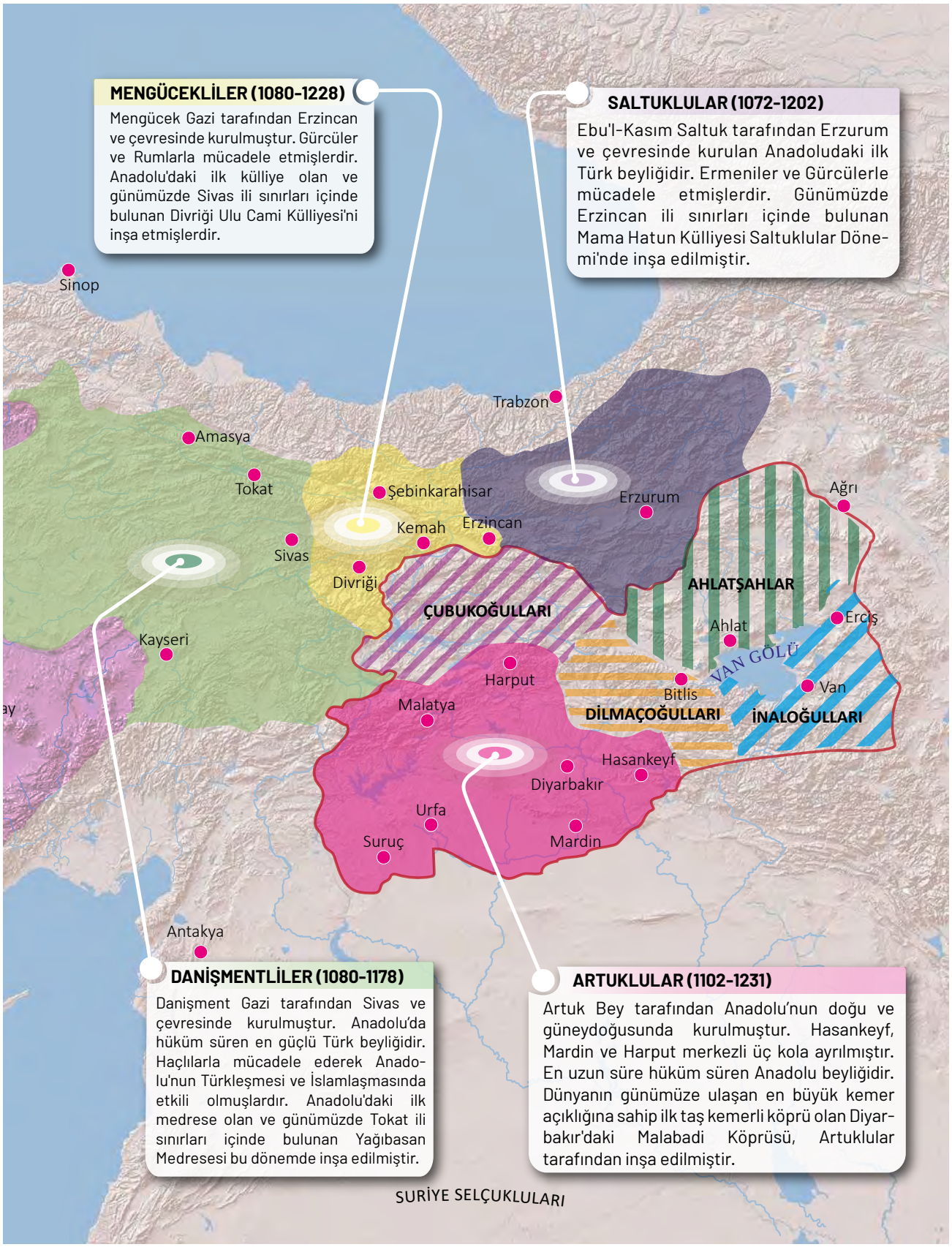
Anadolu'da kurulan ilk Türk beylikleri ile ilgili metin ve bilgi görselinden yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Sultan Alp Arslan, Malazgirt Zaferi'nden sonra komutanlarını ödüllendirdi ve onlara kılıç hakkı olarak savaştıkları bölgelerde kendi beyliklerini kurma izni verdi. Bu beylikler zaman içinde hem birbirleriyle mücadele etti hem de Gürcüler, Haçlılar, Doğu Romalılar ve Ermenilerle savaştı. Bu savaşlardan en önemlisi olan Haçlı Savaşları, *Danişmend Gazi Destanı*'na da konu oldu.

Pek çoğu kurucularının adıyla anılan ilk beylikler, Anadolu'nun Türkleşmesine ve Türklük olgusunun diğer coğrafyalarda kök salmasına önemli katkılar sağladı. Bu beylikler, fethettikleri toprakların isimlerini Türkçe isimlerle değiştirerek ve birçok cami, medrese, han, kervansaray, şifahane vb. inşa ederek Türk-İslam kültürünü Anadolu topraklarına taşıdı.



Bilgi Görseli 1.1: Anadolu'da kurulan ilk Türk beylikleri ve Türkiye Selçuklu Devleti


MENGÜCEKLİLER (1080-1228)
Mengücek Gazi tarafından Erzincan ve çevresinde kurulmuştur. Gürcüler ve Rumlarla mücadele etmişlerdir. Anadolu'daki ilk külliye olan ve günümüzde Sivas ili sınırları içinde bulunan Divriği Ulu Cami Külliyesi'ni inşa etmişlerdir.
SALTUKLULAR (1072-1202)
Ebu'l-Kasım Saltuk tarafından Erzurum ve çevresinde kurulan Anadoludaki ilk Türk beyliğidir. Ermeniler ve Gürcülerle mücadele etmişlerdir. Günümüzde Erzincan ili sınırları içinde bulunan Mama Hatun Külliyesi Saltuklular Dönemi'nde inşa edilmiştir.
Sinop
Trabzon
Amasya
Tokat
Şebinkarahisar
Erzurum
Ağrı
Kemah
Erzincan
Sivas
Divriği
AHLATŞAHLAR
ÇUBUKOĞULLARI
Ahlat
Erciş
Kayseri
VAN GÖLÜ
Harput
Bitlis
Van
Malatya
DİLMAÇOĞULLARI
İNALOĞULLARI
Hasankeyf
Diyarbakır
Urfa
Suruç
Mardin
Antakya
DANİŞMENTLİLER (1080-1178)
Danişment Gazi tarafından Sivas ve çevresinde kurulmuştur. Anadolu'da hüküm süren en güçlü Türk beyliğidir. Haçlılarla mücadele ederek Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında etkili olmuşlardır. Anadolu'daki ilk medrese olan ve günümüzde Tokat ili sınırları içinde bulunan Yağıbasan Medresesi bu dönemde inşa edilmiştir.
ARTUKLULAR (1102-1231)
Artuk Bey tarafından Anadolu'nun doğu ve güneydoğusunda kurulmuştur. Hasankeyf, Mardin ve Harput merkezli üç kola ayrılmıştır. En uzun süre hüküm süren Anadolu beyliğidir. Dünyanın günümüze ulaşan en büyük kemer açıklığına sahip ilk taş kemerli köprü olan Diyarbakır'daki Malabadi Köprüsü, Artuklular tarafından inşa edilmiştir.
SURİYE SELÇUKLULARI

İlk Türk beylikleri Anadolu'nun Türkleşmesi için hangi faaliyetleri yürütmüş olabilir? Açıklayınız.

Haçlı Savaşları, Hıttin Muharebesi ve Kudüs'ün yeniden fethi ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.



Görsel 1.7: Haçlı şövalyelerinden bir grup (Temsilî)

1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Selçuklu Türkleri Anadolu'da güçlü bir hâkimiyet kurmuş, Suriye ve Filistin topraklarını da ele geçirmişti. Hristiyan dünyası bu durumu endişeyle takip ediyor ve harekete geçmek için uygun zamanı bekliyordu. Politik başarılarıyla tanınan İmparator Aleksi Komnen, Türk akınlarının önünü kesmek amacıyla papadan yardım istedi. Papa bu talebi kabul etti ancak onun asıl amacı Doğu Roma'ya yardım etmek değil, Doğu topraklarını ve Kudüs'ü ele geçirmekti. Böylece hem Papalığın görüşlerini benimsemeyen Ortodoksları kontrol altına alacak hem de Avrupa'yı içinde bulunduğu krizden kurtararak kendi otoritesini sağlamlaştıracaktı.

1094'te Avrupa'da yaşanan kuraklık, halkın açlık, sefalet ve salgın hastalıklarla boğuşmasına neden olmuş; Batılıların gözünde Doğu toprakları âdeta bir cennet hâline gelmişti. Doğu'daki değerli taş ve madenler, ham ve işlenmiş maddeler ve önemli ticaret yolları bu bölgeye hâkim olan Türklerin ve diğer Müslüman milletlerin elindeydi. Bu kaynakları ve ticari nüfuzu ele geçirmek isteyen Papa II. Urbanus (Urban), 1095'te birçok dünyevi ve uhrevi vaatte bulunarak Avrupalıların büyük kısmını Haçlı Savaşları'na ikna etti. Bu savaşlara katılan Hristiyanlar, saldırı esnasında göğüslerine ve kalkanlarına, saldırı sonrasında ise sırtlarına kırmızı bir haç işareti çiziyorlardı (Görsel 1.7).

Tarih literatüründe genellikle Haçlı Seferleri ismi kullanılmış olsa da bu savaşlar aslında İslam dünyasına yönelik bir saldırı niteliğindedir. Haçlılar, bu savaşlara giderken göğüslerine ve kalkanlarına, savaştan dönerken de sırtlarına kırmızı haç işareti çizdikleri için bu isimle anılmışlardır.

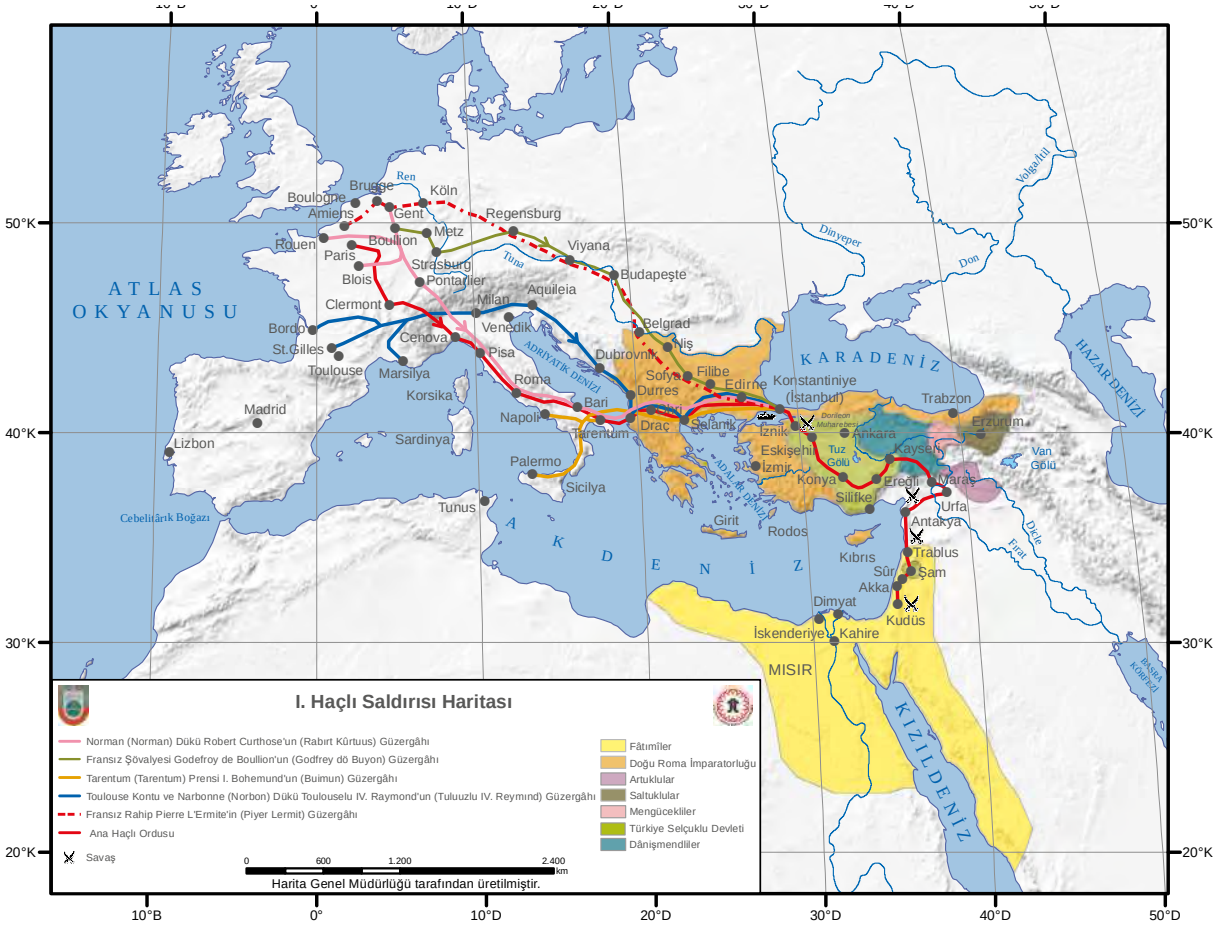
Yandaki karekod üzerinden Kudüs'ün tarihiyle ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşabilirsiniz.

Kaynak H

"(...) 26 ağustos 1071'de Doğu Anadolu'da Malazgirt'te cihanın en büyük askerî kuvvetleri olan Türk ve Bizans orduları karşılaştı. Sultan Alp-Arslan, Bizans ordusunu yok etti. İmparator, Türklere esir düştü. Büyük Türk Hakanı, Kutalmışoğlu Süleyman-Şah'a Ege'ye, Marmara'ya kadar Anadolu'nun fethini emretti. (...) Bu sırada Bizans tahtına, tarihinin en büyük imparatorlarından biri, Aleksios Komminos oturdu. İmparator, Türkleri durdurmaya Bizans gücünün yetmeyeceğini anlamıştı. Ne bahasına olursa olsun, bütün Avrupa'yı Türklere karşı birleştirmek lâzımdı. Bu inanılmaz iş oldu. Bütün Avrupa, Türkleri eski Bizans topraklarından söküp atmak için birleşti. Birinci Haçlı Seferi kuruldu. (...)"

Öztuna, 1992, s. 54-56.*

Papa II. Urbanus, 27 Kasım 1095'te Clérmont (Kılermon) Konsülünde Avrupa halklarına bir çağrı yaparak I. Haçlı Savaşı'nı başlattı. Bu çağrının ardından Pierre L'Ermite (Piyer Lermit) adlı bir keşiş, Avrupalıları Müslümanlara karşı kışkırtan konuşmalar yaparak binlerce kişilik bir halk kitlesini etrafında topladı. L'Ermite, Haçlılar adı verilen bu öncü birlikle 1 Ağustos 1096'da Kostantiniye'ye (İstanbul) geldi. Asıl orduları beklemeyen öncüler, yağma ve talan amacıyla İznik'e doğru ilerlemeye başladı. Düzenli ordu özelliği taşımayan bu Haçlı grubu, Drakon Çayı yakınlarında Sultan I. Kılıçarslan'ın kardeşi Kulan Arslan Bey tarafından dağıtıldı.

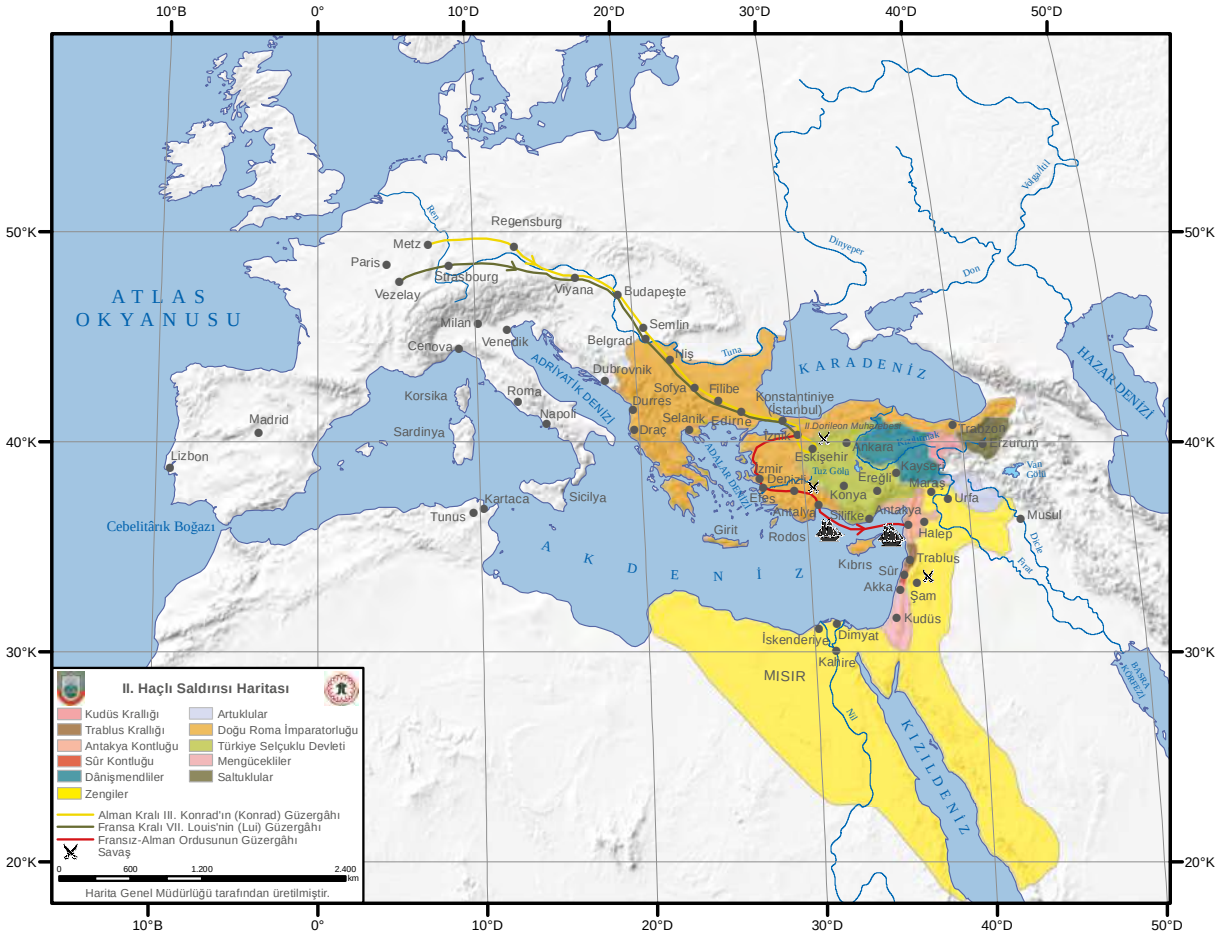


Harita 1.3: I. Haçlı Saldırısı (1096-1099)

Asillerin kumandasındaki beş büyük Haçlı ordusu, 1096 yılı sonbaharında İstanbul önlerine geldi ve ilk saldırıyı Türkiye Selçuklu Devleti'nin başkenti İznik üzerine yaptı (Harita 1.3). O sırada Malatya'yı kuşatmakta olan Sultan I. Kılıçarslan, hemen geri dönmesine rağmen İznik'i kurtaramadı ve başkenti Konya'ya taşımak zorunda kaldı. Selçuklular, 1 Temmuz 1097'de Eskişehir yakınlarında yapılan Dorileon (Dorilyon) Savaşı'nda da kalabalık Haçlı ordusu karşısında başarısız oldu ve Haçlıların Anadolu'dan geçişini engelleyemedi. I. Haçlı Savaşı adı verilen bu mücadeleden sonra sırasıyla Urfa, Antakya, Kudüs ve Trablus'ta Haçlı kontlukları kuruldu.

Haçlılar, I. Haçlı Savaşı sonucunda ele geçirdikleri Kudüs'ü ve diğer topraklarını koruyabilmek ve bölgedeki hâkimiyetlerini güçlendirmek amacıyla Avrupalı devletlerden yardım istedi. 1101'de üç büyük Haçlı ordusu (Lombardlar, Fransızlar ve Almanlar) Avrupa'dan Anadolu'ya gelerek Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıçarslan'la ve diğer Türk beyleriyle karşı karşıya geldi. Merzifon, Konya ve Ereğli'de Haçlılarla mücadele eden Türkler bu savaşlardan zaferle çıktı.

I. Haçlı Savaşı'nın sonuçları Türk tarihinin seyrini siyasi ve askerî açıdan nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.



Harita 1.4: II. Haçlı Saldırısı (1147-1149)

I. Haçlı Savaşı sırasında kurulan Urfa Kontluğu'na 1144'te Musul Atabeyi İmadeddin Zengi son verince Avrupalılar II. Haçlı Savaşı (1147-1149) için hazırlıklara başladı. Kral III. Konrad idaresinde harekete geçen Alman Haçlı ordusu, Anadolu'ya gelerek Dorileon yakınlarında Sultan Mesud komutasındaki Türkiye Selçuklu ordusuyla savaştı (Harita 1.4). Bu savaşta ağır bir yenilgiye uğrayan III. Konrad İznik'e kaçtı.

Kral VII. Louis (Lui) kumandasında Anadolu'ya gelen Fransız Haçlıları, İznik'teki Alman Haçlılarıyla birleşerek güneye doğru ilerledi. Türkiye Selçuklu ordusu, 7 Ocak 1148'de Göller Bölgesi'ne gelerek Fransız Haçlılarını bozguna uğrattı. Anadolu'yu geçmeyi başaramayan Haçlılar, Adalar (Ege) ve Akdeniz sahillerinden Suriye'ye ulaşarak 1148'deki Dımaşk (Şam) Kuşatması'na katıldılar ancak başarılı olamadılar.

Kaynak I

"Selçuklu ordusu, ikinci Haçlı seferi sırasında Fransız Haçlı ordusunu, Denizli'den itibaren vurduğu darbelerle yıprata yıprata Antalya'ya kadar takip etmiştir. Burada son darbeyi vurmak üzere harekete geçtiğinde korkunç bir manzara ile karşılaşmıştır: Haçlı askerleri, artık savaşamayacak kadar aç, hasta, yorgun, bitkin ve perişan bir vaziyetteydi. Haçlı ordusunun bu durumunu gören Türkler, merhamete gelerek, çarpışmaya birden son verdiler. Onlar bununla da kalmadılar; açları doyurdular; hastaları tedavi ettirdiler. Onlara para dağıtarak, insanî görevlerini yerine getirdiler. Bu durumdan son derece etkilenmiş olan üç bin Fransız genci, (...) kaçarak, Selçukluların himayesine sığındı ve hepsi birden Müslüman oldu. Sefere kralın papazı olarak katılmış olan Odo de Deuil, bu duruma âdeta isyan etmiştir. O, Türklerin bu yüksek insanî erdemleri karşısında duyduğu manevî ezikliği eserinde şu acı sözlerle dile getirmiştir: 'Ey hainlikten daha zalim olan merhamet! Müslümanlar, Hıristiyanlara ekmek vererek, onlardan dinlerini satın aldılar. Bununla birlikte Türkler, onları Müslüman yapmak için hiçbir zorlamada bulunmadılar. 'Bu sözler, hiç şüphesiz zayıfı ve muhtacı koruyan, merhamet ve şefkat duygusu çok yüksek olan Türk insanındaki karakter ve ruh yapısının en güzel tasviridir. (...)

Haçlı seferleri, Batı insanının dış dünyaya açılmasında ve bunun doğal (tabiî) sonucu olarak da dış dünyayı tanımasında başlıca rol oynamıştır. (...) Avrupa'da, dış dünya ile ticaret yapan bir tüccar sınıfı oluşmaya başlamıştır. (...) İslâm dünyasının ilim, kültür, teknik ve ekonomi gibi alanlardaki buluş ve birikimlerinin Batıya taşınmasında, Haçlı seferleri başlıca vasıta olmuştur. Batı insanı, şekeri, portakalı, Doğunun şifalı bitkilerini, egzotik kokularını, ipekli ve pamuklu kumaşlarını, ipek halılarını, porselen ve cam eşyalarını hep Haçlı seferleri sırasında tanımıştır. (...)"

Koca, 2017, s. 30,32.*

1. II. Haçlı Savaşı'nın sonuçları Türk tarihinin seyrini siyasi ve askerî açıdan nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.

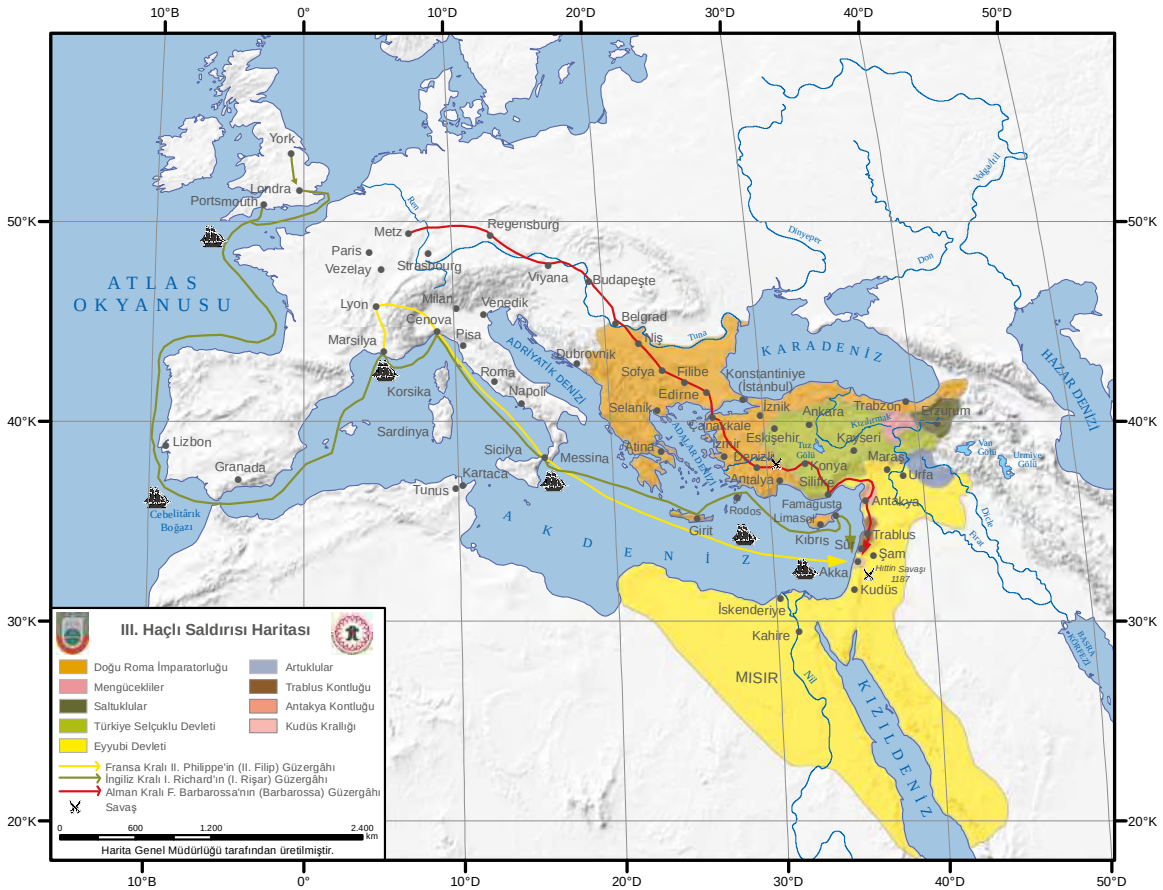
2. Selçukluların Haçlı askerlerine merhametli davrandıklarını gösteren tutum ve davranışlara örnekler veriniz.

Haçlılar, 1099 yılında Kudüs'te büyük bir katliam yapmış ve Fatımilerin himayesindeki bu şehri işgal etmişti. Eyyubi Devleti'nin kurucusu Selahaddin Eyyubi Halep ve Musul şehirlerini ele geçirince Kudüs Krallığı'nın başındaki Kral Guy ile ona bağlı Kerek ve Şevbek Prinkepsi (Prensi) Renaud de Chatillon (Röne dö Şatilyon) Selahaddin Eyyubi ile bir anlaşma yaptı. Ancak Renaud de Chatillon bir süre sonra bu anlaşmanın koşullarını ihlal ederek Eyyubilerin ticaret kervanlarına saldırdı. Bunun üzerine Selahaddin Eyyubi çevredeki emîrliklere mektup yazarak askerî destek istedi ve Hristiyanlara karşı cihat çağrısı yaptı. Toplanan İslam ordusuyla Kudüs üzerine yürüyen Selahaddin Eyyubi, Hıttin mevkisinde yapılan Hıttin Muharebesi'ni kazandı. Bu savaşta Kudüs ve Sûr şehirlerinin çevresindeki birçok kale ve yerleşim yeri ele geçirildi. Bu zaferden üç ay sonra Kudüs'ün de kuşatılması üzerine Haçlılar daha fazla direnemeyerek şehri Müslümanlara teslim etti (Görsel 1.8). 1187'de gerçekleşen bu fetih, hem Türklerin İslam dünyasındaki saygınlığını artırdı hem de Müslümanlar arasındaki dayanışma ruhunu güçlendirdi. Kudüs'ün Müslümanların eline geçtiği haberini alan Papalık ve Avrupalılar ise hemen yeni bir saldırı hazırlığına başladı.



Görsel 1.8: Günümüzde Kudüs'ten bir görünüm

Hıttin Muharebesi'nin sonuçları Türk tarihinin seyrini siyasi açıdan nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.



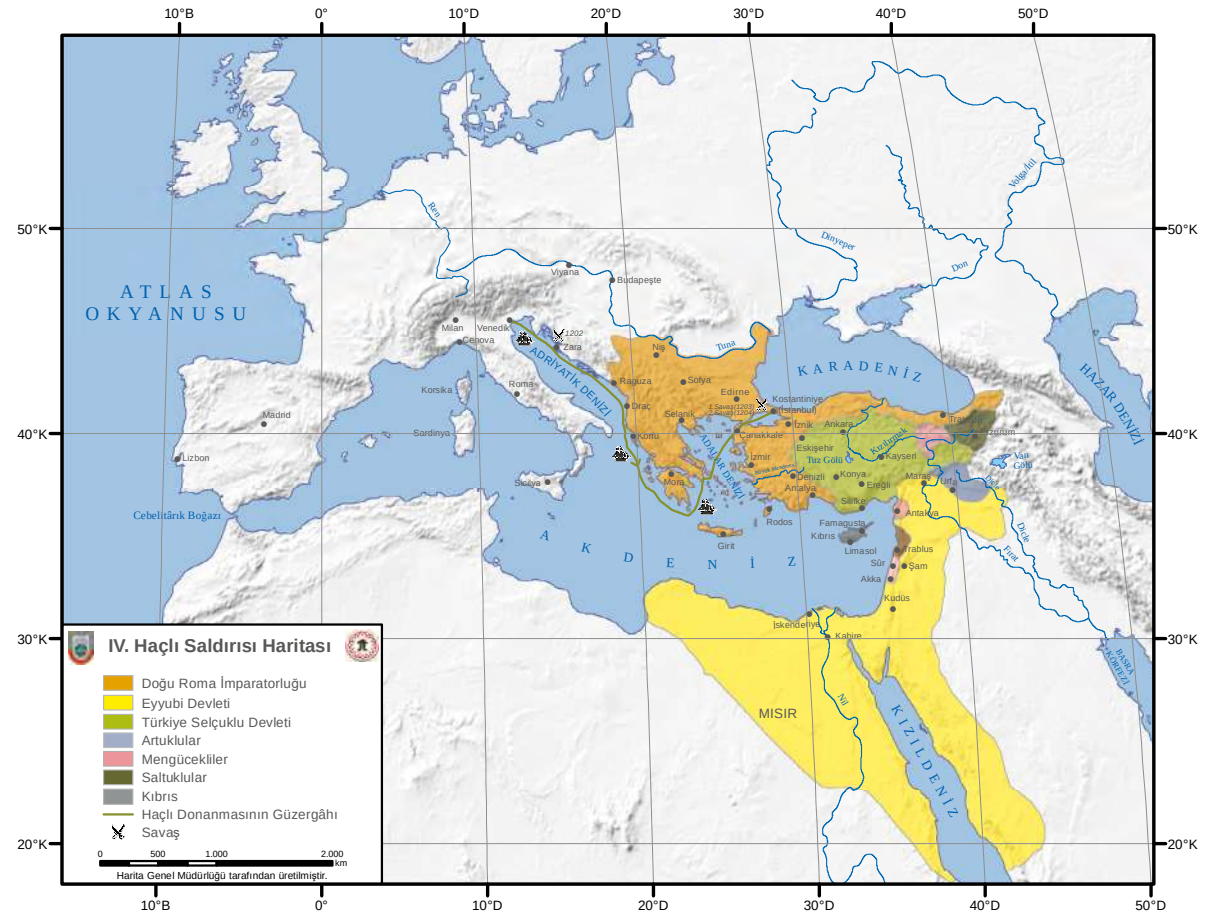
Harita 1.5: III. Haçlı Saldırısı (1189-1192)

1187'de Selahaddin Eyyubi Kudüs'ü teslim aldıktan hemen sonra Avrupalılar yeni bir saldırı için hazırlıklara başladı. İngiltere Kralı I. Richard (Arslan Yürekli Rişar) ve Fransa Kralı II. Philippe'in (Filip) orduları III. Haçlı Savaşı için Messina'da bir araya geldi (Harita 1.5). Bu sırada Alman İmparatoru Friedrich (Fridrih) Barbarossa (Barbarossa) da ordusuyla birlikte Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu'ya geçti. Bu orduların gelişini haber alan Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan, Miryokefalon Zaferi'nin kazanıldığı mevkide ani baskınlar yaparak Haçlı ordularına büyük kayıplar verdirdi.

Ordusunu Silifke yakınlarına kadar getirebilen İmparator Friedrich, 10 Haziran 1190'da Göksu Irmağı'nı (Calycadnos/Silifke Çayı) geçerken suya düşerek boğuldu. Onun ölümüyle Alman ordusunun büyük bölümü dağıldı, kalan az sayıda asker ise babasıyla aynı ismi taşıyan ve imparatorun oğlu olan Friedrich'in etrafında toplanarak önce Antakya'ya, oradan da Sûr şehrine geçti.

Eyyubilerin hâkimiyetindeki Akka şehrine ulaşan İngiliz ve Fransız donanmaları, stratejik önem taşıyan Akka Limanı'nı kuşattı ve 12 Temmuz 1191'de ele geçirdi. İngiltere Kralı I. Richard, bu kuşatma sırasında esir alınan 2700 kişiyi eşleri ve çocuklarıyla birlikte şehit etti (20 Ağustos 1191). Akka'nın ele geçirilmesi, Haçlıların kıyı bölgelerdeki hâkimiyetini güçlendirdi ve krallıklarının yüz yıl daha devam etmesini sağladı. Bu savaş sonucunda Kıbrıs Adası'nı da alan Hristiyanlar, Kudüs'ü Müslümanlardan geri alma hedeflerine ulaşamadı.

III. Haçlı Savaşı'nın sonuçları Türk tarihinin seyrini siyasi ve askerî açıdan nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.



Harita 1.6: IV. Haçlı Saldırısı (1202-1204)

Papa III. Innocentius (Innoçentiyus), 1199'da Kudüs'ü Müslümanlardan geri almak amacıyla IV. Haçlı Savaşı'nı (1202-1204) resmen başlattı. 24 Haziran 1203'te Kostantiniye'ye gelen Haçlılar (Harita 1.6), Doğu Roma Ortodoks Kilisesinden Katolik Roma Kilisesinin üstünlüğünü kabul etmesini talep ettiler. Ayrıca Doğu Roma'nın kendilerine ödemeyi vadettiği paranın da hemen verilmesini istediler. Doğu Roma imparatorunun bu talepleri geri çevirmesi üzerine Haçlı ordusu üç gün boyunca İstanbul'u yağmaladı ve yakıp yıktı. Atlarıyla Ayasofya'ya giren Haçlılar, buradaki aziz tasvirlerini ve kutsal kitapları tahrip etti. Venedikliler de İstanbul'daki sanat eserlerinin birçoğunu toplayarak kendi ülkelerine götürdü. Bu yağma sırasında hipodromdan çalınan dört adet at heykeli, Venedik'teki San Marco (San Marko) Kilisesinin kapısı üzerine yerleştirildi.

IV. Haçlı Savaşı'ndan ve Konstantiniye'nin yağmalanmasından sonra Doğu Roma toprakları Haçlılar ile Venedikliler arasında paylaşıldı ve Kostantiniye'de Latin İmparatorluğu adıyla yeni bir devlet kuruldu (1204). Bu sırada Konstantiniye'den kaçan Doğu Roma yöneticileri ise Trabzon, Epiros (Epir) ve İznik'te yeni devletler kurdu. İznik Rum İmparatorluğu, 25 Temmuz 1261'de Konstantiniye'yi Haçlılardan geri aldı ve buradaki Latin hâkimiyetine son verdi. Ancak Doğu Roma İmparatorluğu bir daha asla eski gücüne kavuşamadı.

Bu dönemde Türkiye Selçuklu Devleti'nin sınırları Akdeniz ve Karadeniz kıyılarına kadar ulaştı. Selçuklular, açtıkları yeni ticaret yolları sayesinde dünya ticaretindeki nüfuzlarını da güçlendirdi.

Kaynak İ

"Haçlı Seferleri başlangıçta Anadolu Türkleri üzerinde de olumsuz etki yaptı ve baskın niteliğinde gelişen saldırılarıyla Türkiye Selçuklu Devleti'ne gerçekten bir darbe vurdu. Birinci Haçlı Seferi orduları 1097'de Anadolu'dan geçip Suriye'ye indiler. Türkler, Orta-Anadolu'ya çekilmek zorunda kaldılar. Ancak sultan I.Kılıç Arslan dört yıl sonra 1101'de gelen üç Haçlı ordusunu arka arkaya imha ederek Anadolu topraklarını Haçlılara tamamiyle kapattı. İkinci ve Üçüncü Haçlı Seferleri sırasında Haçlıların Suriye'ye doğru Anadolu'yu geçmek teşebbüsleri sonuçsuz kaldı. Türkler uğradıkları bütün zararlara rağmen, Anadolu ' da köklü bir şekilde yerleştiler. Bununla beraber Urfa ancak elli yıl sonra 1144'te geri alınabildiği gibi, Antakya ve Suriye-Filistin kıyı bölgelerine yerleşen Haçlılar da, iki yüzyıl süren bir mücadeleden sonra bu topraklardan çıkarılabildiler."

Demirkent,1998, s. 277.*

1. IV. Haçlı Savaşı'nın Türk tarihinin seyrine etkileri nelerdir? Açıklayınız.

2. Haçlı Savaşları ile sömürgecilik arasında nasıl bağlantı kurulabilir? Açıklayınız.

Yandaki karekod üzerinden Haçlı Savaşları ile ilgili etkinliği yapınız.

Kösedağ Savaşı ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.



Harita 1.7: 1243 yılında Türkiye Selçuklu Devleti

Türkiye Selçuklu Devleti, II. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi'nde siyasi, idari ve askerî açıdan büyük ölçüde zayıflamıştı. Bu dönemde vezirlik görevini yürüten Sadeddin Köpek, Anadolu topraklarını kendi çıkarları doğrultusunda yönetiyor ve halktan ağır vergiler topluyordu. Anadolu'da göçebe ve yarı göçebe olarak yaşayan Türkmenler ise ihmal ediliyor ve zorunlu göçe tabi tutuluyordu. Moğol İstilası'nın Anadolu'da neden olduğu karışıklıklar, diğer Türk hanedanlarının Selçuklu karşıtı propagandaları ve komşu devletlerin kışkırtmaları da ülke güvenliğini tehdit ediyordu. Ayrıca halkın dinî yaşantısı ile İran bürokrasisinin hâkim olduğu Selçuklu sarayının dinî ve kültürel anlayışı arasında da bazı uzlaşmazlıklar vardı. Bütün bu olumsuzluklar neticesinde Baba İlyas, Baba İshak gibi önemli Türkmen şeyhleri halkı Selçuklu yönetimine karşı kışkırtarak isyana teşvik etti. Adıyaman ve Maraş'ta 1240 yılında başlayan bu hareket kısa sürede Orta Anadolu'ya kadar yayıldı.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Babaîler İsyanı adı verilen bu ayaklanmayı güçlükle bastırması, devletin zaafa düştüğünü bir kez daha gösterdi ve Moğolları Anadolu'ya saldırma konusunda cesaretlendirdi. İlk Moğol atakları 1242 yılı sonbaharında Baycu Noyan komutasında Erzurum'a yapıldı. Bu atak sonrasında II. Gıyaseddin Keyhüsrev Moğolları durdurmak için hazırlıklara başladı ve iki devlet 1243'te Sivas'ta gerçekleşen Kösedağ Savaşı'nda karşı karşıya geldi. Moğollar, bu savaşta geleneksel bir muharebe taktiği olan sahte ricat yöntemini kullandı ve öncü kuvvet olarak gönderdiği Tatarları birden geri çekti. Bunu görüp savaşı kazandıklarını düşünen ve dağılmaya başlayan Selçuklu öncüleri, Baycu Noyan'ın hücum emriyle Moğol ordusu tarafından imha edildi. Bu bozgunu haber alan Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ordugâhtan ayrılıp Tokat'a çekilmesi üzerine Selçuklu askerleri de savaş meydanını terk etti.

Kaynak J

"(...) Sultan Alaaddin Keykubat'ın Moğol istilasını akıllıca bir siyasetle uzak tutmasından hemen sonra oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246) zamanında iki devlet karşı karşıya geldiler. Moğolların Anadolu'ya ilk önemli atakları 1242 sonbaharında Baycu Noyan komutasında Erzurum'a oldu ve burada taş üstünde taş, baş üstünde baş bırakmayacak derecede tahribat ve kıtalde bulundular. Bu saldırı sonrasında Sultan, Moğolları durdurmak için tedbirler alarak savaş için hazırlıklara başladı. Kaynaklarda farklı rivayetler olmakla birlikte Selçuklu ordusu 70-80 bin, Moğol ordusu 40 bin askerden müteşekkil idi. Sayısal üstünlüğe karşı, müttefik oldukları devletlerle hasmane geliştirdikleri ilişkileri dolayısıyla Selçuklular jeopolitik yönden yalnızlaşmış ve buna ilaveten yapılan taktik yanlışları ve emirler arası çekişmeler dolayısıyla verilen yanlış kararlar dolayısıyla ordu, bir meydan muharebesine girmeden öncü birliklerinin bozgunu uğraması sonrasında büyük bir korkuya kapılmıştı. Bu bozgundan sonra Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in savaş meydanından kaçması neticesinde Selçuklu ordusu dağıldı ve Baycu Noyan komutasındaki Moğollar beklenmedik kolaylıkla ve ana kuvvetler çarpışmadan Kösedağ Savaşı'nda galip geldiler. Moğollar bir anda Anadolu'nun kapılarını önlerinde açık buldular. Bin bir emek ve yıllar süren mücadeleler sonrasında Malazgirt Savaşı ile Anadolu'ya giren Türkler, bu zahmetin tam tersine bir yolla, Anadolu'yu Moğolların tahakkümüne bırakmış oldular.(...)
Kösedağ Savaşı ile Anadolu Selçuklu Devleti yıkılmamış ancak çok büyük bir darbe almış ve bundan sonra hiçbir şey eskisi gibi olmamıştır. Selçuklular, I. Haçlı seferinde (1097) devletin merkezi İznik'i kaybettikleri halde Konya'da devletlerini tekrar ihya etmişler ancak Kösedağ bozgunundan sonra bunu başaramamışlardır. Selçuklu Devleti 1243-1308 yılları arası yani 65 senede Moğol tahakkümünden kurtulamamıştır."

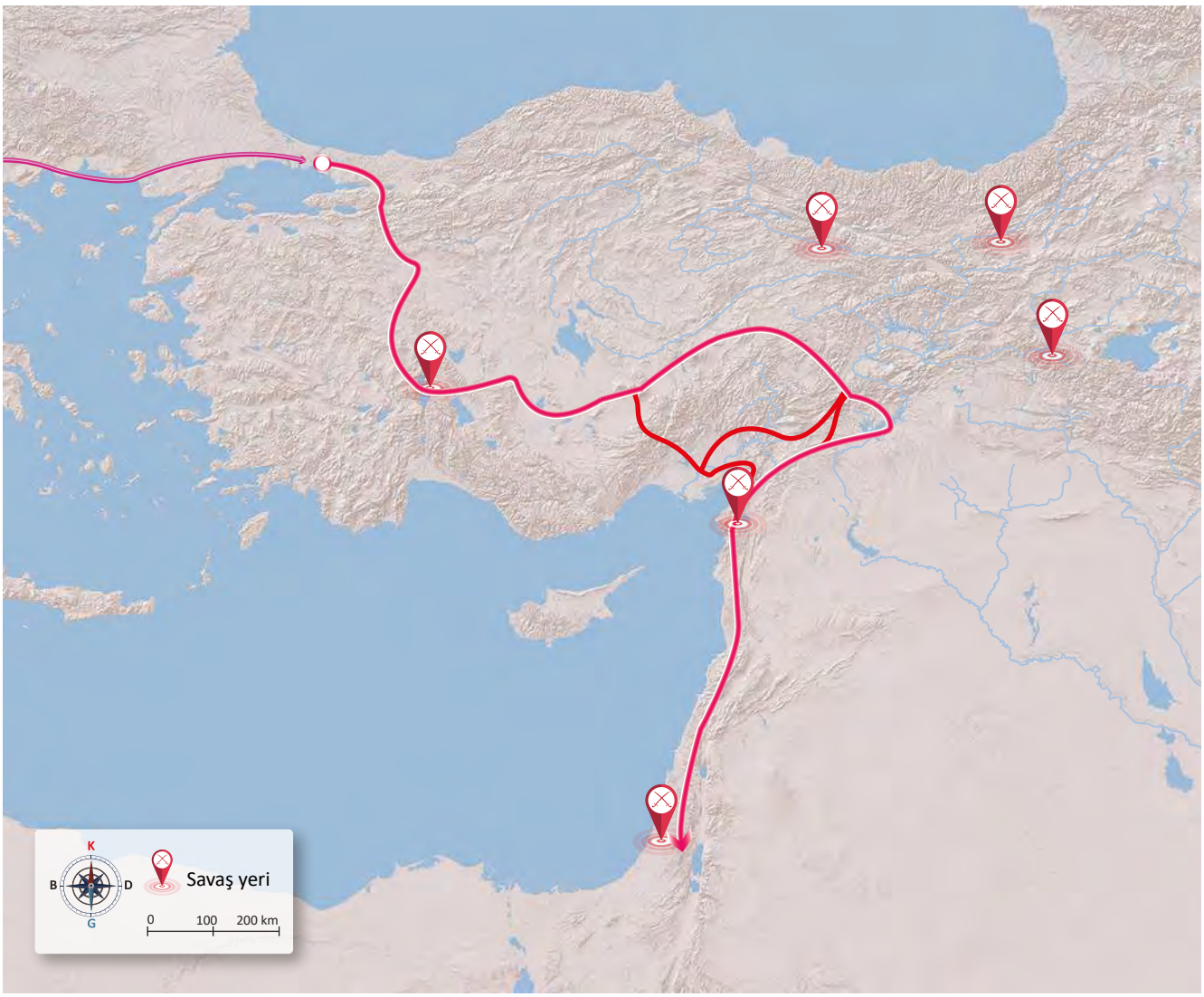
Yiğit, 2018, s. 438-439.*

Kösedağ Savaşı'nın Türk tarihindeki siyasi etkileri nelerdir?

Uygulayalım

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Türk tarihinin seyrini değiştiren önemli mücadeleleri dilsiz harita üzerindeki işaretli yerlere ve tarih şeridindeki ilgili alanlara yazınız.



Harita 1.8: Dilsiz harita

Dandanakan Savaşı

1040 ....

.....
.....

.....
.....



.....
.....

.....

.....
.....

.....

.....
.....

Yandaki karekod üzerinden 1040-1299 yılları arasındaki askerî mücadeleler hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşabilirsiniz.

Türk tarihinin seyrine etki etmiş başlıca savaşların üç özelliğini tablodaki boş alanlara örnekteki gibi yazınız.

Savaşlar	Özellikleri
Dandanakan Savaşı	*Selçuklular ile Gazneliler arasında yapılan meydan savaşıdır.*
Pasinler Savaşı	
Malazgirt Savaşı	
Miryokefalon Savaşı	
Haçlı Savaşları	
Hıttin Muharebesi	
Kösedağ Savaşı	

Türk tarihinin seyrine etki eden başlıca savaşların benzerlik ve farklılıklarını ilgili alanlara yazınız.

Savaşlar	Benzerlikler	Farklılıklar
Dandanakan Savaşı		
Pasinler Savaşı		
Malazgirt Savaşı		
Miryokefalon Savaşı		
Haçlı Savaşları		
Hıttin Muharebesi		
Kösedağ Savaşı		



Değerlendirelim

1040-1299 yılları arasında meydana gelen önemli askerî gelişmeler hakkında aşağıdaki formun "Öğrendiklerim" ve "Hissettiklerim" bölümlerini doldurunuz.

Dandanakan Savaşı	Pasinler Savaşı	Malazgirt Savaşı	Miryokefalon Savaşı	Haçlı Savaşları	Hıttin Muharebesi ve Kudüs'ün Yeniden Fethi	Kösedağ Savaşı

Öğrendiklerim	Hissettiklerim

1.2. TÜRKİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE UZANAN SÜREÇTE TÜRK DEVLET VE ORDU TEŞKİLATINDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİM

Düşünelim

Kelime bulutunu inceleyerek soruyu cevaplayınız.

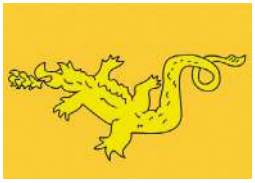


Bulutta verilen kelimelerden Türklerde devlet ve ordu teşkilatıyla doğrudan ilişkili olabileceğini düşündüklerinizi yazınız.

Keşfedelim

Bilgi görseli ve tarih şeridinden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Asya Hun Devleti



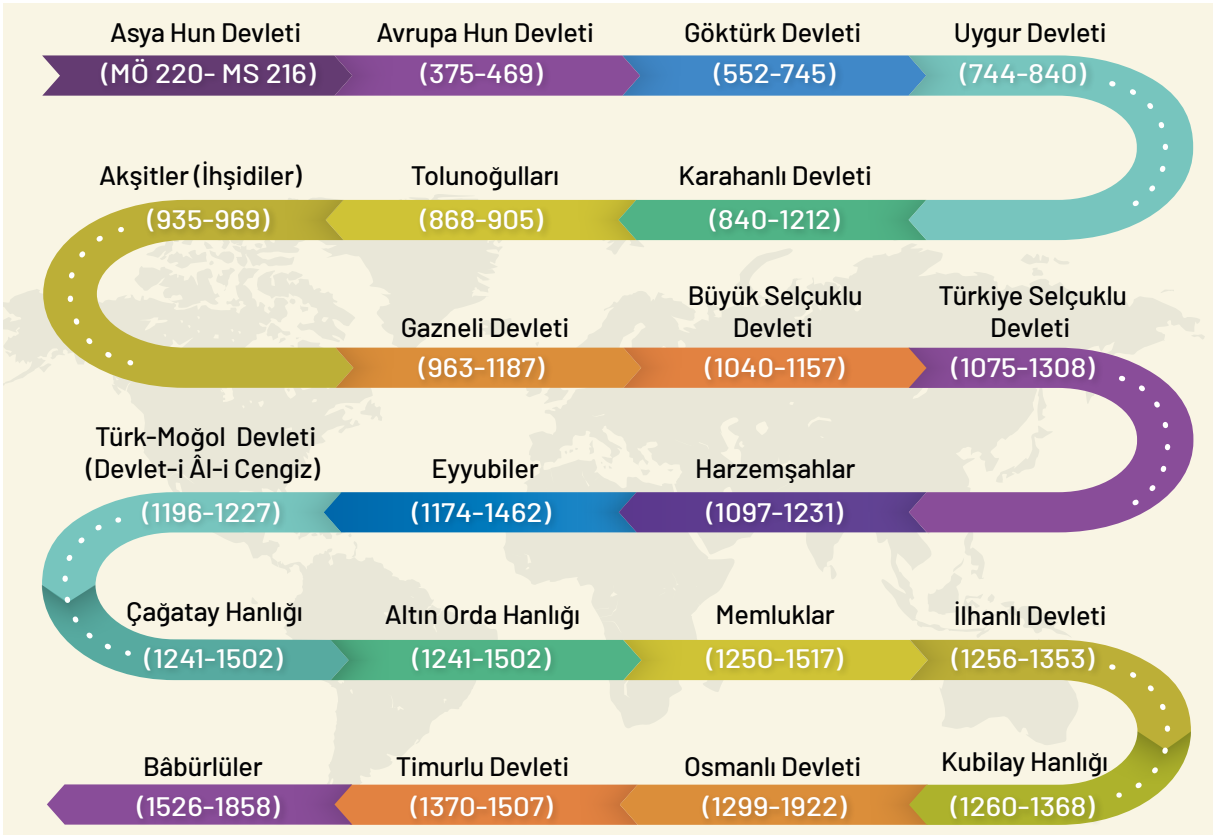
Devlet Teşkilatı	Askerî Teşkilat
Devlet → İl (El)	Sü → (Ordu)
Hükümdar → Kağan, Han ve Hakan	Onlu sistem
Meclis → Kurultay	Ok ve Yay (temel silahlar)
	Süvariler (vurucu kuvvet)

Türkiye Selçuklu Devleti



Devlet Teşkilatı	Askerî Teşkilat
Devlet → Mülk	Subaşı → (ordu komutanı)
Hükümdar → Hakan, Han ve Sultan	Gulam ve ikta askerleri
Meclis → Divan	Onlu sistem
	Ok ve Yay (temel silahlar) genellikle süvari ağırlıklı.

Bilgi Görseli 1.2: Asya Hun ve Türkiye Selçuklu devletlerinin devlet ve askerî teşkilatları



Tarih Şeridi 1.1: MÖ 220-MS 1550 yılları arasında kurulan Türk devletleri

Süleyman Şah'ın 1075 yılında İznik'i fethedip burayı merkez hâline getirmesiyle Türkiye Selçuklu Devleti fiilen kurulmuştur. Bununla birlikte devletin kuruluş tarihine dair farklı görüşler ileri sürülse de yapılan son araştırmalara göre bu dönemdeki siyasi ve askerî olayların doğal akışı, kronolojik sıralaması ve İznik'in Fethi dikkate alındığında bu tarihin 1075 olduğu anlaşılmıştır.

Yandaki karekodda verilen etkileşimli bilgi görseli üzerinden tarih şeridindeki devletlerle ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşabilirsiniz.

1. ***Asya Hun ve Türkiye Selçuklu dönemlerindeki devlet ve ordu teşkilatlarının benzerlik ve farklılıklarını açıklayınız.***

2. ***Asya Hun Devleti Dönemi'ndeki siyasi ve askerî uygulamalar neden sonraki Türk devletlerinde de devam ettirilmiş olabilir? Gerekçeleriyle açıklayınız.***

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Türk devletlerinin devlet yapıları ve hâkimiyet anlayışları ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Talas Savaşı'ndan sonra Türk topluluklarının İslamiyet'i kabul etme süreci hızlandı. IX. yüzyıldan itibaren büyük topluluklar hâlinde Müslüman olan Türkler, X. yüzyılda ilk Türk-İslam devletlerini kurmaya başladı. Asya Hun Devleti'yle temeli atılıp Göktürk, Uygur ve Avrupa Hun devletleri bünyesinde güçlendirilen Türk devlet teşkilatı; farklı zaman ve coğrafyalarda kurulan Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu, Türkiye Selçuklu gibi Türk-İslam devletlerinde de devam ettirildi.

İslam öncesi kurulan Türk devletlerinde meşruiyetin kaynağı "kut" adı verilen ilahi güce dayandırılıyordu. Kut anlayışına göre kağanlar devleti yönetme gücünü ve yetkisini Gök Tanrı'dan alırdı. Devletin kurucuları ve yöneticileri Tanrı'nın kut verdiği bir soya mensup olmalıydı. Kağanı Gök Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak gören bu anlayış, İslamiyet'in kabulünden sonra hükümdarlara da verilen bir lakap olan "zillullah fi'l-arz (Allah'ın yeryüzündeki gölgesi)" anlayışına dönüştü.

İlk Türk devletlerinde kağanların devlete ve millete karşı belirli sorumlulukları vardı. Kağanın gücü ve yetkisi töre kurallarıyla sınırlandırılmıştı. Buna göre halkın refahını sağlamayan, adaletle hükmetmeyen ve devleti kötü yöneten kağanların Tanrı tarafından bahşedilmiş "kut"u kaybettiğine inanılırdı. İslamiyet'in kabulünden sonra ise devlet yönetiminde töreyle birlikte dinî esaslara dayalı şeri kurallar da uygulanmaya başlandı. Bu dönemde hüküm süren Türk devletlerinde devlet anlamına gelen "il" kelimesinin yerini "mülk" kavramı aldı.

Kaynak A

"Devlet yönetmede hükümranlığın dayandığı ana prensip; millete hizmet, adalet ve nizama saygıydı. (...) Adalet ve nizama saygı daha 1038 yılında Tuğrul Bey'in öncüsü sıfatıyla Nişabur'a gelen İbrahim Yınal'ın konuşmasından da anlaşılmaktadır. Yınal'a göre, o zamana kadar etrafta görülen asayişsizlik "küçük adamların işi" idi. Fakat artık âdil padişah Tuğrul Bey'in idaresi sayesinde kimse nizamı bozmaya cesaret edemeyecekti."

Atçeken ve Bedirhan, 2012, s. 22.*

Türkler Müslüman olduktan sonra İslam dininin hem koruyuculuğunu üstlendi hem de yayılmasını sağladı. Türklerin "cihan devleti kurma" mefkûresi ile İslam'daki "ilayıkelimetullah (tevhit inancını yüceltme ve hâkim kılma)" hedefi birleşince savaşlar gaza ve cihat anlayışı doğrultusunda yapılmaya başlandı (Görsel 1.9). Böylece Türkler, sadece bir cihan devleti kurma değil, İslami esaslara uygun olarak dünyada adaleti ve düzeni sağlama (nizam-ı âlem) sorumluluğunu da üstlenmiş oldu.



Görsel 1.9: Reşîdüddîn'in *Camiü't-Tevârîh* adlı eserinde yer alan ve Gazneli Mahmud'un Ganj Nehri'ni geçerek Hindistan'a girişini tasvir eden minyatür, Edinburgh (Edinburg) Üniversitesi Kütüphanesi, İskoçya

Gazneli hükümdarı Sultan Mahmud, ilayıkelimetullah hedefi doğrultusunda Hindistan'a on yedi sefer düzenleyerek bölgedeki Türk-İslam hâkimiyetinin temellerini attı.

Kaynak B

"Sultan Sancar (...) Halife'ye gönderdiği bir mektupta: 'Allah bu dünyayı bizim tasarrufumuza tevdi ve emanet etmiştir. (...) Biz Cihan padişahlığını babamızdan ve tevcih eylediği sancaklarla, Halife'nin dedesinden miras aldık' diyor. "

Turan, 2009, s. 238.*

Kaynak C

"Karahanlı devrinde Türklerin ideal hükümdar tipi, onların erdem olarak kabul ettikleri yüksek ahlâkî değerleri ve diğer üstün vasıfları şahsında toplayan kişidir. Bu erdemlerin (...) hükümdara Tanrı'nın İlâhî bir lütfu olarak verildiğine de inanılıyordu. Bu yüzden de hükümdarların Kut'a nailiyetlerinin devamı, bu erdemlere sadece sahip olmakla değil, bunların icaplarına göre hareket etmekle mümkün olabiliyordu. (...)
Karahanlılar devri idare anlayışı da tarihî Türk idare anlayışına uygun olarak devletin temel vazifesini teb'anın karnını tok sırtını pek kılmak olarak görmüştür. Fakat görüldüğü üzere Türk idare felsefesi bununla da yetinmemiş, devleti (hükümdarı), doyurup giydirdiği teb'asına hayat pahalılığı çektirmemek, onları âdil bir idare altında, dirlik ve huzur içinde yaşatmakla da mükellef kılmıştır. Buna karşılık devletin (hükümdarın) halktan bekledikleri ise, en basit vatandaşlık vazifeleri olmaktadır. "

Genç, 1992, s. 166, 169.*

Kaynak Ç

"İl tutmak için erat ve ordu gerek
Eratı tutmak için de mal, davar gerek
Bu malı elde etmenin gereği halkın zengin olmasıdır
Halkın zenginliği için doğru yasalar konulmalıdır
Bunlardan biri kalırsa dördü de kalır
Dördü de kalırsa beylik çürür"

Kutadgu Bilig, (Yay. Haz. M. Tunçel), 2019, s. 183.*

Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra kurulan devletlerin hâkimiyet anlayışında değişim ve süreklik gösteren unsurları açıklayınız.

Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Karahanlı ve Gazneli devletlerinin devlet yapıları ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak sayfa 38'deki tablonun ilgili alanlarını doldurunuz.

Türk-İslam devlet geleneği, Batı Türkistan'da kurulan Karahanlı Devleti'yle başladı. Türklerin ve farklı etnik kökenlere sahip yerli halkların birlikte yaşadığı geniş bir coğrafyada hâkimiyet kuran Gazneli Devleti ise İran ve Abbasi geleneklerinin etkisiyle şekillenmişti. Türk ve İslam devlet geleneklerini birleştiren Karahanlı ve Gazneli devletleri, kendilerinden sonra kurulan Türk-İslam devletleri için de örnek teşkil etti. Bu geleneğe göre devletin başındaki en yetkili kişi hükümdardı. Hükümdarlar, tahta çıktıktan sonra kendi Türkçe isimlerinin yanına dinî geleneğe ait de isimler eklerdi (Satuk Buğra Han, Abdülkerim; Tuğrul Bey, Muhammed; Çağrı Bey, Davut gibi). Ayrıca saltanatları tasdik edilirken dönemin Abbasi halifeleri tarafından kendilerine verilen ünvan ve lakapları da kullanırlardı. Buna göre Karahanlı hükümdarları kağan yerine hakan, arslan han, ilig han; yabgu yerine de satuk han ünvanlarıyla anıldı. Sultan ünvanı ise Gazneliler Dönemi'nde kullanılmaya başlandı.

Kaynak D

"Karahanlı yönetiminde iki kısımda ayrılan devlet, hanedanın üyeleri tarafından yönetilmekte idi. Her şehzadenin yönetimde hakkının bulunuyor olması devletin eski Türk ananelerinden izler taşıdığı ve devam eden bir unsur olarak taşra teşkilatında da karşımıza çıkmaktadır. "

Okudan, 2019, s. 146.*

Kaynak E

"Gaznelilerin teşkilatı, merkeziyetçi ağırlıklı askeri bir teşkilat olup memleket birinci derecede hükümdar ve ailesi ile hükümdarın bölgesel vali olarak tayin ettiği Türk asıllı yüksek rütbeli saray ricalinin idaresinde idi. (...) Vezirlik veya divan sahipliği gibi makamları işgal eden sivil görevliler ise İran asıllı olup devlet idaresinde ikinci derecede öneme haiz idiler."

Nuhoğlu, 1995, s. 43-44.*

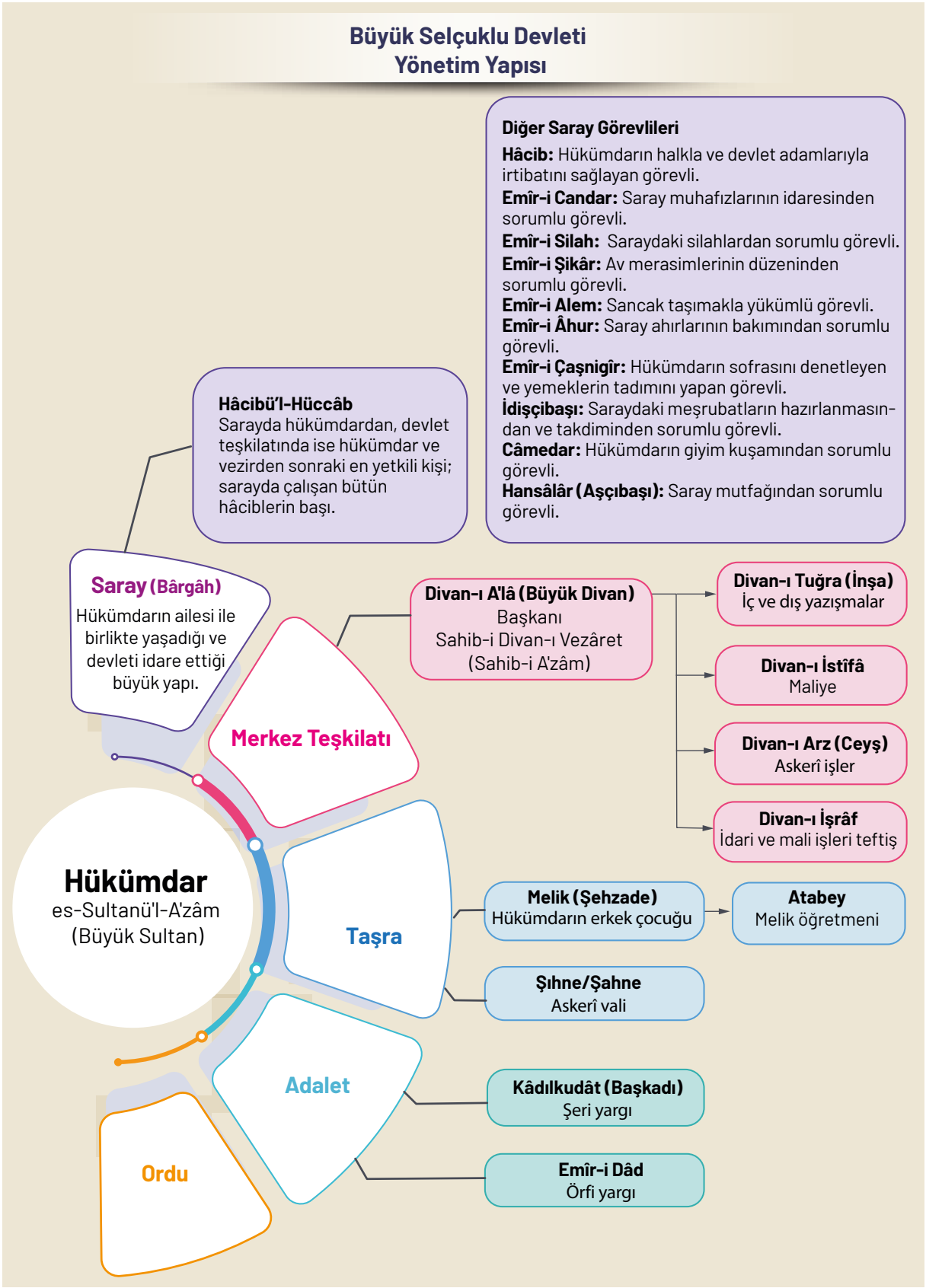
İlk Türk devletlerinde siyasi, askerî, hukuki ve mali meselelerin karara bağlandığı kurultaylar, İslamiyet'in kabulünden sonra divan adını aldı. Bu dönemde devlet yönetimindeki en önemli karar organı Divan-ı A'lâ (Büyük Divan) idi. Karahanlılar Dönemi'nde kurulan Meclis-i Âlî, Türkçe ünvanı yuğruş olan bir vezir tarafından yönetilirdi. Gazneliler Dönemi'nde kurulan Divan-ı Vezaretin başında ise hâce-i büzürg (başvezir) adı verilen bir devlet görevlisi bulunuyordu. Ayrıca bu divana bağlı olarak devletin çeşitli işlerinin yürütüldüğü alt divanlar da vardı.

Karahanlı ve Gazneli devletlerinin yönetim yapılarıyla ilgili benzerlik ve farklılıkları aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına yazınız ve yazdıklarınızı arkadaşlarınızın cevaplarıyla karşılaştırınız.

Devletler	Benzerlikler	Farklılıklar
Karahanlı Devleti		
Gazneli Devleti		

Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu devletlerinin devlet yapıları ve hükümdarlık alametleri ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Türkistan'da doğan devlet ve ordu teşkilatları, İslam coğrafyasının ortasında kurulan Büyük Selçuklu Devleti'nde Türk-İslam sentezi aracılığıyla daha da olgunlaştı. Nitekim Büyük Selçuklu Devleti'nin yönetim yapısı ve askerî teşkilatı da Türkiye Selçuklu, Osmanlı gibi hem çağdaşı olan devletleri hem de sonrasında kurulan Türk-İslam devletlerini büyük ölçüde etkiledi.



Bilgi Görseli 1.3: Büyük Selçuklu Devleti'nin yönetim yapısı



Görsel 1.10: Büyük Selçuklu hükümdarlarından Sultan Sancar'ı tasvir eden bir minyatür, Metropolitan Museum (Metropolitın Müziyum), New York (Niv York) / ABD

Selçuklu sultanları savaşa ve geziye çıktıklarında hükümdarlık alameti olarak başlarının üzerine değerli kumaşlardan yapılmış bir çetr (şemsiye) tutulurdu.

Büyük Selçuklu Devleti'nde merkezî otoritenin tek temsilcisi es-sultanü'l-a'zâm ünvanıyla anılan hükümdardı. Devlet teşkilatının başındaki en büyük kurum ise Divan-ı A'lâ ya da Divan-ı Saltanat adı verilen büyük divandı. Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu dönemlerinde kurumsal bir nitelik kazanan divan teşkilatı, işlev ve yetkileri bakımından günümüzdeki hükûmet kurumuyla benzer nitelikteydi. Divan-ı A'lâya sahib-i Divan-ı Vezâret ya da sahib-i a'zâm ünvanıyla anılan bir vezir başkanlık ederdi. Divan-ı A'lâ'ya bağlı çalışan alt divanlarda ise devletin mali, idari, askerî ve resmî yazışmaları yürütülürdü.

Eski Türk gelenek ve âdetlerinin büyük bölümü Karahanlı ve Gazneli devletlerinde olduğu gibi Selçuklular Dönemi'nde de devam ettirildi. İlk Türk devletlerindeki taht, otağ, tuğ, para, bayrak, sancak gibi hükümdarlık alametlerine zamanla hutbe, çetr, saray, taç, tevki (tuğra), nevbet, hilat (tırâz) gibi yeni alametler eklendi (Görsel 1.10).

Türkler, Büyük Selçuklu hükümdarlarından Tuğrul Bey zamanında halifeliğin ve İslam dünyasının koruyuculuğunu üstlenerek Müslüman ülkeler arasında siyasi gücünü ve saygınlığını artırdı. Ayrıca Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu Dönemleri'nde gerek Anadolu topraklarında gerekse Suriye ve Doğu Akdeniz kıyılarında Türk-İslam medeniyetinin gelişmesine önemli katkılar sağlarken bölgenin siyasi ve askerî savunmasını da gerçekleştirdi.

Kaynak F

"Savaş sonrasında otağ kurup kurultay yapan Selçuklu beyleri, yıllardır güvenli bir yurt bulma amacı etrafında gelişen siyasi ve askeri faaliyetlerine yeni bir yön vererek devletleşme sürecine girdiler. (...) Neticede Nişabur'da hutbe Tuğrul Bey adına okunmaya başladı. Hemen sonrasında Sultan Mesut' un Nişabur'daki tahtına oturan Tuğrul Bey, böylece devletin kuruluşuna dair önemli adımlardan birini daha atıyordu. (...) sonra Abbasi halifesi el-Kaim Biemrillah'a gelişmeleri bildirmek ve icazet-i padişah almak için bir mektup kaleme alındı. Tuğrul Bey'in yay şeklindeki tevkii ya da tuğrasıyla mühürlenerek gönderilen bu mektupta, (...) kurdukları devletin hilafet makamı tarafından onaylanmasını talep ediyorlardı. Bu talep kabul gördü Hatta sonrasında, Tuğrul Bey halifelik makamının koruyucusu olacaktı. (...)
Selçukluların güçlü bir şekilde tarih sahnesine çıkıp bölgedeki birçok devlet ve hanedan gibi Büveyhoğullarına karşı da üstünlük kurması, Halife el-Kaim Biemrillah'ı harekete geçirdi. Tuğrul Bey'e mektuplar göndererek onu Bağdat'a çağırdı. (...) Halife, Tuğrul Bey'e 'el-melikü'l-mağrib ve'l-maşrık', yani 'doğunun ve batının hükümdarı'; 'rüknü'ddin', yani 'dinin direği' ve 'kasimu emiri'l-müminin', yani 'Emirü'l-müminin, halifenin ortağı' gibi unvanlar verdi. Taç giydirip altın kılıç kuşattı ve bu suretle Tuğrul Bey'i dönemin bütün İslam hükümdarları arasında üst bir mevkide gördüğünü gösterdi."

Göksu, 2019, s. 61-80.*

Kaynak G



Tuğrul Bey adına basılan altın paranın (dinar) ön ve arka yüzü, 1052-1053, Metropolitan Museum, New York / ABD

Bu dinarın ön yüzünde dönemin Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in ünvanları ve Muhammed'in (sav) adı, arka yüzünde ise dönemin Abbasi Halifesi el-Kaim Biemrillah'ın adı ve kelimeitevhit (La ilahe illallah) ifadesi bulunmaktadır.

Kaynak F ve Kaynak G'yi Türklerde devlet anlayışının gelişimi ve değişimi bağlamında değerlendiriniz.

Aşağıdaki kutucuklarda verilen hükümdarlık alametlerinin numaralarını kullanarak soruları cevaplayınız. (Aynı numarayı birden fazla soru için kullanabilirsiniz.)

1 Para	2 Nevbet (davul)	3 Saray	4 Çetr
5 Taht-Taç	6 Ok-Yay	7 Tuğ	8 Bayrak-Sancak
9 Tırâz-Hilat	10 Otağ (saltanat çadırı)	11 Tevki-Tuğra	12 Hutbe

İslamiyet'in kabulünden önceki dönemde kullanılan hükümdarlık alametleri hangileridir?

İslamiyet'in kabulünden sonra kullanılmaya başlanan hükümdarlık alametleri hangileridir?

Kaynak Ğ



Büyük Selçuklu Sultanı III. Tuğrul'u ve maiyetini tasvir eden bir duvar bezemesi, XIII. yüzyıl, İran

Kaynak H



Reşîdüddîn'in *Camiü't-Tevârîh* adlı eserinde Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ı ve maiyetini tasvir eden minyatür, Edinburgh Üniversitesi Kütüphanesi, İskoçya

Kaynak Ğ ve Kaynak H'deki hükümdarların konumundan ve maiyetindeki kişilerin duruşlarından hareketle Selçuklu sarayındaki yönetim anlayışı ve hiyerarşiye dair çıkarımlarınızı yazınız.

Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Türk devletlerindeki veraset sistemi ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

İslamiyet öncesi Türk devletlerinde uygulanan veraset sistemi, Karahanlılardan itibaren diğer Türk-İslam devletlerinde de devam ettirildi. Bu sisteme göre devlet hanedanın ortak malıydı ve verasetin kan yoluyla aktarıldığına dayanan kut inancı gereğince hanedanın bütün erkek üyeleri tahta çıkma konusunda eşit haklara sahipti. Bununla birlikte Tanrı'nın iradesini hangi hanedan üyesi için kullanacağı bilinmediğinden veraset sistemi kesin kurallara bağlanamamıştı. Bu durum bazı dönemlerde hanedan içi çatışmalara ve taht kavgalarına neden olabiliyor, hatta devletin zayıflamasına ve dağılmasına yol açabiliyordu.

Kaynak I

"Sultan Alp Arslan (...) Temmuz 1066'da (...) büyük bir törenle oğlu Melikşah'ı veliaht ilan etti. Başka erkek çocukları olmasına rağmen Alp Arslan'ın Melikşah'ı veliaht yapması, muhakkak onda devleti yönetecek yetenek ve cesareti görmüş olmasındandır. Bu tören sırasında sultan, Selçuklu emirlerinden kendisinden sonra Melikşah'ı sultan tanıyacakları konusunda ant içirdi. (...)
Alp Arslan'ın ölümünden sonra Selçuklu devlet erkanı ve komutanları toplanarak onun vasiyetini yerine getirdiler ve Melikşah'ı sultan ilan ettiler (25 Kasım 1072). Melikşah, sultan olduktan sonra dıştan gelebilecek tehlikelere ve tahtı ele geçirmek isteyebilecek öteki Selçuklu şehzadelerine karşı hazırlıklı olması gerekiyordu. (...) kardeşinin ölümü, Büyük Selçuklu Devleti tahtını ele geçirmek isteyen Kavurt Bey için bulunmaz bir fırsattı. (...) Sultan Melikşah ve Nizamulmülk de Selçuklu Devleti üzerinde dolaşan tehlike bulutlarını ve durumun ciddiyetini hissetmişlerdi. Tehlikeyi daha fazla büyümeden önlemek gerekti; onlar, bu nedenle süratle davranarak Kavurt'tan önce Rey şehrine girdiler. (...) Böylece üç gün süren savaşı Sultan Melikşah kazandı ve Kavurt'a ait hazine, silahhane, elbiseler ve eşyaları ele geçirdi.(...) Melikşah, rakipsiz olarak Selçuklu tahtına oturduktan sonra onun sultanlığının, İslâmî geleneklere uygun olarak, Abbasî halifesi tarafından da onaylanması gerekiyordu."

*Sevim ve Merçil, 1995, s. 76-81.**

Türk-İslam devletlerinde uygulanan veraset sisteminde kesin kurallar olmaması merkezî otoritenin gücünü nasıl etkilemiştir? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu devletlerinin devlet yapıları ile ilgili metinlerden yararlanarak sayfa 43'teki tablonun ilgili alanlarını doldurunuz.

Büyük Selçuklu Devleti'nde sultan, en büyük yargıç sıfatıyla adalet teşkilatının başında bulunurdu. Zulme uğrayan ve memurlardan şikâyetçi olan kişilerin davaları, sultanın başkanlık ettiği Divan-ı Mezâlim adlı yüksek mahkemede görüşülürdü. Hukuk sistemi, şeri ve örfi olmak üzere ikiye ayrılırdı. Kadıların şeri hukuka göre yaptığı yargılamalar tamamen dinî hükümlere dayandırılır, kadıların başındaki kişilere de kâdılkudât (başkadı) adı verilirdi. Örfi hukukta ise geleneğe bağlı olan ve şeri hukukun dışında kalan konular ele alınırdı. Örfi hukuka ilişkin davaları emîr-i dâd adlı görevliler, ordu mensuplarının davalarını ise kadı askerler (kadıleşker/kazasker) karara bağlardı.

Büyük Selçuklu Devleti'nde taşra, eyalet adı verilen bölgelere ayrılırdı. Bu eyaletleri melik adı verilen ve merkeze bağlı olan hanedan üyeleri ile şıhne/şahne adı verilen askerî valiler yönetirdi. Her vilayet için mülki idareden sorumlu bir amîd (sivil vali), mali işlere bakan bir âmil, adli işleri yürüten bir kadı ve güvenlikten sorumlu olan bir subaşı/serleşker görevlendirilirdi. Günümüzde belediye hizmetleri olarak tanımlanan kurumsal işler, askerî ve sivil valiler ile muhtesip adı verilen bürokratlar tarafından yürütülürdü. Ayrıca berid adı verilen teşkilat da posta ve haberleşme faaliyetlerinden sorumluydu.

Büyük Selçuklu Dönemi'nde genç melikler, onlara rehberlik etmesi için görevlendirilen atabeylerle birlikte eyaletlere gönderilmeye başlandı. Atabeylik sistemi adı verilen bu uygulamanın temel amacı, meliklerin yönetim tecrübesi kazanarak ülkeyi yönetmeye hazırlanmasıydı. Ancak Büyük Selçuklu Dönemi'nde bazı atabeyler, yaşadıkları eyaletlerde nüfuzlarını kullanarak özerklik ilan etmeye başladı. Ülkede merkezî otoritenin zayıflamasına yol açan bu durum, Büyük Selçuklu Devleti'nin dağılma sürecine girerek yıkılmasında da etkili oldu. Ardından kurulan Türkiye Selçuklu Devleti'nde de atabeylik sistemi uygulanmaya devam etti. Ancak bu dönemde atabeylerin idari ve askerî yetkileri büyük ölçüde sınırlandırılarak bulundukları bölgelerde güç ve nüfuz kazanmaları engellendi.

Atabeylik uygulamasının güçlü ve zayıf yönlerini aşağıdaki T cetvelinin ilgili alanlarına yazınız.

Güçlü Yönleri	Zayıf Yönleri

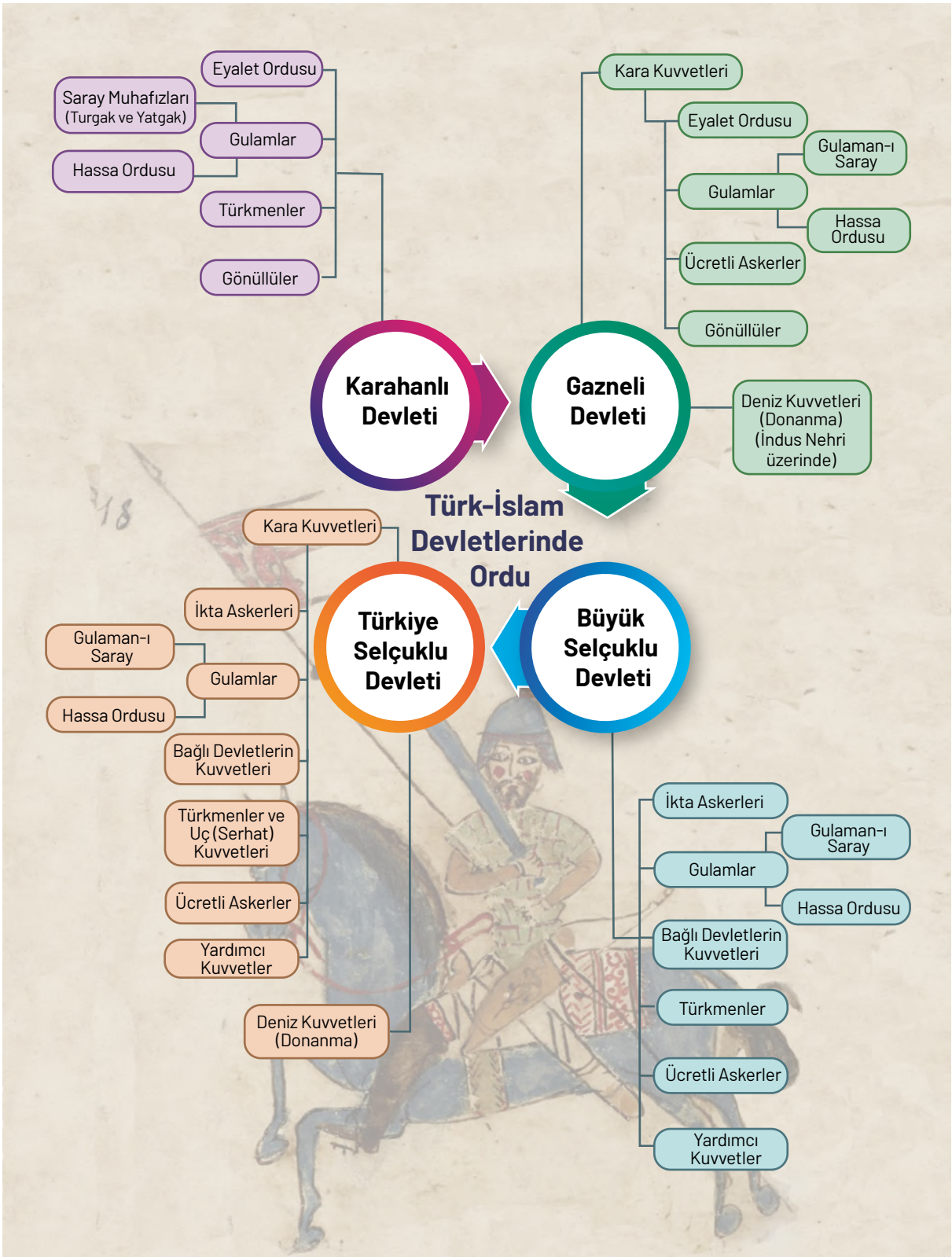
Türkiye Selçuklu Devleti'nde Büyük Selçuklu Dönemi'ndeki siyasi gelenekler ve teşkilat yapısı büyük ölçüde devam ettirilmekle birlikte Moğol istilaları nedeniyle ve ihtiyaçlar doğrultusunda devlet yönetiminde bazı değişiklikler yapıldı. Türkiye Selçuklu hükümdarları sultan, sultanü'l-a'zam gibi ünvanların yanı sıra sultanu'l-berr ve'l-bahr (kara ve denizin sultanı) ve Farsça sultan anlamına gelen keykubad, keyhüsrev ve keykavus ünvanlarını da kullanmaya başladı. Sultanın başkentte bulunmadığı veya hastalandığı durumlarda ona naib-i saltanat adı verilen devlet görevlileri vekâlet etti. Ayrıca ikta arazilerinin kayıt işlemlerini yürüten, menşur ve beratları hazırlayıp dağıtımını sağlayan pervane adlı görevliler de bu dönemin önemli idari unsurları arasındaydı.

Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu devletlerinin yönetim yapılarıyla ilgili benzerlik ve farklılıkları aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına yazınız ve yazdıklarınızı arkadaşlarınızın cevaplarıyla karşılaştırınız.

Devletler	Benzerlikler	Farklılıklar
Büyük Selçuklu Devleti		
Türkiye Selçuklu Devleti		

Yandaki karekod üzerinden Büyük Selçuklu Devleti'nin taşra teşkilatı ile ilgili etkinliği yapınız.

Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu devletlerindeki ordu teşkilatları ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.



Bilgi Görseli 1.4: Türk-İslam devletlerinde ordu teşkilatı

Türkler, ordu-millet olma özelliğini İslamiyet'in kabulünden sonra da devam ettirdi. Türk-İslam devletlerinde ordular, ilk kez Asya Hun Hükümdarı Mete Han (MÖ 209-174) tarafından oluşturulan onlu sisteme göre yönetildi ve sefer esnasında bu ordulara hükümdarlar kumandanlık etti. Başta Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu olmak üzere Türk-İslam devletlerindeki ordu teşkilatları büyük ölçüde Türklerden oluşturuldu. Bununla birlikte Karahanlılar dışındaki diğer Türk-İslam ordularında farklı etnik gruplara mensup askerler de görev yaptı.



Görsel 1.11: Atlı iki savaşçıyı tasvir eden ve alçıdan yapılan bir kabartma, XI-XII. yüzyıl, Gazne / Afganistan

Yerli unsurların da görev yaptığı Gazneli ordusu, asıl gücünü sarayda gulam olarak yetiştirilmiş Türklerin oluşturduğu hassa ordusundan alıyordu. Gulamlar, liyakat ve kabiliyetlerine göre daimî ve maaşlı olarak hem sivil hem de askerî kadrolarda görevlendirilirdi. Sarayı ve hükümdarı koruyan ve saray hizmetlerini yürüten bu birlikler; Karahanlılar Dönemi'nde saray muhafızları (turgak ve yatgak), Gazneli ve Büyük Selçuklu dönemlerinde ise saray gulamları olarak adlandırıldı.

Gulam
Savaş esirleri arasından seçilen, parayla satın alınan (memluk), hediye ya da intikal yoluyla sahip olunan kişilerle oluşturulmuş askerî sınıf.

Kaynak İ

"Müslüman hanedanlar arasında harplerde ilk defa büyük oranda fil kullanan devletin Gazneliler olduğu iddia edilir. Harp esnasında fillerin binek hayvanı olarak kullanımı yanında (...), Savaşta özellikle ilk sıraya yerleştirilerek düşman tarafın moralini bozmak için kale muhasaralarında tıpkı ağır silahlar gibi surları yıkmak için. Filler orduda önemli bir unsur olmakla beraber genellikle savaşlardaki temel unsurun at olduğu söylenebilir. Çünkü Gazneli ordusunun çoğunluğunu tek atlı süvari birlikleri oluşturmakta olup hareket kabiliyetleri sebebiyle atların savaşın kazanılmasında önemli rolü vardı. Gazne ordusunun teçhizat bakımından muasırlarına göre çok zengin ve gelişmiş olduğu söylenebilir."

Nuhoğlu, 1995, s. 348.*



Görsel 1.12: Reşîdüddîn'in *Camiü't-Tevârîh* adlı eserinde Karahanlı Hükümdarı İlig Han'ı (at üstünde) Gazneli Mahmud'a (fil üstündeki) itaat bildirirken tasvir eden bir minyatür, Edinburgh Üniversitesi Kütüphanesi, İskoçya

Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluş sürecinde Türkmen birlikleri önemli rol oynadı. Devletin yerleşik düzene geçip kurumsallaşmasıyla birlikte Türkmenlerin yerini gulam sisteminde yetiştirilen Türkler ve diğer kavimlere mensup kişiler aldı. Türkmenler ise genellikle devletin sınır ve uç boylarında akıncı kuvvet olarak stratejik önemlerini korudular. Bu dönemde Büyük Selçuklu ordusunda yaya askerlerin yanı sıra süvari birlikleri de bulunuyordu ve bu süvariler ordunun çoğunluğunu ve asıl vurucu gücünü oluşturuyordu.

Büyük Selçuklu Dönemi'nde İslam devlet geleneğinin önemli unsurlarından biri olan ikta sistemi geliştirilerek uygulanmaya başlandı. Bu sisteme göre ülke topraklarının tamamı devlete aitti. Ancak ikta sahipleri, savaşa hazır asker bulundurma ve yaşadıkları bölgenin güvenliğini sağlama koşuluyla kendilerine tahsis edilen toprakları işletebiliyordu. Bu sistem sayesinde devlet hem merkezî otoritesini güçlendirdi hem de savaşa sürekli hazır olan askerî bir güce sahip oldu. Selçuklu ordusunun en kalabalık bölümü ikta birlikleriydi.

İkta
Ülke topraklarının vergi gelirlerine göre sınıflandırılması ve her bölgenin askerî ve sivil görevlilere hizmetleri karşılığında maaş olarak verilmesi esasına dayalı toprak ve yönetim sistemi.



Görsel 1.13: Selçuklu Dönemi'ne ait bir kılıç, XIII. yüzyıl, Koyunoğlu Şehir Müze ve Kütüphanesi, Konya

Büyük Selçuklu askerleri savaşlarda ok, yay, kılıç, kalkan, gürz, topuz, nacak, mızrak, hançer gibi hafif silahlar (Görsel 1.13); kale kuşatmalarında ise arrade (taş atan küçük mancınık) ve büyük mancınıklar kullandı. Türkiye Selçukluları ise başlangıçta tabi olduğu Büyük Selçuklu Devleti'nin siyasi ve askerî yapılanmasını örnek aldı ancak ihtiyaçlar ve değişen koşullar neticesinde zamanla bu yapılarda bazı değişiklikler yaptı.

Kaynak J

"Türkiye Selçuklu ordusunun başkomutanı Beylerbeyi veya Emirü'l-Ümerâ unvanı taşırdı. Ordu komutanlarına Subaşı (veya Sipehsalar, serleşker) denirdi. (...) Türkmen kuvvetlerinin başında ise beyler bulunurdu. Selçuklularda donanma komutanlarına Reisü'l-Bahr veya Melikü's-Sevahiller (Sahiller komutanı) denirdi. Donanma komutanlarına ayrıca Emîrü's-Sevahip de denildiğini görüyoruz."

*Sevim ve Merçil, 1995, s. 513.**

1. Öğrendiğiniz bilgilerden yararlanarak Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu devletlerindeki ordu teşkilatlarının özelliklerini aşağıdaki tabloya yazınız.

Devletler	Ordu Teşkilatlarının Özellikleri
Karahanlı Devleti	
Gazneli Devleti	
Büyük Selçuklu Devleti	
Türkiye Selçuklu Devleti	

2. Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu devletlerindeki ordu teşkilatlarında meydana gelen değişim ve sürekliliğin nedenlerini yazınız.

Yandaki karekod üzerinden Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Türklerin devlet ve ordu teşkilatlarında meydana gelen değişim ve sürekliliği gösteren maskeleme etkinliğini yapınız.

Uygulayalım

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

1. Uygulama adımlarını takip ederek görüş geliştirme tekniğini uygulayınız.

- Bireysel olarak Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Türklerde devlet ve ordu teşkilatlarında değişim ve süreklilik gösteren alanları, bunların değişme ve aynı kalma nedenlerini ve bu alanların etkilediği unsurları belirleyiniz.
- Öğretmeninizin rehberliğinde sınıf tahtasına "Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Türklerin devlet ve ordu teşkilatlarında meydana gelen değişimin temel belirleyicisi dinî unsurlardır." önermesini yazınız ve bu önerme hakkında düşününüz.
- Öğretmeninizin rehberliğinde farklı kartonlara "Kesinlikle katılıyorum.", "Katılıyorum.", "Kararsızım.", "Katılmıyorum." ve "Kesinlikle katılmıyorum." cümlelerini yazarak sınıfın farklı köşelerine asınız.
- Sınıf tahtasındaki önermeye katılma derecenizi gösteren kartonun altında toplanınız.
- Herkes yerini aldıktan sonra neden bu görüşte olduğunuzu gerekçeleriyle açıklayınız ve diğer kartonların altında toplanan arkadaşlarınızı sizinle aynı fikirde olmaları için ikna etmeye çalışınız.
- Tartışma sırasında herkesin görüş belirtmesine fırsat veriniz ve onları dinleyiniz.
- Tartışma süresince fikir değiştirebileceğinizi ve diğer gruplara katılabileceğinizi unutmayınız.
- Öğretmeninizin rehberliğinde tartışmanın kapsamlı bir şekilde yürütüldüğünden emin olunuz ve ileri sürülen görüşleri analiz ederek sonucu değerlendiriniz.

2. Uygulama adımlarını takip ederek "Ben Kimim?" etkinliğini yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde onar kişilik gruplar oluşturunuz ve aşağıdaki tabloda verilen devlet görevlilerini aranızda paylaşınız. (Sınıf mevcuduna göre gruplardaki öğrenci sayısını 7-8 kişi olarak da belirleyebilirsiniz.)

atabey	naib	kâdılkudât	yuğruş	melikü's-sevahil	emîr-i dâd
hâcibü'l-hüccâb	emîrü'l-ümerâ	melik	pervane	sultan	hace-i buzurg

- Aşağıda verilen örnek oyundan yararlanarak temsil ettiğiniz devlet görevlisiyle ilgili üç özellik belirleyiniz.
- Sınıf arkadaşlarınıza bu özellikleri söyleyerek "Ben kimim?" sorusunu sorunuz ve onların sizin hangi devlet görevlisini temsil ettiğiniz konusunda tahminde bulunmalarını sağlayınız.
- Bütün devlet görevlileri doğru tahmin edilene kadar etkinliği devam ettiriniz.

Esra
Şehzade, hanedan mensubu, eyalet yöneticisi
Ben kimim?

Deniz
Kayıt defteri, menşur ve beratlar, Türkiye Selçuklu
Ben kimim?

Mete
Saray, devlet, kut
Ben kimim?

Nuray
Melik, eyalet, eğitim
Ben kimim?

Fatih
Adalet, şeri yargı, mahkeme
Ben kimim?

Özlem
Saray, hâcib, halk
Ben kimim?

Mehmet
Ordu, donanma, deniz
Ben kimim?

Aynur
Vezir, Karahanlı Devleti, merkezî yönetim
Ben kimim?

Furkan
Sultan, vekil, Türkiye Selçuklu
Ben kimim?

Zeynep
Ordu, beylerbeyi, Türkiye Selçuklu
Ben kimim?

Değerlendirelim

Aşağıda verilen değişim ve süreklilik formlarını doldurunuz.

Doldurduğunuz formların öğretmeniniz tarafından sayfa 49'da verilen dereceleme ölçeğiyle değerlendirileceğini unutmayınız.

Adı: **Soyadı:** **Numarası:** **Sınıfı:**	
Değişim ve Süreklilik Formu	
Sevgili Öğrenciler, Öğrendiğiniz bilgilerden hareketle Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Türk devlet yapısında meydana gelen gelişmelerle ilgili alanları doldurunuz.	
Durum, Kurum veya Fikrin Adı:	
Değişenler	**Değişmeyenler**
Değişimin Nedenleri	**Değişimin Sonuçları**

Adı: **Soyadı:** **Numarası:** **Sınıfı:**	
Değişim ve Süreklilik Formu	
Sevgili Öğrenciler, Öğrendiğiniz bilgilerden hareketle Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Türk ordu teşkilatında meydana gelen gelişmelerle ilgili alanları doldurunuz.	
Durum, Kurum veya Fikrin Adı:	
Değişenler	**Değişmeyenler**
Değişimin Nedenleri	**Değişimin Sonuçları**

Değişim ve Süreklilik Formu Dereceleme Ölçeği

Adı:
Soyadı:
Numarası:
Sınıfı:
Tarih:

Öğrencilerin doldurduğu değişim ve süreklilik formlarını aşağıdaki ölçütlere göre "Evet", "Kısmen" veya "Hayır" seçeneklerini işaretleyerek değerlendiriniz.

	Değerlendirme Ölçütleri	Evet	Kısmen	Hayır
1.	Durum, kurum veya fikir belirlenmiştir.			
2.	Seçilen durum, kurum veya fikir değişim ve süreklilik açısından değerlendirilebilir niteliktedir.			
3.	Durum, kurum veya fikrin tarihle bağlantısı kurulmuştur.			
4.	Değişenler belirtilmiştir.			
5.	Değişmeyenler belirtilmiştir.			
6.	Değişimin nedenleri açıklanmıştır.			
7.	Değişimin sonuçları ortaya konmuştur.			
8.	Durum, kurum veya fikre ilişkin benzerlik ve farklılıklar ifade edilmiştir.			
9.	Yapılan açıklamalar ve gerekçelendirmeler bilimsel bilgilerle örtüşmektedir.			
10.	Yazım ve noktalama kurallarına uyulmuştur.			

Değerlendirme Sistemi

Dereceleme ölçeğindeki ölçütler için verilen "Evet", "Kısmen" ve "Hayır" cevapları dikkate alınarak genel bir değerlendirme yapılır. Değerlendirme sonucuna göre öğrenciye dönüt verilir.

Gelecek Derse Hazırlık

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Sonraki derse gelmeden önce sayfa 50'deki "Düşünelim" bölümünde verilen konu başlıklarını inceleyiniz.
- Araştırmak için bu konu başlıklarından birini seçiniz.
- Sayfa 52'deki "Keşfedelim" bölümünde verilen 5N1K etkinliğini yapınız.

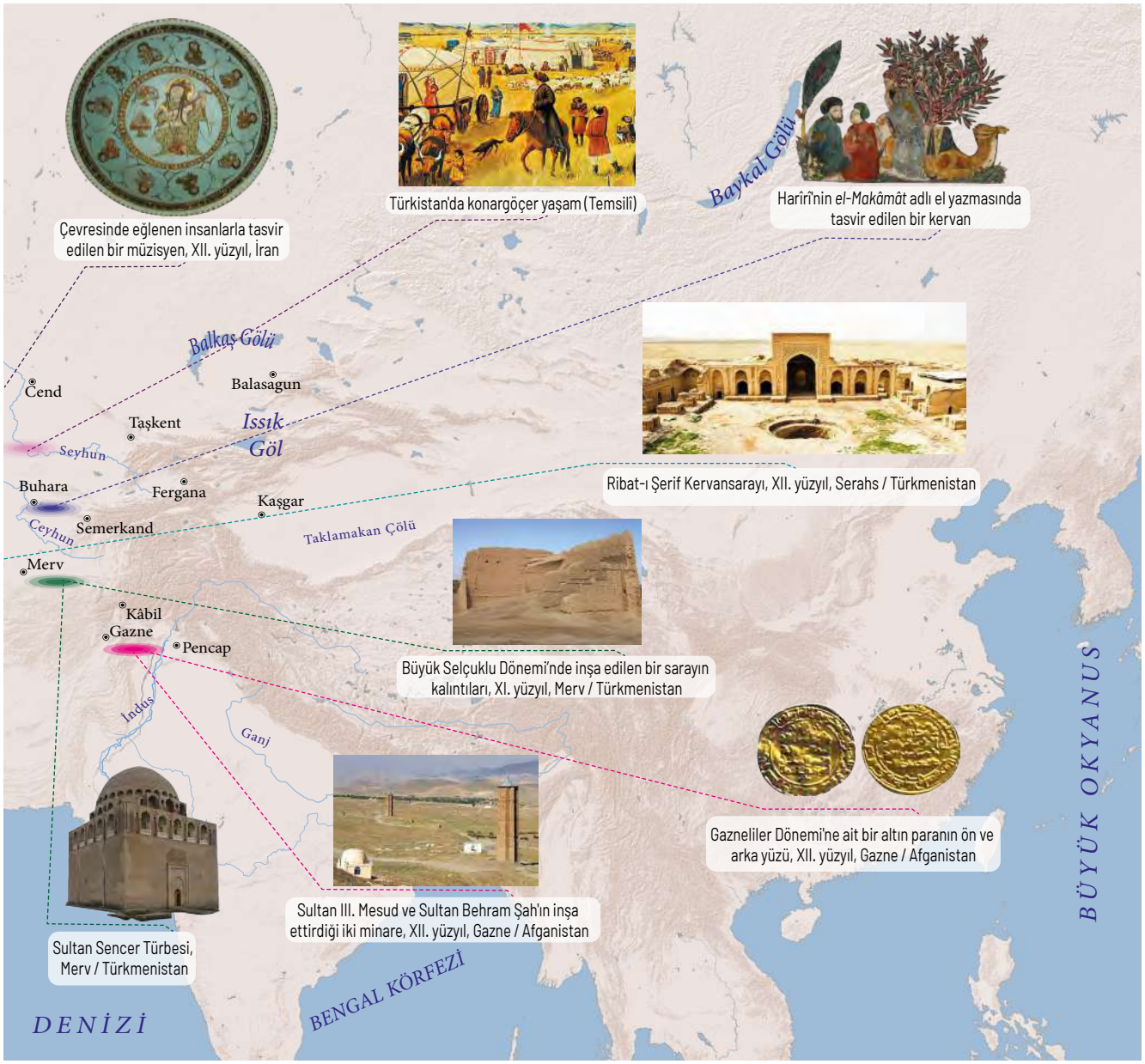
1.3. TÜRKİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE UZANAN SÜREÇTE TÜRKLERİN SOSYAL YAŞAMLARI VE EKONOMİK FAALİYETLERİ

Düşünelim

Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Türklerin sosyoekonomik faaliyetleri ile yerleşme ve şehirleşme anlayışlarına ilişkin bilgi görselini inceleyiniz. Konuyla ilgili merak ettiğiniz soruları boş bırakılan alanlara yazınız.



Bilgi Görseli 1.5: Türklerin sosyoekonomik hayatı ve yerleşmeleri


Çevresinde eğlenen insanlarla tasvir edilen bir müzisyen, XII. yüzyıl, İran
Türkistan'da konargöçer yaşam (Temsilî)
Baykal Gölü
Harîrî'nin el-Makâmât adlı el yazmasında tasvir edilen bir kervan
Balkaş Gölü
Cend
Balasagun
Taşkent
Issık Göl
Seyhun
Buhara
Fergana
Kaşgar
Ceyhun
Semerkand
Taklamakan Çölü
Merv
Ribat-ı Şerif Kervansarayı, XII. yüzyıl, Serahs / Türkmenistan
Kâbil
Gazne
Pencap
İndüs
Ganj
Büyük Selçuklu Dönemi'nde inşa edilen bir sarayın kalıntıları, XI. yüzyıl, Merv / Türkmenistan
Gazneliler Dönemi'ne ait bir altın paranın ön ve arka yüzü, XII. yüzyıl, Gazne / Afganistan
Sultan III. Mesud ve Sultan Behram Şah'ın inşa ettirdiği iki minare, XII. yüzyıl, Gazne / Afganistan
Sultan Sencer Türbesi, Merv / Türkmenistan
BÜYÜK OKYANUS
BENGAL KÖRFEZİ
DENİZİ

Keşfedelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Uygulama adımlarını takip ederek 5N1K etkinliğini gerçekleştiriniz.

Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.

- "Düşünelim" bölümünde ürettiğiniz sorulardan yola çıkarak incelemek istediğiniz konu başlığını (sosyoekonomik hayat, yerleşme, şehirleşme) grup arkadaşlarınızla paylaşınız.
- Grubunuzla birlikte 5N1K tekniğini kullanarak Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Türklerin sosyoekonomik faaliyetleri ile yerleşme ve şehirleşme anlayışları arasındaki ilişki hakkında ürettiğiniz sorulara cevap bulmak için basılı ve dijital kaynaklardan bilgi toplayınız.
- Genel ağ üzerinden araştırma yaparken ilgili sitenin dijital kimliğini veya uzantısının güvenilirliğini kontrol etmeyi unutmayınız.
- Ürettiğiniz soruları grup arkadaşlarınızla birlikte cevaplayınız.
- Etkinlik süresince edindiğiniz bilgileri gözden geçirerek aşağıdaki alana araştırma raporunuzu yazınız.

Araştırma Raporum

Uygulama adımlarını takip ederek kavram öğretim materyali anagram bulmacayı çözünüz.

Aşağıdaki kutucuklarda Selçukluların toprak ve ekonomi yönetimiyle ilgili bazı kavramlar verilmiştir.

- Anagramları çözerek kavramların doğru yazılışını bulunuz.
- Kavramların her birini cümle içinde kullanınız.

1. XIII. yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkan ve Osmanlı Devleti'nin kurulmasında önemli rol oynayan dinî ve toplumsal kuruluş.
2. Başlangıçta tasavvufi mahiyet taşırken XIII. yüzyıldan itibaren toplumsal, ekonomik ve siyasi bir yapılanmaya dönüşen kurum.
3. Köylerin idaresinden sorumlu olan yönetici.
4. Gayrimüslimlerin arazilerinden yaşama ve himaye edilme hakkı karşılığında alınan vergi.
5. Hükümdarın liyakat sahibi devlet adamlarına, dinî ve kültürel alanlarda hizmet veren kimselere mirî araziden tahsis ettiği toprak.
6. Hazineye ait topraklardan toplanan vergi ya da gelirlerin o topraklarla ilgilenen askerlere ve memurlara hizmetleri karşılığında maaş olarak verilmesi.
7. Hükümdara, hanedan mensuplarına ve üst düzey devlet görevlilerine ait mülk ve arazilerden elde edilen yıllık gelir.
8. İslam dünyasında birlik, beraberlik ve dayanışma bilincini canlı tutmak amacıyla oluşturulan hayır kurumu.
9. Bir kimseyi sürekli ikamet etmek üzere bir yere yerleştirmek, yurt edindirmek.

Hia 1	Füvettüv 2	Hidnak 3	Raciha 4	Külm 5 .....
Atik 6	Sah 7	Fakıv 8	Sakîn 9	

Yandaki karekodda verilen kavram eşleştirme etkinliğini yapınız.

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

1040-1299 yılları arasında Türklerin sosyoekonomik faaliyetleri ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Toplumların hayatı geçmişten getirdikleri kültürel özellikler, yaşadıkları bölgenin coğrafi koşulları ve sahip oldukları inançlar çerçevesinde şekillenir. Selçuklu toplumu da Türkistan'daki örf ve âdetlerini İslamiyet'le ve fethettikleri yeni topraklarda karşılaştıkları kültürlerle sentezleyerek güçlü bir sosyoekonomik sistem kurmuştur.

Selçuklu toplumu yönetenler ve yönetilenler şeklinde ikiye ayrılır, toplumunun temelini ise aile kurumu oluştururdu. Aile bireyleri arasında karşılıklı sevgi, saygı ve hoşgörü hâkimdi. Ailelerin yaşadığı evler oda, sofa, mutfak gibi çeşitli bölümlerden oluşurdu. Selçuklu kadınları sosyal ve kültürel anlamda hayatın içindeydi. Kadınlar saçlarını örerek omuzlarından sarkıtır, saç süsü olarak da genellikle takma zülüf kullanırdı (Görsel 1.14). Çocuk sahibi olmanın bir statü sembolü olarak görüldüğü Selçuklu toplumunda doğumlardan sonra kutlamalar yapılır ve erkek çocukları için sünnet törenleri düzenlenirdi. Sosyal hayatta komşuluk ilişkilerine büyük önem verilir, hayatın her alanında yardımlaşma ve dayanışma ruhu canlı tutulurdu. Halk dinî bayramları, baharın müjdecisi olan Nevruz Bayramı'nı ve hükümdarın tahta çıkışını büyük bir coşkuyla kutlardı. Ayrıca avcılık, atıcılık, at biniciliği, güreş, cirit gibi sportif faaliyetler düzenlenir, çevgen (çevgân) oyunu oynanır ve yarışlar yapılırdı.



Görsel 1.14: Selçuklu Dönemi'ne ait süslü başlıklı iki kadın heykeli, XIII. yüzyıl, Metropolitan Museum, New York / ABD

Kaynak A



Üzerinde çevgen oyununun tasvir edildiği, pirinçten yapılmış bir kap, XIII. yüzyıl, Musée du Louvre (Müze dö Luva), Fransa

Çevgen (çevgân, çögen), at üstündeki iki grubun dört köşe bir sahada değneklerle oynadığı bir oyundur. Evliya Çelebi *Seyahatname*'sinde Bitlis'te izlediği bir çevgen oyununda atlı iki grubun ellerindeki eğri bir çevgenle ortadaki tahta topu sürmeye çalıştığını anlatır. Bu oyun, Karahanlı ve Selçuklularda da yaygın olarak oynanmıştır.

Kaynak B



At üzerinde tasvir edilen Selçuklu kadınları, XII-XIII. yüzyıl, Minneapolis Institute of Art (Mineapolis İnstitüyt of Art), Minneapolis, ABD

Dede Korkut Destanı'nda sıkça geçen "Yayan erin umudu olmaz." sözünden anlaşılacağı üzere atlar Türklerin hayatında büyük önem taşımaktadır. Geçmişte Türk erkek ve kadınları küçük yaştan itibaren usta birer at binicisi olarak yetiştirilmiştir. At üzerinde yarışlar yapılmış ve oyunlar oynanmıştır.

Yandaki karekod üzerinden Selçuklu toplumundaki sosyal hayatı konu alan belgeseli izleyebilirsiniz.

Kaynak C

"Aile, bir milletin temel kurumlarından birisidir. Budun ve boydan sonra toplumun en küçük çekirdeği olan "aile" Milleti ayakta tutan en temel ögelerdendir. Bir ulusun siyasi sosyal ve hukuki durumunu anlamak için önce o ulusun küçük bir nüvesi olan aileye bakmak lazımdır. (...) İslamiyet Öncesi Türk ailesi karşılıklı sevgi ve saygı esasına dayanmaktaydı. Ana baba ve çocuklar arasındaki ilişkiyi himaye, sevgi ve saygı tayin etmekteydi. Türk aile hukukuna göre babadan sonra aileyi anne temsil ederdi. (...) Aile içinde ekonomik görevi olan Türk kadını ev işleri, çocuk bakımı yanı sıra serbest pazar yerlerine gidip mal alıp satabilmekteydiler. (...)
Selçuklu dönemi Türk halkı temel olarak iki tabakadan oluşmaktaydı. Beyler ve Kara Budun. Yani yönetenler ve yönetilenlerden müteşekkildi. Bu halde beyler de kendi aralarında büyük beyler ve küçük beyler, halkı ise kendi içinde meslek, zanaat sahipleri ve fakirler, işsizler olmak üzere çeşitli mesleki ve toplumsal görev tanımlarına ayırmak mümkündür."

Kırpık ve Turan, 2007, s. 19-24.*

Selçuklu toplumu, yerleşme durumlarına göre şehirliler, köylüler ve konargöçerler şeklinde üçe ayrılırdı. Geçimini tarım, hayvancılık, ticaret ve zanaatla sağlayan halk, devlete düzenli olarak vergi öderdi. Tüccarlar toplumda büyük bir itibara sahipti ve dokunulmazlıkları vardı. Bütün ticari mallar günümüzdeki sigorta sistemine benzeyen bir yöntemle koruma altına alınır, saldırıya ya da beklenmedik bir zarara uğrayan tüccarların kaybı tazmin edilirdi. Tüccarların, kervan sahiplerinin, hayvancılıkla uğraşan konargöçerlerin, ikta sahiplerinin ve bağlı devletlerin ödemesi gereken ayrı vergiler vardı. Devlete ait topraklar ikta sistemiyle hanedan üyelerine ve üst düzey devlet adamlarına dağıtılır, ikta sahipleri de bunun karşılığında devlete vergi öderdi. Sayfa 55'teki tabloda Selçuklularda mirî adı verilen hazine arazileri, mülk arazileri ve bunlardan alınan vergiler açıklanmıştır.

Selçuklu Dönemi'ndeki Toprak Sistemi	
Has Arazi	Hükümdarın şahsına ait tarla, bağ, bahçe, koru, otlak gibi arazilerdir. Has araziden alınan aşar ve diğer vergiler doğrudan savaş ve diğer olağanüstü durumlarda kullanılmak üzere ihtiyat hazinesine aktarılır.
İkta Arazi	Bir görev karşılığında meliklere, emîrlere, valilere, komutanlara, hassa ordusu askerlerine ve tımarlı sipahilere verilen arazilerdir.
Öşrî Arazi	Devletin arazi sahibi Müslüman ahaliden yıllık mahsul durumuna göre 1/10 oranında vergi aldığı arazi türüdür.
Haraci Arazi	Selçuklu sınırları içinde yaşayan gayrimüslimlerin ellerinde bulunan topraklara haraci arazi denir. Bu arazilerden yaşama ve himaye edilme karşılığında alınan vergiye haraç denir. Gayrimüslimler Müslüman olduklarında bu vergi alınmaz.
Vakıf Arazi	Liyakat sahibi devlet adamlarına, dinî ve kültürel alanlarda hizmet veren kimselere tahsis edilen mirî arazilerin bir bölümü hayır işleri için ayrılır. Bu arazilere vakıf arazi denir. Arazi sahipleri, bu topraklardan elde edilen gelirle cami, medrese, hastane, kervansaray gibi binalar inşa ettirir ve bunların bakımını yapar.

Kaynak Ç

"Tüccarlar, sanatkarlar ve küçük zanaat erbabı şehir ve kasabalarda yaşarlardı. Bunların kendilerine mahsus loncaları bulunuyordu. (...) Köylerde ise nüfuz sahibi dihkanlar, toprak sahipleri ve köylüler yaşarlar ve ziraatle meşgul olurlardı. (...) Ova, kır ve tarlalarda yaşayan köylüler, topraklarının has veya ikta' durumuna göre, devletin himayesinde geçimini sağlamakta idi. (...) Türk İslâm devletlerinde ev, bahçe, ağıl gibi emlak özel mülkiyete dahil ise de, tarım arazisi ve ormanlar Bozkır-İli'ndeki otlak ve yaylaklar gibi devlet malı idi. Ülke arazisi, has, ikta, haraci, mülk ve vakıf olmak üzere beşe ayrılmıştı. (...) Oğuzlar Seyhun (Sır-derya)'a gelmeden önce göçebe hayatı yaşıyorlardı. Türkistan ve Horasan'ı feth ettikten sonra bir kısmı şehirlere yerleştiler. Bunlar ziraat, zenaat ve ticaretle uğraşmaya başladılar."

Atçeken ve Bedirhan, 2012, s. 87.*

Kaynak D

"Selçuklular devrinde Anadolu, maden bakımından zengindi. Anadolu'dan çıkarılan şap, dokuma sanayinde boya maddesi olarak kullanılmak üzere, Batı Avrupa'ya ihraç ediliyordu ve İtalyanların tekelinde bulunuyordu. Ayrıca demir, bakır ve gümüş madenleri de işletiliyordu. Anadolu'nun güneyindeki dağlardan elde edilen kereste Antalya ve Makri Körfezi'nden [Fethiye] Mısır'a ihraç edilmekteydi. Kastamonu'dan sağlanan kereste ise Sinop tersanesinde kullanılmaktaydı. Türkmenlerin dokudukları nefis halı ve kilimler ile Ankara'nın sof kumaşları dünyaca tanınmış olup Avrupa ve İslâm ülkelerine gönderiliyordu."

Merçil, 2013, s. 163.*

1. Selçuklu toplumunun güçlü ve huzurlu bir yapıya sahip olmasında hangi değerler etkili olmuştur?

2. Kaynak A ve Kaynak B'deki görsellerin ortak özelliği nedir?

3. Kaynaklarda bahsedilen ekonomik faaliyetlerden üçünü yazınız.

1040-1299 yılları arasında Türklerin yerleşme ve şehirleşme anlayışları ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.



Görsel 1.15: Uzkent (Özkent) Kalesi, X-XII. yüzyıl, Fergana / Özbekistan (Temsilî)
(Rus arkeolog Aleksandr Natanoviç Bernştam'ın tasarımına uygun olarak yeniden çizilmiştir.)



Görsel 1.16: Talhatan Baba Camisi, XI. yüzyıl, Merv / Türkmenistan

İlk Türk-İslam devletlerinden Karahanlı, Gazneli ve Selçukluların hâkim oldukları coğrafyalarda inşa ettirdiği mimari yapılar, Türklerin yaşadıkları şehirleri bayındır hâle getirdiğinin en önemli göstergesidir. Türkistan'daki şehirler Orta Çağ Avrupası'ndaki şehirler gibi kaleler ve surlarla çevriliydi (Görsel 1.15). Karahanlı Dönemi'nde medrese, türbe, köprü, cami, saray, ribat gibi birçok mimari eser inşa edildi. Bu eserlerden Talhatan Baba Camisi kendine özgü bir mimariye sahipti (Görsel 1.16). Gaznelilerde ise özellikle Sultan Mahmud zamanında yeni saraylar, çarşılar, köprüler, su yolları ve su kemerleri yapıldı. Selçukluların 1040'ta kazandığı Dandanakan Zaferi'nden sonra birçok Türk aile Horasan bölgesine göç ederek buralarda yurtlar edindi. Türkler yerleştikleri bu yeni topraklarda hükümdarın da desteğiyle çeşitli imar faaliyetleri yürüttü. Günümüzde İran sınırları içinde bulunan Nişabur ve Rey'de Selçuklu hükümdarları için iki ayrı saray yapıldı.

Türkistan'dan göç eden Türkler, yerleştikleri bölgelerde yaşayan toplumlarla etkileşim içine girerek kendi kültürlerini Horasan, Maveraünnehir, İran ve Irak coğrafyalarında yaşanmakta olan İslam kültürüyle sentezledi. Böylece Karahanlılar Türkistan'da, Selçuklular ise hem Türkistan hem de Anadolu'da Türk-İslam medeniyeti olarak adlandırılan yeni ve özgün bir kent kültürü meydana getirdi.

Kaynak E



Selçuklu Sultanı III. Tuğrul Han Dönemi'ndeki toplumsal hayatı tasvir eden bir duvar bezemesi, XII. yüzyıl sonu, İslam Sanatları Müzesi, Doha / Katar

Yandaki karekod üzerinden Kaynak E'deki görselini ayrıntılı olarak inceleyebilirsiniz.

Kaynak E görselinde dikkatinizi çeken üç ayrıntıyı yazınız.

Kaynak F

"Ortaasya şehrinin (...) umumiyetle tahkimli çiftlik şatolarının etrafında teşekkül etmiş olduğu kabul edilmektedir. Buna göre zamanla, bilhassa kervan yolları üzerinde bulunan böyle müstahkem çiftliklerin yanına ticaret ve sanat faaliyetlerine bağlı olarak yavaş yavaş yeni nüfus yerleşmeye başlamıştır. Burada yerleşenleri korumak için surlar ve diğer tahkimat yapıldı; böylece Ortaasya şehrinin başlıca nüvesi şehristan teşekkül etmişti. Orta Asya'nın bu yeni şehirlerinin gelişmesi Lavrov'a göre büyük ölçüde ticaret yollarına bağlı olmuştur. (...) Şehir ekonomisinin inkişafı ve nüfusunun çoğalması ölçüsünde şehir hayatının merkezi de rabad [ribat] olmaya başladı. (...) Bugünkü Kazakistan sahası şehirleri de gelişmelerinin en yüksek seviyesine 11 ve 12. yüzyıllarda eriştiler. (...) Buradaki göçebeler büyük ölçüde şehir hayatına geçtiler. Karahanlıların doğuda yaptıkları İslam koruyuculuğunu batıda Selçuklular yaptılar. Selçuklular ön Asya'da şehir hayatını benimsediler yeni şehirler kurdular. Karahanlılar da Maveraünnehir'i alıp oradaki şehir hayatını benimsemişler yeni şehirler kurmuşlardır."

Baykara, 1970, s. 45-46, 52, 180.*

Kaynak G

"Dandanakan Savaşı'nın ardından Horasan ve İran bölgesi Gaznelilerin elinden alınınca, Türk boyları büyük kalabalıklar hâlinde bu bölgeye gelmişti. Horasan'ın akabinde Maveraünnehir ve Kuzey Mezopotamya'ya giderek hayvan sürülerini de otlatacak yerleri tutmaya başlamışlardı. Güney ve batı yönlü göç zarureti İran bölgesinde Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşuna yol açtığı gibi, Ceyhun'dan Irak'a, Mısır, Suriye ve Batı Anadolu'ya kadar Türk varlığının uzanmasına vesile olmuştu. (...) Yeni vatanları İran topraklarını kapsayan Büyük Selçuklu Devleti'nin bazı şehirleri, farklı mahiyetleri bakımından öne çıkmıştır. Bazıları payitaht olması hasebiyle siyasî veya kültürel açıdan, bazıları medreseler nedeniyle ilmî açıdan, bazıları askerî açıdan önem kazanmıştır."

Sezer ve Şimşir, 2023, s. 227-228.*

Türklerin ekonomik faaliyetleri ile Türk şehirlerinin fiziki yapıları arasındaki bağlantıyı gerekçeleriyle açıklayınız.

1040-1299 yılları arasında Türklerin sosyoekonomik faaliyetlerinin yerleşme ve şehirleşme anlayışlarına etkisi ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.



Görsel 1.17: Selçuklu Dönemi'nden bir kadın ve erkek tasviri, XII. yüzyıl, Metropolitan Museum, New York / ABD

Malazgirt Zaferi sonrasında Anadolu'ya gelen ve burada iskân edilen Türkmenler, yerleştikleri bölgelerin Türkleşmesine büyük katkı sağladı. Türkler Konya, Alanya, Aksaray gibi yerleşimleri fethettikten sonra buraları Türk gelenekleri ve İslam düşüncesi doğrultusunda yeniden imar etti. Konargöçerlerin yerleştirildiği köyler kısa sürede büyüdü ve buralarda yaşayan insan sayısı arttı. Bu gelişmede Türklerin sosyoekonomik şartları da etkili oldu. Hayvancılıkla uğraşan konargöçerler geniş otlakların bulunduğu bölgelere yerleştirilirken zanaat ve ticaretle uğraşan Türkler şehirlerde iskân edildi. Şehirlerde genellikle farklı mahallelerde oturan Müslümanlar ve gayrimüslimler aynı çarşı ve pazarları kullandı. Bununla birlikte Türklerin ve gayrimüslimlerin ibadetleri, giyim kuşamları ve yaşam tarzları da birbirinden farklıydı. Selçuklularda kadın ve erkekler entari şeklinde motifli giysi veya kaftanlar giyerlerdi (Görsel 1.17). Dolayısıyla şehirlerdeki mahalle kültürü dinî, etnik ya da mesleki farklılıklara göre şekillendi.



Görsel 1.18: Hacı Yusuf Minarecik Cıncıklı Camisi, XII. yüzyıl, Aksaray



Görsel 1.19: İzzeddin Keykavus Darüşşifası, XIII. yüzyıl, Sivas

Türkler Anadolu'ya yerleştikten sonra hızla yeni mimari eserler inşa ettiler veya var olanları dönüştürdüler. İbadethane ihtiyacını karşılamak için camiler yapıldı (Görsel 1.18) ve bazı kiliseler camiye çevrildi. Şehir dışında ve kervan yolları üzerinde namazgâhlar açıldı. Tekkeler, şifahaneler ve medreseler inşa edilerek halkın sosyal ve dinî ihtiyaçları karşılandı (Görsel 1.19). Şehir merkezlerine veya şehre yakın yerlere kurulan kabristanlar yoluyla ölüye ve mezara saygı gösterme geleneği devam ettirildi. Kasaba ya da şehir merkezindeki bir caminin etrafında oluşturulan meydanlar da Türklerin sosyal faaliyetlerini gerçekleştirdikleri önemli mekânlar arasındaydı.

Kaynak H



1051'de Selçuklu hâkimiyetine giren İsfahan şehri, Sultan Melikşah Dönemi'nde başkent yapılmış ve buradaki en önemli eserlerden olan Cuma Camisi'nin büyük bölümü onun döneminde inşa edilmiştir. İsfahan Cuma Camisi hem İran hem de Türk şehircilik geleneğinden izler taşımaktadır. Cami, geleneksel İran mimarisine uygun olarak büyük bir meydana bakacak şekilde tasarlanmıştır. Camideki dört eyvanlı avlu ile kuzey ve güney eksenlerindeki iki tuğla kubbe ise tamamen Selçuklu mimarisinin özelliklerini yansıtmaktadır.

Yandaki karekod üzerinden "Ankara Manzarası Canlandı" başlıklı videoyu izleyebilirsiniz.

Selçuklular, Anadolu'daki şehirleri yeniden yapılandırırken fetihler sırasında güvenlik sorunları ve istikrarsızlık nedeniyle işlevini kaybeden uluslararası ticaret yollarını canlandırmak için bazı tedbirler aldı. Karahanlı Dönemi devlet adamlarından Yusuf Has Hacib de *Kutadgu Bilig* adlı eserinde "Dünyayı dolaşan bu satıcılar olmasaydı kara samur kürkü ne zaman giyerdin? Satıcılar gezip dolaşmasaydı bu inci dizilerini kim seyredebilirdi?" diyerek ticaretin önemini vurgulamıştı. Bu doğrultuda ticaret yollarının üzerindeki konaklama mekânları tamir edilerek yeni köprüler inşa edildi ve tüccarlara vergi muafiyetleri getirildi. Uluslararası fuar niteliği taşıyan Kayseri yakınlarındaki Yabanlu Panayırı gibi ticari merkezlerde tüccarların faaliyetlerini kolaylaştıracak yaşam alanları oluşturuldu. Tarımsal üretimi artırmak amacıyla da köylülere araç gereç yardımı yapıldı.

Selçuklular Dönemi'ndeki sosyoekonomik hayatın gelişmesinde Ahilik teşkilatı da önemli rol oynadı. Ahilik, Selçuklu Dönemi'nde Anadolu'da kurulurken Abbasi Halifesi Nasır Lidinillah öncülüğünde ortaya çıkmış sosyoekonomik bir yapı olan fütüvvet teşkilatı örnek alındı. Bu iki teşkilatın amaç ve yapılanma bakımından birçok ortak noktası vardı. Türkiye Selçukluları Dönemi'nin sosyolojik koşulları ve Moğol istilasının yol açtığı sorunlar, Ahilik teşkilatının Anadolu'da kendine özgü millî ve dinî bir yapı olarak ortaya çıkmasına zemin hazırladı. Bunun sonucunda Türkistan'dan Anadolu'ya gelen esnaf ve zanaatkârlar iş bulmak, Doğu Romalılarla rekabet etmek, ürettikleri malların kalitesini korumak, esnaf ahlakını iş hayatına hâkim kılmak gibi çeşitli amaçlarla Ahi Evran öncülüğünde teşkilatlandı.

Kaynak I

"Ahı, onlara göre 'sanatının ve zanaatının erbabını toplayan ve işi olmayan genç bekarları da bir araya getiren adam'dır. Onlar, ahı'yı başlarına geçirirler. 'Fütüvvet' denen şey de budur. (...) Antalya'ya varışımızın ikinci günüydü; fityân denilen ahı gençlerinden biri Şeyh Şihâbeddîn Hamevî'nin yanına gelerek onunla Türkçe konuştu. O zaman Türkçeyi henüz anlayamıyordum. Sırtında yıpranmış bir elbise, başında da keçe külâh vardı. Şeyh bana dönerek: 'Bu adamın ne dediğini biliyor musun?' diye sordu. 'Ne söylediğini bilmiyorum!' dedim. Bunun üzerine: 'Seni ve yanındaki dostlarını yemeğe davet ediyor!' demesiyle hayrete düştüm ama 'evet!' dedim hemencecik. Adam oradan ayrılınca şeyhe döndüm: 'Bu adam yoksul birine benziyor, bizi ağırlayacak gücü yoktur; onu zor durumda bırakmak istemiyoruz!' dedim. Bu lafım üzerine şeyh güldü, şu cevabı verdi: 'Bu adam, ahı yiğitlerin önderlerindendir. Kendisi derici tayfasının ustalarından cömertliğiyle tanınmış biri. Zanaatkârlar arasında aşağı yukarı ikiyüz adamı var. Onlar kendisini önderliğe seçtiler, bir tekke yaptırdılar. Şimdi gündüz kazandıklarını geceleyin orada harcıyorlar.' Akşam namazını kıldıktan sonra bu adam tekrar yanımıza geldi. Beraber gittik, muhteşem bir zaviyeyle karşılaştık! Burası Anadolu'nun en güzel halı ve kilimleriyle döşenmiş, Irak camından mamul sayısız avizeyle aydınlanmış pırıl pırıl bir mekândır. (...) Oraya geldiğimizde bize çeşit çeşit yemek, meyve ve tatlı sundular. Sonra türkü söylemeye, raksetmeye başladılar. Bunların güzel davranışları ve ikramı hayretimizi bir kat daha artırmıştı. Saatler sonra gecenin bitiminde onları tekkelerinde bırakıp ayrıldık."

İbn Battûta Seyahatnâmesi, 2000, s. 404-405.*

Kaynak İ

"Fütüvvetin en önemli ve en zengin kaynağı kuşkusuz fütüvvetnamelerdir. (...). Namazı bırakmamak, haya ehli olmak, dünyayı terk etmek, Allah'ın yasakladıkları hususunda nefse uymamak ve Ona itaat etmek, helal kazanç sahibi olmak, Müslüman kardeşlerine ihtiyaç halinde yardımcı olmak, onlara yumuşak davranmak ve güzel sözle dahi olsa iyilik etmek ve iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak (...) Nakkaş Ahmed'in fütüvvetnamesinde de diğer fütüvvet ve tasavvuf eserlerinde olduğu gibi, her haliyle güzel insan tasavvuru öne çıkmaktadır. Bu güzel ahlaklı insanın helal kazanç kaygısı, yardımseverliği, diğerkamlığı [diğergâmlığı], insanlara iyi davranması gibi yukarıda bahsi geçen ilkelere riayet ettiği müddetçe iktisadi hayatta daha itibarlı ve daha başarılı olacağında kuşku yoktur."

Erdem, 2022, s. 198-193-194.*

Kaynak J

"(...) 24 Oğuz boyuna mensup kalabalık Türkmen kitleleri, Türkistan, Horasan ve Azerbaycan'dan Anadolu'ya sevkedilerek yerleştirilmiş, böylece Anadolu'da Türk nüfusunun yerli halklara oranla hızla çoğalması sağlanmıştır. Dolayısıyla bugün Anadolu'daki birçok bölge, yöre, ilçe, bucak, köy, ova, dağ, tepe, ırmak, çay ve derelerin Türkçe adları, o devirdeki şekillerini aynen korumaktadırlar. Böylece Süleymanşah'ın fethini tamamladığı Anadolu'ya bütün kültür varlıklarıyla bir millet halinde gelen Türkler, bir yandan Orta-Anadolu'da ve Adalar Denizi kıyılarına kadar uzanan geniş ve verimli ovalarda yerleşip üretici durumuna gelirken, bir yandan da kuzeyde Karadeniz, güneyde Akdeniz kıyılarına doğru yayılıp yurt tutmuşlardır."

Sevim, 1990, s. 40-41.*

Kaynak K



Tuğrul Bey adına basılan altın paranın ön ve arka yüzü XI. yüzyıl, Nişabur

Kaynak L



Sultan Sencer adına basılan altın paranın ön ve arka yüzü, XI. yüzyıl, Metropolitan Museum, New York / ABD

Kaynak M



II. Gıyaseddin Keyhüsrev adına basılan gümüş paranın ön ve arka yüzü, XIII. yüzyıl, Metropolitan Museum, New York / ABD

Kaynak N



IV. Kılıçarslan adına basılan sikkenin ön ve arka yüzü, XIII. yüzyıl, Münster Üniversitesi, Almanya

Kaynak O

"Venedik'le (1220 yılında) bir ticaret sözleşmesi yapan Selçuklular, tüccarlara büyük avantaj ve ayrıcalıklar sağladı. Ticarete el atan devlet, tüccarlara kişisel ve mallarıyla ilgili güvenlik garantisi veriyordu. (...) Örneğin, Venediklilerle yapılan anlaşmaya göre, değerli taşlar ve inci, gümüş ve külçe ya da sikke altın, ensonu, hatta hububat" gümrük vergisinden bağımsızdı; kalan maddeler, %2 ölçüsünde, düşük gümrük vergisine bağlanmıştı. (...) Gezginlerin heyecanla anlattıkları heybetli Sultanhan kervansarayı, kalın duvarları üzerinde 24 kulesi olan görkemli bir kale görünümündeydi.

Buranın stratejik ve ticarî önemi vardı. (...) Selçuklular, (Konya, Sivas, Erzincan gibi) çeşitli kentlerde sikke basıyorlardı. Bakır sikke (mangır) ilk kez, Sultan Rükneddin Mesud zamanında (12. yüzyılın birinci yarısı) ortaya çıkıyor. Onun ardılı Sultan II. İzzeddin Kılıçarslan, uzun süre dinar'" olarak adlandırılan, daha sonraları ise dirhem ya da sultani (sultan sikkesi) denilen gümüş sikkeler (1185) basar. Selçuklularda, altın sikke de yürürlüktedir. Bunun yanısıra, yabancı altın, halife altınları, (halifeti altunlar) İtalyan 'florinleri', Mısır ya da Halep 'yusufları', Selçuklularla ticari temasa sahip ülkelerin sikkeleri geçerlik taşımaktaydı."

Gordlevski, 1988, s. 214, 217, 222, 223.*

Kaynak Ö



Sultanhanı Kervansarayı, XIII. yüzyıl, Aksaray

Konya-Aksaray kara yolu üzerinde bulunan Sultanhanı Kervansarayı, 1229 yılında Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılmıştır. 4680 metrekarelik düz bir arazide bulunan bu kervansarayın avlusunda dört ayak ve sivri kemerler üzerine köşk şeklinde inşa edilen bir mescit vardır. Bir vakıf eseri olan ve yapıldığı dönemde askerî ve ticari önem taşıyan Sultanhanı Kervansarayı, Türkiye Selçuklu Dönemi'ne ait ihtişamlı bir eserdir.

1. **Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Türklerin sosyoekonomik faaliyetleri şehircilik anlayışında ne gibi değişiklikler meydana getirmiştir? Açıklayınız.**

2. **Fütüvvet ve Ahilik teşkilatlarında öne çıkan değerler nelerdir? Bu değerlerin Türklerin sosyoekonomik hayatına etkileri neler olmuştur? Açıklayınız.**

3. **Fütüvvet ve Ahilik teşkilatlarına mensup kişilerin hangi davranışları dayanışma ve fedakârlıklarına örnek gösterilebilir?**

Yandaki karekod üzerinden Türklerin ekonomik faaliyetlerine ilişkin ticaret yolları, kervansaraylar ve limanlar hakkında ayrıntılı bilgilere ulaşabilirsiniz.

Uygulayalım

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Artırılmış gerçeklik (üç boyutlu animasyon) tekniğiyle hazırlanan videoyu izleyerek ve uygulama adımlarını takip ederek rol oynama etkinliğini yapınız.

Yandaki karekod üzerinden Yabanlu Panayırı'yla ilgili bir videoya ve artırılmış gerçeklik tekniğiyle hazırlanan bir e-içeriğe ulaşabilirsiniz.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Karekodda verilen videoyu grup arkadaşlarınızla inceleyiniz.
- Videodaki sosyoekonomik faaliyetlerin neler olduğunu belirleyerek bu faaliyetlere konu olan ürünlerin özelliklerini listeleyiniz.
- Videodaki ürünlerin Türklerin sosyoekonomik hayatındaki yerini tartışınız.
- Videoda anlatılan Yabanlu Panayırı'nın bölgedeki yerleşme ve şehirleşmeye etkisini belirleyiniz.
- Grup arkadaşlarınızla videodaki sosyoekonomik faaliyetlere ilişkin yaşanması muhtemel bir olay ya da durumu canlandırınız.

Öğrendiklerinizden yola çıkarak aşağıdaki alana XI-XIII. yüzyıl Selçuklu mimarisinin özelliklerini yansıtan bir şehir veya köy modeli çiziniz.

Çizdiğiniz modeli sınıf veya okul panosunda sergileyerek arkadaşlarınızla paylaşınız.

Çalışmanızı yaparken yerleşim yerinin etrafındaki kaleyi, evlerin yerleşim düzenini, mimari eserleri, halkın sosyokültürel durumunu ve geçim kaynaklarını çiziminize yansıtmayı unutmayınız.

Uygulama adımları doğrultusunda etkinliği yapınız.

- Sayfa 52'deki "Keşfedelim" bölümünde yer alan 5N1K etkinliğinde edindiğiniz bilgileri aşağıdaki tablonun ilgili sütununa yazınız.
- Sayfa 53-61 arasındaki "Öğrenelim" bölümünde verilenlerden hareketle edindiğiniz bilgileri aşağıdaki tablonun ilgili sütununa yazınız.
- 5N1K etkinliğindeki araştırma sonuçlarınızı "Öğrenelim" bölümünde edindiğiniz bilgilerle karşılaştırınız ve bu bilgilerin doğruluğuyla ilgili çıkarımlarınızı aşağıdaki tablonun ilgili sütununa yazınız.

5N1K Etkinliğinde Edindiğim Bilgiler	"Öğrenelim" Bölümünde Edindiğim Bilgiler	Karşılaştırma Sonucu Ulaştığım Çıkarımlar

Performans Görevi

Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Türklerin sosyoekonomik faaliyetleri ile yerleşme ve şehirleşme anlayışları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak üzere iki hafta içinde basılı ya da dijital bir broşür hazırlayınız ve süre sonunda çalışmanızı öğretmeninizle ve arkadaşlarınızla paylaşınız.

Broşür hazırlama sürecinde yaptığınız çalışmalarla ilgili olarak sayfa 64'teki öz değerlendirme formunu doldurunuz.

Hazırlayacağınız broşürün sayfa 65'teki analitik dereceli puanlama anahtarı ile değerlendirileceğini unutmayınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Grup arkadaşlarınızla iş bölümü yapınız.
- Genel ağ kaynakları üzerinden broşür hazırlama yöntemleri hakkında bilgi toplayınız.
- Yapacağınız çalışmayla ilgili resim, metin, tablo, ses dosyası, video vb. içerikler hazırlayınız.
- Konuyla ilgili araştırma yaparken güvenilir genel ağ sitelerinden, kütüphane veri tabanlarından ve akademik platformlardan yararlanınız.
- Hazırlayacağınız broşürün özgün ve ilgi çekici olmasına dikkat ediniz.
- Broşürünüzde yazım ve noktalama kurallarına uyunuz, yalın ve anlaşılır bir dil kullanınız.
- Dijital ortamda ya da basılı olarak hazırladığınız broşürü sınıf arkadaşlarınıza sununuz.
- Sunum sırasında etkili iletişim yöntemlerini kullanmaya özen gösteriniz.

Değerlendirelim

Öz Değerlendirme Formu

Öğrencinin Adı ve Soyadı:

Numarası ve Sınıfı:

Aşağıdaki ifadeler yaptığınız çalışmayla ilgili kendinizi değerlendirmeniz için düzenlenmiştir. Bu ifadeler size uygunsa "Evet"i, biraz uygunsa "Kısmen"i, uygun değilse "Hayır"ı işaretleyiniz. Tüm ifadeleri işaretlemeyi unutmayınız.

	Değerlendirilecek İfadeler	Evet	Kısmen	Hayır
1.	Farklı kaynaklardan (kitap, dergi, genel ağ vb.) araştırma yaparak konuyla ilgili ayrıntılı bilgi topladım.			
2.	Topladığım bilgilerin doğruluğunu, geçerliliğini ve güvenilirliğini kontrol ettim.			
3.	Konuyla ilgili görsel materyaller (harita, fotoğraf, resim vb.) kullandım.			
4.	Bulduğum görsel materyallerin güncelliğini ve etik kurallara uygunluğunu kontrol ettim.			
5.	Ulaştığım bilgilerden hareketle konuyla ilgili çıkarımlarımı yazdım.			
6.	Broşürümü hazırlarken telif ve fikrî mülkiyet haklarına (alıntı ve referansların kullanımı, yayımlanmış gizli ve/veya özel bilgilerin kullanımına ilişkin etik ve yasal kısıtlamalar vb.) uygun davrandım.			

• Aşağıdaki alanlara sizden istenenler doğrultusunda uygun ifadeleri yazınız.

Bu çalışmada en çok ilgimi çeken konular şunlardı: _____

Bu çalışmayı yaparken en çok zorlandığım konular şunlardı: _____

Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı

Aşağıdaki analitik dereceli puanlama anahtarı, Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Türklerin sosyoekonomik faaliyetleri ile yerleşme ve şehirleşme anlayışları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için hazırladığınız basılı ya da dijital broşürü değerlendirmek için düzenlenmiştir. Bu anahtar, broşürünüzü hazırlarken hangi ölçütlere dikkat etmeniz gerektiği konusunda da size bilgi vermektedir.

Öğrencinin Adı ve Soyadı: **Numarası:** **Sınıfı:**

Ölçütler	Başarı Düzeyi				Başarı Puanı
	1 (Başlangıç)	2 (Geliştirilmeli)	3 (Yeterli)	4 (İleri Düzey)	
İlişkilendirme	Sosyoekonomik faaliyetler ile yerleşme ve şehirleşme anlayışları arasında yeterince ilişki kurulmamıştır.	Sosyoekonomik faaliyetler ile yerleşme ve şehirleşme anlayışları arasında kısmen ilişki kurulmuştur.	Sosyoekonomik faaliyetler ile yerleşme ve şehirleşme anlayışları arasında yeterli ilişki kurulmuştur.	Sosyoekonomik faaliyetler ile yerleşme ve şehirleşme anlayışları arasında kapsamlı ve çok yönlü bir ilişki kurulmuştur.	
Çıkarım Yapma	Topladığı bilgiler üzerinden yüzeysel çıkarımlar yapmıştır.	Topladığı bilgilerden bazı çıkarımlara ulaşmış ve kısmi analizler yapmıştır.	Topladığı bilgilerden tutarlı çıkarımlar yapmış, çıkarımlarını kanıtlarla desteklemiştir.	Topladığı bilgileri derinlemesine analiz ederek güçlü çıkarımlarda bulunmuş, bilgi kaynaklarını bütüncül şekilde değerlendirmiştir.	
Kaynak Kullanımı	Konuyla doğrudan ilgili olmayan ya da güvenilirliği sorgulanabilir kaynaklar kullanılmıştır.	Konuyu kısmen destekleyen, sınırlı ve güvenilirliği şüpheli kaynaklar kullanmıştır.	Konuyu destekleyen, yeterli sayıda ve çeşitlilikte güvenilir kaynaklar kullanmıştır.	Konuyu tüm yönleriyle destekleyen, çok sayıda ve çeşitlilikte güvenilir kaynaklar kullanmıştır.	
Görsel ve Yazılı Materyal Kullanımı	Konuyla ilgili olmayan sınırlı sayıda materyal kullanmıştır.	Konuyla kısmen ilgili, açıklayıcı olmayan ya da aralarında ilişki kurulamayan materyaller kullanmıştır.	Konuyla ilgili, açıklayıcı ve birbirlerini tamamlayıcı materyaller kullanmıştır.	Konuyu tüm yönleriyle yansıtan, içeriği bütünleyen, dikkat çekici ve birbirlerini tamamlayıcı materyaller kullanmıştır.	
Dil ve Anlatım	İçerikte yazım ve noktalama kurallarına uyulmamış, karmaşık ve anlaşılmaz bir dil kullanılmıştır.	İçerikte yazım ve noktalama kurallarına kısmen uyulmuş, açık ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır.	İçeriğin büyük bölümünde yazım ve noktalama kurallarına uyulmuş, açık ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır.	İçeriğin tamamında yazım ve noktalama kurallarına uyulmuş; açık, anlaşılır ve ilgi çekici bir dil kullanılmıştır.	
Sunum	Çalışma karmaşık bir anlatımla sunulmuş, çok az anlaşılmış ve ilgi çekmemiştir.	Çalışma kısmen yalın ve düzgün bir anlatımla sunulmuş, bazı öğrencilerin ilgisini çekmiştir.	Çalışma yalın ve düzgün bir anlatımla sunulmuş, çoğu öğrencinin ilgisini çekmiştir.	Çalışma özgün ve akıcı bir üslupla sunulmuş, bütün öğrencilerin ilgisini çekmiştir.	
Toplam Puan:					

Değerlendirme Sistemi

Analitik dereceli puanlama anahtarından alınan puan 100'lük sisteme dönüştürülür. Örneğin bu anahtarda altı ölçüt (ilişkilendirme, çıkarım yapma, kaynak kullanımı, görsel ve yazılı materyal kullanımı, dil ve anlatım, sunum) ve dört performans düzeyi (başlangıç, geliştirilmeli, yeterli, ileri düzey) bulunmaktadır. Bu durumda her ölçütten alınabilecek en yüksek puan 4, öğrencinin alabileceği en yüksek puan ise 4 x 6=24 olacaktır. Öğrencinin analitik dereceli puanlama anahtarından aldığı puan, bu en yüksek puana bölünüp 100 ile çarpılarak yüzdelik sisteme dönüştürülür. Bir öğrenci değerlendirmeden 12 puan aldıysa yüzdelik puanı (12/24) x 100=%50 edecek, bu durumda öğrenci 100'lük sistemde 50 puan almış olacaktır.

Gelecek Derse Hazırlık

Sonraki derse gelirken yanınızda sayfa 68'deki "Keşfedelim" bölümünde verilen etkinlik için öğretmenizin belirlediği malzemeleri getiriniz.

1.4. TÜRK-İSLAM MEDENİYETİNİN BİLİM, KÜLTÜR, EĞİTİM VE SANAT ALANLARINDA ORTAYA ÇIKARDIĞI ETKİLER

Düşünelim

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığının (TİKA) ve Yunus Emre Enstitüsünün faaliyetleri ile ilgili bilgilerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

"1992 yılında kurulan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı'nın (TİKA) misyonu 'Türkiye'nin uluslararası kalkınma iş birliği faaliyetleri çerçevesinde, ülkelerin ekonomik, sosyal ve insani kalkınma süreçlerini destekleyecek, ortak tarihi ve kültürel mirasımızı geleceğe taşıyacak sürdürülebilir proje ve faaliyetler gerçekleştirmek' olarak belirlenmiştir.

TİKA, ofislerinin bulunduğu ülkelerle beraber 5 kıtada 150'ye yakın ülkede kalkınma merkezli işbirliği çalışmaları yapmaktadır. Ülkemiz TİKA aracılığı ile Pasifik'ten Orta Asya'ya, Ortadoğu ve Afrika'dan Balkanlara, Kafkasya'dan Latin Amerika'ya kadar birçok ülke ile bilgi ve tecrübesini paylaşmaktadır. Kuruluşunun üzerinden 30 yıl geçen TİKA, bu sürede 170 ülkede eğitimden tarıma, temiz suya erişimden restorasyona 30 binden fazla proje gerçekleştirdi."

(Genel ağdan alınmıştır.)*

ANA SAYFA | HABERLER | FOTO GALERİ | İLETİŞİM | HAKKIMIZDA

www.gazetetarih.com/tika_faaliyetler_genel

TİKA, FAALİYETLERİNE HIZ KESMEDEN DEVAM EDİYOR

Kuruluşunun üzerinden 30 yıl geçen TİKA, bu sürede 170 ülkede eğitimden tarıma, temiz suya erişimden restorasyona 30 binden fazla proje gerçekleştirdi.



TİKA'nın desteğiyle Moğolistan'da bulunan ve Göktürk Dönemi'den kalan harap durumda ve risk altındaki çok sayıda eserin restorasyon ve bakımı yapıldı.



TİKA tarafından Tunus'taki Rakkada Ulusal İslam Sanatları Müzesine el yazması eserleri dijitalleştirme laboratuvarı kuruldu.



TİKA'nın desteğiyle İzmir ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde "VII. TÜRKSOY Etno-Moda Buluşması" gerçekleştirildi.



TİKA tarafından Balkanlarda Osmanlı Dönemi'nden kalan seksenden fazla cami, köprü, mevlevihane, tekke, türbe, çeşme, hamam gibi tarihî eserin restorasyonu yapıldı.

"Yunus Emre Vakfı; Türkiye'yi, Türk dilini, tarihini, kültürünü ve sanatını tanıtmak; bununla ilgili bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmak; Türk dili, kültürü ve sanatı alanlarında eğitim almak isteyenlere yurt dışında hizmet vermek; Türkiye'nin diğer ülkeler ile kültürel alışverişini arttırıp dostluğunu geliştirmek amacıyla kurulmuş bir kamu vakfıdır.

2009 yılında faaliyetlerine vakıf bünyesinde başlayan Yunus Emre Enstitüsünün yurt dışında 80'den fazla kültür merkezi bulunmaktadır. Kültür merkezleri aracılığıyla kültür ve sanatımızı tanıtmak amacıyla birçok etkinlik düzenlenmekte, ulusal veya uluslararası etkinliklerde ülkemiz temsil edilmektedir."

(Genel ağdan alınmıştır.)*

ANA SAYFA | HABERLER | FOTO GALERİ | İLETİŞİM | HAKKIMIZDA

www.gazetetarih.com/yee_faaliyetler_genel

Yunus Emre Enstitüsü yurt dışında 80'den fazla kültür merkeziyle faaliyetlerine devam ediyor.

YEE, kültür ve sanatımızı tanıtmak amacıyla ulusal ve uluslararası birçok etkinlik düzenliyor.



Yunus Emre Enstitüsü tarafından Senegal'de önemli bir yeri olan cam altı resim sanatıyla ilgili bir atölye çalışması yapıldı.



Yunus Emre Enstitüsü tarafından 2024 İstanbul Kültür Yolu Festivali kapsamında "Diplomat Şair Yahya Kemal Beyatlı Sergisi" açıldı.



TÜRKSOY ve Yunus Emre Enstitüsünün ortak çalışmasıyla Türkçe konuşulan on iki ülkeden elli sanatçının katıldığı Japonya turnesi gerçekleştirildi.



Yunus Emre Enstitüsünün desteğiyle Sarıkeçili Yörüklerinin hayatını yansıtan "Yörüklerin İzinde" başlıklı fotoğraf sergisi Hırvatistan'ın Vinkovci kentinde açıldı.

Yandaki karekod üzerinden Yunus Emre Enstitüsünün tanıtım filmini izleyebilirsiniz.

1. ***TİKA ve Yunus Emre Enstitüsünün dünyanın farklı bölgelerinde faaliyetlerde bulunmalarını gerekçeleriyle açıklayınız.***
2. ***Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Türklerin insanlık tarihine katkılarına dair neler söylenebilir?***

Keşfedelim

Aşağıdaki metni okuyup uygulama adımlarını takip ederek "Su Çarkı" etkinliğini yapınız.

İnsanoğlu, yüzyıllardır suyun potansiyel enerjisini sulama, elektrik üretme gibi çeşitli faaliyetlerde kaynak olarak kullanmıştır. Önemli Türk-İslam âlimlerinden Cezeri hidrolik mühendisliği ve otomasyon sistemleri alanında çığır açan çalışmalar yapmıştır. Onun icatları ve hidrolik deneyleri, suyun mühendislik alanında nasıl verimli bir şekilde kullanılabileceğini göstermiş ve kendinden sonraki mühendislere de ilham kaynağı olmuştur. Siz de Cezeri gibi suyu kullanarak enerji üretebilir, basit malzemelerle su çarkı yapabilir ve günlük hayatın çeşitli alanlarında suyun hidrolik enerjisinden yararlanabilirsiniz.

Türk-İslam bilim insanları tarafından yapılan ve günümüz teknolojisine katkı sağlayan çalışmalardan hangilerini biliyorsunuz? Açıklayınız.

Aşağıda verilen malzeme listesini hazırlayınız.

İki litrelik bir pet şişe, pet şişenin ağzından girebilecek genişlikte şişeden biraz daha uzun bir sopa, 6 adet 10 x 8 cm ölçülerinde karton, 100 cm uzunluğunda ip, yeterli uzunlukta alüminyum folyo, makas, maket bıçağı, koli bandı, ağırlık yapmak için kullanılacak bir nesne



Kesici ve delici aletleri kullanırken dikkatli olunuz.

1. Türbin kanatçıklarının sudan etkilenmemesi için kartonları alüminyum folyoyla kaplayıp bantla yapıştırınız.
2. Plastik şişenin üzerine eşit aralıklarla aşağı doğru altı adet çizgi çiziniz ve şişeyi maket bıçağıyla bu çizgilerden kesiniz.
3. Alüminyum folyoyla kaplanan kartonları kürek olarak kullanmak için kartonları koli bandı yardımıyla pet şişedeki kesik parçaların üzerine sabitleyiniz. Çarkın kaç tur attığını belirlemek için kartonlardan birinin üzerine işaret koyunuz.
4. Pet şişenin tabanına ağız açıklığı genişliğinde bir delik açınız ve sopanızı bu deliklerden geçiriniz.
5. Sopanın üst ucuna ipi, ipin diğer ucuna da ağırlığı bağlayınız.
6. Hazırladığınız su çarkının kanatlarına önce yavaş, sonra da hızlı şekilde su dökünüz ve suyun şiddetinin ağırlığın hareketini nasıl etkilediğini gözlemleyiniz.
7. Su çarkı ağırlığın etkisiyle dönmeye başladığında süre tutunuz ve çarkın ne kadar zamanda kaç tur attığını kaydediniz.



Yandaki karekodda tarih boyunca bazı Türk ve Müslüman bilim insanlarının yaptığı çalışmalar hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bilgilerden yararlanarak aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

Bu bilim insanlarının dünya tarihinde unutulmaz izler bırakmasını sağlayan başlıca özellikleri neler olabilir? Neden böyle düşündüğünüzü açıklayınız.

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Türk-İslam ve Batı medeniyetlerindeki bilim, kültür, eğitim ve sanat anlayışlarıyla ilgili metin ve haritadan yararlanarak soruları cevaplayınız.

VIII. yüzyılda Abbasilerle birlikte İslam dünyasındaki bilimsel çalışmalar hız kazandı. Antik Yunan ve Hint coğrafyasında yazılan bilimsel eserlerin tercüme edilmesiyle başlayan bu süreç, Müslümanların özgün çalışmalar yapmasıyla devam etti. IX. yüzyıldan itibaren büyük bir atılım gerçekleştiren İslam dünyası, Türklerin de katkılarıyla birçok alanda ilerleme kaydetti. Bu dönemde Türkler, dinî ilimlerin yanı sıra matematik, astronomi, fizik, kimya gibi pozitif bilimlerle ilgili de önemli çalışmalar yaptı. İlk Türk-İslam devletlerindeki yöneticiler, bilim insanlarını ve bilimsel çalışmaları destekleyerek yeni eğitim kurumları açılmasına öncülük etti. Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu dönemlerinde yürütülen bu faaliyetler, Malazgirt Savaşı sonrası Anadolu'da kurulan beyliklerde ve Türkiye Selçuklu Dönemi'nde de devam ettirildi. Büyük Selçuklu Dönemi'nde Bağdat'ta kurulan Nizamiye Medreselerinin müfredatı ve idari yapısı örnek alınarak Anadolu'da yeni medreseler açıldı. Türk-İslam sanatının mimariye yansımasını gösteren bu medreseler, eğitimin ve bilimsel faaliyetlerin merkezi hâline geldi.

Türk-İslam medeniyetinde toplumsal hayatın merkezinde yer alan eğitim faaliyetleri, küttaplar (sıbyan mektepleri) ve medreselerin yanı sıra rasathane, darüşşifa, kütüphane (darülkütüp), sahaf, cami, mescit, ribat ve tekkelerde yürütüldü (Görsel 1.20). Mesleki ve teknik eğitimde ise Ahilik müessesesi ön plana çıktı.



Görsel 1.20: Ribat-ı Şerif Kervansarayı, İran

Sultan Sencer'in komutanlarından Şerefeddin bin Tahir tarafından XII. yüzyılda yaptırıldığı düşünülen bu yapı, Merv-Nişabur yolu üzerinde bulunmaktadır.
Sınır boylarını ve stratejik noktaları düşman saldırısından korumak için inşa edilen ribatlarda zaman zaman askerî ve ilmî eğitim de verilmiştir.

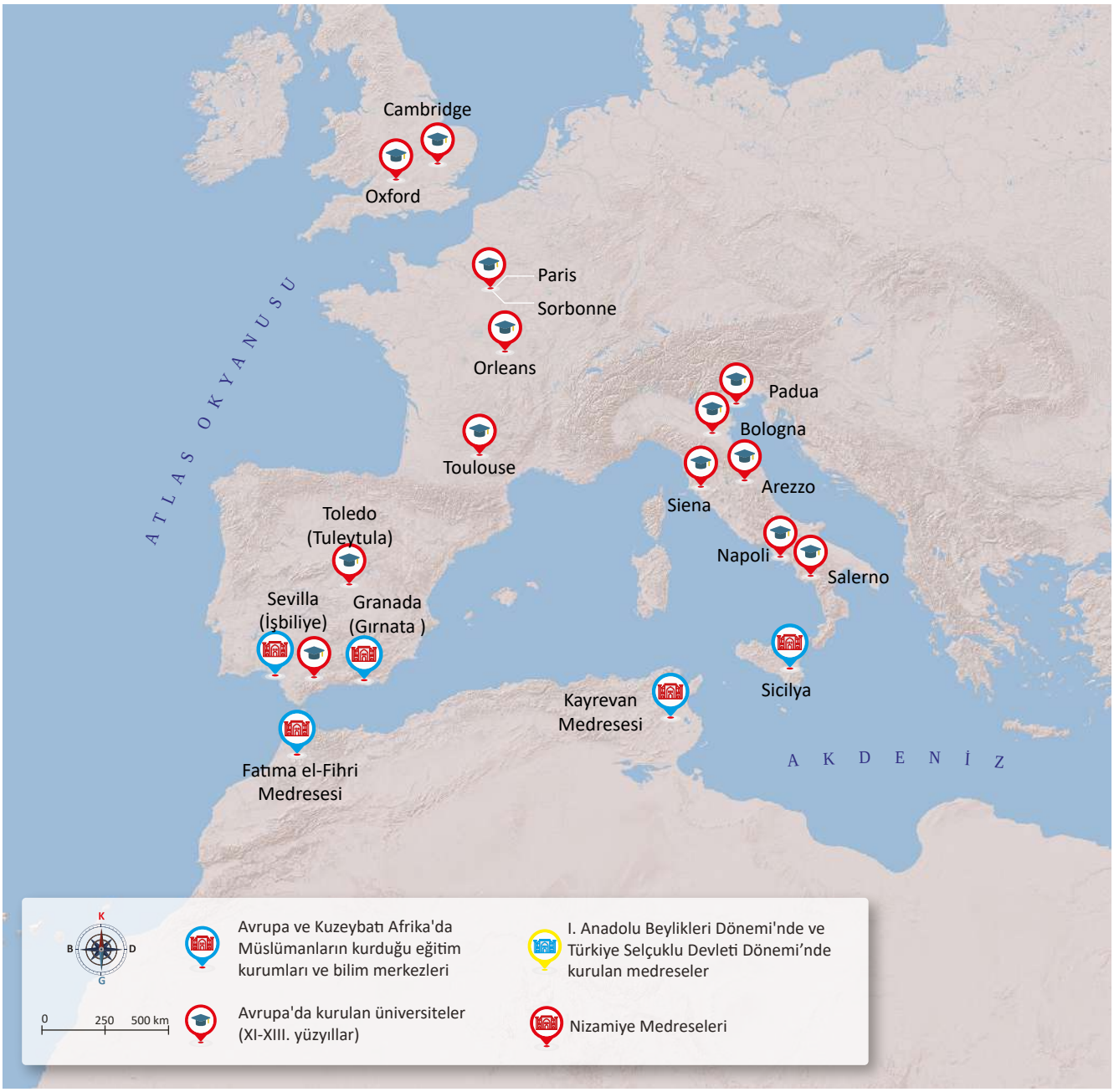
Belli alanlarda uzmanlaşmak isteyen öğrenciler, imkân bulduklarında İslam coğrafyasındaki farklı bölgelere seyahat ederek önemli bilim insanlarından dersler aldı. Bu seyahatlerde gerçekleşen etkileşim sayesinde Türk-İslam devletleri kültürel ve bilimsel açıdan büyük ilerleme kaydetti. Ayrıca gerek tefsir, hadis, fıkıh, kelam gibi dinî ilimlere gerekse matematik, geometri, astronomi, felsefe gibi beşerî bilimlere önem verilerek bilimsel hayatın canlanması sağlandı.

Avrupa'da skolastik düşünceye dayanan eğitim faaliyetleri ise büyük ölçüde rahiplerin denetimindeki katedral ve manastır okullarında gerçekleştirildi (Görsel 1.21). Bu okulların eğitim dili Latinceydi ve buralarda eğitim alan kişiler dışında toplumda okuma yazma bilen sayısı çok azdı. Bilimsel çalışmaların önündeki en büyük engel Katolik Kilisesinin öğretileriydi. Avrupalılar, XI-XIII. yüzyıllarda gerçekleşen Haçlı Savaşları sonrasında bilimsel faaliyetlere ilgi duymaya başladı. Bu ilginin temelinde Avrupa'da şehirleşmenin başlaması, ticaretin gelişmesi, üniversitelerin kurulması ve katedral okullarının inşa edilmesi yatıyordu. Haçlılar, 711 yılından beri Müslümanların elinde olan ve bu süreçte önemli bir bilim merkezine dönüşen Tuleytula'yı [Toledo (İspanya)] 1085'te geri aldı. Ayrıca 1091'de Sicilya, 1492'de de Gırnata [Granada (İspanya)] ve çevresi Haçlı hâkimiyetine girince bu şehirlerdeki kültürel birikim Avrupa'nın diğer şehirlerine aktarıldı ve çok sayıda üniversite kuruldu. Batı'da açılmış ilk üniversite olan Bologna (Bolonya) Üniversitesinin yanı sıra Oxford (Oksford), Cambridge (Kembriç), Paris, Padua (Padua) gibi üniversiteler de Avrupa'daki bilimsel çalışmalara öncülük etti.



Görsel 1.21: Mont Saint Michel (Mont Sen Mişel) Manastırı, Fransa

Kilise olarak inşa edilen ve XIII. yüzyıldan itibaren manastır olarak kullanılmaya başlanan bu yapı, yüzyıllar boyunca hem dinî eğitim verilen bir merkez hem de stratejik önem taşıyan bir kale olarak kullanılmıştır.



Harita 1.9: VIII-XIII. yüzyıllarda Asya, Kuzeybatı Afrika ve Avrupa'da kurulan bazı eğitim kurumları ve bilim merkezleri

Haritada gösterilen eğitim kurumlarının ve bilim merkezlerinin belirli bölgelerde yoğunlaşmasının nedenlerini açıklayınız.



Türk-İslam medeniyetlerindeki bilim ve eğitim kurumlarının yaygınlığını hangi etkenler şekillendirmiştir?

Türk-İslam ve Batı medeniyetlerindeki yüksek öğretim faaliyetleri ile ilgili kaynaklardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Kaynak A

"Selçuklular, kurdukları medreseleri hem ilmin gelişmesini sağlamak, hem ilmiye mensuplarına maaş bağlayarak onları devletin yanında tutmak, hem de Fatımîlerin şiîlik propagandalarıyla diğer Rafızî telakkilere karşı Sünnîliğin müdafaası gayesiyle tesis etmişlerdir. Nizâmülmülk zamanında [1064-1092] Nişabur ve Bağdad'dan sonra Belh, İsfahan, Rey, Herat, Basra, Merv, Musul, Âmil ve Ceziretu İbnü Ömer gibi yerlerde de medreseler açıldı. Hatta bir rivayete göre Horasan'ın her şehrinde 'Nizamiye' adı ile medreseler açılmıştı. Ancak bu medreselerin birçoğu Bağdad Nizamiyesi'nin ilk kademeleri (Mûsılâ) seviyesinde idiler. Büyük Selçuklulardan sonra medrese tesisi, bütün bir İslâm dünyasında gelenek haline geldi. Teşkilât ve işleyiş bakımından nizamiyeler örnek alınarak köylere varıncaya kadar her yerde medreseler açıldı. Nizamiyelerin açtığı bu yoldan sonra, Abbasî halifelerinin de kendi memleketlerinde medreseler açtıkları ve vakıflarla bunları destekledikleri bilinmektedir. Nitekim Abbasî halifesi el-Mustansır Billah (ölm.1242)'ın tesis ettiği muhtelif medreseler arasında Mustansıriyye Medresesi, o zamana kadar eşine rastlanamayan bir şekilde bina edilmişti."

Kırpık, 2009, s. 139-140.*

Kaynak B

"Katedral okullarında bir araya gelen usta ve çırakların kurduğu lonca tipi derneklerden, üniversiteler ortaya çıkmıştır. Onbirinci yüzyılda 'üniversite' ve 'lonca', zanaat derneklerini tanımlayan hemen hemen eş değer iki kelime idi. Fakat onüçüncü yüzyıla gelindiğinde, 'üniversite' sözcüğü, özellikle bir öğrenci derneği anlamında kullanılıyordu. Başlıca üç tür üniversite ortaya çıkmıştı. Bunlardan birincisi, kilise kuruluşları olup, usta ve öğrencilerin bir şansölye yönetiminde, bir örgüt oluşturmaları sonucu gelişmişti. Bu tip üniversitelere örnek olarak Paris, Oxford ve Cambridge'i gösterebiliriz. İkinci olarak, Bologna ve Padua üniversitelerinde olduğu gibi, öğrenciler tarafından seçilmiş bir rektörün yönetimindeki Kent Üniversiteleri gelir. Üçüncüsü ise Papalığın icazeti altında faaliyet gösteren ve hükümdarların kurduğu devlet üniversiteleridir. Bunlara, Sicilyalı II. Frederik'in kurduğu Napoli ve Kastilyalı III. Ferdinand'ın kurduğu Salamanka üniversiteleri örnek olarak gösterilebilir."

Mason, 2013, s. 99.*

Kaynak C



Sâhibiye Medresesi (Gök Medrese), Sivas

1066'da Bağdat'ta kurulan Nizamiye Medresesi örnek alınarak Anadolu'da da benzer eğitim kurumları açılmıştır. Bu medreselerin en önemlilerinden olan Sâhibiye Medresesi, 1271'de Türkiye Selçuklu Dönemi vezirlerinden Sâhib Ata tarafından yaptırılmıştır. Dönemin eğitim ve kültür hayatında büyük önem taşıyan bu medresede ağırlıklı olarak fıkıh (İslam hukuku) dersleri verilmiştir. Vakıf sistemiyle kurulan medresenin bütün giderleri (öğrenci bursları, müderris maaşları, yemek masrafları vb.) vakıf bütçesinden karşılanmıştır.

Kaynak Ç



Bologna Üniversitesi, Bologna / İtalya

Universitas (Universitas) adlı öğrenci loncasının girişimleriyle 1088'de kurulan bu üniversitede önce hukuk, sonraki dönemlerde ise tıp, felsefe, astronomi, matematik gibi çeşitli alanlarda eğitim verilmiştir. Üniversitenin ilk yıllarında öğretmen maaşları öğrenciler tarafından ödenmiştir. Orta Çağ Avrupası'ndaki önemli bilim merkezlerinden biri olan bu üniversitede Avrupa'nın farklı bölgelerinden gelen birçok öğrenci eğitim almıştır.

XI-XIII. yüzyıllarda Türk-İslam ve Batı medeniyetlerindeki yükseköğretim yapılanmalarını karşılaştırarak benzer ve farklı yönlerini açıklayınız.

Kaynak D

"Üniversitelerin kurulmasından ve eski bilimin Arapça'dan çevrilmesinden sonra, onüçüncü yüzyılda Avrupa'da kısa süren bir deneycilik fırtınası esti. Bu, bir dereceye kadar simyacıların katkısı ile modern zamanlara kadar sürdürülecekti. Bu hareketin başını çeken, Oxford üniversitesi Franciscanlarından, 1214-1294 yılları arasında yaşamış olan, Roger Bacon'dı. Bacon, fikirlerini, yanılabilen otoritelere, ya da adetlere dayandıran ve cehaletini laf kalabalığı arkasına saklayan bilginleri eleştiriyordu. Bacon'a göre gerçek bir bilimci, 'doğa bilimlerini' deneylerle öğrenmeli, ilaçları, simyayı ve göklerde ve onun altındaki yerde saklı olan her şeyi bilmeliydi. Eğer sade bir insan, yaşlı bir kadın ya da bir köylü veya asker, toprak hakkında onun bilmediği bir şeyi biliyorsa, bilim adamı bundan büyük bir utanç duymalıydı. Bacon, Al-Hazen'in [İbnülheysem] eserlerinden esinlenerek bir dizi optik deney yaptı. Düzlem-konveks merceklerin büyütücü özelliklerini görerek, bu merceklerle bir teleskop yapılmasını önerdi. Bacon, bilimleri deneysel olarak inceleyerek, insanların, kendi kendine gidebilen tekne ve kara vasıtaları ve hatta denizaltı ve uçak yapabileceğine inanıyordu. Bütün bunlara rağmen, bu fikirler popüler olmadıklarından şiddetle eleştirildi ve Bacon mensup olduğu ekolun üst makamları tarafından gözetim altına alınarak cezalandırıldı. Franciscan okulunun başkanı olan Bonaventura, 'bilim ağacı, bir çok yaşam ağacını aldatır veya onları en şiddetli cehennem azabına mahkum eder', demekteydi."

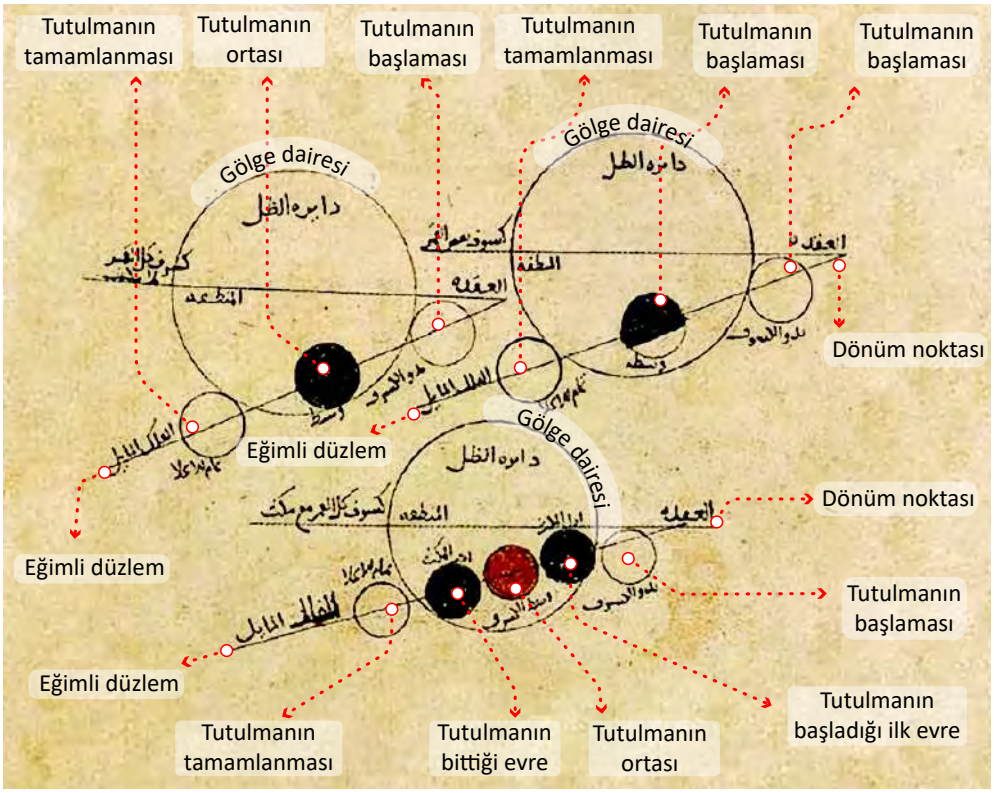
*Mason, 2013, s. 99.**

Kaynak E

"Harizmşahlar devletinin 385 (995) yılında yıkılmasıyla birlikte Biruni, Kas şehrinden ayrıldı ve hayatının bu dönemini Rey, Kas, Gilan, Buhara, Cürcan ve Gürgenç gibi farklı şehirler arasında dolaşarak geçirdi. Rey'de astronomi âlimi Ebu Mahmud el-Hucendi (ö. 390/1000) tarafından yaptırılan rasathanede gözlemlere katıldı ve rasathane ile burada bulunan astronomi aletlerini anlatan bir de eser yazdı. Biruni, iki yer arasındaki boylam farkını hesaplamak üzere 387 (997) yılındaki ay tutulmasını daha önce mektupla kararlaştırılmış bir randevu ile trigonometrinin kurucusu ve astronomi âlimi Ebü'l-Vefa el-Buzcani Bağdat'tan, Bîrûnî ise Harizm'den eş zamanlı olarak gözlemlediler. Aynı yıl Biruni, Buhara'da Samaniler devleti nin hükümdarı II. Mansur'dan, bir yıl sonra 388 (998) yılından itibaren Cürcan'da Ziyariler ailesinin hükümdarı Kabus b. Veşmgir'den destek ve yardım gördü. Biruni, Buhara'da bulunduğu sırada ünlü tabip ve filozof İbn Sina ile tanıştı ve daha sonra da çeşitli ilmî ve felsefi konularda onunla mektuplaştı. Bîrûnî, Ziyariler'den sonra Me'muniler hanedanından Gürgenç'te destek gördü. Bu dönemde ünü yayıldı ve zamanının ünlü hekimi Ebu Sehl İsa el-Mesihl ile münasebetler kurdu. Gazneli Mahmud Harizm bölgesini işgal edince, 409 (1018) yılında hocaları ile birlikte Bîrûnî'yi de Gazne'ye götürdü."

*Kutlu, 2017, s. 379.**

Kaynak F



X-XI. yüzyıllarda Türkistan'da yaşayan Biruni'nin *Kitâbü't-Tefhîm* adlı eserinde Ay tutulmasının evrelerini gösteren çizimlerin bulunduğu sayfa
Biruni; astronomi, matematik, fizik, tıp, coğrafya, tarih, dinler tarihi gibi çeşitli alanlarda eserler vermiş ve bu çalışmalarıyla dünya çapında tanınmıştır.

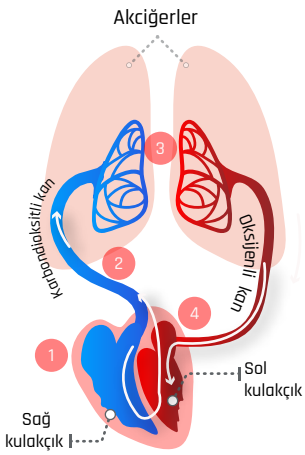
Türk-İslam ve Batı medeniyetlerinde bilim insanlarına verilen değer hakkında hangi çıkarımlarda bulunursunuz? Açıklayınız.

Kaynak G

"İslam biliminin iki yönü vardır; bir yandan dışarıdan alınan bilimsel fikirler, diğer yandan da bilimsel bilgi birikimine Müslümanların kendi yaptıkları katkılar. Bu katkılar, yani Müslümanların katkıları, çoğunlukla ihmal edilmiş veya kaymağı alınarak daha çok Batı Avrupa'da on altıncı yüzyıldan itibaren ortaya çıkan daha heyecan verici ilerlemeler üzerinde durulmuştur. İslam bilimi çok kere bir sağlamlaştırma ve koruma hareketinden ibaret olarak görülmüştür. Bu bölge, daha önce elde edilmiş olan bilimsel bulguların, Batı'da kullanılmak üzere oraya aktarılıncaya kadar saklandıkları dev bir depo olarak görülmüştür. Bu, gerçekleri çarpıtmak demektir. Müslümanların Yunan bilimini - ve bu arada biraz da Hint ve Çin bilimini – miras aldıkları ve daha sonra bu bilimi Batıya geçirmiş oldukları muhakkaktır. Ancak bütün yaptıkları bundan ibaret değildir. Miras aldıklarını açıklamış, yorumlamış ve içeriği hakkında değerli analizler yapmış; daha da önemli, birçok orijinal katkı getirmişlerdir. Gerçekten de, İslam dünyası bilimsel zihniyete sahip orijinal fikirler üreten bazı insanlar yetiştirmiş onları beslemiş ve kendi orijinal katkılarını yapmaları için onları teşvik etmiştir. Böylece Batı'nın İslam kültürüne olan borcu düşünüldüğünde, bu kültürün iki yönünü birden yani hem orijinal çalışmaları hem de daha eski zamanlardan miras alınan ve aktarılan fikirleri göz önünde bulundurup takdir etmek gerekir."

Ronan, 2003, s. 225-226.*

Kaynak Ğ



1. Kirli kan sağ kulakçıktan sağ karıncığa geçer.
2. Sağ karıncıktan çıkan kirli kan akciğerlere pompalanır.
3. Kan karbondioksitten temizlenir ve kana oksijen geçer.
4. Temizlenen kan kalbin sol kulakçığına gelir.

Küçük kan dolaşımı

"İbn Nefis XIII. yüzyılın ünlü hekimlerindendir. Şam'da Nurettin Zengî Hastanesi'nde ve Kahire'de Kalavun Hastanesi'nde doktor olarak çalışmıştır. İbn Sinâ'nın "Kanunu'nun Anatomi Kısmı İçin Açıklama" adlı eserinde Galen'in kan dolaşımına ilişkin görüşlerine itiraz etmiş ve düzeltmiştir. Galen küçük kan dolaşımını verirken kanın kalbin sağ tarafından sol tarafına kalpte bulunan bir delikten geçerek ulaştığını söyler. İbn Nefis ise yaptığı incelemelerde böyle bir deliği gözlemlemediğini belirtir. Onun belirlemelerine göre kalbin sağ karıncığına gelen kan akciğerlere gidip temizlendikten sonra kalbin sol karıncığına gelmektedir (Küçük Kan Dolaşımı).
Onun bu buluşu XVI. yüzyılda Michael Servetus (1511-1553) ve Realdo Colombus (1516-1559) tarafından yeniden keşfedilmiştir. İbn Nefis'in eseri o dönemde Latinceye çevrilmiş ve 1547'de İtalya'da basılmıştır. Servetus Arapça biliyordu. Olasılıkla Servetus bu eseri edinmişti. Colombus ise Padua'da tıp dersleri veriyordu."

Topdemir ve Unat, 2009, s. 137.*

Kaynak G'de yapılan yorumlar Kaynak Ğ'de verilen bilgilerle desteklenmekte midir? Neden böyle düşündüğünüzü gerekçeleriyle açıklayınız.

XI-XIII. yüzyıllarda Türk-İslam ve Batı medeniyetlerindeki eğitim anlayışı ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak soruları cevaplayınız.

İslam'ın erken dönemlerinden itibaren dinî ve bilimsel bilginin merkezi olan kütüphaneler aracılığıyla felsefe, tıp, astronomi, matematik gibi alanlarda önemli ilerlemeler kaydedildi. Özellikle Abbasiler Dönemi'nde Bağdat'taki saray kütüphanesi ve çeviri faaliyetlerinin yürütüldüğü Beytü'l Hikme adlı eğitim kurumu, İslam dünyasındaki entelektüel birikimin zenginleşmesini sağladı. Kurtuba, Kahire, Merv, Semerkand, Buhara gibi İslam coğrafyasının ilim merkezlerinde büyük kütüphaneler kuruldu (Görsel 1.22). Kütüphane kurma geleneği Türkiye Selçukluları Dönemi'nde de devam ettirildi. Bu dönemde birçok şehirde kişilere ait kütüphanelerin yanı sıra cami, medrese, kervansaray, ribat, han, türbe, dergâh gibi kamusal mekânlarda yeni kütüphaneler açıldı. İlim ehlinin bir araya gelip sohbet ettiği ve bilgi alışverişinde bulunduğu bu kütüphaneler, yeni bilim insanlarının yetişmesine de katkıda bulundu. İslam dünyasındaki kütüphaneler, eğitim kurumlarına bağlı olarak ya da bağımsız şekilde faaliyet gösterdi ve medreselerle birlikte ilmî çalışmaları destekledi. Vakıf sistemi aracılığıyla ayakta duran bu kütüphaneler sayesinde halkın bilim ve eğitime yaygın şekilde ulaşması gerçekleşmişti.



Görsel 1.22: Harîrî'nin *el-Makâmât* adlı eserinde kütüphanede verilen eğitimin tasvir edildiği bir minyatür

Kaynak H

"10. yy öncesi Ortaçağ Avrupası'nda eğitim, okuma-yazmayla sınırlıydı. Yalnız bu okuma-yazma genelde Kilise mensuplarına aitti. Ortaçağ Avrupası'nın imparatorları, lordları, şövalyeleri dahi okuma-yazma bilmiyordu. Bu soylu kişilerin bürokratik işleri bile kilise mensupları olan rahipler tarafından yapılmaktaydı. Eğitim dili Latince olarak, dinsel hayata yönelik erkek çocuklara verilse de çocuklar okullara gitmekten ziyade ailelerini taklit ederek ata binmeyi ve çift sürmeyi daha ilginç buluyordu. İtalya ve Güney Fransa'daki okullaşma, laiklere hukuk ve tıp gibi birkaç tane takdir gören mesleğin yollarını açmıştır, fakat Ortaçağ Avrupası'nın diğer bölgelerinde okulları sürdürmek, özellikle kendi kurumlarının eğitilmiş insan ihtiyacını sağlamak üzere piskoposlara ve rahiplere bırakılmıştır. Ancak 11. yüzyılın sonlarında kilise eğitimi eski bilgilerin edinilmesinden daha fazlasına yönelmeye başlamıştır."

*Sebetci, 2016, s. 102.**

Kaynak I

"Batı'nın eğitim açığı, Haçlı Seferleri sırasında apaçık ortadaydı. Haçlıların çoğu okuma yazma bilmiyorken, diğer tarafta, Hama'nın kuzeybatısında Orantes [Asi Nehri] üzerinde bulunan Şeyzer Kalesi'nin efendisi Üsame bin Münkız (488-584/1095-1188) savaşıyordu. İbn Münkız'ın kapsamlı eğitimi, akranlarının tipik bir örneğiydi ancak tüm kahramanca mücadelelerinin yanında, kendi anılarını, bir şiir derlemesini, çeşitli edebiyat antolojilerini ve (çok eleştirilmiş olsa da) Arap belagati hakkında bir kitap yazmak için yine de zaman bulabilmesi dikkate değerdir. Franklar tarafında ise böyle bir durum söz konusu değildir. Kitapları, geniş okuyucu kitlesi için daha da ulaşılabilir hale getiren 9. ve 10. yüzyıl "kitap devrimi"nin ardından, bir, 'okuma devrimi' başlamıştır. 12. ve 13. yüzyıllarda, okuma davranışı ve kütüphaneler üzerine yaptığı araştırmalarda Konrad Hirsehler, Şam ve Kahire gibi şehirlerde okuma yazma bilenlerin yüzdesinin açıkça çift haneli sayılara ulaştığı sonucuna varmıştır. Sonuçta bu dönem, okuma ve yazma becerilerine, Avrupa' da da tekrar daha fazla değer verilen bir dönemdi."

*Bauer, 2021, s. 35-36.**

Türk-İslam ve Batı medeniyetlerinde eğitimin yaygınlaştırılması anlayışıyla ilgili iki cümle yazınız.

Orta Çağ'da Türk-İslam dünyasındaki medreseler ile Batı'daki katedral ve manastır okullarını konu alan bilgi görsellerinden yararlanarak soruları cevaplayınız.



İslam dünyasında küttâp ya da mektep adı verilen mekânların asıl amacı, halka okuma yazma öğretmekti. Zamanla bu mekânlar dinî bilgilerin de verildiği ve basit matematiksel işlemlerin öğretildiği eğitim kurumları hâline geldi. Yedi yaşında mektebe başlayan kız ve erkek çocukları, beş yıl boyunca belli bir ücret karşılığında ve ayrı mekânlarda eğitim alırdı. Burada ders veren öğretmenlere kâtip, fakih ya da muallim; bu öğretmenlerin yardımcılarına da kalfa adı verilirdi. Anadolu'da mekteb-i sebil, sıbyan mektebi gibi isimlerle anılan bu okullar, kısa sürede İslam coğrafyasının farklı bölgelerinde de açılmaya başlandı.



Nizamiye Medreselerinde öğrencilerin günleri namaz, ders ve bireysel çalışmalar şeklinde planlanır ve öğrenciler de bu sisteme büyük bir disiplin içinde uyardı. Dersler hem tilavet, tefsir, fıkıh, akait gibi dinî ilimleri hem de felsefe, mantık, matematik, astronomi, mühendislik, tıp gibi akli bilimleri kapsardı. Öğrenciler ders saatlerinden sonra tartışma, ezber ve tekrar yaparak edindikleri bilgileri pekiştirirdi.



Sabahın İlk Saatleri

Öğrenciler günün ilk ışıklarıyla uyanır ve sabah namazını kılmak için medresenin içinde bulunan mescitte toplanırdı. Namazdan sonra dua edilir ve ders hazırlıklarına başlanırdı.

Sabah Dersleri

Sabah dersleri genellikle Kur'an tilaveti, Arapça eğitimi, hadis, fıkıh gibi temel dinî ilimlerden oluşurdu. Bu derslerde müderrislerin belirlediği metinler okunur, ezberlenir ve tartışılırdı. Öğrenciler ve hocalar karşılıklı sorular sorarak konuların daha iyi anlaşılmasını sağlardı.

Bilgi Görseli 1.6: Medreselerde eğitim

Öğle Namazı

Sabah derslerinin ardından kısa bir ara verilir ve öğrenciler öğle namazına hazırlanırdı. Namazdan sonra hafif bir öğle yemeği yenirdi. Öğrencilerin yemek masrafları medrese tarafından karşılanırdı.

Öğleden Sonra Dersleri

Öğleden sonraki dersler mantık, kelam (İslam felsefesi), matematik, astronomi gibi sosyal ve beşerî bilimlerle ilgiliydi. Öğrenciler, müderrislerin rehberliğinde derslerine devam eder, bazen de bireysel çalışmalar yaparlardı. Ayrıca münazaralar (bir tür tartışma) düzenlenerek öğrencilerin kendi fikirlerini tartışması ve bu süreçte tartışma adabını öğrenmesi sağlanırdı.



İkindi Namazı ve Serbest Çalışma

İkindi namazından sonra öğrenciler ders notlarını gözden geçirir ve bireysel çalışmalarını devam ettirirdi. Öğrencilerin derslerde öğrendiklerini tekrar etmesi veya okudukları kitaplarla ilgili bireysel çalışma yapması esasına dayanan müzakere yöntemi, medrese eğitiminde büyük önem taşırdı.



Akşam Dersleri ve Yatsı Namazı

Akşam saatlerinde genellikle tefsir gibi daha ileri düzey konuları ele alan dersler işlenirdi. Yatsı namazından sonra toplu dersler sona erer, öğrenciler bireysel çalışmalarına devam ederdi.

Yatış

Geceleri medreselerde, hücre adı verilen küçük odalarda kalan öğrenciler yatma saatinden önce dinlenmeye çekilir veya isterlerse bireysel çalışmalarını sürdürürdü.





Orta Çağ'ın ilk dönemlerinde manastır ve katedral okullarında verilen eğitim büyük ölçüde Hristiyanlık inancına ve kilisenin ihtiyaçlarına dayalıydı. Bu okulların temel amacı, din adamı yetiştirmek ve dinî metinlerin korunmasını sağlamaktı. Eğitim anlayışı, Latincenin öğretilmesi ve başta İncil olmak üzere Hristiyanlar için kutsal kabul edilen metinlerin okunup incelenmesi üzerine kuruluydu.



Manastır ve katedral okullarındaki eğitim genellikle yedi temel dersten oluşur ve bu dersler iki ana kategoriye ayrılırdı.

1. Trivium (Sözlü Sanatlar)
- Gramer (Latince dil bilgisi)
- Retorik (etkili konuşma ve yazma sanatı)
- Diyalektik (mantıksal ve eleştirel düşünme)

2. Quadrivium (Sayısal Bilimler)
- Aritmetik (matematiksel işlemler)
- Geometri (matematiksel şekil ve ölçüler)
- Astronomi (gök bilimi ve takvim hesaplaması)
- Müzik (teorik müzik bilgisi)

Bilgi Görseli 1.7: Manastır ve katedral okullarında eğitim

Orta Çağ'da dinî görevlerle iç içe geçmiş olan öğrencilik hayatı son derece disiplinliydi ve yoğun bir çalışma temposuna dayalıydı. Öğrencilerin ders ve çalışma saatleri Güneş'in hareketlerine göre belirlenirdi. Buna göre öğrencilerin günlük yaşama ve çalışma düzeni şöyleydi:

Sabah

Öğrenciler erken kalkar ve sabah ibadetlerini (matutin) yaptıktan sonra gramer, retorik ve diyalektik derslerine başlardı.

Orta Sabah (Kuşluk Vakti)

Öğle ibadetin ardından hafif bir öğle yemeği yenirdi. Yemek esnasında kutsal metinler okunurdu.



Öğleden Sonra

Öğrencilere matematik, geometri, astronomi ve müzik eğitimi verilir; ayrıca kutsal metinler çoğaltılıp yorumlanırdı.

İkindi

Kısa ibadetin ardından öğrenciler bir süre dinlenmeye çekilirdi.

Akşam

Son derslerin ardından akşam ve gece duası yapılırdı. Öğrencilerin sabah erken kalkması için erken yatması gerekirdi.



Öğrenciler, manastır ve katedral okullarında kutsal metinleri yeniden yazar, ezberler ve yorumlardı. Dersleri dinlemek ve tartışmalara katılmak da önemliydi. Üç dört yıl süren bu eğitim sonrasında öğrenciler sözlü sınava girer ve başarılı oldukları takdirde bachelor (beçılır) adı verilen bir dereceyle yardımcı öğretmen olurdu. İki üç yıl süren ileri eğitim sonrasında da yazılı sınava girerler ve öğretmen olma hakkı kazanırlardı.



Medrese ve manastırlardaki bilim ve eğitim anlayışlarını karşılaştırarak benzer ve farklı yönlerini açıklayınız.

Türk-İslam ve Batı medeniyetlerindeki sanat anlayışları ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak soruları cevaplayınız.



Görsel 1.23: Şah Cihan Hatun Kümbeti (Döner Kümbet), XIII. yüzyıl, Kayseri

Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonraki yeni sanat anlayışlarının temeli, Türkistan'da kurulan Karahanlı Devleti zamanında atıldı. Karahanlılardan Türkiye Selçuklularına kadar geçen süreçte de bu anlayış geliştirilerek devam ettirildi. I. Anadolu Beylikleri ve Türkiye Selçukluları dönemlerinde ortaya konan sanatsal ürünlerde ise hem İslamiyet'in kabulü öncesi Türk geleneklerinin ve İslam sanatının hem de Yunan, Roma, Bizans, Kafkas ve Akdeniz kültür çevrelerinin izleri görüldü. Bu dönemde Konya, Sivas, Malatya, Tokat, Amasya, Kayseri, Antalya, Alanya, Sinop, Erzurum, Diyarbakır gibi şehirlerde birçok cami, medrese, han, kervansaray, kümbet ve şifahane inşa edildi. Başta taş işçiliği olmak üzere çini, ahşap ve maden sanatına yer verilen bu yapılarda Selçuklu sanat anlayışını yansıtan özgün eserler ortaya kondu. Taş işleme sanatının en güzel örneklerinden olan ve anıt mezar özelliği taşıyan kümbetler, İslam dünyasında ilk kez Türkler tarafından inşa edildi (Görsel 1.23). Bazı sanat tarihçilerine göre Türklerdeki çadır sanatı kümbetler aracılığıyla mimariye yansıtıldı. Ayrıca Selçuklu Dönemi'nde edebiyat, minyatür, cam işlemeciliği, halı dokumacılığı gibi sanat dallarında da gelişme kaydedildi.

Türkistan'da yaşadıkları dönemde dokumacılık sanatında uzmanlaşan Türkler, bu sanatı Selçuklular Dönemi'nde Anadolu'da da devam ettirdi. İnşa ettikleri ya da ürettikleri her ürünü kendi zevk ve anlayışları doğrultusunda şekillendiren Türkler, yerleştikleri bölgelerdeki sanat anlayışlarını da eserlerine yansıtarak dünya kültür mirasına önemli katkılarda bulundu.

Kaynak İ



İnce Minareli Medrese, Konya



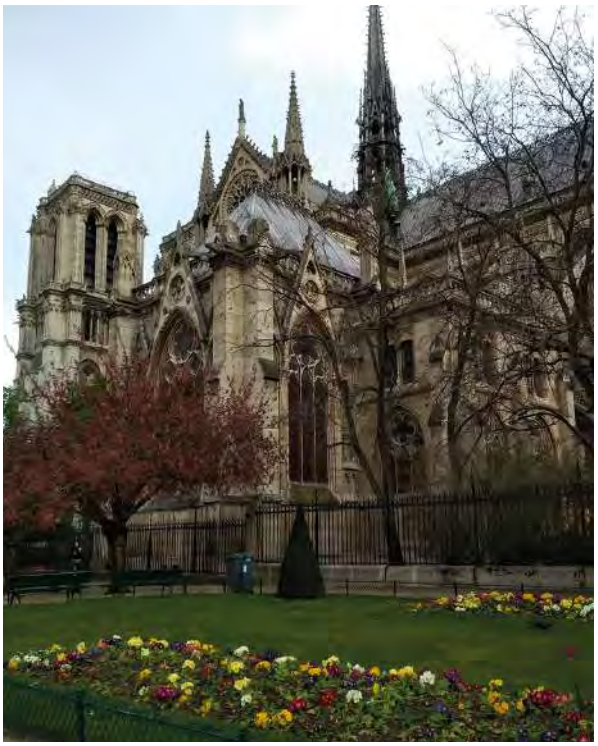
İnce Minareli Medrese (içeriden görünümü)

Bu medreseye adını veren ve giriş kapısının sağında yer alan minare, klasik Selçuklu taş işçiliğinin en güzel örneklerinden biridir. İnşa edildiği dönemde minarenin üzeri çini kaplamalarla süslenmiştir. Medresenin taç kapısındaki geometrik süslemeler, hatlar ve bitki motifleri Selçuklu süsleme sanatının özgün özelliklerini yansıtmaktadır. Selçuklu Dönemi'nde hadis eğitimi verilen ve dinî eğitimin merkezlerinden biri olan bu medrese, günümüzde taş ve ahşap eserlerin sergilendiği bir müze olarak kullanılmaktadır.

Orta Çağ Avrupası'na hâkim olan skolastik düşünce; toplumların bilim, eğitim, kültür ve sanata bakış açılarını büyük ölçüde etkiledi. X-XIII. yüzyıllarda Katolik Kilisesi ve tarikatlar da sanatsal çalışmalarda belirleyici unsur oldu. Bu dönemde başta mimari yapılar olmak üzere birçok sanat eserinin tasarımında ve yapımında Hristiyan din adamları görev aldı.

Katedral, manastır gibi dinî yapıların yanı sıra şato, kale, saray gibi görkemli binaların da inşa edildiği bu dönemde Avrupa mimarisi iki farklı sanat anlayışına göre şekillendi. Bunlardan ilki IX. yüzyılda başlayıp XII. yüzyıla kadar devam eden romanesk sanat, ikincisi ise XII-XVI. yüzyıllarda etkili olan Gotik sanattı. Dinî karaktere sahip bir üslubun benimsendiği bu sanat anlayışları, Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde farklılıklar gösterdi.

XI-XIII. yüzyıllarda Avrupa'da mimarinin yanı sıra resim, heykel ve süsleme sanatlarında da özgün örnekler verildi. Başta katedral ve manastırlar olmak üzere inşa edilen pek çok mimari yapı farklı tekniklerle süslendi (Görsel 1.24). Bu dönemde yapılan fresk, heykel ve vitraylarda Eski Ahit (Tevrat) ve Yeni Ahit'te (İncil) anlatılan olaylar tasvir edildi. Resim sanatında dinî konuların işlendiği fresklerin yanı sıra XIII. yüzyılın ortalarından itibaren el yazması kitaplar için minyatürler çizildi. Bu el yazması kitaplarda zaman içinde dinî tasvirlerin dışında dünyevi konularla ilgili resimler de görülmeye başlandı.



Görsel 1.24: Notre Dame (Notır Dam) Katedrali, Paris, Fransa

1163-1345 yıllarında inşa edilen bu katedral, gotik mimarinin uygulandığı en güzel eserlerden biridir.

Yandaki karekod üzerinden romanesk ve Gotik sanat anlayışları hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşabilirsiniz.

Kaynak J



Saint Denis (Sen Denis) Katedrali, Paris, Fransa



Saint Denis Katedrali, Paris, Fransa (içeriden görünümü)

Gotik mimarinin ilk örneklerinden olan bu katedral, XII. yüzyılda Başrahip Suger (Suje) tarafından yeniden inşa edilmiştir. Katedraldeki sivri kemerler ve kaburgalı tonoz, Gotik üslubun en belirgin özellikleridir. Merovenjler, Karolenjler ve Capet Hanedanı mensubu olan birçok kral ve kraliçe bu katedralin bahçesine defnedilmiştir. Bu nedenle katedral, Fransız kraliyet ailesinin simgelerinden biri kabul edilmektedir.

Kaynak K



Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası'nın Kuzey Taç Kapısı, Sivas



Divriği Ulu Cami'nin Kuzey Taç Kapısı'ndaki detaylar

Türk-İslam mimarisinin başyapıtlarından biri olan Divriği Ulu Cami ve Darüşşifası, 1228-1229 yıllarında Mengücekliler tarafından inşa edilmiştir. Bu yapı; cami, darüşşifa ve türbeden oluşan bir külliye özelliği taşımaktadır. Anadolu'daki geleneksel taş işçiliğinin en güzel örneklerinin görüldüğü bu külliyede dört adet taç kapı bulunmaktadır. Kuzey Taç Kapısı, üzerindeki motiflerin cenneti tasvir ettiği düşünülerek Cennet Kapısı olarak da adlandırılmıştır.

Kaynak L



Chartres (Şaht) Katedrali'nin Batı Kapısı, Chartres, Fransa



Chartres Katedrali'nin Batı (Kraliyet) Kapısı'ndaki detaylar

Fransız gotik mimarisinin en önemli eserlerinden biri olan bu katedral, XII-XIII. yüzyıllara ait en büyük heykel koleksiyonuna sahiptir. Katedralin kuzey, güney ve batı cephelerinde üç büyük kapı bulunmaktadır. Kraliyet kapısındaki dinî figürlerin altında ise kral ve kraliçe heykellerine yer verilmiştir.

İncelediğiniz kaynaklardan hareketle Türk-İslam ve Batı medeniyetlerinin mimari anlayışlarını karşılaştırarak benzer ve farklı yönlerini ilgili alanlara yazınız.

Benzerlikler	Farklılıklar

Kaynak M



Varka ve Gülşah adlı eserden bir sayfa, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul

Türk ve Fars edebiyatlarında kahramanlarının adıyla anılan aşk hikâyelerinden birini konu alan bu el yazması eserdeki minyatürler, XIII. yüzyılda Türkiye Selçuklu Dönemi nakkaşlarından Abdülmü'min el-Hoyî tarafından çizilmiştir.

Kaynak N



Manesse Kodeksi adlı eserden bir sayfa, Heidelberg Üniversitesi Kütüphanesi, Heidelberg, Almanya

1300'lü yılların başında yazılan ve "Büyük Heildelberg (Haydelberg) Şarkılar Kitabı" adıyla da bilinen bu şarkı sözleri koleksiyonunda yaklaşık yüz kırk şairin şiirleri bulunmaktadır. Eserdeki renkli tam sayfa minyatürler, Gotik resim üslubunun en önemli örnekleri arasındadır.

Kaynak O



Kubâdâbâd Sarayı'ndan bir çini detayı, Karatay Müzesi, Konya

Türklerde Uygurlardan itibaren mimari yapıların süslemesinde kullanılmaya başlanan çini sanatı; Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklu Dönemi eserlerinde de görülmüş ancak bu sanatın asıl gelişimi XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'da gerçekleşmiştir. Ağırlıklı olarak saray, köşk gibi yapıların ve vazo, kâse gibi eşyaların süslemesinde kullanılan çini sanatında insan, aslan, çift başlı kartal gibi tasvirlere ya da bitki motiflerine yer verilmiştir.

Kaynak Ö



Saint-Étienne Collegiate (Sen Etyen Kolicyıt) Kilisesi'nden bir vitray ayrıntısı, Metropolitan Museum, New York / ABD

Avrupa'da XII. yüzyıldan itibaren dinî yapıların süslemesinde mozaik yerine vitray kullanılmaya başlanmıştır. 1170 yılında yapıldığı düşünülen ve ellerinde buhurdan taşıyan iki grup meleğin tasvir edildiği bu vitraylar, romanesk üsluptan Gotik üsluba geçişi gösteren önemli örneklerden biridir.

Uygulama adımlarını takip ederek ve düşün-eşleş-paylaş tekniğini kullanarak etkinliği gerçekleştiriniz.

- Edindiğiniz bilgilerden yola çıkarak Türk-İslam ve Batı medeniyetlerindeki bilim, kültür, eğitim ve sanat anlayışlarının benzerlik ve farklılıkları hakkında düşününüz.
- Öğretmeniniz rehberliğinde rastgele eşleştiğiniz arkadaşınızla düşüncelerinizi paylaşınız.
- XI-XIII. yüzyıllarda Türk-İslam ve Batı medeniyetlerindeki bilim, kültür, eğitim ve sanat anlayışlarının benzerlik ve farklılıkları ile ilgili çıkarımlarınızı aşağıda verilen tabloya yazarak sınıftaki arkadaşlarınızla paylaşınız.

	Benzerlikler	Farklılıklar
Bilim		
Eğitim		
Sanat		
Kültür		

Yandaki karekodda 1040-1299 yılları arasında Türk-İslam medeniyetinde bilim, kültür, eğitim ve sanat alanlarında meydana gelen gelişmelerin Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecine etkisine ilişkin bir video bulunmaktadır. Bu videoyu izleyerek aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. *Türklerin bilim, eğitim ve kültür anlayışı Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecini nasıl etkilemiştir?*

2. *Anadolu'nun birçok yerinde mimari eserler inşa edilmesi Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecine nasıl bir katkı sağlamış olabilir? Örnekler vererek açıklayınız.*

Hoca Ahmed Yesevi, Mevlana Celaleddin Rumi, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre ve İbnülarabi'nin düşüncelerine ve eserlerine ilişkin verilenleri inceleyerek soruları cevaplayınız.

Türkistan'da kök salan tasavvuf düşüncesi, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecine etki etmiştir. Hoca Ahmed Yesevi'nin öğretileri, Horasan erenleriyle Anadolu'ya taşınmış ve onların yetiştirdiği dervişler tarafından geliştirilmiştir. Endülüs'ten Anadolu'ya gelen ve çok sayıda talebe yetiştiren Muhyiddin İbnülarabi, Anadolu'daki tasavvuf düşüncesine yeni bir anlayış kazandırmış ve Türk-İslam medeniyetinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. İnsanlığın ortak mirasına katkı sağlayan bu mutasavvıflar sadece sosyokültürel yaşamı değil, siyasi ve ekonomik yaşamı da büyük ölçüde etkilemiştir.

Tasavvuf
İnsan hayatındaki ahlaki olgunlaşma, kemale erme ve arınma yolculuğu.

Mutasavvıf
Tasavvufi hayat tarzını benimseyen ve bu yolla Allah'a yakın olmaya çalışan kişi.

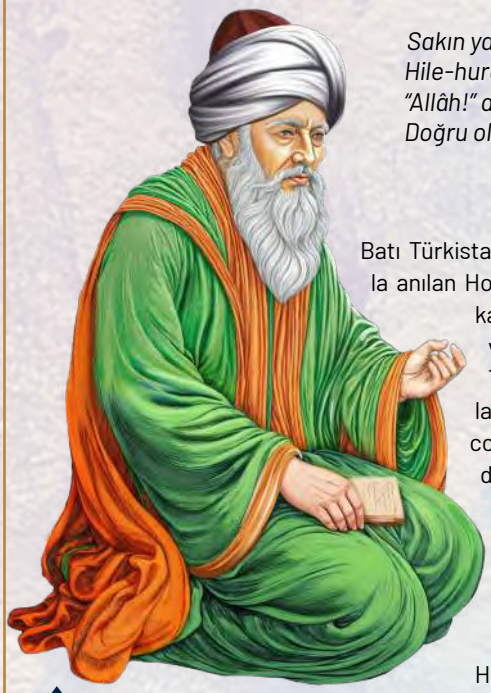
Türkiye Selçuklu Devleti'nin son dönemlerindeki siyasi, sosyal ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle zor durumda kalan Anadolu halkı; Mevlana Celaleddin Rumi, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre gibi mutasavvıfların insana değer veren, birleştirici ve şefkatli yaklaşımları, halkın zorluklar karşısında dayanma gücünü artırmıştır. Anadolu halkı, tasavvuf düşüncesi sayesinde Moğol istilası ve Haçlı Savaşları'nın neden olduğu yoksulluğa, adaletsizliğe ve tehlikelere karşı direnme gücü bulmuştur. Dil, din, mezhep, ırk, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin bütün insanlara gönül kapılarını açan bu mutasavvıflar, ortaya koydukları eserler ve düşünceler aracılığıyla günümüzde de dünyanın dört bir yanındaki insanları etkilemeye devam etmektedir. Bu bağlamda 2007 yılı, Mevlana Celaleddin Rumi'nin doğumunun 800. yıl dönümü olması münasebetiyle UNESCO tarafından Mevlana ve Hoşgörü Yılı ilan edilmiştir.

Mevlana Celaleddin Rumi'nin doğumunun 800. yıl dönümü sizce neden "Mevlana ve Hoşgörü Yılı" olarak ilan edilmiş olabilir? Gerekçelendirerek açıklayınız.

HOCA AHMED YESEVİ (?-1166)

Sakın yalancı olma hem âşık, hem sâdık ol,
Hile-hurda işlerden, çirkinlikten uzak ol,
"Allâh!" deyip gönlünü saf tutarak, nurla dol,
Doğru olan kulunu, Allâh bilir ya dostlar!

(Dîvân-ı Hikmet)
Hoca Ahmed Yesevi (Güngör ve diğerleri), 2019, s. 486.*



Hoca Ahmed Yesevi (Temsilî)

Batı Türkistan'daki Sayram kasabasında doğan ve "Pir-i Türkistan" ünvanıyla anılan Hoca Ahmed Yesevi, İslam dininin bu bölgede yayılmasına büyük katkı sağladı. Vefatından sonra onun hayat görüşünü ve tasavvuf anlayışını devam ettiren Yesevi dervişleri (Horasan erenleri), Türkistan'ın yanı sıra İran, Hindistan, Anadolu ve Balkan topraklarında bu düşüncenin geniş kitlelere ulaşmasına öncülük etti. Bu coğrafyalardaki etnik ve kültürel farklılıkları manevi bir zenginliğe dönüştüren dervişler, tüm insanlığa yön veren İslam düşüncesini nesilden nesile aktardı. Hoca Ahmed Yesevi'nin açtığı yoldan yürüyen Tapduk Emre, Yunus Emre, Mevlana Celaleddin Rumi, Sadreddin Konevi, Davud-i Kayseri, Hacı Bektaş Veli, Sarı Saltuk, Baba İlyas, Somuncu Baba gibi mutasavvıflar Türk-İslam medeniyetinin gelişiminde çok önemli mihenk taşları oldu.

Hoca Ahmed Yesevi, hikmet adı verilen şiirlerinde o dönemin hâkim dilleri olan Arapça ve Farsça yerine kendi ana dili olan Türkçeyi kullanarak Türkçenin bir ilim, aşk ve irfan dili hâline gelmesine önemli katkılarda bulundu. Türkler, İslam dininin öğretilerini ve tasavvuf düşüncesinin inceliklerini onun hikmetleri aracılığıyla öğrendi. O, sohbetlerinde ve şiirlerinde en çok Allah ve peygamber sevgisini, fakir ve yetimleri himaye etmeyi, dünyevi arzularla mücadele etmeyi, dinî esaslara uymayı ve güzel ahlak konularını ele aldı. Hoca Ahmet Yesevi'nin vefatından sonra Yesevi dervişleri tarafından yazıya aktarılan başlıca eserleri şunlardır: *Divan-ı Hikmet, Fakrname, Risale der Adab-ı Tarikat, Risale der Makamat-ı Erbain.*

Kul Hâce Ahmed kulmen deseng taat kıl	*Kul Hace Ahmed kulum desen ibadet eyle*
Kıyametni kelmeğini yakın bilgil	*Kıyametin geleceğini yakın bil*
Hakka yavuk bolay deseng taat kılgıl	*Hakk'a yakın olayım desen ibadet eyle*
Taat kılgan Hakka yavuk bolur bolgay	*İbadet eyleyen Hakk'a yakın olur olmalı*
Her subh-dem boynum kısıb Rabbi desem	*Her sabah vakti boynumu büküp Rabbim desem*
Rabbim meni muradımnı berer mukin	*Rabbim benim muradımı verir mi ki*
Kanlar töküb közlerimdin zar ingresem	*Kanlar döküp gözlerimden ağlayıp inlesem*
Tengrim meni hal-i dilim sorar mukin	*Tanrım benim gönlümün halini sorar mı ki*
Dünya malnı yığıp yolnı yitürgenler	*Dünya malını yığıp yolu yitirenler*
Essiz ömrin küfr içinde geçürgenler	*Kısa ömrünü küfr içinde geçirenler*
Kılavuzsız biyabanda yürügenler	*Kılavuzsuz kırlarda yürüyenler*
Muhabbetni kadrini kaçan bilür	*Muhabbetin değerini ne zaman bilir?*

(Dîvân-ı Hikmet)
Hoca Ahmed Yesevi (Yıldız ve diğerleri), 2020, s. 60, 63, 365.*

Hoca Ahmed Yesevi'nin şiirlerinden çıkarılabilecek üç ilke yazınız.

MEVLANA CELALEDDİN RUMİ (1207-1273)

Git iyilik yap! Zamane iyiliği bilir.
O, iyiliği iyilerden alır ancak.
Mal, varlık herkesten geri kalır, sen de bırakıp gideceksin onu.
En iyisi mal yerine iyilik bırakmak. (Mevlâna'nın Rubaileri, 536)
Mevlana Celaleddin Rumi, (çev. Gençosman), 1974, s. 110.*



Mevlana Celaleddin Rumi (Temsilî)

Horasan'ın Belh şehrinde doğan Mevlana Celaleddin Rumi, bütün eserlerinde Allah ve peygamber sevgisinin yanı sıra insan sevgisini de vurgulayarak Anadolu'daki İslam düşüncesine özgün bir bakış açısı kazandırdı. Düşüncelerini Kur'an ve sünnete dayandıran Mevlana, insanları iyiliğe ve güzelliğe çağırarak onların hem dünyada hem de ahirette mutlu olmalarını sağlayacak öğütler verdi. Eserlerindeki sevgi ve birlik çağrısı, farklı din ve kültürlere mensup insanları Mevlevilik düşüncesinin etrafında birleştirdi. "Biz pergel gibiyiz. Bir ayağımız din üzerinde sağlamca durur, öteki ayağımız yetmiş iki milleti dolaşır." sözü, onun evrensel ve kucaklayıcı hayat anlayışının özeti niteliğindeydi.

Mevlana Celaleddin Rumi, vefat edeceği günü en büyük sevgili olan Allah'a kavuşma anı olarak nitelendirmiş ve o günü şeb-i arûs (düğün gecesi) olarak isimlendirmiştir. Bütün eserlerini o dönemin edebî dili olan Farsçayla kaleme alan Mevlana, bazı beyit ve cümlelerinde Arapça, Türkçe ve Rumca ifadelere de yer vermiştir. Eserlerinden bazıları şunlardır: *Mesnevi, Divan-ı Kebir, Fihi Ma Fih, Mecalis-i Seb'a.*

Göz perdeleri için sabır ilacı gerek.
Hem yakar hem onarır, hem gönlü açar.
Kalbin aynası temizlenip parlaklaşırsa,
Dünyanın dışındaki resimleri görürsün.
Hem resmi hem de ressamı görürsün.
İkbal döşeğini de görürsün, onu döşeyeni de
(Mesnevî-i Ma'nevî I, 19-21)
Mevlana Celaleddin Rumi, (çev. Örs ve Kırlangıç), 2015, s. 181.*

Bağı çöz, hür ol ey oğul! Daha ne kadar gümüş kaydında, altın kaydında olacaksın?
Denizi bir testiye döksen ne kadar alır? Bir günlük nasip ancak.
Açgözlülerin göz testisi dolmadı; sedef kanaat etmedikçe inciyle dolmadı.

(Mesnevî-i Ma'nevî I, 70-72)
Mevlana Celaleddin Rumi, (çev. Örs ve Kırlangıç), 2015, s. 33.*

Mevlana Celaleddin Rumi, bu şiirlerde hangi evrensel değerleri vurgulamaktadır? Bu değerlerle ilgili birer cümle yazınız.

HACI BEKTAŞ VELİ (XIII. yüzyıl)

Sevgi muhabbeti kaynar yanan ocağımızda
Bülbüller şevkle gelir, gül açar bağımızda
Hırslar, kinler yok olur aşkla meydanımızda
Arslanlar, ceylanlar dosttur kucağımızda
*Özmen, 1998, s. 51.**



Hacı Bektaş Veli (Temsilî)

Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan zayıfladığı bir dönemde Horasan'dan Anadolu'ya gelen Hacı Bektaş Veli, Suluca Karahöyük (Hacımköy) civarında halkı bilinçlendirme faaliyetlerine başladı. Onun yetiştirdiği dervişler, özellikle kendisinden sonraki dönemde Anadolu ve Balkanlarda Bektaşilik düşüncesini ve tasavvuf anlayışını yaymaya devam etti. Onun vefatından sonra kurulan Osmanlı Devleti'nde dahi Yeniçeri Ocağının piri olarak Hacı Bektaş Veli kabul edildi.

Hacı Bektaş Veli'nin yaşadığı dönemden onunla ilgili herhangi bir yazılı kaynak günümüze ulaşmamıştır. Onun hayatına dair bilinen en önemli kaynak, XV. yüzyılda yazılan *Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş Veli (Vilâyetnâme-i Hacı Bektaş)* adlı eserdir. Anadolu'nun İslamlaşmasında büyük rolü olan ve etkileri günümüze kadar devam eden Hacı Bektaş Veli'nin başlıca eserleri şunlardır: *Kitabü'l-Fevâid, Fatiha Sûresi Tefsiri, Hacı Bektaş-ı Veli'nin Nasihatları, Besmele Şerhi, Makâlât.*

Ol cân kim aşktan olur
Bekası bin cân olur
Kamu cânlar ölünce
Hem ol cân diri kalur

Aşk dirliğin alalım
Bu dirlikte kalalım
Ölmez dirlik bulalım
Çün cân dosta birikir

Hacı Bektaş Veli, Makâlât, 2019, s.56.*

Kalbin sağ kulağında yedi kale vardır. Her bir kalede Hak subhanehü ve teala bir dizdarı (kale muhafızını) vekil kılmıştır.

İşte o dizdarların adı şöyle bilinir:

"Evvelki dizdarın (kale muhafızının) adı ilimdir
İkinci dizdarın adı cömertliktir
Üçüncü dizdarın adı ud (utanma) u hayadır
Dördüncü dizdarın adı sabırdır
Beşinci dizdarın adı perhizkârlıktır
Altıncı dizdarın adı korkudur
Yedinci dizdarın adı edeptir."

Hacı Bektaş Veli, Makâlât, 2019, s.49-50.*

Hacı Bektaş Veli'nin öğretilerinden kendiniz için önemli gördüğünüz üç öğüt yazınız.

YUNUS EMRE (1241-1321)

Gönül Çalab'ın tahtı
Çalap gönüle baktı
İki cihan bedbahtı
Kim gönül yıkar ise

Yunus Emre Divanı, 2021, s. 452.*

Hoca Ahmet Yesevi'nin tasavvuf öğretisini benimseyen Yunus Emre, önemli hikmetler taşıyan şiirlerini halkın anlayacağı sade bir Türkçeyle ve edebî değeri yüksek ifadelerle söyledi. İlahi aşka dayalı coşkun bir ruh hâli yaşayan Yunus Emre, tüm şiirlerinde Allah'ı ve Allah'ın yaratmış olduğu insanları sevmenin önemini vurguladı.

Yunus Emre'nin dünya görüşü alçak gönüllülük, sabır, cömertlik, hoşgörü, doğruluk gibi insani değerler üzerine kuruluydu. Bu değerleri ele alırken o dönemin edebiyat dili olan Farsça yerine Türkçeyi tercih etmesi, Anadolu'da Türkçenin kökleşip değer kazanmasına büyük katkı sağladı.

Yunus Emre'ye atfedilen ve onun ölümünden çok sonra yazıya aktarılan *Divan* ve *Risaletü'n-Nushiyye* adlı iki eser vardır. Bu eserlerdeki şiirlerin çoğu, zaman içinde ya değişikliğe uğramış ya da kendisinden sonra gelen ve Yunus mahlasını taşıyan başka ozanların şiirleriyle karıştırılmıştır.



Yunus Emre (Temsilî)

Işkun aldı benden beni bana seni gerek seni
Ben yanaram dün ü güni bana seni gerek seni

Kişi bile söz demini demeye sözün kemini
Bu cihan cehennemini sekiz uçmag ide bir söz

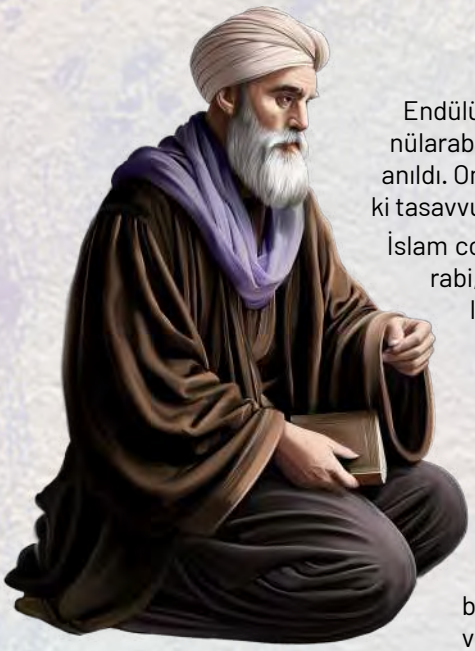
Sen saña ne sanursañ ayrug [a] da anı san
Dört kitbuñ ma'nisi budur eger varısa

Âşık olan miskin olur hak yoluna teslim olur
Her ne dirsen boyun tutar çâre yok gönül yıkmağa

Yunus Emre Divanı, 2021, s. 3, 18, 452, 600.*

Yunus Emre, bu şiirlerde hangi değerleri vurgulamaktadır? Bu değerlerle ilgili birer cümle yazınız.

MUHYİDDİN İBNÜLARABİ (1165-1240)



Muhyiddin İbnülarabi (Temsilî)

Endülüs'ün güneydoğusundaki Mürsiye'de (Murcia) doğan İbnülarabi, dinî ilimlerdeki yetkinliği nedeniyle Muhyiddin lakabıyla anıldı. Onun ortaya koyduğu tasavvuf anlayışı, kendisinden sonraki tasavvuf hareketlerine de yön verdi.

İslam coğrafyasındaki birçok ilim merkezini ziyaret eden İbnülarabi, XIII. yüzyılın başlarında Anadolu'ya gelerek farklı şehirlerde ilim ve irfan meclisleri düzenledi. Malatya ve Konya'da bulunduğu dönemde birçok öğrenci yetiştirdi. Bu süreçte Selçuklu sultanlarının takdirini kazanarak yöneticilerle iyi ilişkiler kurdu ve onlara çeşitli tavsiyelerde bulundu.

Tasavvuf, tefsir, siyer, felsefe, edebiyat, şiir, tabiat bilimleri gibi alanlarda birçok esere imza atan İbnü'l-Arabî, en bilinen eserlerinden *Füsûsu'l Hikem*'i 1230 yılında yerleştiği Dımaşk'ta (Şam) yazdı ve 1240 yılında burada vefat etti. Onun kaleme aldığı *Fütûhât-ı Mekkiyye* ve *Tercümânü'l-Eşvâk* adlı eserler de İslam düşünce dünyasına yön veren önemli kaynaklar arasında kabul edildi.

"İbn'ül-arabî ilim'in yâni bilginin şerefine (değerine) o kadar çok inanır ki, bilgisizliğe 'ölüm' bilgili olmaya da 'hayat' adını verir. Kendisine göre Kur'anda Allah'ın 'hayat' verdiğini söylediği kimselerden maksad esâsında kendilerine 'ilim' verilen kimselerden ibârettir. İbnü'l-Arabî'ye göre Dîn, cehâletin yâni bilgisizliğin zıddı'dır, çünki dîn (müsbet sayılabilecek) ilimlerden bir tanesidir. Cehâlete (mezmûm) yani kötü damgasını vuran İbnü'l-Arabî, milletlerin vs. bölünmelerine cehâlet'in sebeb olduğu; nitekim cehâlet ortadan kalksaydı bu gibi bölünmelerin ve fırkalara ayrılmaların da ortadan kalkacağı inancındadır.
Sokrates'i hatırlatan bir ifâdeyle, bilgi ile bilgisizlik arasındaki farkı en güzel şekilde anlatan sözü de şudur: Fütûhât adlı eserinde der ki:

Câhil olduğunu bilen, sâdece bir defa câhildir,
Fakat câhil olduğunu bilmeyen ise, iki defa câhildir!

Görüldüğü gibi ilmin kadrini bu kadar yücelten İbnü'l-Arabî, sadece bu gibi özdeyişlerle değil fakat bütün ömrü boyunca 'bilgi' yi övmüştür."

Keklik, 1966, s. 12-13.*

Hoca Ahmed Yesevi, Mevlana Celaleddin Rumi, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre ve Muhyiddin İbnülarabi'nin evrensel düşüncelerinden hareketle bir dörtlük yazınız.

Tabloda adı geçen mutasavvıfların insanlığın ortak mirasına katkılarını ilgili alanlara yazınız.

Mutasavvıflar	İnsanlığın Ortak Mirasına Katkıları
Hoca Ahmed Yesevi	
Mevlana Celaleddin Rumi	
Hacı Bektaş Veli	
Yunus Emre	
Muhyiddin İbnülarabi	

Kaşgarlı Mahmud, Ömer Hayyam, Cezeri ve İbni Bibi'nin eserlerine ve ilmî çalışmalarına ilişkin metin ve kaynaklardan yararlanarak soruları cevaplayınız.

KAŞGARLI MAHMUD (XI. yüzyıl)



XI. yüzyılda Türkistan'da yaşayan ve bölgenin önemli medreselerinde eğitim gören Kaşgarlı Mahmud, Türklerin yaşadığı coğrafyalarda uzun süre dolaşarak buralarda konuşulan Türk lehçeleri hakkında bilgi topladı. Bu yolculuklar sırasında Türkçenin söz varlığıyla ve sözlü kültür ürünleriyle ilgili derlemeler yapan Kaşgarlı Mahmud, 1072-1074 yılları arasında Türkçenin bilinen ilk sözlüğü olan *Divânü Lugâti't-Türk*'ü kaleme aldı. Bu eserdeki kelimeler ve örnek söyleyişler, Türkçenin o dönemin hâkim dili olan Arapçayla boy ölçüşebilecek düzeyde zengin bir dil olduğunu göstermesi bakımından son derece önemlidir. Ayrıca eserin içinde XI. yüzyıl şartlarına göre oldukça kapsamlı bilgiler içeren ve doğru tekniklerle çizilen bir dünya haritası bulunmaktadır.

qoşm qonum ogışqa	*Konuya komşuya iyilik et*
qılgıl angar agırlıq	*Onlara saygı duy*
ertüt alıp anungıl	*Bir armağan aldığında*
edgü tawâr ugurluq	*Onun için iyi bir karşılığı hazırda bulundur*

Kâşgarlı Mahmud (Temsilî)

Divânü Lugati't Türk, 2005, s. 248.*

- *endik üme ewligni ağırlar*
- *yogurqanda artuq adaq kösülse üşiyür*
- *kül ürginçe köz ürse yeg*
- *bîrin birin ming bolur, tama tama köl bolur*
- *öküz adaqı bolgınça buzagu başı bolsa yeg*
- *qoş qılıç qınqa sıgmas*
- *Şaşkın konuk ev sahibini ağırlar.*
- *Ayak yorgandan fazla uzatılırsa üşür.*
- *Köze üflemek, küle üflemekten faydalıdır.*
- *Birer birer bin olur, damlaya damlaya göl olur.*
- *Öküz ayağı olmaktansa, buzağı başı olmak yeğdir.*
- *İki kılıç kına sığmaz.*

Divânü Lugâti't Türk, 2005, s. 258-423.*

"Divanü Lugati 't-Türk'ün söz varlığı aslında Türk kültürünün tarihsel boyutunu ve özelliklerini ortaya koymaktadır. Bu söz varlığı incelendiğinde, Türklerin aile yapısını, akrabalık ilişkilerini, eski ve yeni inançlarını, toplumsal yaşayışını, devlet yapısını, iktisadi etkinliklerini, sanatını, yemeklerini, haberleşmelerini, ulaşımlarını, silahlarını kısacası Türklerle ilgili her şeyi ortaya koyan eşsiz bir kaynak karşımıza çıkmaktadır."

Akalın, 2008, s. 71.*

"XI. yüzyıl Türk kültür tarihine ışık tutan Dîvânu Lugâti't-Türk ilk Türk sözlüğü ve dilbilgisi çalışması özelliğine sahiptir. Eserde, Türk toplum hayatının hemen hemen her alanına yönelik bilgiler mevcuttur. Kâşgarlı Mahmud, bu eserinde farklı Türk boylarının dil yapı ve özellikleri hakkında bilgiler vermiş, Arapça ve Farsça ile karşılaştırmalı örnekler vererek, Türk dilinin zenginliğini gözler önüne sermiştir. Eserde Türk ilinin coğrafyası, tarihi, kültürü, atasözleri, şiirleri, iktisadî ve sosyal hayatına dair değerli bilgiler mevcuttur."

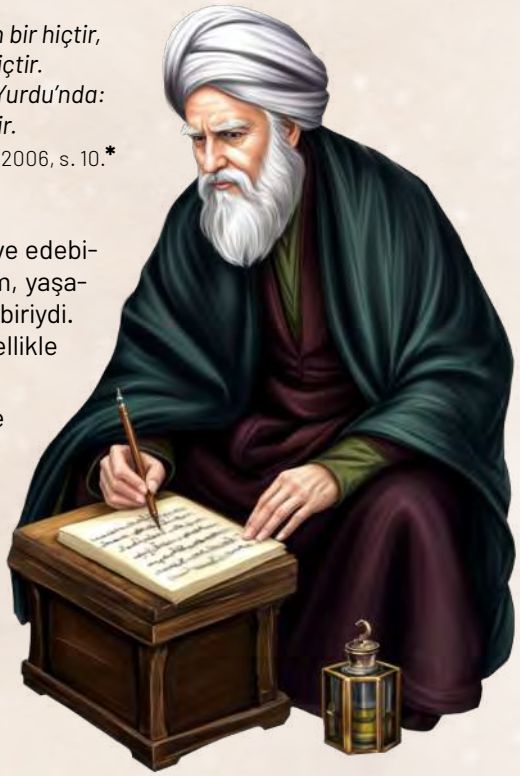
Tansü ve Çerkezoğlu, 2021, s. 2-3.*

Yandaki karekod üzerinden *Divânü Lugâti't-Türk*'teki Türk dünyası haritası ile ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşabilirsiniz.

ÖMER HAYYAM (1039?-1123?)

Ey aymaz! Gördüğün bu beden bir hiçtir,
Şu şatafatlı gökkubbe de bir hiçtir.
Hoş ol ki bu Kurulup-Dağılma Yurdu'nda:
Bir nefestir alacağın, o da hiçtir.

Kırcı, 2006, s. 10.*



Ömer Hayyam (Temsilî)

Cebir, geometri, astronomi, fizik, tıp, felsefe, müzik ve edebiyat alanlarında birçok esere imza atan Ömer Hayyam, yaşadığı dönemin en önemli âlim ve edebiyatçılarından biriydi. Hayyam'ın matematik alanında yaptığı çalışmalar özellikle analitik geometrinin gelişimine büyük katkı sağladı.

Hayyam, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah Dönemi'nde âlimlerden oluşan bir heyetle İsfahan'da gözlemevi kurdu. Bu heyet, Hayyam'ın liderliğinde Celali ya da Melikşah Takvimi olarak bilinen bir zaman çizelgesi ile yüz civarında sabit yıldızın konumunu gösteren *Zîc-i Melikşahî* adlı bir koordinat tablosu hazırladı.

Pozitif bilimlerin yanı sıra felsefe ve metafizikle de ilgilenen Hayyam, felsefede İbn Sina ekolünün takipçilerindendi. Ayrıca yazdığı rubailerle hem Batı hem de İslam dünyasında ün kazandı. Hatta kendisi yazmadığı ve söylemediği hâlde yüzlerce rubai ona atfedildi.

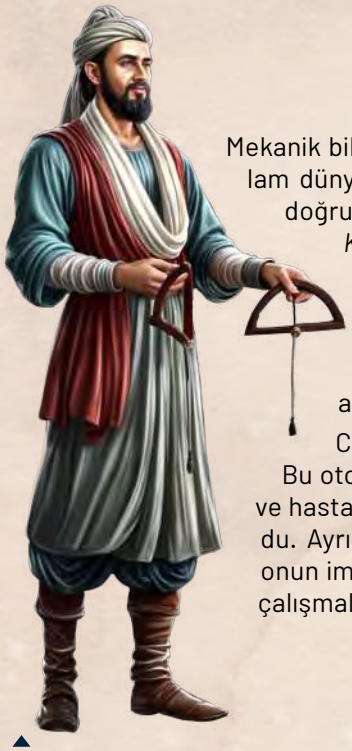
"Hayyâm'ın genelde matematiğin ve özelde analitik geometrinin gelişimi üzerindeki etkisi çok büyüktür; çalışmaları Şerefeddin et-Tûsî'ye (ö. 610/1213 [?]) kadar İslâm matematiğinde, üçüncü dereceden denklemlerin çözümünde geometrik yaklaşımı benimseyen Descartes'a (ö. 1650) kadar Batı matematiğinde aşılamamıştır.
Hayyâm bu denklemlerin aritmetik metotlarıyla çözülemeyeceğine inandığı için onları koni kesitleri (çember, parabol, hiperbol) yardımıyla geometrik biçimde çözmüş ve negatif kökleri daha önceki cebirciler gibi çözüm olarak kabul etmemiştir."

Unat, 2007, s. 66.*

"Ömer el-Hayyām denklemleri 25 tipe ayırmaktadır. Bir tanesi linear (çizgisel) dir, yani birinci dereceden bir denklem, beş tanesi kare şeklinde, yani ikinci dereceden, diğer beş tanesi kübik (üçüncü dereceden) ama kare şeklide olanlara indirgenebilir, kalan diğer 14 denklem kübik tarzdadır, koni kesitleri yardımıyla çizilebilir ve çözümlenebilir. Geometrik konstrüksiyon metotları o, iki durumda sayısal denklemlere uygulamaktadır. Elde edilen tek tek sonuçlardan daha önemlisi, bunların metodik yanlarıdır: el-Hayyām bir ve aynı sistemi birçok koni kesitleri için kullanarak eski koni kesiti öğretisinin koordinatlar sistemlerini müstakil koni kesitinden ayırmaktadır ve o, bu bağlamda haksızca Descartes'a nispetle adlandırılan dikaçılı koordinatlar sisteminin avantajlarını açık ve seçik bir biçimde fark eden kişidir."

Sezgin, 2008, s. 129-130.*

CEZERİ (XII-XIII. Yüzyıl)



Cezeri (Temsilî)

Mekanik biliminin öncülerinden olan Cezeri, daha önce Antik Yunan'da ve İslam dünyasında yapılan çalışmaları geliştirerek hava ve su dengesi ilkesi doğrultusunda tasarladığı elliden fazla mekanik araç ve alete imza attı. *Kitab-ül Hiyel* olarak da bilinen *el-Cami Beyne'l-İlmi ve'l-Ameli'n-Nafi fi Sına'ati'l-Hiyel (Makine Yapımında Yararlı Bilgiler ve Uygulamalar)* adlı günümüze ulaşan tek yazılı eserini Artuklu Emîri Nâsıruddin Mahmud'un isteğiyle kaleme aldı. Tasarladığı araçların ayrıntılı çizimlerini ve çalışma ilkelerini altı bölümden oluşan bu eserde açıkladı.

Cezeri'nin imza attığı en önemli çalışmalardan biri de otomatlardı. Bu otomatlar arasında su saatleri, ilk kez onun tasarladığı mum saatleri ve hastadan alınan kanın miktarını ölçen kan alma tekneleri de bulunuyordu. Ayrıca suyu yukarıya çıkarmaya yarayan birçok araç ve fıskiyede de onun imzası vardı. Artuklu Sarayı için yaptığı bir kapı da Cezeri'nin önemli çalışmaları arasındaydı.



"Tercüme-i Hiyel" adlı eserde yer alan fil su saati minyatürü

Fil Su Saati

"Bu saat Cezerî'nin en ünlü aracıdır. Sırtında kare biçiminde bir kürsü, kürsünün köşelerindeki sütunlar üzerinde bir hisar, hisarın üzerinde küçük bir kubbe, kubbenin üstünde de bir kuş bulunan bir fil şeklindedir. Hisarın filin başı yönündeki tarafında bir balkon, balkonda oturan bir adam, adamın sağında ve solunda iki şahin, balkonun sütunları arasında uzanan ve üzerine iki yılan sarılmış bir mil, kürsünün orta kısmında bir yarım küre ve üzerinde elinde kalem tutan bir kâtibin oturduğu platform, platform üzerinde 7 1/2 dereceye bölünmüş bir yay, filin boynuna oturmuş, sağ elinde balta sol elinde sopa tutan bir bakıcı ve filin boynunun iki yanında iki vazo bulunmaktadır.

Kâtibin kalemi yarım saatte 7 1/2 dereceye gelince, kuş öter, deliklerden birinin yarısı beyaza döner, balkonda oturan adam sağ tarafındaki şahinin gagasından elini kaldırır, sol elini sol tarafındaki şahinin gagası üstüne koyar. Sağındaki şahinin gagasından, sağdaki yılanın ağzına bir top düşer, yılan topu filin sağ omuzundaki vazoya bırakır, filin seyisi balta ile filin başına hamlede bulunur, sopalı sol elini kaldırır ve filin başına vurur. Top filin göğsünden çıkar, karnında asılı bir çan üzerine düşerek ses çıkarır, böylece yarım saatin geçtiği bildirilir. Kâtibin kalemi derece işaretlerinin dışına gelir. Bundan sonra aynı işlemler sol taraftaki şahin ve yılan için tekrarlanır. Bir delik tamamen beyazla örtülür. Bu anda bir saat geçmiştir."

Topdemir ve Unat, 2009, s. 147.*

İBNİ BİBİ (XIII. Yüzyıl)



İbni Bibi (Temsilî)

Türkiye Selçukluları Dönemi'nde yaşayıp o dönemin yaklaşık yüz yıllık tarihiyle ilgili araştırma yapan İbni Bibi, *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye* adlı bir vakayiname yazdı.

Moğolların Bağdat valisi olan ünlü tarihçi Alâeddin Ata Melik Cüveyni'nin isteği üzerine kaleme aldığı bu vakayinamede I. Alâeddin Keykubad Dönemi'ni diğer dönemlerden çok daha kapsamlı şekilde ele aldı. Eserinde siyasi gelişmelerin yanı sıra Türkiye Selçuklularındaki toprak yönetimine dair bilgiler de veren İbni Bibi; ilk kez ikta, mülk ve hibe türü topraklardan bahsetti. Eserinin bazı bölümlerinde de kendine ait Arapça ve Farsça şiirlere yer verdi.

Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in Antalya'nın Fethine Gitmesi

Bir gün Sultan, her zaman yaptığı gibi saltanat tahtına oturmuş yargı işlerine (dad-ı zalame) bakıyor, adalet ve insaf yoluyla zalimlerden hak alarak onların cezalandırılmalarını buyuruyordu. O sırada tacirler topluluğundan bir grup adliyeye (dadgâh) gelerek elbiselerini yırtmaya, yüzlerine toprağa sürmüye başladılar ve "Ey bahtı açık olan şah! Ey yedi ülkenin hükümdarı! Biz kulların tüccarlar grubuyuz. Helal kazanç elde etmek çoluk çocuğumuzun nafakasını sağlamak için Horasan, Irak ve diğer yerleri gezerek tehlikelere göğüs gerdik. Dünyanın çeşitli yerlerinde zorlu yolculuklar yaptık. Kendimizi tehlikeye atmaktan ve zorluklara göğüs germekten hiçbir şekilde tereddüt etmedik. Şiir:

"Çalışıp çabalamadan kimseye bir şey vermezler. Zaten kazancın yolu da ancak çalışıp çabalamaktan geçer"

ilkesine sahip çıktık. Kazanç uğruna çocuklarımızın, parmağı dudağında, kulağı kapıda ve gözü yolda kalmaktadır. Bir baba için çocuğunun yüzünü görmekten daha mutlu bir anı olabilir mi? Çocuklarımızın tek tesellileri bizlerden gelen mektubu okumalarıdır.

Biz Mısır tarafından gidip iyi bir ticaret yaparak bol miktarda kâr ve kazanç elde ettik. Ordan İskenderiye'ye gittik. Bir süre orda kaldık. Orda el işlerinde ve sanat konularında Musa'nın elinin (yed-i beyza) yaptığını yapan Frenklerin ve Magriblilerin imal ettikleri çeşitli mallar ve eşyalar satın aldık. Onları paketleyip bir gemiye bindik. Antalya sahiline varınca oranın yöneticileri olan Frenk melikleri bize eziyet ettiler. Bizim sözlü veya amelî hiçbir suçumuzu görmeden, konuşandan konuşmayandan neyimiz varsa zorla elimizden aldılar. Onu yaparken hiç utanıp sıkılmadılar. Her ne kadar yalvardıysak, hiçbir etki yapmadı. Sonunda "Şu anda adil Sultan, büyük bir haşmet ve gurur içinde Konya'da saltanat tahtında oturmaktadır. Mazlumları korumak için adalet sofrasını yaymıştır. Onun yanına gidin, ona davanızı anlatın da asker çekip sizin derdinizin dermanını bulsun. Mallarınızı yağmadan kurtararak size geri versin' diye bizimle alay etti" dedi.

Sultan bunları duyunca, onların acıklı durumuna üzüldü. Gazap ateşi alevlenmeye başladı. Şiir:

"Her şeyin sahibi olan Allah'ın huzurunda beyaz güne ve lacivert renkli geceye yemin etti."

Sonra "Mallarınızı geri alıp onları eksiksiz ve sağlam olarak size teslim etmeden yerime oturmayacağım. Bulunamayan eşyanızı kendi hazinemden karşılayacağım. Ben de sizin gibi gurbetin acısını çok iyi bilirim. Zalimlerin yaralayıcı okları, benim de can hedefime değmiştir. Şiir:

"Ben siz düşkünlerin halini biliyorum. Çünkü sizin başınıza gelenler benimkine de geldi."

İbni Bibi (çev. Öztürk), 1996, s. 115-116.*

Tabloda adı geçen bilim insanlarının insanlığın ortak mirasına katkılarını ilgili alanlara yazınız.

Bilim İnsanları	İnsanlığın Ortak Mirasına Katkıları
Kaşgarlı Mahmud	
Ömer Hayyam	
Cezeri	
İbni Bibi	

Uygulayalım

Görsel, metin ve kaynağı inceleyerek soruları cevaplayınız.

Kutsal Roma-Germen İmparatoru Charlemagne (Şarlman) ile Abbasi Halifesi Harun Reşid, elçileri aracılığıyla diplomatik temaslarda bulundu ve iyi niyet göstergesi olarak birbirlerine hediyeler sundu. Halife Harun Reşid, Charlemagne'ın hediyelerine karşılık olarak 802'de bir elçilik heyeti gönderdi. Fransız kraliyet yıllıklarına göre Bağdat'tan gönderilen bu hediyeler arasında değerli eşyalar, kumaşlar, baharatlar, bir fil ve ilginç bir su saati de bulunmaktaydı (Görsel 1.25). Bronzdan yapılan ve çark sistemiyle çalışan bu su saati, her saat başında kapıların açıldığı ve içindeki küçük figürlerin dışarı çıktığı bir mekanizmaya sahipti. Rivayetlere göre Charlemagne ve maiyeti bu mekanizmanın nasıl çalıştığını anlayamadıkları için korktu ve saatin büyülü ya da doğaüstü bir nesne olduğunu düşündü. Bu su saatinin yapımında kullanılan ileri teknoloji, Orta Çağ Avrupası için oldukça büyük ve karmaşık bir yenilikti.



Görsel 1.25: Charlemagne, Harun Reşid tarafından gönderilen su saatini incelerken (Temsilî)

Kaynak A

"(...) Müslümanlar bu işe, hocalarından öğrenerek başladılar. Bu yüzden bilim, İslam dünyasında bir kör dövüşle değil, şuurla başladı. Miladi 10. yüzyılda İspanya'da yaşayan Müslümanlar, Avrupa'yı tesir altına aldı. Bu tesir Avrupalılar için düşmanlarının bilimini almak manasına geliyordu. Müslümanların ise katiyen böyle bir tutumu yoktu. Müslümanlara göre bilim, her ne olursa ve hangi kaynaktan olursa olsun, alınması gereken bir şeydi. Beşer hayatı için zaruri olan bir unsurdu. Müslümanlar böyle düşünüyorlardı. Bunu İslam kültür dünyasını övmek için değil, samimiyetle söylüyorum. 60 senelik bilim hayatımda bende bu intiba uyandı. Müslümanlar bilgiyi alırken bir komplekse kapılmadılar. Avrupalılar Müslümanlardan alırken 'düşmanlarından' alma olarak görüyorlarken, Müslümanlar Yunanlılardan bilgiyi alırken onların ateist olduklarını hiç mesele etmediler. Müslümanlar kaynak gösterme hususuna çok dikkat ettiler. Kimden almışlarsa mesela Galen'den, Hipokrat'tan, isimlerini zikrettiler. Gerek duyduklarında tenkit ettiler. Bunu yaparken de asla sıkılma duygusu taşımamışlardır. Fakat tenkitlerde insaflı kalmaya çalıştılar. Tenkit ve ilim böylelikle tabii bir yola girdi."

Sezgin, 2014, s. 102-103.*

Orta Çağ'da Batı ve İslam dünyasının bilimsel çalışmalara yaklaşımındaki farklılığın nedenleri neler olabilir?

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği gerçekleştiriniz.

Öğrendiklerinizden yola çıkarak Türk İslam medeniyetinde öne çıkan mutasavvıf ve bilim insanlarının sahip oldukları değerleri listeleyiniz.

- Bu değerleri en önemliden daha az önemliye göre sıralayınız.
- Bu değerleri seçme gerekçelerinizi açıklayınız.
- Bu kişilerin ve sahip oldukları değerlerin Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecindeki önemini tartışınız.

Yandaki karekodda yer alan etkinliği yapınız.



Değerlendirelim

Performans Görevi

Verilen uygulama adımlarını takip ederek aşağıdaki etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplar oluşturunuz.
- Grup arkadaşlarınızla iş bölümü yaparak Türk-İslam medeniyetinde bilim, kültür, eğitim ve sanat alanlarında meydana gelen gelişmelerin Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecine etkisi hakkında araştırma yapınız.
- İki haftalık araştırma sonucunda ulaştığınız bilgileri sunum hâline getirerek arkadaşlarınızla paylaşınız.

Çalışmanız süresince aşağıda belirtilen ilkelere uyunuz.

- Konuyla ilgili araştırma yaparken güvenilir genel ağ sitelerinden, kütüphane veri tabanlarından ve akademik platformlardan yararlanınız.
- Yapacağınız çalışmayla ilgili resim, metin, tablo, ses dosyası, video vb. içerikler hazırlayınız.
- Sunum hazırlama yöntemleri hakkında genel ağ siteleri üzerinden bilgi toplayınız.
- Hazırlayacağınız sunumun özgün ve ilgi çekici olmasına özen gösteriniz.
- Sunum metinlerinizde yazım ve noktalama kurallarına uyunuz, sade ve anlaşılır bir dil kullanınız.
- Çalışmanızı öğretmeninizin belirlediği sürede teslim ediniz ve sınıf arkadaşlarınıza sununuz.
- Sunum esnasında etkili iletişim yöntemlerini kullanmaya dikkat ediniz.

Sunum hazırlama ve yapma sürecindeki çalışmalarınız için sayfa 99'daki grup değerlendirme formunu doldurunuz.

Yaptığınız çalışmaların yandaki karekodda verilen analitik dereceli puanlama anahtarı ile değerlendirileceğini unutmayınız.



Grup Değerlendirme Formu

Çalışmanın Adı: **Tarih:**

Öğrencinin Adı ve Soyadı:

Grup Üyeleri:

Yaptığınız grup çalışmasını aşağıdaki ölçütlere göre değerlendiriniz.

Verilen ifadeler grubunuz için uygun değilse "Hiçbir Zaman"ı, kısmen uygunsa "Ara Sıra"yı, çoğunlukla uygunsa "Çoğu Zaman"ı, her zaman uygunsa "Her Zaman"ı işaretleyiniz.

	Değerlendirme Ölçütleri	Hiçbir Zaman	Ara Sıra	Çoğu Zaman	Her Zaman
1.	Grup üyeleri sunum hazırlama sürecinde araç gereç ve kaynak kullanımı bakımından birbirleriyle yardımlaştı.				
2.	Grup üyeleri sunumu hazırlarken birbirlerinin görüşlerini dikkatlice dinledi.				
3.	Gruptaki tüm öğrenciler sunum hazırlama sürecine katıldı ve üzerine düşen sorumlulukları yerine getirdi.				
4.	Grup üyeleri çalışmanın her aşamasında birbirleriyle görüş alışverişinde bulundu.				
5.	Grup üyeleri çalışmanın her aşamasında birbirlerine saygılı davrandı.				
6.	Grup üyeleri çalışma sürecinde ulaştıkları çıkarımları birbirleriyle paylaştı.				
7.	Grup üyeleri sunum hazırlama etkinliği boyunca zamanı verimli kullandı.				

Grubunuzun güçlü yanları nelerdi?

Grubunuz bu etkinlik sırasında hangi zorluklarla karşılaştı?

Grup olarak daha nitelikli çalışmalara imza atmak için neler önerirsiniz?

Öğretmenin geri bildirimi

1. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları

Bu bölümde öğrenme çıktılarının ölçülmesine yönelik 14 soru bulunmaktadır.

1-3. soruları aşağıdaki metinden yararlanarak cevaplayınız.

Selçukluların Gazneli Devleti'ni Dandanakan Savaşı'nda (1040) yenilgiye uğratmasının ardından Büyük Selçuklu Devleti kuruldu. Bu dönemde Tuğrul Bey ve Sultan Alp Arslan tarafından yapılan düzenli akınlarla bazı Doğu Roma şehirleri Selçuklu hâkimiyetine girdi. Ancak Doğu Roma ve Selçuklu güçleri arasındaki ilk büyük mücadele 1048 yılında gerçekleşen Pasinler Savaşı'ydı. Gürcülerin de destek verdiği Doğu Romalılar bu savaşta ağır bir yenilgiye uğradı. Bu hezimetin ardından Doğu Roma İmparatorluğu, Türk akınlarını durdurmak ve Türkleri Anadolu'dan çıkarmak için yeniden harekete geçti. 26 Ağustos 1071'de Malazgirt Ovası'nda yapılan tarihî savaşta Sultan Alp Arslan yönetimindeki Büyük Selçuklu kuvvetleri Doğu Roma ordusu karşısında büyük bir zafer kazandı. Bu zaferle Anadolu'nun kapıları Türklere açıldı ve kısa süre içinde Anadolu ve Suriye toprakları Selçuklu hâkimiyetine girdi. Türklerin hızlı ilerleyişi karşısında endişeye kapılan Avrupa devletleri ise bu gelişmeler üzerine Haçlı Seferleri'nin hazırlıklarına başladı.

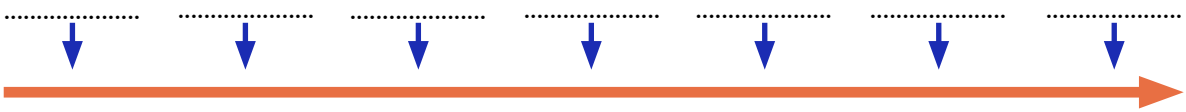
Malazgirt Savaşı'ndan sonra Doğu Romalılar Türk akınlarını durdurmak amacıyla Avrupalı devletlerden yardım istedi. Avrupalıların desteğiyle düzenlenen I, II ve III. Haçlı Seferleri'nin güzergâhı Anadolu'dan geçtiği için buraya henüz yerleşmeye başlayan Türkler sosyoekonomik açıdan büyük sıkıntılar yaşadı.

İmparator Manuel Komnen, 1176'da büyük bir orduyla Selçuklu topraklarına yürüdü. Miryokefalon istihkâmlarının yakınında Selçuklularla savaşan Doğu Roma ordusu yine mağlup oldu ve Anadolu'nun Türk yurdu olduğu kesinleşti. Bu savaş sonrasında Doğu Roma'nın yanı sıra Avrupa devletleri de Anadolu'daki Selçuklu hâkimiyetini kabul etmek zorunda kaldı. Böylece Doğu Roma'nın Selçukluları Anadolu'dan çıkarma planı da gerçekleşmemiş oldu. Bu savaş kaybedildiği takdirde Selçukluların Anadolu'da tutunması mümkün olmayacaktı.

Selahaddin Eyyubi'nin 1187 yılında Hıttin Muharebesi'ni kazanarak Kudüs'ü Haçlılardan geri almasıyla bölgedeki askerî güç dengesi Müslümanların lehine döndü. 1204 yılındaki IV. Haçlı Seferi'nde İstanbul'a giren Haçlılar, şehri talan ederek yağmaladı ve burada bir Latin İmparatorluğu kurdu.

1242 yılında Moğollar, Erzurum üzerinden Anadolu'ya girerek saldırılara başladı. 1243'te Selçuklu ve Moğol güçleri arasında yapılan Kösedağ Savaşı'nda Selçuklular yenildi. Bu tarihten sonra Türkiye Selçukluları uzun süre Moğol tahakkümü altında kaldı.

1. Türk tarihinin seyrini değiştiren önemli askerî mücadeleleri aşağıdaki tarih şeridine kronolojik sırayla yazınız.



2. 1040-1299 yılları arasında gerçekleşen

I. Selçukluların Anadolu akınları
II. Haçlı Seferleri
III. Miryokefalon Savaşı

olaylarından hangileri Türklerin Anadolu'yu yurt edinmesini kolaylaştırmıştır?

A) Yalnız I **B)** Yalnız II **C)** I ve II **D)** I ve III **E)** I, II ve III

3. Malazgirt ve Miryokefalon zaferlerinin askerî ve siyasi sonuçlarını karşılaştırarak benzerlik ve farklılıklarını yazınız.

4-6. soruları harita ve metinden yararlanarak cevaplayınız.



Müslüman Türk devletleri (840-1308)

Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra Türkistan bozkırlarında geliştirdikleri kurumsal kültürü ve gelenekleri büyük ölçüde devam ettirdi. Bu süreçte Türklerin millî gelenekleri ile İslam dininin esasları arasında uyumlu bir denge kurularak güçlü, sürekli ve merkeziyetçi bir yönetim yapısı inşa edildi. Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu devletleri arasında sık sık güç mücadeleleri yaşanmış, ittifaklar kurulmuş veya bozulmuş, hatta sınırlar sık sık değişmiş olsa da bu devletler ortak Türk kültürünü, geleneklerini ve devlet teşkilatlarındaki devamlılığı korumayı başardı.

İslamiyet'in kabulünden önceki Türk devletlerinde hâkimiyetin kaynağı olarak kabul edilen "kut" anlayışı, Türkler Müslüman olduktan sonra hükümdarı "Allah'ın yeryüzündeki gölgesi" olarak kabul eden bir anlayışa dönüştü. Devlet yönetiminde uygulanan töre kuralları İslam hukukuyla uyumlu hâle getirilerek şeri hukuk esaslarına aykırı olmayacak şekilde örfi hukuk adı altında sürdürüldü. İlk Türk devletlerindeki "cihan hâkimiyeti" mefkûresi, adaletin ve düzenin tüm dünyada hâkim kılınması anlamına gelen "nizam-ı âlem" anlayışına dönüşerek gaza ve cihat kavramları üzerinden devam ettirildi.

İlk Türklerdeki "il" kelimesinin yerine "mülk", "kurultay" kelimesinin yerine de "divan" kelimesi kullanılmaya başlandı. Zamanla yerleşik düzene dayalı bir yapıya dönüşen Türk-İslam devletlerinde hükümdarlar devleti saraylardan yönetti ve kendilerinden sonra en yetkili kişi olarak vezirleri atadı. İlk Türk-İslam devletlerinde hükümdar eşlerinin (hatun) yönetimde söz sahibi olması geleneği devam ettirildi. Hükümdarlar, iktidarlarının meşruiyetini göstermek için para, hutbe, nevbet (davul), tırâz (hi'lat), taht-taç, ok-yay, tuğ, bayrak (sancak), otağ, saray, çetr, tevki, tuğra gibi maddi ve manevi semboller kullandı. Ayrıca eski ünvanlarının yanına hakan, sultan, keykavus gibi yeni ünvanlar da ekledi. Devleti hanedanın ortak malı olarak kabul eden veraset anlayışı İslamiyet'in kabulünden sonra da devam ettirildi. Ancak Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu devletlerinde hükümdarın vârisleri olan melikleri tahta hazırlamak için atabeylik sistemine geçildi.

Türkler, temelleri Türkistan'da atılan güçlü bir askerî geleneğe ve tecrübeye sahipti. İslamiyet'ten önce ordu-millet özelliği gösteren Türk ordusu; daimî olma, büyük bölümü süvarilerden oluşma ve gönüllü askerlerden oluşma özelliklerini Türk-İslam devletlerinde de devam ettirdi. Bununla birlikte Türkler, İslam ülkelerindeki gulam sistemini örnek alarak kurdukları daimî ve ücretli orduda Türk olmayan yerli unsurlara da yer verdi. Ancak bu ordunun temel gücünü de her zaman Türkler oluşturdu.

Büyük Selçuklular, İslam ülkelerindeki ikta sistemini kendi topraklarında da uygulayıp geliştirerek devlet teşkilatlarını güçlendirdi. Ayrıca ilk Türk devletlerinin büyük savaşları kazanmasında etkili olan Turan taktiğini de başarıyla uygulamaya devam etti. Türk askerleri gelişmiş silahlarla donatılsa bile ok ve yayı temel silah olarak kullanmayı sürdürdü.

4. Coğrafi ve sosyokültürel koşulların Karahanlı, Gazneli, Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu devletlerindeki askerî ve idari teşkilatların gelişimine etkilerini açıklayınız.

5. Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Türk devlet ve ordu teşkilatlarında meydana gelen değişim ve sürekliliğin veraset sistemi, hâkimiyet anlayışı ve hükümdarlık alametleri üzerindeki etkilerini örneklerle açıklayınız.

6. Türkistan'dan Türkiye'ye uzanan süreçte Türk devlet ve ordu teşkilatları ile ilgili aşağıdaki cümlelerden doğru olanların karşısındaki kutucuğu işaretleyiniz.

A.	Türk-İslam devletlerinde hükümdarlar hakan, keykavus gibi ünvanları kullanmıştır.	
B.	Türk-İslam devletlerinde ikili teşkilat sistemi uygulanmıştır.	
C.	Gulam sistemi örnek alınarak kurulan daimî orduda sadece Türkler görev yapmıştır.	
Ç.	Örfi hukukun şeri hukukla uyumlu olmasına özen gösterilmiştir.	
D.	Türk-İslam devletlerinde kadınlar, devlet yönetiminde etkili olmuşlardır.	
E.	Türk-İslam devletlerinde ordu-millet anlayışı terk edilmiştir.	
F.	Türkler Müslüman olduktan sonra hükümdarlık alametlerine yeni unsurlar eklenmiştir.	

7-11. soruları aşağıdaki kaynaklardan yararlanarak cevaplayınız.

Kaynak A

"Aile, toplum olma anlayışının başlangıcını ve temelini oluşturur. Eski Türk toplumunda en küçük birim ailedir. Türk sosyal hayatı, âile (oğuş) ve akrabalık (kadaş) bağları üzerine kurulmuştur. (...) Başta ev olmak üzere ailenin bütün maddi varlığı, eşlerin ortak malı idi. Âilenin her türlü faaliyetinde de iş bölümü anlayışı hakimdi. (...) Türk kadını, eşi ile birlikte ailenin bütün faaliyetlerine katılmaktaydı. Hatta o, erkekler gibi ata binmekte, silah kullanmakta, avcılık yapmakta ve güreş tutmaktaydı. (...) Selçuklu devri Türk ailesinde günlük hayatın büyük kısmı, geçim için gösterilen faaliyetlerle geçmekteydi. Âilenin geçimi için çalışanların başında baba ve anne gelmekteydi. (...) Eski Türk aile fertleri arasındaki ilişkiler, son derece samimi olup, karşılıklı sevgi, saygı ve bağlılık temeline dayanmaktaydı. (...) Türklerin bir kısmı, Selçuklu devrinde de köylerde, kasabalarda ve şehirlerde oturmaya, kendilerine sabit konutlar yapmaya devam etmişlerdir. Selçuklu devri sabit konutları genellikle kerpiçten (pişmemiş tuğla) yapılmaktaydı."

Koca, 2021, s. 471, 488.*

Kaynak B



Arp çalan bir erkek ve onu dinleyen kadın tasviri, XII-XIII. yüzyıl, Smithsonian Institution (Simitsonyın İnstutişın), Washington / ABD

Kaynak C



Tahtta oturan bir hükümdarın ve etrafındaki taç takmış kadınların tasvir edildiği bir kâse, (Kâsenin diğer bölümlerinde kanatlı ve kadın başlı sfenksler ile bir çift tavus kuşu görülmektedir.) XII-XIII. yüzyıl, Museum With No Frontiers (Müziyum Vit No Frontiyırs), Viyana / Avusturya

Kaynak Ç



Türkiye Selçuklu Dönemi'ne ait geometrik desenli bir yün halı, XIII-XIV. yüzyıl, Museum With No Frontiers, Kopenhag / Danimarka

Marco Polo (Marko Polo), İbni Battuta gibi gezginler, yazdıkları eserlerde Anadolu halılarından övgüyle bahsetmiştir.

Kaynak D



Anadolu'da Türklerin inşa ettiği ilk cami olan Ebu'l-Menüçehr Camisi, Ani Arkeolojik Alanı, Kars

Kaynak E



Türkiye Selçuklu hükümdarları İzzeddin Keykavus, Rükneddin Kılıçarslan ve II. Alâeddin Keykubad adına bastırılan altın paranın ön ve arka yüzü, XIII. yüzyıl, Münster Üniversitesi, Almanya

Kaynak F



Türkiye Selçuklu Dönemi'ni gösteren Konya şehir planı

Tankut, 2007, s. 35.*

Kaynak G

"İç kale, ortaçağ İslâm ve Batı kentlerinde ya da Orta Asya ve İran Türk-İslâm kentlerinde olduğu gibi, Selçuklu çağı Anadolu kentlerinin hemen tümünde kentlerin dış savunma hattından ayrı bir savunma duvarıyla çevrelenmiş, temelde yönetici merkezler işlevine sahip askeri ve stratejik yapılardır. Selçuklu kentlerinde surlar ve hendeklerle tahkim edilmiş iç kalelerde, kent yöneticisinin ikametgâhı işlevindeki saray ve köşkler, genellikle Bizans kilisesinden dönüştürülen Fetih/Fethiye ya da Kale camisi veya mescidi adı verilen Türk-İslâm nüfusun dinsel gereksinimlerine hizmet verecek nitelikte İslâmî yapılar ile darphane ve askeri yapılar gibi stratejik kurumlar bulunmaktadır."

Özcan, 2011. s. 180.*

7. Verilen kaynaklardan hareketle bir tarih araştırması yapacak olsaydınız bu çalışmanıza hangi konu başlığını seçerdiniz? Neden?

8. Seçtiğiniz konu başlığından hareketle Türklerin sosyoekonomik faaliyetleri ve yerleşme anlayışları ile ilgili 5N1K soruları yazınız.

-
-
-
-
-
-

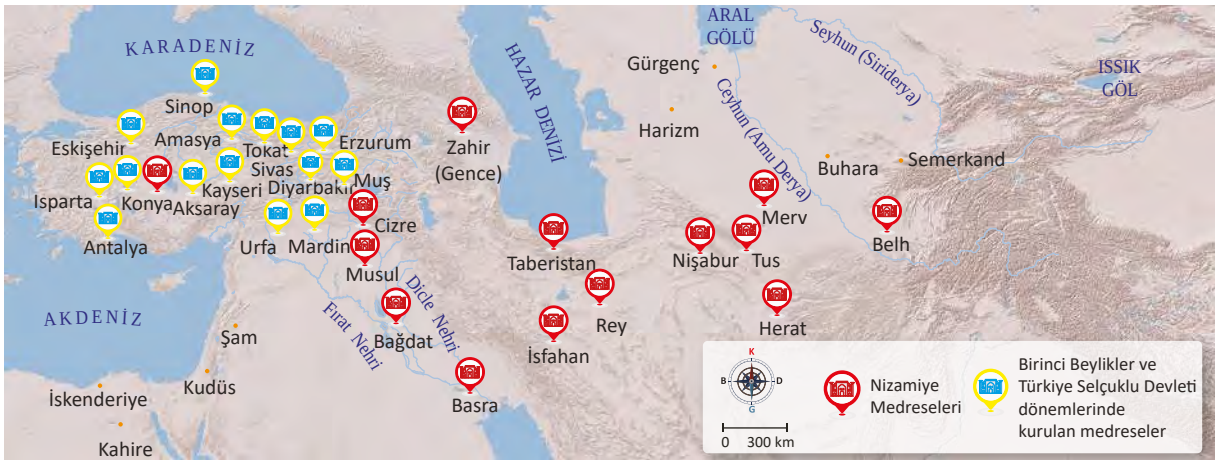
9. Verilen kaynakların hangi konularla ilgili olduğuna dair tablodaki ilgili alanları işaretleyiniz.

Kaynaklar	Konular		
	Sosyal	Ekonomik	Siyasi
A.			
B.			
C.			
Ç.			
D.			
E.			
F.			
G.			

10. Kaynak A'da Türk ailelerinin günlük yaşamdaki iş bölümünden ve sosyoekonomik faaliyetlerinden söz edilmektedir. Bu bilgiler hangi diğer kaynak veya kaynaklarla doğrulanabilir? Açıklayınız.

11. Türklerin ekonomik faaliyetleri, yerleşim bölgelerinin seçimini ve şehirleşme anlayışlarını nasıl etkilemiştir? Tarihsel bağlamı ve coğrafi koşulları göz önünde bulundurarak açıklayınız.

12-14. soruları aşağıdaki harita ve metinden yararlanarak cevaplayınız.



XI-XIII. yüzyıllarda medrese kurulan bazı Türk-İslam şehirleri

Lise öğrencisi olan Alperen ve Emine, değişim programı çerçevesinde gittikleri Fransa'da Jolie (Juli) ve Léo'yla (Leo) tanışmış, onların getirdiği haritayı inceleyerek mensupları oldukları medeniyetlerin XI-XIII. yüzyıllardaki bilim, eğitim, kültür ve sanat anlayışları hakkında sohbet etmiştir.

Emine

Türkler, XI-XIII. yüzyıllarda bilim, sanat, eğitim ve kültür alanındaki birikimlerini yanlarında taşıyarak Anadolu'nun kültürel hayatına canlılık getirdi. Hoca Ahmed Yesevi'nin öğretilerini benimseyen dervişler Anadolu'nun dört bir yanına dağıldı ve dil, din, mezhep, ırk ayrımı gözetmeksizin tüm insanlara İslam dinini ve tasavvuf düşüncesini anlattı. İnşa ettikleri cami, medrese, kervansaray, köprü gibi mimari eserlerle Anadolu'yu bayındır hâle getiren Türkler; hem İslam düşüncesinin hem de içine girdikleri kültürel çevrenin etkisiyle çinicilik, oymacılık, dokumacılık, cam ve metal işlemeciliği, minyatür gibi sanatlarda özgün eserler ortaya koydu.

Jolie

Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, İbnülarabi gibi mutasavvıflar, çağları ve coğrafyaları aşan eserleriyle insanlık mirasına büyük katkılarda bulundu. Bu mutasavvıflar, eserlerinde vurguladıkları sevgi, saygı, şefkat, merhamet gibi evrensel değerler aracılığıyla barış ve uzlaşmanın ne kadar önemli olduğunu tüm dünyaya anlattı. Onların yaşadığı yüzyıllarda Avrupa'da ilk üniversiteler kurulmuş olmakla beraber bilim, eğitim, kültür ve sanat alanlarında asıl belirleyici güç kiliseydi. Kilisenin ve skolastik düşüncenin etkisi, Orta Çağ Avrupası'nda hayatın tüm alanlarını kuşatmıştı.

Léo

Orta Çağ Avrupası'nda yüksek öğretim faaliyetleri, katedral ve manastır okullarında din adamları tarafından yürütülürdü. Skolastik düşünce doğrultusunda şekillenen bu eğitim anlayışında kilisenin büyük bir etkisi vardı. XI. yüzyılda ise Avrupalıların bilim ve eğitim anlayışlarında bazı önemli değişimler yaşandı. Bu değişimde Avrupalıların İslam dünyasındaki bilimsel çalışmaları ve eğitim kurumlarını takip etmeye başlaması çok etkili oldu. Avrupa'daki ilk üniversiteler bu dönemde kuruldu. Ancak XIII. yüzyılda bilginin tek kaynağının deney ve deneyim olduğunu savunan bilim insanları, Katolik Kilisesinin öğretileriyle ters düştükleri gerekçesiyle kısıtlandı ve çeşitli baskılara maruz kaldı.

Alperen

Türk-İslam medeniyetinde bilim ve eğitime büyük önem verildi. XII-XIII. yüzyıllarda ilki 1066'da açılan Nizamiye Medreseleri örnek alınarak Anadolu'da birçok medrese kuruldu. Eğitimde fırsat eşitliğinin en iyi örneklerinden biri olan bu medreselerde dinî ilimlerin yanı sıra matematik, astronomi, tıp, felsefe gibi pozitif bilimlerle ilgili de çalışmalar yapıldı. Bu çalışmalar dönemin hükümdarları tarafından desteklendi. Kaşgarlı Mahmud Türkçenin korunması ve gelişmesi için yazdığı *Divânü Lugâti't-Türk*'le; Ömer Hayyam geometri, matematik ve astronomi alanındaki çalışmalarla; Cezeri kendi tasarladığı mekanik araçlarla ve İbni Bibi yazdığı Selçuklu tarihiyle insanlığın ortak mirasına katkıda bulundu.

12. Öğrencilerin konuşmalarına göre Türk-İslam ve Batı medeniyetlerinin bilim, kültür, eğitim ve sanat anlayışlarındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir? Aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına yazınız.

Benzerlikler	Farklılıklar

13. Öğrencilerin konuşmalarından hareketle aşağıdaki yargılardan hangilerine ulaşılabileceğini işaretleyiniz. (Birden fazla cümleyi işaretleyebilirsiniz.)

A.	Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, İbnülarabi gibi mutasavvıflar, düşünce ve öğretileriyle Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecinde önemli rol oynamıştır.	
B.	Türk-İslam medeniyetinin bilim, eğitim, kültür ve sanat anlayışı Orta Çağ Avrupası'nı etkilemiştir.	
C.	Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, İbnülarabi gibi mutasavvıfların etkisi yaşadıkları coğrafyayla sınırlı kalmıştır.	
Ç.	Türk-İslam ve Batı medeniyetlerinin dinî anlayışları bilim, eğitim, kültür ve sanat anlayışlarına da yön vermiştir.	
D.	Orta Çağ Avrupası'nda üniversiteler kurulduktan sonra bilimsel ve sanatsal çalışmalar üzerindeki kilise baskısı tamamen ortadan kalkmıştır.	
E.	Türkler inşa ettikleri mimari eserlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecine katkıda bulunmuştur.	
F.	Katolik Kilisesi deneycilik görüşünün Avrupa'daki bilim ve eğitim kurumlarında yayılmasını desteklemiştir.	

14. Medreselerin coğrafi dağılımından yola çıkarak bu kurumların Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşma sürecine etkilerini açıklayınız.

Bu üniteyle ilgili ek sorulara yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

2. ÜNİTE

BEYLİKTEN DEVLETE OSMANLI (1299-1453)



2.1. Osmanlı Devleti'nin Kuruluşuna Dair Görüşler
2.2. Beylikten Devlete Siyasi ve Askerî Gelişmeler
2.3. Osmanlı Devleti'nde Ordu, Hukuk ve Toprak Sistemi
2.4. Osmanlı Devleti'nin İskân ve İstimalet Politikası
2.5. Osmanlı Devleti'nde İlim ve İrfan Geleneği

▶ **Anahtar Kavramlar**

- **devşirme sistemi**
- **irfan**
- **iskân**
- **istimalet**
- **kapıkulu**
- **Rumeli Türklüğü**
- **tımar**
- **vakıf**

▶ Bu ünitede sizlerden

- Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna dair farklı görüşleri tartışabilmeniz,
- 1299-1453 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli'de gerçekleştirdiği siyasi ve askerî mücadeleleri yorumlayabilmeniz,
- Osmanlı Devleti'nin ordu, hukuk ve toprak sistemleri ile devletleşme süreci arasındaki ilişkiyi çözümleyebilmeniz,
- Osmanlı Devleti'nin fethettiği topraklarda kalıcı olabilmek için izlediği politikaları sorgulayabilmeniz,
- Osmanlı Devleti'nin ilim ve irfan geleneğinin oluşmasında şehir, kurum ve şahsiyetlerin etkileri hakkında fikir üretebilmeniz

beklenmektedir.

Bu ünitede sizlerden öz değerlendirme ve müzakere gözlem formları ile dereceleme ölçeğini doldurmanız, açıklamalı tarih şeridi ve bilgi görseli hazırlamanız, performans görevini yerine getirmeniz ve ünite sonundaki ölçme ve değerlendirme sorularını cevaplandırmanız istenmektedir.

Ünite Karekodu

Ünite Özeti



Bursa tekfurunun şehrin anahtarını Orhan Bey'e teslim edişini tasvir eden bir tablo, Panorama 1326 Fetih Müzesi, Bursa

Başlarken

Türkiye Selçuklu Devleti'nin son döneminde Anadolu'da kurulan beylikler Türk tarihinde yeni bir süreç başlatmıştır. Bu beyliklerden biri olan Osmanlı Beyliği, kuruluş döneminde Rumeli ve Anadolu'da izlediği siyasi ve askerî politikalar sayesinde sağlam temeller üzerinde yükselmiş; bu süreçte ordu, hukuk ve toprak sistemlerini birbirleriyle uyumlu şekilde işleterek güçlü ve kurumsal bir yapı oluşturmuştur. Rumeli ve Balkanlarda yapılan fetihler ve sonrasında izlenen iskân ve istimalet politikaları, Osmanlı'nın bu bölgelerde yerleşmesini ve etki gücünü artırmasını sağlamıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin ilim ve irfan geleneğinin oluşmasında şehir, kurum ve şahsiyetler de çok önemli bir rol oynamıştır.

2.1. OSMANLI DEVLETİ'NİN KURULUŞUNA DAİR GÖRÜŞLER

Düşünelim

Verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Aşağıda farklı tarihlerde yazılmış kitap isimleri ve düzenlenmiş konferans başlıkları verilmiştir.

Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar
Osmanlı Devleti'nin Kuruluşuna Dair Tezler
Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu (Efsaneler ve Gerçekler)
Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Tarihi Probleminin Tarih Öğretimine Yansımaları

1. ***Buna göre Osmanlı Devleti'nin kuruluş süreci neden farklı tartışmalara konu olmuş olabilir?***
2. ***Verilen başlıklar bağlamında "Tarih yoktur, tarihçi vardır." ve "Tek bir tarih yoktur, tarihler vardır." görüşleri hakkında neler düşünüyorsunuz? Açıklayınız.***

Keşfedelim

Aşağıdaki gazete haberinden yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Gazete
HAVADİS
10 EYLÜL 2022
TARAFSIZ VE GÜVENİLİR HABERİ BİZDEN ALIN

Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Yörük Şenlikleri Bilecik'te Başladı



Her yıl eylül ayında Bilecik'te yapılan şenlik, bu yıl da Söğüt Meydanı'nda toplanan halkın yürüyüşü ile başladı. Ardından daha sonraları bir cihan imparatorluğuna dönüşecek Osmanlı Devleti'nin kurucu atası olan Ertuğrul Gazi'nin türbesine gidilerek dualar edildi. Tören alanında gerçekleştirilen Ulu Çınar adlı sahne gösteri izleyiciler tarafından coşkuyla alkışlandı. Şenliklerde atlı okçuluk ve cirit müsabakaları düzenlendi. Türkiye'nin dört bir yanından gelen Yörükler; ata topraklarında çadırlarını kurdu, yöresel oyunlarını oynadı, türkülerini söyledi ve âşık atışmaları yaptı.

Şenliklerin Tanıtım Afişi





Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Yörük Şenlikleri kapsamında programa katılanlar önce Ertuğrul Gazi'nin türbesini ziyaret etti.

Ertuğrul Gazi'yi Anma ve Yörük Şenliklerinde Osmanlı Beyliği'nin kuruluş süreciyle ilgili hangi motifler öne çıkarılmıştır?

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna dair farklı görüşleri ele alan metin ve kaynakları inceleyerek soruları cevaplayınız.

XX. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda etkili olan şartlar, devletin kurulduğu bölge, kuruluş tarihi ve devleti kuranların etnik kimliği konularında farklı görüşler öne sürülmüştür. Bu görüş ayrılıklarının temel nedeni, Osmanlı'nın ilk dönemlerine ait yeterli kaynak ve bilgi bulunmamasıdır.

İlk Osmanlı kronikleri Osman Bey zamanından yüz yıl sonra yazılmıştır. Bazı tarihçilerin Kuruluş Dönemi'yle ilgili eksik bilgilerini teorik çıkarımlarla doldurması ya da kroniklerde ve seyahatnamelerde anlatılan menkıbelerin gerçekmiş gibi kabul edilmesi, bu dönemle ilgili kurgusal bir tarih anlatımının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle Herbert Adams Gibbons (Hörbırt Edıms Gibıns), Paul Wittek (Pol Vitek), Mehmet Fuat Köprülü ve Halil İnalcık'ın görüşleri, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu hakkındaki tartışmaların ana çerçevesini oluşturmuştur.

Kronik
Günü gününe yazılmış olayları içine alan eser; vakayiname.

Amerikalı bir gazeteci olan Herbert Adams Gibbons'un (Görsel 2.1) 1916'da yazdığı *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu* adlı eser 1928'de Türkçeye çevrildi. Gibbons bu eserin ön sözünde "Osmanlı ülkesinde bilhassa İstanbul'da ve dağılışının en felaketli devrinde geçirdiğim dört sene beni bu imparatorluğun menşeilerini araştırmağa sevk etti. Notlarımın birçoğunda kusurlu olduğumu itiraf ederim. Kitap metninin büyük bir kısmı münakaşalı bir tarzdadır." ifadelerini kullanmış ve kitabın ilk bölümüne "Osman: Tarihte Yeni Bir Irk Ortaya Çıkıyor" adını vermişti. Bu ilk bölümde öne sürülen görüşler, Gibbons'a yöneltilen eleştirilerin temel nedeniydi.

Gibbons, eserinde Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla ilgili şu sorulara cevap aramıştı:

- Diğer Anadolu Türklerinden ayrılan, Bizans'la temas kuran ve reislerinin ismiyle anılan bu millet aslında kimlerden oluşuyordu?
- Bu millet, Osman Bey zamanından beri millî bir vicdana sahip miydi?
- Bu milletin bir geçmişi var mıydı?
- Başından beri bir devlet kurmayı mı amaçlamışlardı?
- Sona ermiş bir imparatorluğun toprakları üzerinde ve elverişli bir coğrafi bölgede olmalarının dışında bu kadar başarılı olmalarının başka sebepleri var mıydı?

Gibbons, farklı Osmanlı kroniklerinde değişik ifadelerle anlatıldığı için güvenilir bulmadığı Ulu Çınar menkıbesini Neşri'den alıntılamış ve bu menkıbeden hareketle Osman Bey'in Söğüt'e yerleştiği dönemlerde Müslüman olmadığını ileri sürmüştü. Söz konusu menkıbeye göre Osman Bey, gece bir Müslüman'ın evinde misafir olur. Ev sahibinin, yattığı odadaki rafa bir kitap koyduğunu gören Osman Bey, bu kitabın adını sorar ve "Kur'an" cevabını alır. Bunun üzerine ev sahibine kitabın içeriğiyle ilgili sorular sormaya devam eder ve o gece sabaha kadar hiç uyumadan bu Kur'an'ı okur. Sabaha karşı yorgun ve bitkin bir hâlde uyuyakalan Osman Bey, rüyasında bir melek görür ve ondan şu sözleri işitir: "Mademki sen benim kelam-ı kadimimi o kadar hürmet ve ta'zimle okudun, evlad ve ensalin nesilden nesle aziz ve mükerrem olacaktır."



Görsel 2.1: Herbert Adams Gibbons (1880-1934)

Kaynak A

"Bitinya hudutlarında tavattun (yurt edinen) eden Türk aşireti, ilk tarihi reisi Osmanlıların babası "Osman" olan aşirettir. (...) XIII. asrın ibtidasında Küçük Asya hududları üzerinde görünen Horasan ve sair Maveraünnehir havalisine mensub kabilelerin İslam oluşları hakkında hiçbir tarihi tezkirede doğrudan doğruya bir kayıt yoktur.
(...) Osman 1290'dan 1300 senesine kadar ki on sene zarfında Bizanslılarla temasa gelecek derecede hududlarını tevsi (genişletme) ediyor ve yanındaki dört yüz muharibin adedi dört bine varıyor. Şimdi artık "Türk" değil, ilk defa olarak reislerinin namına izafeten "Osmanlı" denilen bir kavmin ismini işitiyoruz. (...) İslamiyetin daveti hristiyanlığınkinden daha büyük idi. Gerek müşrik ve gerek Hristiyanlar, bu yeni, taze dine girmeleriyle yeni bir ırkın teşekkülüne müştereken hizmet ettiler. İşte Osman ve onun namını alan kavminin hikayesi budur."

Gibbons, 2017, s. 15, 21, 24, 41.*

Gibbons, Osman Bey'le ilgili iddialarını hangi kaynaklara dayandırmaktadır?



Görsel 2.2: Mehmet Fuat Köprülü (1890-1966)

Türkoloji ve tarih alanlarında birçok çalışmaya imza atan M. Fuat Köprülü (Görsel 2.2), 1934'te Paris Sorbonne Üniversitesi bünyesindeki Türk Tetkikleri Merkezinde verdiği üç konferansla Gibbons'ın tezlerine cevap verdi. Bu konferansta sunulan bildiriler, 1935'te *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kökleri* adıyla kitaplaştırıldı ve bu kitap daha sonra Türkçe dâhil birçok dile çevrildi. Kitabın "Kuruluş Meselesi Nasıl Tetkik Edilmelidir?" başlıklı ilk bölümünde Gibbons'ın görüşleri ele alınmıştı. Buna göre Köprülü, Gibbons'ın "Osmanlı Devleti'nin ancak Balkanlardaki fetihlerden sonra Anadolu'daki topraklarını genişletebildiği ve bu fetihlerin yağma amaçlı değil, planlı bir yerleşme için yapıldığı" görüşünü haklı buluyordu.

M. Fuat Köprülü'ye göre "Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna dair karanlıkta kalan konuların umumî Türk tarihinin çerçevesi içinde, Anadolu Beylikleri ile beraber Anadolu Selçuk tarihinin bir devamı olarak görülüp incelenmesi halinde problemlerin anlaşılması mümkün olacaktır. Aksi halde Osmanlı sülâlesinin methiyeciliğini yapan eski Osmanlı tarihçileri, bir hükümdar soyundan gelmedikleri muhakkak olan Osmanlı padişahları için tamamıyla hayal ürünü silsilenameler uydurdukları gibi, bu devletin kuruluşu hâdisesini de tamamen bir mucize hâlinde göstermek maksadiyle özet silsilelerinden oluşan tabiat üstü sebeplerle izaha çalışmışlardı. Fakat ne mucizeyi ne de tabiat üstü sebepleri kabul etmeyen modern tarihçiliğin, aynı ananeyi başka bir şekil altında devam ettirmek istemesi doğru değildir."

Köprülü, Friedrich Giese'yi (Fridrih Giize) kaynak göstererek Gibbons'ın anlattığı menkıbeden Osman Bey'in sonradan Müslüman olduğu sonucunu çıkarmanın çok iddialı bir girişim olduğunu belirtir. Köprülü Gibbons'ın bu görüşüne itiraz eder ve katılmaz. Kuruluş konusunda geleneksel açıklamaların sebeplerinin diğer beyliklerle rekabetle ilgili olduğunu vurgular.

Kaynak B

"Tarihî bir realite olarak bir Osmanlı imparatorluğu bulunmakla beraber hiçbir zaman bir Osmanlı ırkı, hattâ bir Osmanlı kavmi mevcut olmamıştır. (...) Türkler'in etnik teşkilâtı ve Anadolu'da yerleşme şekilleri hakkında hiçbir fikri olmayan Gibbons, "Selçuk" tabirinin -tıpkı Osmanlı tâbiri gibi- etnik bir ad değil, hanedan müessisinin [kurucu] isminden alınma siyasî bir tâbîr olduğunu düşünmüyor. (...)
Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulduğu asır olan ondördüncü asırda Anadolu'nun tarihi hakkındaki İslâm kaynakları hakikaten az ve kifayetsizdir. (...) Osmanlı devletinin kuruluşunu, XIII'üncü asırda Anadolu'nun şimâl-i garbî müntehasında [kuzeybatı ucunda] Selçuk-Bizans hudutları üzerinde yerleştirilmiş dörtyüz çadırlık bir aşiyrete isnad ederek, bu hâdisenin iyzahı için XIII ve XIV'üncü asırlar Anadolu'sundaki siyasî ve ictimaî şartların hiç düşünülmemesi, tarihî bakımdan afvedilmez bir hatâdır. Osmanlı devletinin kurulduğu coğrafî sâha, büyük Okyanus ortasında münferid

bir ada olmadığı gibi, burada yaşayan insanlar da Selçuk Anadolusu'nun Türkleri'nden ayrı bir unsur değildi. Anadolu'da önce Selçuk ve sonra İlhanî hâkimiyetinin kuvvetli bulunduğu zamanlar, onlar da diğer Anadolu Türkleri'yle beraber bir siyasî birlik, bir iktisadî birlik, bir kültürel birlik teşkil ediyorlardı."

Köprülü, 1991, s. 5, 9, 16, 22.*

Sizce Mehmet Fuat Köprülü eski ve yeni Osmanlı tarihçilerini hangi açılardan eleştirmektedir?

Avusturyalı tarihçi Paul Wittek (Görsel 2.3), 1937'de Londra Üniversitesinde düzenlediği konferanslarla Gibbons'un iddialarına cevap verdi. 1938'de ise bu konferanstaki bildirileri de kapsayan *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu* adlı bir eser yayımladı. Wittek'e göre Osmanlı Beyliği, kurulduğu yüzyılın sonunda dünyaya hâkim olma düşüncesini benimsemişti. Osmanlılar gaza geleneğinden gelen bir Türk boyuydu ve devletin kuruluşunun temel unsuru bu gelenekti. Wittek'in bu tezi, diğer Osmanlı tarihçileri tarafından da kabul edildi.

Wittek, Osmanlıların farklı milletleri idare ederken Hristiyan komşularla mücadele etme geleneğini de sürdürdüğünü belirtmiş, bu görüşüne kanıt olarak Ahmedî'nin *İskendername* adlı eserinde yer alan bir bölümü göstermiştir. "Ahmedî bize Osmanlılar'ın Gâzîler cemaatına mensup olduklarını bildiriyor. Hudut beyliklerinin muharipleri olan, komşuları kafirlere karşı mücadele eden ve kendilerini o mücadeleye hasreden bu İslâm ve Gâzî cemaatı, kendini İslâm dininin mürşidi addediyordu. Ahmedî İskendername'sinde Osmanlı sultanlarının tarihine ait hasrettiği bahsi, bir mukaddime ile başlar. Ahmedî şöyle bir sual sorar: Gâzîler dünyaya niçin en sonra gelmişler? Bu suale de şöyle cevap verir: Çünkü her şeyin en iyisi daima sona kalır. Nasıl ki müspet olan peygamber Muhammed, diğer peygamberlerden sonra gelmişse ve nasıl ki Kur'an, Tevrat ve İncil'den sonra gökten inmişse, Gâzîler de dünya yüzüne aynı tarzda en son gelmişlerdir."



Görsel 2.3: Paul Wittek (1894-1978)

Gaza
İslam dinini korumak veya yaymak amacıyla Müslüman olmayanlara karşı yapılan kutsal savaş.

Kaynak C

"Türkler, onüçüncü asırın başında Moğol istilasının tazyiki neticesiyle Anadolu'ya hicret ettiler. Bunların başında, ilerde Osmanlı devletini kuracak ve kendi adını o devlete verecek olan büyük Osman'ın babası vardı. Nihayet bu göçebe Türkler, yakınında bulunan Eskişehir Bizans-Selçuk hududuna yerleştiler. (...) Osmanlı hükümdarlarından birine ait olan en eski bir kitabeyi tetkik edecek olursak (...) Bursa'nın fethinden onbir sene sonra ve 1337'de, bir camiin inşası münasebetiyle yazılmış olan bu kitabede, Osmanlı hükümdarı kendine aşağıda sayılı olan unvanları veriyor: 'GâzîlerSultanı'nın oğlu Sultan, Gazi oğlu Gâzî, ufukların beyi, cihanın kahramanı.' (...)
Osmanlılar Selçûkîler'in medeni hayatlarını yaşadıkları muhitlere, diğer Gazi beyliklerine nispetle daha yakın yerlerde bulunuyorlardı. (...) Fütüvvet esaslarına dayanan ve Ahi erbabının mevcudiyeti, Osmanlılar'ın tâ ilk teşekkül devirlerinde Selçuk şehirlerinden (hinterland) dan bir çok medenî unsurların Osmanlılar'a iltihak ettiğini göstermektedir. Bundan başka, daha büyük ehemmiyeti haiz bir cihet de ülemanın mevcudiyetidir."

Wittek, 1971, s. 11, 18, 41.*

Wittek, "gaza tezi"ni hangi kaynağa dayandırmaktadır? Gerekçeleriyle açıklayınız.



Görsel 2.4: Halil İnalcık (1916-2016)

Ünlü Türk tarihçilerinden Halil İnalcık da (Görsel 2.4) düzenlediği konferanslarla, yayımladığı makale ve kitaplarla Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna dair kendi görüşlerini açıkladı. İnalcık'a göre Osmanlı Beyliği'nin ortaya çıkışı, XIII. yüzyılın ikinci yarısında Orta Anadolu'da yaşanan gelişmeler ve Batı Anadolu'daki Bizans toprakları üzerinde gazi Türkmen beyliklerinin kuruluş süreciyle birlikte incelenmeliydi. İnalcık, bu süreci üç temel çerçevede ele aldı.

1. *Oğuzların, bir başka deyişle Türkmenlerin yoğun şekilde Anadolu'ya göç etmesi ve Selçuklu saltanatının kurulması*
2. *Türk-İslam gaza hareketinin Moğol istilası ve egemenliği altında yeni bir ivme kazanması*
3. *Denizli, Antalya, Ayasuluk ve Bursa'nın milletlerarası pazar durumuna yükselmesi ve böylece Türkiye'nin dünya ticaret yolları üzerindeki önemini korumuş olması*

Halil İnalcık, Anadolu'da kurulan beyliklerle ilgili de bazı tespitlerde bulundu. Ona göre XIII. yüzyılın ikinci yarısında Orta Anadolu'daki Moğol baskısı güçlendikçe Türkmenler batıdaki Bizans topraklarına yönelmek zorunda kaldı. Osman Bey'in babası Ertuğrul Gazi de bu dönemde aşiretiyle birlikte Eskişehir ve Sakarya civarına göç etmişti. Anadolu'daki Moğollara karşı başlayan Türkmen hareketi, Türkmen beyliklerinin ve Osmanlı Beyliği'nin kuruluşuyla devam etmişti.

İnalcık, Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla ilgili çalışmalarında Bizanslı kronik yazarı George Pachymeres (Corç Paşimeres) ile Osmanlı âlimlerinden Yahşi Fakih'e sıkça vurgu yaptı. Pachymeres'e göre Osman Gazi, Kastamonu uç bölgesindeki Çobanoğulları'nın emrinde bulunan ve Bizans'a karşı savaşan bir boy beyi ve alptı. Yahşi Fakih'in *Menâkıbnâme-i Âl-i Osman* adlı eserine göre de Osman Bey 1299'da Karacahisar'da kendi adına hutbe okutarak bağımsızlığını ilan etmiş ve bu ilanın ardından kendi milletinin töresini uygulayacağını açıklayıp bir kadı atamıştı. İnalcık, bu bilgilerden hareketle Osman Gazi'nin Osmanlı Beyliği'ni yeni ve bağımsız bir Türk-İslam saltanatı olarak teşkilatlandırdığını belirtti.

Kaynak Ç

Osman Gazî, Kastamonu uc emîri Çoban oğullarının emri altında (Pachymeres'te) Bizans'a karşı en uzak serhadde savaşan bir boy-beyi ve aynı zamanda bir alp idi. Pachymeres ile eski Osmanlı rivâyeti karşılaştırılınca şu tablo ortaya çıkmaktadır: Kastamonu Uc beyleri Bizans'a karşı gazâ hareketini gevşek tuttukları halde Osman, ucların en ileri bölümünde gazâyı son derece bir atılganlıkla sürdürmüş, bu yanda gazî alpların gerçek önderi durumuna yükselmişti. (...) Rivâyetin anlattığına göre, uc toplumunda, Babaî dervişlerin en saygın kişisi Vefâiyye halifelerinden Ede-Bali, Osman'a teberrükte bulunmuş, Tanrı'dan gazâ önderliği beşâretini vermiştir. Ede-Bali'nin Hânedâna Tanrı'nın dünya egemenliği bağışladığı hakkında çok rastlanan rüya motifi ise, kuşkusuz sonraları eklenmiş bir hikâyedir. (...) Birinci aşamada Osman Gazî'nin harekât üssü Söğüd'dür. Devletin doğuşunda ikinci aşama, Karacahisar (Eskişehir'e 7 km uzaklıkta) fethidir. (...)

(...) Arapseyyahı İbn Battuta, 1334'te Bursa'yı ziyaret ettiğinde Orhan'ı şöyle tanıtıyor. "Bu sultan Türkmen hükümdarlarının en büyüğü, servet, toprak ve askerî kuvvetler bakımından en ileride olanıdır. Elinde olan kaleler yaklaşık yüz kadardır, kendisi zamanının büyük kısmını devamlı bu kaleleri ziyaret edip, durumlarını gözden geçirip ıslâh etmekle geçirir... Babası İznik şehrini yirmi yıl abluka altında tutmuştur, alamadan ölmüş, adı geçen oğlu Orhan, şehri 12 yıl daha kuşatarak almıştır. Kendisiyle orada buluştum, bana büyük meblağda para gönderdi." Bu tasvir, Osman'ın ölümünden ancak 10 yıl sonrasına aittir. Özetle, Osmanlı Beyliği, kesinlikle gazî Osman Bey tarafından kurulmuş, Orhan zamanında bir sultanlık halinde gelişmiştir. Sultan unvanı alan ilk Osmanlı hükümdarı Orhan'dır (1336).

İnalcık, 2009, s. 10-11, 15.*

Salname
Osmanlı Devleti'nde merkezî yönetimin, nezaretlerin, askerî kurumların, vilayetlerin, bazı özel kurumların ve kişilerin o yıl mevcut olan kurumsal, tarihî, coğrafi, eğitimsel, sosyal, ekonomik ve kültürel verilerinin yer aldığı bir tür yıllık.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna dair başka bir tartışma konusu da devletin kuruluş tarihiyle ilgilidir. Halil İnalcık, Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihini 1302 olarak kabul eder. Ona göre Osman Bey'in 1302'de Bizans'a karşı kazandığı Bapheus [Bafeyus (Koyunhisar)] Savaşı, devletin de kuruluş tarihidir. Kâtip Çelebi ise 1648'de yazdığı *Takvimü't-Tevarih* adlı eserinde Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihini 1299 olarak verir.

Osmanlı Dönemi'nde 1851'den sonra yazılan salnamelerde devletin kuruluş tarihi olarak 1299 yılı geçer. II. Abdülhamid Dönemi'nde resmî kabullerde kullanılan

nişanda da 1299 yılı göze çarpar (Görsel 2.5). Osmanlı Dönemi'nde 1869'da yazılan *Fezleke-i Tarihi Osmani* adlı ders kitabında Osmanlı Devleti'nin 1299'da Osman Bey'in Karacahisar'da kendi adına hutbe okutmasıyla bağımsızlığını ilan ettiği ifadesine yer verilir. Bu dönemde yazılan diğer ders kitaplarında da 1299 tarihi zikredilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra okutulan ders kitaplarında da Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihi genellikle 1299 yılı olarak verilmiştir.

1999'da Türkiye genelinde Osmanlı Devleti'nin 700. kuruluş yıl dönümü için çeşitli programlar düzenlenmiş ve kutlamalar yapılmıştır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından bir hatıra parası (Görsel 2.6) basılmış, Türk Tarih Kurumu tarafından özel bir takvim (Görsel 2.7) ile Ulaştırma Bakanlığı tarafından bir hatıra pulu (Görsel 2.8) hazırlanmıştır.



Görsel 2.5 II. Abdülhamid Dönemi'nde resmî kabullerde kullanılan nişan. Nişanın üzerinde Osmanlı Türkçesiyle hicri 699 (miladi 1299) tarihi yazılıdır.



Görsel 2.6: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından basılan 700. yıl hatıra parası



Görsel 2.7: Türk Tarih Kurumu tarafından hazırlanan 700. yıl takviminin kapağı



Görsel 2.8: Ulaştırma Bakanlığı tarafından hazırlanan 700. yıl hatıra pulu

Kaynak D



Halil İnalcık, 1940 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümünde yükseköğrenimini tamamladı. Mezun olduğu bölüme M. Fuat Köprülü'nün tavsiyesiyle ilmî yardımcı olarak kabul edildi (1940). "Tanzimat ve Bulgar Meselesi" başlıklı teziyle doktorasını tamamladı (1942) ve asistanlığa atandı. "Viyana'dan Büyük Ricatte Osmanlı İmparatorluğu ve Kırım Hanlığı" başlıklı teziyle doçent ünvanını aldı (1943). Ardından İngiltere'ye giderek arşivlerdeki Osmanlı tarihiyle ilgili el yazmalarını ve belgeleri inceledi (1949-1951). "Viyana Bozgun Yıllarında Osmanlı-Kırım Hanlığı İşbirliği" başlıklı teziyle profesörlüğe yükseldi (1952). Toplam yetmiş iki esere imza atan ve birçok uluslararası tarih kongresinde bildiriler sunan İnalcık'ın dünyanın en önemli dergilerinde beş yüzden fazla makalesi yayımlandı.

Kaynak E

2017'de yayımlanan *Halil İnalcık'ın Bursa Araştırmaları* adlı eserde Halil İnalcık'ın şu değerlendirmelerine yer verilmiştir: "Bizans kaynaklarını eskiden doğrudan doğruya kullanamıyordum. Fakat şimdi çok güzel Almanca ve Fransızca tercümeleri var. Pachymeres'in Faiyee ve Lorant tercümesi 4 cilt, çok güzel. Faiyee'nin yaptığı yorum notlarında çok hataları var, ama tercüme çok önemli. Pachymeres'i çok iyi okudum (...) Bu okumalarım sayesinde başka bir şey tespit ettim, çok enteresan bir şey. Osman Gâzi Bizans İmparatorluğu ile karşı karşıya geldi, çünkü biliyorsunuz, İznik'i kuşatıyordu; İmparator da İznik'i korumak için doğrudan doğruya Osman Gâzi'yi karşısına aldı ve işte tam o anda Bizans-Osmanlı mücadelesi başladı. Çünkü İznik'i almak istiyor Osman Gâzi. Ben bu konuda iki makale yazdım. Bu gelişmeler artık apaçık bir hakikattir. Fakat bizim tarihlerimizde Osman Gâzi'nin esas hedefinin İznik olduğu hiç söylenmez. İznik, Bizans'ın ikinci payitahtıdır. Kilise bakımından daima konsüllerin toplandığı en önemli merkezdir. (...) Şimdi, Pachymeres'ten Osman Gâzi'nin asıl amacını okuyup Türk kaynağı ile karşılaştırdığınız zaman çok enteresan durumlar çıkıyor. Osmanlı kroniklerini Bizans kaynakları ile karşılaştırmamız şart. Ben özellikle bu konuları yeniden gözden geçirerek, yeni deliller ve tarihi kanıtlar arayarak aydınlatmaya çalıştım."

Oğuzoğlu, 2017, s. 84-85, 94.*

1. *Halil İnalcık'ın İznik'in alınmasıyla ilgili çıkarımlarını yeni bilgi, fikir ve iddiaları öğrenmenin gerekliliği bağlamında değerlendiriniz.*

2. *Halil İnancık'ın yaptığı çalışmaları çalışkanlık değeri ile ilişkilendiriniz ve Halil İnalcık'ın çalışkanlığına üç kanıt cümlesi yazınız.*

İncelediğiniz tarihçilerin Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna dair görüşlerinin benzer ve farklı yönlerini aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına yazınız.

	BENZERLİKLER	FARKLILIKLAR
H. Adams Gibbons		
M. Fuat Köprülü		
Paul Wittek		
Halil İnalcık		

İncelediğiniz tarihçilerin Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna dair görüşlerinin güçlü ve zayıf yönleri ile bu görüşler arasındaki tutarsızlıkları aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına yazınız.

	GÜÇLÜ YÖNLERİ	ZAYIF YÖNLERİ
H. Adams Gibbons		
M. Fuat Köprülü		
Paul Wittek		
Halil İnalcık		

TUTARSIZLIKLAR

Uygulayalım

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna dair ortaya atılan görüşlerin kabul edilebilirliği ya da edilemezliği hakkında bir forum etkinliği yapınız.
- Öğretmeninizin rehberliğinde 4-6 kişilik iki grup oluşturunuz ve yapılacak forumu yönetmesi için bir başkan seçiniz.
- Başkanın yönlendirmesiyle gruplar olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna dair ortaya atılan görüşlerin kabul edilebilirliği ya da edilemezliği hakkındaki görüşlerinizi açıklayınız.
- Tartışma esnasında grup dışında kalan öğrencilerin de aktif şekilde kendi görüşlerini açıklamasına imkân sağlayınız.

Tartışma sonrasında aşağıdaki öz değerlendirme formunu doldurunuz.

Değerlendirelim

Öz Değerlendirme Formu

Öğrencinin Adı ve Soyadı:

Numarası ve Sınıfı:

Aşağıdaki ifadeler, yaptığınız çalışmayla ilgili kendinizi değerlendirmeniz için düzenlenmiştir. Bu ifadeler size uygun ise "Evet"i, biraz uygunsa "Kısmen"i, uygun değilse "Hayır"ı işaretleyiniz. Tüm ifadeleri işaretlemeyi unutmayınız.

	Değerlendirilecek İfadeler	Evet	Kısmen	Hayır
1.	Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna dair öne sürülen farklı görüşleri anladım.			
2.	Öne sürülen görüşler arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirledim.			
3.	Öne sürülen görüşlerin güçlü ve zayıf yönlerini değerlendirdim.			
4.	Öne sürülen görüşler arasındaki tutarsızlıkları tespit ettim.			
5.	Görüşlerin kabul edilebilirliğini değerlendirdim.			
6.	Düşüncelerimi kaynaklara dayalı olarak açıkladım.			
7.	Konuyla ilgili görüşlerimi açık ve anlaşılır bir dille ifade ettim.			
8.	Forum esnasında başkanın yönlendirmelerine uygun hareket ettim.			
9.	Başkalarının görüşlerini saygıyla dinledim.			
10.	Forum sonrasında geliştirmem gereken alanları belirledim.			
11.	Etkinlik sürecinde yeni bilgiler öğrendim.			

• Aşağıdaki alanlara sizden istenenler doğrultusunda uygun ifadeleri yazınız.

Forum esnasında en çok ilgimi çeken fikir şuydu:

Forum esnasında en çok şu meseleyi anlamakta zorlandım:

Forum esnasında şu bilgileri öğrendim:

Forum sonucunda tarihçilerin Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna dair öne sürdüğü görüşlerden hangisini benimsediğinizi belirten iki argüman ve karşı görüşü çürüten bir argüman yazınız.

Öğretmenin geri bildirimi

Yandaki karekod üzerinden Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna dair farklı görüşler ile ilgili eşleştirme etkinliğini yapınız.

2.2. BEYLİKTEN DEVLETE SİYASİ VE ASKERÎ GELİŞMELER

Düşünelim

Haritadan yararlanarak soruları cevaplayınız.



Harita 2.1: XIII. yüzyıl sonunda Anadolu ve Balkanların siyasi durumu

1. *Osmanlı Beyliği'nin kurulduğu bölgedeki siyasi yapı, beyliğin gelişim sürecini nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.*
2. *Osmanlı Beyliği'nin başında siz olsaydınız sınırları genişletmek için nasıl bir siyasi ve askerî strateji izlerdiniz? Açıklayınız.*

Keşfedelim

Panorama 1326 Bursa Fetih Müzesini sanal ortamda ziyaret ederek aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Yandaki karekod üzerinden Panorama 1326 Bursa Fetih Müzesini sanal ortamda ziyaret edebilirsiniz.

1. *Panorama 1326 Bursa Fetih Müzesinde Osmanlı Beyliği'yle ilgili hangi bilgiler verilmektedir?*

2. *Müzenin sergi salonunda en çok ilginizi çeken nesne hangisiydi? Bu nesnenin adını yazarak tanımını yapınız ve aşağıda bırakılan boş alana resmini çiziniz.*

3. *Osmanlı Devleti'nde bu nesne hangi amaçla kullanılmış olabilir?*

4. *Sizce günümüzde bu nesneyle benzer özellikler taşıyan başka nesneler var mı?*

   (Cevabınız evetse bu nesneleri malzeme, üretim biçimi, üretim amacı, görünüm ve işlev yönünden karşılaştırınız. Cevabınız hayırsa günümüzde bu nesnenin benzeri olmamasının nedenlerini yorumlayınız.)

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Koyunhisar Savaşı, İznik'in Fethi ve Bursa'nın Fethi'yle ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.



Harita 2.2: Osman Gazi Dönemi sonunda (1326) Osmanlı Beyliği'nin sınırları

Ertuğrul Gazi'den sonra Osmanlı Beyliği'nin başına geçen Osman Gazi, babasının başlattığı gaza faaliyetlerini sürdürdü. Bursa, İznik, İzmit ve Sakarya çevresini içine alan bölgedeki Doğu Roma tekfurlarıyla mücadele etti. Onun döneminde tekfurlara karşı denge siyaseti izlenerek bazı tekfurlarla savaşıldı, bazılarıyla da uzlaşma yoluna gidildi. Türk devlet geleneğine uygun olarak fethedilen yerleri kardeşlerine, oğullarına ve komutanlarına paylaştıran Osman Gazi, 1288-1299 yılları arasında Karacahisar ile Bilecik-Yenişehir arasında kalan bölgeyi hâkimiyeti altına aldı. 1299'dan sonra ise doğrudan Doğu Roma topraklarına yönelik gaza faaliyetlerine başladı. 1299'da Bilecik'i fethettikten sonra Doğu Roma üzerine düzenleyeceği akınlar için Yenişehir'i bir uc merkezi olarak belirledi ve 1302'de İznik'i kuşattı. Bunun üzerine Doğu Roma imparatoru, Osman Gazi'yi engellemek amacıyla bir ordu gönderdi (Harita 2.2).

Kaynak A

"Osman'ın bir hanedan kurucusu durumuna gelmesi, 1302'de bir Bizans ordusuna karşı zaferi ile ilgilidir. Bilecik-Yenişehir bölgesinin fethinden (1299) sonra Osman Gazi, Bithynia'da [Bitinya] Bizans'a ait iki merkezi, İznik ve Bursa'yı almak için harekete geçmiştir. İznik üzerine yürümeden önce gerisini koruma altına almak için Bursa ovası tarafında Marmaracık ve Koyunhisar'ı itaat altına alır ve 1302'de Avdan dağlarını Kızılhisar vadisinden geçip İznik ovasına iner ve şehri kuşatır. Osman'ın İznik kuşatması ve imparatorun şehri kurtarmak için Heteriarch Muzalon kumandasında gönderdiği orduya karşı kazandığı Bapheus Zaferi hakkında çağdaş Pachymeres ve Anonim Tevarih-i Al-i Osman etraflı bilgi verirler. (...)

Bir imparatorluk ordusuna karşı kazanılan bu zafer, Osman'ı bölgede karizmatik bir bey durumuna getirmiştir. Çağdaş kaynak Pachymeres onun bu zaferle şöhretinin Paflagonya (Kastamonu) bölgesine kadar yayıldığını ve gazilerin onun bayrağı altına koşuştuklarını kaydeder. 15. yüzyıl sonlarında tarihçi Neşri, onun beyliğini ve bağımsızlığını haklı olarak bu tarihe kor. Bapheus (Koyunhisar) savaşı Osman'a bir hanedan kurucusu karizmasını kazandırmış, kendisinden sonra oğlu Orhan itirazsız beylik tahtına geçmiştir."

İnalcık, 2008, s. 16-17.*

Kaynak B



Koyunhisar (Bapheus) Savaşı'nı tasvir eden bir tablo, Panorama 1326 Fetih Müzesi, Bursa

Halil İnalcık, bu savaşın yapıldığı yeri şöyle tarif etmiştir: "Yalakova'da vuku bulan savaştan önce Doğu Roma kuvvetleriyle Osman'ın öncü keşif kuvvetleri İznik'ten gelen yolu kapatan Koyunhisar'da çarpışmışlardı. Yalakdere vadisini izleyerek İznik'ten gelen ana yol üzerinde Koyunhisar, Yalakova'ya çıkmadan önce tepedeki hisardır ve bugün yıkıntıları mevcuttur."

Bilgi Kutusu

Osman Gazi (1258-1326)

Oğuzların Kayı boyuna mensup olan, Osmanlı Devleti'ni ve hanedanını kuran, Türkistan'dan Anadolu'ya gelip Söğüt uç bölgesine yerleşen Ertuğrul Gazi'nin oğludur. Babasının 1281'de vefatından sonra beyliğin başına geçmiş ve Doğu Roma topraklarına yönelik gaza faaliyetlerine başlamıştır. Doğu Roma imparatorunun gönderdiği ordu karşısında Koyunhisar Savaşı'yla zafer kazanınca Türkmen aşiretleri arasında büyük bir üne kavuşmuş, etrafına topladığı gazi alpların gerçek önderi durumuna yükselmiştir. Hem cesur bir savaşçı hem de ileri görüşlü bir devlet adamıdır.

Ahilerin ve fakihlerin manevi desteğini alarak beyliğinin sınırlarını genişleten Osman Gazi; adil bir yönetici olarak her zaman halkının ihtiyaçlarını öncelemiş, kendisi ise mütevazı bir hayat sürmüştür. Son yıllarında hastalığı nedeniyle beyliğin yönetimini oğlu Orhan Gazi'ye bırakmış ve 1326'da vefat etmiştir. Vasiyeti gereği onun vefatından önce kuşatılmış olan Bursa'nın fethedilmesinden sonra Gümüşlü Kümbet adı verilen mevkiye defnedilmiştir.



Osman Gazi (Temsilî)

Koyunhisar Zaferi sonrasında Osmanlı Beyliği, bölgedeki Doğu Roma hâkimiyetini tehdit eden önemli bir siyasi ve askerî güç olarak öne çıktı. Doğu Roma'daki fetihlerine devam eden Osman Gazi, etraflarındaki irili ufaklı birçok kaleyi ele geçirerek İznik ve Bursa'yı abluka altına aldı. 1303'te bölgedeki diğer tekfurlarla ittifak kuran Bursa tekfurunun kuvvetleri, Dinboz/Dimbos Geçidi'nde Osmanlı kuvvetleri tarafından mağlup edildi. 1304'te İznik'e gönderilen her türlü yardımı kesmek için Sakarya üzerindeki önemli Doğu Roma kalelerini; Karaçepiş, Karatekin gibi hisarları; ayrıca Lefke, Mekece ve Geyve'yi fethetti. 1307'de Karahisar Kalesi'ni de alan Osmanlılar, İznik ile İzmit arasındaki bağlantıyı tamamen kesti. Osmanlı Devleti'nin başına geçen Orhan Gazi, ilk iş olarak Bursa ve İznik üzerindeki ablukayı daha da sıkılaştırdı (Görsel 2.9).



Görsel 2.9: Orhan Gazi (Temsilî)

Osman Gazi ile Orhan Gazi'nin Bursa ve İznik'i fethetmek istemesindeki stratejik nedenler neler olabilir?

Kaynak C

"1321 'de başlayıp yedi yıl süren iç savaş Bizans'ı oldukça hırpalamış, bu arada Osman Bey'in yerine geçen oğlu Orhan Bey uzun süre abluka altında tuttuktan sonra sıkı bir şekilde kuşattığı Bursa'yı anlaşma şartlarıyla 6 Nisan 1326'da ele geçirmişti. Bursa'nın fethi Osmanlı Beyliği'nin gerçek anlamda kuruluşunun tamamlanmasına vesile olmuştur. Ayrıca Bizanslılar için Bitinya (Bursa havalisi) bölgesinin tamamen kaybı anlamına da gelmiştir. Orhan Bey'in istiklal alameti olarak bu fetihten sonra para bastırmış olması, onun artık bağımsız ve güçlü bir lider konumuna geldiğini de göstermektedir. Nitekim bundan sonra Orhan Bey bulunduğu bölgede Marmara kıyılarına kadar süratle uzanarak Osmanlı Beyliği'ni genişletmeye başladı. (...)

Bursa'nın alınışından sonra bölgedeki en önemli merkez olan İznik'in ablukasına hız verildi. Bizans imparatoru III. Andronikos, İznik'in ve İzmit'in hedef haline gelmesi üzerine, topladığı bir orduyla İzmit Körfezi boyunca ilerledi ve Pelekanon denilen ve bugün Gebze dolaylarına denk düşen yere geldi. Orhan Bey 8000 savaşçı ile onu kıyıya inen yamaçlarda beklemekteydi. 10 Haziran 1329'da çatışma başladı, sert Osmanlı hücumları sırasında Bizans ordusu zayiat verdi ve imparator da dizinden yaralandı. Türkler geri çekilen kuvvetlerle 11 Haziran'da Filokrene adıyla anılan sahildeki kalede yeniden çatıştı, imparator güçlükle gemiye binip İstanbul'a yelken açtı. Bu savaş, eski ihtişamından çok şey kaybetmiş olmakla birlikte, bir Doğu Roma imparatoru ile basit bir Türkmen beyi olarak görülen Orhan Bey'in doğrudan doğruya karşı karşıya geldikleri ilk muharebe idi. Burada kazanılan başarı, Osmanlılara İznik ve İzmit yolunu açarken, Orhan Bey'e de gerek tebaası gerekse diğer Türkmen beyleri arasında büyük şöhret kazandırmış olmalıdır. Nitekim bu başarının önemli bir sonucu olarak 2 Mart 1331'de İznik de zapt edildi. İznik vaktiyle, 1204'teki Latin işgali sırasında, Bizanslıların yeni başkenti olmuş son derece önemli bir şehirdi. Burası Türkmenlerin zihinlerinde de Anadolu fatihi Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın vaat ettiği kutsal bir hedef olarak uzun yıllar yaşamıştı. Şimdi bu önemli merkezin düşüşü bu anlamda Türkmen dünyasında çok büyük yankıya yol açtı. Süleyman Şah'ın Osmanlıların ataları arasında yerini alması da bu şöhretinin bir yansıması olarak düşünülebilir."

Emecen, 2015, s. 43-44.*

Kaynak Ç



Orhan Gazi'nin Bursa'ya girişini tasvir eden bir tablo, Panorama 1326 Fetih Müzesi, Bursa

Bursa, yirmi üç yıllık bir Osmanlı ablukası sonucunda fethedilmiştir. Bursa tekfuru, Osmanlı heyetiyle yaptığı uzun görüşmeler neticesinde kaleyi teslim etmek zorunda kalmış ve kendisi de fidye karşılığında İstanbul'a gönderilmiştir. Osmanlılar, fetihten hemen sonra Bursa halkına can ve mal güvenliklerinin korunacağına dair teminat vermiştir. Şehirdeki Rumlar Bursa Kalesi'nin aşağı kısımlarına taşınmış, Türkler ise kale içinde ve etrafında iskân edilmiştir.

Koyunhisar Zaferi ile Bursa ve İznik fetihleri, Osmanlı'nın beylikten devlete yükseliş sürecini nasıl etkilemiştir? Birer cümleyle açıklayınız.

Rumeli'ye geçiş, Edirne'nin Fethi ve I. Kosova Savaşı'yla ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Bursa ve İznik'in fethedilmesinden sonra Kuzeybatı Anadolu bölgesi gaza faaliyetlerine devam eden Orhan Gazi, 1337'de İzmit'i fethederek Sakarya-Kocaeli Bölgesi'nde hâkimiyet kurdu. Ardından Rumeli'ye yönelerek Doğu Roma'yla mücadeleye devam etti. 1341'de Doğu Roma İmparatoru III. Andronikos'un ölümünden sonra IV. Ioannes Kantakuzenos (Yoannis Kantakuzinos) ile V. İoannis Paleologos (Yoannis Palaylogos) arasında başlayan taht kavgası nedeniyle Osmanlı-Doğu Roma ilişkilerinde yeni bir dönem başladı. Orhan Gazi'nin desteğini alan Kantakuzenos, bu sayede rakibi karşısında üstünlük kazandı. Öte yandan Osmanlılar; 1345'te Balıkesir, Bergama ve Çanakkale'nin büyük bölümüne hâkim olan Karesioğulları Beyliği'ni –Bergama ve çevresi dışında- kendi topraklarına kattı. Osmanlı hâkimiyetine alınmış ilk Türk beyliği olan Karesioğulları'nın denizcilik tecrübesi ve bu beyliğe mensup Evrenos Gazi, Gazi Fazıl, Ece Bey gibi gazilerin savaş tecrübesi, Osmanlı Devleti'ne Rumeli fetihlerinde önemli avantaj sağladı.

Rumeli
Osmanlıların, İstanbul ve Çanakkale boğazlarının Avrupa yakasından başlayarak Tuna Nehri'ne kadar uzanan Balkan Yarımadası'na verdikleri coğrafi isim ve bu bölgeyi içine alan eyaletin ismi.

Kaynak D

"Orhan Gazi, Bizans'taki taht mücadelelerinde kendisinden yardım isteyen İmparatoriçe Despina Anna'ya yardım için on bin kişilik bir kuvveti İstanbul' a gönderdi. Kezâ, Bizans tahtı için mücadele eden Kantakuzenos da elçiler göndererek Orhan Gazi'den yardım istedi. Yardım mukabili olarak kızını Orhan Gazi'ye vermeyi, çeyiz olarak büyük miktarda servet ve her arzusunu yerine getirmeyi taahhüt etti. Orhan Gazi'nin bu şartları kabul ederek Bizans İmparatoru Kantakuzenos'un kızı Theodora ile evlenmesi, Bizans ile Osmanlıları müttefik yapmıştı. Bu ittifak sayesinde Kantakuzenos'a yardım etmek maksadıyla Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa kumandasındaki Osmanlı kuvvetleri, iki defa Rumeli'ye geçmişti. 1349 ve 1352 yıllarında gerçekleşen bu geçişlerden ikincisinde, İmparator Kantakuzenos tarafından Çimbi Kalesi üs olarak Süleyman Paşa'ya verilmişti. Görüldüğü gibi Osmanlıların Rumeli'ye geçişi, sallarla geçilerek yapılmış bir fetih hareketi değildi.

Çimbi Hisarı'na yerleşen Süleyman Paşa, Bolayır'ı ve Eksamilye'yi zaptederek Bolayır'ı üs haline getirdi ve Anadolu'dan getirttiği Türkmenleri hem Gelibolu yönüne hem de Trakya içlerine doğru akınlara yöneltti. Gelibolu yarımadasının kuzeyinde yer alan Çimbi Kalesi'nin ve Bolayır'ın elde edilmesiyle, Gelibolu'nun Trakya ve İstanbul ile bağlantısı kesildi. Osmanlılar, Yakub Ece ve Gazi Fadıl [Fazıl] komutasında bir "uc" teşkil ederek buradaki hakimiyetlerini sağlamlaştırdılar. Kantakuzenos, Trakya'daki kalelerin birer birer fethedildiğini görünce, Orhan Gazi'ye para karşılığı kalelerin iadesini teklif ettiği sıralarda, muhasara altında tutulan Gelibolu'da bir deprem meydana geldi. 12 Mart 1354 gecesi meydana gelen deprem neticesinde Gelibolu'nun da aralarında bulunduğu Trakya'nın bazı kaleleri yıkıldı ve yıkılan kaleler Osmanlı kuvvetleri tarafından fethedildi."

Sezgin, 1999 , s. 213.*

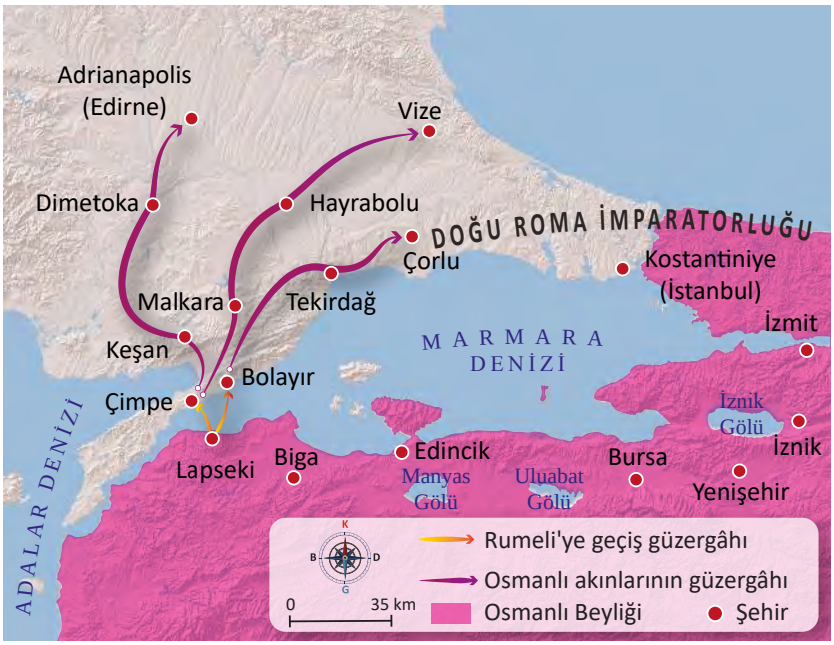
Kaynak E

Bazı kaynaklarda Çimpe Kalesi'nin bulunduğu yer olarak tarif edilen Bolayır köyündeki tabyanın uydu görüntüsü



Çimpe (Çimbi Kalesi), Türk tarihindeki önemli dönüm noktalarından biri olan Rumeli'ye geçişin sembolüdür. Şehzade Süleyman Paşa tarafından askerî üs olarak kullanılan bu kalenin yeriyle ilgili çeşitli tartışmalar mevcuttur. Yaygın görüşe göre Gelibolu Yarımadası'nda, bugünkü Bolayır köyünün Çanakkale Boğazı'na bakan kesiminde bulunan batarya gruplarının ve tabya sistemlerinin olduğu yer geçmişte Çimpe Kalesi'dir. Osmanlı tahrir defterlerine dayandırılan başka bir görüşe göre ise kale, Tekirdağ'a bağlı Şarköy ilçesinin yakınlarında inşa edilmiş olmalıdır.

Yandaki karekod üzerinden Çimpe Kalesi ile ilgili etkileşimli içeriğe ulaşabilirsiniz.



Harita 2.3: Şehzade Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye yaptığı akınlar

Rumeli'de Çimpe Kalesi'ne yerleşen Osmanlılar, Anadolu'da ise Eratna Beyliği'ne bağlı Ankara ve Sivrihisar'ı Süleyman Paşa komutasındaki bir orduyla 1354'te ele geçirdi. Süleyman Paşa, aynı yıl içinde Rumeli topraklarındaki Bolayır'ı da fethederek Gelibolu Yarımadası'nı hâkimiyeti altına aldı ve beyliğin sınırlarını kısa sürede Tekfurdağı (Tekirdağ) ve Malkara'ya (Migalkara) kadar genişletti. Osmanlı kuvvetleri batıda Hayrabolu'ya, doğuda Vize'ye, batıda Keşan ve Dimetoka'ya kadar akınlar düzenledi (Harita 2.3). Trakya'nın güneyinde fethedilen yerlere Anadolu'dan getirilen Türkler iskân edilerek bu bölgenin Rumeli fetihleri için bir merkez olması sağlandı.

Osmanlıların Rumeli'deki ilerleyişi, 1357'de Süleyman Paşa'nın vefat etmesi ve Şehzade Halil'in Rum korsanlara esir düşmesi nedeniyle kesintiye uğradı. Süleyman Paşa'dan sonra Rumeli'ye gönderilen Şehzade Murad ve Lala Şahin Paşa, Şehzade Halil'in kurtarılmasından sonra bölgedeki fetihlere devam etti. 1361'de Edirne'nin, ardından da Dimetoka'nın fethedilmesiyle Orhan Gazi Dönemi'nde Osmanlı Beyliği'nin sınırları Ankara'dan Edirne'ye kadar ulaşmış oldu (Harita 2.4).



Harita 2.4: Orhan Gazi Dönemi sonunda Osmanlı Beyliği'nin sınırları

Kaynak F

"1359'da Lâlâ Şahin, Murad ve uc beyleri Edirne'yi fethetmek için bir plan yapıyorlar. Bu plana göre en büyük tehlike, Osmanlılar Edirne'yi muhasara ettikleri zaman İstanbul'dan bir yardımcı kuvvetin geriden bastırmasıdır. Buna karşı 1360 yılında Murad ve ordusu, Edirne'yi İstanbul'a bağlayan bütün kaleleri ele geçiriyor. Bu kaleler Çorlu, Misili, Lüleburgaz, Babaeski'dir. 1361 baharında Murad, Lâlâ Şahin, Evrenos Bey ve Hacı İlbey Edirne'yi fethetmek için harekete geçiyorlar. Edirne'ye gelmeden hemen önce bir çöküntü vadi olan Sazlıdere'de, Edirne'den gelen tekfurla nihai savaş yapılıyor. (...) Tekfur önce Edirne'ye kaçıyor, sonra oradan da uzaklaşıyor ve şehir 1361 baharında Osmanlı kuvvetlerine teslim oluyor. Şimdi, Batı literatürüne bakarsanız bu tarih 1369, Uzunçarşılı'da 1364'tür. Tüm bu faraziyeler şuradan ileri geliyor. Hepsi Âşıkpaşazâde'yi okuyorlar. Diyorlar ki, Murad tahta geçti, gitti Edirne'yi aldı. Murad'ın tahta geçiş tarihini kesin olarak biliyoruz, 1362 Mart ayı. Diyorlar ki, 1362 Mart'ında Murad sultan oldu. Sultan olarak Edirne'yi fethettiyse bu olay 1362'den sonra olmalı, 1363'te veya 1364'te. Hayır. Şu bilinmiyor ki, Murad Edirne'yi şehzâde iken, Orhan Gâzi'nin sağlığında almıştır. F. Babinger, kesin olarak bunu ifade ediyor. Türk ve Batı kaynakları o zaman güneş tutulması olmuş, diyorlar. Babinger, bunu astronomlara hesap ettirdi ve fetih olayı 1361 baharına rastlıyor."

İnalcık, 2017, s. 102.*

Kaynak G

"Her ne şekilde olursa olsun Edirne'nin alınışı, Trakya ve Balkanlar için bir dönüm noktası teşkil ettiği gibi bir bakıma İstanbul'un fethini de kolaylaştıracak bir adımı oluşturur. Burası bir üs haline getirilerek bir taraftan Balkanlar'a, diğer taraftan İstanbul'a yönelik iki cephe ortaya çıkmıştır."

Emecen, 2015, s. 61.*

Edirne'nin Fethi Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki ilerleyişini nasıl etkileyebilir? Açıklayınız.

Kaynak Ğ

"Edirne, Bizans idâresinde kale içinden müteşekkil küçük bir kentti. Osmanlılar kenti fethettiklerinde ilk olarak kale içinde yerleşmişler ancak çok geçmeden surların dışında da yeni yerleşim alanları iskâna açılmıştır. Osmanlı idaresinin ilk yıllarından itibâren şehir Anadolu'dan yeni gelenlerle birlikte hem fiziksel hem de demografik olarak büyüme göstermiştir. Şehzâde Murad, Osmanlı tahtına geçtikten sonra batıya yapılacak seferlerin önemine binâen Bursa'daki sarayı buraya taşımıştır (1365)."

Ateş, 2021, s. 149-150.*

Orhan Gazi'nin 1362'de vefat etmesinden sonra Osmanlı tahtına I. Murad (Hüdavendigâr) çıktı (Görsel 2.10). I. Murad, tahttaki ilk yıllarında Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak kuran Karamanoğulları ve Eratna Beyliği ile mücadele etti. Orhan Gazi'nin vefatını fırsat bilerek Ankara'yı ele geçiren Eratna Beyliği'nden Ankara'yı geri aldı, Karamanoğları üzerine de ordu göndererek onlardan gelebilecek tehlikelerin önüne geçti. Anadolu'daki bu tehditlerin ortadan kalkmasından sonra Osmanlıların Rumeli'deki fetihleri hız kazandı. XIV. yüzyılın ortalarında Sırp ve Bulgar krallıklarının dağılması ve feodal beylerin kendi hâkimiyet bölgelerini kurması da Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki ilerleyişini kolaylaştırdı.



Görsel 2.10: I. Murad (Temsilî)

Osmanlıların hızlı ilerleyişi karşısında endişeye kapılan feodal beyler; zaman zaman kendi aralarında, Doğu Romalılarla ya da Avrupa'daki diğer milletlerle ittifaklar kurdu. Bu iş birlikleri, Osmanlı Devleti'nin I. Murad Dönemi'ndeki Rumeli fetihlerini yer yer yavaşlattı ya da durdurdu. 1371'de gerçekleşen Çirmen Savaşı'ndan Osmanlıların zaferle çıkması, Balkanlardaki ilerleme için önemli bir dönüm noktası oldu.

Doğu Roma imparatoruyla ittifak yapan Serez'deki Sırp despotu Lazar Hrebeljanovic (Herbelyanoviç), Osmanlıların Makedonya'ya ulaşmasını engellemek amacıyla Rumların da dâhil olduğu bir orduyla 1371'de Edirne'ye doğru harekete geçti. Ancak Osmanlı kuvvetleri Meriç Irmağı kıyısındaki Çirmen mevkisinde Sırp ordusu üzerine baskın yaparak onları büyük bir bozguna uğrattı. Çirmen Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti hâkimiyet alanını genişletti ve birçok Doğu Roma, Sırp ve Bulgar feodal beyi Osmanlı'nın vasalı hâline geldi. Osmanlı kuvvetleri 1383'te Serez'i yeniden ele geçirdi; 1385'te Sofya'yı, 1386'da ise Sırp hâkimiyetindeki Niş'i fethetti. Selânik de uzun bir kuşatmanın ardından 1387'de Osmanlı hâkimiyetine girdi.

1387'de Karamanoğulları'nın Osmanlı topraklarına saldırması üzerine I. Murad sefere çıkarak önce Karamanoğulları Beyliği'ni, daha sonra da Kastamonu'daki Candaroğulları ile Antalya'daki Hamidoğulları beyliklerini itaati altına aldı. 1388'de Osmanlı ordusunun Bosna ordusu tarafından mağlup edilmesi ve Lazar'ın Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca tutumunu devam ettirmesi üzerine Osmanlı ordusunun büyük bölümü Rumeli'ye geçti. 1389'da I. Murad yönetimindeki Osmanlı ordusu, Lazar'ın başında bulunduğu müttefik güçleriyle Kosova'da karşı karşıya geldi.

Kaynak H

"1389 yılında Kosova'da yapılan savaş Türklerin zaferiyle son bulurken Sırbistan da Türklerin hâkimiyetine girmiş bulunuyordu. Birinci Kosova savaşı Sırpların Türklere son meydan okuyuşu olmuştu ve yarım asır önce Stephan Duşan'ın tahta çıkışı ile başlayan parlak devrin kesin olarak sonunu işaret ediyordu. Bundan sonra Balkan yarımadası fethinin tamamlanması sadece zaman meselesi idi. Öte taraftan Türk ordusunun kazandığı bu zafer Bizans'ın Balkan ülkeleriyle bağlantısını tamamen koparıyor ve onu Osmanlı devleti arazisi içinde sıkışıp kalan bir adacık durumuna sokuyordu. Sonuç olarak diyebiliriz ki, Bizans ortaçağ boyunca Balkanlar'ın tarihinde her zaman için var olmuştur. 7. yüzyıldan sonra yarımada üzerinde İslâv kabilelerinin zaman zaman irili ufaklı devletler kurmuş olmasına rağmen, Bizans bu duruma hep geçici gözüyle bakmış ve eski topraklarını geri almak için mücadeleden hiçbir zaman vazgeçmemiştir. Askerî ve siyasi üstünlüğünü kaybettiği dönemlerde bile, dinî ve kültürel bakımdan etkisini sürdürmüştür. Bundan dolayı Birinci Kosova savaşına kadar Bizans'ın Balkanların siyasi panoramasındaki görüntüsü ve etken rolü ön plânda yer alır. Kosova savaşından sonra 20. Yüzyıla kadar uzayan dönem ise, Türk hâkimiyetidir."

Demirkent, 1992, s. 11.*

Kaynak I

"Sırplara karşı verilen 1389 tarihli Kosova Polye Muharebesi (Karakuşlar Sahrası), akabinde I. Murad öldürülmüş olsa bile, aslında Osmanlıların Balkanlardaki konumunu güçlendirdi. Sırp Kralı Lazar da bu muharebede ölmüştü; yerine geçen oğlu Stefan Lazarevic ise yeni Osmanlı Padişahı I. Bayezid'in vasalı, yani tabisi oldu. Kosova Zaferi artık Osmanlılarla ortak sınırı olan Macaristan'ı harekete geçirdi. Lakin Macaristan Osmanlıları durdurmaya kadir olamadı; 1396 senesinde Macar Kralı Sigismund'un emrindeki Haçlı ordusu Tuna kıyısındaki Niğbolu'da hezimete uğradı."

Ágoston, 2013, s. 43.*

Rumeli'ye geçiş, Edirne'nin Fethi ve I. Kosova Savaşı konularını ele alan bir metin yazsaydınız bu metnin başlığı ne olurdu?

Ankara Savaşı ve II. Kosova Savaşı'yla ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.



Görsel 2.11: Yıldırım Bayezid (Temsilî)

I. Kosova Savaşı'nda şehit olan I. Murad'ın ardından oğlu Yıldırım Bayezid (I. Bayezid) tahta geçti (Görsel 2.11). Bu taht değişikliğini fırsat bilen Doğu Romalılar Selânik'i geri aldı, Karamanoğulları Beyşehir'i ele geçirerek Eskişehir'e kadar ilerledi, Germiyanoğulları ise çeyiz ve miras yoluyla yoluyla Osmanlı'ya verdiği topraklarda yeniden hâkimiyet kurdu. Yıldırım Bayezid bu durum karşısında Sırp hükümdar Stefan Lazarevic (Lazareviç) ile anlaşarak onu vasalı yaptı ve Anadolu'ya hâkim olmak için büyük bir sefer düzenledi. Bu sefer sonucunda Karamanoğulları ile ittifak kuran Saruhanoğulları, Aydınoğulları, Menteşeoğulları, Hamidoğulları ve Germiyanoğulları 1390 yılı başında Osmanlı idaresi altına alındı. Böylece Batı Anadolu'daki hâkimiyet alanını genişleten Yıldırım Bayezid, Doğu Roma'ya ve Balkanlara yönelerek fetihlere devam etti. 1394'te Selânik'i geri alarak sekiz yıl sürecek İstanbul ablukasını başlattı. Ayrıca Macaristan'a ve Venedik'in Balkanlarda hâkim olduğu bölgelere akınlar düzenledi. 1395'te Arnavutluk ve Bulgar Krallığı doğrudan Osmanlı Devleti'ne bağlanırken Eflak Prensliği de Osmanlı'nın vasallarından biri oldu.

Osmanlıların Balkanlarda ilerlemesi ve İstanbul'u abluka altına alması Doğu Roma, Macar ve Venedik yönetimlerinde büyük bir endişeye neden oldu. Bunun üzerine Doğu Roma İmparatoru II. Manuel'in teşvikiyle Macarların ve Venediklilerin öncülüğünde Osmanlı Devleti üzerine bir Haçlı saldırısı düzenlendi. Bu saldırının asıl amacı Türkleri Balkanlardan tamamen çıkarmaktı. 1396'da Niğbolu önlerine gelen Haçlı kuvvetleri Osmanlı ordusu tarafından büyük bir bozguna uğratıldı (Görsel 2.12). Niğbolu Savaşı'nda kazanılan bu zaferle Osmanlı Devleti'nin hem Balkanlardaki hâkimiyeti güçlendi hem de İslam dünyasındaki saygınlığı arttı. Kahire'de bulunan Abbasi halifesi, bu savaştan sonra Yıldırım Bayezid'e "Sultan-ı İklîm-i Rûm (Anadolu Ülkesinin Sultanı)" ünvanını verdi.

Niğbolu Zaferi'nden sonra Osmanlı Devleti bir yandan Balkanlardaki ilerleyişini sürdürdü, bir yandan da Anadolu'daki Türk beylikleriyle mücadeleye devam etti. Osmanlılar 1397'de yapılan Akçay Savaşı'ndan zaferle çıkarak Karamanoğlu Beyliği'ne ait toprakları tamamen kontrolü altına aldı. 1398'de ise Kadı Burhaneddin Beyliği'nin hâkim olduğu topraklar ele geçirildi. Osmanlı kuvvetlerinin Memluk topraklarına girerek Malatya ve Elbistan'a kadar ilerlemesi üzerine Osmanlı ile Memluk devletleri arasındaki ilişkiler bozuldu. Bu durum, daha sonra iki devlet için de tehdit oluşturan Timurlu Devleti'ne karşı olası bir Osmanlı-Memluk ittifakını engelledi. Yıldırım Bayezid'in Anadolu'daki Türk beyliklerini Osmanlı'ya bağlaması ve merkeziyetçi bir yönetim anlayışı benimsemesi nedeniyle imtiyazlarını ve topraklarını kaybeden bazı Türkmen beyleri, eski statülerine kavuşmak için Emîr Timur'un himayesine girdi.

1370'te Mâverâünnehir'de hâkimiyet kuran ve Semerkand'da hükümdarlığını ilan eden Emîr Timur, kurduğu devletin sınırlarını kısa sürede genişletmiş ve Türkistan'da büyük bir güç olarak ortaya çıkmıştı (Görsel 2.13). Hindistan'dan Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir coğrafya üzerine çok sayıda sefer düzenleyen Emîr Timur, Altın Orda Devleti'ni ve Azerbaycan'ı hâkimiyeti altına aldı. 1399'da Bağdat'ın da ele geçirilmesi üzerine Emîr Timur'dan kaçan Celâyirli Beyi Sultan Ahmet Celâyir ile Karakoyunlu Türkmen Beyi Kara Yusuf Osmanlı Devleti'ne sığındı. Bu durum, Yıldırım Bayezid ile Emîr Timur arasındaki anlaşmazlık ve rekabeti daha da artırdı. Bu süreçte iki hükümdar birbirlerine hakaret dolu mektuplar yazarak bu düşmanlığı körükledi. Anadolu topraklarını ele geçirmek isteyen Emîr Timur ile Osmanlı'nın Anadolu'daki hâkimiyetini güçlendirmek isteyen Yıldırım Bayezid arasındaki çıkar çatışması ve cihan hakimiyeti meselesi, iki devlet arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine ve 1402'de gerçekleşecek olan Ankara Savaşı'na neden oldu.



Görsel 2.12: *Hünernâme* adlı eserde yer alan ve Yıldırım Bayezid'i Niğbolu önlerinde gösteren minyatür, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul



Görsel 2.13: Emîr Timur (Temsilî)

Yıldırım Bayezid, Osmanlı Devleti'nin hem Balkanlarda ve Anadolu'daki sınırlarını genişletmiş hem de güçlü bir devlet hâline gelmesini sağlamıştı (Harita 2.5). Timur tehdidini ortadan kaldırmak ve Anadolu'daki hâkimiyetini güçlendirmek için harekete geçen Yıldırım Bayezid, öncelikle Doğu Roma imparatoruyla anlaşarak İstanbul kuşatmasını kaldırdı ve büyük bir orduyla yola çıktı. Anadolu'da ilerleyen Osmanlı ordusuna yol boyunca bağlı beyliklerin askerleri de katıldı. 28 Temmuz 1402'de Yıldırım Bayezid ve Emîr Timur komutasındaki iki ordu, Ankara yakınlarında bulunan Çubuk Ovası'nda karşı karşıya geldi.



Harita 2.5: Ankara Savaşı (1402) öncesinde Osmanlı Devleti'nin sınırları

Kaynak İ

"Timur'un stratejisi hem siyasi hem askeriydi ve Bayezid'in Anadolu'da kurduğu hassas dengeleri bozmaya dayanıyordu. Nitekim 1390'da eski Germiyan, Saruhan, Aydın ve Menteşe Beylikleri, toprakları Bayezid tarafından ilhak edildikten sonra, Timur'un himayesine girdiler. Timur da o insanları kendi ordusunda önemli mevkilere getirdi. Timur'un elçileri ayrıca Anadolu'nun aşiret reisleriyle görüşerek Bayezid'in ordusunda savaşan adamlarının muharebe alanında Bayezid'i terk etmelerini sağlamışlardı. Ayrıca Timur, savaş başlamadan önce su ikmal yollarını kontrol eden bir mevkiye yerleşmiş ve böylece Bayezid'in askerlerini muharebeden önce susuz bırakmıştı. Stratejisi başarılı oldu."

Imber, 2006, s. 23.*

Kaynak J

"Timur, Ankara ovasında büyük süvari kuvvetleriyle Osmanlı ordusunun iki kanadına birden hücum ederek muharebeyi açtı. İlk anda bu hücumlar kırıldıysa da Osmanlı ordusunun sağ kanadında yer alan ve Timur'un casusları vasıtasıyla taraf değiştirmiş olan Kara Tatarlar aniden Rumeli kuvvetleri üzerine ok yağdırmaya başlayınca durum değişti. Tatarlarla birlikte aralarında tımarlı sipahilerin de bulunduğu bir kısım Türk askeri Timur'un saflarına geçti. Kanatları çözülen Osmanlı ordusu tamamen savunmaya geçti. Nihayet Timur merkezdeki Osmanlı piyadesinin direnişini kırmak için ihtiyatlarını ve yanında bulunan otuz kadar fili ileri sürdü. Gerisi umutsuz bir çırpınmadan ibaretti. Bayezid muharebe meydanından kaçmadı ve yeniçerilerle Sırp askerlerin başında muharebeye devam etti. Bir süre sonra yanında sadece 3.000 asker kalmış olarak Çataltepe'ye çekildi. Bu sırada çevresi yirmi misli düşmanla sarılmıştı. Bu saatlerde Sırp askerleri ayrılarak büyük oğlu Süleyman Çelebi ile birlikte Bursa yönüne, ihtiyat kuvvetlerinin komutanı Mehmed Çelebi Amasya yönüne, diğer oğlu İsa Çelebi de güneye doğru çekilmeye başlamıştı. Yalnız kalan Bayezid, akşam karanlığında çemberi yarıp kaçmak istediyse de başaramadı ve yakalanarak Timur'a getirildi. Kısa bir süre sonra esarette ölecekti."

Akad, 2009, s. 37-38.*

Ankara Savaşı'ndan sonra Yıldırım Bayezid'in oğulları arasında büyük bir taht mücadelesi başladı. 1402-1413 yılları arasında şehzadeler hem kendi aralarında hem de Anadolu beylikleriyle mücadele etti. Kargaşa ve belirsizliklerle geçen bu on bir yıllık dönem, Osmanlı tarihinde Fetret Devri olarak adlandırıldı. Osmanlılar bu dönemde Balkanlardaki topraklarını büyük ölçüde korudu ancak Anadolu'da önemli toprak kayıpları yaşadı (Harita 2.6).

Fetret
1. *İki padişah arasında padişahsız geçen süre.*
2. *Hükûmet gücünün gevşediği bir yerde düzenin yeniden kurulmasına kadar geçen süre.*



Harita 2.6: Ankara Savaşı (1402) sonrasında Osmanlı Devleti'nin sınırları

Kaynak K

"Balkan Yarımadası'nın tahrip edilen Hristiyan devletlerinin tekrar kurulması artık mümkün değildi: Liderleri ölmüş, aileleri dağılmış ve yönetici sınıfları sipahilerle değiştirilmişti; Stefan Lazareviç'e ait Sırbistan bile eski konumunu geri kazanacak güçte değildi. Fransa'da Ankara savaşının sonucuna dair sevinçli haberi aldığında geri dönüşü için gerekli tedbirleri alan Bizans İmparatoru – 1403 yılı Ocak ayında yine Cenova'da idi - başkentinde huzur içinde yaşayabileceği için çok memnundu ve en fazla aile mensupları için birer muhafız kıtası almaya bakıyordu."

Jorga, 2009, s. 294-295.*

Osmanlı Devleti'nin Ankara Savaşı'nın öncesindeki ve sonrasındaki sınırlarını karşılaştırarak Anadolu ve Balkanlardaki değişimleri siyasi açıdan değerlendiriniz.



Mehmed Çelebi (I. Mehmed) (Temsilî)

1402-1413

Emîr Timur, Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'le birlikte esir alınan şehzadelerden Musa Çelebi'yi bir süre sonra serbest bıraktı, Mustafa Çelebi'yi ise Semerkand'a dönerken yanında götürdü. Osmanlı Devleti'nin toparlanmasını engellemek için de Anadolu beyliklerinin yeniden kurulmasına izin verdi. Ardından Yıldırım Bayezid'in oğullarını bulundukları bölgelerin hâkimi ilan ederek devleti bölmeye çalıştı. Musa Çelebi, Süleyman Çelebi, Mehmed Çelebi ve İsa Çelebi arasındaki taht mücadeleleri nedeniyle yaşanan ve Fetret Devri olarak adlandırılan bu dönem, 1413'te I. Mehmed'in tahta çıkmasıyla sona erdi.



Hünernâme adlı eserde yer alan ve Çelebi Mehmed'in Kızılırmak kenarındaki av merasimini tasvir eden minyatür, Nakkaş Osman, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul

1413-1421

I. Mehmed hükümdar olduktan sonra ilk iş olarak Osmanlı'nın Rumeli'deki otoritesini güçlendirdi ve Anadolu'ya yeniden hâkim olmak için seferler düzenledi. Onun döneminde İzmir Aydınoğulları'ndan alınarak Osmanlı topraklarına katıldı, Karamanoğulları yenilgiye uğratıldı, Hamidoğulları ve Candaroğulları ise Osmanlı hâkimiyetine alındı. Böylece Osmanlı Devleti'nin siyasi birliğini yeniden sağlayan I. Mehmed, "Osmanlı'nın ikinci kurucusu" olarak tarihe geçti.



II. Murad Han (Temsilî)

1421-1440

I. Mehmed'in 1421'de vefatından sonra tahta çıkan II. Murad Han, Balkan fetihlerine yeniden hız verdi. 1439'da Sırp Despotluğu'nun merkezi Semendire ele geçirildi ve Eflak Prensliği Osmanlı hâkimiyetini tanımak zorunda kaldı. 1440'ta ise II. Murad Han komutasındaki Osmanlı ordusu Belgrad'ı kuşatma altına aldı ancak fethetmeyi başaramadı.

Bilgi Görseli 2.1: Ankara Savaşı'ndan II. Kosova Savaşı'na kadar olan dönemde Osmanlı Devleti'ndeki siyasi ve askerî gelişmeler

1440-1443

Osmanlı Devleti'ni kendileri için büyük bir tehdit olarak gören Macarlar, János Hunyadi (Yanoş Hunyadi) komutasındaki bir orduyla Osmanlı'nın Balkanlardaki topraklarına girerek ilerlemeye başladı. 1443'te Osmanlı kuvvetlerini yenilgiye uğratan Macar ordusu Sofya ve Niş'i ele geçirdi. Osmanlı Devleti'nin başkenti Edirne'ye kadar yaklaşan Macarlar Osmanlı kuvvetleri tarafından güçlükle durduruldu.



János Hunyadi (Temsilî)

1443-1444

Bu dönemde Karamanoğulları Osmanlı toprakları üzerine sefer düzenleyerek Sivrihisar, Beypazarı, Ankara ve Karahisar'a kadar ilerlemiş, Akşehir ve Beyşehir civarını ele geçirmişti. Hem Balkanlarda hem de Anadolu topraklarında mücadele eden II. Murad Han, bu gelişmeler üzerine Macarlara barış teklifinde bulundu. 12 Haziran 1444'te Osmanlı Devleti ile Macar Krallığı arasında imzalanan Edirne-Segedin Antlaşması'yla Sırp Krallığı'nın yeniden kurulması ve her iki tarafın Tuna'yı aşmaması konularında karara varıldı. Aynı yıl içinde Karamanoğulları ile de bir antlaşma yapılarak 1437'de ele geçirilen Beyşehir, Seydişehir, Akşehir ve Oklukhisarı bölgeleri Karamanoğulları'na geri verildi.



Hünernâme adlı eserde II. Murad Han'ı tasvir eden bir minyatür, Nakkaş Osman, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi , İstanbul

1444-1446

II. Murad Han, Balkanlarda ve Anadolu'da güvenliği sağladıktan sonra tahttan çekildi ve yerini oğlu II. Mehmed'e bıraktı (Ağustos 1444). O dönemde on iki yaşında olan II. Mehmeds'in Osmanlı tahtına çıkmasını fırsat bilen Macar kralı, Edirne-Segedin Antlaşması'nı bozdu ve Eflak Prensliği'yle ittifak kurarak Osmanlı topraklarına girdi. Bunun üzerine Veziriazam Çandarlı Halil Paşa'nın ısrarıyla II. Murad Han tahtı bırakmış olduğu hâlde ordunun başına geçti ve 10 Kasım 1444'te gerçekleşen Varna Savaşı'yla Macar-Eflak ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. Bu savaşın ardından Osmanlılar Balkanlarda yeniden güç kazandı. II. Mehmed ise iki yıl daha tahtta kaldıktan sonra 1446'da babası II. Murad Han'a tahtı devretmek zorunda kaldı.



Stanislaw Chlebowski'nin (Stanislov Hılebovski) resmettiği Varna Savaşı tablosu, XIX. yüzyıl, Harbiye Askerî Müzesi, İstanbul

II. Murad Han, ikinci hükümdarlığı döneminde barışçıl politikayı terk ederek Balkan fetihlerine yeniden başladı ve devletin sınırlarını genişletti (Harita 2.7). Macarlar ise Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki hâkimiyetine son verme konusunda hâlâ kararlıydı. János Hunyadi komutasındaki Macar ordusu, Sırp Despotluğu'nun topraklarına girerek burayı yakıp yıktıktan sonra Kosova'ya kadar ilerledi. Osmanlı ordusu ile Macar ordusu arasında yapılan ve üç gün süren II. Kosova Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti büyük bir zafer kazandı (17-20 Ekim 1448).



Harita 2.7: II. Murad Han Dönemi sonunda Osmanlı Devleti'nin sınırları

Kaynak L

"Kosova Savaşı siyasi açıdan Macarların Balkanlar'daki etkisinin bir ölçüde sonunu oluşturdu. Bunun en tipik sonucu, Sırplarla olan düşmanlıktır. Sırp Despotu Brankoviç ele geçirdiği Hunyadi'yi bazı önemli tavizler koparark serbest bırakmıştı. Macarlar, gelecekte yapılacak seferlerde bir daha asla Sırp topraklarından geçmeyeceklerini, fidye olarak 100.000 altın ödeyeceklerini kabul ettiler. Hunyadi'nin oğlu Ladislas da rehin olarak gönderilecekti. Hunyadi ise esaretten kurtulduktan sonra Sırp despotunu Hıristiyanlığın büyük düşmanı olarak papaya şikâyet etmişti. Üstelik Sırbistan'a girerek yağma ve talanda bulunmuş, oğlunun kendisine teslimini bu şekilde sağlamıştı. Fakat yeni bir sefer için artık hiç taraftar bulamayacaktı. Eflak'ta da Macar nüfuzu sarsılmıştı. Varna Savaşı'yla birlikte burada kazanılan başarı, ileride Balkanlar'da oluşması muhtemel yeni ittifak ve askeri yardımı engelleyici bir etki yaptı, hatta İstanbul'un fethini daha yakın hale getirdi. Ayrıca II. Kosova zaferi, Rumeli'de Osmanlı iktidarının yeniden kök salmasına yardımcı oldu."

Emecen, 2015, s. 126-127.*

Kaynak M

"Avrupalılar, İkinci Kosova Muharebesi ve zaferi sonrasında Osmanlı'yı kendi evinde yenemeyeceklerini ve Balkanlar'ı geri alamayacaklarını acı bir şekilde anladılar. Bundan sonraki siyasi ve askeri çabaları Osmanlı'nın Orta Avrupa istikametindeki ilerleyişini durdurma üzerine yoğunlaştı. Kosova Muharebesi, Osmanlı ordusu için de bir dönüm noktası oldu. Osmanlılar ilk defa tabur cengi ve ateşli el silahları gibi modern konvansiyonel taktik ve teknikleri hızlı bir şekilde düşmanlarından öğrenerek başarı ile uyguladılar. Üstelik bunları kendilerine özgü bir şekilde geleneksel süvari taktikleri ile harmanlayarak yaptılar. Her iki muharebede de sıradan bir komutanı değil, o dönemde Avrupa'daki en başarılı askeri lideri yendiler. Bu zafer sonrasında itaatsiz geleneksel askeri sınıfların ortadan kaldırılıp merkezi emir-komuta teşkilatının istisnasız uygulanması için gerekli ortam da sağlanmış oldu."

Uyar ve Ericson, 2017, s. 53.*

Osmanlı Devleti için II. Kosova Savaşı'nın siyasi ve askerî önemi nedir? Açıklayınız.

Uygulayalım

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

1299-1453 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli'de gerçekleştirdiği siyasi ve askerî mücadelelerle ilgili etkileşimli bulmacayı çözünüz.

Yandaki karekod üzerinden etkileşimli bulmacaya ulaşabilirsiniz.

Öğrenme galerisi tekniğini kullanarak ve uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan iki gruba ayrılınız.
- Birinci grup olarak Koyunhisar Savaşı, Bursa'nın Fethi, İznik'in Fethi, Rumeli'ye geçiş, Edirne'nin Fethi, I. Kosova Savaşı, Ankara Savaşı ve II. Kosova Savaşı olaylarını karşılaştırarak tarihsel önem bakımından benzerliklerini, ikinci grup olarak da farklılıklarını listeleyiniz.
- Listelediğiniz çıkarımları diğer gruptaki arkadaşlarınızla paylaşınız.

Benzerlikler	Farklılıklar

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde sekiz gruba ayrılınız.
- Koyunhisar Savaşı, Bursa'nın Fethi, İznik'in Fethi, Rumeli'ye geçiş, Edirne'nin Fethi, I. Kosova Savaşı, Ankara Savaşı ve II. Kosova Savaşı konularından birini seçiniz.
- Seçtiğiniz konuyla ilgili tarihsel bakış açısı formunu doldurunuz ve ulaştığınız çıkarımları diğer gruplarla paylaşınız.

Tarihsel Bakış Açısı Formu

Grup Üyelerinin Adı, Soyadı ve Numarası:

İncelediğiniz tarihsel olaydan hareketle aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Hangi tarihsel olayı incelediniz?

2. Bu olay neden gerçekleşti?	
3. Hükümdarların veya kişilerin bakış açısı bu olayın seyrini nasıl etkiledi?	
4. Bu olay nasıl sonuçlandı ve hangi gelişmelere neden oldu?	

Değerlendirelim

Edindiğiniz bilgilerden yola çıkarak 1299-1453 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli'de gerçekleştirdiği siyasi ve askerî mücadeleleri gösteren dijital veya basılı bir açıklamalı tarih şeridi hazırlayınız.

Çalışmanız süresince aşağıda belirtilen ilkelere uyunuz.

- Tarih şeridinde yer verdiğiniz her olayı kısa cümlelerle açıklayınız.
- Tarih şeridinin özgün ve ilgi çekici olmasına dikkat ediniz.
- Tarih şeridindeki metinlerde yazım ve noktalama kurallarına uyunuz, yalın ve anlaşılır bir dil kullanınız.
- Çalışma boyunca kullandığınız tüm kaynakları tarih şeridinin sonunda listeleyiniz.
- Çalışmanızı öğretmeninizin belirlediği sürede teslim ediniz ve sınıfta arkadaşlarınıza sununuz.
- Sunum esnasında etkili iletişim yöntemlerini kullanmaya özen gösteriniz.

Yaptığınız çalışmanın aşağıda verilen dereceleme ölçeği ile değerlendirileceğini unutmayınız.

Açıklamalı Tarih Şeridi Dereceleme Ölçeği

Öğrencinin Adı ve Soyadı:

Numarası ve Sınıfı:

Öğrencinizin çalışmasını aşağıdaki ölçütlere göre "Evet", "Kısmen" ya da "Hayır" kutucuklarını işaretleyerek değerlendiriniz.

	Değerlendirilecek İfadeler	Evet	Kısmen	Hayır
1.	Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli'de gerçekleştirdiği siyasi ve askerî mücadeleleri belirlemiştir.			
2.	Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli'de gerçekleştirdiği siyasi ve askerî mücadeleleri kronolojik olarak sıralamıştır.			
3.	Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli'de gerçekleştirdiği siyasi ve askerî mücadelelerle ilgili açıklamalar yapmıştır.			
4.	Tarih şeridindeki olayları açıklarken bilimsel bilgilerden yararlanmıştır.			
5.	Tarih şeridinde belirlenen zaman aralığının dışına çıkmamıştır.			
6.	Çalışmasında resim, metin, tablo, ses dosyası, video vb. içerikler kullanmıştır.			
7.	Tarih şeridini özgün bir üslupla tasarlamıştır.			
8.	Tarih şeridini hazırlarken farklı kaynaklardan yararlanmıştır.			
9.	Yazım ve noktalama kurallarına uymuş, yalın ve anlaşılır bir dil kullanmıştır.			
10.	Çalışmasını belirlenen süre içerisinde tamamlamıştır.			
11.	Çalışmasını açık, anlaşılır ve ilgi çekici bir şekilde sunmuştur.			

Değerlendirme

Değerlendirme sonucunda "Hayır" ve "Kısmen" ile işaretlenmiş bölümleri öğrencinizle birlikte gözden geçiriniz ve ondan eksiklerini tamamlamasını isteyiniz.

Gelecek Derse Hazırlık

Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan üç gruba ayrılınız.

Sonraki derse gelirken grup arkadaşlarınızla görev dağılımı yapınız ve yanınızda sayfa 155'teki "Uygulayalım" bölümünde verilen etkinlik için öğretmenizin belirlediği beş farklı renkte fon kâğıdı getiriniz.

2.3. OSMANLI DEVLETİ'NDE ORDU, HUKUK VE TOPRAK SİSTEMİ

Düşünelim

Verilen görselden ve Osman Bey'in sözlerinden yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Bu halk kanun ister olmuş. Gündüz Alp subaşı, Dursun Fakih de kadı olsun. Yarhisar Hasan Alp'a, İnegöl ise Turgut Alp'a yurtluk (tımar) olarak verilsin. Ben kime bir tımar vermişsem kimse sebepsiz yere o tımarı onun elinden almasın. Her kim ki kanuna uyarsa Allah ondan razı olsun.

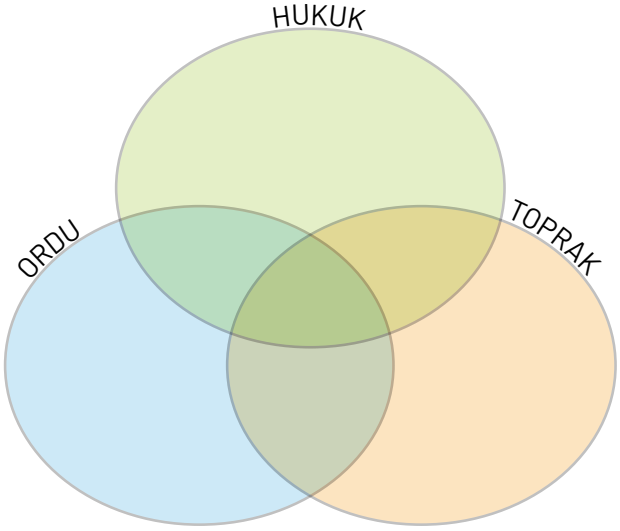


Osman Bey'in Karacahisar'ı fethettikten sonra atadığı görevliler, devletleşme sürecinde hangi kurumsal yapıların oluşmaya başladığını göstermektedir? Açıklayınız.

Keşfedelim

Aşağıdaki kavram ağında Osmanlı Devleti'nin ordu, hukuk ve toprak sistemleriyle ilgili bazı kavramlar verilmiştir. Bu kavramları TDK Türkçe Sözlük'ten veya genel ağ kaynaklarından araştırarak ordu, hukuk ve toprak alanlarından hangileriyle ilgili olduğunu belirleyiniz ve yanda verilen şemanın uygun alanlarına yazınız.





Şemadaki kesişim alanlarına yazdığınız kavramlardan hareketle Osmanlı Devleti'ndeki ordu, hukuk ve toprak sistemlerinin birbirleriyle ilişkisi hakkında neler söylenebilir? Açıklayınız.

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Beylikten devlete geçiş sürecinde Osmanlı Devleti'nin ordu teşkilatının temel özellikleri ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Anadolu'nun kuzeybatı ucunda kurulan Osmanlı Beyliği'nin kısa sürede büyümesinde ve üç kıtada hâkimiyet kurmasındaki en önemli etkenlerden biri, askerî organizasyonda gösterdiği başarıydı. Doğu Roma sınırında bir uç beyi olan Osman Gazi; kendisine bağlı aşiret kuvvetleriyle ve Akça Koca, Abdurrahman Gazi, Konur Alp, Turgut Alp, Köse Mihal gibi gazi ve alpların desteğiyle gaza ve cihat anlayışı doğrultusunda hareket etti. Doğu Roma'ya karşı kazanılan zaferler Osman Bey'in itibarını artırdı ve etrafında gaza ve ganimet amacıyla Türkmen beyliklerine mensup aşiret kuvvetleri ve birçok gönüllü savaşçı toplandı (Görsel 2.14).

Kuruluş Dönemi'nde Osmanlıların daimî ve düzenli askerî birlikleri yoktu. Sınırları korumak ve Doğu Roma'ya karşı akın düzenlemek, uc kuvvetleri olarak da adlandırılan aşiret güçleri ile alpların ve gazilerin göreviydi. Ayrıca ihtiyaç durumlarında ücretli savaşçılar ve din uğruna savaşan sivil topluluklar da akınlara katılırdı. Ünlü tarihçi Âşıkpaşazade'ye göre bu sivil topluluklar; Gaziyân-ı Rum (Anadolu gazileri), Ahiyân-ı Rum (Anadolu ahileri), Baciyân-ı Rum (Anadolu bacıları) ve Abdalân-ı Rum (Anadolu abdalları) idi. Bunların yanı sıra Anadolu beylikleri de Doğu Roma üzerine düzenlenen bazı seferlere destek kuvvet gönderirdi. Tamamı atlı gazilerden oluşan aşiret kuvvetleri bu birliklerle birlikte sefere çıkar, seferlerden sonra ise geçimlerini sağladıkları işlerinin başına dönerdi.

Aşiret
1. *Eskiden "göçebelerin konak yeri" anlamındaki "oba" kelimesiyle aynı anlamda kullanılan sözcük.*
2. *Hayvancılıkla geçinen konargöçer topluluk.*

Alp
Eski Türklerde "cesur, yiğit ve kahraman savaşçı" anlamında kullanılan alp kelimesi, Türkler Müslüman olduktan sonra "din ve vatan uğruna savaşan kimse" anlamındaki "gazi" kelimesiyle aynı anlamda kullanılmıştır.



Görsel 2.14: Dimbos Savaşı'nı tasvir eden bir tablo, Panorama 1326 Fetih Müzesi, Bursa

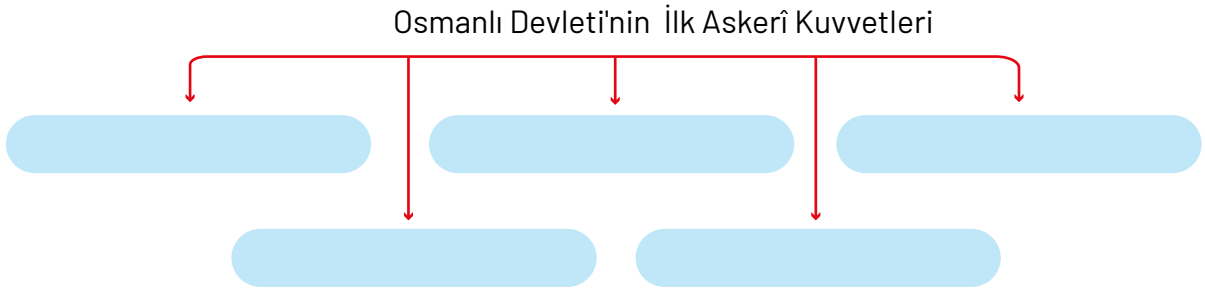
Kaynak A

"Osman Bey zamanında ilk fetihler atlı Türkmen aşiret kuvvetleri tarafından yapılmaktaydı. Aşiret kuvvetleri, başlarında serdarları olmak uzere Osman Bey'in hizmetine giriyor, fetihlerin sonunda ganimetlerden pay alıyor ve zapt edilen topraklardan yerleşme hakkı elde ediyorlardı. (...) Osman Bey zamanında beyliğin kuvvetleri, hizmetleri karşılığında ganimetten pay alan ve feth ettikleri yerlere atlı asker vermek şartıyla yerleşen Türkmen kuvvetleri ve ücretleri gündelik olarak ödenen, Osman Bey'in şahsi askerlerinden ibaretti."

Doğru, 1990, s. 2-3.*

Yandaki karekod üzerinden Koyunhisar Savaşı ile ilgili belgeseli izleyiniz ve bu savaş bağlamında askerî başarıların devletleşme sürecine etkisini açıklayınız.

1. Aşağıdaki şemaya Osman Bey Dönemi'ndeki ilk askerî kuvvetleri yazınız.



2. Uç kuvvetleri hangi amaçla Osman Bey'in etrafında toplanmıştır? Açıklayınız.

Orhan Bey Dönemi'nin ilk yıllarında Osmanlı askerî kuvvetleri önceki dönemden farklı değildi. Bu yıllarda devlet, bir yandan fetihlerle topraklarını genişletmeye devam etti, bir yandan da yeni koşullar ve ihtiyaçlar doğrultusunda teşkilatlanmayı sürdürdü. Orhan Bey Dönemi'nde fetihlerin artması ve sınırların genişlemesi üzerine daimî bir orduya ihtiyaç duyuldu. Bursa'nın Fethi'nden sonra oluşturulan ilk düzenli birlikler güçlü ve kalıcı bir yönetim yapısı oluşturulmasında önemli rol oynadı.

Kaynak B

"Uç gazileri düz araziyi süratle işgal ederler, köylere hâkim olurlar, kaleler etrafına küçük kuleler inşa ederek uzun süren ablukalarla buraları teslim alırlardı. Bursa, İznik ve İzmit bu şekilde alınmış; sadece Bursa'nın fethi 10 yıl sürmüştür. Yapılan fetihlerle, daimî ordunun eksikliği ve bunun mahzurları anlaşılmış, düzenli askere olan ihtiyaç gittikçe kendini daha çok hissettirmiştir. Çünkü bu geçici kuvvetler hem vaktinde savaşa gelemiyor, hem de uzun muhasaralara dayanamıyorlardı."

Özcan, 2002, s. 199.*



Görsel 2.15: Yaya (azap, piyade) askeri, Türk Askeri Kostümleri Albümü, Vinkhuijzen (Vikoyayzın) Askerî Üniformalar Koleksiyonu, Amsterdam / Hollanda

Kaynak C

"(...) İlk fetihler, beyliğe tâbi aşiret kuvvetleri ile yapılmıştır. Bu birlikler atlı olmaları sebebiyle kale muhasaralarında fazla tesirli olamamıştır ve dolayısıyla fetihlerde gecikmeler olmuştur. Bu sebeple devamlı savaşa hazır yaya ve atlı bir kuvvetin teşkili zarureti doğmuştur. Türk gençlerinden meydana getirilen bu ordunun atsız askerine 'yaya' ve atlı askerine 'müsellem' adı verilmiştir. İlk teşkilat fikri ortaya atan Çandarlı Halil Paşa ile Alâeddin Paşa tarafından yapılarak, savaşabilecek güçlü-kuvvetli il eri olan Türk gençlerinden atlı ve yaya olarak önce biner kişilik birlikler kuruldu. Bunlara savaş zamanında önce birer, daha sonra ikişer akça gündelik verilmesi kararlaştırıldı. Savaş olmadığı zamanlarda ise ziraat yapmak üzere kendilerine toprak tahsis edildi ve vergilerden muaf tutuldu. Başlangıçta Yayalar içerisinde yer alan atlı askerlerden birtakım vergilerden muaf olanları müsellem olarak adlandırıldı. (...) Yaya askerler onar ve yüzer kişilik manga ve bölüklere ayrıldı, on kişilik gruplar onbaşı, yüz kişilik gruplar yüzbaşı, bin kişilik birlikler ise binbaşı ismiyle subayların kumandasına verildi."

Halaçoğlu, 2002, s. 1495.*

Osmanlı Devleti'nin ilk düzenli askerî birlikleri olan yaya (Görsel 2.15) ve müsellemler, doğrudan padişaha bağlı olan hassa ordusunu oluşturuyordu.

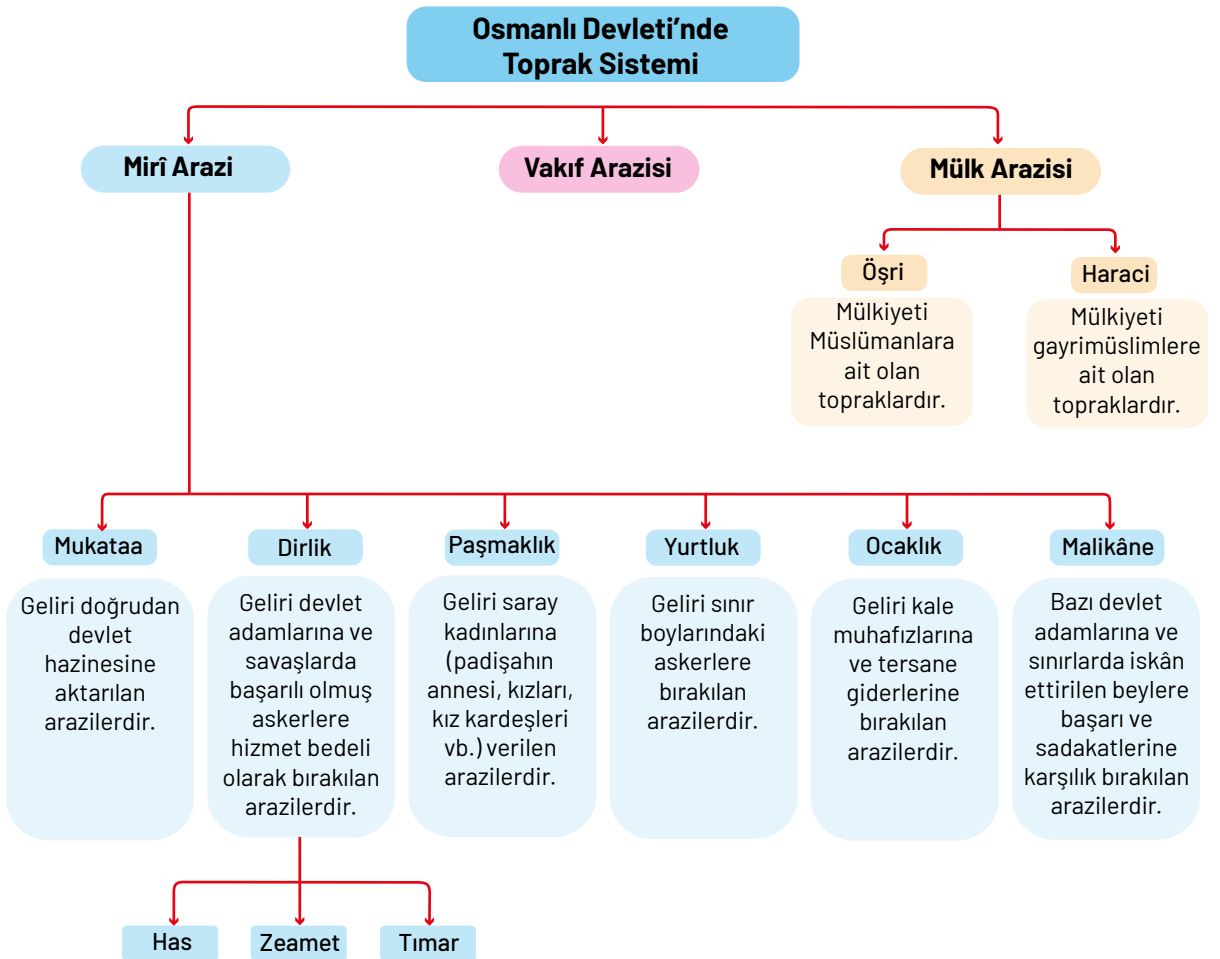
Yaya ve müsellemler, kapıkulu ocaklarının kurulmasının ardından geri hizmete çekilerek nakliye işlerinde, maden ocaklarında, kale inşaatlarında ve tersane hizmetlerinde görevlendirildi. Orhan Bey Dönemi'nde yaya ve müsellemlere ek olarak bekâr Türk gençleri arasından seçilen ve ücret karşılığında askerlik yapan azaplar da (yaya ve atlı birlikler) orduya alındı.

Kaynak B ve Kaynak C'ye göre Orhan Bey Dönemi'nde düzenli bir orduya ihtiyaç duyulmasının nedenleri nelerdir?

Beylikten devlete geçiş sürecinde Osmanlı toprak sistemi ile tımar sisteminin temel özellikleri ile ilgili verilenleri inceleyerek soruyu cevaplayınız.

Osmanlı Devleti'nin toprak sisteminde araziler genel olarak mirî, mülk ve vakıf olmak üzere üç başlıkta sınıflandırıldı. Kuruluş Dönemi'nden itibaren yeni fethedilen toprakların büyük bölümü mirî arazi olarak ayrıldı ve yönetildi. Mirî araziler özellikle tahıl üretimi yapılan ve tarla olarak kullanılan arazilerdi. Bunun dışında kalan bağ ve bahçeler ise mülk arazi olarak şahıslara bırakıldı. Aynı zamanda fetihten sonra mevcut sahiplerine bırakılan topraklar da mülk olarak adlandırıldı. Geliriyle hayır işleri yapılan araziler ise vakıf arazisi olarak kurumlara tahsis edildi.

Mirî Arazi
Mülkiyeti devlete, işleme hakkı şahıslara ait olan arazi.



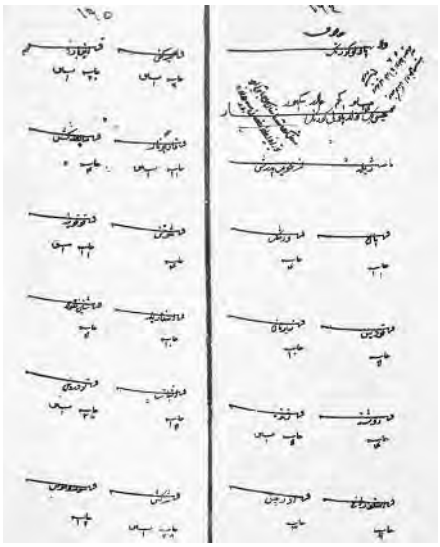
Şema 2.1: Osmanlı Devleti'nde toprak sistemi 1453-1683

Çifthane sistemi
Köylü ailelere bir çift öküzün işleyebileceği büyüklükte miri arazinin tahsis edilmesine dayalı uygulama. Köylüler, bu toprak karşılığında devlete "çift resmi" adı verilen bir vergi öderdi.

Osmanlı ekonomisinin temeli tarımsal üretime dayalıydı. Devlet, tarımsal üretimin ana kaynağı olan mirî arazileri işletmek için ilk Türk-İslam devletlerindeki ikta sistemi ile yeni fethedilen bölgelerdeki geçmiş uygulamaları sentezleyerek tımar sistemi adı verilen bir düzen kurdu. Tımar, belli bir bölgedeki vergi toplama yetkisinin hizmet karşılığında devlet görevlilerine tahsis edilmesiydi. Tımar sisteminin temel unsuru ise çifthane uygulamasıydı. Osmanlı toplumu, yönetenler (askerî) ve yönetilenler (reaya) olarak ikiye ayrılmıştı. Askerîler yönetici sınıftı ve vergiden muaftı. Reaya ise vergi ödemekle yükümlü yönetilenlerden oluşuyordu. Bu sayede devlet büyük bir kısmı ayni olan tarımsal vergileri topladı ve savaşa her an hazır, mali açıdan yük oluşturmayan büyük bir orduya sahip oldu. Devletin idari birimi olan eyalet idaresi de tımar sistemine dayanıyordu. Ancak bu sistem bütün eyaletlerde değil özellikle Rumeli, Anadolu, Kuzey Suriye gibi merkeze yakın eyaletlerde uygulandı.

Tımar sisteminin üç ana unsurunu belirleyerek bu unsurları açıklayınız.

Kaynak Ç



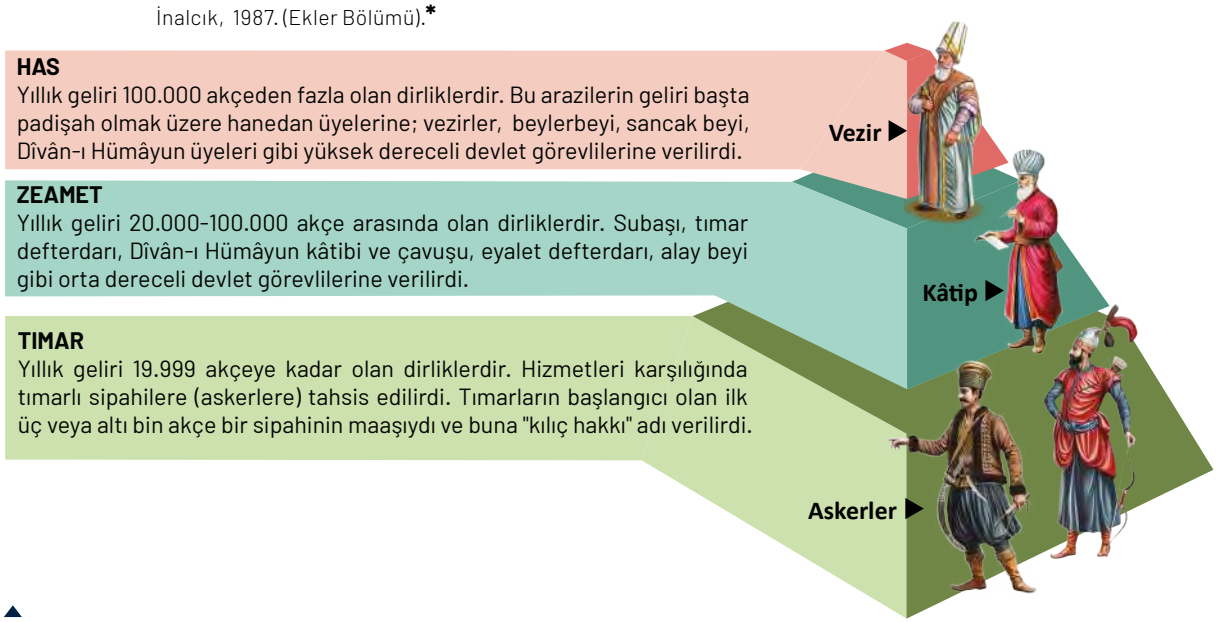
1430 tarihli Arvanid Sancağı tahrir defteri

İnalcık, 1987. (Ekler Bölümü).*

Osmanlı Devleti'nde toprağın devlete ait olduğu ilkesi hâkimdi. Fetihlerden hemen sonra kadı nezaretinde nüfus sayımı yapılarak bölgenin vergi mükellefleri ve gelir kaynakları tespit edilir, ardından bu veriler tahrir defterlerine kaydedilirdi.

Tımar sistemine dair belgeye dayalı ilk bilgi, Orhan Bey zamanına kadar uzanmaktadır. Tımarla ilgili ilk kayıt ise I. Murad Hüdavendigâr Dönemi'ne aittir. Bu kayıtlar yoluyla askerîlerin olası keyfi uygulamalarına karşı reaya koruma altına alınır, aynı zamanda vergilendirilecek nüfusun da belirlenmesi sağlanırdı. Tahrir işlemi tamamlandıktan sonra bölgeye ait vergi gelirleri, dirlik adı verilen belirli büyüklükte arazi parçalarına ayrılır ve bu dirlikler devlet görevlilerine veya ordu komutanlarına hizmetlerinin karşılığında tahsis edilirdi. Dirlikler, yıllık gelirlerine göre has, zeamet ve tımar şeklinde üçe ayrılırdı.

Yandaki karekod üzerinden Kaynak Ç'deki belgenin günümüz Türkçesiyle yazılmış hâline ulaşabilirsiniz.



Bilgi Görseli 2.2: Gelirlerine göre dirlik çeşitleri

Beylikten devlete geçiş sürecinde Osmanlı ordusunda tımarlı sipahiler ve eyalet kuvvetleriyle ile ilgili verilenleri inceleyerek etkinlikleri yapınız.

Has, zeamet veya tımar arazisi verilen kimselere sahib-i arz ya da tımarlı sipahi denirdi. Tımar sahipleri, kendi dirliği içindeki boş mirî arazileri devletinin temsilcisi olarak reayaya dağıtır ve işletilmesini sağlardı. Dolayısıyla reaya toprağın sahibi değil, kiracısıydı ve ekip biçtiği toprağa karşılık devlete belirli miktarlarda vergi öderdi. Tımar sahibi ise vergi memuru konumundaydı ve alacağı vergi miktarı kanunlarla belirlenmişti. Reayanın hasat zamanında elde ettiği mahsulden aynî olarak öşür ya da haraç vergisi toplar ve bu vergiyi nakde çevirirdi (Görsel 2.16).



Görsel 2.16: Mirî araziyi işleyen köylü aile ve vergisini toplayan tımar sahibi (Temsilî)

Tımarlı sipahiler kendi dirliklerinde ikamet etmek zorundaydı. Dirlikteki tarımsal üretimin en iyi şekilde organize edilmesinden ve köydeki düzenin sağlanmasından tımarlı sipahiler sorumluydu. Reayanın da sipahiye karşı yükümlülükleri vardı. Geçerli bir sebep olmadan üç yıl boyunca toprağı ekmeyen reaya, bir defaya mahsus olarak çiftbozan adlı bir vergi öderdi. Tımarlı sipahilerin kanunlarla belirlenen vergi ve hizmetler dışında reayadan ek vergi ya da hizmet talep etmesi durumunda köylüler tımarlı sipahiyi şikâyet edebilirdi. Bu durumda tımarlı sipahi ile reaya arasındaki ilişkilerin kanuna uygunluğunu denetlemek kadıların göreviydi.

Tımarlı sipahiler vergi geliriyle hem geçimlerini sağlar hem de askerî hizmetleri yürütürdü. Has ve zeamet sahipleri reayadan devlet adına topladıkları vergiler karşılığında her beş bin akçe için bir, tımarlı sipahiler ise kılıç hakkı hariç olmak üzere her üç bin akçe için bir cebelü askeri yetiştirmek zorundaydı. Cebelü, tımarlı sipahinin yetiştirdiği ve savaşa götürmekle yükümlü olduğu zırhlı ve silahlı askerdi. Genellikle köylülerden ve sipahinin parayla aldığı veya savaşlarda esir ettiği kimselerden seçilen cebelüler, tımar sahibi tarafından tam teçhizatlı olarak savaşa hazır tutulurdu.

Tımarlı sipahiler, savaş zamanlarında bölüklere ayrılarak kendi sancaklarındaki alay beylerinin komutasına girer; alay beyleri sancak beylerine, sancak beyleri ise beylerbeylerine tabi olurdu. Ancak tımarlı sipahilerin onda biri bölgeyi korumak ve işleri yürütmek için yerlerinde kalırdı. Mazeret belirtmeden savaşa gitmeyen sipahilerin tımarları ellerinden alınır, başarılı olanlar ise dirliklerine ekleme yapılarak ödüllendirilirdi.

Osmanlı ordusunun büyük bölümünü eyaletlerden gelen tımarlı sipahiler oluştururdu (Görsel 2.18). Bu askerler, savaş sırasında ordunun sağ ve sol kanatlarını oluşturur ve hilal düzeni gibi taktiklerle merkezdeki orduyu yanlardan gelebilecek saldırılara karşı korurdu.

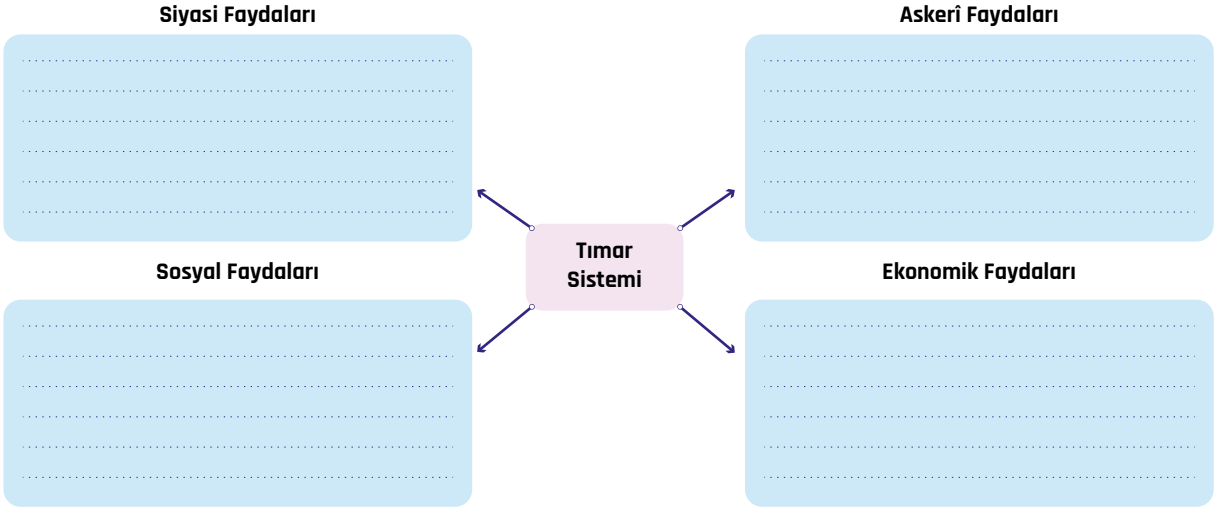
Kuruluş Dönemi'nde Balkanlarda Hristiyan tımarlı sipahilere ve onların Müslüman olmuş oğullarına da rastlanırdı. Tımarlı sipahiler kanuna aykırı davranmadıkları sürece ölene kadar dirliklerini işletme hakkına sahipti. Öldüklerinde ise oğullarına sadece kılıç hakkı verilir ve uygun görülen oğullar başka bir tımarda görevlendirilirdi. Bu uygulama sayesinde tımarın büyümesi engellenmiş olurdu.



Görsel 2.17: Sipahi (Temsilî), Türk Askeri Kostümleri Albümü, Vinkhuijzen Askerî Üniformalar Koleksiyonu, New York Halk Kütüphanesi, ABD

Uygulama adımlarını takip ederek ve düşün-eşleş-paylaş tekniğini kullanarak etkinliği yapınız.

- Edindiğiniz bilgilerden yola çıkarak tımar sisteminin siyasi, ekonomik, askerî ve sosyal faydaları hakkında düşününüz.
- Öğretmeniniz rehberliğinde rastgele eşleştiğiniz bir arkadaşınızla düşüncelerinizi paylaşınız.
- Tımar sisteminin siyasi, ekonomik, askerî ve sosyal faydalarıyla ilgili çıkarımlarınızı aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına yazarak arkadaşlarınızla paylaşınız.



Osmanlı Devleti, tımarlı sipahilerin yerel bir güç olarak ortaya çıkmasını engellemek için ne gibi önlemler almıştır? Açıklayınız.

Yandaki karekod üzerinden tımar sistemindeki görev ve görevlilerle ilgili eşleştirme etkinliğini yapınız.



Görsel 2.18: I. Kosova Savaşı'ndaki Osmanlı askerlerini tasvir eden bir tablo, Harbiye Askerî Müzesi, İstanbul

Osmanlı ordusunun eyalet kuvvetlerinde tımarlı sipahilerin yanı sıra yaya bir askerî sınıf olan azaplar da (azab, azeb) bulunuyordu. Anadolu'daki genç, bekâr ve güçlü Türk erkekleri arasından seçilen azaplar, kapıkulu ordusu kurulduktan sonra piyade birliklerine dönüştü. Azaplar, savaşlarda ordunun en ön saflarında yer alarak ilk hücumu karşılar, ardından sağa ve sola çekilerek topçuların ateş etmesini sağlardı. Ayrıca sefer öncesinde öncü birlik olarak gönderilen akıncıların yanı sıra Yörükler, ücretli askerler ve gönüllüler de eyalet ordularında görev alırdı (Görsel 2.18).

Zamanla sınırlar genişleyip deniz kıyılarında hâkimiyet kuruldukça Osmanlı donanma kuvvetleri de oluşturuldu. Bununla birlikte başta Karesioğulları olmak üzere idare altına alınan Türk beyliklerinin tersane ve donanmalarından da yararlanıldı.

Kaynak D

"Akıncılar sürekli ordu birliklerine mensup değillerdi: bunlar Rumeli'de serhad boylarına yakın yerlerde otururlar ve genellikle yaz aylarında, zaman zaman düşman topraklarına akınlar yaparlardı. Devlet akıncılar için kışla tahsis etmez, onlara maaş vermez, teçhizat ve silah sağlamazdı. Akıncılar silahlarını kendileri temin ederler ve düşmandan aldıkları ganimetle geçinirlerdi. (...) Buna karşılık devlete vergi vermekten muaf tutulurlardı. Akıncı beyini devlet tayin ederdi. Bu önemli kumandanlık uzun süre Mihal, Evrenos, Turhan ve Malkoçoğlu gibi meşhur akıncı ailelerinde kalmış, adeta babadan oğula intikal etmiştir. (...) Savaş sırasında ise asıl ordudan birkaç günlük mesafede önden giderler, keşif faaliyetlerinde bulunurlar, ordunun geçeceği yol, geçit ve köprüleri emniyete alırlardı. Bu arada düşmana yapılacak yardıma engel olurlar, yakaladıkları esirlerden aldıkları bilgileri en kısa zamanda ilgili yere iletirlerdi."

Özcan, 2000, s. 249-250.*

Kaynak E

"Osmanlı denizciliği, XIV. yüzyıl başlarına kadar giden bir Batı Anadolu deniz gaziliği geleneğine dayanmaktadır. Küçük bir kara beyliği olarak kurulmasına rağmen, sahillere ulaştıktan sonra denizcilik bilgi ve tecrübesini devamlı şekilde artırmaya çalışan Osmanlılar, kendilerine öncülük eden Batı Anadolu sahillerinde kurulmuş olan denizci beyliklerden tevarüs ettikleri donanma ve denizcilerden yararlanma yoluna gittiler. (...) Osmanlılar, Rumeli'ye yerleştikten sonra Çanakkale Boğazı'nı ve Marmara sahillerini muhafaza edebilmek için Gelibolu'da önemli bir tersane kurmaya ve bir donanma tesis etmeye çalıştılar."

Bostan, 2002, s. 224-225.*

Aşağıdaki tabloda verilenlerden hareketle Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemindeki eyalet kuvvetlerinin isimlerini veya bu kuvvetlerin görevlerini ilgili alanlara yazınız.

Eyalet Kuvvetleri	Görevleri
Tımarlı Sipahiler	
	Savaşta ordunun en ön önünde yer almak, ilk hücumu karşılamak, sağa ve sola açılarak topçuların ateş etmesini sağlamak
Akıncılar	
	Osmanlı Devleti'nin ilk düzenli ve daimî birliği olarak doğrudan padişaha bağlı hassa ordusunda görev yapmak; kapıkulu ordusu kurulduktan sonra ise köprü, yol ve kale inşaatlarında, nakliye işlerinde, maden ocaklarında ve tersanelerde çalışmak

Osmanlı Devleti'nde devşirme sisteminin ve Yeniçeri Ocağının kuruluş süreci ile ilgili çizgi romandan yararlanarak soruları cevaplayınız.

1

Edirne'nin Fethi'nden sonra çok sayıda savaş esiri ele geçirilmişti.



2



Çandarlı Halil Paşa I. Murad Hüdavendigâr'ın bu izninden sonra pençik sistemiyle seçilmiş ücretli ve daimî askerlerden oluşan ve doğrudan sultana bağlı olan Yeniçeri Ocağını kurdu (1363). Bu ocağa asker yetiştirmek üzere de Gelibolu'da Acemi Ocağı kuruldu.

3

Ankara Savaşı (1402) sonrasında Balkan fetihlerinin durması ve asker sayısının azalması nedeniyle devşirme sistemine geçildi. Çelebi Mehmed Dönemi'nde uygulanmaya başlanan devşirme sistemi, II. Murad Han Dönemi'nde kanunlaştırıldı.



İlk dönemlerde sadece Balkanlardaki gayrimüslimler üzerinde uygulanan devşirme sistemi, zaman içinde ihtiyaç durumlarında Anadolu'daki gayrimüslim Türkleri ve diğer toplulukları da kapsayacak şekilde genişletildi. Ancak kültürel kimliklerini erken kazandıkları, zanaat ve ticaretle uğraştıkları gerekçesiyle Yahudi ailelerin çocukları devşirme olarak alınmadı.

4

Devşirilecek çocukların özellikleri kanunnamelerle belirlenmişti. Yeniçeri ağasının başvurusuyla ihtiyaca göre birkaç yılda bir yeni devşirmeler alınırdı.



Padişahtan izin çıktıktan sonra yeniçeri ağasının seçtiği ocak ağaları devşirme yapılacak bölgelere gönderilirdi.

5

Devşirme yapılacak bölgelerde tellallar vasıtasıyla duyurular yapılır, seçim yapılırken de bölgenin sancak beyi, kadısı, papazı ve tımarlı sipahisi orada hazır bulunurdu.



Devşirme olmaya uygun çocukların sayısı yüz veya yüz elliye ulaşınca bu çocuklara kızıl aba ve kırmızı külah giydirilir ve merkeze gönderilirdi.

6

Yeniçeri ağası, merkeze getirilen çocukların devşirmeye uygun olup olmadığını kontrol eder; çocuğun geldiği yeri, nüfus bilgilerini ve fiziki özelliklerini eşkâl defterlerinde kayıt altına aldırırdı.



7

Devşirilen çocuklar Müslüman yapıldıktan sonra gruplara ayrılır ve padişahın huzuruna çıkarılırdı. Zeki ve güzel ahlaklı olanlar padişahın onayıyla saray hizmetleri için seçilirdi.



Saray hizmetlerine seçilen çocuklar, II. Murad Dönemi'nde açılan enderunda sıkı ve çok yönlü bir eğitime tabi tutularak liyakat ve yeteneklerine göre veziriazamlığa kadar yükselebilecekleri devlet görevleri için yetiştirilirdi.

8

Geri kalan devşirmeler ise Türk örf ve âdetlerini öğrenmeleri amacıyla bir süreliğine köylerdeki Türk ailelerin yanına gönderilirdi. Buna "Türk'e vermek" denirdi.



9

Türk ailelerin yanında bir süre kalan devşirmeler daha sonra Acemi Ocağına alınır ve burada 3 ila 8 yıl süren askerî bir eğitime tabi tutulurdu.



10

Acemi Ocağındaki eğitimlerini tamamlayan devşirmeler, bedergâh (kapıya çıkma) adı verilen bir törenle mezun edilir ve kapıkulu ordusunda yeteneklerine göre seçildikleri görevlerine başlardı. Yeniçeri Ocağı için seçilenler, başlarına ak börk giyerek yeniçeri olurdu.



Yandaki karekod üzerinden devşirme sistemiyle ilgili belgeseli izleyiniz.

1. Devşirme sisteminin esaslarına ve kurallarına ilişkin beş madde yazınız.

2. Tarihsel akış şemasındaki boşluklara ilgili gelişmenin hangi padişah döneminde gerçekleştiğini yazınız.

Yeniçeri Ocağının kurulması ..... → Devşirme sisteminin uygulanmaya başlanması ..... → Enderunun açılması .....

Kaynak F



Süleymanname adlı eserde yer alan ve Balkanlardaki devşirme alımını tasvir eden bir minyatür, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul

Osmanlılar, Balkanlardaki başarıların ardından hem fetihleri sürdürmek hem de mevcut sınırları korumak amacıyla düzenli ve daimî bir orduya ihtiyaç duydu. Bu doğrultuda ilk olarak önceki Türk-İslam devletlerindeki gulam sisteminden hareketle geliştirilen pençik yöntemiyle kapıkulu ocakları oluşturuldu. Ancak Ankara Savaşı sonrasında bu yöntemin yetersiz kaldığı görülünce yeni bir düzenleme yapılarak devşirme sistemine geçildi ve kapıkulu ocaklarına asker alımı Osmanlı Devleti'ne özgü bu yöntemle yapılmaya başlandı. Devşirme sistemi sayesinde devletin merkezinde bulunan ve doğrudan padişaha bağlı olan yönetici ve askerler aracılığıyla hem merkezî otorite hem de devletin kurumsal yapısı güçlendirildi.

Kaynak G

"Orhan devrinde, piyadelerin eklenmesi ile güçlendirilmiş olan Osmanlı Ordusu, kazandığı onca zafere rağmen, düşmanını kolayca yenecek güce hala sahip değildi. (...) Yazın bitimi ile yayalar evlerine dönmekte ve hayatlarını sıradan köylüler olarak geçirmektedirler. (...) Seferlerden evlerine dönerken yayalar yolları üstündeki yerel halka baskı yapmakta ve üstlerinin emirlerine uymayı reddetmektedirler."

Petrosyan, 2002, s. 242-243.*

Kaynak F'deki görseli inceleyerek bu görseldeki figürlerin hangi devlet görevlileri olabileceğine dair tahmin yürütünüz.

Osmanlı Devleti'nin merkezî ordusunun temelini oluşturan kapıkulu askerleri, maaşlarını devlet hazinesinden alan, barış zamanlarında bile savaşa hazır hâlde bulunan profesyonel bir askerî sınıftı. Padişaha kul statüsüyle bağlı olan bu birlik, taşradaki tımarlı sipahilere ve diğer yerel güçlere karşı hükümdarın otoritesini temsil ediyordu. Bir başka deyişle Osmanlı Devleti, eyaletlerdeki askerî kuvvetleri merkezî otoritenin en büyük dayanağı olan kapıkulu ordusuyla dengelemişti.

Kaynak Ğ

"Kapıkulu Ocakları, başlangıçta yarı bağımsız uç beylerinin hırs ve emellerini dizginledi. (...) Bu ocakların kurulması ve başarısı sayesinde, klasik dönem boyunca 'Fetret Devri' gibi en ciddi saltanat ve tahta çıkma krizlerinde bile devletin birlik ve bütünlüğü korunabildi. Osmanlı'nın rakibi konumundaki diğer Türkmen beylikleri düzenli ordu birlikleri kuramadıkları için zaman içinde birbiri ardına yok oldular."

Ericson ve Uyar, 2010, s. 35.*

Kaynak H

"Kapıkulları sadece Yeniçerilerden oluşmuyordu. Saraydan bir süre hizmet gören bu kullar imparatorluğun her bölgesine tımarlı sipahi, subaşı, sancakbeyi veya beylerbeyi olarak gönderiliyor, böylece sultanın siyasî otoritesini temsil eden asker idareciler olarak görev yapıyorlardı."

Arı, 2009, s. 153.*

Devşirme sisteminin Osmanlı'nın devletleşme sürecine etkilerini açıklayınız.

Kapıkulu ocakları yaya (piyade) ve atlı (süvari) olmak üzere iki sınıftan oluşurdu. Yaya sınıfı acemiler, yeniçeriler, cebeciler, topçular, top arabacıları, humbaracılar ve lağımcılar olmak üzere alt sınıflara ayrılırdı. Acemi Ocağında eğitimlerini tamamlayan devşirmelerin çoğu Yeniçeri Ocağına kaydedilirdi.

Yeniçeriler devletin merkezinde görev yapar ve üç ayda bir ulufe adı verilen maaşlar alırdı. Ayrıca yeni bir padişah tahta çıktığında kendilerine cülus bahşişi dağıtılırdı. Tek mesleği askerlik olan yeniçeriler, başka işlerle uğraşamaz ve evlenemezlerdi. Bu nedenle devlet merkezindeki kışlalarında ikamet ederler, ihtiyaç durumlarında ise kara ve deniz sınırlarındaki kalelerin korunması ve şehirlerdeki asayişin sağlanması için farklı yerlere gönderilirlerdi.

Yeniçeri Ocağı, padişahın atadığı yeniçeri ağası tarafından yönetilirdi (Görsel 2.20). Tüm yeniçerilerin komutanı olan yeniçeri ağası, saltanat merkezinin asayişinden de sorumluydu. Ayrıca ocakla ilgili iş ve işlemleri yürütmek için her hafta Ağa Divanı'nı toplar, vezirlik ünvanına sahip olduğundan Dîvân-ı Hümâyun toplantılarına da katılırdı.



Görsel 2.19: Yeniçeri ağası (Temsilî)

Kaynak I

"Kapıkulu ocaklarının en itibarlısı olan yeniçeri ocağı efradı muharebede hükümdarın bulunduğu merkez kolunda bulunurdu; muharebe zamanında hükümdar bunların arkasında ve ortasında at üzerinde dururdu. Sefere gidişlerde ve konaklarda yeniçeriler padişahın etrafında bulunup onu muhafaza ederlerdi. (...) Yeniçeriler başlarına gazi serpuşu olan ve Türkler uc bölgelerinde iken kendilerini halktan ayırt etmek için başlarına giydikleri börk adı verilen beyaz keçeden başlık giyerlerdi; (...) Yeniçeri ocağında ilk devirlerde ok talimi (daha sonra tüfenk talimi) için bir talimhane vardı; burada eksersizler yapılır ve talimhaneci tarafından kabza tutmak ve ok atma öğretilirdi. Yeniçeriler bu yüz yıllarda (XIV. yüzyılın son yarısıyla XV. yüzyılın ilk yarısı) ok, yay, kılıç, kalkan, kargı bıçak gibi harp aletlerini kullanırlardı. Harpte siper kazmak için kendilerine kazma kürek de verilirdi. (...) Yeniçeri ocağından biri terfi ederse ya kapıkulu süvari bölüklerinden yukarı ve orta bölüklere verilir veyahut tımarlı sipahi olarak çıkarılırdı."

Uzunçarşılı, 1984, s. 448-451.*

Kaynak İ



Yeniçerilerin kullandığı yatağan kılıcı, Metropolitan Museum, New York/ ABD

Kapıkulu ocaklarının yaya sınıfından olan humbaracılar; havan topu, el bombası, patlayıcı ve yanıcı madde üretir ve bunları savaş meydanlarında kullanırdı. Cebeciler, yeniçeri askerlerinin silahlarını ve savaş malzemelerini imal eder, bakımını yapar ve muhafaza ederdi. Lağımcılar kuşatma harekâtlarında siper kazar ve düşman istihkâmlarının altına tünel açardı. Topçular top döker, top mermisi yapar ve savaşlarda top atardı. Top arabacıları ise savaş meydanlarına deve, katır ve beygirlerle bu topları taşırdı.

Kapıkulu süvarileri -diğer ismiyle altı bölük halkı- bizzat padişaha bağlı atlı kuvvetlerdi. I. Murad Hüdavendigâr Dönemi'nde Timurtaş Paşa'nın tavsiyesiyle sipahi ve silahtar adlı iki bölük olarak kurulmuş, daha sonra bu bölüklere sağ ve sol ulufeciler ile sağ ve sol garipler eklenmişti. Sipahiler ve silahtarlar savaş esnasında padişahın silahlarını ve çadırını, ulufeciler saltanat sancaklarını, garipler ise ordu ağırlıklarını ve hazineyi korurdu. Kapıkulu süvarileri yeniçerilerden daha fazla maaş alır ve daha itibarlı bir konumda bulunurdu. Ancak yeniçerilerin sayıca fazla olması, onların etki gücünü artıran önemli bir faktördü.

Osmanlı askerî teşkilatı; Türkiye Selçuklu, İlhanlı ve Memluk ordularıyla benzer özelliklere sahiptir. XV. yüzyıl ortalarında Osmanlı ordusundaki toplam asker sayısının yüz bin civarında olduğu; bunların yaklaşık yirmi bininin kapıkulu askerlerinden, altmış binden fazlasının ise tımarlı sipahi ve cebelülerden meydana geldiği düşünülmektedir.

Kaynak J

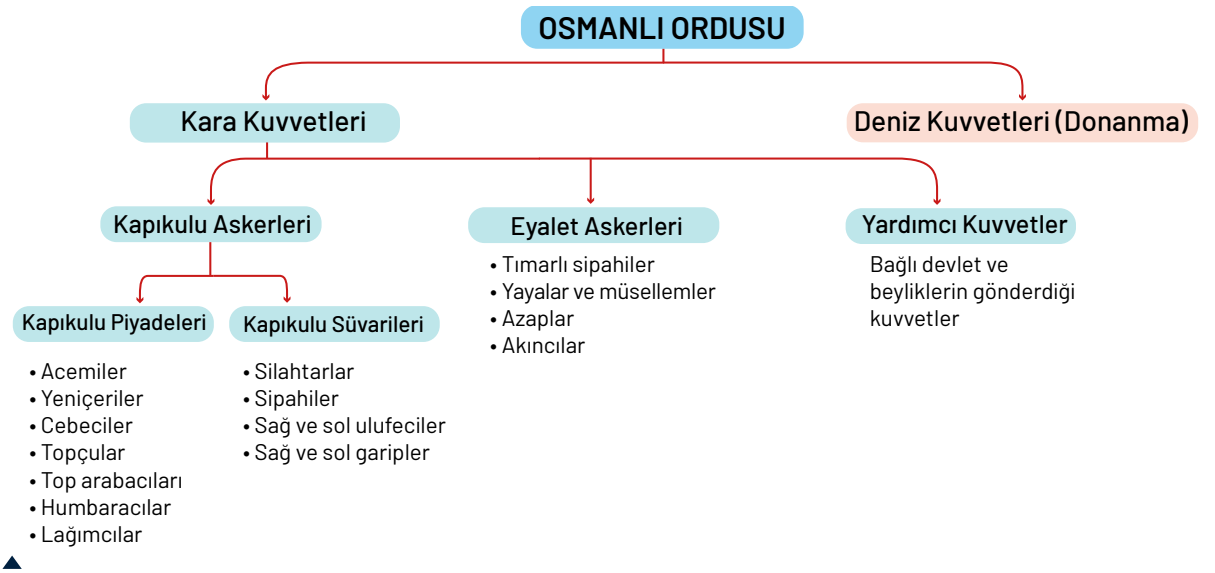
"Bertrandon de La Broquière, 1432 yılında Venedik'ten bir gemi ile Akdeniz'e açılarak Yafa'ya çıkar, Kudüs'e, buradan da çevredeki kutsal yerlere gider. Fakat Hristiyanlığın kutsal yerlerine ziyaret görüntüsündeki hac seyahatinin devamı, tamamen diplomatik bir mahiyet alır. (...) Türklerin Avrupanın bütün hristiyanlarını korku içinde durdurmalarının sebebini de araştırır. (...)
Hristiyanlar ne kuvvette bir ordu ile saldıracak olurlarsa olsunlar, Türkler kısa zamanda toplanır ve iki-üç günde karşı çıkarlar; ve o kadar sessiz hareket ederler ki Hristiyanların yüz askeri Türklerin on bin kişilik ordusundan daha fazla gürültü yaparlar. Türkler sadece bir kös vururlar savaşa gidecek olanlar ve katılanlar alayın başına geçerler. Atları da bu düzene uyar. Silahları hafiftir, geceleri, üç günlük yol alırlar. Uzun süre koşan atları tercih ederler. Ok, tirkeş, kılıç ve kısa saplı gürzleri vardır. Bu çok tehlikeli bir silâhtır. Beylerine çok bağlıdırlar. Bu yüzden de acıklı bir gerçek ki Fransa'dan daha geniş bir araziyi fethetmişlerdir."

Eyice, 1975, s. 87, 108-109.*

Kaynak J'ye göre Osmanlı ordusunun güçlü olmasını sağlayan unsurlar nelerdir? Açıklayınız.

Yandaki karekod üzerinden Osmanlı ordusunun I. Kosova Savaşı'ndaki savaş düzenini inceleyebilirsiniz.



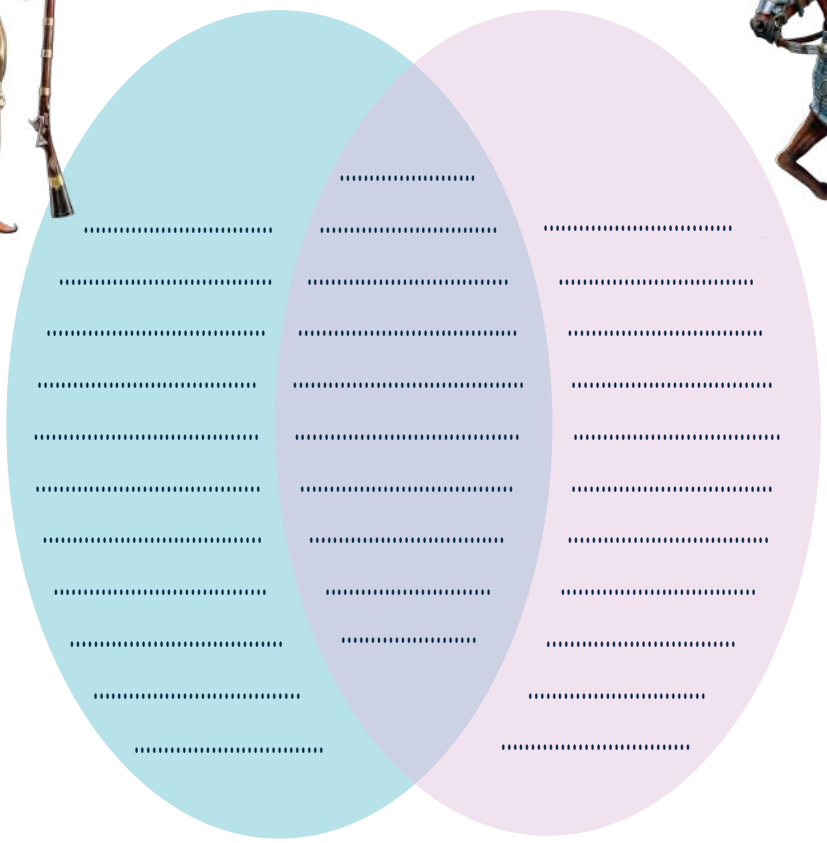


Şema 2.2: 1299-1453 yılları arasında Osmanlı ordusu

Yeniçeriler ile tımarlı sipahilerin benzerlik ve farklılıklarını aşağıdaki şemanın ilgili alanlarına yazınız.







Yandaki karekod üzerinden yeniçeriler ve tımarlı sipahiler ile ilgili etkinliği yapınız.

Beylikten devlete geçiş sürecinde Osmanlı hukuk sisteminin temel özellikleri ile ilgili metni ve kaynakları inceleyerek etkinlikleri yapınız.

Osmanlı Devleti'nde hukuk, şeri ve örfi olmak üzere iki farklı yargı sisteminden oluşurdu. Osmanlı hukukunun temeli, kurallarını dinî esaslardan alan şeri hukuka dayanmaktaydı. Örfi hukuk ise Türkistan'dan beri süregelen âdet ve gelenekler ile fethedilen bölgelerdeki geçmiş uygulamalardan oluşurdu. Genellikle idari ihtiyaçlara ve toplumsal koşullara göre belirlenmiş kurallardan oluşan örfi hukukun şeri hukukla ters düşmemesi gerekirdi. Padişahın, yargı yetkisini kullanarak çıkardığı fermanlar, kanunnameler, beratlar ve emirler, örfi hukukun en önemli kaynaklarındandı.

Osmanlı Devleti'nde hem şeri hem de örfi yargılamalar şeri mahkemelerde yapılır, bu mahkemelere kadılar başkanlık ederdi. Osmanlılar yeni bir yer fethettiklerinde oraya hemen bir kadı tayin ederdi. Osmanlı Devleti'nde yargı teşkilatının başında kazasker (kadı asker) adı verilen devlet görevlileri bulunurdu. Dîvân-ı Hümâyunun asli üyesi olan kazasker, müderris ve kadıların tayininden sorumluydu. Ayrıca Dîvân-ı Hümâyuna gelen davaları inceleyip karara bağlamak da kazaskerin göreviydi.

Kaynak K

"Osmanlı Devleti'nin ilk döneminde fakihlik yönüyle en yaygın olarak bilinen şahsiyetlerin başında, aynı zamanda Osman Gazi'nin bacanağı da olan, Dursun Fakih gelmektedir. (...) Dursun Fakih erken dönem Osmanlı toplumunda, tefsir, usul ve fıkıhta Edebalı'dan sonra gelen ikinci kişi olarak kabul edilir. (...) Dursun Fakih, Karacahisar'da ilk Cuma ve Bayram namazını kıldırıp, Osmanlı Devleti'nin ilk bağımsızlık hutbesini okuyan kişidir. Osman Gazi tarafından kendisine bu derece önemli bir görevin tevcih edilmiş olması, iktidar nezdinde ve halk nazarında sahip olduğu konumu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. (...) Osman Gazi tarafından Karacahisar'da devletin ilk kadısı olarak tayin edilmiştir."

Şahin, 2007, s. 133-134.*

Kaza
Eskiden bulunduğu çevrenin ticari ve kültürel merkezi durumunda olan adli ve idari yerleşim bölgesi.

Osmanlı Devleti'nde kadılar çok geniş ve kapsamlı yetkilere sahipti. Kadıların öncelikli görevleri şeri ve örfi hukuka göre yargılama yapmak ve davaları karara bağlamaktı. Onların verdiği hükümlere hiçbir makam veya kişi müdahale edemezdi. Ancak verilen hükümle ilgili tarafların bir itirazı veya şikâyeti varsa konu Dîvân-ı Hümâyunda yeniden görüşülürdü. Kadılar, görev yaptıkları kazalarda hâkimliğin yanı sıra kaymakamlık, belediye başkanlığı, emniyet amirliği ve defterdarlık gibi günümüzdeki görev tanımlarına denk gelen iş ve işlemleri birlikte yürütürlerdi. Kazalardan daha küçük yerleşim birimleri olan nahiyelerde ise kadıların temsilcisi olarak kadı naipleri görev yapardı.

1. Osmanlı hukuk sisteminin devletleşme sürecine etkileri nelerdir? Açıklayınız.

2. Osmanlı Devleti'nde kadıların görevlerini aşağıdaki alana çizeceğiniz bir şema üzerinde gösteriniz.

Uygulayalım

Uygulama adımlarını takip ederek bilgi yarışması etkinliğini yapınız.

- Önceki derste öğretmeninizin rehberliğinde belirlediğiniz grupların içinden birer sözcü ve yazman seçiniz.
- Grubunuzla birlikte "Öğrenelim" başlığı altında verilen Osmanlı Devleti'nin ordu, hukuk ve toprak sistemleriyle ilgili bilgileri gözden geçiriniz.
- Grup olarak ordu, hukuk ve toprak başlıklarından birini seçiniz; seçtiğiniz konu başlığının grubunuzun da adı olacağını unutmayınız.
- Öğrendiğiniz bilgilerden yola çıkarak seçtiğiniz başlıkla ilgili çoktan seçmeli dört soru hazırlayınız ve cevap anahtarıyla birlikte öğretmeninize teslim ediniz.
- Bilgi yarışmasını aşağıda verilen esaslara uygun şekilde tamamlayınız.

Esaslar

- Öğrencilerin derse getirdiği fon kâğıtlarının renkleri öğretmenin rehberliğinde beş seçenekle eşleştirilir (A-sarı, B-kırmızı, C-mavi, D-turuncu, E-yeşil gibi).
- Her grubun adı tahtaya yazılır.
- Grupların hazırladığı sorular öğretmen tarafından üç gruba da sorulur.
- Gruptaki bütün üyeler sorularla ilgili görüş belirtir.
- Bir dakikalık cevap süresi sonunda grup sözcüleri doğru olduğu düşünülen seçenekle ilgili fon kâğıdını havaya kaldırarak cevaplarını bildirir.
- Bütün gruplar cevap verdikten sonra öğretmen tarafından doğru cevap açıklanır ve doğru cevap veren grupların isimlerinin altına 10 puan yazılır.
- Bütün sorular yöneltildikten sonra puanlar hesaplanarak kazanan grup tespit edilir ve etkinlik sona erdirilir.

Yandaki karekod üzerinden Osmanlı ordu, hukuk ve toprak sistemleriyle ilgili bilgi yarışması için hazırlanan örnek soruları inceleyebilirsiniz.

Yandaki karekod üzerinden verilen Osmanlı Devleti'nin ordu, hukuk ve toprak sistemleri ile ilgili bulmacayı çözünüz.

Değerlendirelim

Uygulama adımlarını takip ederek Osmanlı Devleti'nde ordu, hukuk ve toprak sistemlerinin devletleşme süreciyle ilişkisini ortaya koyan bir bilgi görseli hazırlayınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Çalışmanızla ilgili içerik (resim, metin, tablo, ses dosyası, video vb.) hazırlayınız.
- Dijital ortamda ya da basılı olarak hazırladığınız bilgi görselinizi öğretmeninizin belirlediği sürede teslim ediniz ve sunumunuzu yapınız.

Hazırlayacağınız bilgi görselinin yandaki karekodda verilen Bütünsel Dereceli Puanlama Anahtarı ile değerlendirileceğini unutmayınız.

2.4. OSMANLI DEVLETİ'NİN İSKÂN VE İSTİMALET POLİTİKASI

Düşünelim

Verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.



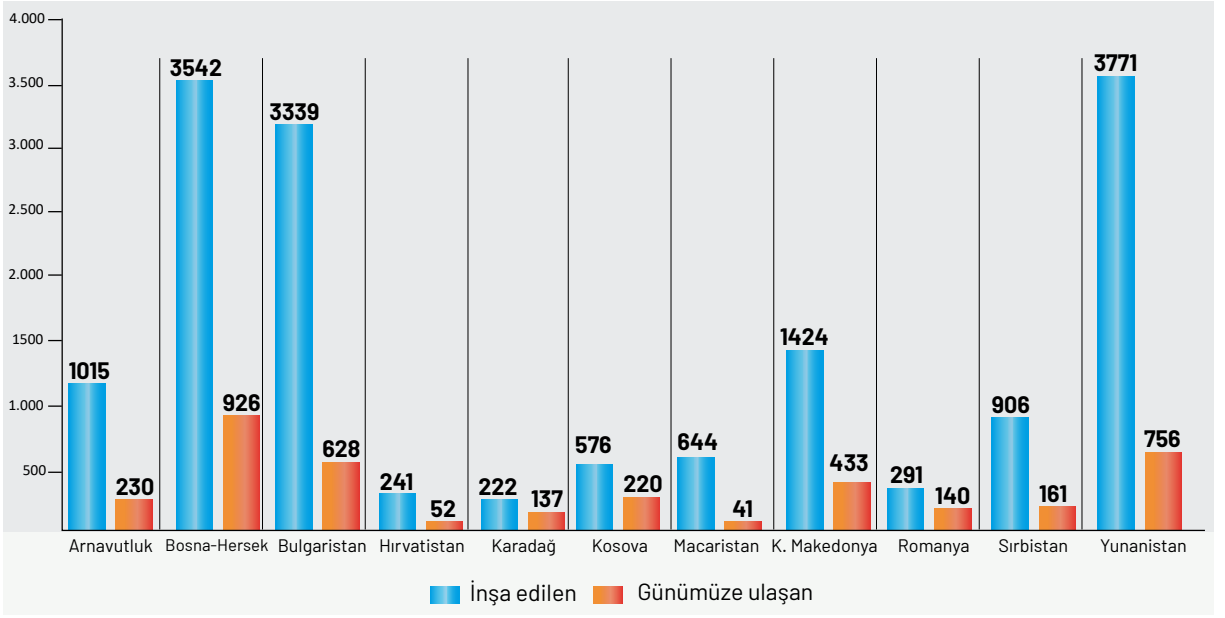


1. *Anadolu'dan getirilip Rumeli'ye yerleştirilen topluluklar fetihlerin kalıcı hâle gelmesine ne gibi katkılarda bulunmuş olabilir? Açıklayınız.*
2. *Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere karşı tutumunun siyasi etkileri neler olmuştur? Açıklayınız.*

Keşfedelim

Aşağıdaki karekodda yer alan etkileşimli harita ve grafikten yararlanarak soruları cevaplayınız.

Yandaki karekod üzerinden Balkanlardaki Osmanlı eserleri ile ilgili etkileşimli haritaya ulaşabilirsiniz.



Grafik 2.1: Balkanlar ve Orta Avrupa'da tespit edilen Osmanlı vakıf eserleri

İbrahimgil ve Keleş, 2019, s. 515.*

1. *Günümüze ulaşabilen Osmanlı eserlerinin en fazla ve en az bulunduğu Balkan ülkeleri hangileridir? Bu durumun nedenleri sizce nelerdir? Açıklayınız.*

2. *Osmanlıların en çok eser inşa ettiği üç Balkan ülkesi hangisidir? Bu durumun nedenleri sizce nelerdir?*

3. *Haritada gösterilen Osmanlı eserlerinden hangisi daha çok ilginizi çekti? Neden?*

4. *Siz olsaydınız Osmanlı Devleti'nin fethettiği topraklarda kalıcı olması için nasıl bir strateji izlerdiniz?*

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Osmanlı Devleti'nin fethettiği topraklarda kalıcı olabilmek için izlediği iskân politikasıyla ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Osmanlı Beyliği, Anadolu'daki beylikler için fetih alanı kabul edilen Doğu Roma sınırında, Söğüt ve Domaniç'te kurulmuştu. Beyliğin stratejik konumu ve Osmanlıların Anadolu'daki diğer Türk beylikleriyle çatışmaya girmeden gaza faaliyetlerinde bulunması, bu bölgeye gelen tüccar, esnaf, çiftçi, asker, âlim, derviş ya da konargöçer Türkmenlerin Osmanlılara tabi olmasını sağladı. Bu dönemde Türkiye Selçuklu Devleti'nin Kösedağ Savaşı sonrasında güç kaybetmesi, bölgedeki Moğol baskısının artması gibi sebepler de Türkmen göçünü hızlandırmıştı. Osmanlılar bu nedenle XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rumeli fetihlerine ağırlık verdi.

Rumeli'ye geçiş, Osmanlı tarihindeki en önemli dönüm noktalarından biridir. Osmanlılar, Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa'nın Gelibolu Yarımadası'ndaki Çimpe Kalesi'ne yerleşmesiyle (1352) Rumeli fetihlerine başlamış, daha sonra Karesi Bölgesi'nde yaşayan bazı aşiretleri Rumeli'ye getirerek önce Gelibolu'ya, daha sonra da Hayrabolu'ya yerleştirmiştir. İlk iskânlarla başlayan bu süreç sonunda Osmanlılar, XX. yüzyıl başlarına kadar bölgedeki en etkin güç olarak varlıklarını sürdürmüştür.

İskân Politikası
Osmanlı Devleti'nin belli bir bölgeyi Türkleştirmek, İslamlaştırmak ve şenlendirmek ya da bölgenin güvenliğini sağlamak amacıyla orada yaşayan yerleşik veya konargöçer grupları kendi istekleri veya devletin emirleri doğrultusunda başka bir bölgeye yerleştirmesi, yeni yurtlar oluşturması.

Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de hâkimiyet kurması öncelikle burada uygulanan politikalar sayesinde mümkün olmuştur. Osmanlılar fethettikleri topraklarda sömürge siyaseti yapmamış, bu bölgelere yerleşmeyi ve yeni yurtlar edinmeyi amaçlamıştır. Fethedilen yerlerde uygulanan iskân ve istimalet politikalarıyla yerli halkın refahı artırılmıştır. Anadolu'dan getirilerek Rumeli'de iskân edilen Türklerin burada kendi kültürlerini ve mimari anlayışlarını yansıtan yerleşimler kurmasıyla da Rumeli Türklüğü kavramı ortaya çıkmıştır (Görsel 2.21, 2.22).



Görsel 2.20: Cumalıkızık köyü / Bursa



Görsel 2.21: Nesebar beldesi / Burgaz / Bulgaristan

Görsellerdeki yerleşim yerlerinin benzer özelliklerini ve bu benzerliğin nedenlerini açıklayınız.

Osmanlı Devleti'nin iskân politikası sınırları ve hedefleri belirlenmiş, planlı bir yerleşim stratejisidir. Osmanlı yönetimi bu politikaları oluştururken fethedilen bölgenin coğrafi özellikleri, sosyoekonomik yapısı, siyasi durumu, nüfus özellikleri, ulaşım yolları gibi birçok etkeni de göz önünde bulundurmuştur.

Kaynak A



Uzunköprü, Edirne

II. Murad Han Dönemi'nde inşa edilen büyük taş köprünün doğu kıyısına stratejik önemi nedeniyle bugünkü adı Uzunköprü olan Cisr-i Ergene şehri kurulmuştur. İnşası 1443'te tamamlanan köprünün bakım ve güvenliği için köprü vakfı, mescit, imaret, hamam ve pazar yeri yapılarak âdeta küçük bir şehir inşa edilmiştir. Bu şehir, Balkan fetihlerinde ve bölgedeki ticaretin gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Kaynak B



Üsküp / Kuzey Makedonya

Yıldırım Bayezid Han Dönemi'nde fethedilen Üsküp, Balkan coğrafyasının merkezinde ve önemli bir kavşak noktasında bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin uc merkezlerinden biri olan bu şehre Saruhan Bölgesi'nden getirilen Türkler yerleştirilmiş ve kısa sürede birçok cami, han, hamam, çarşı vb. inşa edilerek şehrin imarı sağlanmıştır.

Kaynak C

"Osmanlı Devletinin nüfus ve iskân politikasının esasında, sistemin ihtiyacı olan nitelikteki insanların gerekli yerde gerekli miktarda bulundurulmasının temini vardır. Bu politika herhangi bir sosyal grup tercihine dayalı değildir. Mevcut yapıda bütün sosyal grupların yer alması bir amaçtır. Bu amaç doğrultusunda nüfusun iktisadi faaliyet kollarındaki istihdamı, siyasal katılımı, sosyal statüsü vs. ısrarla uygulanan bir politikaya konu olmuştur. Bu yöndeki politika devletin tarihi boyunca herhangi bir dönemlemeye tabi tutulamayacak şekilde sürekli olarak uygulanmak istenmiştir. Fetihler sonrasındaki göçler kent ve kırsal kesimin tabii düzeni içinde varolmasını temin hedefine dönüktür. Bu doğrultuda ehl-i zürradan [çiftçiler] ve diğer mesleklerden olan insanlardan (esnaf, amele vs.) aktarımlar yapılmıştır. Ancak kurulan ekonomik yapı ve askeri teşkilatlanma nüfusun belirli bölgelere yığılmasına izin vermeyen bir nitelikte olduğundan nüfus yığılmalarına da izin verilmemiştir. Bu nedenle nüfusun hareketi sürekli olarak denetime tabi tutulmuş, coğrafi yer değiştirmeler yanında iktisadi faaliyetlerdeki değişime de sınırlamalar getirilmiştir. Bu hususa, daha devletin genişlemesinin henüz tamamlamadığı, coğrafi genişleme ile yeni ele geçirilen bölgelerin iskân dönemlerinde bile dikkat edilmiştir. Mesela belirgin faaliyetleri olmayanlara derbent görevi verilmiştir. Toprağa bağlı bulunan reayanın çiftini, çubuğunu bırakıp bir başka işle meşgul olmasına imkân bırakılmamıştır. Madenlerde çalışan, yolların güvenliğini sağlayan ve tamirini yapan, devlete ürettiği mal ve hizmeti sunmak görevinde bulunan kimselerin meşgul oldukları işleri terk etmeleri kanuna aykırı bir durum olarak görülmüştür."

Çelik, 1999, s. 70.*

Osmanlı Devleti'nin iskân politikasında ekonomik faaliyetlerin dikkate alınmasının nedenleri ne olabilir?

Osmanlı Devleti'nde iskân politikası uygulanırken merkezî otoriteyi güçlendirmeye yönelik bazı önlemler alınmıştır. Özellikle savaş yoluyla Osmanlı'ya tabi olan Anadolu beyliklerinin ileri gelenleri ve halkları -Rumeli başta olmak üzere- farklı belde ve bölgelere iskân edilmiş ve tımar arazisi verilen bu kimselerin devlete bağlanması sağlanmıştır. Aynı şekilde Balkanlarda fethedilen ülkelerin hükümdarları da Anadolu'ya gönderilerek iç güvenlik kontrol altına alınmıştır. Savaş yoluyla teslim alınan şehirlerin halkı başka bölgelere gönderilmiş, savaş yapılmadan teslim alınan şehirlerde yaşayanlara ise yerlerinde kalma hakkı tanınmıştır. Fethedilen topraklarda ayaklanma ihtimali yüksek görülen topluluklar Türk nüfusun yoğun olduğu bölgelere gönderilmiştir. Kendi aralarında veya yerleşik gruplarla anlaşmazlık yaşayan cemaat ve aşiretler, suç işleyen kişi ve zümreler de zorunlu iskâna tabi tutulmuştur.

Rumeli'de yapılan iskânlarda derbent teşkilatı da önemli roller üstlenmiştir. Derbentler; tehlikeli güzergâhlarda, özellikle dağlık alanlardaki geçit ve boğazlarda halkın can, mal ve namus güvenliğini sağlamak için inşa edilen küçük kalelerdir. Bu kalelerin etrafına yapılan dinî, ticari ve sosyal mekânlar çoğaldıkça derbentler birer kasaba merkezine dönüşmüştür.

Kaynak Ç

"Osmanlılar, yeni fethedilen bölgelerin güvenliğini sağlamak amacıyla iyi hazırlanmış bir iskan ve toplu sürgün yöntemi kullanmışlardır. Başıboş göçebeler, ya da bir köyün ve kasabanın sorunlu halkı, imparatorluğun uzak bir bölgesine kaydırılırdı. Osmanlı Devleti fethedilen topraklara Türk nüfusunun yerleştirilmesine de büyük önem vermiştir. (...) Fetihlerin devam ettiği ilk yıllarda Osmanlılar, Anadolu'nun her tarafından akın akın kendi topraklarına gelen Müslüman Türk halkının Balkanlar'a gönüllü göçünü sürekli teşvik etmiştir. Trakya ve Meriç Vadisi'ndeki yoğun Türk iskanı ancak kendiliğinden gelen bir göç ile açıklanabilir. (...) Askeri ve mali şartlar da, bu iskan politikasını zorunlu kılıyordu. (...) Anadolu'dan gelen Türkler genellikle yeni topraklarında ayrı köyler kurmuşlar yerli halka karışmamışlardır. (...) Türklerin göçü ile hatırı sayılır bir şekilde genişleyen Gelibolu, Edirne, Üsküp, Tırhala, Serez gibi şehirlerde bile Hristiyanlar kendi mahallelerinde toplanmışlardır. (...) Ayrıca Balkanlar'da Teselya'daki Yenişehir gibi tamamen Türk nüfuslu şehirler de kurulmuştur."

İnalcık, 2023, s. 74-79.*

Kaynak D



Orta Çağ'da inşa edilen ve Osmanlı Dönemi'nde bazı tadilat ve genişletme çalışmalarıyla kullanılmaya devam eden Pirot Kalesi, Sırbistan

Sultan I. Murad Hüdavendigâr Dönemi'nde fethedilen bu kalenin çevresine Türklerin iskân edilmesiyle Pirot kasabası (Şehirköy) kurulmuştur. Bulgaristan, Sırbistan ve Doğu Roma sınırındaki stratejik bir mevkide bulunan bu yerleşim yeri 1456'ya kadar birçok kez el değiştirmiş ve bu tarihte Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.

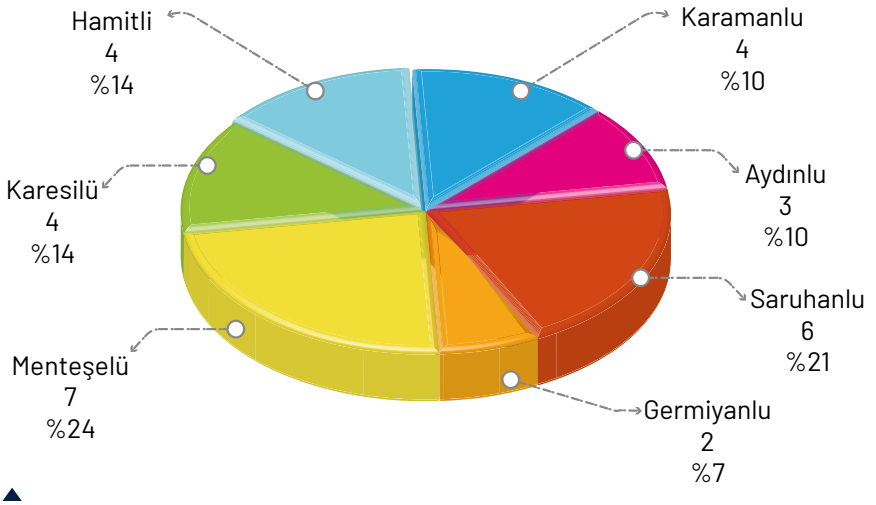
Kaynak E

"I. Bayezıd zamanında Saruhan ilinde oturan ve Menemen Ovası'nda kışlayan göçebeler, o bölgede uygulanan tuz yasağına aykırı hareket etmişler, bunun üzerine I. Bayezıd göçerlerin hepsinin Filibe yöresine yerleştirilmesi için sürgün emri vermiştir. Filibe civarındaki halkın büyük bir kısmı ve bilhassa Saruhanbeylü denilen kasaba sakinleri bu yörüklerin soyundan türemiştir."

Selçuk, 2022, s. 35.*

Osmanlı Devleti'nin iskân ve güvenlik politikaları arasında nasıl bir ilişki vardır? Açıklayınız.

Rumeli'de iskân edilen ailelerin birbirine yakın bölgelerden getirilmiş olmasına özen gösterilmiştir. Bu durum, ailelerin yeni yerleştikleri bölgenin coğrafi ve ekonomik koşullarına uyum sağlamasını kolaylaştırmıştır. Ayrıca buraya yerleştirilen ailelere tımar toprağı verilmesi de Anadolu'dan bölgeye gelen göçleri teşvik etmiştir. Tımar sistemi iskân politikasında Osmanlılara birkaç yönden fayda sağlamıştır. İlk olarak bölge mamur hâle getirilmiş ve toprağın işlenmesi sağlanmıştır. Yollar boyunca köyler ve kasabalar kurularak batıya yapılacak yeni seferlerde askerî sevkiyat ve erzak tedariki kolaylaştırılmıştır. Rumeli'ye yerleşen aileler geldikleri yörenin ya da beyliğin adıyla yeni köy ve kasabalar kurmuştur. Günümüzde Bulgaristan başta olmak üzere birçok Balkan ülkesinde Türk isimleriyle varlığını sürdüren köy ve kasabalar bulunmaktadır (Grafik 2.2).



Grafik 2.2: Günümüzde Bulgaristan'da Anadolu beyliklerinin isimleriyle anılan yerleşim yerlerinin dağılımı
Kayapınar, 2015, s. 16.*

Kaynak F

"Göçmen akımı 1402'den [Ankara yenilgisinden] sonra durduruldu. Bundan böyle sultanlar, istisnalar dışlanacak olursa, yalnızca önemli noktalara ve kalelere Türk garnizonları yerleştirdiler. Bu nedenle Balkanlar'ın, Ö. L. Barkan ya da H. İnalcık'ın belirttiği gibi, derin biçimde Türkleşmişliğinden söz etmek pek kolay olmayacaktır. D. Angelov, Grek ve Slav nüfusun, inancını değiştirdiği bölgelerde bile etnik karakterini koruduğunu kanıtlayan 15. ve 16. yüzyıllardan kalma pek çok seyahatname gösterir. Franz Babinger de aynı sonuca varır: Anadolu'dan göçler, Balkanlar'ın 14. ve 15. Yüzyıllarda tümüyle Türkleşmiş olduğu sonucuna götürmemelidir. Hıristiyan nüfus, kuşkusuz ağırlığı oluşturmaktaydı. Anadolu'nun 1071 sonrasında Türkleşmesi ile Osmanlıların Rumeli'de toprak [ıslah ve imar ederek] kazanmaları arasında bir ayrım vardır. Anadolu, Güneydoğu Avrupa'nın fethedilmesi için çıkış üssü ve insan kaynağı rolünü oynadı ama bu kaynağın gücü Avrupa'daki vilayetlerini tümden kolonileştirmeye ve Türkleştirmeye yetemezdi. Ortodoks kilisesi yerel halkın içsel direnişini güçlendirdi. Bu halk, fethedenlere iktisadi, toplumsal ve kültürel açıdan üstündü ve ne yeni bir milliyet ne de yeni bir din içinde eridi."

Werner, 2019, s. 181-182.*

Kaynak G

"Rumeli bölgesinde Türklerin oluşturduğu köylerin nüfus itibarıyla sayılarının ilk zamanlarda fazla olmadığını görmekteyiz. Hristiyan köylerle mukayese edildiğinde Türk köylerinin nüfusunun oldukça düşük olduğu görülmektedir. İskân hadisesinin bir neticesi olarak öncelikle çekirdek olarak bir bölgede cami ya da tekke etrafında kurulan köylerin nüfuslarının birkaç haneden ibaret olduğu görülmektedir ki daha sonra Anadolu'dan getirilen veya gelen kişiler için yeni bir yerleşim yerinin bu şekilde temelleri atılmış oluyordu. Az sayıdaki Hristiyan köyleri nüfus yoğunluğu çok fazla iskân birimleri şeklindedir ve köy başına 40-50 hane gibi yüksek bir rakam düşmektedir. Gayri müslim köylerin bu kalabalık vaziyeti, eski Balkan köylerinin ananevi yapısından kaynaklanabileceği gibi, onları kontrol altında tutmak, dağılmalarını önlemek için bir tedbir olabileceğini, ayrıca birçoğunun belirli hizmetler karşılığı avarız vergilerinden muaf tutulması sebebiyle, gayrimüslim unsurların bu vergi muafiyetlerinden istifade edebilmek maksadıyla buralarda toplandıklarını hatıra getirmek lazımdır."

Selçuk, 2002, s. 328.*

Kaynak F ve Kaynak G'de Osmanlı Devleti'nin iskân politikasına yönelik hangi benzer ve farklı yaklaşımlara yer verilmiştir?

Osmanlı Devleti'nin fethettiği topraklarda kalıcı olabilmek için izlediği istimalet politikasıyla ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Osmanlı Devleti, Rumeli ve Balkanlarda uzlaşmaya dayalı bir fetih siyaseti izledi. Devletin kuruluşundan itibaren farklı inançlara saygı gösterilen, adil bir yönetim anlayışı benimsendi. İstimalet (gönül alma) adı verilen bu yaklaşımın amacı, yeni fethedilen yerlerdeki gayrimüslimlerin devlete bağlılığını sağlamak ve o bölgelerde Osmanlı hâkimiyetini kalıcı hâle getirmekti. İstimalet politikası yoluyla gayrimüslimlere dinî hayatlarında geniş bir serbestlik tanındı, can ve mal güvenlikleri emniyet altına alındı. Bu durumdan memnun olan bazı gayrimüslimler zaman içinde Müslüman oldu ve Türk geleneklerine uyum gösterdi. Osmanlıların uyguladığı bu istimalet politikası sayesinde Balkanlarda devlet ve toplum düzeni sağlandı.

Kaynak G

"Edirne'nin fethinden sonra uçlarda biriken Türklerin Rumeli'ye geçişleri hızlanmıştır. Fetih ve göç düzeni ile Gaza öncülüğü Rumeli uçlarında artıyor; Hacı İl-Bey ve Evrenos Gazi gibi kumandanlar yetişiyordu. Ancak bu kumandanların yanlarında her zaman büyük ordular bulunmuyordu. Zira henüz büyük ordulara ihtiyaç yoktu. Halktan ve köylülerden kayda değer direnmeler olmuyordu. Bunun yegâne sebebi de Türklerin hak ve adaleti gözeterek halkı hoş tutmaları idi. Türklerin bu davranışı halkın gönlünü almıştı. Hâlbuki kendi idarecileri olan despotların, senyörlerin, voyvodaların zulmleri son haddine varmıştı. Türk akıncılarının takip ettiği bir politika vardı ki, buna kaynaklarda "istimalet" denmektedir. Bu uzlaştırıcı bir politika idi. İstimalet, gayr-i müslim halkı çeşitli va'dlerle kazanmak, gönül almak, halkın geleceğini teminat altında bulundurmak manasına gelmektedir. Bu politikada can ve mal güvenliği ile vicdan hürriyeti bulunuyordu. Halk dininde serbest olup arzu ettiği şekilde ibadet edebiliyordu. İstimalet politikası ile köylüler ortaçağ kalıntısı feodalizmin baskılarından kurtulmuş ve düzenli bir devlet idaresinin koruyucu güvenliğine sığınmışlardı."

İlgürel, 1992, s. 18.*

Kaynak H

"Fethin aşamalarının zararlı sonuçlarda payı olmuştu elbette; Fatihlerin gelişini haber alan topluluklar, atababa ocaklarını terk edip kaçmışlar; akıncı öncüleri, baskınlarla, geçtikleri yerlerde yıkıntılara ve acılara yol açmışlar; zorla alınan kentlerde -anlaşmalı teslimlerle gerekli koruma önleminin sağlandığının sanıldığı durumlarda bile yağmaya, kırımlara, esir almalara, sürgünlere gidilmiştir."

Veinstein, 1995, s. 366.*

Kaynak I



XII. yüzyılda Doğu Romalılar tarafından inşa edilen Saint George (Sen Corc) Kilisesinin günümüzde dışarıdan görünümü, Kurbinovo / Kuzey Makedonya

Kaynak İ



Saint George Kilisesinde yer alan bir freskin günümüzdeki görünümü

Kaynak J

"Fransız seyyah Belone, Müslümanların Balkanlar'ı fethettikten sonra nasıl özenle koruduklarını şöyle açıklamıştır: Müslüman Türkler bir kaleyi veya şatoyu aldıkları zaman her şeyi hatta resimleri olduğu gibi bırakıyorlardı. Onları tahrip etmek gibi bir adetleri asla yoktur. Kimseyi kendi adetleri üzerine yaşamaya zorlamazlar. Herkesin kendi inançlarına ve kanunlarına göre hareket etmelerine izin verirlerdi."

Karaman, 2018, s. 43.*

Kaynak I, Kaynak İ ve Kaynak J'yi göz önünde bulundurduğunuzda Kaynak H'de yazarın belirttiklerinin geçerli ve güvenilir olduğu söylenebilir mi? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Kaynak K

"Bilindiği gibi D. Angelov, Osmanlıların 13. yüzyıl sonu ile 14. yüzyıl başında sahneye girişlerini Helenlik ve Hıristiyanlık açısından tam bir felaket olarak görüyor. Gerçi gazi ve dervişlerin zorla döndürme çabaları olmuştur. Nikeia (İznik) Hıristiyanlarına yazdığı bir mektupta Patrik XIV Johannes (1333-1347) tüm baskılara rağmen inançlarına bağlı kalmalarını ister, çünkü barbarlar onların ruhlarına değil, yalnızca bedenlerine egemendir. 100 yıl sonra Macaristanlı Georg, Türklerin esirleri İslama döndürme çabası gösterdiklerinden yakınır. Köleler zamanla zayıf düşüp, sahiplerinin iradesine boyun eğmektedirler."

Werner, 2019, s. 135.*

Kaynak L

"Bulgar yazarlarının birçoğu, İslamlaşma hareketini bir zorlama ve baskı politikası şeklinde yansıtmaya çalışmışlardır. Hâlbuki hızlı bir biçimde yayılan Müslümanlık, bu bölgede içten gelen bir arzu ve hür iradeyle yapılan bir kabulün ifadesidir. Bulgaristan'da Müslüman toplumun meydana gelmesindeki etkenlerden biri bu verimli topraklara Müslüman Türk ve Anadolu Tatarlarının yerleştirilmesidir. (...) Romanya'da Dobruca ve civarında Osmanlılar'ın fetih dönemlerinden önce az ve dağınık sayıda Müslüman toplulukları vardı."

Popovic, 1995, s. 69,70.*

Kaynak M



Günümüzde Yanya Kalesi içinde bulunan Fethiye Camisi, Yanya / Yunanistan

Yanya Kalesi içinde bulunan şehir, 1430'da Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa tarafından kuşatılınca teslim olmuş ve Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. 1430-1913 yılları arasında Osmanlıların hüküm sürdüğü Epir Bölgesi'nin içinde kalan ve Doğu Romalılar için stratejik bir merkez özelliği taşıyan bu şehir, Osmanlı yönetimine girdikten sonra daha da gelişerek hem kale dışına taşmış hem de Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerin bir arada yaşadığı bir yerleşim yeri hâline gelmiştir.

Kaynak N

"Sinan Paşa'nın Nâmesi Ben, Beylerbeyi, bütün Batı'nın Bey'i Sinan Paşa Yanyalıların çok kutsal Metropolitine ve saygı değer idarecilerine, Kaptan Stratigopoulos'a, Kaptanın oğlu Bay Pavlos ve Başkumandan Boisabos ve Baş yargıç Stanitzi ve diğer büyük ve küçük Yanya yöneticilerine emrediyorum ve onları selamlıyorum.
Malum ola ki, Dük'ün bölge ve kalelerini teslim almamız için bizi büyük Efendi (Sultan) gönderdi ve bize şöyle buyurdu: iyilikle boyun eğen kale ve ülkenin tahrip edilmekten hiç bir korkusu olmasın. Boyun eğmeyen kale ve ülkeyi, Selânik'te yaptığım gibi, yok etmemi ve temelinden yıkmamı emretti. Bu nedenle, Frenklerin Selâniklileri mahvettikleri gibi, sizi de mahvetmekten başka hiçbir yararı dokunmayacak olan sözlerine aldanmamanızı ve onları dinlememenizi size yazıyor ve söylüyorum.
Bu sebeple, göğün ve yerin Tanrı'sına, Peygamber Muhammed ve Yedi Mushaf'a ve Tanrı'nın 124.000 Peygamberi başım ve canım adına ve kuşandığım kılıç adına size yemin ediyorum ki, esaretten, çocukların alınmasından, kiliselerin tahrip edilmesinden ve cezalandırılmaktan hiç bir korkunuz olmayacaktır. Kiliseleriniz de adet olduğu üzere çanlarını çalacaktır. Başpiskopos, Roma devrindeki yargılama yetkisine ve kilisedeki bütün haklarına, tımar sahibi idareciler yine tımarlarına, çocuklarına, kendilerine tâbi olanlara ve mallarına kayıtsız şartsız sahip olacaklardır. Daha başka istekleriniz olursa size bağışlayacağız. Şayet, inatla direnir ve iyilikle boyun eğmesseniz biliniz ki, Selânik'i yağma ederek kiliselerini tahrip ettiğimiz, her şeyi harap ve yok ettiğimiz gibi, sizi ve mallanızıda tahrip edeceğiz. Tanrı günahı sizde arasın."

Epir Kroniği (Delilbaşı, 1987, s. 96-97.*)*

Kaynak K'de yazarın tespitlerinin doğru olmadığına yönelik bir eleştiri yapacak olsanız Kaynak L ve Kaynak N'ye dayanarak hangi gerekçeleri öne sürebilirsiniz?

1. *Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda istimalet politikası uygularken adaleti gözetmesi, fethedilen yerlerde kalıcı olmayı nasıl etkilemiş olabilir? Gerekçeleriyle açıklayınız.*

2. *Osmanlı Devleti'nin fethettiği topraklarda uyguladığı iskân ve istimalet politikalarına yönelik Kaynak F, Kaynak H ve Kaynak K'deki farklı bakış açılarının nedenlerine dair üç soru yazınız.*

3. *Osmanlı Devleti'nin istimalet politikasıyla ilgili Kaynak F, Kaynak H ve Kaynak K'deki farklı bakış açılarının olmasının nedenleri neler olabilir? Aşağıdaki tablonun ilgili alanlarını işaretleyerek gerekçenizi yazınız.*

☐ Eksik bilgiler ☐ Ön yargılar ☐ Politik yaklaşımlar ☐ Kaynakların sınırlılığı ☐ Propaganda

Osmanlı Devleti'nin iskân ve istimalet politikalarının uygulanmasında etkili olan sosyal yapılarla ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Rumeli'deki iskân ve imar faaliyetlerinde vakıflar önemli bir rol oynamıştır. Türk-İslam medeniyetinin ortaya koyduğu bir anlayışla mevcut şehirler ihya edilmiş ve yeni yerleşim yerleri kurulmuştur. Vakıflar aracılığıyla külliye, cami, mescit, imaret, medrese, köprü gibi hayır eserleri inşa edilmiş; mahalle, köy, kasaba ve şehirler bu imkânlar sayesinde hızla gelişmiştir. Vakıflar, eser inşa etmenin yanı sıra halkın ibadet, eğitim, sağlık, beslenme gibi ihtiyaçlarının karşılanmasına da büyük katkı sağlamıştır. Rumeli'de iskân edilen Türkler, yerleştikleri yerleri vakıfların desteği sayesinde kolaylıkla yurt edinebilmiştir. Bazı vakıflar Rumeli'deki ticaretin ve ekonomik hayatın gelişmesine de katkı sağlamış, böylece yeni iskân edilen yerler birer cazibe merkezi hâline gelmiştir. Rumeli'de kurulan bu vakıflar aracılığıyla halkın refah düzeyi artırılmış ve gelir dağılımı dengelenmiştir.

Osmanlı Devleti, fetihler sırasında akıncı uc beylerinin, aşiret reislerinin ve Anadolu gazilerinin (Gaziyân-ı Rum) gücünden ve desteğinden de faydalanmıştır. Sınırlara yerleştirilen akıncı beyleri ve aşiret reisleri, sefer öncesinde akınlar düzenleyerek hem düşman kuvvetlerini zayıflatmış hem de ordunun işini kolaylaştırmıştır (Görsel 2.22). Balkanların fetih ve iskânında Evrenosoğulları, Mihaloğulları, Turahanoğuları, Malkoçoğulları gibi akıncı ailelere mensup uç beyleri önemli görevler üstlenmiştir. I. Murad Hüdavendigâr; Gümülcine, Serez ve Manastır bölgelerindeki geniş bir araziyi Gazi Evrenos Bey'e, Filibe taraflarındaki bazı köy ve arazileri de Lala Şahin Paşa'ya yaptıkları fetihlerin karşılığında mülk olarak vermiştir. Aynı şekilde Yıldırım Bayezid de Plevne ve Niğbolu civarlarındaki boş arazilerin bir kısmını Mihaloğlu Ali Bey'e vermiştir. Dolayısıyla akıncı beyleri sadece sınırları korumakla ve sınır ötesine akınlar yapmakla görevlendirilmemiş, aynı zamanda sancak beyliği, beylerbeyliği gibi görevleri de yerine getirmiştir. Ayrıca Balkan topraklarında binlerce kişinin iskân ve teftişi de bu akıncı beylerinin sorumluluğuna verilmiştir.

Kaynak O



Hüdavendigâr Camisi, Filibe / Bulgaristan

XIV. yüzyılda I. Murad Hüdavendigâr tarafından yaptırılan bu cami, günümüzde Bulgarlar tarafından Cuma Camisi adıyla bilinmektedir. Muradiye olarak da isimlendirilen bu vakıf eseri, Bulgaristan'da inşa edilen ulu camilerin başında gelmektedir.



Görsel 2.22: Gaziyân-ı Rum (Temsilî)

Kaynak Ö

"Rumeli'nin iskanına öncülük edenler gaziler, aşiret reisleri, aşiret mensupları, akıncılar, dervişler ve tımarlı sipahilerdi. İslamiyeti benimsemiş Türkmen gaziler kahramanlık ve ekonomik koşulların bir araya geldiği yaşam biçimi içinde Osmanlı Devleti'ne hizmet ederken Rumeli'nin fethi ve iskanını da kolaylaştırıyorlardı. Seferlerde başarılı olan gaziler tımar sahibi olup devlete daha fazla ve sürekli hizmet etmeyi umuyorlardı. Bu amaçlarına ulaşan aşiret reisleri ve onlara bağlı olanlar dirlik sahibi olarak fethedilen topraklara yerleştiler. Devlet, Anadolu'da hayvanlarına otlak bulmak için mevsimine göre yer değiştiren konar göçerlere iskan konusunda öncelik vermeyi tercih etmiştir. Böylece miri arazi haline getirilmiş olan Rumeli'de konar göçerlerin toprağa bağlanması, askeri sınıfa dahil olmaları, Rumeli'de nüfus ve tımarlı sipahi sayısının artırılması aynı anda sağlanmış oluyordu"

Doğru, 2002, s. 167.*



Görsel 2.23: Sarı Saltuk (Temsilî)

Rumeli fetihleri başladıktan sonra bölgenin Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması amacıyla stratejik güzergâhlar üzerine Türkmen dervişler tarafından tekke ve zaviyeler kurulmuştur. Bu yapılar genellikle nüfusu az olan veya terk edilen bölgelerde inşa edilmiştir. Tekke ve zaviyelerde sürekli olarak kalan dervişler, hem oradan geçen yolculara konaklama hizmeti vermiş hem de bölgenin asayişini sağlamıştır. Zamanla bu yapıların etrafına Türkmenler tarafından köy ve kasabalar kurularak yeni yerleşim yerleri oluşturulmuştur. Osmanlı kaynaklarında Anadolu gazileri (Gaziyân-ı Rum), Anadolu abdalları (Abdalân-ı Rum), Anadolu Ahileri (Ahiyân-ı Rum), alperen gibi isimlerle anılan bu dervişler, tarih araştırmacıları tarafından kolonizatör Türk dervişleri olarak isimlendirilmiştir. Bu dervişler arasında sıkça adı geçen Sarı Saltuk, Kızıl Deli, Otman Baba ve Akyazılı Sultan, Rumeli'nin iskânında önemli hizmetlerde bulunmuştur (Görsel 2.23).

Kaynak P

"Tamamen dinî duygularla seyahat ederek Osmanlılar'ın Balkanlara gelmesinden çok daha önceleri bölgeye gelen dervişler İslam'ı yaşayarak yerli halka göstermişlerdir. (...) Balkanlarda yerleştikleri bölgelerde sadece dinî tebliğde bulunmakla kalmayıp yaşadıkları coğrafyanın topraklarını ekip dikmişler, köyler kasabalar kurarak bölgenin nüfusunun artışına katkı sağlamışlardır. Bölgesel manada oluşan toplulukların başında Türk dervişleri bulunmaktadır. Ekip biçme faaliyetlerinin yanında sanatsal ve dinsel faaliyetleri birlikte yürütmüşlerdir. Bu faaliyetler sayesinde bölgede diğer dinlere mensup kişilere ya da kilisenin baskısına maruz kalan topluluklara alternatif bir hayat tarzı sunulmuştur."

Selçuk, 2022, s. 49.*

Kaynak R



Otman Baba Türbesi, Bogomil köyü / Haskovo (Hasköy) / Bulgaristan

Asıl adı Hüsam Şah olan, cömertliği nedeniyle Gani Baba olarak da bilinen Otman Baba, Bulgaristan'da Bektaşi tarikatının kurucusu olarak kabul edilir. XV. yüzyılda inşa edilen tekkesi, ülkede günümüze kadar ulaşabilen en eski Bektaşi tekkelerinden biridir. Tekkenin ana binasını da içine alan bu türbe, Otman Baba'nın 1478'de vefatından sonra, 1507-1508 yılları arasında inşa edilmiştir. Türbenin yanında zaman içinde oluşan küçük bir hazire bulunmaktadır.

Kaynak S

"Kuruluş döneminde Osmanlı hükümdarlarının yanında tahta kılıçlarla harb eden kaleler alan bir avuç müridi ile binlerce düşmanı ezerek Müslümanlığı yayan 'Abdal' lakablı birçok derviş bulunmaktadır. Abdal Musa, Abdal Murad, Kumral Abdal ve Geyikli Baba Aşıkpaşazade'nin Rum Abdalları dediği bu zümreye mensup kişilerden bazılarıdır. Abdal ve Baba ismini taşıyan bu dervişlere 'Horasan Erenleri'de denilmektedir. Anadolu'nun fethi halkların Müslümanlaşması ve fethedilen toprakların maddi manevi açıdan ihya edilmesinde önemli rol oynayan bu Horosan Erenleri, sadece Horasan'dan gelen dervişler anlamını taşımamakta tasavvufi bir zümreyi de ifade etmektedir. Abdalan-ı Rum'un Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında fetihteki yardımları, Anadolu ve Balkanların İslamlaştırılmasındaki rolleri ve hanedanın meşruiyetini tahkim ve takviye etme hususundaki rolleri bilinmektedir. Dervişlerin hizmetlerine karşılık sultan, maiyetlerindeki dervişlerle birlikte yerleşip zaviyeler açmaları ve 'ayende ve ravendeye [gelene ve gidene]' hizmet ederek iskana yardımcı olmaları için bir kısım toprakları mülk olarak bağışlıyordu."

Turgut, 2018, s. 339-340.*

Osmanlı Devleti'nin iskân ve istimalet politikalarını sürdürmesine katkı veren sosyal yapılardan biri de Ahilik teşkilatıdır. Bu teşkilat, hem esnaf ve zanaatkârların dayanışmasını sağlamış hem de bölgedeki dinî ve askerî faaliyetlere destek vermiştir. Ahiyân-ı Rum adıyla da bilinen Anadolu Ahileri, fethedilen bölgelerde yeni idari teşkilatlar oluşturulduktan sonra toplumsal hayatı düzenlemiş, kurdukları tekke ve zaviyeler aracılığıyla bölgenin Türkleşmesine ve İslamlaşmasına önemli katkılar sağlamıştır.

Kaynak Ş

"Ahîlerin ve dervişlerin iskân faaliyetleri sonucunda Balkanlar'da İslâmiyet yayıldı. Özellikle uç bölgelerdeki ahîler, toprakların genişlemesinde, İslamlaşmada etkin görevler üstlendiler. Bu bakımdan Balkanlar'ın İslamlaşmasında derviş gruplarının ve ahîlerin oynadığı rol son derece önemlidir. Düzenli ve teşkilâtlı ordularla birlikte veya onlardan önce fetih hareketlerine çıkan bu organize gruplar, kendileri için elverişli mıntıkalara yerleşir, örnek yaşayışları ile karşı tarafı mânen fethederlerdi. Diğer taraftan Osmanlı padişahları Balkanlar'daki fetihlerde, ahî şeyhleri ile yakın temas halinde olurlardı. Ahî teşkilatları köylere kadar uzandıklarından, ticarette hâkim olmanın yanı sıra, kazanılan gelirlerle sosyal yardımlaşma müesseselerini kurarlardı. Bu esnada bir taraftan Balkanlar'da Osmanlı Devleti gelişmesini sürdürürken, diğer taraftan sivil ve askerî kurumlar, ahîlik gibi sivil ve dinî örgütler yerleşmelerini sağlamış olurdu."

Karaköse, 2017, s. 91.*

Anadolu'da kurulmuş bir kadın teşkilatı olan Anadolu kadınları (Bacıyân-ı Rum), Rumeli ve Balkanlardaki kadınların üretim ve karar süreçlerinde yer almalarına önemli katkılarda bulunmuştur (Görsel 2.24). Ayrıca bu teşkilat, Türk kültür ve geleneklerinin bu bölgelere taşınmasına ve nesiller boyu sürdürülmesine de aracılık etmiştir.



Görsel 2.24: Anadolu kadınları (Temsilî)

Kaynak T

"Baciyan-ı Rum'un bir kadın örgütlenmesi olması dolayısıyla, faaliyetlerini diğer faaliyetleri yanında kadınlar üzerinde yoğunlaştıkları bilinmektedir. Baciyan-ı Rum'un bir örgüt halinde tecessüm etmesi aynen Ahiyan-ı Rum gibi tamamen doğal sosyolojik gerekçelere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacının önderliğinde teşkilatlanarak örgücülük ve dokumacılık faaliyetine başlamak suretiyle ekonomik hayatta da yer aldıkları görülmektedir. Baciyan-ı Rum, Ahiyan-ı Rum'un yerine getirdiği temel fonksiyonlara paralel olarak aşağıda sıralanan fonksiyonları da yerine getirmekte oldukları anlaşılmaktadır. Ticaret ve sanat ahlakının yerleşmesindeki önemli katkıları olmuştur. Örgücülük ve dokumacılık sanat ve mesleğinin yerleşmesinde önemli katkıları olmuştur. Erkeklerle beraber askeri alanda, özellikle Moğol istilasında önemli katkıları olmuştur. Anadolu'ya göç ederek gelen kabileleri tekke ve zaviyelerde misafir ederek onların geldikleri yere uyum sağlamalarına ve yerleşmelerine ön ayak olmuşlardır. İslam dinini tebliğ etme ve tasavvufi geleneğin yaygınlaşması konusunda da görev almışlardır. Vatani hizmet yapan şehit ve gazilerin eşleri, kızları, anneleri veya kız kardeşlerini pazar yerlerinde istihdam etmeleri veya ürettiklerini ürünleri satmalarını sağlamışlardır. Kimsesiz ve yetim kız çocuklarını himaye etmeleri, onların eğitim ve evlenmelerine yardımcı olmaları, kimsesiz yaşlı kadınların bakımı gibi sosyal hizmetleri yerine getirmiş olmalarıdır."

Alyüz, 2022, s. 44-45, 49.*

Osmanlı Devleti'ndeki sosyal yapılar iskân ve istimalet politikalarını nasıl etkilemiştir? Örneklerle açıklayınız.

Osmanlı Devleti'nin uyguladığı iskân ve istimalet politikalarının avantaj ve dezavantajlarını aşağıdaki T cetvelinin ilgili alanlarına yazınız.

Avantajlar	Dezavantajlar

Yandaki karekod üzerinden Osmanlı Devleti'nin iskân ve istimalet politikasıyla ilgili etkileşimli videoya ulaşabilirsiniz.

Gelecek Derse Hazırlık

Sonraki derse gelmeden önce aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Grup arkadaşlarınızla birlikte Osmanlı Devleti'nin iskân ve istimalet politikası hakkında araştırma yapınız.
- Araştırma sürecinde güvenilir ve lisanslı yapay zekâ uygulamalarından birini kullanınız.
- Edindiğiniz bilgileri sayfa 170'teki tablonun ilgili alanına yazınız.

Araştırma sürecinizde aşağıdaki kurallara uymayı unutmayınız.

* Yapay zekânın kötüye kullanımından kaynaklanabilecek hukuki sorumlulukları araştırarak arkadaşlarınızla paylaşınız.
* Bilgi topladığınız genel ağ sitelerindeki dijital kimliğin ve kaynak uzantısının
* güvenilirliğini kontrol ediniz.
* Yapay zekâ uygulamalarını kullanırken veri güvenliği açısından kişisel bilgilerinizi paylaşmayınız.
* Uygulamaya girilen her komutun birer veri olarak genel ağda depolanacağını unutmayınız.
* Tasarladığınız ve yapay zekâ yoluyla oluşturacağınız ürün için ayrıntılı bir komut metni hazırlayınız.

Uygulayalım

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Osmanlı Devleti'nin fethettiği topraklarda kalıcı olabilmek için izlediği iskân ve istimalet politikalarıyla ilgili incelediğiniz kaynaklardan yola çıkarak aşağıdaki Tarihsel Kaynak Analiz Formu'nu doldurunuz.

Adı ve Soyadı: Numarası: Sınıfı:

TARİHSEL KAYNAK ANALİZ FORMU

İncelediğiniz tarihsel kaynaklardan yola çıkarak soruları cevaplayınız.

1. Verilen kaynaklar birinci elden ve ikinci elden kaynakların hangisine örnek gösterilebilir? Nedenini açıklayınız.

2. Bu kaynakların türü nedir?

3. Kaynakları yazan veya oluşturan kişinin/kişilerin bakış açısı kaynağa nasıl yansımıştır?

4. Bu kaynakların yanlılık ve yanıltıcılık durumları nelerdir?

5. Bu kaynaklar öğrendiğiniz konuya, yazdığınız metne veya yaptığınız tartışmaya ne gibi katkılar sağlamıştır?

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Gelecek derse hazırlık bölümünde oluşturduğunuz gruplarınızla yeniden bir araya geliniz.
- Yapay zekâ uygulamaları aracılığıyla ulaştığınız bilgiler ile derste öğrendiğiniz bilgileri doğruluk ve güvenilirlik açısından karşılaştırınız.
- Ulaştığınız sonuçları aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına yazınız.

Bilgilerin Doğruluğu	Bilgilerin Güvenilirliği

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek müzakere etkinliğini yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Öğretmeninizin rehberliğinde "Osmanlı Devleti'nin fethettiği topraklarda kalıcı olabilmek için izlediği politikaları ve bu politikaların uygulanmasında rol oynayan sosyal yapıların faaliyetleri" hakkında Sokratik tartışma başlatınız.
- Müzakere sürecinde ele aldığınız örnek olaylar üzerinden bu politikaların başarıya ulaşmasında insanlara adil davranmanın gereği ve önemini vurgulamayı unutmayınız.
- Belirlenen konuyla ilgili diğer gruplara sorular sorunuz (Bu soruların açıklama, varsayım, neden-sonuç, kanıt, görüş, bakış açısı ve öneri bildirmek ya da önceki soru ya da konuyla ilgi kurmak amacıyla oluşturulabileceğini unutmayınız.).
- Diğer gruplardan size yöneltilen sorulara gerekçeli cevaplar üretiniz.
- Grupların sorularını ve cevaplarını dikkatlice dinleyerek karşılaştırınız.
- Müzakere sırasında diğer grupları kendi görüşünüzün doğruluğuna ikna etmeye ve konuya ilişkin farklı görüşlerinizi birbiriyle uzlaştırmaya çalışınız.
- Tartışma sonucunda ulaştığınız çıkarımları arkadaşlarınızla paylaşınız.

Müzakere sürecinizin sayfa 171'deki gözlem formu ile değerlendirileceğini unutmayınız.

Değerlendirelim

Müzakere Gözlem Formu

Tarih:

Sınıf:

Grup Adı: **Grup Üyeleri:**

Öğrencinizin çalışmasını aşağıdaki ölçütlere göre "Evet", "Kısmen" ya da "Hayır" kutucuklarını işaretleyerek değerlendiriniz.

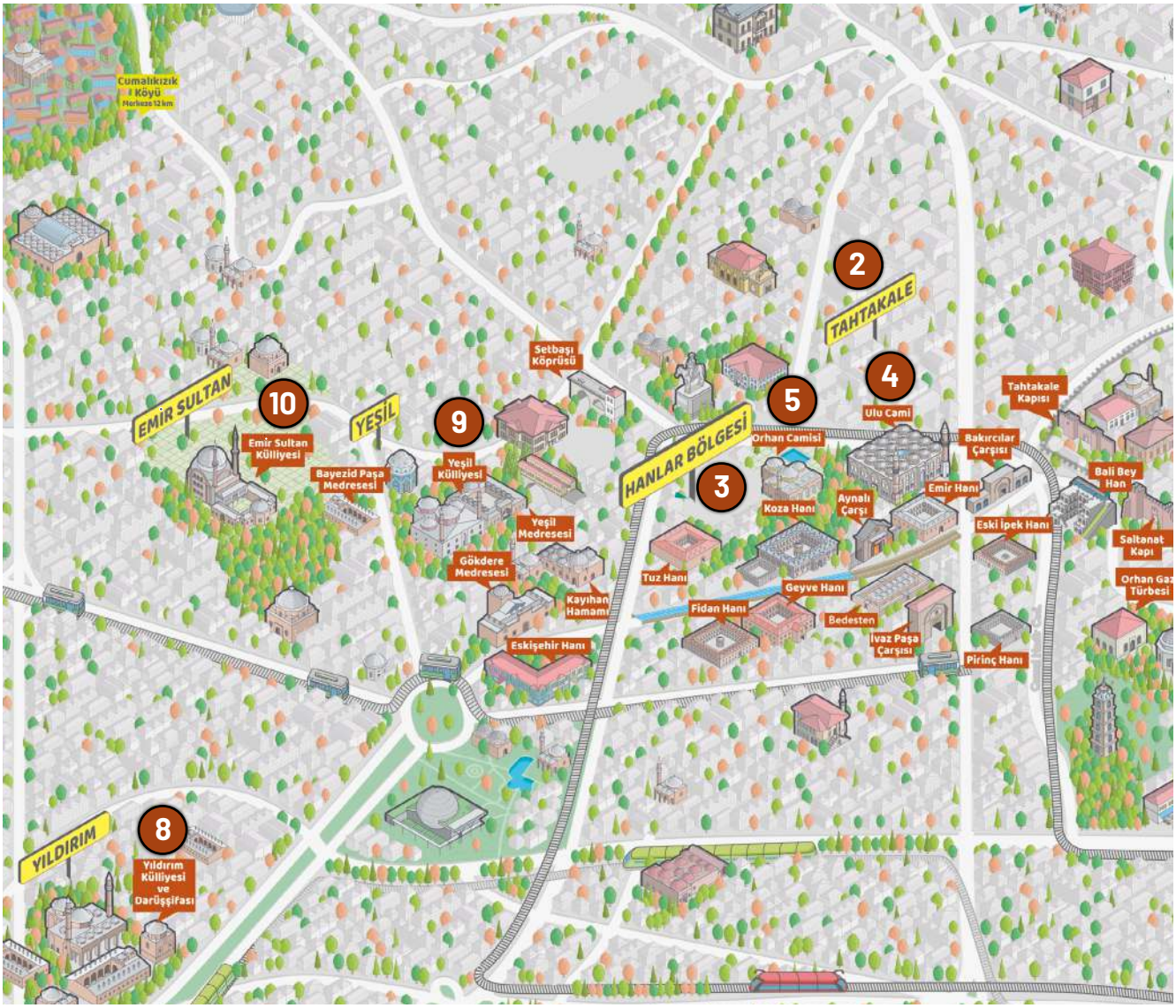
No.	Değerlendirilecek İfadeler	Evet	Kısmen	Hayır
1.	Grubun soruları Osmanlı'nın iskân ve istimalet politikalarını sorgulamaya yönelikti.			
2.	Grubun soruları neden-sonuç ve kanıt unsurlarını içermekteydi.			
3.	Grubun cevapları gerekçelere ve kaynaklara dayandırıldı.			
4.	Grup üyeleri farklı görüşleri açık ve tarafsız şekilde değerlendirdi.			
5.	Grup üyeleri görüşlerini ikna edici açıklamalarla destekledi.			
6.	Grup üyeleri kaynaklardaki sınırlı bilgileri belirledi.			
7.	Grup üyeleri tarihsel kaynaklardaki farklılıkları analiz etti.			
8.	Grup üyeleri müzakere sürecinde Osmanlı'nın bu politikaları uygularken kalıcı olmayı hedeflediğine odaklandı.			
9.	Grup üyeleri müzakere sürecinde bu politikaların uygulanabilir olup olmadığını irdeledi.			
10.	Grup üyeleri müzakere sürecinde Osmanlı'nın politikalarına dair çıkarımlara ulaştı.			
11.	Grup üyeleri ulaştıkları çıkarımları farklı bakış açılarını dikkate alarak ifade etti.			
12.	Grup üyeleri ulaşılan çıkarımları açık ve anlaşılır şekilde sundu.			
13.	Tartışma sürecinde politikaların uygulanabilirliğini irdeledi.			

Ek Gözlemler ve Notlar

2.5. OSMANLI DEVLETİ'NİN İLİM VE İRFAN GELENEĞİ

Düşünelim

Haritayı inceleyerek soruları cevaplayınız.



Görsel 2.25: 1326-1451 yıllarında Osmanlı Devleti'nin Bursa'da inşa ettiği tarihî eserleri içeren kroki

Pusula, Bursa'nın kuzey ve güney doğrultusunu gösterir şekilde konumlandırılmıştır.

1. Kale İçi
2. Tahtakale
3. Hanlar Bölgesi
4. Bursa Ulu Cami
5. Orhan Bey Külliyesi
6. Hüdavendigâr Külliyesi
7. Muradiye Külliyesi
8. Yıldırım Külliyesi
9. Yeşil Külliyesi
10. Emir Sultan Külliyesi



1. *Osmanlı Dönemi'ne ait Bursa şehir krokisi üzerinden Osmanlı şehirlerinin özelliklerine dair hangi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Açıklayınız.*

2. *Krokideki hangi tarihî yapılar o dönemin ilim ve irfan geleneğinin oluşmasında etkili olmuş olabilir? Neden böyle düşündüğünüzü açıklayınız.*



Keşfedelim

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

1. *Tabloda verilen kavramların anlamlarına dair yürüttüğünüz tahminleri ilgili alanlara yazınız.*
2. *Tanımladığınız kavramlarla ilgili bilmeceler üreterek ilgili alanlara yazınız ve bu bilmeceleri birbirinize sorarak tanımlarınızın doğruluğunu kontrol ediniz.*

Kavram	Anlamı	Bilmece
Medrese		
İlim		
Vakıf		
Âlim		
İrfan		
Müderris		
Bedesten		
Külliye		

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Osmanlı Devleti'nin ilim ve irfan geleneğinin oluşmasında şehir, kurum ve şahsiyetlerin etkileri ile ilgili verilen metin ve kaynaklardan yararlanarak soruları cevaplayınız.

Osmanlı belgelerinde şehir kavramı "cuma kılınır ve pazar kurulur yer" şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanıma göre Osmanlı şehirlerinin merkezinde bir cuma camisi (ulu cami) ve haftanın belirli günlerinde kurulan pazarlar bulunur. Oğuzların Kayı boyuna mensup konargöçer bir Türkmen topluluğu olan Osmanlılar, Kuruluş Dönemi'nden itibaren yerleşik hayata geçmeye yönelik bir yapı oluşturmuş, şehre ve şehirleşmeye büyük önem vermiştir. Osmanlı taşra teşkilatının ana birimleri olan sancak, kaza ve nahiyeler, o dönem için şehir ve kasaba olarak kabul edilir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında Doğu Roma'dan fetih yoluyla alınan şehir ve kasabalar iskân politikaları ve imar çalışmaları ile Türk-İslam kimliği kazanmıştır. Daha önce Türkiye Selçuklularının ve Anadolu beyliklerinin hâkimiyetinde olan bazı şehirler ise Türk-İslam kimliğini kazanmış olarak Osmanlı şehrine dönüşmüştür. Bu bakımdan Osmanlı şehir geleneği, Türkistan ve Doğu Roma'nın yanı sıra özellikle Selçuklu şehir geleneğinin taşıyıcısı olmuştur. Örneğin Bursa ve Edirne, Doğu Roma'dan alındıktan sonra birer Osmanlı şehrine dönüşmüş; Kütahya, Amasya ve Konya ise Türkiye Selçuklularından ve Anadolu beyliklerinden getirdikleri mirasla birlikte Osmanlı kimliğini kazanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde şehirleşme anlayışı sürekliliği koruma üzerine şekillendirilmiştir. Osmanlılar fethettikleri şehirlerde demografiyi değiştirmemiş, kurumsal yapıyı bozmamış, mimari eserleri tahrip etmemiştir. Yeni bir şehir inşa etmek yerine var olanı onarmayı ve şehirlere Türk-İslam kimliği kazandırmayı hedeflemişlerdir. Gerek Selçuklular gerekse Türk beylikleri, hâkim oldukları şehirlerde cami, medrese, imaret, kütüphane, darüşşifa gibi vakıf müesseseleri kurarak dinî, ilmî ve sosyal hayatı desteklemiştir. Selçuklu Dönemi'ndeki ilim hayatı, bir vakıf müessesesi olan medreseler çevresinde gelişmiştir. Osmanlılar da bu geleneği sürdürerek yeni fethettikleri şehirlerde medreseler inşa etmiş ve kurumsal kültürün devamlılığını sağlamıştır.

Kaynak A

"Her medeniyet, fethedilen bir diyarda, oraya kendi ruhunu yansıtmak için kendi 'alâmet-i fârikası' olan yapılar inşa eder. Böylece her şehrin yapısında, onu inşa eden insanların 'ruhu' vardır. Bu yapılar, İslâm medeniyeti için düşündüğümüzde cami, medrese ve çarşıdır. Bu üç merkezî yapıya çeşmeleri, hanları, hamamları, tekke ve dergâhları ve o medeniyetin hayat algısına ve estetik duyarlılığına göre yapılmış sokakları ve evleri ekleyebiliriz. Bir şehir, işte bütün bunlarla bir 'kimlik' kazanır ve 'bizim şehrimiz' olur."

Özçelik, 2013, s. 13.*

1. ***Osmanlı şehirlerinde süreklilik sağlanmasının kazanımları neler olabilir? Açıklayınız.***

2. ***Osmanlı Devleti'nde cami, medrese ve çarşının ön plana çıkması şehirlere nasıl bir kimlik kazandırmış olabilir? Açıklayınız.***

Osmanlı şehirlerinin temel yerleşim birimi, genellikle yüksekte konumlanan ve surlarla çevrilen kale içi adlı alanlardır. Osmanlılar, fethettikleri şehirleri kale içinin dışında kalan ve tahtakale (tahte'l-kal'a) adı verilen yerlere yeni iskân alanları kurarak genişletmiştir. Kale içinde bir caminin yanı sıra Osmanlı sarayı ve saray teşkilatının evleri bulunur. Bununla birlikte yeni iskân edilenlerin ve -şehir barışla fethedildiyse- gayrimüslim ahalinin evleri ve iş yerleri de kale içinde yer alır. Ancak burası sınırlı bir alan olduğu yeni gelenlerin bir kısmı kale dışına ve etrafına yerleştirilir. Kale kapılarının yakınlarına bir -şehir büyükse birden fazla- bedesten, bedestenin yakınına hanlar, hanların yakınına ise çarşılar yapılır. Şehir merkezleri zamanla kale içinden dışına, bu ticari alanlara kayar. Bu alanların yakınlarına bir ulu cami (cuma camisi) ile külliyeler ve imaretler inşa edilir (Görsel 2.26, 2.27). Külliyelerin çevresine ise Osmanlı ahalisinin yerleştiği mahalleler kurularak yarı açık veya tam açık planlı Osmanlı şehirleri oluşturulur.



Görsel 2.26: 1399-1400 yılları arasında Yıldırım Bayezid tarafından yaptırılan Bursa Ulu Cami



Görsel 2.27: Yıldırım Bayezid Dönemi'nde (1389-1402) inşasına başlanan, 1410'de Musa Çelebi'nin himayesinde tamamlanan Kütahya Ulu Cami

Kaynak B

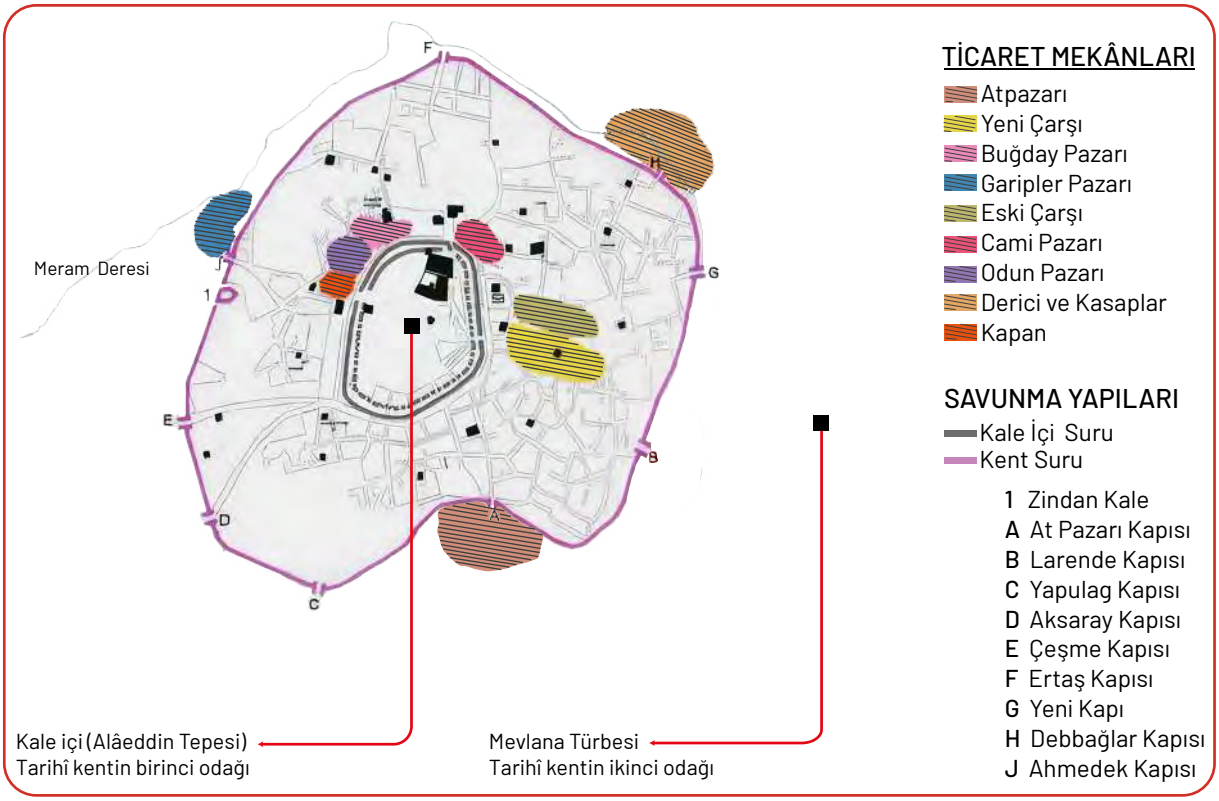
"Bursa ve Edirne (...), fetih anında var olan bu şehirlerin Kaleiçi bölgeleri, fetihten sonra vergi vermeyi kabul eden gayrimüslim nüfusa bırakılmıştır. Bu bölgede sadece boş kalan mülkler Osmanlı ahalisine tahsis edilmiştir. Yeni gelen nüfus ise kale dışına örneğin Bursa'da Tahtakale olarak adlandırılacak mahalle yani şehrin kuzeyine doğru yerleşmeye başlamıştır. Bursa şehri bir taraftan bu genişlemeyi yapıp Orhan Gazi külliyesi ve daha sonra Ulucami ve çarşılarla şehir merkezini oluştururken diğer taraftan Hüdavendigar ve Muradiye külliyeleri ile Batı tarafına, Yıldırım Bayezid ve Çelebi Mehmet külliyeleri ile Doğu yönüne doğru genişlemiştir."

Uğur, 2015, s. 294-295.*

Fetihlerin ardından Osmanlı kimliği kazanan şehirler neden külliyelerin etrafında şekillenmiştir? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Osmanlı Devleti'nde şehirleri büyütüp yerleşimi artırmanın ve ilim merkezleri kurmanın temel mekanizmasını külliyeler oluşturmuştur. Yeni yerleşim yerleri bu yapıların etrafında şekillenmiş ve genişlemiştir. Külliye bünyesinde bulunan cami, medrese, kütüphane, imaret, darüşşifa, han, hamam, mezarlık, çarşı, çeşme gibi yapılar ve bunları birbirine bağlayan yollar, çevredeki yeni yerleşim yerlerinin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde organize edilmiştir. Bu geniş yapılar topluluğunun etrafına külliyede istihdam edilen insanların ve yeni iskân edilen ailelerin yaşadığı mahalleler kuruldukça şehirler de büyümüş ve gelişmiştir. Ticari açıdan canlanan şehirlerde külliye bünyesindeki medreseler aracılığıyla zamanla dinî ve ilmî bir ağ oluşmuş ve şehirler aktif birer ilim merkezi hâline gelmiştir. Medreselerde eğitim gören kişiler başta müderrislik ve kadılık olmak üzere ilmiye ve kalemiye sınıfının çeşitli kademelerinde görev yapmıştır. İlmiye sınıfına mensup kimseler şehirlerdeki okuryazar nüfusun ileri gelenlerini oluşturmuştur.

Kaynak C



Karamanoğulları Dönemi'nde (XIV. yüzyıl) Konya şehir planı

Kaynak C'ye göre Konya, Türkiye Selçukluları ve sonrasındaki Karamanoğulları Dönemi'nde surlarla çevrili olan kale içindeki çarşı ve pazarların çevresinde genişlemiştir. Şehirde surlardan dışarıya açılan dokuz adet kapı vardır. Bu kapılardan üçünün yakınında derici ve kasaplar, At Pazarı ve Garipler Pazarı bulunmaktadır.

Buna göre Osmanlı Beyliği Konya'yı aldıktan sonra bu mekânsal dağılımda ne gibi değişiklikler yapılmış olabilir? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Kaynak Ç

"Orhan Gazi, başta İznik ve Osmanlı Beyliği'nin merkezi Bursa olmak üzere birçok yerde vakıf eserler tesis ettirdi; 1339-1340'ta Bursa'da kalenin doğu tarafında cami (Orhan Camii), imaret, medrese, hamam ve kervansaraydan oluşan bir külliye yaptırdı. Bursa'nın çehresini değiştiren bu bina grupları şehrin merkezini teşkil etti. Alâeddin Bey, Çoban Bey, Hoca Nâib gibi adlar taşıyan yeni semtler bu devirde kuruldu. Bundan sonraki dönemlerde gelişmesi daha da hızlanan şehrin başka kesimlerinde padişahlar, hânedan mensupları ve diğer ileri gelenler sayesinde zengin vakıfların tahsis edildiği birçok ticarî ve dinî merkez oluşmaya başladı. Bunlar Yıldırım, Emîr Sultan, Sultan Mehmed (Yeşil) gibi yeni bölgelerin ve mahallelerin kurulmasını sağladı."

Şahin, 2010, s. 447.*

1. *Osmanlı şehirlerinin külliye, medrese, darüşşifa, imaret, tekke gibi kurumların etrafında şekillenerek gelişmesi şehrin ilmî ve kültürel hayatını nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.*

2. *İlim merkezi niteliği taşıyan bir şehir planı tasarlayınız ve bu planı aşağıda bırakılan boş alana çiziniz.*

Osmanlı şehirlerinde mekân planlaması yapılırken külliye ve mahallelerin yanı sıra çarşılara da büyük önem verilmiştir. Bu alanlar bedestenlerden, hanlardan ve esnaf ile zanaatkârların dükkânlarının bulunduğu açık, kapalı ya da uzun çarşılardan oluşmaktadır. Bedesten, han ve çarşılardaki dükkânlardan bazıları kişilerin mülkiyetinde olsa da büyük bölümü çeşitli alanlarda hizmet veren vakıflara aittir. Vakıflara ait bu dükkânlar, bir cami ya da külliye inşa edilirken hayır kurumlarına gelir getirmek amacıyla onlarla birlikte inşa edilmiştir. Dolayısıyla bazı dükkânların mülkiyeti ve geliri, genellikle yakınlardaki bir külliyeye, camiye, mahalle mescidine ya da imarete vakfedilmiştir. Bursa'daki Emir Hanı'nın Orhan Gazi Camisi ve Külliyesi'ne, İpek Hanı'nın da Yeşil Cami ve Külliyesi'ne vakfedilmiş olması bu uygulamaya örnektir (Görsel 2.28). Şehirdeki ticari faaliyetlerin yürütüldüğü çarşı ve pazarlar, hem halkın ihtiyaçlarının karşılanmasında hem de ekonomik hayatın canlanmasında önemli rol oynamıştır. Ayrıca bu mekânlardan elde edilen vakıf gelirleri şehrin imarında ve altyapı hizmetlerinde kullanılmıştır. Bir başka deyişle şehirler, kendi kurumlarını kendi mali kaynaklarıyla beslemiş ve ayakta tutmuştur. Bu nedenle vakıflar, şehrin en önemli kurumsal mekanizmalarından biridir. Osmanlı şehirlerindeki bedesten, han ve dükkânların yanı sıra bunların gelirleriyle hizmet veren külliye, medrese, cami, mescit, imaret gibi kurumların tamamı vakıf mülkidür.



Görsel 2.28: Emir Hanı, Bursa

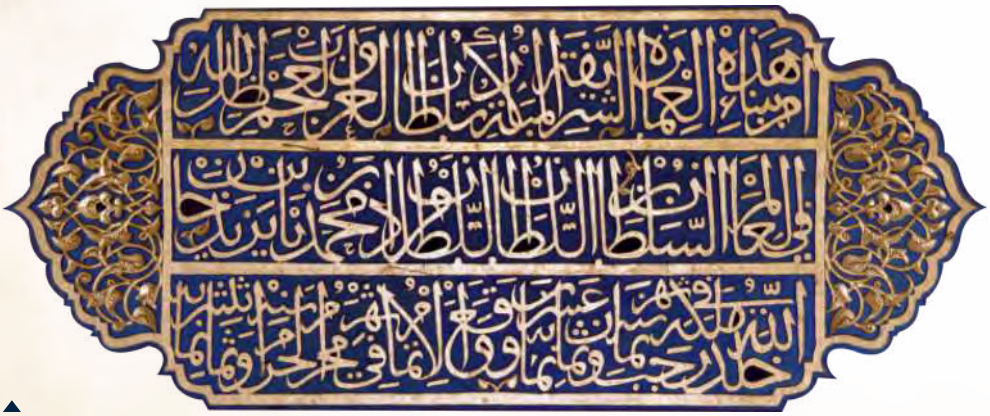
Osmanlı şehirlerinde ticari faaliyetlerin yürütüldüğü hanlar ve bedestenler ile vakıf kurumları arasındaki ilişkiyi üç cümleyle açıklayınız.

Vakıf gelirlerinin yeterli ve sürekli oluşu, bu kurumların verdiği hizmetlerin uzun yıllar boyunca devam etmesini sağlamıştır. Vakıf gelirleri aracılığıyla işletilen çarşı ve hanlara Bursa'daki Hanlar Bölgesi örnek gösterilebilir.



Hanlar Bölgesi krokisi, Bursa

Bir vakıf eseri yaptırıp halkın hizmetine sunan kişiler, bu eserin kim tarafından, ne zaman ve hangi amaçla yapıldığını vakıf eserinin kitabesine yazdırmış; buradan elde edilecek gelirleri düzenlemek için de vakfiye senedi hazırlamıştır.



Muradiye Camisi'nin kitabesi, Bursa

XV. yüzyılda Sultan II. Murad'ın inşa ettirdiği Muradiye Külliyesi'nde yer alan Muradiye Camisi'nin kitabesinde günümüz Türkçesiyle "Bu şerefli ve mübarek imaretin yapılmasını Arap ve Acem'in Sultanı ve Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olan Sultan oğlu Sultan Bayezid Han oğlu Mehmed oğlu Sultan Murad -Allah mülkünü daim etsin- mayıs ayında sene 1425'te emretti. Tamamlanması Aralık 1426'da gerçekleşti." yazmaktadır.

Bilgi Görseli 2.3: Osmanlı Devleti'ndeki bazı vakıf kurumları ve özellikleri

Osmanlı şehirlerindeki dinî, sosyal ve kültürel ihtiyaçlar vakıflar aracılığıyla karşılanmıştır. Bursa'daki Muradiye Külliyesi; cami, medrese, hamam, imaret, çeşme ve Sultan II. Murad'ın türbesinden oluşmaktadır. Haziresine birçok şehzade ve saray mensubu defnedildiğinden külliyenin alanı zamanla genişlemiştir. Külliye bünyesindeki bu yapılarla dinî, ilmî ve sosyal alanlarda hizmetler vermiştir.



Muradiye Camisi'nin dışarıdan görünümü, Bursa



Muradiye Camisi'nin içeriden görünümü, Bursa

Osmanlı Devleti'nde her şehirde irili ufaklı yüzlerce vakıf kurularak ihtiyaç sahiplerine, yolculara, hastalara, yaşlılara vb. yardım edilmiş, ilim ve irfan ehlinin faaliyetlerini devam ettirmesi sağlanmıştır. Örneğin Yıldırım Külliyesi bünyesindeki Yıldırım Darüşşifası'nda hem hastalar tedavi edilmiş hem de usta-çırak ilişkisi ile tıp eğitimi verilmiştir. Bu darüşşifa ilk Osmanlı darüşşifası olarak kabul edilir. Bulunduğu bölgeye de adını veren Yıldırım Külliyesi, 1391-1395 yılları arasında Yıldırım Bayezid'in himayesinde inşa edilmişir.



Yıldırım Külliyesi'ndeki cami, medrese ve türbe, Bursa

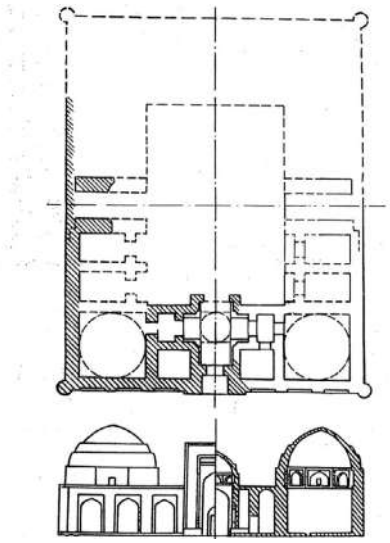


Yıldırım Külliyesi'ndeki darüşşifa, Bursa

Bir vakıf kuracak olsaydınız bu vakıfta hangi hizmetleri verirdiniz ve vakfiyesine ne yazdırırdınız? Gerekçeleriyle açıklayınız.

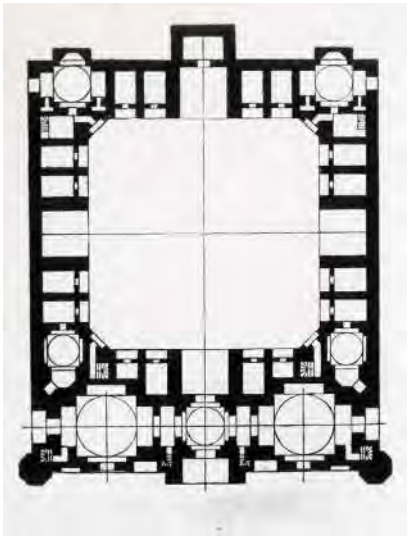
Medreseler, ilmî çalışmalarda uzmanlaşmak isteyen öğrencilere eğitim veren kurumlardır. Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklular dönemlerinde birçok medrese kurulmuştur. Türkiye Selçukluları Dönemi'nde ise Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yeni medreseler açılmış ve eğitim faaliyetlerine hız verilmiştir. Ayrıca bu dönemde inşa edilen camiler, imaretler, tekkeler ve darüşşifalar yoluyla şehirlerdeki dinî, sosyal ve kültürel hayatın gelişmesi sağlanmıştır. Mekânsal olarak ayrı ayrı fakat birbirine yakın yıllarda inşa edilen medreseler yoluyla eğitim hayatında süreklilik sağlanmış ve belli bir kültür ortamı oluşturulmuştur. İlk Türk-İslam devletlerinin başlattığı bu faaliyetler Osmanlı Dönemi'nde de devam ettirilmiştir. Osmanlılar, ilmî, sosyal ve kültürel kurumları bünyesinde toplayan külliyeleri daha sistemli bir yapı olarak organize etmiştir.

Kaynak D



Karahanlı Hükümdarı Tamgaç Buğra Han İbrahim, 1066'da Semerkand'da kendi adıyla anılan bir medrese yaptırmıştır. Medresenin vakfiyesine göre vakıf gelirleriyle dinî ilimler öğretilmiştir. Bir külliye içinde bulunan dikdörtgen planlı bu medresenin dört köşesinde kubbeli büyük odalar bulunmaktadır. Yapının iki tarafı boyunca öğrencilerin kaldığı odalar vardır.

Kaynak E



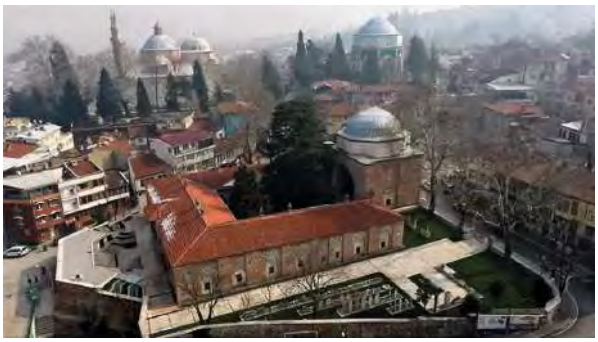
İran'ın Horasan şehrinde bulunan ve günümüze yalnızca kalıntıları ulaşan Hargird Medresesi, Büyük Selçuklu Dönemi'nde, 1087'de inşa edilmiştir. Avlulu ve eyvanlı medreselerin bilinen en eski örneklerinden biridir. Dikdörtgen planlı bu medresedeki eyvanlı girişin iki yanında kubbeli büyük odalar bulunmaktadır. Avlunun kuzey ve güney doğrultusunda öğrencilerin kaldığı odalar vardır.

Kaynak F



Konya'daki Sırçalı Medrese, Türkiye Selçuklu Emîri Bedreddin Muslih tarafından 1243'te yaptırılmıştır. Dikdörtgen planlı, iki eyvanlı ve iki katlı bu medresenin üç yönden revaklı açık bir avlusu vardır. Giriş kapısının karşısındaki ana eyvanın iki yanında derslik olarak kullanılan kubbeli iki büyük oda bulunmaktadır. Öğrencilerin kaldığı odalar ise avlunun iki yanında sıralanmıştır.

Kaynak G



Bursa'da 1414-1424 yılları arasında I. Mehmed'in yaptırdığı Yeşil Külliyesi'nin bir parçası olan Yeşil Medrese, dikdörtgen planla inşa edilmiştir. Medresenin eyvanlı giriş kapısının karşısında büyük kubbeli bir ana eyvan vardır. Derslik olarak kullanılan bu alan, esas binanın dışına taşmaktadır. Avlunun iki tarafında önü revaklı öğrenci odaları bulunmaktadır.

Kaynaklarda verilen Karahanlı, Büyük Selçuklu, Türkiye Selçuklu ve Osmanlı medreselerinin benzer ve farklı özelliklerini yazınız.

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Anadolu'daki ilmî çalışmalar iki koldan beslenmiştir. Bu kollardan ilki Maveraünnehir, İran ve Irak üzerinden gelen doğu kolu; diğeri ise Endülüs, Kuzey Afrika, Mısır ve Şam üzerinden gelen güney koludur. Bu iki güzergâh üzerinden hem Anadolu'ya çok sayıda âlim gelmiş hem de eğitimlerini tamamlamak isteyen öğrenciler bu yerlere gitmiştir. Farklı ilimler öğrenmek veya başka hocalardan da ders almak isteyen öğrencilerin büyük bölümü eğitimlerini tamamladıktan sonra Anadolu'ya dönmüş, bazıları ise gittikleri ülkelerde kalmıştır. Ayrıca özellikle Alâeddin Keykubad Dönemi'nde Moğol istilasından kaçan ve İslam coğrafyasının farklı bölgelerinden gelen öğrenciler için Anadolu şehirleri birer ilim merkezi olmuştur. Kösedağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'da başlayan İlhanlı hâkimiyeti döneminde Anadolu ile Türkistan ve İran coğrafyaları arasındaki ilmî etkileşim daha da artmıştır.

Aşağıdaki dilsiz harita üzerinde Osmanlı ilim ve irfan geleneğinin şekillenmesine kaynaklık eden önemli devlet, bölge ve şehirlerin yerlerini işaretleyerek isimlerini yazınız ve her birini farklı renklerde boyayınız.



Harita 2.8: Dilsiz harita

İlk Osmanlı şehirlerinin kurulmasından itibaren Osmanlı Devleti'nde ilim ve irfan geleneğinin korunmasına büyük önem verilmiş ve ilmî çalışmaların sürdürülmesi için yeni kurumlar açılmıştır. Orhan Gazi Dönemi'nde ilk Osmanlı medresesi olarak kurulan İznik Orhaniye Medresesinin ardından başta Bursa ve Edirne olmak üzere yeni fethedilen şehirlerdeki külliyelerin içinde medreseler yapılmıştır. Sadece Orhan Gazi Dönemi'nde Osmanlı topraklarında on medrese inşa edilmiştir (Görsel 2.29).



Görsel 2.29: Süleyman Paşa Medresesi, İznik

Grigorios Palamas (Grigoryos Palamas) (1296-1359)
Dönemin Selânik başpiskoposudur. Esaret yıllarında yazdığı mektuplarda Orhan Bey Dönemi'ndeki Bursa ve Bursa'daki ilmî ortam hakkında bilgiler vermiştir.

Kaynak Ğ

"Palamas 1354'de İstanbul'a giderken Osmanlı birliklerine esir düştü ve Bursa'da bulunan Orhan Gazi'nin yanına götürüldü. Takdimden önce, kendi anlatısıyla Şehzade İsmail ile teolojik konularda tartıştı. Palamas'ın ifadesiyle Şehzade İsmail, (...) tartışmada son derece dostça davrandı. Tartışmada tercümanlığı ise aynı zamanda Orhan Gazi'nin özel hekimliğini yürüten Taronites yaptı. Orhan Gazi, Palamas kendine takdim edilince Osmanlı Beyliği uleması ile Palamas arasında bir münazara tertip edilmesini istedi. Münazarada Palamas, ulema, bazı beyler ve münazaraya başkanlık eden Balaban (Palapanis) adlı bir kişi hazır bulundu. (...) Özellikle dikkat çekilmesi gereken bir nokta şu ki, buradaki münazara talebi, üslubu ve içeriği sadece savaşçı değil, kendine güvenen bir kültürün ifadesidir."

Fazlıoğlu, 2017, s. 13-14.*

Kaynak H

"Osmanlı Beyliği'nde ilk medrese olarak Orhan Gazi'nin 1331'de kurduğu, İznik Orhaniyesi adını da taşıyan İznik Medresesi gösterilir. (...) Bu medreseye önce (...) eserleriyle tanınmış âlim Dâvûd-i Kayserî, ardından Tâceddin-i Kürdî, Alâeddin Ali Esved müderris olarak tayin edildi. 1326'da Bursa'nın fethinden kısa bir süre sonra Orhan Gazi, manastırdan çevrildiği için Manastır Medresesi olarak da bilinen Orhan Gazi Medresesi'ni kurarak vakıflar tahsis etti. I. Murad, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed, II. Murad ve bunların devlet ricâlinin yaptırdığı yirmi bir medrese ile Bursa cazip bir ilim merkezi oldu. Bursa'daki ilim ve medrese hayatı önemini kaybetmemekle birlikte 1361'de Edirne'nin fethiyle medrese tarihinde yeni bir safha açıldı. Burada Çelebi Mehmed devrinde iki, II. Murad döneminde dokuz yeni medrese tesis edildi."

İpşirli, 2003, s. 327.*

Kaynak I

"(...) Osmanlılardan önce Selçuklular devrinde, daha eski devirlerde gerek İran'da ve gerek Anadolu'da ilim kurumları ve bu kurumları besleyen bilginler vardı ve Osmanlı devleti kurulduğu zaman Anadolu'daki bu kurumlar, hocaları, öğrencileriyle birlikte, yavaş yavaş bu yeni devlete geçmiştir. (...)
Orhan Bey'in bu ilk medresesi, daha önce Selçuklular devrinde açılmış olan medreselerin, gerek bina ve gerek öğretim bakımından, bir devamından başka bir şey değildir. (...)
İznik (Nikaia) medresesinin, eski devirlerde Hıristiyanlık akaidinin tartışma ve dini meclislerin toplanma merkezi olan, bu şehre verdiği ilmi mevki ve önem, hiç şüphesiz, uzun müddet sürmüştür; hatta sufî ulemadan Antakyalı Abdürrahman-ül-Bistamî (ölm. 858=1454) (...) İznik şehri için bilginler yuvası demiştir. (...)
Mehmet I. zamanında ansiklopedik eserlere rağbet başladığını ve mesela Zekeriya el-Kazvinî'nin tanınmış eseri olan Acaib-ül-mahlûkat'ın Rükneddin Ahmet adında bir zat tarafından ilk çevirisi yapılmış ve Çelebi Sultan Mehmet'e takdim edilmiş olduğunu biliyoruz. (...) Bu çeviride belki ilk defa olarak arzın yuvarlak olduğu Osmanlı-Türk eserlerine geçmiştir."

Adıvar, 1982, s. 15-29.*

1. Kuruluş Dönemi'nde Osmanlı şehirlerindeki ilmî faaliyetlerin gelişmiş olmasının nedenleri neler olabilir? Açıklayınız.

2. Kuruluş Dönemi'nde Osmanlı şehirlerindeki ilmî faaliyetleri açıklayan üç cümle yazınız.

Kaynak İ



Haliliye Medresesinin dışarıdan görünümü, Amasya



Haliliye Medresesinin avludan görünümü, Amasya

I. Mehmed'in Amasya beylerbeyi olarak tayin ettiği Halil Paşa'nın 1415'te yaptırdığı Haliliye Medresesi, Kuruluş Dönemi'nde inşa edilen Osmanlı medreselerinden biridir.

İlk Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Dönemi'nde de medreselerin yanı sıra cami ve mescitlerde eğitim verilmeye devam edildi. Bu dönemde müderrisler bir kürsü veya rahle üzerine yerleştirdikleri kitaplardan ya da bu kitaplarla ilgili şerhlerden yararlanarak derslerini işlerdi. Derslerde bu kitaplardaki metinler kelime kelime okunur ve Türkçe'ye tercüme edilirdi. Öğrenciler müderrisin önünde yarım halka şeklinde oturur, önlerindeki metinlerden müderrisin anlattıklarını takip ederdi. Gerekli gördükleri yerlerde not alırlar ve öğretmenlerine sorular sorarlardı. Önemli konularda kritik görülen bazı metinler öğrenciler tarafından ezberlenirdi. Karmaşık konuların anlaşılması ve çözümlenmesi için metinlerle ilgili şerh ve derkenarlardan da yararlanılırdı.

Kaynak J

"Medreselerde eğitim dili Arapça'ydı. Arap olmayan talebelere önceleri Arapça öğretilirken dersler kendi dillerinde anlatılırdı. Talebeler ilerledikten sonra genellikle Arapça ders verilirdi. En önce Arapça'nın grameri ve kelime bilgisi (lügatı) öğretilirdi. Arapça diğer ilimleri anlamanın anahtarı olduğu için, Arapça ile ilgili ilimlere âlet ilimleri denirdi. Talebeler Arapça'nın gramerini öğrendikten sonra dinî ilimler ve dinî ilimlere yardımcı olan "cüziyyat" adı verilen mantık, felsefe, edebiyat, hesab, hendese, tıb, astronomi gibi ilimler okurlardı. Daha ileri derecede metinlere ise az sayıda kişi başvururdu. (...)

Şunu da ilâve etmek gerekir ki, Yıldırım Bayezid-II.Murad devirlerinde Osmanlılar'daki ilmî seviye, Fatih devrinden hiç de aşağı değildi. Bu devrin âlimlerinden Kadı-zâde Şemseddin el-Fenarî, Hoca Paşa, Ahmedî, Bedreddin el-Simavî, Ahmed-i Dâî, Fatih devri alimlerinden daha orijinal ilmî kimliğe sahiptiler. Eserleri de buna şehâdet eder. Yine Osmanlı ülkesine gelen Mecdeddin el-Firuzâbâdî, Şemseddin el-Cezerî, Abdurrahman el-Bistamî, İbn Arabşah sahalarının en yetkili âlimleriydi."

Şeşen, 2002, s. 262-270.*

Kaynak K

"Yıldırım Bayezid ve sonrası dönemde Osmanlı medreselerinde verilen yüksek ve kaliteli eğitim, bilhassa Bursa ve Edirne'nin birer cazibe merkezi haline gelmesi ve dışarıdan pek çok talebenin ilim öğrenme gayesiyle bu şehirlere gelmesiyle neticelenmiştir. Medrese sisteminin iyice yerleşmesiyle birlikte derece ve sınıf itibariyle bir hiyerarşi de oluşmuştur. Yeni Platonculuk akımının kurucusu meşhur filozof Georgios Gemistos Plethon (1360-1452) muhtemelen 1380'lerde Bizans'tan 'kaçarak', felsefe bilgilerini derinleştirmek amacıyla Yıldırım Bayezid devrinin sonlarına doğru Osmanlı başkentine gelmiştir. (...)

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde kurulan medreselerin çok yönlü ve iyi eğitim veren kurumlar olarak güçlü bir cazibe merkezi haline gelmelerinde bu kurumlarda görev yapan müderrislerin devrinin en önemli medreselerinde eğitim gördükten sonra gelip burada çalışmalarının büyük payı vardı. (...)

İznik Medresesi'nin açılışından sonra Arapça ve Farsçadan Türkçeye bir tercüme hareketi başlamıştır. I. Murad devrinin sonlarında, Osmanlı medreselerin sayısının artmasıyla başlayan bu tercüme hareketi II. Murad döneminde zirveye ulaşacaktır."

*Şahin, 2023, s. 297-298.**

1. ***Medreselerde eğitim alan ve eğitim veren kişiler Osmanlı şehir hayatının şekillenmesinde nasıl bir rol oynamış olabilir? Açıklayınız.***

2. ***Kaynaklarda "Osmanlı Devleti'nde Kuruluş Dönemi'nden itibaren ilim ve irfan hayatına büyük önem verilmiştir." yargısını destekleyen hangi kanıtlara yer verilmiştir? Açıklayınız.***

Osmanlı şehirlerinde ilmî ve kültürel faaliyetler, medreselerin yanı sıra tekke, zaviye ve dergâhlarda yürütülmüştür. Sufiler ve dervişler, bu kurumlarda ilim, irfan ve sanatla uğraşmıştır. Osmanlı fetihlerinin başladığı ilk yıllardan itibaren tekke, zaviye ve dergâhlar, yeni fethedilen yerlerdeki iskân faaliyetlerinde de öncülük etmiştir. Bu anlamda Selçuklu Dönemi'ndeki ribat ve hankâhların bazı yapısal ve işlevsel değişikliklerle bu kurumlara dönüştüğünü söylemek mümkündür.

Tekke ve zaviyeler, dervişlerin bir tasavvuf büyüğünden ders aldığı, sohbet dinlediği ve ibadetlerini yerine getirdiği yaşam alanlarıdır. Bu kurumlarda kalan sufi ve dervişler, ihtiyaç sahiplerine ve yolculara da kapılarını açarak onları misafir etmiştir. Bu bakımdan tekke ve zaviyeler, fethedilen şehirlerin çevresinde yeni iskân alanlarının kurulmasına ve Türk-İslam kültürünün Anadolu ve Balkanlarda yayılmasına önemli katkılar sağlamıştır.

Çoğu zaman bir vakıf bünyesinde kurulan tekke, zaviye ve dergâhlar; şeyhin ailesinin ve dervişlerin kaldığı odaların yanı sıra çilehane, kütüphane, aşhane, semahane, türbe, hazîre gibi bölümlerden oluşmuştur. Buralar dinî faaliyetlerle birlikte tezhip, hat, musiki gibi sanatların da icra edildiği birer sanat merkezi işlevi görmüştür.

Kaynak L



Gazi Mihal Camisi, Edirne

Yanında iki tâbhane (konukevi) bulunduğu için "zaviyeli cami" özelliği taşıyan bu yapı, Selçuklu ve Anadolu Beylikleri dönemlerinden Osmanlı Dönemi'ne geçiş sürecindeki değişimi gösteren en güzel örneklerden biridir.

Öğrendiklerinizden yararlanarak ilk Türk-İslam devletlerinden Osmanlı Devleti'ne uzanan süreçteki eğitim faaliyetlerinde değişime uğrayan ve süreklilik gösteren unsurları değerlendirerek tablonun ilgili alanlarını doldurunuz.

Eğitim Faaliyetleri	İlk Türk-İslam Devletleri (Karahanlılar, Gazneliler ve Selçuklular)	Türkiye Selçuklu Devleti	Osmanlı Devleti (1302-1453)	Değişim mi? Süreklilik mi?
Medreselerin Özellikleri				
Medrese Eğitiminin İçeriği				
Diğer Eğitim Faaliyetleri				
İlmî Çalışma Yapılan Önemli Merkezler				
İlmî Çalışma Yapılan Başlıca Alanlar				

Kaynak M



Mevlana Müzesi, Konya

1274'te Mevlana Celaleddin Rumi için inşa edilen türbeyle bu külliyenin temelleri atılmış, Osmanlı Dönemi'nde eklenen yeni binalarla da günümüzdeki görünümüne kavuşmuştur.

Selçuklu Dönemi'nde Konya merkezli olarak yayılmaya başlayan Mevlevilik Osmanlı Dönemi'nde de geniş bir coğrafya üzerinde etkisini sürdürmüştür. Osmanlılar, Selçuklu Dönemi'ndeki ilim ve tasavvuf geleneği ile Mevlevilik üzerinden bağ kurmuştur. Yıldırım Bayezid'in henüz şehzadeyken Mevlana Celaleddin Rumi'nin soyundan gelen Devlet Hatun'la evlenmesi de bu bağ üzerinde etkili olmuştur. Yıldırım Bayezid'in oğullarının Mevlevi şeyhlerinin kullandığı çelebi ünvanını kullanması, Osmanlı idaresinin o dönemde Mevlevilik düşüncesiyle olan bağını göstermektedir.

Kaynak N

"Kitaplara ilgisi olan kentlilerin yazılı kültüre ulaşmasında dergâhlar büyük rol oynardı ve bunların sayısı çoktu; büyükçe bir kentte rahatlıkla yirminin üstünde dergâha rastlanırdı. (...)
Büyükçe dergâhların bir de kütüphaneleri bulunurdu; kitapları dervişler ve başka tarikat mensupları bağışlardı. Bunun hiç kuşkusuz en ünlü örneği Mevlevi tarikatının Konya'daki merkez dergâhının günümüze kadar ulaşmış olan kütüphanesidir. Bu kütüphanenin yayımlanmış olan ve üç kalın cilt tutan kataloğunda Kuran tefsirlerinden Buhari ve Müslim bin Haccac gibi bilginlerin hadis kitaplarına kadar pek çok eser yer almaktadır. Ortaçağın büyük din bilgini ve mutasavvıflarından Gazali, Attar ve özellikle Muhyiddin Arabi'nin de birçok kitabı vardır. Kütüphanede pek çok şiir mecmuasının yer aldığı da bilinmektedir."

Faroqhi, 1997, s. 203- 204.*

Kaynak O

"Büyük tekkelere âsitâne, dergâh veya hânkah adı verilirdi. Bu türden yapılar şehir merkezlerinde inşa edilmişlerdir. Zaviye, tekkenin küçüğüdür. Bunlar, şehir, kasaba ve köylerle ticari yönden önemsiz yollar üzerinde hayırseverler tarafından kurulur; tahsis edilen vakıfların gelirleriyle gelip geçen yolcuların yeme ve barınma ihtiyaçları ücretsiz karşılanırdı. Tekkelerden farklı olarak bir kaç hücreden meydana geldiği için buralarda dervişler sürekli kalmazlardı.
Eski Türk eğitiminde önemli yerleri olan tekke ve zâviyeler, dini ve tasavvufi bilgilerin verildiği ve uygulanmasının yapıldığı bir çeşit halk eğitim merkezleri durumunda idi. Buralarda, medreseye devam etme imkânı bulamamış insanlara mistik bilgiler veriliyordu. Bunlar daha çok köy ve kasabalarda kurulmuş zaviyeler idi. Şehir merkezlerinde bazı tarikatlara bağlı tekke ve zaviyeler ise, medrese gibi, bir takım derslerin verildiği yerler idi. Özellikle Osmanlı döneminde ilmi tarikatçılığın ön plana çıkarılması ile tekke ve zaviyelerde eğitim-öğretime dair önemli gelişmeler olmuş, buralarda görevli âlim şeyhler, akademik seviyede verdikleri derslerden başka birçok telif eser yazmışlardır. (...)
Konya'daki tekkeler de birer okul durumunda olup, buralarda görevli âlim şeyhler, kendi ihtisas alanlarına giren konularda dersler veriyorlardı."

Küçükdağ, 2003, s. 171-172.*

1. Osmanlı Dönemi'nde tekkelerin sosyal ve kültürel hayattaki işlevleri nelerdir? Açıklayınız.

2. Osmanlı Devleti'nde şehirlerden köylere kadar çok sayıda tekke ve zaviye bulunmasının nedenleri neler olabilir? Açıklayınız.

Medrese ve tekkelerde yetişen ya da bu kurumlarda ilmî ve tasavvufi çalışmalar yapan âlimler ve arifler Osmanlı şehirlerindeki kültürel hayatın gelişiminde önemli rol oynamıştır. Selçuklular ve Anadolu Beylikleri dönemlerinde olduğu gibi Osmanlı şehirlerindeki âlimler ve mutasavvıflar da ilmî faaliyetlerine ve düşünce üretimlerine devam etmiştir. Gerek yetiştirdikleri talebeler ve yazdıkları eserler gerekse yaptıkları sohbetler ve verdikleri hizmetler yoluyla Osmanlı şehir hayatında kültürel zenginliği ve etkileşimi sağlamışlardır. Bu dönemin önemli âlim ve ariflerden Şeyh Edebali, Davud-i Kayseri, Dursun Fakih, Emir Sultan ve Hacı Bayram Veli, Osmanlı ilim ve irfan geleneğinin oluşumuna ve gelişimine büyük katkılarda bulunmuştur.

ŞEYH EDEBALİ (?-1326)

XIII. yüzyıl başlarında Karaman'da doğmuş ve ilk eğitimini burada tamamlamıştır. Daha sonra medrese eğitimi için Şam'a gitmiş ve özellikle fıkıh alanında uzmanlaşmıştır. İslam düşüncesi konusunda İbnülarabi'nin görüşlerinden etkilenmiştir. Şam'daki eğitimini tamamladıktan sonra Anadolu'ya dönerek Bilecik civarına yerleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundaki en etkili kişilerden biridir. Rivayete göre Osman Gazi'nin gördüğü bir rüyayı yorumlamıştır. Bu rüya anlatısıyla Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna manevi bir yorum katılmıştır.



Şeyh Edebali ve Osman Gazi'yi Bilecik'teki zaviyenin bahçesinde, arkada debbağhanede çalışan Ahilerle birlikte tasvir eden bir tablo, Panorama 1326 Fetih Müzesi, Bursa

Âşıkpaşazade, rüyayı bazı rivayetlere dayanarak aktarmıştır. Bu anlatıya göre Osman Gazi bir gece Şeyh Edebali'nin zaviyesinde kalır. Rüyasında şeyhin koynundan doğan bir ayın kendi koynuna girdiğini, aynı anda göbeğinden bir ağaç bittiğini ve bu ağacın gölgesinin dünyaya yayıldığını, ağacın altından dağlar yükseldiğini, her dağın altından da sular çıktığını görür. Ertesi gün Osman Gazi bu rüyayı Şeyh Edebali'ye anlatır. Edebali de "Hak Teâlâ sana ve nesline padişahlık vermiş, mübarek olsun. Kızım Malhun Hatun da artık senin helalindir." der. Şeyh Edebali'nin bu yorumundan sonra Osman Gazi Malhun Hatun'la evlenir.

Osman Bey, o dönemde bölgedeki Ahilerin lideri olan Şeyh Edebali'nin kızıyla evlenerek kuracağı beylik için Ahilerin de desteğini almıştır. *Âşıkpaşazade Tarihi*'nde Şeyh Edebali'nin bölgede iyi tanınan, saygı duyulan, ilim ve irfan sahibi, tekkesinden misafir eksik olmayan bir şahsiyet olduğu ifade edilir. Tasavvuf geleneğinden gelen Şeyh Edebali, yerleştiği Söğüt ve Bilecik çevresinde ve diğer Osmanlı şehirlerinde hem Ahilik kültürünün hem de tasavvuf düşüncesinin yerleşmesine katkıda bulunmuş, çok sayıda insan yetiştirmiştir.

Şeyh Edebali'nin Osmanlı ilim ve irfan geleneğiyle ilişkisi hakkında soru soran bir tarih öğretmeninin sorusunu ve öğrencilerin bu soruya verebilecekleri cevapları zihninizde tasarlayınız ve bunları aşağıdaki konuşma balonlarına yazarak görseli tamamlayınız.



DAVUD-İ KAYSERİ (1260-1350)



Davud-i Kayseri'yi dönemin astronomi aletleriyle ders verirken tasvir eden bir tablo, Panorama 1326 Fetih Müzesi, Bursa

Osmanlı Devleti'nin ilk müderrislerindendir. Memleketi Kayseri'de temel eğitimini aldıktan sonra Mısır'a giderek usul, tefsir ve hadis tahsili yapmıştır. Anadolu'ya döndükten sonra bir süre Konya veya Kayseri'de müderrislik yaptığı düşünülmektedir. 1314'te Tokat-Niksar Nizamiye Medresesinde İbni Sartak'tan matematik ve astronomi dersleri almış, ardından İran'ın Save şehrinde tasavvuf ve irfan alanlarında eğitim görmüştür. Bir süre Tebriz'de yaşadıktan sonra Orhan Gazi'nin davetiyle Osmanlı topraklarına gelen Davud-i Kayseri, yeni kurulan İznik Medresesinde başmüderris olarak görev yapmıştır. Burada Osmanlı medrese teşkilatlanmasının temellerini atarak birçok talebe yetiştirmiş ve müderrislik hayatı boyunca çok sayıda eser kaleme almıştır.

Davud-i Kayseri; Şam ve Tebriz'deki ilim geleneğini, İbnülarabi etkisini, Selçuklu medreselerinde ortaya konan tasavvuf ve irfan anlayışını ve Merağa Okulundaki ilmî birikimi Osmanlı medreselerine taşımıştır. Ayrıca Aristoteles, Akaton gibi Yunan matematikçi filozofların çalışmalarını incelemiş; Kindi, Harezmi, Sabit bin Kurra, İbnülheysem gibi klasik İslam matematiğinin önemli isimleriyle tanışmış ve bu birikimi İznik Medresesine aktarmıştır. Böylece klasik İslam geleneği ile henüz başlangıç aşamasında bulunan Osmanlı ilim hayatı arasında sürekliliğe dayalı bir bağ kurmuştur. Medrese eğitimi ile tasavvuf düşüncesini birlikte yorumlayarak irfanı farklı ilim çevrelerine açmış, tasavvufu izah ederken de akli ve dinî ilimlerden yararlanmıştır.

Aşağıdaki alana Davud-i Kayseri'nin ilk Osmanlı medresesi olan İznik Medresesine aktardığı ilmî tecrübeleri gösteren bir şema çiziniz.

DURSUN FAKİH (XIII-XIV. yüzyıl)

Şeyh Edebali'den tefsir, hadis, usul ve fıkıh eğitimi almış; bu nedenle o dönemin Osmanlı toplumunda Şeyh Ebebali'den sonraki en büyük fıkıh âlimi kabul edilmiştir. Osman Gazi ile gazalara katılmış, Karacahisar'ın Fethi'nden sonra buranın fakihlik ve imametine (müftülüğüne) tayin edilerek ilk cuma hutbesini okumuştur. Âşıkpaşazade, bu hutbeyi Osmanlıların bağımsızlık ilanının bir göstergesi olarak anlatmıştır.



Dursun Fakih (Temsilî)

Âşıkpaşazade'ye göre bu olay şöyle gelişmiştir: Osman Gazi Karacahisar'ı aldığında Germiyan ülkesinden ve başka yerlerden gelen kişiler şehirdeki boş evlere yerleşmek ister. Osman Gazi de bu boş evleri yeni gelenlere tahsis ederek şehrin hayat bulmasını ve güzelleşmesini sağlar. Ayrıca şehirdeki kiliseleri mescit ve camilere dönüştürür ve bir pazar yeri kurar. Bir süre sonra yeni şehir halkı, o toplumda sevilen, sayılan, cemaat namazlarında imamlık yapan Dursun Fakih'e giderek cuma namazı kılmayı ve başlarında bir hâkim olmasını istediklerini anlatır. Dursun Fakih Osman Gazi'nin kayınpederi Şeyh Edebali'ye bu talebi bildirirken Osman Gazi çıkagelir. Halkın isteklerini duyan Osman Gazi "Size ne lazım geliyorsa öyle yapın." der. Dursun Fakih ise bu iş için Selçuklu sultanından izin almak gerektiğini söyler. Bunun üzerine Osman Gazi, "Ben bu şehri bizzat kendi kılıcımla aldım. Sultanın bu işte bir katkısı olmadı ki şimdi ondan izin alayım. Ona sultanlık veren Allah bana da gaza yoluyla hanlık verdi. Kastedilen şu sancak ise ben o sancağı götürüp kâfirlerle uğraşmadım. Eğer Selçuklu sultanı 'Ben Selçuk soyundanım.' derse 'Ben de Gök Alp oğluyum.' derim. Yok eğer 'Ben bu ülkeye onlardan önce geldim.' derse 'Benim dedem Süleyman Şah da ondan önce gelmiştir.' derim." der. Osman Gazi'nin bu sözlerini işiten halk onun egemenliğini kabul eder ve Dursun Fakih'ten kendilerine imamlık ve hâkimlik yapmasını ister. İlk cuma namazı onun imamlığında Karacahisar'da kılınır ve ilk hutbe okunur. İlk bayram hutbesi ise Eskişehir'de okunur ve bayram namazı kılınır.

Dursun Fakih, Şeyh Edebali'nin vefatından sonra onun yerine geçerek fetva işlerini yürütmüştür. Ölüm tarihi tespit edilememiştir.

Âşıkpaşazade'nin aktardıklarından yararlanarak Osmanlı Devleti'nde ilim ve irfan geleneğinin oluşumu ile ilk dönem fakihlerinin ilişkisi hakkında hangi çıkarımlarda bulunulabilir? Açıklayınız.

EMİR SULTAN (?-1430)



Emir Sultan ve I. Mehmed'i kılıç kuşanma töreninde tasvir eden bir tablo, Panorama 1326 Fetih Müzesi, Bursa

Gençlik yıllarında önemli âlimlerden dersler almış, babasının da etkisiyle erken yaşlarda tasavvufla tanışmıştır. Bursa'ya yerleştikten sonra Molla Fenari'nin talebesi olmuş, kısa sürede dinî ve akli ilimlerdeki bilgisiyle tanınmıştır. Yıldırım Bayezid ile yakın ilişkiler kurarak kızı Hundî Fatma Sultan ile evlenmiştir. Bu dönemde Yıldırım Bayezid'e verdiği tavsiyelerle Bursa Ulu Cami'nin inşasına önayak olmuştur.

Emir Sultan, saraya damat olduktan sonra da Bursa'nın manevi iklimini geliştirmek için gayret göstermiş, kurduğu sohbet ve ilim halkalarıyla hem halkın hem de ilim talebelerinin dinî ve kültürel birikimini güçlendirmiştir. Bu kapsamda Molla Fenari, Hacı Bayram Veli, Somuncu Baba gibi dönemin önde gelen mutasavvıf ve âlimleriyle, ayrıca Bursa'da yaşayan veya buraya misafir olarak gelen ilim insanlarıyla sohbetler etmiş ve fikir alışverişinde bulunmuştur. Bununla birlikte her yıl erguvanların rengârenk açtığı dönemde kendi dergâhında erguvan şenlikleri düzenlemiş, Osmanlı Devleti'nin farklı şehirlerinden gelen dervişleri ve ilim talebelerini ağırlamıştır. Bu şenliklerde insanlar hem Emir Sultan'ı ziyaret etmiş hem de dergâhtaki sohbetlere ve toplu zikirlere katılarak şehir gezilerine iştirak etmiştir.

Emir Sultan'ın yoğun gayretleri, Bursa'daki ilmî faaliyetlerin gelişmesine ve sosyokültürel hayatın olumlu yönde değişmesine önemli katkılar sağlamıştır. 1430'da Bursa'da vefat eden Emir Sultan'ın cenaze namazı, vasiyeti gereğince yakın dostu olan Hacı Bayram Veli tarafından kıldırılmıştır.

Emir Sultan'ın Osmanlı ilim ve irfan hayatındaki rolünü konu alan kısa bir şiir yazınız.

HACI BAYRAM VELİ (?-1430)

Hacı Bayram Veli, yaşadığı çevrede sevilen ve sohbeti dinlenen bir din âlimidir. Dönemin padişahı Sultan II. Murad ise o yıllarda çıkan Şeyh Bedreddin İsyanı (1420) nedeniyle tasavvuf zümrelerine karşı mesafeli durmaktadır. Merkeze uzak bir yer olan Ankara'da Hacı Bayram Veli adlı bir şahsın yaşadığını ve bu kişinin etrafında çok sayıda dervişin toplandığını haber alan II. Murad; şahsiyetini, mesleğini, amacını ve fikirlerini öğrenmek için onu saraya çağırır. Görüşme öncesinde Amasya sancak beyi tarafından sultana şöyle bir rapor verilir: "Devletlim! Ankara ve çevresi Hacı Bayram'ın adamlarıyla dolmuştur. Bunlar binlerle sayılmayacak kadar çoktur. Bunlar Türkmen'dir, Hacı Bayram'a ait tarlalarda çalışır ve üründen elde edilen gelirleri aralarında bölüşür. İmarete benzeyen tekkelerde kalırlar. Ancak herkes merak içinde 'Bunca balık niçindir?' demektedir."

Hacı Bayram Veli'yle görüşüp sohbet eden Sultan II. Murad'ın bütün şüpheleri ortadan kalkmış ve ondan Eski Cami'de vaaz vermesini istemiştir. Vaazın ardından yeniden Ankara'ya dönen Hacı Bayram Veli, buradaki ilmî faaliyetlerine devam etmiştir. Sonraki yıllarda adına vakıflar, zaviyeler ve mahalleler kurulmuştur.

Hacı Bayram Veli'nin dervişlerinin oluşturduğu tasavvuf koluna Bayramiye adı verilir. Kaynaklarda onun Arapça ve Farsça bildiği, yüksek bir ilim ve irfana sahip olduğu belirtilir. En önemli dervişlerinden biri Fatih Sultan Mehmed'e hocalık da yapan Akşemseddin'dir. Hacı Bayram Veli, Yıldırım Bayezid Han'dan Sultan II. Murad Han dönemine kadar Osmanlı topraklarındaki ilim ve irfan geleneğinin oluşumunda etkili olmuş bir şahsiyettir.



Hacı Bayram Veli (Temsili)

Hacı Bayram Veli'yle ilgili bilgilerden hareketle Osmanlı ilim ve irfan geleneğindeki ariflerin hangi özelliklere sahip olduğunu yazınız.

"Şeyh Edebali, Davud-i Kayseri, Dursun Fakih, Emir Sultan ve Hacı Bayram Veli'nin faaliyetleri, görev ve sorumlulukları yerine getirirken kararlı davranmanın ve çalışırken sebat etmenin gerekliliğini göstermektedir." görüşünü destekleyen üç kanıt cümlesi yazınız.

Osmanlı Devleti'ndeki ilim ve irfan geleneğinin oluşum sürecinde şehirlerin, kurumların ve şahsiyetlerin etkisi ile Karahanlı, Gazneli ve Selçuklulardaki benzer deneyimleri karşılaştırarak aşağıdaki tablonun ilgili alanlarına yazınız.

	Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu Dönemlerinde İlim ve İrfan Geleneğinin Oluşumu	Osmanlı Dönemi'nde İlim ve İrfan Geleneğinin Oluşumu
Şehirlerin Etkisi		
Kurumların Etkisi		
Şahsiyetlerin Etkisi		

Uygulayalım

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Numaralandırılmış paragraflarda bırakılan boşluklara aşağıdaki kavramlardan uygun olanları yerleştiriniz (Bir kavramı birden fazla boşluğa yerleştirebilirsiniz ve kavramlara ekler getirebilirsiniz.).
- Numaralandırılmış ve karışık sırayla verilmiş paragrafları anlamlı ve tam bir metin oluşturacak şekilde yeniden düzenleyiniz (Metni oluştururken paragrafları birleştirebilirsiniz.).

imaret	medrese	ilim	tekke	vakıf	kadı
âlim	irfan	derviş	bedesten	ulema	ribat

Uygulama Metni

1. Hem dinî ilimlerin hem de matematik, astronomi gibi akli ilimlerin öğretildiği bu kurumlar şehirlerin ilim merkezleriydi. Merdeselerden eğitim alarak ilmî faaliyetlerine devam eden birçok ....., toplumun ilmî seviyesini yükseltir, İslam hukuku anlamına gelen fıkıh kurallarının uygulanmasında ve adaletin yerine getirilmesinde etkin rol oynayan ..... sınıfını oluştururdu.
2. Medreselerin yanı sıra irfan ehlinin yetiştiği mekân olan ....., Osmanlı şehirlerindeki manevi hayatın merkezindeydi. Tekkeler, dervişlerin bir araya gelerek ibadet ettiği, zikir yaptığı ve tasavvuf ilmini öğrendiği mekânlardı. Bu mekânlarda ....., dünyevi zevklerden uzaklaşarak Allah'a yakın olmaya çalışır, topluma örnek olur ve maneviyatı yayardı.
3. Osmanlı ....., şehirlerde ilim ve irfanın, sosyal yardımlaşma ve dayanışma bilincinin gelişmesinde önemli rol oynadı. Vakıf kurumları aracılığıyla halkın manevi ve kültürel ihtiyaçları karşılanarak Osmanlı toplumunun çok yönlü bir gelişim göstermesi sağlandı. Cami, medrese, imaret, külliye gibi kurumlar, Osmanlı'nın ilim ve irfan geleneğini sürdüren, güçlendiren ve halka ulaştıran mekanizmalar oldu.
4. Diğer bir vakıf kurumu olan ..... şehirlerin gelişiminde önem bir role sahipti. Yeni iskân alanlarının kurulmasına öncülük eden .....; cami, medrese, imaret, kütüphane gibi kurumların bir arada bulunduğu büyük kompleks yapılar olarak hem dinî hem de sosyal hizmetlerin kesintisiz olarak sunulduğu merkezlerdi.
5. Böylece hem şehrin ticari hayatı canlı tutulmuş hem de vakıf gelirleriyle şehrin imar ve altyapı giderleri karşılanmıştır. Şehirlerde büyük ve kapalı bir çarşı olan ..... çevresine hanlar ve dükkânlar yapılarak çarşı alanı oluşturulmuştur. Çarşı yakınındaki ulu cami ve külliyeler şehrin ticari, dinî ve ilmî merkezleriydi.
6. Osmanlı şehirlerindeki cami, külliye, medrese, darüşşifa, imaret gibi kurumlar ilim ve irfanın topluma yayılmasında önemli roller üstlenmiştir. Bu kurumlar birer külliye bünyesinde inşa edilmiştir. Türk-İslam geleneğinde, hayır amaçlı bağışlanan mülklerden elde edilen gelirlerle halka hizmet veren yapılar ..... kurumlarını oluşturur. Genellikle vakıflarla aynı zamanda inşa edilen çarşılardaki dükkânların gelirleri bu vakıflara aktarılmıştır.
7. İlmî çalışmaların ve eğitim faaliyetlerinin merkezi niteliğinde olan ..... genelde külliyelerin bir parçası olarak ya da külliyeden bağımsız inşa edilirdi.
8. Vakıf gelirleriyle ayakta duran yapı ve kurumlar, halkın eğitim, sağlık, dinî ve sosyal ihtiyaçları gibi birçok hizmeti karşılayarak şehirlerdeki fiziksel ve kültürel gelişimi desteklemiştir. Yoksullara ve yolculara yiyecek ve barınma hizmeti veren ..... Osmanlı toplumunda yardımlaşma ve dayanışma duygusunu güçlendirmiştir.
9. İlmin kalpte derinleşmiş ve hikmetle harmanlanmış hâline ..... adı verilir. Tasavvuf düşüncesi, insanın içsel aydınlanmasının ve irfan yolculuğunun toplumda yaygınlaşmasını amaçlamıştır. Bu nedenle Osmanlı toplumunda bilgi, sadece akılla değil kalple de anlaşılması gereken bir olgu olarak kabul edilmiştir.
10. Sözlükte "belli bir konuya ait bilgilerin bütünü" olarak tanımlanan ..... kelimesi genellikle bilim anlamında kullanılmıştır. Medreselerde öğretilen ya da bir âlim tarafından çalışılarak üretilen dinî ve akli bilgiler ..... olarak kabul edilmiştir.

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Sayfa 172-173'teki "Düşünelim" bölümünde verilen Osmanlı Dönemi Bursa şehir haritasından yararlanarak bir Osmanlı şehir modeli oluşturunuz.
- Şehir modelinizi oluştururken sadece atık ya da geri dönüştürülebilir materyaller kullanınız.
- Oluşturduğunuz şehir modelinde cami, çarşı, külliye gibi dinî ve sosyal mekânları göstermeyi unutmayınız.

Yandaki karekod üzerinden Osmanlı Devleti'nin ilim ve irfan geleneğinin oluşumunda şehir ve kurumların etkisiyle ilgili etkileşimli içeriğe ulaşabilirisiniz.

Değerlendirelim

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

Performans Görevi

İki hafta içinde Osmanlı Devleti'nin ilim ve irfan geleneğinin oluşmasında şehir, kurum ve şahsiyetlerin etkisine dair çözümlemeli veya dijital bir öykü hazırlayınız ve süre sonunda ürününüzü öğretmeninizle ve arkadaşlarınızla paylaşınız.

Çalışmanız esnasında aşağıda belirtilen ilkelere uyunuz.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Grup arkadaşlarınızla iş bölümü yapınız.
- Genel ağ kaynakları üzerinden çözümlemeli veya dijital bir öykü hazırlama yöntemleri hakkında bilgi toplayınız.
- Çalışmanızı hazırlarken senaryo oluşturmaya öncelik veriniz.
- Yapacağınız çalışmayla ilgili resim, metin, tablo, ses dosyası, video vb. içerikler hazırlayınız.
- Konuyla ilgili araştırma yaparken güvenilir genel ağ sitelerinden, kütüphane veri tabanlarından ve akademik platformlardan yararlanınız.
- Hazırlayacağınız çözümlemeli veya dijital öykünün özgün ve ilgi çekici olmasına dikkat ediniz.
- Çözümlemeli veya dijital bir öykü anlatımında yalın ve anlaşılır bir dil kullanınız.
- Hazırladığınız çalışmayı sınıf arkadaşlarınıza sununuz.
- Sunum sırasında etkili iletişim yöntemlerini kullanmaya özen gösteriniz.

Çözümlemeli veya dijital bir öykü hazırlama sürecindeki çalışmalarınız için yandaki karekodda verilen grup değerlendirme formunu doldurunuz.

Yaptığınız çalışmanın yandaki karekodda verilen analitik dereceli puanlama anahtarı ile değerlendirileceğini unutmayınız.

Gelecek Derse Hazırlık

Osmanlı Devleti'nin 1453-1683 yılları arasındaki önemli siyasi ve askerî mücadeleleriyle ilgili araştırma yapınız. Bu mücadelelerden Osmanlı Devleti'nin cihan devleti hâline gelmesinde rolü olan olayları belirleyiniz.

Gelecek Derse Hazırlık

Uygulama adımları doğrultusunda etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- İstanbul'un fethedildiği dönemin koşullarını araştırınız ve o dönemde bu fethi kolaylaştıracak hangi savaş araçlarının kullanılmış olabileceğine dair fikir yürütünüz.

Belirlediğiniz savaş araçlarının fen, teknoloji, mühendislik, sanat ve matematik alanlarıyla ilişkili olmasına dikkat ediniz.

- Belirlediğiniz savaş araçlarından birini seçerek bu aracın çizimini yapınız.
- Geri dönüşüm malzemeleri kullanarak çizdiğiniz savaş aracını üç boyutlu şekilde tasarlayınız.
- Hazırladığınız savaş aracı modelini sonraki derse gelirken yanınızda getiriniz.

2. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları

Bu bölümde öğrenme çıktılarının ölçülmesine yönelik 14 soru bulunmaktadır.

1-2. soruları aşağıdaki metin ve kaynaklardan yararlanarak cevaplayınız.

Anadolu'nun kuzeybatı bölgesinde bir uç beyliği olarak tarih sahnesine çıkan Osmanlı Devleti, kısa zamanda Anadolu ve Balkanlarda hâkimiyet kurmuş, gücünü tüm çevre devletlere kabul ettirmiştir. Bu hızlı yükseliş, Osmanlı tarihi üzerine çalışma yapan bilim insanları için önemli bir inceleme konusu olmuştur. Yapılan incelemeler neticesinde Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna dair farklı tezler ileri sürülmüştür. H. Adams Gibbons'un yazdığı "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu" adlı eserde ortaya konan iddialarla başlayan bu süreç; Paul Wittek, M. Fuat Köprülü ve Halil İnalcık'ın Gibbons'a konferanslar, kitaplar ve makaleler yoluyla cevap vermesi ile devam etmiştir.

Gibbons, Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna dair ilk kaynakların devlet kurulduktan yüz yıl sonra (XV. yüzyıl) yazılan kronikler olduğunu belirtmiş ve bu kaynakların güvenilir olmadığını vurgulamıştır. Osman Bey'in aşiretin başına geçtiğinde Müslüman olmadığı yönündeki iddiasına ise kendisinin de güvenilir bulmadığı bu Osmanlı kroniklerindeki rüya menkıbesini kanıt göstermiştir.

Kaynak A

"Gibbons, kendi iyzahını kuvvetlendirmek (...) için, Osman'ın mensub olduğu aşiyretin -ve daha o gibi Moğol istilası önünden garbe kaçıp Anadolu'ya gelen aşiyretlerin- İslam oluşları hakkında hiçbir tarihi kayid bulunmadığını söylüyor. Onun fikrine göre, Malazgird meydanı muharebesinden sonra Anadolu' da yerleşen Selçuk Türkleri, halis Müslüman'dılar; fakat Moğol istilası önünden kaçıp XIII' ncü asır başlarında Anadolu hudutlarında gözüken kabilyeler -birkaç nesillik bir müddet İran hudutlarında bulunmalarına rağmen- hiçbir zaman İslamiyetin kuvvetli te'siri altına düşmemişlerdir. (...) Anadolu'nun XII-XIV. Asırlardaki dini şartları hakkında hiçbir bilgisi olmayan Gibbons'un bu mütalaaları da muhtelif bakımlardan, yukarıki rüya rivayetine dayanan iddiası kadar, esassızdır."

Köprülü, 1991, s. 9.*

Kaynak B

"Kalabalık Türk kafileleri hayret verici bir şiddetle Küçük-Asya'nın garbi eyaletlerine doğru yürüdüler ve tazyik ettiler. Bu eyaletler 1300 senesinde artık tamamen mağlup olmuştu. Arazi bir çok Türk Gazi hükümdarlıklarına bölündü. Bu hükümdarlıkların arasında bulunan Osman beyliğ'ine istikbalde cihan şumul bir imparatorluk mevkiine erişmek nasip olacaktı. (...) 1337'de Bursa camiinin inşası münasebet ile yazılmış olan kitabede, Osmanlı reislerinin kendilerini ne dereceye kadar Gazi sülalesine mensup olduklarını ve ona bağlılıklarını bize kafi derecede ispat etmektedir."

Wittek, 1971, s. 32, 42.*

1. Aşağıdakilerden hangisi Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna dair tartışmaların nedenleri arasında değildir? (Birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz.)

A	Osmanlı Devleti'nin kuruluş süreciyle ilgili yeterli bilgi olmaması	
B	Osmanlı Devleti'nin bir uç beyliği olarak tarih sahnesine çıkması	
C	Beyliğin kurulmasından yüz yıl sonra kaynakların yazılması	
Ç	Osman Bey'in devleti kurarken Müslüman olmadığının iddia edilmesi	
D	Çok sayıda tarihçinin konuyla ilgili farklı türlerde eser yazmış olması	
E	Devletin kuruluşuna dair bazı menkıbelerin kaynak olarak gösterilmesi	

2. Gibbons'ın iddialarına ve buna karşılık olarak ortaya konan Kaynak A ve Kaynak B'deki tezlere ilişkin görüşlerinizi gerekçeleriyle açıklayınız.

Katıldığım görüşler: _____

Katılmadığım görüşler: _____

3-4. soruları aşağıdaki harita ve kaynaklardan yararlanarak cevaplayınız.



1299-1453 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin sınırları

Koyunhisar Savaşı

"Bapheus Savaşı, Osman'a hanedan kurucusu bir bey prestiji kazandırmış, kendisinden sonra oğlu Orhan rakipsiz beylik tahtına geçmiştir. (...) Bapheus Zaferi'yle Osman, Bitinya'da Bizans egemenliğini tehdit eden önemli bir siyasî-askerî güç olarak ortaya çıkmıştır."

Oğuzoğlu, 2022, s. 18-19.*

Bursa'nın Fethi

"1326'da Bursa teslim olunca, bu olay Bizans payitahtında büyük bir etki meydana getirdi. Bitinya'nın iki büyük şehri olan İznik ve Bursa, Osman Gâzi zamanında fethe hazırlanmış bulunuyordu. Bursa'nın düşmesi İstanbul'da büyük bir tepkiyle karşılandı. İmparator Andronikos III, Marmara sahillerinde Kara Biga denilen ve surlarla korunan yarımadaya geldi."

İnalcık, 2017, s. 108.*

İznik'in Fethi

1329'da Pelekanon Muharebesi'nde Bizans ordusunun mağlup edilmesi İznik'in sonunun başlangıcıydı. Orhan Gazi, İznik'i 2 Mart 1331'de fethetti. İznik'in fethi Osmanlılar'a büyük bir prestij kazandırdı. Burası Türkiye Selçukluları'nın ilk başkentiydi ve Birinci Haçlı Seferi sırasında kaybedilmişti.

Afyoncu, 2012, s. 26.*

Rumeli'ye Geçiş

"Türklerin Gelibolu yarımadasına geçtikten sonra ilk sahip oldukları mevki Çimbi kalesidir (1352). Çimbi'den sonra Bolayır'ı da alan Türkler, 1354 yılında bir zelzele neticesinde surları yıkılan Gelibolu'ya da sahip oldular. Kısa zamanda yarımadanın fethi gerçekleşti. Türklerin Rumeli'ye geçişi, İstanbul'da büyük bir heyecan ve endişe uyandırmış ve bundan mesul tutulan İmparator Kantakuzen tahttan çekilmek zorunda kalmıştı. Gelibolu'ya yerleşen Türkler, üç istikamette fetihlere devam ettiler."

İlgürel, 1992, s. 16-17.*

Edirne'nin Fethi

"Meriç ve Tunca nehirlerinin birleştiği noktada bulunan Edirne'yi fetheden ve bu şehri devletin yeni başkenti yapan I. Murad, böylelikle Trakya ve Bulgaristan'a giden yolu Osmanlı fetihlerine açmış oldu. Bu durum Osmanlıların Avrupa'da kalıcı olduklarının ve kendilerini Avrupa ve Asya'da stratejik ilgileri olan bir güç olarak gördüklerinin işaretiydi."

Ágoston, 2013, s. 25.*

I. Kosova Savaşı

"15 Haziran 1389'da Kosova'da Sırp ve Bosna kuvvetleri ağır yenilgiye uğratılarak Sırp Devleti'ne son verildi. Gerek Türk, gerekse Balkan devletlerinin tarihinde son derece önemli yeri olan bu savaştan sonra Osmanlı egemenliği kesin olarak Balkanlar'da yerleşmiştir."

Delilbaşı, 2002, s. 232.*

Ankara Savaşı

"Bayezid'in yenilgisi ile sona eren bu savaşla, Bizans İmparatorluğu 50 yıl kadar daha varlığını sürdürmüş, Rumeli'nde fetihler durmuş, şehzadeler arasındaki hâkimiyet mücadelesi ve Timur tarafından Anadolu beyliklerinin yeniden canlandırılması yüzünden Anadolu'nun birliği bozulmuştur."

Aka, 1999, s. 233.*

II. Kosova Savaşı

"Kosava zaferi, Türk tarihinin en parlak sayfalarından birini teşkil etmiştir. Bu zafer Türklerin Anadolu ve Balkanlarda kalıcı olduklarını ve sağlam bir altyapıya sahip bulunduklarını bir defa daha Avrupa'ya ve dünyaya göstermiştir. Kazanılan zafer, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki sınırlarının genişleyerek Avrupa içlerine doğru uzanacağının da habercisi olmuştur."

Kapanşahin, 2016, s. 26-27.*

3. Koyunhisar Savaşı, Bursa'nın Fethi, İznik'in Fethi, Rumeliye geçiş, Edirne'nin Fethi, I. Kosova Savaşı, Ankara Savaşı ve II. Kosova Savaşı olaylarının Osmanlı Devleti'nin genişlemesindeki benzer ve farklı etkilerini aşağıdaki alana çizeceğiniz T cetveli üzerinde karşılaştırınız.

4. Harita ve kaynaklardan hareketle aşağıdaki yargılardan hangilerine ulaşılabilir? (Birden fazla cümleyi işaretleyebilirsiniz.)

A.	Osmanlılar Koyunhisar Savaşı, İznik'in Fethi ve Bursa'nın Fethi sonrasında Doğu Roma'nın Anadolu'daki topraklarının tamamına hâkim olmuştur.	
B.	Osmanlı Devleti, kuruluşundan II. Kosova Savaşı'na kadar geçen süreçte Yunanistan'ın tamamını fethetmiştir.	
C.	Yıldırım Bayezid Dönemi'nde Balkanlarda yeni topraklar fethedilmiştir.	
Ç.	Osmanlıların Rumeli'ye geçişinden sonra Avrupa devletleri sürekli savunma hâlinde olmuştur.	
D.	Rumeli'deki fetihler sonrasında Doğu Roma İmparatorluğu'nun Avrupa devletleriyle olan kara bağlantısı tamamen kesilmiştir.	
E.	Anakara Savaşı, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethetmesini geciktirmiştir.	
F.	Osmanlı Devleti, XV. yüzyılın ortalarında Anadolu'ya tamamen hâkim olmuştur.	

5-7. soruları metin ve kaynaklardan yararlanarak cevaplayınız.

Osmanlı'nın geniş bir coğrafyada düzen kurup hâkimiyet sağlamasında ordu, hukuk ve toprak sistemlerinin sağlamlığı, tutarlılığı ve uyumluluğu büyük ölçüde etkili oldu. Merkezî yönetim örgütlenirken devşirme sistemi, taşradaki düzen sağlanırken de tımar sistemi uygulandı. Bu iki sistem, şeri ve örfi hukuk kurallarıyla uyum içinde işletilerek güçlü bir merkeziyetçi yapı oluşturuldu ve böylece Osmanlı'nın uzun süreli başarılarına zemin hazırlandı.

Devşirme sistemi içinde yetiştirilen yöneticilere idari ve askerî görevler verilerek padişahın otoritesi merkezden uç bölgelere kadar taşındı. Selçukluların ikta sistemi ile fethedilen bölgelerdeki uygulamaların sentezlenmesi sonucunda ortaya çıkan tımar sistemi aracılığıyla da hem tarımsal üretimin devamlılığı sağlandı hem de askerî gücün sürekliliği garanti altına alındı.

Osmanlı ordusu, ağırlıklı olarak merkezde bulunan ve çoğunluğu yeniçerilerden oluşan kapıkulu ordusundan, eyaletlerden gelen tımarlı sipahilerden ve onların emrindeki cebelülerden oluşuyordu. I. Murad Dönemi'nde kurulan kapıkulu ordusunun asker ihtiyacını karşılamak için öncelikle İslam devletlerindeki gulam sisteminden hareketle oluşturulan pençik sistemi uygulandı, bir süre sonra da devşirme sistemine geçildi. Devşirilen erkek çocukların en zeki ve nitelikli olanları devlet adamı olarak yetiştirilmek üzere enderuna kaydedildi, geri kalanlar ise Türk ailelerin yanında Türk âdet ve geleneklerini öğrendikten sonra Acemi Ocağına alındı. Acemi Ocağındaki eğitimlerini tamamlayan devşirmeler, bedergâh (kapıya çıkma) töreninden sonra kapıkulu ocaklarında göreve başladı. Kapıkulu ordusu, daimî ve maaşlı bir ordu olarak doğrudan padişaha bağlıydı. Bu ordunun önemli bir parçası olan yeniçeriler, yaya birliklerden oluşurdu ve ulufe adı verilen bir maaş alırdı. Savaşlarda başlarındaki yeniçeri ağasının komutasında en ön saflarda savaşır, barış zamanlarında ise öncelikle başkent (Edirne ve İstanbul) olmak üzere ülke içindeki ve sınırlardaki kalelerde güvenliği sağlamakla görevli olurlardı. Osmanlı ordusunun en büyük gücünü oluşturan tımarlı sipahiler ise toprak gelirleri karşılığında orduya asker yetiştiren atlı birliklerdi. Tımarlı sipahiler, taşra teşkilatlarında merkezî otoritenin uzantılarından biri olarak görev yapar; savaş zamanlarında savaşa katılır, barış zamanlarında ise ülke yararına tarımsal üretimi organize eder ve toplumsal düzenin korunmasını sağlardı. Bu anlamda tımarlı sipahiler ile yeniçeriler, birbirlerine karşı Osmanlı Devleti'nin bir denge unsuruydu. Eyaletlerde bir iç karışıklık ya da isyan çıktığında yeniçeriler gönderilir, yeniçerilerin itaatsizliklerine ise eyalet askerleri aracılığıyla müdahale edilirdi.

Kaynak A

"Yeniçeri Ocağı'nın temel taşı: Devşirme Kanunu

- Devşirilecek oğlanlar en küçüğü 8, en büyüğü 18 yaş arasındaki çocuklardır.
- Aranılan evsafı haiz olursa [özellikleri taşıyorsa] azami yaş 20'ye kadar çıkabilir.
- Bu yaşlar arasındaki çocukların (...) tam sıhhate sahip olmaları devşirmelik için şarttır.
- Devşirme zamanla mukayyet [sınırlı] olmayıp Yeniçeri Ocağı'nı besleyen Acemi Oğlanlar Ocağı'nın ihtiyacına göre ve Yeniçeri Asker Ocağı'nın en büyük kumandanı olan yeniçeri ağasının bu ihtiyacı bildirmesiyle yapılır.
- Devşirme, ihtiyaca göre ve memleketin her tarafında yahut tespit edilecek mahdut [sınırları belirli] bir bölgesinde yapılır.
- Bir devşirme devresinde köylerden veya kasabalarda mahallelerden kırk evde bir evden bir erkek çocuk alınır.
- (...) devşirilecek oğlan en az iki erkek kardeşten biri olacaktır.
- (...) ailesinin tek erkek evladı olan oğlan devşirme olarak alınamaz.
- (...) 18 yaşından küçük olduğu halde oğlan evliyse devşirme olarak alınamaz."

Koçu, 1964, s. 32.*

Kaynak B

"En sade tanımıyla tımar, devlet görevlilerine hizmetleri karşılığında, belli bir bölgenin vergi toplama yetkisinin devredilmesi anlamına gelmektedir. Geçimlik anlamına gelen dirlik terimi, tımar ile eşanlamlı olarak kullanılmaktadır. Tımar yoluyla katipler, dini görevliler, kadılar vs. gibi sivil görevlilere maaşları karşılığında gelir tahsisleri yapılmasına rağmen, genel uygulamada, tımar sistemin asıl amacının seferler için asker beslemek olduğu söylenebilir. (...) Para ekonomisinin henüz gelişmediği Orta Çağ şartlarında, büyük bir ordunun beslenmesi ihtiyacı tımar sisteminin doğuşuna neden olurken, sistem, yalnızca askeri ihtiyaçları düzenlemekle kalmamış, klasik dönemde (1300-1600) eyalet idaresinin yanı sıra, devletin ekonomik, sosyal ve zirai politikalarını da büyük ölçüde şekillendirmiştir."

Acun, 2002, s. 1665.*

5. Verilen kaynaklarda Osmanlı Devleti'nde ordu, hukuk ve toprak sistemlerinin birbiriyle ilişkilerini ortaya koyan hangi kanıtlar sunulmuştur? Gerekçeleriyle açıklayınız.

6. Osmanlı Devleti'nin merkezî yapısının güçlendirilmesinde

I. tımar,
II. devşirme,
III. veraset

sistemlerinden hangileri etkili olmuştur?

A) Yalnız I **B)** Yalnız II **C)** I ve II **D)** II ve III **E)** I, II ve III

7. Osmanlı Devleti'nin ordu, hukuk ve toprak sistemleriyle ilgili üçer özellik yazınız.

Ordu sistemi

Hukuk sistemi

Toprak sistemi

8-10. soruları metin ve kaynaklardan yararlanarak cevaplayınız.

Kaynak A

"Osmanlı fetihleri devam ettiği sürece kırsal yörede yaşayan Hıristiyan halk, Balkanlar'ın daha iç bölgelerine dağlık kesimlerine doğru hareket etmişlerdir. (...) Köy ve kasabalarını terk ederek başka bölgelere kaçanların yerlerine, Anadolu'dan büyük ölçüde Türkmen nüfusu nakledilmiştir. (...) Osmanlıların Avrupa'ya çok erken gelip yerleşmeleri, devletin güçlenmesinde etkili oldu. Boş ve zengin topraklar bulup yerleşmek maksadıyla birçok göçebe unsurlar, fakir köylüler, Rumeli'nin zengin topraklarını elde etmek isteyen sipahiler, Orta Anadolu ve Karesi, Saruhan Aydın ve Menteşe gibi sahil beyliklerden Trakya'ya geldiler. Böylece Osmanlı Devleti Rumeli'den aldığı güçle sürekli kuvvetini arttırdı."

İnbaşı, 2002, s.158-159.*

Kaynak B

"Balkanlar'daki Türk fetihleri sonucunda Arnavutlar'ın Bizans ve Sırp baskısından kurtulduğuna, asimilasyonun engellendiğine, Sırp kilisesinin üstünlüğünün kırıldığı görülmektedir. Bu konudaki çarpıcı örneklerden birine, Selânik'in 833 (1430) yılındaki fethine şahit olan rahip Johannis Anagnostis'in eserinde rastlanmaktadır. Burada, Venedik işgali altındaki Selânik halkının Latin baskısından dolayı çektiği ıstırap anlatıldıktan sonra halkın Türkler'i bir kurtarıcı gibi karşıladığı belirtilmektedir. Anagnostis ayrıca, Selânik'in fethinin ardından II. Murad'ın şehrin ileri gelenlerinden esir düşenlerin fidyelerini bizzat ödediğini, insanî düşüncelerle şehrin imarı için teşebbüse geçtiğini, halka din konusunda tam bir serbestiyet tanıdığını, evlerin sahiplerine iadesi için emir verdiğini, daha önce Latin zulmünden kaçanları Selânik'e çağırdığını da ilâve etmektedir."

İlgürel, 2001, s. 362.*

Kaynak C

"Fetihler sırasında iskân edilmiş bölgelerde orduların ve göçebelerin hızlı hareketleri o bölge haklarının özgün nüfusunu azaltmıştı. Bu, yalnızca savaş kayıplarından değil, açlıktan, bulaşıcı hastalıklardan ve kütle halinde göçlerden ileri gelmekteydi. Ancak büyük bir çoğunlukla fethedilen toprakların insanları yerlerinde kalmışlardı. Türkmenlerin en büyük direnmeyi gösteren Balkan bölgeleriyle Edirne, Filibe, Sofya, Selanik, Terhala, Larissa ve Üsküp gibi büyük askeri merkezlerde yerleşmeleriyle buralarda Türk etkisi görülüyordu, ancak bunlar büyük çoğunluğu Hıristiyan olarak kalan halk kütlesi arasında küçük koloniler olmaktan ileri gitmiyorlardı."

Shaw, 2008, 49-50.*

Kaynak Ç

"Bütüne bakıldığında, Avrupa'da Türk göçünün sınırları gibi İslamlaşmanın sınırları da, sonuç olarak şuraya varmıştır: Müslümanlar, XVI. yüzyılda, Rumeli beylerbeyliğindeki nüfusun yüzde 18'i dolayında idi ancak. Ne var ki, Balkanlar'ın Müslüman olmayan toplulukları, dinlerini ve dinsel kurumlarını koruma sayesinde, olduğu gibi kalmış bir bütünle kaynaşmadan yakasını sıyırarak, kendi kimliklerinin bir parçasını ellerinde tutsalar da, bu zimmiler, imparatorlukta, ikinci kategoriden uyrukların aşağı durumunda idiler yine de. Reayanın hepsini ilgilendiren vergilere, durumları gereği özel vergiler -ilke olarak cizye ve ispençe- eklenmekle kalmıyor; konumlarının düşüklüğünü gösteren çeşitli ayırıcı önlemlere de konu oluyorlardı."

Veinstein, 1995, s. 370.*

8. Osmanlı Devleti'nin uyguladığı iskân ve istimalet politikalarıyla ilgili kaynaklardaki farklı bakış açılarının nedenlerine dair aşağıdaki sorulardan hangilerini seçerdiniz? Neden?

- Ön yargı içermekte midir?
- Eser ne zaman yazılmıştır?
- Belgelere dayandırılmış mıdır?
- Yorumlara yer verilmiş midir?

9. Bu kaynaklarda iskân ve istimalet politikalarıyla ilgili hangi benzer ve farklı bilgilere yer verilmiştir? Açıklayınız.

10. Osmanlı Devleti iskân ve istimalet politikası uygulamakla neyi amaçlamış olabilir? Açıklayınız.

11. Aşağıda Osmanlı Devleti'nin ilim ve irfan geleneğindeki şahsiyet, kurum ve kişilerle ilgili bazı özellikler ve bu özellikleri karşılayan isimler verilmiştir. II. tablodaki isimlerin başına I. tablodaki özelliğin harfini yazarak isimleri ve özellikleri eşleştiriniz.

I. Tablo	
Özellikler	
A.	Osmanlı Devleti'nin kurulduğu dönemde etkili olan Ahi lideri
B.	İlmî, dinî ve sosyal hizmetler veren yapıları bünyesinde toplayan kurum
C.	İlk Osmanlı müderrisi
Ç.	Osmanlı Devleti'nin ilk yükseköğretim kurumu
D.	Doğu Roma'dan alınarak Osmanlı idaresine giren ve fetih sonrasında Türk-İslam karakteri kazanan şehir

II. Tablo
İsimler ve Kavramlar
Külliye
İznik Medresesi
Bursa
Davud-i Kayseri
Konya
Tekke
Şeyh Edebali

12. Osmanlı Devleti'nin ilim ve irfan geleneği, hem ilk Türk-İslam devletlerinden hem de Anadolu'daki tasavvuf geleneğinden etkilenmiştir.

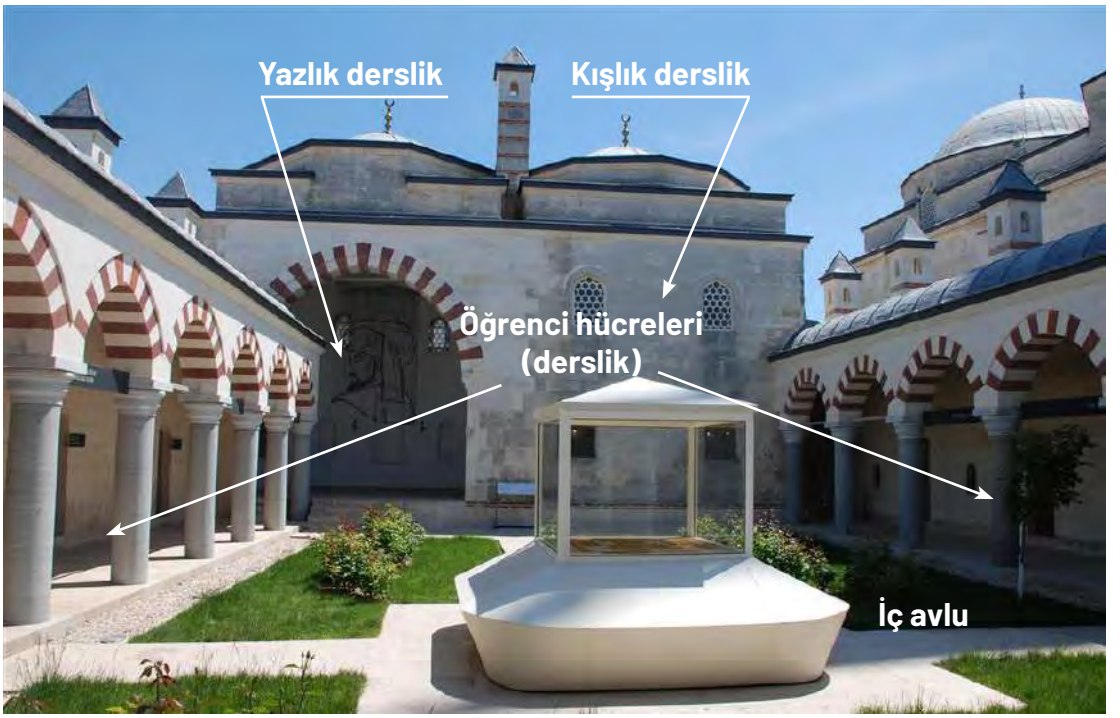
Aşağıdaki durumlardan hangisi bu etkinin göstergelerinden biridir?

A) Osmanlı medreselerinin Selçuklu medreselerinden esinlenerek kurulması
B) Osmanlı medreselerinde öncellikle dinî ilimlerin öğretilmesi
C) Osmanlı Devleti'nde tasavvufun sosyal hayata etkisinin olması
D) Osmanlı medreselerinin Doğu Roma eğitim sisteminden etkilenmesi
E) Osmanlı ilmi teşkilatında Bursa'dan sonra Edirne medreselerinin öncelikli olması

13. "Kuruluş Dönemi Osmanlı Devleti'nin ilim ve irfan geleneğinin oluşumunda şehir, kurum ve şahsiyetler etkin rol oynamıştır." ifadesinin dayanaklarının neler olabileceği ile ilgili ürettiğiniz fikirleri yazınız.

14. Metin ve görselden yararlanarak soruları cevaplayınız.

II. Murad tarafından 1437-1447 yılları arasında Edirne'de inşa ettirilen Üç Şerefeli Cami ve külliyesi cami, Saatli Medrese; mektep, sebil, çeşme ve hazîreden meydana gelen küçük bir külliyedir. Saatli Medrese, caminin doğu tarafındadır. Dikdörtgen planlı bu medresedeki revaklı avlunun etrafında on yedi kubbe bulunmakta, bu kubbelerin altında ise öğrenci odaları ile yazlık ve kışlık derslikler yer almaktadır. Üzerleri kubbeyle örtülü birimlerde bir ocak, bazılarında dört olmak üzere dolap nişi ve biri revaklı avluya, üçü dışarıya açılan pencereler mevcuttur.



Saatli Medrese, Edirne

a) Saatli Medrese'deki eğitim hayatına dair hangi çıkarımlarda bulunabilirsiniz? Açıklayınız.

b) Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi'nin küçük bir yapı olarak tanımlanmasının nedenleri neler olabilir? Açıklayınız.

Bu üniteyle ilgili ek sorulara yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

3. ÜNİTE

CİHAN DEVLETİ OSMANLI (1453-1683)



3.1. Osmanlı Devleti'nin Cihan Devleti Hâline Gelmesi
3.2. Osmanlı Devleti'nin Yönetim ve Ordu Yapısında Değişim
3.3. Avrupalıların Sömürgeci Politikaları
3.4. Osmanlı Devleti'nde İsyanlar
3.5. Osmanlı Devleti'nde Bilim, Kültür, Eğitim ve Sanat

Anahtar Kavramlar

- **Celâli**
- **cihanşümul**
- **ıslahat**
- **isyan**
- **koloni**
- **rasathane**
- **sömürgecilik**
- **vezir**

Bu ünitede sizlerden

- 1453-1683 yılları arasındaki siyasi ve askerî mücadelelerin Osmanlı Devleti'nin cihan devleti hâline gelmesindeki rolüne ilişkin özgün fikirler üretebilmeniz,
- 1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin yönetim ve ordu yapısında meydana gelen değişim ve sürekliliğe ilişkin kaynakları yorumlayabilmeniz,
- Avrupalıların sömürgeci politikalarının etkilerini tarihsel bağlamı içerisinde değerlendirebilmeniz,
- 1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen önemli isyanların neden ve sonuçlarını müzakere edebilmeniz,
- 1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde bilim, kültür, eğitim ve sanat alanlarında ortaya çıkan gelişmelere ilişkin oluşturduğunuz özgün ürünleri paylaşabilmeniz

beklenmektedir.

Bu ünitede sizlerden kontrol listesi ve öz değerlendirme formları ile dereceli puanlama anahtarını doldurmanız, kısa bir tarihsel metin yazmanız, tarihsel akış şeması hazırlamanız, performans görevini yerine getirmeniz ve ünite sonundaki ölçme ve değerlendirme sorularını cevaplandırmanız istenmektedir.

Ünite Karekodu

Ünite Özeti



Arifî Çelebi'nin *Süleymannâme* adlı eserinde yer alan ve Mohaç Muharebesi'ni (1526) tasvir eden bir minyatür, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul

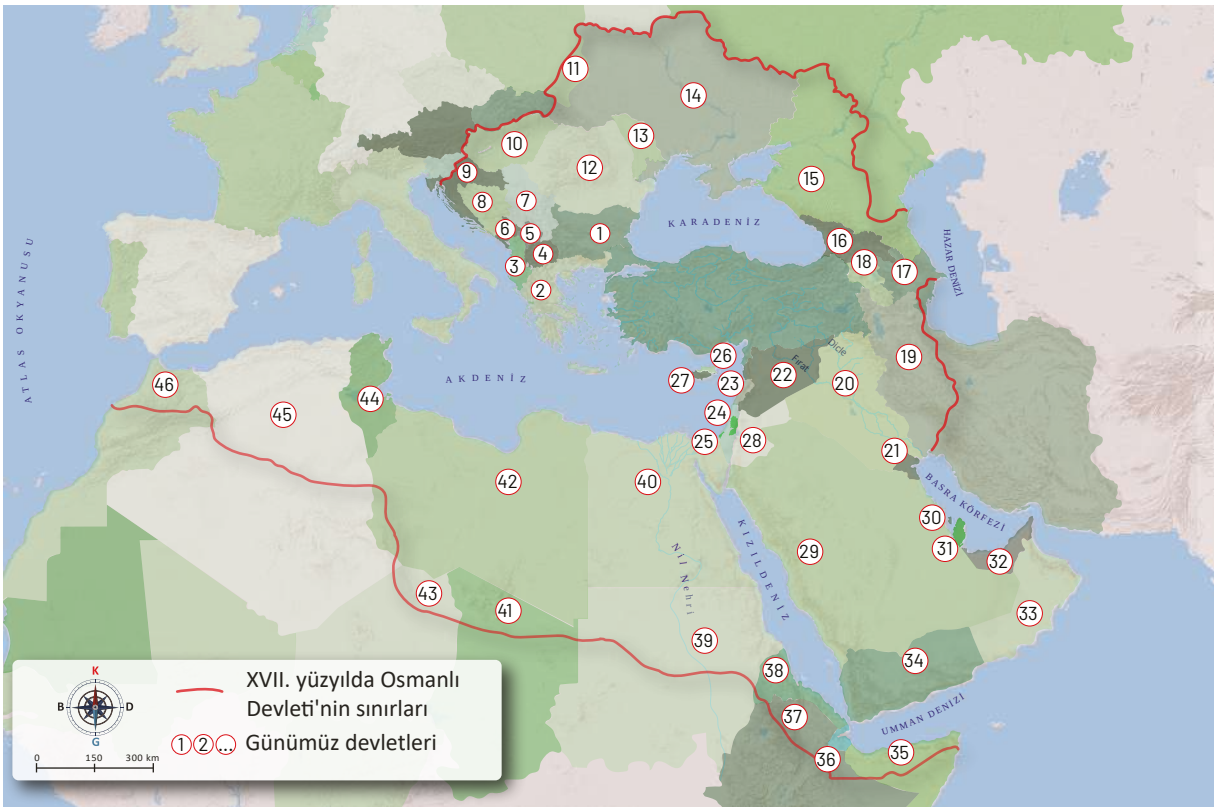
Başlarken

Osmanlı'nın büyük bir cihan devleti hâline gelmesinde İstanbul'un Fethi çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bununla birlikte Doğu'da ve Batı'da kazanılan zaferler ve Osmanlı donanmasının üstün başarıları, devletin hâkimiyet alanlarını genişletmesini ve kurulduğu coğrafyanın en etkin siyasi gücü olmasını sağlamıştır. Bu gelişmeler Osmanlı Devleti'nin yönetim ve ordu yapılarında da değişimi gerektirmiştir. Osmanlı Devleti'nin dünya siyasetindeki etki gücünün zirveye ulaştığı bu dönemde Avrupa milletlerinin başlattığı sömürge faaliyetleri ile Rönesans ve Reform hareketleri, etkileri günümüze kadar süren önemli değişimlere neden olmuştur. Avrupa merkezli değişim süreci Osmanlı'da toplumsal ve ekonomik dengeleri sarsmış, merkezî otoritenin zayıflaması ve sosyoekonomik sıkıntılar İstanbul ve Celâli İsyanları'na yol açmıştır. Tüm bu gelişmeler yaşanırken Osmanlı coğrafyasındaki bilim, kültür, eğitim ve sanat faaliyetlerine hız kesmeden devam edilmiş; özellikle dünya kültür ve bilim tarihine çok önemli katkılarda bulunan çalışmalara imza atılmıştır.

3.1. OSMANLI DEVLETİ'NİN CİHAN DEVLETİ HÂLİNE GELMESİ

Düşünelim

Harita ve kaynaktan yararlanarak soruları cevaplayınız.



Harita 3.1: Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet kurduğu bölgelerde günümüzde var olan ülkeler

1. Bulgaristan
2. Yunanistan
3. Arnavutluk
4. Kuzey Makedonya
5. Kosova
6. Karadağ
7. Sırbistan
8. Bosna Hersek
9. Hırvatistan
10. Macaristan
11. Polonya
12. Romanya
13. Moldova
14. Ukrayna
15. Rusya
16. Gürcistan
17. Azerbaycan
18. Ermenistan
19. İran
20. Irak
21. Kuveyt
22. Suriye
23. Lübnan
24. Filistin
25. İsrail
26. KKTC
27. GKRY
28. Ürdün
29. Suudi Arabistan
30. Bahreyn
31. Katar
32. BAE
33. Umman
34. Yemen
35. Somali
36. Cibuti
37. Etiyopya
38. Eritre
39. Sudan
40. Mısır
41. Çad
42. Libya
43. Nijer
44. Tunus
45. Cezayir
46. Fas

Kaynak A

"Osmanlı İmparatorluğu 16. ve 17. yüzyılların sözü geçen dünya güçlerinden biriydi ya da modern deyişle, bir süper güçtü. Bu konuma, jeopolitik durumu, muazzam toprakları ve nüfusu, zengin iktisadi kaynakları ve bu kaynakları devletin hedeflerine hizmet etmek için seferber edilmesini mümkün kılan merkez ve taşra yönetimi sayesinde erişmişti. Kaynakların etkin kullanımı, zamanında Avrupa'nın en iyi ordularından biri olan Osmanlı ordusunun temelini oluşturuyordu."

Ágoston, 2013, s. 79.*

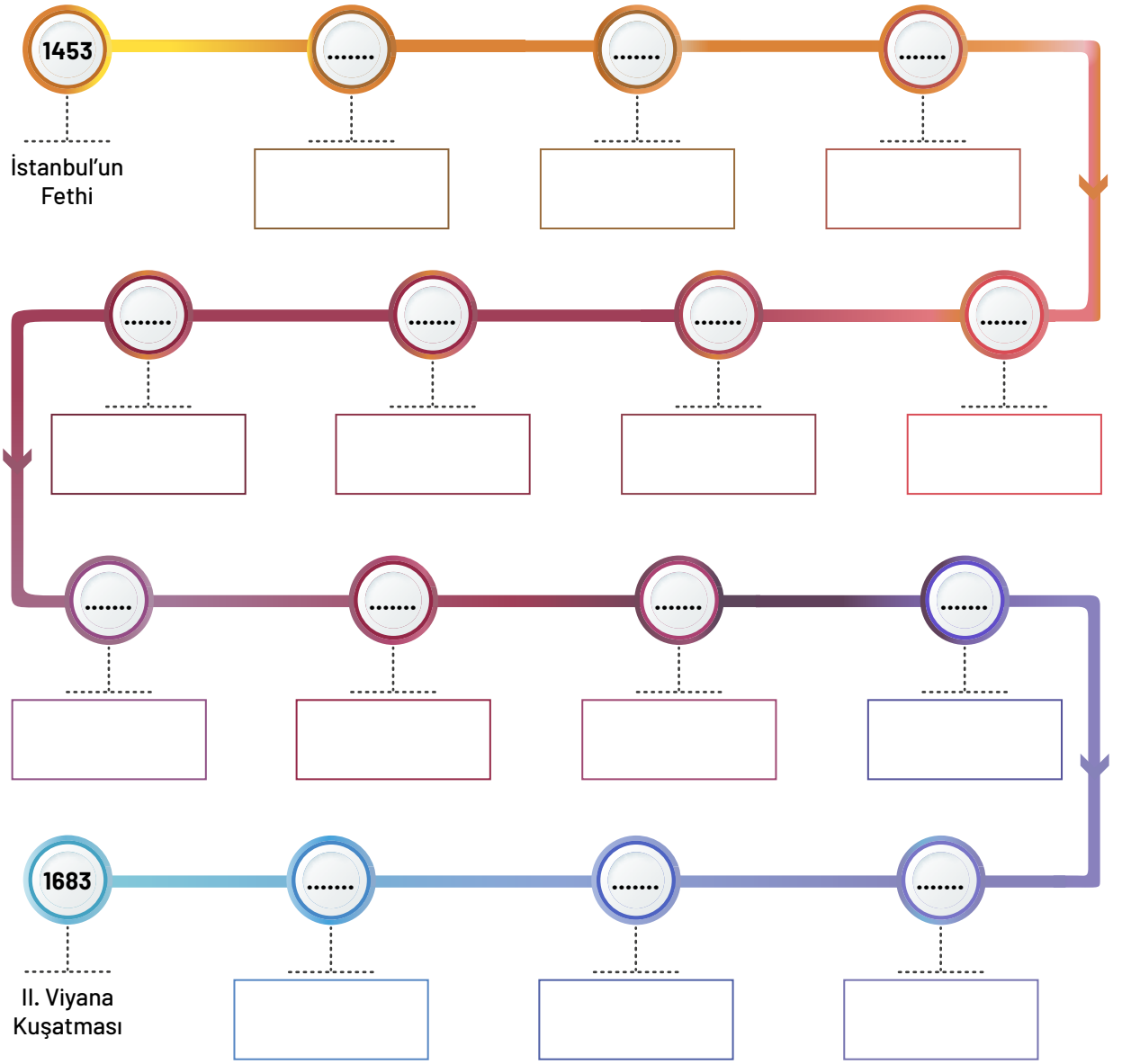
1. Osmanlı Devleti'nin geniş bir coğrafyada hâkimiyet kurmasını sağlayan etkenler neler olabilir?

2. Günümüzde Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde kalan ülkeler siyasi, sosyal ve kültürel açıdan Osmanlı kültür ve medeniyetinden nasıl etkilenmiş olabilir?

Keşfedelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin cihan devleti hâline gelmesinde rolü olan önemli siyasi ve askerî mücadeleleri aşağıdaki tarih şeridinde boş bırakılan alanlarda gösteriniz.



Uygulama adımları doğrultusunda etkinliği yapınız.

- Ders öncesinde hazırladığınız savaş aracı modelinizi diğer gruplara gösteriniz.
- Savaş aracı modelinizin fen, teknoloji, mühendislik, sanat ve matematik alanlarına ilişkin özelliklerini açıklayınız.
- Savaş aracı modelinizin İstanbul'un fethini nasıl kolaylaştıracağını belirtiniz.
- Savaş aracı modelinizin Osmanlı Devleti'nin cihan devleti hâline gelmesindeki rolünün neler olacağını belirtiniz.
- Hazırladığınız savaş aracı modellerini okul koridorunda sergileyiniz.

Öğrenelim

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan üç gruba ayrılınız.
  * Birinci grup olarak İstanbul'un Fethi, Kırım'ın Fethi, İspanya'daki Müslümanların ve Yahudilerin kurtarılması, Çaldıran Savaşı, Mısır Seferi ve Afrika'daki faaliyetlere ilişkin bilgileri inceleyiniz ve etkinlikleri yapınız.
  * İkinci grup olarak Mohaç Muharebesi, I. Viyana Kuşatması, İstanbul Antlaşması, kapitülasyonlar ve Preveze Deniz Savaşı'na ilişkin bilgileri inceleyiniz ve etkinlikleri yapınız.
  * Üçüncü grup olarak da Hint Deniz Seferleri, Kıbrıs'ın Fethi, Ferhat Paşa Antlaşması, Kasr-ı Şirin Antlaşması, Girit'in Fethi ve Bucaş Antlaşması'na ilişkin bilgileri inceleyiniz ve etkinlikleri yapınız.
- Grup olarak incelediğiniz olaylarla ilgili bilgileri diğer gruplara açıklayınız.
- Öğrendiğiniz bilgilerden yola çıkarak Osmanlı Devleti'nin cihan devleti hâline gelmesinde etkili olan en önemli olay veya olayların hangileri olduğunu belirlemeye yönelik bir sınıf tartışması yapınız.

İstanbul'un Fethi ile ilgili verilen metin, bilgi görseli ve kaynaklardan yararlanarak etkinliği yapınız.



Görsel 3.1: Fatih Sultan Mehmed Han'ın Venedikli ressam Gentile Bellini (Centile Bellini) tarafından yapılan yağlı boya portresi (1480), National Gallery (Neyşinıl Galeri), Londra / İngiltere

II. Murad Han'ın vefatından (1451) sonra Osmanlı tahtına yeniden II. Mehmed Han çıktı (Görsel 3.1). Bu dönemde devlete tamamen hâkim olmak ve iç dengeleri gözetmek amacıyla Çandarlı Halil Paşa'yı veziriazamlıkta tutan II. Mehmed Han, onun nüfuzundan yararlanarak yeniçeri isyanlarını da engellemiş oldu. Ayrıca divan teşkilatına kendine yakın devlet adamları atayarak tahtı güvence altına aldı. Onun tahta geçmesiyle ümitlenen Karamanoğulları ve Sırp Despotluğu Osmanlılarla barış yaptı. II. Mehmed Han Dönemi'nde Balkanlarda ve Anadolu'da Osmanlı'nın vasalı olan devletler üzerindeki merkezî otorite güçlendirildi, Macar tehdidine karşı Sofya'ya asker gönderildi ve Mora üzerine akınlar düzenlendi. II. Mehmed Han'ın tahta çıkmasını fırsat bilerek topraklarını Çorlu'ya kadar genişleten Doğu Roma İmparatorluğu, İstanbul'da tuttukları Şehzade Orhan'ı Osmanlı Devleti'ne karşı tehdit unsuru olarak kullanmaya devam etti. Osmanlı'nın cihanşümul bir devlet olma ideali önündeki en büyük engel olarak Doğu Roma'yı gören II. Mehmed Han, ilk iş olarak İstanbul'un fethi için hazırlıklara başladı. II. Mehmed Han'dan önceki Osmanlı padişahları da İstanbul'u almak istemiş ancak başarılı olamamıştı.

Osmanlı Devleti için siyasi, askerî, dinî ve ekonomik nedenlerle İstanbul'un mutlaka fethedilmesi gerekiyordu. Doğu Roma İmparatorluğu'nun Osmanlı topraklarının ortasında kalması Osmanlıların Rumeli'ye geçişini zorlaştırmıştı. Doğu Romalıların Avrupa devletlerini kışkırtmasıyla başlayan Haçlı Seferleri de Osmanlılar için büyük bir tehdit oluşturuyordu. Ayrıca Doğu Romalıların hem Osmanlı Devleti'yle mücadele eden Anadolu beyliklerini desteklemesi hem de padişaha karşı taht mücadelesi veren şehzadeleri kışkırtması devletin bekası için ciddi bir tehdit unsuruydu. Bölgedeki önemli kara ve deniz ticaret yolları üzerinde bulunan İstanbul'un fethedilmesi, Osmanlı Devleti'nin ekonomisine çok önemli katkılar sağlayacak, böylece Venedikliler ve Cenevizlilere karşı ticari üstünlük kurulabilecekti. Ayrıca bu fetihle Katolik ve Ortodoks kiliselerinin birleşmesine yönelik girişimler engellenecek ve böylece Osmanlı Devleti tüm Ortodoksların koruyucusu hâline gelecekti. II. Mehmed Han'ın Hz. Muhammed (sav) tarafından buyrulan "İstanbul elbette fetholunacaktır. Onu fetheden komutan ne güzel komutan ve onu fetheden ordu ne güzel ordudur!" müjdesinin muhatabı olmak istemesi de İstanbul'un fethini hızlandıran sebepler arasındaydı.

İstanbul'un Fethi İçin Yapılan Hazırlıklar

* Boğazın en dar yeri olan Anadolu Hisarı'nın karşısına Rumeli (Boğazkesen) Hisarı inşa edildi. Böylece İstanbul Boğazı kontrol altına alındı ve Doğu Romalılara deniz yoluyla gelebilecek yardımlar engellendi.
* İstanbul'u denizden kuşatmak için donanma hazırlandı.
* Surları aşmak için şahi adı verilen büyük toplar, havan topları ve hareketli kuleler yapıldı.
* Kırklareli Demirköy'de bulunan Fatih Dökümhanesi'nde top, humbara ve dane gülle imal edildi. Osmanlılar savaşlarda genellikle demir top yerine -daha pahalı olmasına rağmen- bronz top kullanırdı. Çünkü bronz toplar demir toplardan daha dayanıklıydı ve daha güçlü bir etkiye sahipti.



Rumeli (Boğazkesen) Hisarı



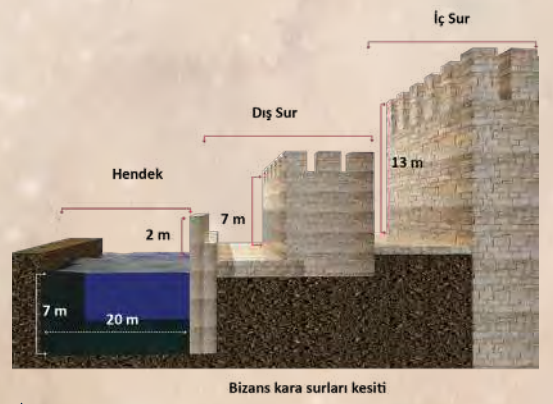


- Şahi adı verilen iki parçalı büyük toplardan 3-4 adet üretildi. Bu topların büyüklüğü ve çapı hakkında dönemin tarihçileri farklı bilgiler vermektedir.

Genel Özellikleri
Uzunluk: 5,5 m
Dış çevre: 274 cm
Çap: 92 cm
Ağırlık: 18 ton
Gülle ağırlığı: 544-680 kg
Menzil: 2 km

Fatih Sultan Mehmed Han tarafından fetihten sonra döktürülen ve şahi adı verilen toplardan birinin namlu tarafındaki yazının okunuşu: "Allahumme'nsur es-Sultan Mehmed bin Murad Han. Fî tarih-i sene semân ve sittîne ve semaniye mieh. Fi şehr-i recep, el-amel li-Mîneber Ali" Anlamı: "Allahım, Sultan Murad Han oğlu Sultan Mehmed'e yardım eyle. Mîneber (Mineci) Ali tarafından 868 (M 1464) yılının recep ayında yapılmıştır."

- Doğu Roma İmparatoru XI. Konstantinos Paleologos (Konstantinos Palaylogos) Osmanlılara karşı Avrupa devletlerinden ve papadan yardım istedi. Papalık bu yardım talebini kabul etti ancak karşılığında Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birleşmesini şart koştu. Doğu Roma'nın da kabulüyle 12 Aralık 1452'de Ayasofya'da bir ayin yapılarak bu iki kilisenin birleştiği ilan edildi. Ancak Doğu Roma halkı bu birleşmeye büyük tepki gösterdi. Doğu Romalı grandük Lukas Notaras "Latin külahı görmektense Türk sarığını görmek daha iyidir." diyerek halkın bu tepkisini dile getirdi. Yapılan anlaşmaya rağmen Avrupalı devletler Doğu Romalılara beklenen desteği vermedi. Sadece Venedik, Ceneviz ve Ege adalarından destek kuvvetler gönderildi.
- Haliç'in girişi zincirlerle kapatıldı. Doğu Roma , Venedik'ten, Ceneviz'den gemileri, Osmanlı donanmasının Haliç'e girmesini engellemek için bu zincir hattının arkasına sıralandı.
- İstanbul'u çevreleyen surlar onarıldı ve güçlendirildi.



İstanbul surlarından bir kesitin perspektif görüntüsü



Osmanlı Devleti 6 Nisan 1453'te İstanbul'u kuşatma altına aldı. Sultan II. Mehmed Han, Doğu Roma imparatorundan şehrin teslim edilmesini talep etti ancak İmparator XI. Konstantinos Paleologos (Konstantin Paleologos) bu teklifi reddetti. Bunun üzerine Osmanlı ordusu surları top ateşine tutarak Doğu Roma savunmasına büyük zarar verdi ve fetih muharebesi başladı.



20 Nisan'da Doğu Romalılara yardım getiren üç Ceneviz gemisi Haliç'e girdi. İstanbul'u denizden kuşatan Osmanlı donanması bu gemilere engel olamadı. Bu olay ordunun da moralini bozdu. Akşemseddin, Molla Gürani, Molla Hüsrev gibi âlimler, İstanbul'un Fethi için yapılan muharebelerde Osmanlı ordusunu manevi açıdan destekledi.



21 Nisan'ı 22 Nisan'a bağlayan gece yaklaşık yetmiş adet Osmanlı gemisi karadan çekilerek Haliç'e indirildi.



Bilgi Görseli 3.1: İstanbul'un fetih süreci (Temsilî)



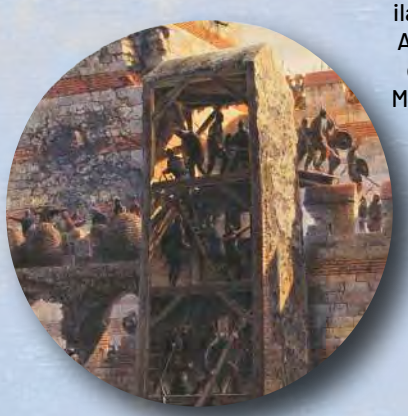
16 Mayıs'ta yer altından şehrin içine kadar büyük bir tünel kazıldı. Ancak Doğu Romalılar bu tüneli fark ederek hemen imha etti.



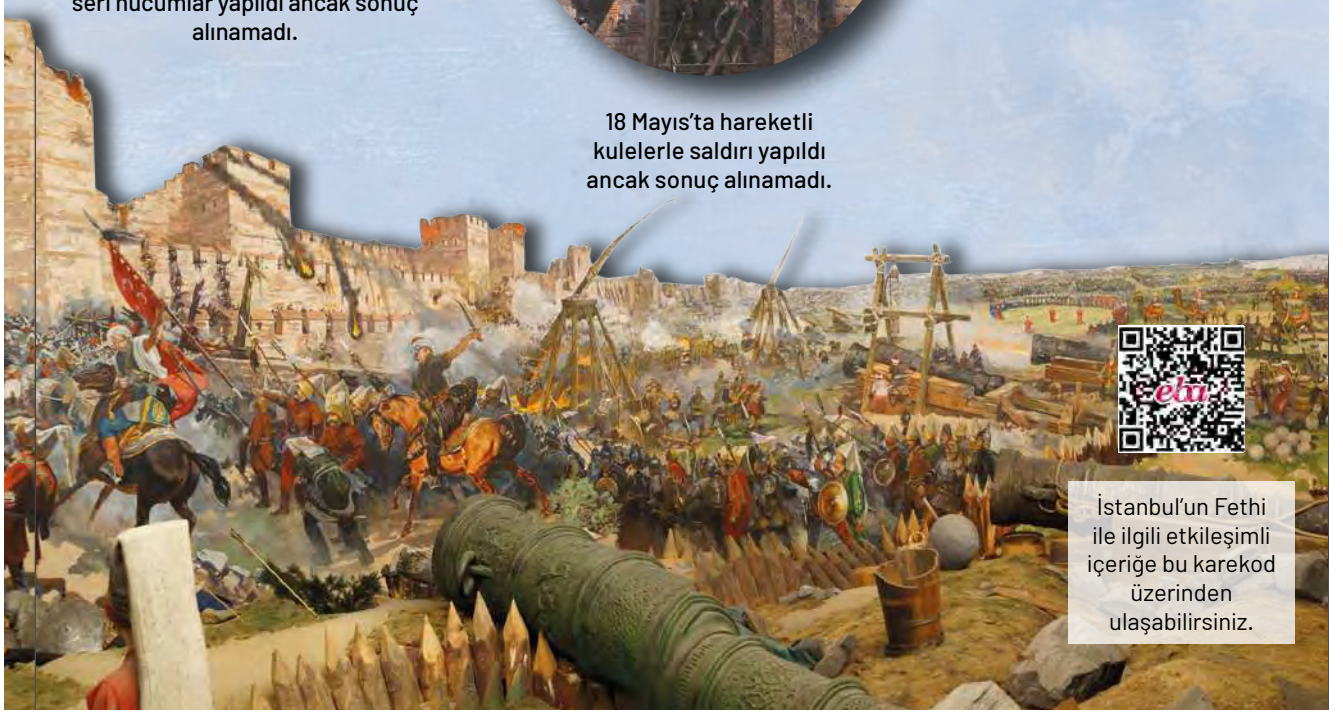
29 Mayıs'ta Osmanlı ordusu bütün cephelerden hücuma geçti ve İstanbul'u fethetti. II. Mehmed Han, Topkapı tarafından şehre girdi ve ilk olarak Ayasofya'ya gitti. Buraya sığınan din adamlarına ve halka hitap ederek kimsenin canına dokunulmayacağını ilan etti. Fetih öncesinde kilise olan Ayasofya fetih hakkı olarak camiye dönüştürüldü ve bundan sonra II. Mehmed Han'a "Fatih" ünvanı verildi.



6 Mayıs'ta Osmanlı ordusu tüm kuvvetleriyle yeniden hücuma geçti. Yoğun top atışları yapılarak surların büyük bölümü yıkıldı. Surların yıkılan kısımlarından şehrin içine doğru seri hücumlar yapıldı ancak sonuç alınamadı.



18 Mayıs'ta hareketli kulelerle saldırı yapıldı ancak sonuç alınamadı.



İstanbul'un Fethi ile ilgili etkileşimli içeriğe bu karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.



Görsel 3.2: Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerifi, İstanbul

İstanbul'un Fethi sonrasında Fatih Sultan Mehmed Han, Ayasofya'da kılınan ilk namaz sonrasında burasını cami olarak vakfetmiş, Fatih Külliyesi ve Ayasofya-i Kebir Vakfı'nı kurmuş ve bu caminin sonsuza kadar muhafazasını vasiyet etmiştir (Görsel 3.2). Ardından şehirde imar ve ihya faaliyetleri yoluyla çok sayıda cami, medrese, bedesten, han, hamam, darüşşifa, imaret, çeşme, köprü yapımına ve Topkapı Sarayı'nın inşasına başlanmıştır. Fetihten kısa süre sonra İstanbul, Osmanlı Devleti'nin siyasi, ekonomik ve kültürel merkezi hâline gelmiştir. Anadolu'dan getirilen Türkler İstanbul'a yerleştirilerek şehre Türk-İslam kimliği kazandırılmıştır. Bununla birlikte şehirde yaşayan gayrimüslimlere din ve inanç özgürlüğü hakkı tanınarak canları ve malları devlet tarafından güvence altına alınmıştır. Fetihten sonra İstanbul'daki Ortodoks Patrikliği varlığını devam ettirmiş, Ermeni Patrikliği de Bursa'dan İstanbul'a taşınmıştır.

Kaynak B

"Fetih içeride ve dışarıda muazzam sonuçlar doğurdu. Genç Mehmed'e benzersiz bir itibar ve meşruiyet kazandırdığı gibi siyasette Osmanlı dünya görüşünü baştan ayağa yeniden şekillendirdi. Mehmed artık "Fatih" idi; şehri ilk kez Emevi halifesi Muaviye (661-80) döneminde kuşatan Müslümanların kadim emeline ilk defa ulaşan Müslüman hükümdar olmuştu. Kostantiniye, evrensel egemenliğin simgesi olan 'kızıl elmanın' evi olduğu için uzun zamandır Türklerin hedefindeydi. Ayasofya Kilisesi'nin önünde duran İmparator Justinianus heykelinin elinde tuttuğu göz kamaştırıcı madeni küre, Bizans İmparatorluğu'nun uğurlu tılsımıydı. Mehmed tarafından ele geçirilmesi, Osmanlıların alın yazısının teyidini, Hristiyan âleminin yenilgisini ve dünya hâkimiyeti hülyasının gerçekleşmesini simgeliyordu. Fetihten sonra kızıl elma, Osmanlıların fethetmeye niyetlendikleri Roma, Buda ve Viyana gibi diğer payitahtları temsil eder oldu. Daha genel olarak, cihan hâkimiyetini ifade ediyordu."

Ágoston, 2024, s. 93.*

Kaynak C

"İstanbul'u bir imparatorluk başkenti haline getirme çabaları içinde Karadeniz hayati bir önem taşıyordu. Ne de olsa İstanbul konumu itibariyle Karadeniz'e giriş-çıkışı kontrol altına alabilecek tabii bir liman kenti konumundaydı. Osmanlıların şehri fethine kadar geçen süreçte Boğazlar'ın bu anlamda denetimi yapılamamıştı. Bizans İmparatorluğu'nun özellikle çöküş yıllarında Karadeniz'de ticareti ellerinde bulunduran İtalyan devletleri, Boğazlar üzerinde hissedilir bir hâkimiyet tesis etmiş bulunuyorlardı. İstanbul, Karadeniz bölgesinin kaynaklarının tek elde toplanmasını tasavvur eden hükümdarlar için çok elverişli bir yerdeydi. Ticareti buraya yeniden yönlendirmek, bu tarihi kenti eski parlak günlerine döndürebilecek önemdeydi. Karadeniz'in kuzeyindeki verimli geniş tahıl üretimi, Tuna boylarına doğru uzanan kesimdeki hayvancılık ve Kırım Yarımadası'ndaki tuz depoları ve esir ticareti, balık ürünleri ve kürk ticareti, yeni Osmanlı payitahtının nüfus kesafeti kazanmasında etkili olabilecek ekonomik faaliyetleri belirleyecekti."

Emecen, 2015, s. 153-154.*

Kaynak Ç

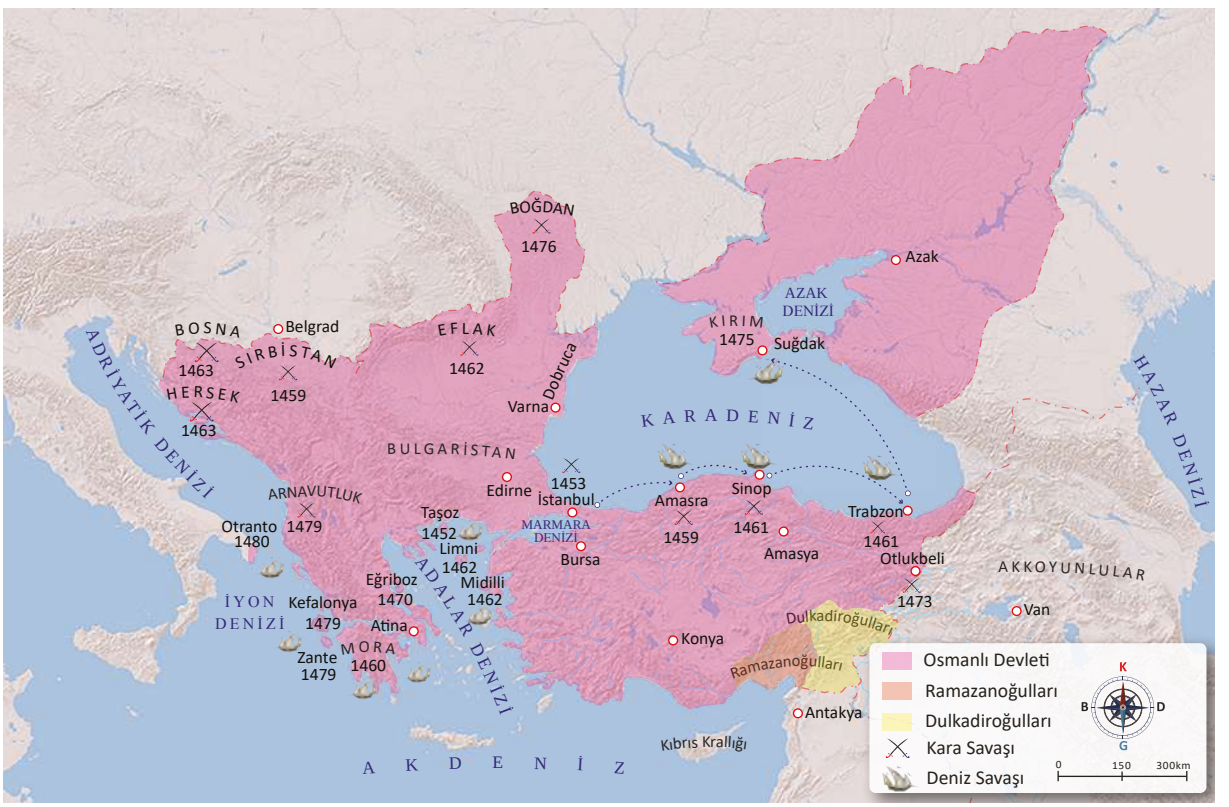
"Sonuç olarak, topların yıkıcı etkisi ne olursa olsun zaferin arkasındaki asıl güç, Fatih Sultan Mehmed'in askeri ve siyasi liderliği ile Osmanlı askeri sisteminin etkinliğidir. Osmanlı ordusu, her ne kadar topları daha önceki bir dönemde ordu envanterlerine dahil edip kullanmış olsa da, onları gerçek kapasitelerinde kullanıp orduya entegre etmeyi başaran; daha da ötesi bizzat yeni topların tasarım, üretim ve artışlarına dahil olan Fatih'tir. Ancak bu askeri teknolojiye yatkınlığı bile tek başına fethin yolunu açmamıştır. Muhasaranın kaderini belirleyen yeniliklere olanak sağlayan, Fatih'in etkin, yaratıcı ve esnek liderlik tarzıdır. Fatih'in liderliği olmasa, İstanbul muhtemelen birkaç muhasaraya daha dayanabilirdi."

Uyar ve Erickson, 2017, s. 65.*

Osmanlı Devleti'nin cihan devleti hâline gelmesinde İstanbul'un Fethi'nin siyasi, askerî ve ekonomik etkilerini tablodaki ilgili alanlara yazınız.

Siyasi Etkisi	
Askerî Etkisi	
Ekonomik Etkisi	

İstanbul'un Fethi'nden sonra Fatih Sultan Mehmed Han, Osmanlı Devleti'ni büyük bir dünya gücü hâline getirmek için kara ve denizde stratejik önem taşıyan büyük fetihler gerçekleştirdi. Bu fetihlerin siyasi ve askerî hedeflerinin yanı sıra ekonomik hedefleri de vardı (Harita 3.2).



Harita 3.2: Fatih Sultan Mehmet Han Dönemi sonunda Osmanlı Devleti'nin sınırları (1481)

Fatih Dönemi'nde Balkanlarda, Adalar (Ege) Denizi'nde ve Akdeniz'de yeni yerler fethedildi. Ayrıca Osmanlıların Anadolu'daki hâkimiyet alanları genişletildi ve Karamanoğulları Beyliği'ne son verildi. 1473'te yapılan Otlukbeli Savaşı'nda diğer Türk devletlerinden Akkoyunlu Devleti'ne karşı büyük bir zafer kazanıldı (Harita 3.3). Bu zaferle Fırat Nehri'ne kadar olan bölgeleri hâkimiyet altına alan Osmanlılar, Doğu Anadolu'nun güvenliğini de sağlamış oldu.

Otlukbeli Savaşı'nda mağlup olan Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın vefatından (1478) sonra onun büyük oğlu Halil Bey, ardından da diğer oğlu Yakup Bey tahta çıktı. Yakup Bey Dönemi'nde Akkoyunlu Devleti, Memluk Devleti'ne karşı önemli başarılar kazandı. Yakup Bey'in vefatından sonra güç kaybeden Akkoyunlu Devleti 1514 yılında yıkıldı.



Harita 3.3: Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletleri, XV. yüzyıl

Yandaki karekod üzerinden Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletleri ile ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşabilirsiniz.

Fatih Sultan Mehmed Han'ın en önemli hedeflerinden biri, Karadeniz'de Osmanlı hâkimiyetini sağlamaktı. Amasra, Sinop, Trabzon, Kefe ve Suğdak'ı ele geçiren Fatih, Boğdan'ı da Osmanlı Devleti'nin vasalı hâline getirdi. Ayrıca Karadeniz Bölgesi'nde hüküm süren Candaroğulları Beyliği'ne son verdi ve Karadeniz hâkimiyeti için stratejik bir konumda bulunan Kırım'ı 1475 yılında Osmanlı hâkimiyetine aldı.

Kaynak D

"Fatih Sultan Mehmed'in diplomatik ve askerî yetenekleri, Osmanlıların fazla çaba göstermeden ve kansız bir biçimde Kırım yarımadasının kontrolünü ele geçirmelerini sağladı. Bu yeni kazanım, Osmanlı İmparatorluğu için stratejik ve iktisadi değerini kısa sürede kanıtladı. (...) Hanlık, Osmanlı ekonomisinin başlıca kalemleri için hayatî bir kaynaktı. Stratejik bakımdan Doğu Avrupa'daki Osmanlı seferleri için gerekli insan ve malzeme kaynağını sağlıyordu. Hanlık askerleri, süvari ve piyade olarak sessiz ve ani bir biçimde ilerleyerek asıl ordu için yol açarlardı. Daha önemlisi, Hanlık, kuzeyde etkin bir savunma alanı oluşturarak, imparatorluğun kuzey sınırlarını Ruslara ve Leh-Litvanyalılara karşı koruyordu. Bozkırdaki düzenli Tatar saldırıları, bu devletleri ve Karadeniz kıyılarını uzun süredir tehdit etmekteydi. Baskınlar, kuzeydeki fakir bölgelere sıkışmış ve güneydeki ılıman iklimin etkisiyle bereketi artmış bölgelerden faydalanamayan Rusların ekonomisini zayıflattı. Dahası, Rusya'nın üç önemli nehrinden ikisi (Don ve Dinyeper) Kırım limanlarında Karadeniz ile buluştuğundan, hem ithalat hem de ihracat için nehir yoluyla mal taşımak mümkün değildi. Rusların, Osmanlı gücüyle baş edemedikleri sürece durumu değiştirmek için yapabilecekleri fazla şey yoktu."

Kireçci ve Tezcan, 2015, s. 16.*

Bilgi Kutusu

Fatih Sultan Mehmed Han (1432-1481)

29 Mart 1432'de Edirne'de doğmuştur. Babası Sultan II. Murad, annesi Hüma Hatun'dur. Devrinin en önemli âlimlerinden iyi bir eğitim almıştır. Âlimlere, şairlere ve sanatkârlara büyük değer vermiş, onlarla sık sık sohbet etmiştir. Kaynaklarda yedi yabancı dil bildiği rivayet edilmektedir. İlginç ve bilmediği konular hakkında makaleler yazdırmış ve bunları incelemiştir. Hocalığını da yapmış olan Akşemseddin, Fatih Sultan Mehmed Han'ın en değer verdiği âlimlerden biridir.

1466'da Batlamyus'un haritasını yeniden tercüme ettiren Fatih Sultan Mehmed Han, astronomi bilgini Ali Kuşçu gibi önemli bilim insanlarını İstanbul'a getirterek onlara geniş çalışma imkânları sunmuştur. Ünlü Venedikli ressam Bellini'yi de İstanbul'a davet ederek resmini yaptırmıştır. İstanbul'un Fethi'nden sonra inşa ettirdiği Sahn-ı Semân Medreseleri aracılığıyla Osmanlı ilim ve eğitim hayatında yeni bir dönem başlatmıştır. Bu medreselerde akli ve naklî ilimlerle ilgili yüksek ihtisas düzeyinde eğitimler verilmiştir. Kendisi de bu külliye kütüphanesine dinî ilimler, tıp, astronomi, tarih, edebiyat gibi çeşitli alanlarda yazılmış 839 adet eser vakfetmiştir.

Yirmi yaşında başlayan hükümdarlığı boyunca yirmi beş sefere katılan Fatih Sultan Mehmed Han, özellikle ileri görüşlülüğü ve savaşlardaki cesaretiyle tanınmıştır. 29 Mayıs 1453'te İstanbul'u fethedip 1123 yıllık Doğu Roma İmparatorluğu'nu ortadan kaldırdığı için tüm İslam dünyasında "Fatih" ünvanıyla anılmış, Hz. Muhammed'in (sav) müjdelediği "İstanbul'un fethini gerçekleştiren büyük komutan" olmayı başarmıştır. Onun üstün yeteneği ve yüksek zekâsı, tüm dost ve düşmanları tarafından kabul edilmiştir. 3 Mayıs 1481'de vefat eden Fatih Sultan Mehmed Han'ın türbesi, İstanbul'da Fatih Camisi'nin yanında bulunmaktadır.



Fatih Sultan Mehmed Han (Temsilî)

Osmanlı Devleti'nin İspanya'daki Müslümanları ve Yahudileri kurtarması ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruyu cevaplayınız.



II. Bayezid (Temsilî)

Fatih Sultan Mehmed Han'ın 1481'de vefatından sonra tahta çıkan II. Bayezid, hükümdarlığının ilk yıllarında kardeşi Cem Sultan'a karşı taht mücadelesi vermek zorunda kaldı. Yenişehir Savaşı'nda (1482) yenilgiye uğrayan Cem Sultan Memluk Devleti'ne sığındı ancak bir süre sonra Anadolu'ya dönerek yeniden II. Bayezid'le mücadeleye girişti. Bu mücadeleden de yenilgiyle çıkan Cem Sultan, bu kez de Rodos şövalyelerinin himayesine girdi.



Cem Sultan (Temsilî)

- Cem Sultan'ın Rodos'tan Fransa'ya, daha sonra da Roma'ya nakledilmesi ve Roma'daki papaya teslim edilmesi, Osmanlı Devleti'ni siyasi açıdan zor duruma düşürdü. Cem Sultan'ın vefatından sonra Osmanlılar, Avrupa devletlerine karşı yürüttükleri aktif siyaseti daha rahat sürdürme imkânı buldu.



Hünernâme adlı eserde Mengli Giray Han'ı Sultan II. Bayezid Han'ın huzurunda tasvir eden bir minyatür, Mehmed Bey, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul

- Fatih Sultan Mehmed Han Dönemi'nde Osmanlı-Memluk ilişkileri bozuldu ve bu gerginlik nedeniyle II. Bayezid Dönemi'nde altı yıl sürecek bir savaş başladı. 1485'te başlayan ve Dulkadiroğlu ve Ramazanoğlu topraklarında Osmanlı-Memluk mücadelesinde Osmanlı Devleti istediği amaca ulaşamadı.

- II. Bayezid'in bizzat katıldığı Boğdan Seferi'yle 1484'te Kili ve Akkirman kaleleri Osmanlı ordusu tarafından fethedildi. Boğdan voyvodası yıllık vergiye bağlanırken Kırım'a karadan ulaşım sağlandı. Bu dönemde Venediklilere karşı sürdürülen mücadeleler sonucunda Osmanlılar Modon ve Koron limanlarını ele geçirdi. Osmanlı Devleti, II. Bayezid Dönemi'nde bir yandan Macaristan'la karşılıklı akınlar yoluyla savaşmaya devam ederken bir yandan da İspanya (Endülüs) ilk diplomatik münasebetlerini başlattı.

İspanya'daki Müslümanların ve Yahudilerin kurtarılması, Sultan II. Bayezid Han Dönemi'ndeki en önemli gelişmelerden biridir. 756'da kurulan Endülüs Emevi Devleti'nin iç karışıklıklar ve taht mücadeleleri nedeniyle 1031'de dağılmasından ve küçük devletlere bölünmesinden sonra Endülüs'teki Müslümanlar eski güçlerini kaybetmiş, bu durumdan yararlanan Hristiyan devletler de topraklarını genişletmişti (Harita 3.4, 3.5). 1469'da Kastilya tahtının vârisi Isabella (İzabella) ile Aragon tahtının vârisi Fernando'nun evlenmesi, iki krallığın birleşmesine ve Hristiyan olmayan milletlere zulmeden bir İspanya'nın kurulmasına neden oldu. Aragon Kralı II. Fernando ve Kastilya Kraliçesi I. Isabella tarafından kurulan engizisyon mahkemelerinde Müslümanlara ve Yahudilere ya Hristiyan olmaları ya da İspanya'yı terk etmeleri konusunda büyük baskılar yapıldı. Bu süreçte Müslümanlar ve Yahudiler çeşitli işkencelerle katledildi ve ülkeden sürüldü.



Harita 3.4: XI. yüzyılda Endülüs



Harita 3.5: XV. yüzyılda Endülüs

Endülüs'te hüküm süren son İslam devleti olan Benî Ahmer Devleti, 1492'de Gırnata'nın İspanyollar tarafından ele geçirilmesiyle sona erdi (Görsel 3.3). İspanyolların Gırnata'yı kuşattıkları dönemde Benî Ahmer yönetimi, Osmanlı ve Memluk Devletleri'nden yardım istedi. Uzun yıllar süren bu kuşatma sonrasında İspanya'da kalan Müslümanlar ve Moriskolar, bir asrı aşkın süre boyunca çok büyük sıkıntılar yaşadılar ve sonunda İspanyol hükûmeti tarafından ülkeden çıkarıldılar (Görsel 3.4).

Moriskolar
İspanyol hâkimiyeti altında yaşayan ve Hristiyanlaşmaya zorlanan halk. Hristiyan olmuş gibi görünen bu kimseler, kendi aralarında İslami geleneklere göre yaşamaya devam etmiştir.



Görsel 3.3: İspanyol ressam Francisco Pradilla Ortiz (Fransisko Pradilla Ortiz) tarafından çizilen ve son Benî Ahmer Devleti Hükümdarı Ebu Abdullah'ın Gırnata'yı Kral II. Fernando ile Kraliçe I. Isabella'nın teslimini tasvir eden yağlı boya tablo, Senato Sarayı, Madrid / İspanya



Görsel 3.4: İspanyol ressam Pere Oromig (Pere Oromi) tarafından çizilen ve Moriskoların Valensiya Limanı'ndan sürgüne gönderilişini tasvir eden yağlı boya tablo, 1616, Bancaja (Bankaha) Vakfı Koleksiyonu, Valensiya / İspanya

Sultan II. Bayezid Han Dönemi'nde Osmanlı Devleti; Memluklularla savaştıkları, Cem Sultan olayıyla uğraştıkları ve yeterince güçlü bir donanmaya sahip olmadıkları için İspanyolların kuşattığı Benî Ahmer Devleti'ne yardım ve destek gönderemedi. Ancak gerek II. Bayezid gerekse Kanuni Sultan Süleyman Han dönemlerinde İspanya'daki binlerce Müslüman gemilerle Kuzey Afrika topraklarına taşındı. Bu süreçte Osmanlılar sadece İspanya'daki Müslümanlara değil zulüm altındaki Yahudilere de yardım eli uzattı. İspanya'daki birçok Yahudi ailesi Osmanlı topraklarına getirilerek yerleştirildi. Osmanlılar, Sultan II. Selim ve Sultan I. Ahmed dönemlerinde de Endülüs'te zulüm altında yaşayan Müslümanlara yardım etmek için pek çok girişimde bulundu.

Kaynak E

"İspanyol hükümdarlar tarafından Gırnata Müslüman devletinin istilasına girişilmesi oradaki Müslümanların II. Bayezid'den yardım istemelerine neden olmuş ve Bayezid Kemal Reis idaresinde bir donanmayı İspanyollara karşı Batı Akdenize göndermiştir. 1492'de İspanyolların sürdüğü yüz bine yakın İspanyol Yahudisi Sultan'ın izniyle Osmanlı ülkesine kabul edilmiş, İstanbul, Selanik ve bazı Rumeli şehirlerine yerleştirilmiştir.
Osmanlıların İslam âleminin hakiki koruyucusu rolünü ortaya koyan olaylarından biri de İspanyol hükümdarları tarafından sıkıştırılan Endülüs Müslüman devletinin 1482'de elçi göndererek, II. Bayezid'den yardım istemeleridir. Cem korkusu sebebi ile Osmanlı hükumeti uzun zaman yalnız sempati gösterisinde bulundu. Gırnata Müslüman devleti, İspanyol boyunduruğu altına düşüp (1492) kuzey Afrika İslam memleketleri bir istila tehlikesi altına girince, Doğu Akdeniz' de Hıristiyan korsanlarına karşı faaliyette bulunan Türk korsanları faaliyetlerini Batı Akdeniz'e naklettiler. Bu korsanlardan Kemal Reis 1494 tarihinde resmen Osmanlı Donanma hizmetine alındı. Onun getirdiği yeniliklerle Osmanlı donanması ilerde görülen büyük başarılarının temelini atmış oldu. Donanmaya özel bir ilgi gösteren II. Bayezid'in en önemli başarıları arasında, çağdaş tarihçi Kemal Paşazadenin işaret ettiği gibi, Osmanlı devletini hâkim bir Deniz Devleti (sea power) durumuna getirmiş olmasıdır."

İnalcık, 1999, s. 89.*

Osmanlı Devleti, Endülüs'teki Müslümanlarla birlikte Yahudilere de yardım ederken hangi değeri gözetmiş olabilir? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Çaldıran Savaşı, Mısır Seferi ve Osmanlı Devleti'nin Afrika'daki faaliyetleri ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruyu cevaplayınız.



Görsel 3.5: Şükri-yi Bitlisi *Selimnâme* adlı eserinde yer alan ve Çaldıran Savaşı'nı tasvir eden bir minyatür, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul

Akkoyunlu Devleti'nin yıkılmasının ardından İran'da kurulan Safevi Devleti, Anadolu'nun doğusunda Osmanlı Devleti'yle hâkimiyet mücadelesine girdi. Şiiliği kabul eden bu devlet, özellikle Şiilik propagandası yaparak Osmanlı sınırları içinde yaşayan Türkmenleri kendi tarafına çekmeyi ve hâkimiyet alanını genişletmeyi amaçladı. Sultan II. Bayezid'in hüküm sürdüğü 1511 yılında Osmanlı toprakları içinde Şahkulu İsyanı'nın başlamasına neden olan Safeviler, Osmanlı kuvvetlerinin bu isyanı bastırmasıyla amaçlarına ulaşamadı. II. Bayezid'in tahttan çekilmesinden sonra 1512'de Osmanlı Devleti'nin başına Yavuz Sultan Selim geçti. Onun padişahlığı döneminde de Safevilerin Osmanlı toprakları üzerindeki Şiilik propagandası ve iç isyan çıkarma çabası devam etti. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim 1514'te Safevi Devleti üzerine bir sefer düzenledi. 23 Ağustos 1514'te yapılan Çaldıran Savaşı'nda Osmanlı ordusunun kullandığı top ve tüfeklere karşı mücadele edemeyen ve sadece süvarilerden oluşan Safevi ordusu büyük bir bozguna ve yenilgiye uğradı (Görsel 3.5.). Safevi Devleti Osmanlı kuvvetlerinin bölgeden çekilmesinin ardından Azerbaycan ve Doğu Anadolu'da faaliyetlerine devam etti. 1524'te Şah İsmail vefat edince oğlu Şah Tahmasb tahta çıktı. Şah Tahmasb, Anadolu'da Şiilik propagandası yaparak halkı isyana kışkırttı. Osmanlı Devleti'ne karşı Venedik ve Avusturya ile ittifak yaptı.

Kaynak F

"Çaldıran muharebesinden sonra başta Diyarbekir olmak üzere birçok Doğu Anadolu şehri Osmanlılar'ın eline geçti. Böylece Selçuklular'dan sonra bozulan Anadolu birliği tekrar ve kalıcı olarak sağlanmış oldu. Bıyıklı Mehmed Paşa Diyarbekir beylerbeyiliğine getirildi, tarihçi İdrîs-i Bitlisî de müşavir olarak onun yanına verildi. İdrîs-i Bitlisî'nin gayretleriyle Harput, Meyyâfârikîn, Bitlis, Hısnıkeyfâ, Urfa, Mardin, Cezîre ve Rakka'ya kadar Güneydoğu Anadolu bölgesi ile Musul dolayları Osmanlı idaresine geçti. Tebriz-Halep ve Tebriz-Bursa İpek yolu Osmanlılar'ın kontrolüne girmiş oldu. Şiî inancının yayılması büyük ölçüde durduruldu, geçici de olsa Safevî tehlikesi ortadan kalktı. Bu zaferden sonra Yavuz Sultan Selim 'şah' unvanını kullanmaya başlamış, hatta bu unvan "Sultan Selim Şah" diye sikkelere de işlenmiştir. Yavuz'dan sonra gelen padişahlar da aynı unvanı kullanıp kendi dönemlerinde basılan paralara işlediklerinden bu unvanla basılan paralara 'şâhî' denmiştir."

Varlık, 1993, s. 195.*

Osmanlı Devleti'nin Memluk Devleti'ne bağlı Dulkadiroğulları Beyliği'ni hâkimiyeti altına alması ve Memluk Devleti'nin Safevi Devleti'yle ittifak kurması, Osmanlı-Memluk ilişkilerinin bozulmasına neden oldu. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim büyük bir orduyla Doğu Seferi'ne çıkarak 1516'da Mercidabık ve 1517'de Ridaniye savaşlarıyla Memluk topraklarını kendi hâkimiyeti altına aldı ve Memluk Devleti'ne son verdi (Harita 3.6).



Harita 3.6: Yavuz Sultan Selim Dönemi sonunda Osmanlı Devleti'nin sınırları (1520)

Kaynak G

"Memlük Sultanlığı'na son verişi ise İslâm dünyasının tek bir bayrak altında toplanması projesinin ilk adımını teşkil etmiştir. Böylece Osmanlılar önemli bir dinî misyonun temsilcisi sıfatıyla şöhret kazanmıştır. Bununla birlikte bizzat kendisinin hilâfeti devralarak bu görevi ahfadına [torunlarına] miras bıraktığı yolundaki bilgilerin doğruluğu şüphelidir. İstanbul'da iken Ayasofya'da düzenlenen bir törenle hilâfeti halifeden devraldığı rivayetinin tarihî bir değeri yoktur. Yavuz Sultan Selim'in İslâm dünyası üzerinde bütünleştirici bir lider sıfatını haiz olması dönemin bazı kaynaklarınca 'hilâfet tahtının sultanı' şeklinde anılmasına yol açmıştır. Resmî belgelerde ise Mekke ve Medine'nin koruyucusu [hizmetçisi] (hâdimü'l-Haremeyn) unvanıyla zikredilmiştir."

Emecen, 2009, s. 412-414.*

Kaynak H

"22 Ocak 1517'de Reydaniye savaşında yenilen Tuman Bay direnişi gerilla yöntemleriyle sürdürmek istedi ise de, yakalanıp idam edildi. Mekke Şerifi, kısa bir süre sonra 17 Temmuz 1517'de, kutsal kentlerin anahtarlarını Selim'e gönderip itaatini bildirdi. Suriye, Mısır ve Hicaz böylece Osmanlı egemenliğini tanımış oldu. Selim, aynı zamanda Yemen'in kimi bölgelerinde de hak iddia etmiştir. Halep'in eski Memlûk valisi Hayra Bay'ı Mısır valisi atayan Selim, gemilere yüklenen büyük ganimetlerle İstanbul'a döndü. Arap ülkelerinin, özellikle de Mekke ve Medine'nin Osmanlı İmparatorluğu'na katılmaları, yeni bir çağın başlangıç noktasıdır. İmparatorluk artık bir sınır devleti değil, bir İslâm halifeliği idi; Osmanlı sultanları da kendilerini artık yalnız sınırların değil, bütün İslâm dünyasının koruyucuları sayıyordu. Bu yeni devlet kavramının politik ve ekonomik yararları, Selim'den sonraki dönemde belli olmuştur. Osmanlı yöneticilerinin bu yeni bilincinin sonuçlarından biri, İslâm din hukukunun devlet yönetiminde öne çıkarılmasıdır. Selim'in fetihlerinin önemli bir başka sonucu da, dünyanın en zengin ticaret yolunun bundan böyle Osmanlıların denetimine geçmiş olmasıydı. Osmanlı devlet geliri iki katına çıkmış, sarayın ihtiyat hazinesi dolup taşmıştı. I. Süleyman (1520-1566), dünya çapında fetih planlarını bu kaynaklarla destekleyebilmiştir."

İnalcık, 2003, s. 39.*



Görsel 3.6: Seyyid Lokman'ın *Şehinşahnâme-i Murad-ı Sâlis* adlı eserinde yer alan ve Osmanlı ordusunun Cezayir Beylerbeyi Ramazan Paşa komutasında Fas şehrine girişini tasvir eden minyatür, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, İstanbul

Osmanlı Devleti Mısır'ı hâkimiyeti altına aldıktan sonra Afrika topraklarına yöneldi. XVI. yüzyılda büyük bir dünya gücü hâline gelen Osmanlılar, başta Kuzey Afrika olmak üzere Doğu ve Orta Afrika'daki hâkimiyet alanlarını da genişletti ve bu bölgelerde çeşitli siyasi, askerî ve ekonomik faaliyetler yürüttü. XVI. yüzyılda Garp Ocakları adıyla bilinen Cezayir, Tunus ve Trablusgarp Osmanlı hâkimiyetine girdi. Fas'ta ise Osmanlı Devleti'nin el-Mütevekkil'e karşı desteklediği Abdülmelik 1576 yılında Fas sultanı oldu (Görsel 3.6). Sultan Abdülmelik, 1578'de yapılan Vadiüsseyl Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti'nin vasalı olduğunu ve Osmanlı himayesine girdiğini kabul etti. Ayrıca Osmanlı yönetimi Afrika'da birçok insani faaliyet de gerçekleştirdi. İspanyol ve Portekiz krallıklarının Afrika'daki sömürgeci politikasına karşı büyük bir engel teşkil eden Osmanlı Devleti, bu bölgelerde yaşayan Müslümanları Katolik Hristiyanların zulmünden korumak için çeşitli faaliyetlerde bulundu.

Kaynak I

"XVI. asır Osmanlı'nın Afrika'daki faaliyetleri açısından en önemli dönemdir. Afrika kıtasının kuzey ve doğu sahilleri kadar önemli olan ve XIX. asrın başlarına kadar sadece müslümanlarca bilinen kıtanın iç bölgeleri de bu dönemde İstanbul'la irtibat kurdular ve Osmanlı halifesi adına hutbe okutmaya başladılar. 1581-1582'de bugünkü Mali, Nijerya devletleri içinda kalan Bomu, Gao ve Sonray sultanlıkları ile İstanbul arasında münasebet kurulmuştu. Bu gelişme herhangi bir güçlü İslam devletinin sadece manevi açıdan tanınması değil, aynı zamanda yeryüzünde Endülüs Emevi Devleti'nin yıkılmasından sonra dünya müslümanlarının sığınabileceği tek kuvvet konumunda olmasından kaynaklanmaktaydı. (...) İslami dönemde ve özellikle Osmanlı döneminde Kuzey Afrika sahilinde dikkate değer bir köle pazarına rastlamamaktayız. Karşılığında gıda maddeleri ve giyim için gerekli dokumaların gönderildiği Afrika'nın bu iç bölgeleriyle karşılıklı büyük bir iktisadi münasebetler kurulmuştu. Osmanlı Devleti Kuzey Afrika eyaletleri sayesinde Akdeniz' deki ticaretin seyrini elinde tuttuğu gibi Afrika içlerine gidip gelen kervanların yollarının güvenliğini de takip ediyordu. Bu maksatla orta-batı Afrika'daki müslüman sultanlıklarla ilişkileri XX. asra kadar devam edegelmiştir. Ne zaman ki İngilizler ve Fransızlar buraları işgale başladılar, hemen tarihi kervan yollarını yok ettiler ve bu bölgelerin Kuzey Afrika limanlarıyla bağlantıları kesilerek ticaret yollarının istikameti Batı Afrika'da kurulan Lagos, Porto-Nova, Saint-Louis gibi yeni limanlara çevrildi."

Kavas, 1999, s. 423-426.*

Osmanlı Devleti'nin Memluk Devleti'ni hâkimiyeti altına almasının ve Afrika'da yürüttüğü faaliyetlerin siyasi, askerî ve ekonomik etkileri nelerdir? Açıklayınız.

Mohaç Muharebesi, I. Viyana Kuşatması, İstanbul Antlaşması, kapitülasyonlar ve Preveze Deniz Savaşı ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Yavuz Sultan Selim'in vefatından (1520) sonra Osmanlı tahtına çıkan Kanuni Sultan Süleyman Han (I. Süleyman), kırk altı yıl süren saltanatıyla en uzun süre tahtta kalan Osmanlı padişahı olarak tarihe geçti. Onun döneminde Osmanlı Devleti, Doğu'da ve Batı'da büyük zaferler kazanarak sınırlarını genişletti (Harita 3.7). Avrupalılar tarafından "Muhteşem" ve "Büyük Türk" lakaplarıyla anılan Kanuni Sultan Süleyman, devleti adaletle yönetti ve halkın refahını artırmaya çalıştı. Birçok kanun çıkardı ve bu kanunların uygulanmasını sağladı. Bu nedenle Osmanlı tarihinde "Kanuni" ünvanıyla anıldı.



Harita 3.7: Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde yapılan sefer ve savaşlar

Harita 3.7'ye göre Kanuni Sultan Süleyman nasıl bir fetih politikası takip etmiştir? Açıklayınız.

1519'da Habsburg (Habsburg) Hanedanı'ndan Şarlken, Kutsal Roma-Germen imparatoru olarak tahta geçti. O dönemde Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, Habsburg Hanedanı'na mensup hükümdarlar tarafından yönetiliyordu. Almanya, Hollanda, Avusturya, Macaristan ve İspanya'nın yanı sıra İtalya'nın bazı kesimleri ile günümüzde Fransa'nın kuzey ve doğusunda yer alan bazı topraklar Habsburgların hâkimiyeti altındaydı. Diğer güçlü hanedanlarla evlilik yoluyla siyasi ittifaklar kuran Habsburglar, bu sayede Avrupa'nın büyük bölümünde hâkimiyet kurmuş ve saltanatlarını uzun süre devam ettirmişti. Kanuni Sultan Süleyman, hükümdarlığı boyunca Orta ve Doğu Avrupa'ya hâkim olmak için Habsburg Hanedanı'yla mücadele etti. Bu mücadelenin ilk ve en önemli adımı, 1521'de Belgrad'ın fethedilmesiydi. Kanuni Sultan Süleyman bu fetihle Macaristan Seferi için önemli bir askerî üssü ele geçirmiş oldu.

Kutsal Roma-Germen imparatorları, 1438'den sonra genellikle Avusturyalı Habsburg Hanedanı içinden ve elektör prensler (oy kullanma hakkı olan Alman prensler) tarafından seçildi. Geniş topraklara sahip olan imparatorluk, XVI-XVII. yüzyıllar arasında Habsburglar tarafından yönetildi.



Görsel 3.7: Mohaç Meydan Savaşı'nı tasvir eden bir tablo, XIX. yüzyıl Harbiye Askerî Müzesi, İstanbul

Şarlken tahta geçtikten sonra Fransa'nın tamamını ele geçirerek Avrupa'yı tek siyasi güç altında birleştirmek için harekete geçti. Şarlken'in Fransa'ya karşı başlattığı savaş sonucunda Avrupa ikiye bölündü ve Fransa Kralı I. Fransuva, Şarlken'e esir düştü (1525). I. François ve annesi, Kanuni Sultan Süleyman'a mektup yazarak Osmanlı Devleti'nden yardım istedi. Kanuni Sultan Süleyman da Orta ve Doğu Avrupa'da hâkimiyet sağlamayı ve Avrupa'daki devletlerin Osmanlı Devleti'ne karşı birleşmesini engellemeyi amaçladığından bu yardım talebini kabul etti. Kanuni Sultan Süleyman, Fransa'ya destek vermek ve Macar Kralı Layoş'un Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca tutumunu cezalandırmak amacıyla Macaristan üzerine bir sefer düzenledi. 29 Ağustos 1526'da Osmanlı Devleti ile Macar Krallığı arasında yapılan Mohaç Savaşı'nda Macar ordusu büyük bir yenilgiye uğratıldı (Görsel 3.7). Macar Kralı Layoş'un da öldürüldüğü bu savaş sonrasında Osmanlı ordusu hızla ilerleyerek Budin'e girdi ancak bir süre sonra geri çekildi. Bu zaferin ardından Macar topraklarının bir bölümü Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girdi.

Kaynak İ

"Savaş Macar Krallığı'nın bir bakıma sonunu hazırladı. Her ne kadar Osmanlılar, Budin merkezli olmak üzere Szapolyai'nin krallığını, kendilerine bağlı olmak kaydıyla, kabullendilerse de bu durum geçici bir süre içindi. II. Layoş'un ölümü, V. Karl'ın kardeşi Avusturya ve Bohemya taraflarının idarecisi Arşidük Ferdinand'ın akrabalık bağı dolayısıyla Macar tahtı verasetinde hak iddiasına ve Macaristan'ın bir bölümünde hâkimiyet kurmasına yol açtı. Ortaçağ Macar Krallığı'nın eski toprakları üçe taksim edildi. Bu durum Macaristan topraklarında Osmanlılar'la Habsburglar arasında 150 yıl sürecek olan mücadelenin de ilk adımını oluşturdu. Öte yandan Avrupa'daki siyaset arenasında Osmanlılar'ın ağırlıklarını hissettirecekleri yeni bir devir bu zaferle başlamış oldu."

Emecen, 2020, s. 235.*

Kaynak J

"Mohaç Meydan Muharebesi, sadece Macaristan'ın kaderini değil, aynı zamanda Osmanlı'nın batı harekat bölgesindeki savaşın tabiatını da tamamen değiştirdi. Mohaç sonrasında Osmanlı'nın asıl düşmanı olarak Macarların yerini alan Habsburglar, eski kaleleri en son İtalyan kale mimari planlarına göre tadil ettiler ve yepyeni kaleler inşa ettiler. Geçmiş tecrübelerden ders çıkaran Habsburglar, Osmanlı ordusu ile meydan muharebesinde karşılaşmaktan kaçınacaktı. Bunun yerine Batı Avrupa'da olduğu gibi muhasara ve karşı muhasara harekâtına dayanan uzun seferleri tercih edeceklerdi."

Uyar ve Ericson, 2017, s.136.*

Mohaç Savaşı'ndan sonra Macar soyluları Jan Zapolya'yı Macar kralı olarak atadı. Ancak Jan Zapolya'nın krallığı, Kutsal Roma-Germen İmparatoru Şarlken ile Şarlken'in kardeşi Avusturya Arşidükü Ferdinand tarafından kabul edilmedi. Ferdinand'a göre Macar toprakları miras nedeniyle kendisine aitti ve krallık da ona verilmeliydi. Bu nedenle harekete geçen Ferdinand, 1527'de Budin'i ele geçirdi ve Jan Zapolya'yı tahttan uzaklaştırdı. Jan Zapolya'nın Osmanlı Devleti'nden yardım istemesi üzerine Kanuni Sultan Süleyman hem Habsburgların Macaristan'da hâkimiyet kurmasını engellemek hem de Ferdinand'a gözdağı vermek amacıyla Macar topraklarına yeni bir sefer düzenledi. 1529 yılının eylül ayında Budin önlerine gelen Osmanlı ordusu, şehri Ferdinand'ın işgalinden kurtardı ve Jan Zapolya'yı yeniden Macar tahtına oturttu.

Macaristan'da hâkimiyeti sağladıktan sonra bir süre Budin'de kalan Osmanlı ordusu, Viyana önlerine kadar ilerleyerek şehri kuşatma altına aldı (Görsel 3.8). Kanuni Sultan Süleyman, bu kuşatmayla Viyana'yı ele geçirmekten ziyade Budin üzerine sefere hazırlanan Ferdinand komutasındaki orduyla karşılaşmayı amaçlıyordu. Ancak 27 Eylül 1529'da başlayan Viyana Kuşatması, kış mevsimi yaklaştığı ve Osmanlı ordusu gerekli donanıma sahip olmadığı için Ekim ayının ortalarında kaldırıldı ve Osmanlı ordusu Budin'e geri döndü.



Görsel 3.8: Stanislaw Chlebowski'nin resmettiği I. Viyana Kuşatması tablosu, XIX. yüzyıl, Millî Saraylar Resim Müzesi, İstanbul

Kaynak K

"Osmanlı ordusunun Viyana önlerinde görülmesi Avrupa'da büyük heyecana sebep olmuştu. Avrupa'daki genel hava, Hıristiyanlığın büyük bir tehlike altında bulunduğu şeklindeydi. Hatta Protestan hareketinin lideri Luther başlangıçta Türklere olumlu bakarken, bu tarihten sonra onları Hıristiyanlığın düşmanı olarak ilan etti. Fakat imparatorluğa karşı bu Türk baskısı, Protestan hareketine dolaylı da olsa yardımcı olmuştu. Hatta Osmanlı desteği isteyen ve onların seferleri sonucu Habsburg baskısından kurtulan Fransa bile Hıristiyanlığın tehdit altında olduğu gerekçesiyle oluşturulan ittifaka katılmaya mecbur kaldı, Osmanlılarla ilişkilerini zahirî olarak inkâr etti."

Emecen, 2015, s. 244.*

Mohaç Meydan Savaşı'nın kazanılması ve Viyana'nın kuşatılması Osmanlı Devleti açısından neden önemlidir? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Avusturya Arşidükü Ferdinand, Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca tavrını sürdürürken Macar toprakları üzerindeki hak iddiasından da vazgeçmemişti. 1531'de Ferdinand'ın Budin'i kuşatması üzerine Kanuni Sultan Süleyman, Macar Krallığı üzerindeki hâkimiyetini sağlamlaştırmak ve Ferdinand'a gözdağı vermek amacıyla Avusturya üzerine sefere çıktı. Kanuni Sultan Süleyman bu seferde Şarlken'le de savaşmak istiyordu. Ancak Şarlken'in komuta ettiği Kutsal Roma-Germen ordusu, Ferdinand'ın hâkim olduğu topraklarda ilerleyen Osmanlı ordusunun karşısına çıkamadı. Bunun üzerine Ferdinand, Osmanlı Devleti'nden barış talebinde bulundu ve 1533'te Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında İstanbul Antlaşması imzalandı.

Kaynak L

"Ferdinand'ın aslında 1532'de gerçekleştirmek istediği ama çıkan anlaşmazlık neticesinde Alman seferine neden olan barış teşebbüsü 1533'te bu kez başarıya ulaştı. Ferdinand, Schepperus'u sulh yapmak üzere İstanbul'a göndermişti ve Avusturya elçisi üst düzey muhatap olarak Sadrazam İbrahim Paşa ile görüşme imkânı bulmuştu. Ancak Macaristan'ın hangi topraklarının Avusturya'da kalacağı, Şarlken'e bağlı çalışan Andre Doria tarafından işgal edilen Koron'un Osmanlı'ya geri verilip verilmeyeceği gibi konular, müzakereler içinde bir tartışma konusuydu. Bütün bu sorunlar Osmanlı hizmetinde görev yapan usta diplomat Gritti'nin de yardımıyla neticelenmiş ve yazılı olmayan ve padişahın sözüne dayanan bir sulh sağlanmıştı. Ferdinand'ın padişaha denk sayılmaması, metin yazılı olmadığından ötürü, ancak dönemin yabancı kaynaklarının aktardığı bilgilerden anlaşılmaktadır. Osmanlı'nın asıl protokol üstünlüğü metnin sözlü olmasında yatmaktadır. Zira padişah bir bakıma adeta lütuf olarak antlaşmayı Avusturyalılara bahşetmiştir. Bu bağlamda, İbrahim Paşa'nın, Ferdinand ile kendini kardeş görmesi yani protokolde kendine denk sayması, Kanuni Sultan Süleyman'ın bir baba figürü olarak bir üst kademede düşünüldüğü kaynaklarda ittifakla kabul görmüştü. Burada Osmanlıların, Avusturya Arşidükü'nün temsilcilerine, bir imparatordan ziyade bir kralın elçisine uygulanan protokolü uyguladığı açıktır."

Gürcan, 2021, s. 186.*

Jan Zapolya'nın 1540'ta ölümünden sonra Ferdinand, Macaristan'ın başkentini ele geçirmek için harekete geçti. Bunun üzerine Kanuni Sultan Süleyman 1541 yılında çıktığı bir seferle Budin'i fethetti. Bu zaferin ardından Osmanlı Devleti, 1663'e kadar topraklarını genişleterek Macaristan'daki hâkimiyetini güçlendirdi.

İstanbul Antlaşması'na göre Avusturya arşidükünün Osmanlı sadrazamına denk sayılması Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askerî gücü açısından nasıl değerlendirilebilir? Açıklayınız.

Kapitülasyon
Bir devletin yabancı tüccarlara tanıdığı hak ve imtiyazları hükme bağlayan anlaşma ve bu anlaşmanın doğurduğu hakların kullanılması durumu.

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren önemli ticaret yollarını denetimi altına almak için çeşitli politikalar izledi. Ayrıca siyasi, askerî ve ekonomik açıdan güçlenmek amacıyla diğer devletlerle ticari anlaşmalar yaptı ve onlara kapitülasyonlar verdi. Böylece bu ülkelerle siyasi ve askerî ittifaklar kurmak için de uygun bir zemin hazırladı.

Osmanlı Devleti'nde ilk kapitülasyon, 1352'de Orhan Gazi Dönemi'nde Cenevizlilere verildi. Bu kapitülasyonla hem ticari fayda sağlandı hem de Venediklilere karşı önemli bir müttefik kazanıldı. Bununla birlikte Osmanlılar, siyasi ya da askerî çatışma yaşanmadığı zamanlarda Venediklilere ve Floransalılara da kapitülasyon vererek Akdeniz ticaretini canlı tuttu ve ekonomik kazancını artırdı. Osmanlı Devleti'nin, kendi topraklarında ticaret yapma hakkı tanıdığı devletlerden biri de 1365'te Osmanlı himayesine giren Dubrovnik Cumhuriyeti'ydi. Dubrovnik, coğrafî konumu dolayısıyla sadece Adriyatik ticaretinde değil Asya-Avrupa ticaretinde de stratejik önem taşıyan bir liman kentiydi.

Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde 1463-1479 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı-Venedik Savaşlarının ardından Venedik'e tanınan imtiyazlar genişletildi. Bu anlaşma II. Bayezid Dönemi'nde yenilendi ve Venedik diğer imtiyazlarına ek olarak Karadeniz'de Kefe ve Trabzon limanlarında da ticaret yapma hakkı elde etti. Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde diğer İtalyan şehir devletlerinden Floransa ve Napoli'ye de kapitülasyon verildi. Yavuz Sultan Selim'in hüküm sürdüğü 1517'de ise Memluk sultanlarının Venedik'e verdiği kapitülasyonlar yenilendi. Ayrıca Memluk Devleti zamanında kapitülasyon elde etmiş olan Fransız ve Katalanların imtiyazları da devam ettirildi. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde ise Venedik'e verilen kapitülasyonlar yenilenmekle birlikte bu devletin Kefe ve Karadeniz'de ticaret yapma imtiyazı ellerinden alındı. Bu dönemde Osmanlıların Habsburg Hanedanı'na karşı Fransızlarla yakınlaşması, Fransa'ya daha kapsamlı imtiyazların verilmesini gündeme getirdi ancak bu durum Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde mümkün olmadı.

Kaynak M

"Habsburglar'a karşı Fransa'yla işbirliği, Kanunî Sultan Süleyman'ın Batı politikasının temel taşı olmuştu. Yavuz Sultan Selim, 1517'de Mısır'ı aldığında, Memlûk sultanlarının Fransızlara vermiş olduğu kapitülasyonları yenilemiş, Kanunî tahta çıktığında bunları onaylamıştı. 1536 Şubat'ında J. de La Forest ile İbrahim Paşa arasında kapsamlı kapitülasyon anlaşmalarına karar verilmiş, fakat sultan bunları, belki de İbrahim Paşa'nın Mart ayında idam edilmesi yüzünden, hiçbir zaman onaylamamıştı. İlk gerçek Fransız-Osmanlı kapitülasyon anlaşması 18 Ekim 1569 tarihinde imzalanmıştır. Bu kapitülasyonlarla, önceleri Venedik'e verilen ve bütün imparatorlukta geçerli olan ticarî ayrıcalıklar, ilk kez batılı bir krallığa verilmiştir. Fransız kapitülasyonlar, daha sonra İngiltere (1580) ve Hollanda (1612) ve öteki Avrupa devletleriyle yapılacak benzeri anlaşmalara örnek oluşturmuştur."

İnalcık, 2003 , s. 143.*

Osmanlı Devleti, XVI. yüzyılda Habsburglarla Orta Avrupa'nın yanı sıra Akdeniz hâkimiyeti için de mücadele etti. Barbaros Hayrettin Paşa'nın Adalar (Ege) Denizi, Kuzey Afrika kıyıları ve Batı Akdeniz'de yürüttüğü başarılı faaliyetler; Habsburgları, Papalığı ve Venedik'i endişelendirdi. Osmanlı donanmasının Akdeniz'deki gücünü azaltmak isteyen İspanya, Papalık, Venedik, Portekiz, Malta ve Cenova kuvvetleri büyük bir donanmayla harekete geçti. Andrea Doria (Andriya Dorya) kumandasındaki müttefik donanması, 7 Eylül 1538'de Narda Körfezi'nin kuzey girişindeki Preveze Kalesi'ni kuşattı. 28 Eylül'de Preveze açıklarında yapılan deniz savaşında Osmanlı donanması büyük bir zafer kazandı.

Kaynak N



Osman Nuri Paşa'nın Preveze Deniz Savaşı'nı tasvir ettiği yağlı boya tablo, Deniz Müzesi, İstanbul

Preveze Deniz Savaşı'nın büyük bir zaferle sonuçlanmasında Türk denizcilerinin kahramanca mücadelesi ve Barbaros Hayrettin Paşa'nın uyguladığı askerî taktiklerin yanı sıra Osmanlı donanmasındaki gemi türleri de etkili oldu. Osmanlı donanması, manevra kabiliyeti yüksek bir gemi türü olan kadırgalardan oluşuyordu ve müttefik Haçlı donanmasının kalyonlarından daha avantajlı durumdaydı. Ayrıca Osmanlı donanmasının sahip olduğu topların menzili, müttefik Haçlı donanmasının toplarından daha yüksekti.

Kaynak O

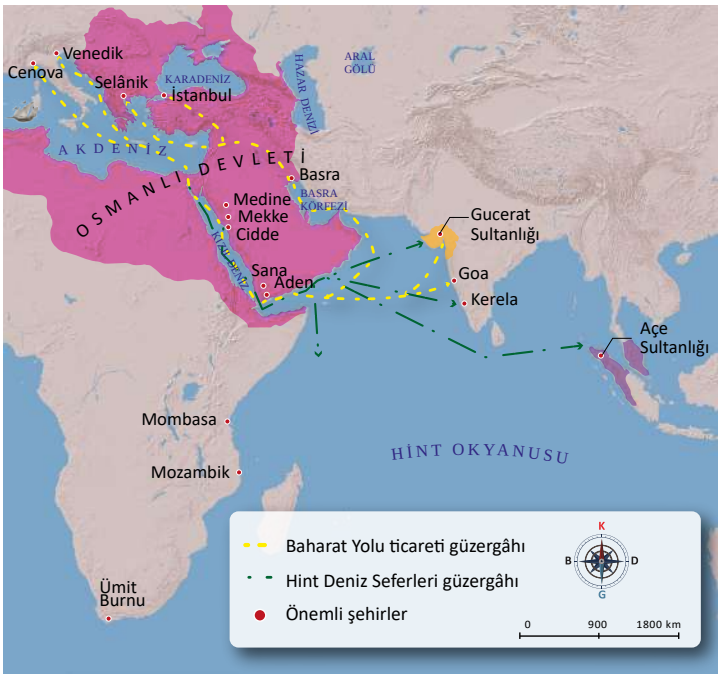
"Hıristiyan dünyası Preveze Deniz Muharebesi'yle Akdeniz'deki hâkimiyetini kesin biçimde kaybetti (Braudel, II, 152, 176). Preveze hıristiyan devletleri için olduğu kadar Osmanlı Devleti denizciliği için de bir dönüm noktası oldu. O zamana kadar esas olarak bir kara devleti olan Osmanlılar tam anlamıyla deniz siyasetinin içine girdiler. Preveze'den sonra müttefik Avrupa devletleri bir daha ancak İnebahtı'da (1571) Osmanlı Devleti'ne karşı çıkabildi. Preveze'deki müttefik hıristiyan devletlerinin mağlûbiyetini sonuçları bakımından İnebahtı'daki Osmanlı mağlûbiyetiyle karşılaştırmak anlamsızdır. Preveze'nin sonuçları bir asrın üçte birini Osmanlılar lehine etkilediği halde İnebahtı'nın ertesi yılı Akdeniz'e açılan yeni Osmanlı donanması karşısına savaşacak bir donanma dahi çıkmamıştı."

Bostan, 2007, s. 345.*

Osmanlı Devleti'nin Akdeniz hâkimiyeti açısından Preveze Deniz Savaşı'nın önemi nedir? Açıklayınız.

Hint Deniz Seferleri ve Kıbrıs'ın Fethi ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Ümit Burnu'nu geçerek Hindistan'a ulaşan Portekizliler, Kızıldeniz ve Basra Körfezi'nin girişlerini kontrol altına almış ve Baharat Yolu'na hâkim olmuştu. Portekizlilerin Kızıldeniz'in tamamında hâkimiyet kurmak istemesi üzerine Memluklar II. Bayezid'den yardım istemiş, Osmanlı Devleti de gereken yardımı göndermişti. Yavuz Sultan Selim Memluk Devleti'ne son verdikten sonra Osmanlılar Kızıldeniz, Basra Körfezi ve Hint Okyanusu'nda sömürgeci güçlerle mücadele etmeye devam etti. Bu dönemde Portekizliler, Müslümanların Hindistan ile Doğu Akdeniz limanları arasında yaptığı ticareti engelliyor, tüccarları Güney Afrika kıyılarından dolaşmak zorunda bırakıyordu. Ayrıca Mekke ve Medine (Harameyn-i Şerifeyn) de de Portekiz tehdidi altındaydı. Bunun üzerine Kanuni Sultan Süleyman, Portekizlilere karşı Hint Deniz Seferleri adı verilen dört ayrı sefer düzenledi. Bu seferlerin ilki 1538'de Mısır Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa tarafından gerçekleştirildi. Bu seferin amaçlarından biri de Hindistan'ın Gücerat ve Kaliküt bölgesindeki Müslümanlara yardım etmekti. Hindistan'da beklenen başarıların tam olarak elde edilemediği bu seferden sonra 1551'de Piri Reis, 1552'de Murad Reis ve 1553'te Seydi Ali Reis tarafından üç deniz seferi daha yapıldı (Harita 3.8).



Harita 3.8: Hint Deniz Seferleri

Sonraki yıllarda Osmanlılar, Hint Okyanusu'na ve iç denizlere yönelik büyük bir sefer düzenlemedi; sadece o bölgede kendi hâkimiyeti altında bulunan toprakları, liman ve tersaneleri korumaya yönelik tedbirler aldı. Bununla birlikte Müslümanlardan gelen yardım taleplerine de kayıtsız kalmayan Osmanlı Devleti, örneğin Açe Sultanlığı'nın isteğiyle ülkeye askerî ve teknik malzeme ile topçu ustaları gönderdi. Osmanlılar, Hint Deniz Seferleri'nden istediği sonucu alamasa da Müslüman tüccarların Portekizlilere karşı can ve mal güvenliğini sağlamaya yardımcı oldu ve yapılan mücadeleler sonucunda Mısır ve Doğu Akdeniz'e kadar uzanan Baharat Ticaret Yolu eski canlılığına kavuştu.

Kaynak Ö

"Kanuni devrinde Osmanlı deniz gücünün ikinci mücadele bölgesi olan Hint denizlerine çıkmaları da yine önemli hadiselerle gerçekleşti. Mısır'ı fethederek Kızıldeniz'e ulaşan Osmanlılar, Bağdat ve Basra'nın fethiyle de Basra Körfezi'ne ulaşmak suretiyle Portekiz'e karşı mücadelesini iki cephede sürdürdü. Yemen ve Habeş eyaletleri Kızıldeniz'in, Basra ve Lahsa eyaletleri de Basra Körfezi'nin korunması amacıyla organize edilen yeni eyaletler olarak aynı dönemlerde kuruldular ve Osmanlı devletinin güney siyasetine yön veren idari merkezler oldular. Süveyş tersanesiyle Basra tersanesinde hazırlanan donanmalar sayesinde mücadelelerini Hindistan'a ve Uzakdoğu'ya kadar ulaştıran Osmanlı İmparatorluğu, Akdeniz mücadelesini kazandığı gibi, Hint Denizi'nde de etkili oldu."

Bostan, 2008, s. 28.*

Kaynak P

"Başlangıcı 1538'lere kadar götürülebilen Osmanlı-Açe ilişkilerinde çok önemli bir yer tutan baharat ticaretini bir yana bırakıp siyasi tarafına bakacak olursak, Açe sultanının Portekizlilere karşı koyabilmek amacıyla İstanbul'a çok zengin hediyelerle bir elçi heyeti gönderdiğini ve bu heyetin isteğine uygun olarak Osmanlı sultanın 1567 yılında 15 kadırga ve 2 barçanın bir topçu başı, yedi topçu, bir bölük asker, top ve tüfeklerle birlikte Kurtoğlu Hızır Reis kumandasında 'Açe'nin düşmanlarını kırmak ve İslam dinini savunmak için' Süveyş'ten yola çıkması için emir verdiğini görürüz. Ancak o sırada çıkan Yemen isyanı yüzünden bu donanma Uzakdoğu'ya gönderilememişti. Yine de sonraki olaylar ve bunların çağdaş kaynaklardaki yansımaları bir Osmanlı yardımının Açe'ye gittiğini kesin olarak belirliyor. (...)

Açe ile politik ilişki 1580'lerde kesildi, ama Açe'de Osmanlı etkisi devam etti. Bu etki en çok askeri alanda görüldü. Açelilerin askeri taktikler, askeri mühendislik ve topçuluktaki güçleri uzun yıllar Türk damgası taşıdı. 1612 yılında Deli kuşatmasında, Portekizlilerin şehri iyi savunmalarına rağmen siper kullanmaları Açelileri başarıya götürdü. Sultan İskender Muda'nın (1603-1636) sarayına yeniçeri sistemine çok yakın bir düzen getirmiş olması ve başka tür etkiler ve roller sayesinde Açe, Endonezya'daki varlığını sürdürdü."

Özbaran, 2004, s. 266.*

Osmanlı Devleti'nin Hint Deniz Seferleri'nde istediği başarıya ulaşamamasının nedenleri neler olabilir?

1522'de Rodos'un fethedilmesiyle İstanbul-Mısır deniz yolunun güvenliği büyük ölçüde sağlanmış ve Akdeniz'de önemli bir stratejik merkez ele geçirilmişti. Bununla birlikte Doğu Akdeniz'i çevreleyen Anadolu, Suriye ve Mısır arasında, kilit bir noktada bulunan Kıbrıs'ın Venedik idaresi altında bulunması da Osmanlı Devleti için önemli bir tehdit oluşturuyordu (Harita 3.9). Kıbrıs, bu dönemde Hristiyan devletlere ait korsan gemileri tarafından bir üs hâline getirilmişti. Bu gemiler, hem Mısır'a giden ticaret gemilerine zarar vermekte hem de hac yollarının güvenliğini tehdit etmekteydi.



Harita 3.9: Kıbrıs

Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatından sonra tahta geçen Sultan II. Selim Han'ın (Sarı Selim) yaptığı ilk işlerden biri Kıbrıs'ın fethi için hazırlıklara başlamaktı. 1569-1570 yılları arasında Osmanlı donanmasının eksikleri giderildi ve 1570 yılının ilkbaharında üç grup hâlinde İstanbul'dan yola çıkıldı. Temmuz ayının başında Limasol, 12 Eylül'de ise Lefkoşa kaleleri fethedildi. Daha sonra Magosa kuşatıldı ve yaklaşık bir yıl sonra 1 Ağustos 1571'de Mağusa'nın teslim olmasıyla Kıbrıs'ın fethi tamamlandı.

Kaynak R

"Kıbrıs'ta hâkimiyetin sürekliliğinin sağlanması, toprağın işlenerek ekonomiye kazandırılması ve ticaretin canlandırılabilmesi için Türk nüfus yeterli değildi. Bu durumu gören Kıbrıs Beylerbeyi Sinan Paşa Sultan II. Selim'e bir mektup göndererek Kıbrıs'ın arazi, nüfus ve gelir durumu hakkında bilgiler vermiş, Venediklilerden boşalan arazinin işlenemediğini, Ada'nın kalkınması için yeterli sayıda sanatkâr bulunmadığını bildirmiştir. Bu mektup üzerine Sultan II. Selim, Kıbrıs'ın kalkınması, zenginleşmesi ve Kıbrıs'taki Türk nüfusun takviyesi için 22 Eylül 1572 tarihli bir hüküm ile Kıbrıs'a Türk ailelerin iskânını emretmiştir. Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ın nüfusunu takviye etmek amacıyla daha sonraki yıllarda da Ada'ya Türk iskânını sürdürmüştür. Yürütülen bu iskân çalışmaları sırasında; öncelik kendi isteği ile göç etmek isteyenlere verilmiştir."

Çakmak, 2008, s. 202.*

Kıbrıs'ın Fethi'nden sonra adayı geri almak isteyen Avrupalı devletler, papa öncülüğünde bir Haçlı ittifakı kurdu. Başta Habsburglar, Venedik ve Papalık olmak üzere birçok Katolik devletin desteğiyle büyük bir donanma hazırlandı ve 7 Ekim 1571'de İnebahtı (Lepanto) önlerinde Osmanlı donanması ile karşı karşıya gelindi. Burada gerçekleşen deniz savaşında Haçlılar Osmanlı donanmasının büyük bir kısmını tahrip ederek mağlup ettiler. Ancak Uluç Ali Reis emrindeki 30 kadar kadırga ile muharebe alanından sağ selim kurtulmuş ve İstanbul'a dönmüştür.

Kaynak S

"Kıbrıs fethinde ordu ve donanmanın işbirliği halinde yaptığı büyük ölçüdeki harekât, Osmanlı askeri kudretinin ve dehasının eriştiği en yüksek noktayı temsil eder; bununla beraber Lepanto'da Osmanlıların daima korktukları şey gerçekleşmiş, Akdeniz'in Hıristiyan devletleri büyük bir Haçlı seferinde Türk donanmasını yok etmişlerdir."

İnalcık, 1999, s. 99.*

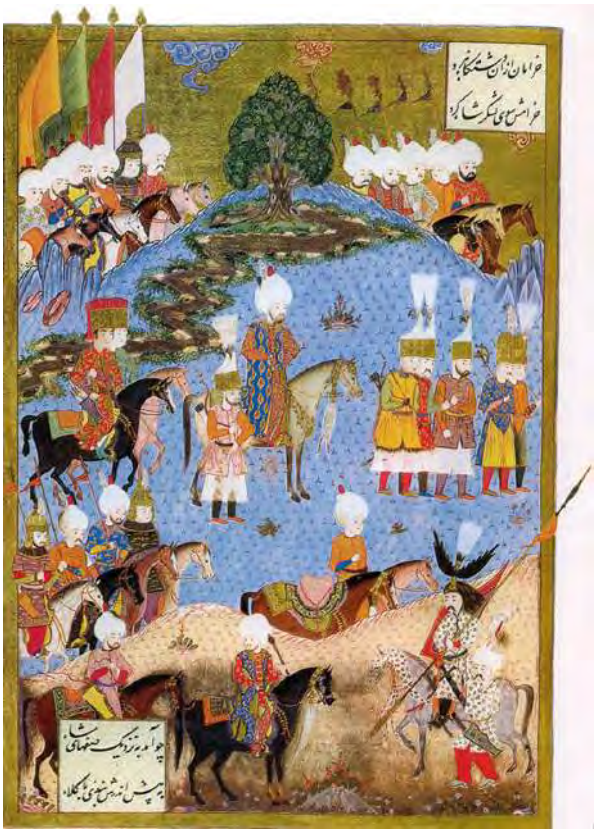
Kaynak Ş

"1571-1572 kışında, Osmanlı tersaneleri, Sokullu Mehmed Paşa'nın emriyle, 1572'de Uluç Ali'nin kumandasında denize açılan yeni bir donanma inşa ettiler. 1573'te savaş, Kıbrıs'ın Osmanlılara teslimiyle sona erdi. İnebahtı galiplerinin bu seferki bozgununu daha da belirginleştiren gelişme, 1574'te Uluç Ali ve Koca Sinan Paşa'nın kumandası altında ikinci bir deniz seferiyle Tunus'un İspanyolların elinden alınmasıyla, böylece Wahran'ın (Oran) doğusundaki Kuzey Afrika sahilinin büyük bir kısmı Osmanlı hâkimiyeti altında kaldı."

Imber, 2006, s. 80.*

Kıbrıs'ın Fethi'nin siyasi, askerî ve ekonomik sonuçları nelerdir? Açıklayınız.

Ferhat Paşa Antlaşması, Kasr-ı Şirin Antlaşması, Girit'in Fethi ve Bucaş Antlaşması ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruyu cevaplayınız.



Görsel 3.9: Arifî Çelebi'nin *Süleymannâme* adlı eserinde yer alan, Matrakçı Nasuh'un çizdiği ve Nahçıvan Seferi'ni tasvir ettiği minyatür, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul

Safeviler, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde Osmanlı sınırları içinde yaşayan Türkmenlere Şiilik propagandası yapmaya, onları isyana teşvik etmeye ve Doğu Anadolu'daki Osmanlı topraklarına saldırmaya devam etti. Bu dönemde Irakeyn Seferi'yle (1534) başlayan Osmanlı-Safevi mücadelesi, 1548'de İran (Tebriz) ve 1553'te Nahçıvan seferleri ile devam etti (Görsel 3.9). 1555'te Osmanlılar ile Safeviler arasındaki ilk antlaşma olan Amasya Antlaşması yapıldı.

1578'de yeniden başlayan Osmanlı-Safevi Savaşları, 1590'da imzalanan Ferhat Paşa (İstanbul) Antlaşması'yla sona erdi. Bu antlaşmayla Azerbaycan, Gürcistan ve Dağıstan toprakları Osmanlı Devleti'ne dâhil edildi. Böylece Osmanlı Devleti doğudaki en geniş sınırlarına ulaştı.

XVII. yüzyılın başında Osmanlıların Habsburglarla savaşmasından ve Celâli isyanlarıyla uğraşmasından yararlanan Safeviler, 1603'te Tebriz'i, daha sonra da Azerbaycan'ı hâkimiyeti altına aldı. Bu tarihten 1639'da yapılan Kasr-ı Şirin Antlaşması'na kadar Osmanlı-Safevi mücadelesi karşılıklı seferlerle devam etti. Safevi Şahı I. Abbas, 1623'te Azerbaycan, Nahçıvan ve Revan'ı; 1624'te ise Kerkük, Şehrizor, Kerbela, Necef ve Bağdat'ı ele geçirdi. Bu dönemde yapılan savaşlarda Osmanlı Devleti'ndeki iç karışıklıklar nedeniyle Safeviler başarılı oldu.

1635'te Sultan IV. Murad Han, Revan (Erivan) Seferi'ne çıkarak şehri fethetti ancak kısa süre sonra Safeviler Revan'ı geri aldı. 1638'de yapılan Bağdat Seferi'yle Sultan IV. Murad Han, Bağdat'ı yeniden Osmanlı topraklarına kattı. 1639'da iki devlet arasında Kasr-ı Şirin Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmayla Irak toprakları -Bağdat dâhil- Osmanlı Devleti'nde kaldı, Revan ve Azerbaycan ise Safevilere bırakıldı. Kasr-ı Şirin Antlaşması'ndan sonra Osmanlılar ile Safeviler arasında uzun bir barış dönemi yaşandı. Bu barış ortamından yararlanan Osmanlı Devleti, XVII. yüzyılın sonuna kadar batı ve kuzey sınırlarındaki mücadeleye ağırlık verdi. XVII. yüzyılın sonunda İran'la yapılan savaşlardan sonra Kasr-ı Şirin Antlaşması'yla belirlenen sınırlara dönüldü.

Kaynak T

"1588'de Ferhad Paşa Azerbaycan'da Gence'yi ele geçirerek Gürcü prenslerinin haraç ödemelerini sağlarken, güneyde, Ciğalazade Yusuf Sinan Paşa Bağdat'tan yola çıkan bir ordunun başına geçerek Nihavend'i aldı. İki cephede savaşmak zorunda kalmış olan Şah Abbas'ın barış istemekten başka çaresi kalmamıştı. Ocak 1 590'da bir Safevi elçisi İstanbul'a geldi. Aynı yıl içinde imzalanan bir antlaşma, Osmanlıların o ana kadar Azerbaycan ve Kafkaslar' da ve Batı İran' da Nihavend, Luristan ve Şehrizor'da fethettiği bütün topraklara hâkim olmasını sağladı. Bu antlaşmayla Osmanlı İmparatorluğu en geniş sınırlarına ulaştı."

Imber, 2006, s. 84.*

Kaynak U

"Bağdat'ın Osmanlı eline geçmesinin ardından bir süre karşılıklı elçiler gidip gelmiş ve nihayetinde Osmanlı Devlet ile Safevi Devleti arasında 17 Mayıs 1639 tarihinde Kasr-ı Şirin Muahedesi imzalanmıştır. Bu muahede ile Revan'ın Safevi hâkimiyetine bırakılmasına karşılık Bağdat, Basra, Van, Ahıska, Kars ve Şehrizor Osmanlı Devleti'nde kalmıştır. Barışı takiben her iki hükümdar birbirlerine kıymetli hediyeler göndermişlerdir. Kasr- ı Şirin Antlaşması'ndan 17. asrın ilk yarısın da Afganlıların Safevi ülkesini istilaya başlamasına kadar Safevi-Osmanlı ilişkileri dostane gidecektir."

Aydoğmuş, 2014, s. 80.*

Venedik hâkimiyetindeki Kıbrıs Adası 1571'de Osmanlılar tarafından fethedilince Doğu Akdeniz'de Venedik'in elinde sadece Girit Adası kalmıştı. Osmanlı Devleti'ne karşı Papalık ve İspanya'yla birlikte hareket eden Venedik, Doğu Akdeniz hâkimiyetini yeniden ele geçirmek istiyordu. Osmanlı Devleti ise Venedik'in Doğu Akdeniz'deki etkisini azaltmak ve bölgedeki ticareti canlandırmak için Fransız, İngiliz ve Hollandalı tüccarlara bazı imtiyazlar vermişti. Bu imtiyazlar sayesinde XVII. yüzyılda Fransız, İngiliz ve Hollandalıların Doğu Akdeniz ticaretindeki etkinliği arttı ve Venedik'in etkisi azaldı. 1645'te Osmanlı Devleti Girit Adası'nı fethetmeye başladı. Venedik donanması ise 1656'da Çanakkale Boğazı'nı kapatarak Limni ve Bozcaada'yı ele geçirdi. Veziriazam Köprülü Mehmed Paşa, Çanakkale Boğazı'ndaki ablukaya son vererek Limni ve Bozcaada'yı Venediklilerden geri aldı. Girit'in en önemli kalesi olan Kandiye'nin alınması ise uzun süren bir mücadelenin ardından 1669'da, Köprülü Fazıl Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı döneminde gerçekleşti. Kandiye'nin de alınmasıyla yirmi dört yıl süren Girit'in fethi tamamlandı (Harita 3.10).

Girit'in fethinin gecikmesinde Osmanlıların Venediklere karşı yaptığı deniz savaşlarında yeterince başarılı olamaması, Osmanlı-Avusturya Savaşlarının devam etmesi ve Avrupalı devletlerin Venediklilere yardım göndermesi etkili oldu. Girit Seferi sonucunda Osmanlı donanmasının güç kaybettiği ve Avrupalıların deniz gücü karşısında yetersiz kaldığı ortaya çıktı. Girit'in Fethi'nden sonra Osmanlılar ile Venediklier arasında kısa bir barış dönemi yaşandı. Bu barış, 1683'te başlayan II. Viyana Kuşatması'na kadar devam etti.



Harita 3.10: Osmanlı Devleti ve Girit adası kale ve limanlarını fethinin (1669) tamamlanmasına dair harita

Kaynak Ü

"Bu savaş Türklerin zaferi ile sona erdi ve onlar Doğu Akdeniz'i kontrol altına aldılar. Bu savaş aynı zamanda, Osmanlıların gitgide artan zayıflığının da görkemli bir zaferi idi. Sultan İbrahim'in zayıf bir padişah olmasına rağmen, iyi bir şans olarak Köprülü'yü buldu. Veziriazam Köprülü ilerlemiş yaşına rağmen olağanüstü enerjik ve üstün yetenekleri olan birisi idi. Savaşı bitiren de Kôprülü Mehmet Paşa'nın oğlu, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa olmuştur."

Adıyeke, 2002, s. 1363.*

XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti ile Lehistan (Polonya) arasında Ukrayna, Erdel ve Eflak-Boğdan topraklarının hâkimiyeti için çatışmalar yaşandı. XVII. yüzyılın başlarında Lehistan'a bağlı Ukrayna Kazakları, Karadeniz üzerinden Osmanlı kıyı şehirlerine baskınlar yaptı. Buna karşılık Osmanlı Devleti'ne bağlı Kırım Hanlığı da Lehistan topraklarına akınlar düzenledi. Bu durum, Osmanlı-Lehistan ilişkilerindeki gerginliğin artmasına neden oldu.

Lehistan'ın Osmanlı Devleti'ne bağlı Boğdan eyaletinin iç işlerine karışması, ayrıca Leh ordusunun Boğdan ve Erdel topraklarına girmesi üzerine Genç Osman (II. Osman) Dönemi'nde Lehistan Seferi düzenlendi. Osmanlı ordusu 1621'de Leh topraklarındaki Hotin Kalesi'ni kuşattı ancak fethedemedi. Lehistan'ın barış isteği üzerine iki ülke arasında Hotin Antlaşması imzalandı. Osmanlılar bu sefer sonucunda fetih gerçekleştiremese de yapılan antlaşmayla Boğdan'daki hâkimiyetini korumaya devam etti.

Osmanlı Devleti, Köprülü Mehmed Paşa Dönemi'nde Lehistan'ı Rusya, İsveç ve Habsburglara karşı destekledi. Bu dönemde Ukrayna üzerinde hâkimiyet kurmak için mücadele eden Lehistan ve Rusya, uzun süren savaşlar sonunda 1667'de imzaladıkları bir antlaşmayla Dinyeper Nehri'ni sınır kabul ederek Ukrayna topraklarını paylaştı. Köprülü Fazıl Ahmed Paşa, Lehistan'ın Rusya'yla yakınlaşması ve 1669'da tahta çıkan Leh kralının Habsburg yanlısı olması nedeniyle Lehistan'a isyan eden Kazakları destekledi. 1672'de Sultan IV. Mehmed (Avcı Mehmed) Lehistan üzerine sefer düzenledi. Osmanlı ordusu Kamaniçe Kalesi'ni fethederek Podolya'yı ele geçirdi. Lehistan kralının barış isteği üzerine 1672'de Bucaş Antlaşması yapıldı. Osmanlı Devleti, bu antlaşmayla Podolya ve Ukrayna bölgelerini hâkimiyeti altına alarak batıdaki en geniş sınırlarına ulaştı (Harita 3.11). Leh Meclisinin bu antlaşmayı onaylamaması üzerine 1673'te Osmanlı-Leh Savaşı yeniden başladı. 1676 yılına kadar süren bu savaş, Bucaş Antlaşması esas alınarak yapılan Zuravno (İzvançe) Antlaşması'yla sona erdi. 1683'te Lehistan ile Habsburg İmparatorluğu arasında Osmanlı Devleti'ne karşı bir antlaşma yapıldı. Osmanlı Devleti Viyana'yı kuşattığı zaman Lehistan bu antlaşmaya göre Avusturya'nın yanında yer aldı.



Harita 3.11: Bucaş Antlaşması (1672) sonrasında Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki sınırları (1683)

Kaynak V

"Kırım'ın arabuluculuğuyla taraflar Zuravno (İzvançe) Ateşkesi'ni imzaladılar (1676). Sejm [Leh Meclisi] Podolya'nın kaybını kabul edip 1677-1678'de İstanbul'daki bir Leh elçilik heyeti antlaşmayı onayladıktan sonra Leh ve Osmanlı heyetleri ancak 1680'de sınır tespit çalışmalarına koyulabildiler. Ertesi yıl Osmanlı yetkilileri, 1699'daki Karlofça Antlaşması'na kadar Osmanlı'nın elinde kalan eyaletin ilk arazi tahririni çıkardılar. Kandiye ve Kamaniçe'nin fethedilmesiyle imparatorluk, hâkimiyetin gevşek olduğu topraklar ve verimsiz çöller de dâhil edilirse, yaklaşık 3.800.000 kilometrekare (1.482.000 mil kare) tutan arazisiyle en geniş sınırlarına ulaştı."

Ágoston, 2024, s. 467.*

Verilen olayların Osmanlı Devleti açısından önemini yazınız.

Ferhat Paşa Antlaşması önemlidir.
Çünkü.....
Girit'in Fethi önemlidir.
Çünkü.....
Bucaş Antlaşması önemlidir.
Çünkü.....

Uygulayalım

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Osmanlı padişahlarının fermanlarından yararlanarak soruları cevaplayınız.

Bosna ruhbanlarına Sultan Mehmed Han'ın verdiği ahidnâmenin suretidir.

Ben ki Sultan Mehmed Han'ım:

İhsan edip Bosna rahiplerine buyurdum ki;

Kiliselerinizde korkusuzca ibadet ve memleketimizde korkusuzca ikamet edin. Ne vezirlerimden ne de halkımdan kimse bunlar incitmesin ve rencide etmesin. Allah'a, Peygambere, Kur'âna ve kullandığım kılıca yemin olsun ki canları, malları ve kiliseleri bana itaat ettikleri sürece güvencem altındadır.

Fatih Sultan Mehmed Han, 1478

Boğdan Voyvodasına hüküm ki:

Boğdan'da bulunan vladika, metropolit ve sair papazlar kiliselerinde ayinlerini bu güne kadar yapagelmiş iken, şu an dışardan müdahale olduğunu bildirdiler. Bunlara zulmedilmesine rızam yoktur. Olageldiği üzere amel olunmasını emredip buyurdum ki:

Bundan böyle vladika, metropolit ve sair papazların kiliselerinde icra ettikleri ayinlere ve kendi aralarındaki işlere hiç bir kimseye hatta Rum patriklerine bile müdahale ettirmeyesin.

Sultan I. Ahmed Han, 1617

Ekici (Ed.), 2006, s. 20, 76.*

1. ***Osmanlı Devleti, fethettiği topraklarda yaşayan insanların kendi kültürlerini ve inançlarını yaşama hakkına neden saygı duymuş olabilir? Açıklayınız.***

2. Padişahların fermanlarından hareketle Osmanlı Devleti'nde farklı dinlere ve kültürlere mensup insanlara saygı duyulmasıyla ilgili farklı örnekler veriniz.

Öğrendiklerinizden yararlanarak karekoddaki soruları cevaplayınız.

Yandaki karekod üzerinden 1453-1683 yılları arasındaki siyasi ve askerî mücadelelerle ilgili etkileşimli çalışma yaprağına ulaşabilirsiniz.

Değerlendirelim

Performans Görevi

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek 1453-1683 yılları arasındaki siyasi ve askerî mücadelelerin Osmanlı Devleti'nin cihan devleti hâline gelmesindeki rolüyle ilgili etkinliği yapınız.

- Hiçbir arkadaşınızın dışarıda kalmamasına özen göstererek öğretmeninizin rehberliğinde dört gruba ayrılınız.
- Afiş, şiir, slogan ve resim başlıkları altında dört ayrı istasyon oluşturunuz.
- 1453-1683 yılları arasındaki siyasi ve askerî mücadelelerin Osmanlı Devleti'nin cihan devleti hâline gelmesindeki rolüyle ilgili istayson tekniği kullanarak afiş, şiir, slogan ve resim hazırlayınız.
- İstasyonlardaki çalışmalarınızı en fazla onar dakika içinde tamamlayınız.
- İstasyonlarda süre doldukça diğer gruplarla yer değiştiriniz ve önceki grubun başladığı işi devam ettiriniz.
- İki haftalık çalışma sonucunda ortaya çıkan ürünleri arkadaşlarınızla paylaşınız.

Yaptığınız çalışmanın aşağıda verilen Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı ile değerlendirileceğini unutmayınız.

Yandaki karekod üzerinden Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı'na ulaşabilirsiniz.

3.2. OSMANLI DEVLETİ'NİN YÖNETİM VE ORDU YAPISINDAKİ DEĞİŞİM

Düşünelim

Görsellerden yararlanarak soruları cevaplayınız.



Görsel 3.10: Seyyid Lokman'ın *Şehinşâhnâme* adlı eserinde yer alan ve İran elçisi Tokmak Han'ın Dîvân-ı Hümâyunda Sultan III. Murad'ın huzuruna kabulünü ve şahın gönderdiği hediyeleri takdimini tasvir eden minyatür, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi



Görsel 3.11: Arifî Çelebi'nin *Süleymannâme* adlı eserinde yer alan ve Mohaç Muharebesi'ni (1526) tasvir eden minyatür, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul

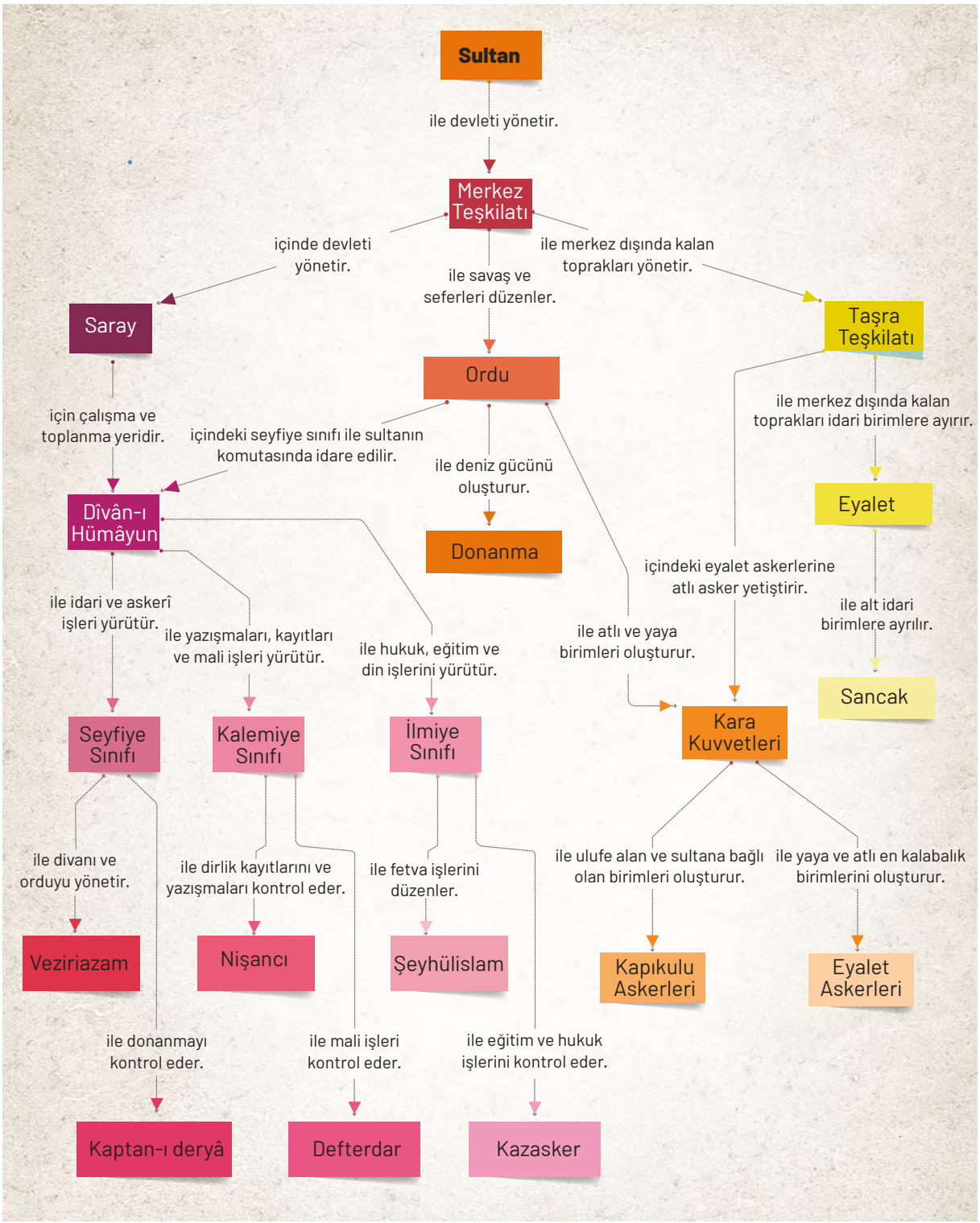
1. Görsellere göre XVI. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin yönetim ve ordu yapısı ile ilgili neler söylenebilir? Açıklayınız.

2. XV-XVII. yüzyıllar arasında hüküm sürmüş devletlerin güçlenmesinde ve gerilemesinde askerî mücadeleler ve ordu yapısındaki değişmeler neden önemlidir? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Keşfedelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Osmanlı Devleti'nin yönetim ve ordu yapısıyla ilgili kavram haritasını inceleyiniz.



Uygulama adımlarını takip ederek anlat bakalım oyununu oynayınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde Osmanlı Devleti'nin yönetim ve ordu yapısıyla ilgili kavram haritasından on altı kavram belirleyiniz ve bu kavramların anlamlarını verilen kavram haritasından yararlanarak bulunuz.
- Belirlediğiniz kavramlarla ilgili anlat bakalım kartları hazırlayınız.
- Dört gruba ayrılınız ve her grup için bir anlatıcı belirleyiniz.
- Oyunu başlatarak her gruba dört kart dağıtınız.
- Süreyi takip etmesi, puanları yazması ve kullanılmayacak kelimeler söylendiğinde anlatma hakkının diğer takıma geçtiğine dair uyarısı vermesi için bir arkadaşınızı görevlendiriniz.
- Öğretmeninizin belirlediği sırayla kartlarda verilen kavramları -kullanılmayacak kelimeleri dikkate alarak- 1-1,5 dakika içinde kendi grup arkadaşlarınıza anlatmaya çalışınız.
- Oyun sırasında kullanılmayacak kelimelerden türetilmiş kelimelerin de kullanılamayacağını unutmayınız.
- Oyun süresince aşağıda belirtilen kurallara uyunuz.
  * Süre dolduğunda anlatma hakkı diğer gruba geçer.
  * Gruplar doğru tahmin edilen kavramlar için 1 puan kazanır.
  * Pas geçildiğinde veya uyarı alındığında karşı takımın hanesine 1 puan yazılır.
- Bütün kavramlar anlatılıp oyun tamamlandıktan sonra en çok puan alarak birinci gelen grubu alkışlayınız.

Örnek anlat bakalım kartları

Sultan

Kullanılmayacak kelimeler

* Padişah
* Hükümdar
* Tahta çıkmak

Dîvân-ı Hümâyun

Kullanılmayacak kelimeler

* Kurul
* Kubbealtı
* Veziriazam

Payitaht

Kullanılmayacak kelimeler

* Başkent
* Merkez
* İstanbul

Seyfiye Sınıfı

Kullanılmayacak kelimeler

* Asker
* Kılıç
* İdari

Nişancı

Kullanılmayacak kelimeler

* Kayıt
* Kalemiye
* Yazışma

Beylerbeyliği

Kullanılmayacak kelimeler

* Eyalet
* Beylerbeylik
*Taşra

Osmanlı Devleti'nin 1299-1453 yılları arasındaki yönetim yapısı ile ilgili bilgi görselinden yararlanarak soruyu cevaplayınız.



Seyyit Lokman'nın *Zübdetü't-Tevârîh* adlı eserindeki Osman Gazi minyatürü, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, İstanbul

Osman Gazi, kurucusu olduğu hanedana ve beyliğe kendi adını verdi. Bu nedenle Osmanlı saltanat ailesi Âl-i Osman adıyla anıldı.

Şeyh Edebali'nin kızıyla evlenen Osman Gazi, böylece Ahilerin de desteğini kazandı. Bu tarihten itibaren Kuruluş Dönemi boyunca birçok siyasi evlilik yapıldı.

Osman Gazi ve Orhan Gazi dönemlerinde yönetim yetkisi beye aitti ancak hanedanın bir parçası olan kardeşler de yönetimde söz sahibiydi. Bu anlayış, eski Türk devletlerindeki yönetim geleneğine dayanıyordu.



Seyyit Lokman'nın *Zübdetü't-Tevârîh* adlı eserindeki Orhan Gazi minyatürü, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, İstanbul

Orhan Gazi Dönemi'nde beyin yetkileri ile kardeşlerin ve komutanların yetkileri ayrışmaya başladı. Bu değişim I. Murad Dönemi'nde daha da belirginleşti.



Seyit Lokman'ın Hünernâme adlı eserinde yer alan ve Sultan I. Murad'ın tahta çıkışını tasvir eden minyatür, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul

I. Murad tahta çıkınca hâkimiyeti hükümdarda ve merkezde toplamak için veraset sistemini değiştirdi ve kardeşlerini yönetime dâhil etmedi. Veraseti babadan oğula geçişle sınırlayan bu düzenleme, kardeş katli uygulamasının da başlamasına neden oldu.

Bilgi Görseli 3.2: Osmanlı Devleti'ndeki yönetim yapısının oluşum süreci

Türkiye Selçuklu Devleti, Karesioğulları gibi Türk devlet ve beyliklerinde veya Moğol, İlhanlı gibi çevre devletlerde yetişip Osmanlı'ya katılmış ya da Doğu Roma'da Müslüman olduktan sonra Osmanlı Beyliği'ne tabi olmuş kişiler, yönetim tecrübelerini Osmanlı'ya aktararak devletleşme sürecine önemli katkılar sağladı.

Osmanlı merkez teşkilatı ve sarayları Orhan Gazi Dönemi'nde Bursa'da, I. Murad Dönemi'nde ise Edirne'deydi. Devletin kuruluşundan itibaren merkezî yönetim Osmanlı hanedanı etrafında şekillendi. Askerî ve idari kadrolar ile sarayda çalışan görevliler, genellikle devşirme sistemiyle yetiştirilen kul sınıfı arasından seçildi.



Süheyl Ünver'in *Edirne'de Fatih'in Cihannümâ Kasrı* adlı eserindeki Cihannümâ Kasrı çizimi



Seyyit Lokman'nın *Zübdetü't-Tevârîh* adlı eserindeki Yıldırım Bayezid minyatürü, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, İstanbul

Orhan Gazi Dönemi'nde İlhanlı ve Selçuklu divanları örnek alınarak bir yönetim yapısı oluşturuldu. Bu dönemdeki divan toplantılarına beyin yanı sıra bir vezir ve bir kadı katılıyordu. Ayrıca tımarları ve mali kayıtları tutan kalem görevlileri ile müderrisler de bu toplantıları takip ediyordu.

Orhan Gazi Dönemi'nde merkeze uzak bölgelerin yönetilmesi için sancak birimleri kuruldu ve taşra teşkilatı şekillendirilmeye başlandı. I. Murad Dönemi'nde Rumeli Beylerbeyliği, Yıldırım Bayezid Dönemi'nde ise Anadolu Beylerbeyliği kuruldu.

Kuruluş Dönemi'nde başlayan sancağa gönderme uygulamasıyla şehzadelere idari ve askerî tecrübe kazandırıldı. Lalaların rehberliğinde yetiştirilen ve zaman zaman seferlere de çağrılan şehzadeler, böylece askerî becerilerini geliştirme imkânı buldu.



Nakkaş Hasan'ın *Şemailnâme-i Âli Osman* adlı eserindeki Manisa şehri minyatürü, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul

Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi'nde yönetici olsaydınız devletin yönetim yapısında ve işleyişinde ne gibi değişiklikler yapardınız? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin yönetim yapısında meydana gelen değişim ve süreklilik ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak soruları cevaplayınız.



Görsel 3.12: Costanzo de Ferrara (Konstanzo de Ferrara) tarafından tasarlanan; ön yüzünde Fatih Sultan Mehmed'in portresinin, arka yüzünde at üstünde tasvirinin bulunduğu bronz madalyon, 1477-1480, Metropolitan Museum, New York / ABD

Devlet teşkilatları tek seferde kurulmaz, içinde değişim ve sürekliliği barındıran kesintisiz bir süreç içinde meydana gelir. 1299'da beylik yapısı içinde ortaya çıkan Osmanlı devlet teşkilatı da yıllar boyunca oluşum sürecini devam ettirmiştir. Osmanlı Beyliği, Osman Bey Dönemi'nde bağımsız hareket eden ve toprak fethederek savaş kabiliyeti kazanan bir güç olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Osmanlı Hanedanı'nın beylikten devlete dönüşüm sürecinde Orhan Bey Dönemi büyük önem taşır. Osmanlı yönetim yapısı, Kuruluş Dönemi'nde hüküm süren padişahların faaliyetleriyle şekillenmiştir. Fatih Sultan Mehmed (Görsel 3.12) tarafından yayımlanan Fatih Kanunnamesi'yle yönetim teşkilatı yeniden organize edilerek sağlamlaştırılmıştır. Bu kanunname yoluyla gelenekselleşmiş uygulamalar, üzerinde değişiklik ve düzenleme yapılarak yazılı hâle getirilmiştir. II. Bayezid ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde yürürlüğe konan kanun ve fermanlarla ise Osmanlı devlet teşkilatı ve geleneğinde yeni düzenlemelere gidilmiştir. Tarihsel değişim ve süreklilik içinde gerçekleşen bu düzenlemelere içinde yaşanılan dönemin ihtiyaçları yön vermiştir.

Kaynak A

"Genellikle padişah fermanları şeklinde ortaya çıkan ve kanûn-ı kadîm olarak isimlendirilen örfî hukuk yasa ve kurallarını Osmanlılar, devlet yönetiminde ve toplumsal ihtiyaçlardan kaynaklanan birçok alanda geniş ölçüde kullanmışlardır. Bu anlamda Osmanlı sultanları tamamen kendi yetkileriyle ihtiyaç halinde kural koymuşlar ve yasa çıkarmışlardır. Şeriattan bağımsız olan ve kanun diye bilinen bu yasalar, dinî değil, akılcı ilkelere dayanır ve öncelikle kamu ve yönetim hukuku alanlarında çıkarılırdı."

Armağan, 2011, s. 143.*

Kaynak B

"Fâtih Sultan Mehmet'in iki kanûnnâmesi, bir yasa derlemesi olan Kanûn-i Osmanî'yi düzenli bir hale sokmuştur. Kostantiniye'nin fethinden hemen sonra çıkarılan bu derlemelerin ilki, reâyâ ile ilgilidir. İlk bölüm, bütün reâyâya uygulanabilir bir ceza hukuku yasası içerir. (...)
Fâtih'in 1476 dolaylarında çıkardığı ikinci kanunnâmesi saltanatının son yıllarından kalma olup devlet örgütleriyle ilgilidir. (...) Bu ikinci kanûnnâme, yetkileri, terfileri, rütbeleri, maaşları ile hükümet ve sarayın başlıca görevlilerini, emeklilik, protokol ve cezaları gösterir. Yönetimin merkezi ve iktidarın kaynağı olarak bir mutlak hükümdâr kavramını, sultana yakınlık derecesine dayalı bir protokol sistemiyle yansıtır. (...)
Fâtih, bu iki genel kanûnnâmeden başka, para dolaşımı, darphane, gümrükler, tekeller ve belli vergilerin toplanması ile belli grupların toplumsal konumlarını yöneten kurallarla ilgili bir yığın yasama fermanları çıkarmıştır."

İnalcık, 2003, s. 78-79.*

1. Padişahların çıkardığı kanunların Osmanlı yönetim yapısındaki rolünü beş cümleyle açıklayınız.

2. Padişah kanunnameleriyle yapılan değişiklik ve düzenlemeler hangi ihtiyaçlardan kaynaklanmış olabilir? Açıklayınız.

Osmanlı Devleti, sanayi öncesi toplumların çoğunda görüldüğü üzere bir hanedana dayalı olarak ortaya çıkan ve "saltanat(sultanlık)" sistemi ile yönetilmiş, monarşik bir düzene sahiptir. Padişah, devletin ve toprakların tek hâkimi ve Osmanlı hanedanının başı olarak meşruiyet kazanmıştır. Kuruluş Dönemi'nde temelleri atılan ve Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde kurumsallaşarak keskinleşen politikalarla gücün merkezde toplandığı bir yapı tesis edilmiştir.

Kaynak C

"II. Mehmed merkeziyetçi ve mutlakiyetçi bir Osmanlı yönetiminin gerçek mimarıydı. İstanbul'un fethi ve Osmanlı devletinin Balkanlar ile Anadolu'daki topraklarının hızla genişletilmesinin yanısıra, II. Mehmed kullara dayalı bir merkezi bürokrasi ile yeniçeri ordusunun gücünü arttırırken, taşradaki Türkmen aristokrasisinin gücüne de önemli bir darbe vurdu. Bu mücadele sırasında sert önlemlere başvurmaktan çekinmedi. Vergiler arttırıldı; tuz, sabun ve mum gibi temel mallarda ve bunların özel tüccarlara satışında devlet tekelleri yaratıldı. Özel ve vakıf mülkiyetindeki topraklara ve diğer mallara el konuldu. Vakanüvislere göre, yirmi bin civarında arazi parçası ve köy, devlet mülkiyetine geçirildikten sonra, tımar olarak sipahilere verildi. Zorunlu göç ve vergi ayrıcalıklarıyla, Anadolu ve Balkanlar'dan beceri sahibi zanaatkarların ve diğer nüfusun İstanbul'a yerleşmeleri ve yeni başkenti canlandırmaları sağlandı. Nihayet, ayrıntılı olarak hazırlanan kanunnamelerle, imparatorluğun önde gelen kentleri Bursa, Edirne ve İstanbul'da günlük iktisadi yaşam sıkı bir denetim altına alınmaya çalışıldı."

Pamuk, 2003 s. 46.*

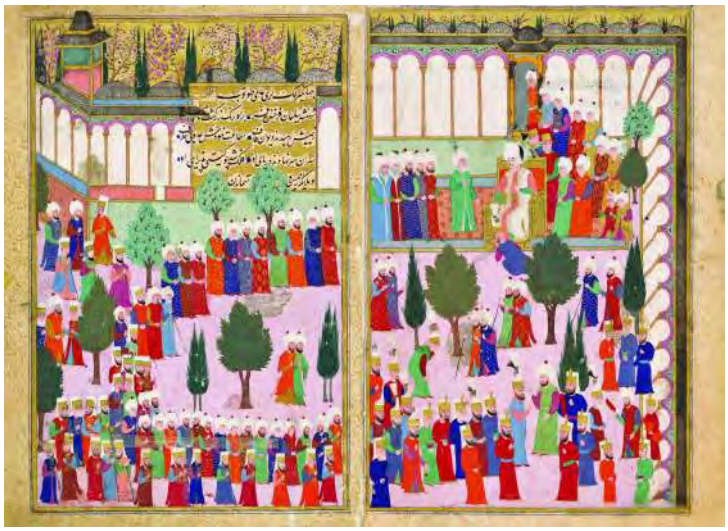
Osmanlı yönetim düzenindeki hangi uygulamalar, Fatih Sultan Mehmed Dönemi'yle sınırlı kalmayan bir merkezîleşme sağlamış olabilir? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Osmanlı Hanedanı'nın oluşumunda ve merkezî otoritenin kurulmasında soy, aile yapısı ve veraset konularında izlenen siyaset önemli rol oynamıştır. Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nden itibaren Türk beylikleri ve Balkan devletlerindeki hanedan ailelerinin kızlarıyla siyasi evlilik yapmaktan vazgeçilmiş, böylece Osmanlı yönetim gücüne ortak olabilecek hanedanlarla yakın ilişki kurmaktan kaçınılmıştır. Padişahlar bu dönemden itibaren güçlü bir soydan gelmeyen ve aile bağı olmayan cariyelerden çocuk sahibi olmayı tercih etmiştir. XIV. yüzyıldan Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'ne (Görsel 3.13) kadar oluşan saray geleneğinde padişahların bir cariyeden tek erkek çocuğu olabileceği kuralı benimsenmiştir. Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde kurulan Topkapı Sarayı'nın harem dairesinde padişahın cariye ve çocuklarının ikametine izin verilmemiş, bu kişiler Beyazıt'taki Eski Saray'a gönderilmiştir. Dolayısıyla bu dönemde devlet yönetimine etki edebilecek güçlü saray kadınları ve valide sultanlar ortaya çıkması mümkün olmamıştır.



Görsel 3.13: Nakkaş Nigârî tarafından çizilen ve Kanuni Sultan Süleyman'ı maiyetindekilerle tasvir eden bir minyatür

Osmanlı devlet geleneğinde şehzadelerin yetiştirilmesiyle ilgili belli esaslar söz konusuydu. Buna göre şehzadeler Haseki Sultan ünvanı alan anneleriyle birlikte ayrı bir yerde ikamet ettirilir, on bir on iki yaşlarına geldiklerinde ise her şehzade farklı bir Osmanlı sancağına sancak beyi olarak gönderilirdi. Burada merkezden ve birbirlerinden uzak şekilde eğitilen şehzadelere annelerinin, lalalarının gözetiminde yönetim tecrübesi kazandırılırdı. Bu uygulama ile farklı annelerden doğmuş şehzadeler birbirlerine karşı siyasi rakip olarak yetiştirilirdi.



Görsel 3.14: Seyyid Lokmân'ın *Hünernâme* adlı eserinde bulunan ve Yavuz Sultan Selim'in cülus törenini tasvir eden bir minyatür, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul

Osmanlı veraset sisteminde padişahın vefatından sonra hangi şehzadenin tahta çıkacağına dair kesin bir kural yoktu. Bu konuda bağlayıcı bir hüküm getirilmemesinin nedeni, Osmanlı tahtına liyakat sahibi şehzadelerin geçmesi gerektiği düşüncesiydi. Buna göre bir padişah vefat ettiğinde hangi şehzade sancağından çıkarak başkente gelir, hazineye hâkim olur, yeniçerilerin ve saray erkanının desteğini kazanırsa taht o şehzadenin hakkı olurdu. Başkente gelen şehzade de cülus töreni sonrasında yeni padişah olarak ilan edilirdi. 1421'den itibaren tahta çıkıştaki en önemli etmen yeniçerilerin desteğiydi. Cülus törenine katılan devlet yetkilileri padişaha biat ederek onun meşruiyetini kabul etmiş olurdu (Görsel 3.14).

Kaynak Ç

"1481'de dönemin tarihçisi Bihişti olmuş ve II. Bayezid'in tahta çıkışını şöyle anlatmıştır: '[Bayezid] cennete benzeyen tahtın kalbinde yerini aldı. Soldaki ve sağdaki kumandanlar ve gökteki yıldızlar kadar çok askerler sultana biat ettiler, büyükler ve küçükler ona bağlılıklarını ve saygılarını sundular.' Bu törenin Bayezid'in zamanından çok daha eskilere dayandığı söylenebilir. Kaynağı, yeni hükümdarın resmi veya yarı resmi bir şekilde askerlerinin ve güçlü kullarının karşısına çıkması olarak yorumlanabilir. (...) Biat töreni, başta sadrazam ve şeyhülislam olmak üzere küçük bir grup oluşturan güçlü ve nüfuzlu kişilerin tekelinde kaldı ve sarayın içindeki tahtın önünde yapıldı. Biatın anlamı da yüzyıllar geçtikçe değişti. İlk zamanlarda sadece yeni padişahı alkışlamanın, yani onu övücü sözler söylemenin bir ifadesi olduğu ileri sürülebilecek olan biat töreni, 16. yüzyılın ortasından itibaren bir çeşit hukuki anlam kazanmaya başladı. (...) 16. yüzyılın sonlarından itibaren, biat törenine daha başka unsurlar eklendi. Bunların başlıca amacı başkent halkının gözünde hanedan hakimiyetinin kalıcılığını ve sürekliliğini vurgulamaktı."

İmber, 2006, s. 149-150.*

Cülus törenlerinde devlet adamlarının yeni sultana biat etmesi neden zamanla daha da önem kazanmış olabilir? Kaynaktan örnek verek açıklayınız.

Fatih Kanunnamesi'nde yer alan "Her kimesneye evladımdan saltanat müyesser ola, karındaşların nizam-ı âlem için katl itmek münasiptir." maddesi, Osmanlı Devleti'nde daha önce de uygulanan kardeş katlini yasallaştırdı. Bu uygulamanın kanunlaşmasından sonra bazı padişahlar kendilerine isyan edebilecek hanedan mensuplarının önüne geçmek ya da çıkan isyanları bastırmak için kardeş katli yöntemini uygulamaya devam etti. Ayrıca isyan çıkaran devlet görevlileri ya azledildi ya da bütün mallarına el konarak idam edildi. Bu yöntemler, Osmanlı Devleti'nde nihai iktidarın padişaha ait olduğunun en önemli göstergesiydi.

Osmanlı Devleti'nin yönetim merkezi, payitaht adı verilen başkentti. Sultana bağlı merkez teşkilatı ise devletin temel yönetim birimlerinden oluşurdu. Sultanın ikametgâhının ve idari mekânların bulunduğu Osmanlı sarayında sultana hizmet etmek, sarayı korumak, elçileri ağırlamak, tören düzenlemek, idari işleri yürütmek gibi yükümlülükleri olan çok sayıda saray mensubu görev yapardı. Kapıkulu Ocağının da yer aldığı saray, padişaha bağlı hassa kuvvetlerinin önemli bir kısmını barındırırdı. Aynı zamanda iç ve dış hazine ile kayıt ve arşiv odaları saray içinde bulunur, Dîvân-ı Hümâyun toplantıları burada yapılırdı. Dolayısıyla Osmanlı sarayları, devlet teşkilatının merkez üssü konumundaydı. Devletin merkezinin Bursa ve Edirne olduğu zamanlarda idari işler buralardaki saraylardan yürütülmüş, Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde ise İstanbul ve Topkapı Sarayı devletin merkezi hâline getirilmişti.

Fatih Sultan Mehmed, devletin yeni başkenti için Beyazıt'ta bir saray yaptırdıktan sonra ikinci bir saray daha inşa ettirdi. Topkapı Sarayı olarak bilinen bu ikinci saray, XIX. yüzyıla kadar Saray-ı Cedide (Yeni Saray) ismiyle anıldı. Beyazıt'taki saraya ise Eski Saray adı verildi ve burası padişahın cariye ve çocuklarının ikametgâhı oldu.

Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde ağırlık kazanan uygulamalardan biri de saraydaki askerî ve idari işlerde kul sınıfından gelen kimselerin görevlendirilmesiydi. Bu dönemde güçlü Türk ailelerinden gelen ilmiye ve kalemiye mensupları yerine kul sınıfı içinde yetiştirilmiş devlet görevlileri veziriazam olarak atandı.

Kaynak D

"Fatih, veziriazamlarını kullarından seçtiği gibi icrai ve siyasi iktidarın temsilcileri olarak idarenin her kademesinde yalnız kullarını kullanmıştır. Böylece valiler, timarlı sipahiler, vergi tahsildarları ve padişah yasağı'nı uygulamaya yetkili bütün icra ajanlarını kullardan seçmiştir. (...)
Fatih Kanunnamesi'ne göre, padişah adına emir yazma yetkisi, genel işlerde veziriazama, maliyede defterdarlara, davalarda kadıaskerlere verilmiştir. (...) Fatih, kendisinden önce mevcut bulunan devlet teşkilatını ve teşrifatı, bazı ilavelerle bir kanunname halinde tespit etmiş, yeni duruma göre bu müesseselere kesin şeklini vermiştir. (...)
Fatih'in kanunların ve nizamların uygulanmasında ve devlet çıkarlarıyla ilgili meselelerde fazlasıyla sert ve şiddetli hareket ettiği bizzat çağdaşları tarafından ifade edilmiştir. Kanunun uygulanmasında kendi oğulları için bile ayrıcalık tanımazdı. Kanunun ve adaletin tam yerine getirilmesi, sonuçta hükümdarın iradesinin ve otoritesinin tam uygulanması demekti."

İnalcık, 2009, s. 118-119.*

Osmanlı Devleti'nin idari ve askerî kadrolarında neden kul sınıfından gelen devşirmeler görevlendirilmiş olabilir? Açıklayınız.

Osmanlı devlet yönetiminde toplumsal sınıfların ayrımına büyük önem verilmiştir. Osmanlı toplum düzeni, yönetenler (askerî) ve yönetilenler (reaya) olarak ikiye ayrılmıştır. Devlete vergi ödeyen tüccarlar, zanaatkârlar, konargöçerler ve köylüler, din ve etnik köken ayrımı yapılmaksızın reaya kabul edilmiş; bu ayrımı belirginleştirmek için kanun ve fermanlar yoluyla her sınıf ve zümreye ait kıyafetler belirlenmiştir.



Görsel 3.15: Topkapı Sarayı'ndaki ikinci avluya açılan Bâbüsselâm kapısı, İstanbul

Fatih Sultan Mehmed Dönemi ve sonrasında toplumsal istikrarı korumak için yönetici sınıfa hizmetleri karşılığında tahsis edilen dirlik gelirleriyle sultana karşı ve sınıf içinde mutabakat sağlanmıştır. Sancak kanunnameleri yoluyla dirlik sahiplerinin reayadan topladıkları vergiler sistemli hâle getirilmiştir. Böylece padişahın gerektiğinde yönetici sınıfın mallarına mallarını müsadere etmesi, liyakata göre görevlendirmesi, görev yerini değiştirmesi ve yöneticileri azletmesiyle ilgili büyük sorunlar yaşanmamıştır. Yönetici sınıf, Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde birlikte hareket ederek yaptırım güçlerini artırmış, reayanın yetki ve direncini zayıflatmıştır. Bu durum sonraki dönemlerde yönetimin merkezîleşmesine de büyük katkı sağlamıştır.

Osmanlı devlet teşkilatının merkez üssü olan Topkapı Sarayı'nın (Görsel 3.15) planı Fatih Sultan Mehmed tarafından tasarlanmıştır. Saray içindeki yapılar, padişahın seferlerde konakladığı otağ-ı hümayunundaki çadırların belirli bir plana göre dizildiği geleneksel düzen örnek alınarak inşa edilmiştir. Fatih'in hazırladığı kanunnameyle Topkapı Sarayı'nda uygulanacak teşrifat kuralları ve işleyiş belirlenmiştir. Onun döneminde saray, tüm ayrıntıların düşünüldüğü ve bir tören düzeninin uygulamaya konduğu geniş bir sahne işlevi görmüştür.

Saray; devletin yönetim merkezi, eğitim kurumu, padişah ve ailesinin ikametgâhı olmanın yanı sıra içeride özel, çevresinde kamusal hizmetler veren binlerce görevlinin barındığı bir yapılar topluluğudur. Fatih Sultan Mehmed; sarayı yatay, ordugâh düzeni içinde, padişahın gücünün kapı halkının disipliniyle gösterildiği, törenlerin kurallarla sağlanan hiyerarşi içinde sahnelendiği bir alan olarak düzenlemiştir. Sultanın ve saltanatın gücü tek bir anıtsal yapının ezici dikeyliğine bağlanmamış; karmaşık bir kurumsal örgütün göstergesi olan yapıların yayıldığı törensel bir mizansenle, arazinin yatay genişliği içinde iletilmiştir.

Yandaki karekodda verilen genel ağ bağlantısı üzerinden Topkapı Sarayı Sanal Müzesi'ni geziniz ve bu yapının Türk tarihindeki yerini ve Türk milleti için önemini değerlendiriniz.

ADALET KULESİ

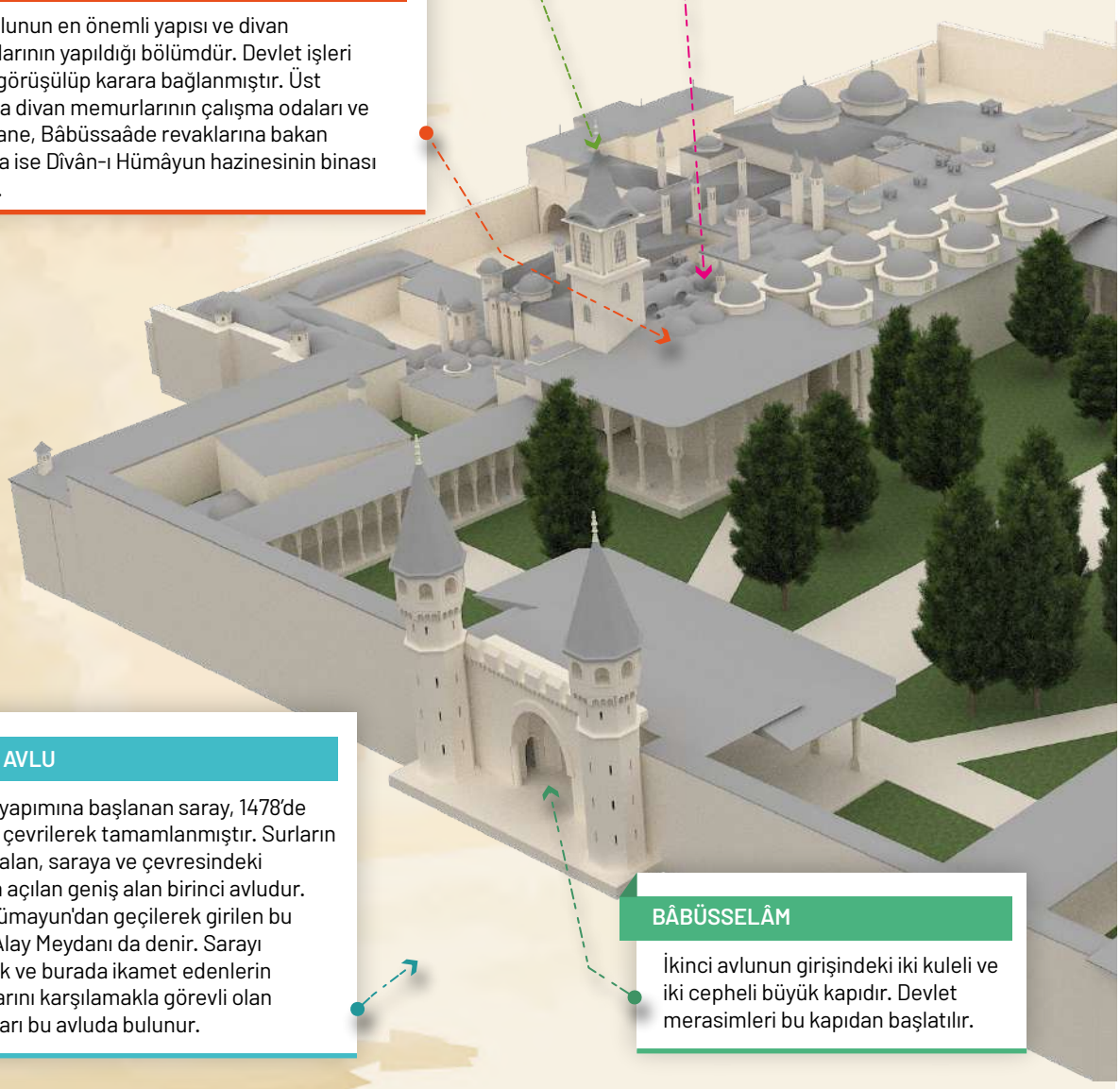
Fatih Sultan Mehmed, divan toplantılarına katılmayı bıraktıktan sonra bu kuleye kafesli bir pencere yaptırmış ve toplantıları divan odasına açılan bu pencereden, perde arkasından izlemiştir. Asli görevi devleti korumak olan sultan, bu pencere aracılığıyla merkezî gücünü hissettirerek adalet sistemini denetlemeye devam etmiştir.

HAREM

Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde seçkin devşirmelerle evlendirilmek üzere yetiştirilen cariyelerin barınması için inşa edilmiştir. III. Murad Dönemi'nde eklemeler yapılarak genişletilmiş, padişah ve ailesinin de ikametgâhı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

KUBBEALTI

İkinci avlunun en önemli yapısı ve divan toplantılarının yapıldığı bölümdür. Devlet işleri burada görüşülüp karara bağlanmıştır. Üst tarafında divan memurlarının çalışma odaları ve defterhane, Bâbüssaâde revaklarına bakan kısmında ise Dîvân-ı Hümâyun hazinesinin binası bulunur.



BİRİNCİ AVLU

1459'da yapımına başlanan saray, 1478'de surlarla çevrilerek tamamlanmıştır. Surların içinde kalan, saraya ve çevresindeki binalara açılan geniş alan birinci avludur. Bab-ı Hümayun'dan geçilerek girilen bu avluya Alay Meydanı da denir. Sarayı korumak ve burada ikamet edenlerin ihtiyaçlarını karşılamakla görevli olan kapıkulları bu avluda bulunur.

BÂBÜSSELÂM

İkinci avlunun girişindeki iki kuleli ve iki cepheli büyük kapıdır. Devlet merasimleri bu kapıdan başlatılır.

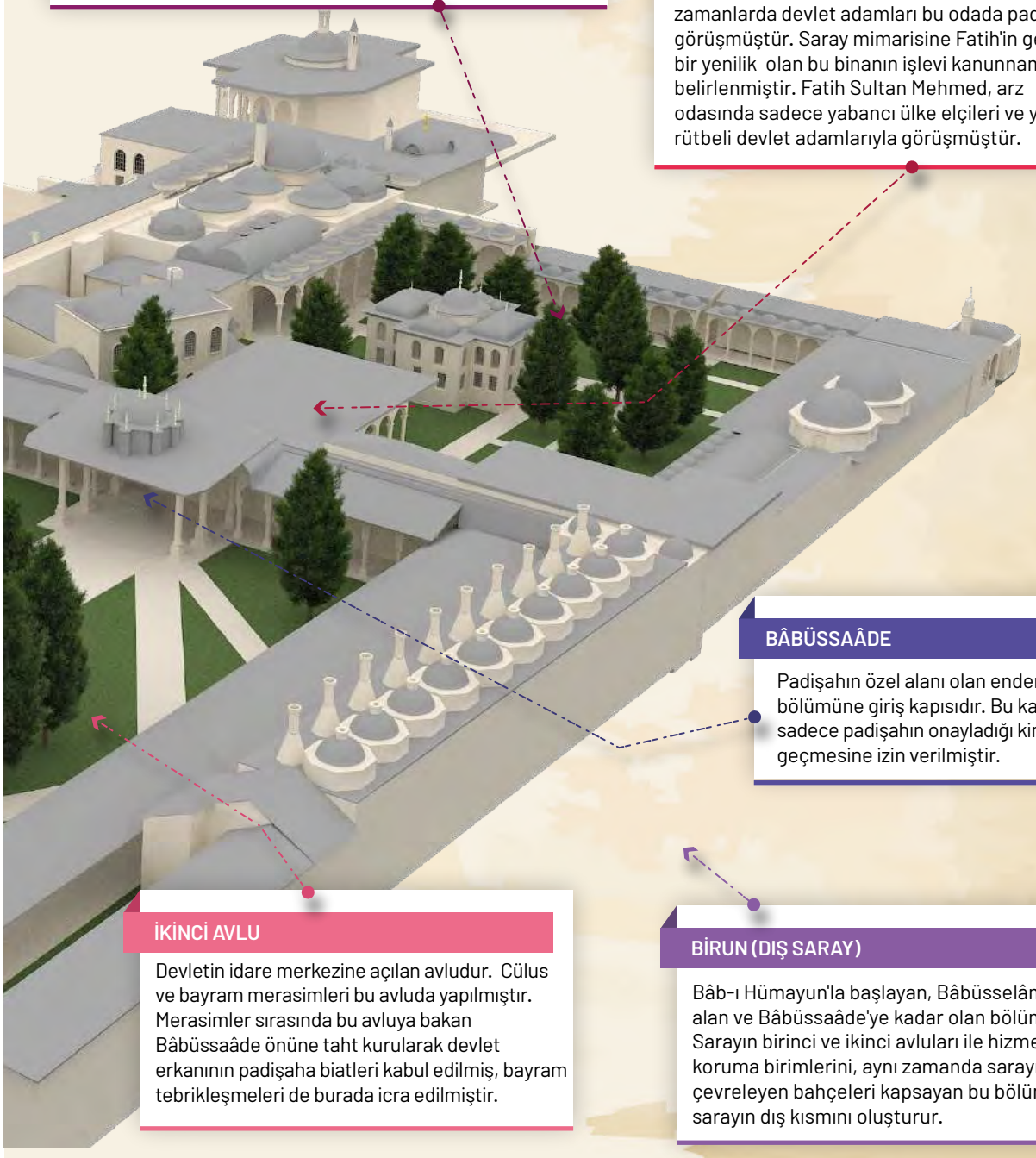
Bilgi Görseli 3.3: Topkapı Sarayı'nın yapısı ve bölümleri

ENDERUN (İÇ SARAY)

Bâbüssaâde kapısından girilen bu bölüm sarayın üçüncü avlusudur. Sarayın iç kısmını oluşturan özel yaşam ve eğitim birimleri burada yer alır. Padişahın idari işleri görüştüğü arz odası, şahsi ikametgâhı olan has oda ve iç oğlanlarının eğitim aldığı büyük ve küçük odalar bu bölümdedir. Padişaha hizmet etmekle görevli iç oğlanlarının bulunduğu enderun bölümünde askerî sınıf ve idari kadrolar yetiştirilir.

ARZ ODASI

Bâbüssaâde'den girildiğinde karşılaşılan ilk yapıdır. Divanda günlük toplantı yapıldığı zamanlarda devlet adamları bu odada padişahla görüşmüştür. Saray mimarisine Fatih'in getirdiği bir yenilik olan bu binanın işlevi kanunnameyle belirlenmiştir. Fatih Sultan Mehmed, arz odasında sadece yabancı ülke elçileri ve yüksek rütbeli devlet adamlarıyla görüşmüştür.



BÂBÜSSAÂDE

Padişahın özel alanı olan enderun bölümüne giriş kapısıdır. Bu kapıdan sadece padişahın onayladığı kimselerin geçmesine izin verilmiştir.

İKİNCİ AVLU

Devletin idare merkezine açılan avludur. Cülus ve bayram merasimleri bu avluda yapılmıştır. Merasimler sırasında bu avluya bakan Bâbüssaâde önüne taht kurularak devlet erkanının padişaha biatleri kabul edilmiş, bayram tebrikleşmeleri de burada icra edilmiştir.

BİRUN (DIŞ SARAY)

Bâb-ı Hümayun'la başlayan, Bâbüsselâm'ı içine alan ve Bâbüssaâde'ye kadar olan bölümdür. Sarayın birinci ve ikinci avluları ile hizmet ve koruma birimlerini, aynı zamanda sarayı çevreleyen bahçeleri kapsayan bu bölüm, sarayın dış kısmını oluşturur.

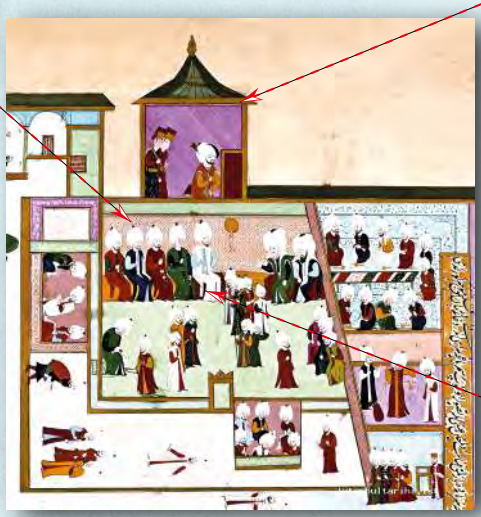
Osmanlı Devleti'nde yönetimle ilgili kararlar almak sultanın iradesindeydi. Sultanlar karar alma süreçlerinde genellikle veziriazama ve diğer divan üyelerine danışırdı. Bu kararların uygulanmasından ve günlük hayata dair meselelerin çözümünden Dîvân-ı Hümâyun üyesi devlet görevlileri sorumluydu.

Divan teşkilatının başlıca görevleri, hassa ordusunun ve sarayın masrafları için toplanan gelirleri takip etmek, savaş süreçlerini ve dış ilişkileri yürütmek, kanunları uygulamak ve idari düzeni korumaktı.

Divan toplantıları, Topkapı Sarayı'nın inşasının tamamlandığı 1470'lerden sonra ikinci avluda, Adalet Kulesi'nin yanındaki Kubbealtı adlı mekânda yapılmaya başlandı.

Divan toplantılarına katılmayan sultanlar, Adalet Kulesi'nde yer alan ve iç sarayla bağlantısı olan kafesli bir pencerenin ardından toplantıları takip ederdi.

Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nden itibaren sultanlar divan toplantılarına katılmayı bıraktı ve divan başkanlığını veziriazamlara devretti. XVII. yüzyılda ise bu toplantılar Kubbealtı yerine veziriazamın sarayında yapılmaya başlandı ve İkindi Divanı adıyla anıldı.



Seyyid Lokmân'ın **Hünernâme** adlı eserinde bulunan ve Dîvân-ı Hümâyun toplantısını tasvir eden bir minyatür, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi,

Dîvân-ı Hümâyun toplantılarında **seyfiye, kalemiye** ve **ilmiye** sınıflarına mensup üst düzey devlet görevlileri hazır bulunurdu.

Dîvân-ı Hümâyun toplantıları, Fatih Kanunnamesi'yle belli esaslara ve kurallara bağlandı. Bu kanunname yoluyla yüksek mevki ve makamlarla makamlarla ilgili de düzenlemeler yapıldı.

Dîvân-ı Hümâyunda alınan kararlar nişancı tarafından düzenlenerek yazıya aktarılırdı. Veziriazam bu kararları arz odasında sultanın onayına sunar, onaylanan kararlar sancaklara gönderilirdi.

Dîvân-ı Hümâyun toplantılarında sefer öncesi asker ve teçhizat ihtiyacının karşılanması, yabancı elçilerle yapılan görüşmelerin değerlendirilmesi gibi konular görüşülürdü. Bununla birlikte eyaletlerde yaşanan her türlü soruna dair beylerbeylerinin gönderdiği mektup ve arzuhâllere de cevaplar yazılırdı.

Bilgi Görseli 3.4: Dîvân-ı Hümâyunun yapısı ve işleyişi



Veziriazam

Osmanlı yönetim sisteminde siyasi ve askerî işleyişin devamlılığından vezirler sorumluydu. Vezirler, hem padişahın idari kararlarının takibini yapar hem de savaş zamanlarında komutanlık görevini yürütürdü. 1540'lara kadar divandaki vezir sayısı üçle sınırlıyken sonraki yıllarda bu sayı artırıldı. Vezirler, taşrada sancak beyi, beylerbeyi gibi üst düzey görevler yapan kişiler arasından seçilirdi.



Kazasker

Osmanlıda yargısal konularla ilgili yetki ve sorumluluklar kazaskerlere aitti. Rumeli kazaskeri Avrupa'daki toprakların, Anadolu kazaskeri ise Anadolu'daki toprakların hukuki işlerinden sorumluydu. Bununla birlikte yönetici sınıfla ilgili davalara bakmak, kadı ve müderris atamaları yapmak gibi hususlar da kazaskerin göreviydi.

Seyfiye Sınıfı
(Askerî ve idari görevler)
- Veziriazam
- Vezirler

İlmiye Sınıfı
(Hukuk, eğitim ve fetva işleri)
- Kazasker
- Şeyhülislam

Yönetenler

Kalemiye Sınıfı
(Kayıt tutma, iç ve dış yazışmaları yapma, mali ve bürokratik işler)
- Nişancı
- Defterdar

Divanda yazılan fermanlardan ve her türlü resmî belgeden nişancılar sorumluydu. Nişancılar bu belgelerin uygunluğunu kontrol ettikten sonra padişahın onayına sunar, onun onayladığı belgelerin altına da padişahın tuğrasını çekerdi. Nişancının emri altındaki kâtipler tımar kayıtlarını tutup divan kararlarını yazar, reisülküttaplar ise iç ve dış yazışmaları yürütürdü.

Dîvân-ı Hümâyunda alınan kararların İslam hukukuna uygun olup olmadığını denetlemek ve ihtiyaç durumlarında fetva vermek şeyhülislamların göreviydi. İlk dönemlerde daimî üye olmayan şeyhülislamlar, zaman içinde önem kazanarak bütün divan toplantılarına katılmaya başladı.



Nişancı

Osmanlı hazinesinin gelir ve giderleriyle ilgili mali işlerden defterdarlar sorumluydu. XV. yüzyıla kadar bir olan defterdar sayısı 1526'da ikiye, 1539'da üçe, 1587'de ise dörde çıkarıldı. Bu artışın nedeni, XVI. yüzyılda artan harcamalar ve bütçe açıkları nedeniyle maliyenin önem kazanmasıydı.



Defterdar



Görsel 3.16: Şehzade tasviri, 1809, Victoria and Albert Museum (Viktorya end Albert Müziyum), Londra / İngiltere



Görsel 3.17: Sultan I. Ahmed Han, Metropolitan Museum, New York / ABD

Osmanlı Devleti'nde sultan ve ailesinin hayatı, hanedanın konumu, veraset sistemi, divanın işleyişi gibi konularda dönemin ihtiyaç ve gerekleri doğrultusunda bazı değişimler yaşanmıştır. Topkapı Sarayı'nın enderun bölümündeki has odada, kendisine hizmet eden iç oğlanlarla birlikte ikamet eden Osmanlı sultanlarının saray hayatı da zaman içinde değişime uğramıştır. Kanuni Sultan Süleyman'ın, oğlunun annesi olan Haseki Hürrem Sultan'ı sancağa göndermeyerek harem dairesine yerleştirmesi, ona nikâh kıyması ve ondan birden fazla erkek çocuk sahibi olması bu değişimin başlangıç noktalarından biridir. Bu uygulama sonraki padişahlar döneminde de devam ettirilmiştir. III. Murad Dönemi'nde harem dairesine eklemeler yapılarak burası sultan ve ailesi için bir konut hâline getirilmiş, sultanlar has oda yerine eşleri ve şehzadeleriyle birlikte haremde yaşamaya başlamıştır. Bu durum saray hayatında padişah eşlerinin, valide sultanların ve harem ağalarının önemini artırmıştır. Ancak padişahın harem dairesinde ikamet etmesi, onu daha ulaşılmaz hâle getirmiş; bu nedenle saray içinde ortaya çıkan hizipler arasında çatışmalar çıkmıştır. III. Mehmed Dönemi'nde şehzadeleri (Görsel 3.16) sancağa gönderme uygulaması kaldırılmış, I. Ahmed (Görsel 3.17) sancak tecrübesi olmadan tahta çıkmıştır. Onun döneminde en büyük şehzadenin tahta çıkması esasına dayanan ekber ve erşed sistemi devreye girmiştir. Sancağa çıkma uygulamasının bitmesi ve bu sistemin benimsenmesiyle *kafes sistemi* olarak adlandırılan durum ortaya çıkmış; şehzadeler saray içinde, dış dünyadan kopuk bir şekilde yaşamak zorunda kalmıştır.

Kaynak E

"16. yüzyılın son dönemlerinden itibaren sultanların erkek çocuklarından sadece en büyük olanının kısa bir süre için sancağa çıkması, fakat daha sonra şehzadelerin sancağa gönderilmesinden tamamen vazgeçilmesi; böylece şehzadeler arasında çıkması muhtemel açık taht kavgalarının son bulması; saltanat verasetinde ekberiyet anlayışının ve uygulamasının ortaya çıkması; kardeş katli geleneğinin giderek ortadan kalkması; bu arada Osmanlı hanedanının artık tek bir çatı altında toplanması ve soyunu devam ettirme politikalarında (...) yeni bir usul takip etmesi; sultanların kısa aralıklarla genç yaşta ve çocuksuz olarak tahta geçmeleri; bazı sultanların akıl sağlığının istikrarsız veya zayıf olması; saray ve hükümet siyasetinde vâlide sultan, kızlar ağası, musâhib-vezir, sultanın hocası ve şeyhülislam gibi muktedirlerin ve kral-seçicilerin karar alma ve iktidar mekanizmalarında giderek daha fazla ve belirleyici rol alması; bütün bu gelişmeler sonucunda da, daha önceleri şehzade sancaklarını da kapsayan, bütün ana iktidar ve intisab ilişkilerinin artık Topkapı Sarayı ve İstanbul içine sıkışması; İstanbul'un siyaset arenasında hanedan ailesi, saraylılar, vüzera ve ulema arasında/içinde yaşanan hizip ve iktidar mücadelelerinin yaygınlaşıp derinleşmesi; bu artan hizipleşmeye altı bölük sipahileri ve yeniçerilerin isyanlarının eklemlenmesi; ve Osmanlı hanedanının prestij ve meşruiyetinin giderek daha fazla erozyona uğraması gibi, daha çok İstanbul, saray ve hanedan merkezli bazı gelişmeler, sözkonusu 17. yüzyıl hanedan krizinin ortaya çıkmasında, büyümesinde ve derinleşmesindeki ana etkenler olarak sayılabilir."

Börekçi, 2009, s. 55-56.*

XVI. yüzyıl sonunda Osmanlı yönetiminde yaşanan değişimin nedenleri neler olabilir? Değişim belirleyerek nedenini açıklayınız.

Kaynak F

"Ekberiyet sisteminin kurumsallaşması ve bunun doğal sonucu olarak şehzade sancağının ortadan kalkması, hanedanın zayıflamasının ve kararlılığını yitirmesinin hem belirtisi hem nedeni, genelde Osmanlının gerileyişinin unsurları olarak kabul edilir. Ancak, Osmanlı siyasasının hâlâ süren gücü ve değişen iç ve dış koşullara verdiği

yaratıcı tepkiler, böyle bir görüşü reddetmemizi, bunun yerine hanedan politikalarındaki değişiklikleri bir bütün olarak siyasadaki geniş çaplı gelişmeler çerçevesi içinde irdelememizi gerektirir.
(...) Açık taht mücadelesi -çatışma yoluyla tahta geçiş- yayılmacı askeri devletin ideolojisine uyuyordu. Bu tahta geçiş biçimi, hükümdarı esas olarak bir fatih olarak tanımlıyordu. Amaçlanan, askeri zafer için destek seferber etmekte en becerikli erkek hanedan üyesini belirlemekti. Bir yandan Osmanlı hanesinin hükümranlık hakkının tanınmasıyla hanedanın sürekliliği güvence altına alınırken, her kuşakta imparatorluğun ata mirası muzaffer şehzade tarafından hem sözcüğün tam anlamıyla, hem de simgesel olarak yeniden fethediliyordu. Bu "yeniden fetih" süreci her yeni saltanatın başlangıcında hükümet görev beratlarının ve dış anlaşmaların yeniden çıkarılmasında da kendini belli ediyordu. Ekberiyet, çekişme ya da savaştan daha istikrarlı bir tahta geçiş biçimiydi. Bu tahta geçiş sistemi, hükümdarın hareketli bir kahraman gaziden çok, yerleşik bir saray sultanı olduğu yayılmacılık sonrası imparatorluğa daha iyi uyuyordu. Ekberiyetin yapılanmış doğası ve otomatik tahta geçiş kuralları, yayılmacılık sonrası dönemde politik sadakati istikrarlı kılmaya ve askeri zaferin olmadığı koşullarda yönetime gelmek için gerekli nitelikleri belirlemeye yardımcı oldu"

Peirce, 2012, s. 31-32.*

Ekber ve erşed sisteminin güçlü ve zayıf yönleri neler olabilir? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Osmanlı yönetim yapısındaki değişiklikler, merkezî otoritenin zayıflaması olarak görülmüştür. Kuruluş yıllarından itibaren devlete hâkim olan karizmatik, fetihçi ve ordu komutanı padişah temsilinin yerini sarayda yaşayan ve yeterince görünür olmayan padişah temsilinin alması, Osmanlı Devleti'nin klasik yapısının çözülmesinin nedenlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Bu durum, Osmanlı Dönemi'nin yorumcuları tarafından da eleştirilmiştir.

XVI. yüzyıl sonlarında yaşanan gelişmeler neticesinde Osmanlı Devleti'nin genişleme dönemi sona ermiş ve farklı bir padişah modeli ortaya çıkmıştır. Bu dönemde daha arka planda duran, yönetimi askerî kadrolardan ziyade bürokratikleşmeye başlamış idari kadrolara bırakan, sarayda yaşayan ve sembolik bir iktidar gücüne dönüşen padişahlar hüküm sürmüştür. Ancak bu padişah modelinin yerleşmesi, XVII. yüzyılda yaşanan mali krizin iktidar krizine dönüşmesiyle gerçekleşmiştir. Farklı hizipler arasındaki çatışmalar sonucunda birçok padişah tahttan indirilmiş, Osmanlı payitahtı isyanlarla sarsılmıştır.

Kaynak G

"Padişahın şahsen ordusunun başında bulunması da artık uygulanabilir değildi. 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, sınırlar artık merkezden çok uzaktı, savaşlar uzun sürüyor ve çoğu kez askerlerin kışı sahada geçirmesini gerektiriyordu. Padişahı yeni savaş tarzının amansız koşullarına maruz bırakmak düşünülemeyeceği gibi, böyle bir hareket imparatorluğun idaresini de imkansızlaştırırdı. Daha erken dönemlerde padişah ve vezirleri seferdeyken, idarenin rutin işlerini ordugahtan yürütebiliyorlardı -mesela, çeşitli makamlara atama yapıyor ve elçileri kabul ediyorlardı. Bu, seferlerin birkaç ay sürdüğü zamanlarda mümkündü ama seferlerin, payitahttan çok uzak sınır boylarında bir neticeye ulaşmadan yıllarca devam ettiği zamanlarda uygulanabilir değildi."

Faroqhi ve Fleet, 2012, s. 277-278.*

XVI. yüzyıl sonlarında yeni bir hükümdar modelinin ortaya çıkması sadece Osmanlı Devleti'nde gerçekleşmiş bir dönüşüm olabilir mi? Gerekçelerinizle açıklayınız.

Padişah temsilinin değişmesine zemin hazırlayan koşullar merkezî iktidarın yapısını da dönüştürmüştür. Osmanlı teşkilatlanmasının modern anlamda bürokratik bir karakter kazanması, bu dönemde uzmanlaşmaya başlayan kalemiye sınıfı sayesinde mümkün olmuştur. Kalemiye sınıfı, bu süreçte bürokratik bir yapıya kavuşmuş ve zamanla hiyerarşik bir örgütlenmeye sahip olmuştur. XVI. yüzyılda oluşmaya başlayan Osmanlı bürokrasisi, merkezî otoritenin bir parçası olmaktan çıkmış ve mutlak bağımlılıktan uzaklaşmıştır. Bu dönemde ayrışmaya başlayan bürokratik yapılar, belli kural ve usuller doğrultusunda ve kısmen rasyonel bir sistem dâhilinde çalışan, içe dönük ve özerk bir organizasyona doğru evrilmiştir. Örneğin XVII. yüzyılda nişancıya bağlı çalışan reisülküttaplar, zaman içinde yabancı ülke temsilcileriyle diplomatik görüşmeler yapmakla görevlendirilmiştir. Bu dönemde reisülküttaplık makamı Osmanlı diplomasisindeki yapısal değişikliklere uyum sağlamış, yeni talep ve gerekliliklere cevap vermek üzere kendi içinde de değişime uğramıştır.

Osmanlı merkez teşkilatındaki yenilikler taşra ve ordu yapılarının da değişmesine neden olmuştur. Osmanlı taşra teşkilatı, merkezden atanan askerî valiler ve sancak beylerinin idaresinde sancak kanunnameleriyle şekillenmiştir. Taşradaki askerî yöneticiler, kendilerine tahsis edilen dirlik gelirleri karşılığında bölgedeki idari ve askerî görevleri yerine getirmiş, yetiştirdikleri cebelülerle birlikte seferlere katılmıştır. XVI. yüzyıl sonunda mali dengelerin değişmesiyle birlikte Osmanlı taşra teşkilatında ve dirlik sisteminde yeni yol arayışlarına gidilmiş, bunun sonucunda da XVI. yüzyıldan itibaren *dirlik* yerine *iltizam sistemi* uygulanmaya başlanmıştır.

XV. ve XVI. Yüzyıl Taşra Teşkilatı

Merkeze bağlı eyalet yönetimine taşra teşkilatı adı verilir. Osmanlı Devleti'nde eyaletlere iki ayrı yönetici olarak askerî sınıftan gelen ve padişahın yürütme yetkisini temsil eden bey ile ilmiye sınıfından gelen ve padişahın yargı yetkisini temsil eden kadı atanmıştır. Fethedilen bölgelerde öncelikle bir sancak kanunnamesi yayımlanmıştır. Ardından tahrir kayıtları (sayım defterleri) tutularak bölgedeki araziler, vergi verecek insan sayısı ve vergi miktarı belirlenmiştir. Dirliklerin tespitinden ve yöneticilerin atanmasından sonra bölge merkezî yönetime bağlanmıştır.

Eyaletler

Osmanlı Devleti'nin en büyük mülki idare birimidir. Başlangıçta beylerbeyliği ismiyle anılan bu birimlere zamanla eyalet adı verilmiştir. Eyaletlerin başında askerî sınıftan gelen beylerbeyi adlı yöneticiler bulunur. Bu yöneticiler savaş zamanlarında kendi eyaletindeki kapı halkı ve tımarlı sipahilerle birlikte savaşa katılmak, bölgenin asayişini sağlamak ve adil bir yönetim sergilemekle görevlidir. Hizmetleri karşılığında dirlik geliri (has) alan beylerbeylerinin, yönettikleri eyaletler üzerinde mülkiyet hakları yoktur. Merkezî otoritenin korunması adına aynı eyalette uzun süre görev yapmazlar ve sık sık yerleri değiştirilir.

Salyanesiz Eyaletler

Tımar sisteminin uygulandığı eyaletlerdir. Buralarda yapılan tahrirlerle eyaletin gelirleri has, zeamet ve tımar şeklinde dirliklere ayrılır. Devlet; tahrir yapma, tımarları teftiş etme gibi sebeplerle bu bölgeleri daha rahat kontrol altında tutar. Osmanlı Devleti'nde salyanesiz eyaletlerden bazıları şunlardır: Anadolu, Rumeli, Karaman, Diyarbakır, Erzurum, Dulkadir, Şam, Budin, Van, Temeşvar.

Salyaneli Eyaletler

Tahrir işlemi yapılmayan ve tımar sistemi uygulanmayan eyaletlerdir. Bu eyaletlerdeki yıllık gelirler, devlet görevlilerin maaşları ayrıldıktan sonra doğrudan hazineye aktarılır. Bu eyaletlerin asayişi ve güvenliği yeniçeri garnizonları, kadılar ve defterdarlar aracılığıyla sağlanır. Mısır, Bağdat, Şehrizor, Yemen, Habeş, Lahsa, Cezayir, Trablusgarp ve Tunus Osmanlı Devleti'nin salyaneli eyaletleridir.

İmtiyazlı Eyaletler

Özel ayrıcalıklar tanınan Eflak, Boğdan, Erdel, Mekke Şerifliği ve Kırım Hanlığı imtiyazlı eyaletler olarak sınıflandırılır. İç işlerinde özerklik tanınan Eflak, Boğdan ve Erdel voyvodalıkları, Osmanlı Devleti'nin atadığı yerel prensler tarafından yönetilmiştir. Giray ünvanıyla anılan Kırım hanlarını Dîvân-ı Hümâyun belirlemiştir. Mekke Şerifliği'nin ise Hz. Muhammed'in (sav) soyundan gelen ve şerif adı verilen kol tarafından yönetilmesine izin verilmiştir.

Sancaklar

Eyaletleri oluşturan alt idari birimlere sancak adı verilir. Sancakların yönetiminden sancak beyleri sorumludur. Sancak beyinin asli görevi; kendi kapı halkı, zaimleri, sipahileri ve cebelüleriyle birlikte Osmanlı ordusu sefere çıktığında onumla birlikte sefere katılmaktır. Ayrıca sancağın düzen ve asayişini sağlamak, tımarlı sipahilerle beraber suçluları tutuklayıp cezalandırmak da sancak beyinin görevidir.

Kazalar

Merkez bir şehir veya kasaba ile bu yerleşimleri çevrelemiş köylerden oluşan idari birliktir. Osmanlı Devleti, adli ve idari teşkilatlanma açısından birçok kaza bölgesine ayrılmıştır. Bütün kazalar doğrudan Dîvân-ı Hümâyun'a bağlıdır. Eyalet ve sancaklar askerî teşkilat olarak sınıflandırılırken kazalar sivil bir karaktere sahiptir. Kaza idaresinin başı olan kadı, şehirde ikamet etmiş ve kendisinin bulunamadığı yer ve durumlarda bazı idari işleri naib-i kadı adı verilen vekili üzerinden yürütmüştür.

Aşağıdaki alana merkez ve taşra teşkilatları ile ordu teşkilatı arasındaki yönetim organizasyonu, asker yetiştirme ve dirlik dağıtımı ilişkilerini gösteren bir zihin haritası çiziniz.

1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin ordu yapısında meydana gelen değişim ve süreklilik ile ilgili metin ve kaynaklardan yararlanarak soruları cevaplayınız.

1299-1453 yılları arasında teşkilatlanma süreci yaşayan Osmanlı ordusu, eyalet ve kapıkulu askerlerinin merkezde olduğu (Görsel 3.18) bir kara gücü niteliğindedir. 1453-1683 yılları arasında ise Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşra teşkilatlarının önemli bir parçası olan askerî kuvvetlerde çeşitli değişimler yaşanmıştır. İstanbul'un Fethi'nde (1453) askerî gücünü ve ateşli silah kullanma yetkinliğini gösteren Osmanlı ordusu, temel yapısındaki değişimlerle birlikte XVII. yüzyıla kadar gelişmeyi sürdürmüştür.



Görsel 3.18: Elinde fitilli tüfek tutan bir yeniçeri, fitil tutan bir topçu zabiti, balta tutan bir piyade ve muhafızın çizimleri, 1580, Rijksmuseum (Reksmüzyum), Amsterdam / Hollanda

Kaynak Ğ

"On altıncı yüzyılın başlarına kadar Osmanlı askeri müessesesine, devlete mevcut savaş ganimetinin aslan payı karşılığında hizmetlerini sunan bağımsız hafif süvariler veya akıncı kuvvetleri hakimdi. II. Mehmed'in (1451-81) idaresi gibi geç bir dönemde bile, bu süvari 'akıncılarının' sayısı 50.000 civarındaydı. (...)

Bununla birlikte, on altıncı yüzyıl boyunca askerler, kısmen taktik ve silah sistemindeki değişikliklerden kısmen de devlet destekli ve emrindeki kuvvetlerin sayısının artmasından kaynaklı olarak neredeyse sadece iki guruptan tedarik edilir hale gelmişti. Bunlardan ilki, sefer zamanında kullanılan, tımar toprak iktaları ile desteklenen eyalet süvarileri; ikincisi ise kapıkulu (...) olarak adlandırılan sultanın kalıcı, daimî ve maaşlı (süvari ve piyadelerden oluşan ancak çoğunluğu piyade olan) silahlı kuvvetleridir. Bu daimî birlikler ve eyalet süvarileri, şartların ve taktiksel ihtiyaçların farklılaşması sebebiyle, Osmanlı ordusuna çeşitli seferlerde hem farklı sayılarda hem de birbirlerine

nispetle değişen oranlarda katılım göstermişlerdir. Ancak yeniçerilerin orduda en zirve noktası olarak 40.000 sayılarına ulaştığı on yedinci yüzyılın ikinci yarısında dahi istihdam edilen piyadelerin oranının hiçbir zaman istihdam edilen süvarilerin yarısını aşmadığını, (...) akıldan çıkarmamak gerekir. (...) Ada kuşatmaları hariç gelişen her durumda, süvari birliklerinin sayıca fazla olmasının sağladığı hızlı hareket kabiliyeti, Osmanlı harekatlarının başarısında kilit bir rol oynamıştır. (...)

On yedinci yüzyılın sonlarında artan askeri maliyetlerin, Osmanlıların savaşma kabiliyetini etkileyen kaynaklarla ilgili bir krize yol açacak derecede şiddetli olduğunu gösteren ikna edici bir kanıt bulunmamaktadır. On yedinci yüzyılın sonunda dahi imparatorluk, hala büyük ölçüde evrensel olarak bir Avrupa "süper gücü" olarak kabul görmekteydi. Her ne kadar askeri itibarı 1680'lerin sonları ve 1690'larda pan-Avrupa karşı saldırıları sırasında aldığı yenilgiler sebebiyle zedelense de Birliğin eski üyelerinin, Osmanlı ile teke tek karşı karşıya geldiklerinde, Osmanlı askeri mekanizmasının etkileyici kuvvetini kabul etmeleri çok uzun sürmedi."

Murphey, 2023, s. 88-112.*

XVI-XVII. yüzyıllarda kapıkulu ordusunun piyade askerleri olan yeniçerilerin sayıları neden artmış olabilir? Açıklayınız.



Görsel 3.19: Arifî Çelebi'nin *Süleymannâme* adlı eserinde yer alan ve Macaristan İstolni Belgrad Kuşatması'nı (1543) tasvir eden minyatür, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, İstanbul

Çin'den Avrupa'ya ve İslam dünyasına yayılan barut, XIV. yüzyılın ilk yirmi yılında Avrupa'daki meydan savaşları ve kuşatmalarda kullanılmıştır. Barutun ateşli silahlarda kullanılmaya başlaması, savaşlarda ve devletlerin güç kazanıp kaybetmesinde önemli bir etken olmuştur. Aynı yüzyılın ortalarında Macaristan ve Balkanlara ulaşan ateşli silah teknolojisi, 1380'lerde Osmanlılar tarafından da kullanılmaya başlanmıştır. Avrupa'da ateşli silahların ortaya çıkması ve bunların savaşlarda, kuşatmalarda ve donanma gemilerinde yoğun olarak kullanılmaya başlaması, devletlerin ve imparatorlukların savaş taktiklerini ciddi şekilde değiştirmiştir. Bu dönemden itibaren devletler, askerî rekabeti sürdürebilmek için toplara, top ateşine dayanıklı tabya ve tahkimatlara, taşınabilir silahlar kullanan büyük piyade ordularına ve toplarla donatılmış gemilere sahip donanmalara ihtiyaç duymaya başlamıştır. XVI-XVII. yüzyıllardaki bu gelişmeler, denizaşırı yayılmaların da etkisiyle devletler arasında büyük bir silahlanma yarışına neden olmuştur. Bunun sonucunda da hükümdarların yerli silah sanayilerini geliştirmeleri veya cephaneyi farklı yollardan temin etmeleri gerekmiştir.

Ateşli silahlara dayalı olarak ortaya çıkan ,XVI. ve XVII. yüzyıllarda ağırlık kazanan bu gelişmeler askerî inkılap olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde top ateşine dayanıklı kalın surlar inşa edebilecek kimselere, tahkimatları kuşatacak büyüklükte topçu birliklerine, ateşli silah kullanabilen piyadelere sahip büyük ordulara ihtiyaç duyulmuştur. Bu orduların teçhizat ve cephane masraflarını, askerlerin maaş ve iaşe giderlerini ise ancak büyük devlet ve imparatorluklar karşılayabilmiştir. Batı Avrupa'daki hükümdarlar bu süreçte güçlenip merkezî yapılar kurarken feodal güçler zayıflamış ya da yıkılmıştır. Batı Avrupa devletleri; ateşli silahlardaki üstünlükleri, lojistik örgütlenmeleri, eğitimli orduları ve okyanus denizciliğinin sağladığı imkânlar sayesinde diğer devletlere karşı üstünlük sağlamıştır.

Osmanlı Devleti, XV. yüzyılın ortalarında askerî teknolojiye hakimiyet, seri üretim yapma, sevketme gibi becerileriyle Avrupalı rakipleri karşısında açık bir üstünlüğüne sahipti (Görsel 3.19). XV - XVII. yüzyılları kapsayan askerî inkılap sürecinde ordu yapılarında meydana gelen değişim Osmanlı ordusunu da etkilemişti. XVI.

yüzyılda girilen mücadelelerde Osmanlı ordusu (Görsel 3.20) askerî üstünlüğe sahipken yüzyılın sonuna doğru uzun süren bir savaş sürecine girmiştir. XVI. yüzyıl sonunda ordu yapısında yaşanan değişimlere ve askerî başarısızlıklara rağmen Osmanlılar dönemin askerî gelişmelerini ve teknolojilerini yakından takip etmiştir. Osmanlı ordusunda erken dönemlerden itibaren kullanılan toplar, XVI-XVII. yüzyıllarda çeşitlilik kazanmıştır. Sadece dev toplardan oluşmayan Osmanlı topçuluğu, küçük sahra toplarını da bünyesinde barındırmıştır.



Görsel 3.20: *Baki Divanı*'nda yer alan ve Osmanlı ordusunu bir şehre girerken tasvir eden minyatür, XVI. yüzyıl, Metropolitan Museum, New York / ABD

Kaynak H

"30 ila 500 gram arasında mermi atan en küçük parçalardan 31 ila 74 kilo arasında mermi atan balyemez ve şayka toplarının en büyük çaplılarına kadar birçok top bulunmaktadır. 15. ve 16. yüzyıllarda her ne kadar belli sayıda (100 kilonun üzerinde kesme taş gülleler atan) olağanüstü büyüklükte top İmparatorluğun bazı çok önemli kalelerinde kullanılmak üzere imal edilmişse de, diğer kalelerde orta ve küçük çaplı parçalar çoğunluktaydı. (...)

Osmanlı, İspanyol ve Venedik kuşatma toplarıyla gemi topları kadar, Osmanlı ve Habsburg havanlarının karşılaştırılması da Osmanlı ve Avrupa silahlarının varsayılandan çok daha benzer yapıda olduğunu düşündürüyor. Osmanlıların 16. ve 17. yüzyıllarda büyük ve orta çaplı toplarını tunçtan dökmeye devam etmeleri nedeniyle -esas olarak imparatorlukta zengin bakır madeni yatakları bulunduğu için- topları aynı çaptaki Avusturya, İspanyol veya İngiliz toplarından sadece daha hafif değil, fakat aynı zamanda daha emniyetliydi. Padişah'ın seçkin piyade birlikleri Yeniçeriler tarafından kullanılan Osmanlı ateşli el silahlarının karşılaştırması, bunların İspanyol veya Venedikli hasımlarının kullandıklarıyla aynı vasıfta olduğunu gösterir. Örneğin, Osmanlılar İspanyol miquelet ateşleme sistemini uyarlamışlardı."

Ágoston, 2006, s. 29-30.*

Kaynak I

"Yeniçeri kuvvetleri, sultanın Hıristiyan tebaasından çocukluklarında alınıp piyade olarak yetiştirilen, 1500'lerin başından itibaren de özellikle misket tüfeklerini kullanmaları için eğitilen köle askerlerdi. Herkesten önce büyük ölçekli daimî ordular toplayabilen Osmanlılar, dikkate değer bir biçimde Avrupalı emsallerinin ilerisindeydi. Örneğin Habsburglar, buna denk daimî bir orduyu ancak 1600'lerin ortasında toplayabilmişti. Yakın tarihli bazı çalışmalar Yeniçerilerin, Avrupalı rakiplerinden on yıllar önce yaylım ateşini (...) kullandığını iddia etmektedir. (...)

1500'lere gelindiğinde Osmanlı ordusundaki, hızlı hareket kabiliyetleri başarılarında önemli bir etken olan süvarilerin piyadelere oranı üçe bir civarındayken; 1600'lerle birlikte piyade neferlerinin sayısı gitgide artmış, Habsburglara karşı verilen 1690'daki savaşta aynı oran bu sefer bire bir olmuştu. Tarihçiler arasındaki genel kabul, Osmanlıların barut teknolojisinin, en azından 1600'lerin sonuna dek Avrupalılarınkine denk olduğu yönündedir. (...) Babıali [Osmanlı hükümeti] 1700'lü yıllara dek, lojistik, finans ve asker toplamada Avrupalı hasımlarından daha yetkindi. Osmanlılar, Avrupalı rakiplerinden daha büyük orduları sahaya istikrarlı bir biçimde sürebiliyor, muharip güçlerinin sürekliliğini daha iyi sağlayabiliyordu. Sultanların yararlanabildiği 20 ila 40 milyon arasında değişen nüfus, Fransa'nın ya da V. Şarlken'in denetimi altındaki Habsburg topraklarındaki nüfusa aşağı yukarı denkti. (...) İmparatorluk, sultanın nezaretinde çalışan dökümhaneler ve tersaneler sayesinde, silah ve gemi bakımından kendi kendine yetebiliyordu. Yine doğrudan hükümdar tarafından inşa edilen, donatılan, toplanan ve kumanda edilen donanma, Avrupalıların devlet dışı çözümlere bel bağlamasıyla karşılaştırıldığında (...) zamanının ötesinde görünüyordu. Buna karşın, Osmanlılar da yerine göre özel teşebbüse başvurup Kuzey Afrika'da etkin olan korsanları istihdam ediyordu. Son olarak Osmanlılar, büyük orduları, donanmaları yıllar boyunca toplayıp ayakta tutarken, zamanının pek çok Avrupalı gücü arasında kural haline gelmiş olan yıkıcı iflaslara da çok daha az meyilliydi."

Sharman, 2021, s. 174-176.*

1. ***Askerî inkılabın gerçekleştiği dönemde yaşanan değişimden hareketle Osmanlı ordu yapısının temel özellikleri hakkında üç çıkarımda bulununuz.***
2. ***İncelediğiniz kaynaklar üzerinden bu çıkarımlarınıza kanıt gösteriniz.***

Osmanlı Devleti, dönemin koşulları gereğince ordudaki cebelü sayısını azaltmış; buna karşılık ateşli silah kullanabilen ve piyade sınıfı asker olan yeniçerilerin sayısını artırmıştır.

Tablo 3.1: 1527-1528 Yılları Arasında Osmanlı Ordusundaki Asker Sayısı

Osmanlı Ordusu	
Tımarlı sipahiler	27.888
Cebelüler (Tahminî)	41.832
Tımar sahibi kale askerleri	9.653
Yeniçeriler ve altı bölük askerleri	15.136
Ulufeli kale askerleri	27.617
Mısır'daki ulufeli birlikler	3.761
Toplam	**125.887**

Tablo 3.2: 1512-1695 Yılları Arasında Eyaletlerdeki Cebelü Sayısı

Eyalet	Cebelü
Anadolu eyaleti: 14 sancak	17.000
Rumeli eyaleti: 24 sancak	36.000
Diyarıbekir: 20 sancak	9.000
Van: 13 sancak	888
Şam: 14 sancak	2.500
Trablusşam: 5 sancak	1.400
Halep: 10 sancak	2.500
Toplam	69.288

Tablo 3.3: 1484-1670 Yılları Arasında Osmanlı Ordusundaki Ulufeli Asker Sayısı

Tarih	Yeniçeri	Topçu	Kapıkulu Sipahisi	Toplam
1484	7.841		4.306	12.147
1514	10.065	1.182	6.202	17.449
1521	8.349	1.608	6.192	16.149
1527-1528	7.886	2.162	5.088	15.136
1547	12.131			
1567-1568	12.798	2.671	11.044	26.513
1574	13.599	2.124	5.957	21.680
1592	23.323			
1609	37.627	7.966	20.896	66.489
1654	51.047	6.905	19.844	77.796
1669-1670	53.849	8.014	14.070	75.933

Tablolardaki verilere göre 1453-1683 yılları arasında Osmanlı ordusundaki değişim ve sürekliliğe dair hangi çıkarımlarda bulunulabilir? Açıklayınız.

Osmanlı Devleti, sahip olduğu deniz gücü sayesinde Karadeniz ve Akdeniz'de üstünlük sağlamıştır. Bu başarıda Osmanlı donanmasının ağırlıklı olarak kadırgalardan oluşmasının büyük etkisi vardır. Osmanlılar verdikleri bazı kayıplara rağmen Akdeniz'deki hâkimiyet alanlarını XVII. yüzyıl sonuna kadar korumayı başarmıştır.

Bu dönemde denizlerdeki mücadele Batı Avrupalı devletlerin yönlendirmesiyle okyanuslara kaymış, üç direkli kalyon teknolojisi açık denizlerin hâkim unsuru hâline gelmiştir (3.21).

Kaynak İ

"1453 ile 1560'lar arasında Türk deniz kuvvetleri Osmanlı İmparatorluğu'nun yayılmasına hizmet etti. 1499-1502 Türk-Venedik Savaşları başlıca Venedik ticaret yollarının Türklerin eline geçmesini sağladı. 1503'te Türk donanması üç yüzden fazla tekneden oluşuyordu. Bu, Doğu Akdeniz'deki bütün Hıristiyan devletleri korkutacak bir sayıydı. 1517'de Mısır'ın fethi Türklerin Levanten ticaret yollarına hükmetmesini sağladı. Bu başarı Hıristiyanlara karşı teknik üstünlükle kazanılmadı. Esas etken, sultanın imparatorluğunun çeşitli deniz kaynaklarını ezici bir tekne sayısına dönüştürme yeteneğiydi. (...) 1565'te Malta'da yaşanan terslik ve 1571 İnebahtı yenilgisi belirleyici olaylar olarak görülmese de bir deniz imparatorluğunu kadırga güçleriyle sürdürmenin zorluğunu ortaya koyar. (...) Başat kadırga teknolojisi ve siyasal denetim mekanizmaları, deniz gücünün uzak mesafelerdeki yerel düşmanlar üzerine gönderilmesine uygun değildi."

*Harding, 2003, s. 105.**



Görsel 3.21: Kalyon illüstrasyonu

Osmanlı ordusundaki askerî değişime bağlı olarak piyade sınıfı muharebe alanında daha baskın hâle geldikçe ordudaki süvari sayısı azaltılmış, bunun sonucunda da sipahilerin geçimi için ihtiyaç duyulan tımar sayısı düşmüştür. Bu mali ve askerî değişimler, önceki uygulamalara dönülmesini, özellikle de tımar sisteminin canlandırılarak eski hâline getirilmesini imkânsızlaştırmış ve tımarlı tımarlı sipahilerin önemini azaltmıştır. Osmanlı askerî varlığı, silah teknolojisi, maliyesi ve lojistiği; XVI-XVII. yüzyıllarda yaşanan bazı askerî başarısızlıklara rağmen etkinliğini ve işlerliğini devam ettirmiştir.

Yönetici sınıfın mali kriz nedeniyle yitirdiği mutabakat zemini, yerini yeni yetkiler elde etme ve gelir kaynakları bulma yarışına bırakmıştır. Yönetici (askerî) sınıf yüksek kazanç elde etmek için makam ve mevki peşinde koşmaya başlamıştır. Devlet görevlileri, artan harcamaları nedeniyle daima ek gelir arayışında olmuş, çoğunlukla açık artırmaya kadar varan yöntemlerle yeni gelir kaynakları bulmaya çalışmıştır.

Uygulayalım

Osmanlı Devleti'nin 1299-1453 ile 1453-1683 yılları arasındaki yönetim ve ordu yapılarının benzer ve farklı yönlerini belirleyerek aşağıdaki alanda listeleyiniz.

1299-1453 ile 1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin yönetim ve ordu yapılarında meydana gelen değişim hakkında bir Venn şeması veya tablo hazırlayınız.

Yandaki karekodda verilen etkileşimli bulmacayı çözünüz.

Değerlendirelim

Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek 1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin yönetim ve ordu yapılarında meydana gelen değişimle ilgili etkinliği yapınız.

- Osmanlı Devleti'nin yönetim ve ordu yapılarında meydana gelen değişime dair tarihsel bir metin yazınız.
- Metninizi kanıtlara dayandırarak oluşturunuz.
- Metnin uzunluğunun 250-300 kelime arasında olmasına dikkat ediniz.
- Metni yazarken yalın ve anlaşılır bir dil kullanınız.
- Yazdığınız metni sınıf ortamında arkadaşlarınıza sununuz.

Yaptığınız çalışmanın aşağıdaki karekodda verilen Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı ile değerlendirileceğini unutmayınız.

Yandaki karekod üzerinden Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı'na ulaşabilirsiniz.

3.3. AVRUPALILARIN SÖMÜRGECİ POLİTİKALARI

Düşünelim

Görselleri ve metni inceleyerek soruyu cevaplayınız.

Kristof Kolomb (Christopher Columbus) 1492'de Karayipler'deki Guanahani Adası'na ayak basmasının 500. yıl dönümü olan 1992 yılında ABD'de Columbus Quincentenary [Kolombus Kuinsintineri (Kolombus Beş Yüzüncü Yıl Dönümü)] adı altında çeşitli kutlamalar yapıldı. Bu kutlamalar kapsamında başta ABD ve İspanya olmak üzere birçok ülkede konferanslar, sergiler, sanat projeleri, deniz yolculukları ve anma törenleri düzenlendi. Ayrıca İspanya'nın Sevilla (Seviya) kentinde de EXPO 92 ismiyle büyük bir dünya fuarı kuruldu. ABD'deki kutlamalar National Christopher Columbus Quincentenary Jubilee Commission [Neyşınıl Kristofır Kolombus Kuinsintineri Cubiliy Komişın (Ulusal Kristof Kolomb'un Beş Yüzüncü Yıl Jübile Komisyonu)] adlı bir komisyon tarafından organize edildi. Kolomb'un Santa Maria, Nina ve Pinta adlı gemilerinin kopyaları yapılarak Amerika'ya sembolik bir yolculuk gerçekleştirildi. Müze ve okullarda Kolomb'un keşifleriyle ilgili sergiler düzenlendi ve bilgiler verildi. Konuyla ilgili filmler ve belgeseller çekildi, akademik makaleler ve kitaplar yayımlandı. Birçok ülkede Kolomb'a ve keşiflerine ithaf edilen posta pulları ve hatıra paraları basıldı (Görsel 3.22).



Görsel 3.22: 1992 yılında ABD Darphanesi, Kristof Kolomb'un "Yeni Dünya"ya ayak basışının 500. yıl dönümü kutlamaları kapsamında bakır, gümüş ve altın hatıra paraları bastı.

ABD'de yapılan 500. yıl dönümü kutlamaları, özellikle yerli Amerikalılar ve bazı insan hakları kuruluşları tarafından sert şekilde eleştirildi. Kolomb'un keşfi, Amerika kıtasının yerli halkları için soykırım, kölelik, toprak gasbı, kültürel yok oluş gibi felaketlere yol açtığı için bu kutlamalar "fetih ve yıkımın kutlanması" olarak kabul edildi. Ayrıca bu kutlamaların, Avrupa halklarının üstün olduğu ve yerli kültürlerin küçümsenmesi gerektiği anlayışına hizmet ettiği vurgulandı.



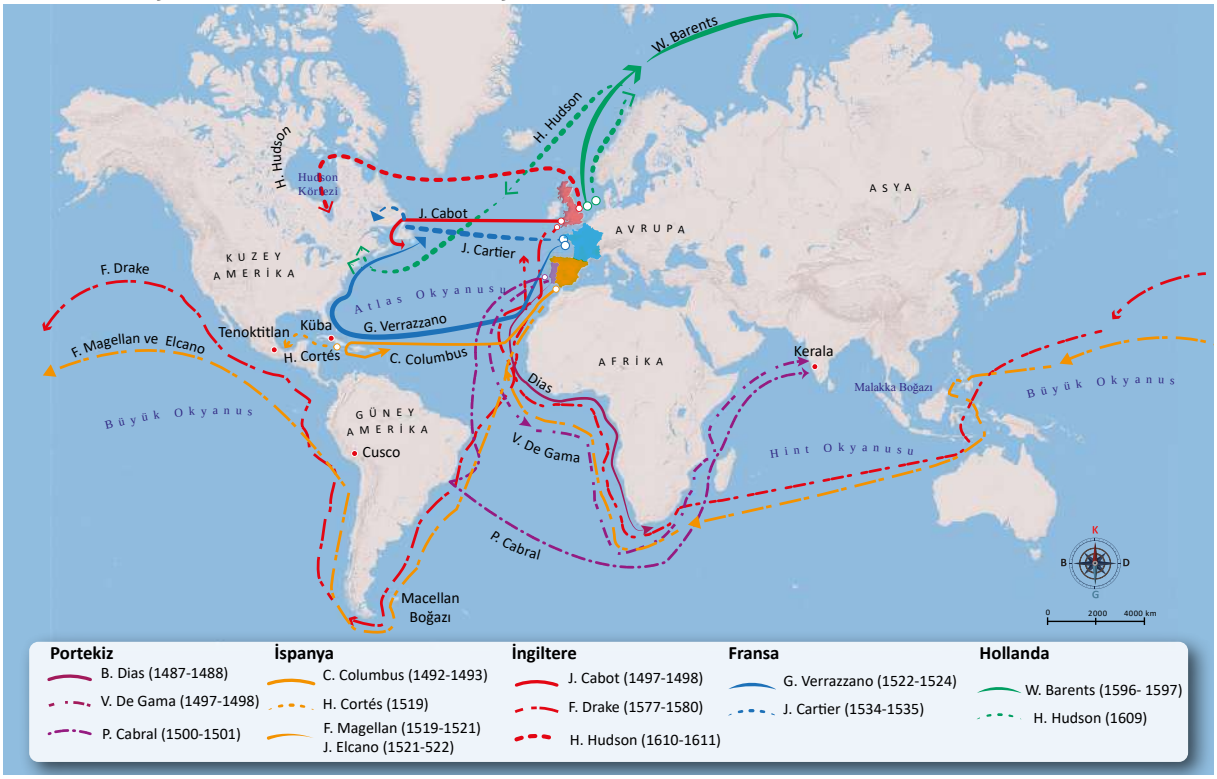
Görsel 3.23: Her yıl düzenlenen pow wow (pau vau) anma etkinliğinde bir araya gelen yerliler, Neenah (Niinah) / Wisconsin (Viskansin) / ABD

Amerika'da Kolomb Günü [Columbus Day (Kolombus Dey)] 1937'de resmî tatil olarak kabul edildi. Bazı yerli gruplar ve aktivistler, bu günde Indigenous Peoples Day [İndicenyus Pipıls Dey (Yerli Halklar Günü)] gibi alternatif isimlerle anma törenleri düzenlendi (Görsel 3.23). 1992'de Avrupalıların Kuzey Amerika'ya çıkışını protesto etmek ve yerli Amerikalıların hastalıklar, katliamlar ve asimilasyonlar yoluyla yaşadığı kayıplara dikkat çekmek amacıyla "Yerli Halklar Günü" kutlanmaya başlandı. Günümüzde ABD'nin birçok şehir ve eyaletinde Kolomb Günü yerine ekim ayının ikinci pazartesisinde Yerli Halklar Günü kutlanmaktadır.

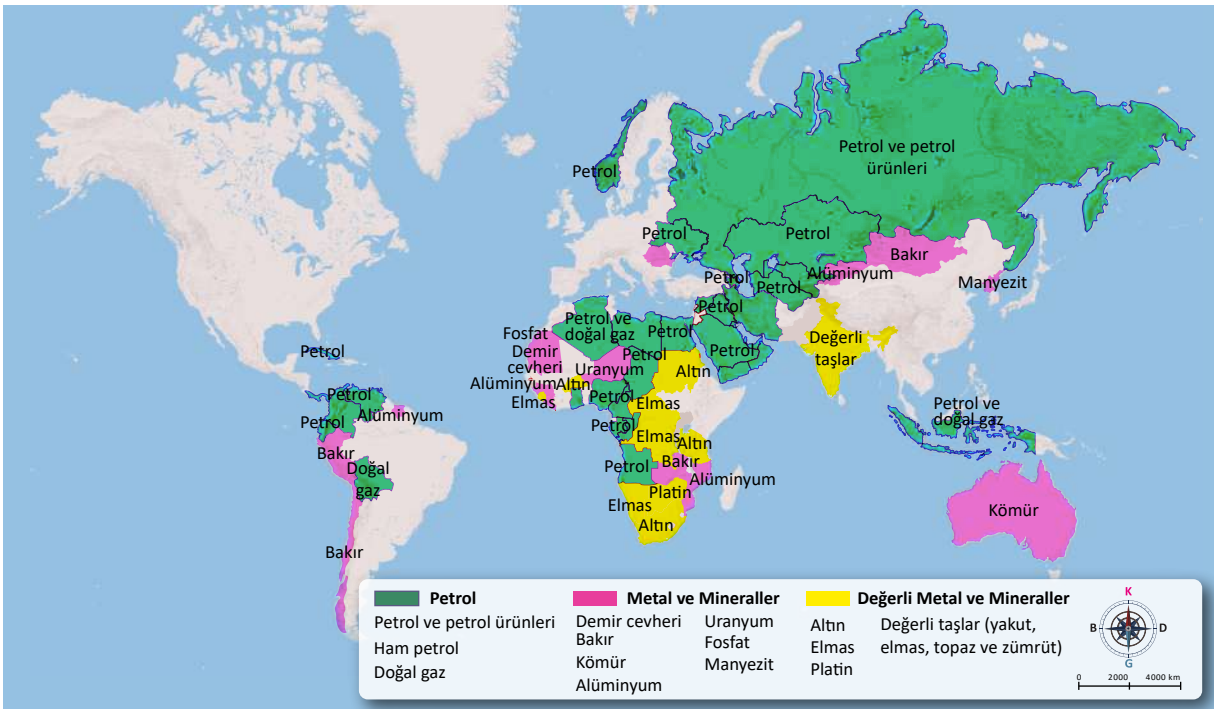
Sizce Kolomb'un keşiflerini kutlamak mı yoksa yerli halkların kayıplarını anmak mı daha uygun bir yaklaşımdır? Neden böyle düşündüğünüzü açıklayınız.

Keşfedelim

Haritalardan yararlanarak soruları cevaplayınız.



Harita 3.12: XV-XVII. yüzyılda Avrupalı denizcilerin seyahat güzergâhları



Harita 3.13: Günümüzde dünyanın bazı bölgelerindeki yer altı kaynaklarının dağılımı

1. ***Avrupalıları bilmedikleri toprakları keşfetmeye ve buralarda karşılaşabilecekleri tehlikeleri göze almaya iten sebep neler olabilir? Açıklayınız.***

2. ***Orta Doğu ve Afrika'da toplumsal olaylar, askerî darbeler ve siyasi istikrarsızlıklar yaşanmasının nedenleri neler olabilir? Açıklayınız.***

3. ***Günümüzde sömürgecilik faaliyetlerinin devam ettiğini düşünüyor musunuz? Neden böyle düşündüğünüzü açıklayınız.***

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Avrupalı devletlerin sömürgecilik faaliyetleri ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

XV-XVII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti ve diğer Müslüman devletlerin İpek, Baharat gibi önemli ticaret yollarını kontrol altına alması, Avrupa'nın doğu ve uzakdoğu ile yaptığı ticari faaliyetleri zorlaştırmış ve maliyetlerin yükselmesine neden olmuştu. Bu dönemde Avrupalılar yiyeceklerini korumak ve tatlandırmak için karabiber, tarçın, zencefil, karanfil, muskat (Hint cevizi), sandal, kakule, safran, zerdeçal gibi baharatları; misk, amber, gül yağı gibi parfüm ham maddelerini; ticari değeri yüksek ipek ve pamuklu kumaşları; şeker, ilaç, değerli taş, kâğıt, kına, bitkisel boya gibi ticari ürünleri ucuza almak ve Müslüman tüccarların Venediklilerle yaptığı iş birliğinin önüne geçmek için yeni yollar aramaya başladı.

Kaynak A

"Bugün baharat bize, böylesine ayrıntılı ve geniş bir ticaret sistemini gerektirecek kadar değerli bir mal gibi görünmeyebilir. Biber günlük bir tüketim nesnesidir ve görece ucuzdur. (...) Fakat 15. ve 16. yüzyılda baharatın bütün türlerine Avrupa'da büyük bir talep vardı. Baharat, pasta, içecekler ve şekerleme ürünlerine de büyük katkılar sağladı. Haçlı askerlerinin baharatlı doğu yiyeceği deneyimi de, daha egzotik tatlar için bir Avrupalı damak zevkini cesaretlendirmiş olabilir. Avrupa'nın ekonomisi geliştikçe ve satın alma gücü arttıkça, baharata olan talep de sürekli olarak arttı. Baharat, bunların ticaretini yapan tüccarlar için de oldukça kârlı bir üründü.

Baharat ticaretinden kaynaklanan zenginlik, özellikle Cenova ve Venedik olmak üzere İtalyan şehir devletlerinin yükselişinin ekonomik temellerinden birini oluşturuyordu. Dahası, baharat uzun mesafeli ticareti kârlı olan birkaç maddeden biriydi. Yükte hafif pahada ağır mallardı (bu, ucuz ve toplu taşımacılık öncesi dönemlerde önemli bir faktördü) ve uzun seyahatlere ve sık sık yapılan aktarmalara karşı dayanıklıydı.
Ayrıca Avrupa'nın kendi iç ekonomisini sağlamak ve Doğuyla ticaretindeki ödemelerde kullanmak üzere altına ihtiyacı vardı. Avrupa'nın Asya pazarında geçerliliği olan az sayıda ürünü vardı: Bu nedenle baharatı kıymetli madenlerle satın almak zorundaydı. Almanya'da ve Macaristan'da gümüş çıkarılıyordu fakat Avrupa altın madeni bakımından fakirdi. Eskiden altın çıkarılan çok sayıda maden yatağı artık tükenmişti; çok miktarda altın, yağma ve Doğuyla yapılan ticaret nedeniyle yok olmuştu. Bu nedenle, Geç Ortaçağ Avrupası'nda, hem iç ekonomik gelişmeyi kontrol eden, hem de ticaret ve deniz aşırı araştırmalar için kuvvetli bir itici güç oluşturan bir 'altın kıtlığı' vardı."

Arnold, 1995, s. 24-26.*

Baharat ticareti ve altın kıtlığı Avrupa ekonomisini nasıl etkilemiştir? Açıklayınız.

XV. yüzyıla kadar Avrupalı denizcilerin yön bulma becerileri Müslümanlar kadar gelişmiş değildi. Bu nedenle genellikle kıyıya yakın yerlerde seyreden Avrupalılar, Akdeniz tersanelerinde inşa edilmiş gemilerinde Latin yelkeni adı verilen büyük üçgen yelkenler kullanırlardı. Portekiz gemi yapımcıları, zamanla Müslüman coğrafyacılardan öğrendikleri deniz haritalarını geliştirdiler ve geniş, uzun yolculuklara dayanıklı, yük ve top arabası taşımaya uygun karavel ve karak tipi gemiler inşa etmeye başladılar. Denizcilerin yön bulmasına yardımcı olacak pusula, usturlap, sekstant gibi ölçüm teknolojileri de denizcilerin yeni ve bilinmeyen alanları haritalandırmasını kolaylaştırdı.

Kaynak B



◀ Portekizli denizci Ferdinand Magellan'ın (Macellan) Nao Victoria (Nao Viktorya) adlı karak türü gemisinin örneği.

Karak türü bu gemiler, mürettebat ve yük taşırken yüksek bordası sayesinde olası saldırılara karşı büyük avantaj sağlıyordu. Açık denizlerde daha hızlı seyahat etmek için de ana direk ve ön direkte kare yelkenler, arka direkte ise üçgen biçimli Latin yelkeni kullanılıyordu. Bu yelken, kıyıya yakın alanlarda veya rüzgârın değişken olduğu yerlerde geminin manevra kabiliyetini artırıyordu.

Portekizlilerin Afrika kıyılarına seyahati, XV. yüzyılın başlarında Portekiz Prensi Henrique'nin [Henrike (Denizci Henri)] liderliğinde başladı. Henrique; Müslümanların kontrolündeki ticaret yollarını ele geçirmek, değerli madenlere ulaşmak, Hristiyanlığı yaymak gibi amaçlarla 1415'te Fas'ın kuzeyindeki Ceuta [Suuta (Septe)] Bölgesi'ni ele geçirdi. Ardından Portekizli gemiciler, 1434'te zorlu ve tehlikeli bir geçit olan Bojador Burnu'nu aşarak Batı Afrika'ya doğru ilerlemeye başladılar. 1444'te Senegal Nehri'ne ve Yeşil Burun Adaları'na ulaşarak altın ve köle ticareti için bağlantılar kurdular. 1460'larda Gine Körfezi ve güneyine doğru keşiflerine devam ettiler. 1488'de Bartolomeu Dias'ın (Bartolomeu Dias) Ümit Burnu'nu keşfetmesi, Hindistan'a giden deniz yolu için önemli bir dönüm noktası oldu. Portekizliler, bu keşifler sonucunda Afrika kıyılarında ticaret merkezleri ve koloniler kurarak sömürgeciliğin ilk adımlarını attı.

1498'de Vasco de Gama'nın (Vasko dö Gama) Ümit Burnu'nu geçerek Hindistan'ın Kalikut Limanı'na ulaşması, Portekiz'in baharat ticaretinde ve sömürgecilik faaliyetlerinde güç kazanmasına neden oldu. 1500'de Pedro Alvares Cabral (Pedro Alvares Kabral) Brezilya'ya ulaşarak bu bölgeyi Portekiz topraklarına kattı. 1511'de Malakka Boğazı'nın kontrolünü ele geçiren Portekizliler, 1554'te ise Çin'le ticaret yapmak için Makao'yu ele geçirdi ve burasını bir üs olarak kullandı. Keşfedilen bu topraklarda koloniler kuran Portekiz Krallığı, kısa sürede büyük bir sömürge imparatorluğuna dönüştü.

Portekiz'in öncülüğünde başlayan denizaşırı seyahatler sonrasında diğer Avrupa ülkeleri de bu faaliyetlere katıldı. XV-XVIII. yüzyıllar arasında İspanya, Hollanda, Fransa ve İngiltere krallıkları da keşifler yoluyla sömürge faaliyetlerine başladı.

Kolomb'un Hindistan'a ulaşmak için yola çıkıp Amerika kıtasını keşfetmesi sonucunda bu topraklarda kurulmuş olan İnka ve Aztekler gibi büyük uygarlıklar yıkıldı. Bu uygarlıklara ait altın, gümüş gibi değerli yer altı kaynaklarının sömürülmesiyle İspanyol Krallığı Avrupa kıtasındaki en büyük ekonomik güç hâline geldi.

Hollanda, bağımsızlığını kazandıktan sonra XVII. yüzyılda Doğu Hindistan Şirketi aracılığıyla sömürgeciliğe başladı. Diğer Avrupalı devletlerle yapılan uzun mücadelelerin ardından Asya baharat ticaretini ele geçiren Hollanda, bölgede birçok sömürge üssü kurdu.

Fransızlar yeni keşiflerle Amerika, Afrika ve Asya'da büyük koloniler oluşturarak sömürge faaliyetlerine dâhil oldu. Bu sömürgeler üzerinden baharat, şeker kamışı, kürk gibi değerli malların ticareti yapılarak ülke ekonomisi güçlendirildi.

İngiltere de Hindistan ve Amerika'da kurduğu koloniler yoluyla bu ticaretteki yerini aldı. Hindistan'daki Doğu Hindistan Şirketi, sömürgecilik faaliyetlerinin merkez üslerinden biri hâline geldi. Köle ticaretinde de aktif rol oynayan İngilizler, böylece Avrupa ekonomisini belirleyen en etkili güçlerden birine dönüştü.

Kaynak C

"Amerika'dan İspanya'ya yapılan gümüş ithalatı bu sıraya göre 1521-1530 arasındaki on yıllık dönemde ancak yaklaşık 149 kg iken, sonraki otuz yıllık dönemde kararlı ve sürekli olarak artış gösterdi ve 1551-1560 arasındaki on yılda yaklaşık 303 tona ulaştı. Bu noktada veriler dizisi yükselişe geçerek, 1561-1570 arasındaki on yılda ithalat yaklaşık 943 tona ulaştı. Bundan itibaren, yine otuz yıllık süre boyunca grafik eğrisi hızla yükselmeye devam ederek 1591-1600 arasında toplam 2708 tona ulaştı. Bu olağanüstü yükseliş 1620-1630 yıllarında durakladı; 1601-1630 arasında eğri her on yıl için nere deyse 2100 tonda kaldı, sonra inişe geçerek, 1651 ila 1660 yılları arasında 443 ton düzeyine indi. Hamilton'un veriler dizisine göre, 1503-1660 yılları arasında Amerika' dan İspanya'ya 16.887 ton gümüş ulaştı. Gerçekten de tüm bunlar Hamilton'un dizisinin göstermek istediği olguyu ağır şekilde küçümsediğini akla getirmekte, çünkü o, olağanüstü biçimde büyük boyutlar kazanmaya başlayan kaçak ithalatı görmezden gelmişti. Amerika'dan ithal edilen gümüşün, ithalatçıların devletin kasasına ödemeleri gereken vergilerin hesaplandığı özel bir kayıtta gösterilmesi gerekiyordu. Kayda geçirilmeyen gümüşe, 'kayıt dışı gümüş' denirdi. 1560-1570 yıllarının ikinci yarısında İspanya'da kaçakçılığa başta gümüş olmak üzere tüm mallarda sıkça rastlanılmaya başlanmıştı. 1555 yılında filonun gemilerinden biri, Cadiz ile Cebelitarık arasında, İspanya kıyısına yakın bir yerde battı. Şaşkınlık verici ölçüdeki hazineyi bu sayede kurtarmak mümkün oldu: Şaşkınlık vericiydi, çünkü kayıtlara göre gemide 150.000 adet 8'lik real olması gerekirken, ele geçirilen bunun tam olarak iki katıydı."

*Cipolla, 2021, s. 33-35.**

Tablo 3.4: Amerika'dan İspanya'ya Taşınan Altın ve Gümüş Miktarı (Ton)

Yıl	Altın	Gümüş
1503-1540	33	86
1541-1550	25	178
1551-1560	43	303
1561-1570	12	943
1571-1580	9	1119
1581-1590	12	2103
1591-1600	19	2708
1601-1610	12	2214
1611-1620	9	2192
1621-1630	4	2145
1631-1640	1	1397
1641-1650	2	1056
1651-1660	0,5	443
Toplam	181,5	16887

1503-1660 yılları arasında Amerika'dan İspanya'ya taşınan değerli madenler Avrupa'daki ekonomik ve sosyokültürel hayatı nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.

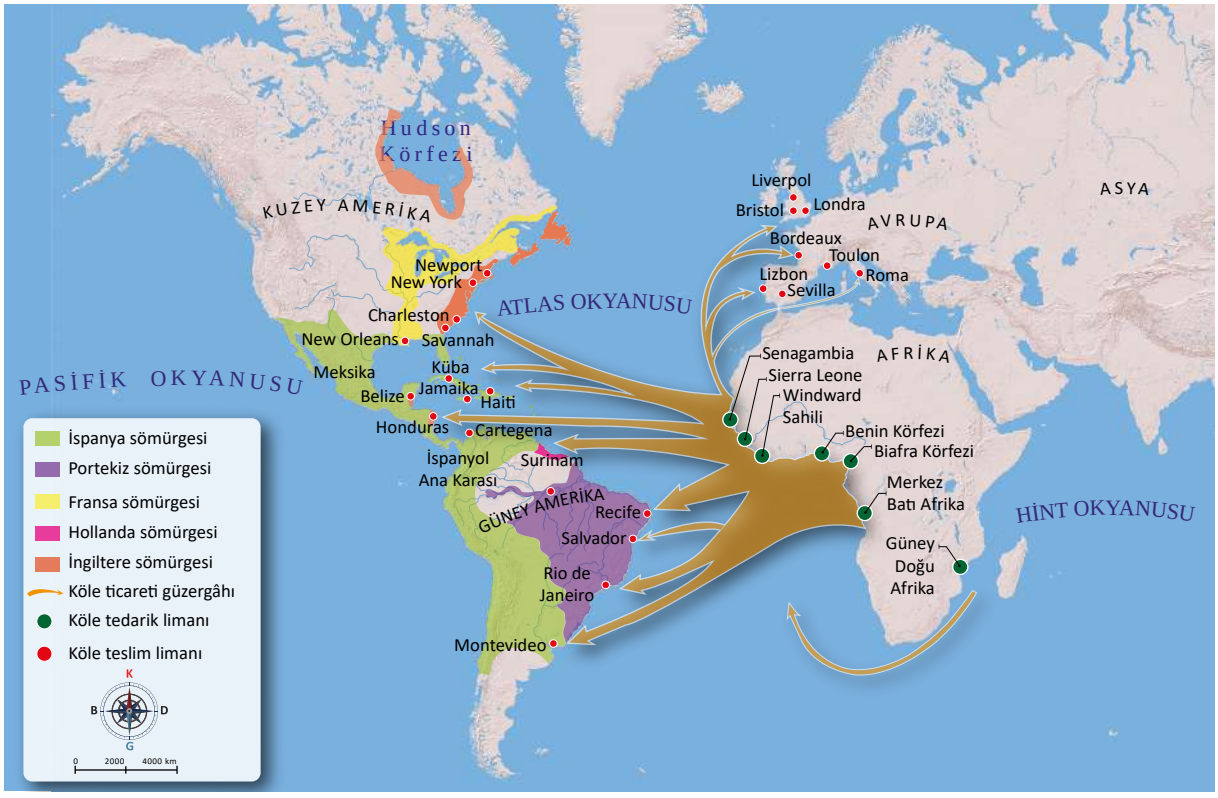
Sömürgecilik faaliyetleri ve köle ticareti ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Portekiz'in Batı Afrika'dan getirdiği köleler, İspanyol sömürgecilerin de iş gücü ihtiyacını karşıladı. Amerika'ya geldiklerinde buradaki yerli halkları köleleştiren İspanyollar, zamanla kötü muamele, salgın hastalık gibi nedenlerle köle nüfusunun azalması üzerine Portekizli tüccarlardan köle satın aldılar ve kendileri de Afrika-Amerika arası köle taşımacılığına başladılar.

1518'de İspanyol Kralı V. Charles (Çarls), Afrika'dan köle taşınmasını resmîleştirerek bu uygulamayı yasallaştırdı. İspanya'nın getirdiği köleler, özellikle Karayipler ve Güney Amerika'daki büyük ölçekli şeker kamışı ekim ve üretim alanlarında (çiftliklerinde) çalıştırıldı. Bir süre sonra köle ticaretinin büyük bölümünü Portekizli ve Hollandalı tüccarlara devreden İspanyollar, asiento (asyento) adı verilen bir sistemle bu tüccarlara lisans verdiler.

Portekiz ve İspanya'nın ardından İngiltere, Fransa ve Hollanda da köle ticaretine katıldı. İngiltere, 1672'de kurduğu Royal African Company [Royıl Efrikın Kampani (Afrika Kraliyet Şirketi)] aracılığıyla köle ticaretini düzenleyerek Batı Afrika'daki faaliyetleri kontrolü altına aldı.

Hollanda, 1621'de West India Company [Vest İndia Kampani (Batı Hindistan Şirketi)]; Fransa ise 1673'te Compagnie du Sénégal [Kompeyn du Senegal (Senegal Şirketi)] adlı şirketleri aracılığıyla Amerika-Afrika arasındaki köle ticaretinde etkin rol oynadı. Devlet destekli bu şirketler, Avrupa ülkelerinin Karayipler ile Kuzey ve Güney Amerika'daki sömürge faaliyetlerine iş gücü sağlamak için köle ticaretini organize ettiler.



Harita 3.14: XV-XIX. yüzyıllar arasında Avrupa ile Amerika kıtası arasında köle ticareti yapan sömürgeci devletler ve bu ticaretin güzergâhları

XVI. yüzyılda başlayıp XIX. yüzyıl ortalarına kadar süren Atlantik köle ticaretiyle milyonlarca Afrikalı Amerika kıtasına zorla götürülerek köle olarak çalıştırılmıştır. İnsanlık tarihinin en karanlık süreçlerinden biri olan bu yüzyıllarda Afrika'dan Amerika'ya kaçırılan insan sayısının 12-15 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir. Köleleştirilen bu insanların yaklaşık %40'ı (4,5-5 milyon kişi) Portekiz sömürgesi olan Brezilya'ya götürülmüştür. Bu anlamda Brezilya, köle ticaretinin en büyük alıcısı olmuştur. Jamaika, Barbados, Saint Domingue [Sen Dominik (bugünkü Haiti)] gibi Karayip adalarındaki köle sayısı ise 4 milyonun üzerindedir. Yaklaşık beş yüz bin Afrikalı ise bugünkü ABD topraklarına getirilmiştir. Ancak doğal nüfus artışı nedeniyle Amerika kıtasındaki köle sayısı zamanla artmıştır. Yaklaşık 1 milyon Afrikalı ise dünyanın diğer bölgelerinde köle olarak çalıştırılmıştır.

Yaşadıkları topraklardan kaçırılarak köleliğe zorlanan yaklaşık 1,8 milyon insan, Atlantik Okyanusu'nu geçerken kötü koşullar nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Bu nedenle kaynaklarda sayısının 12 milyondan fazla olduğu belirtilen kölelerin bir bölümü Amerika kıyılarına bile ulaşamamıştır.

Güneydoğu Asya coğrafyası, Atlantik ticaretinin yapıldığı ülkelerden uzak olduğu ve buradaki ticari faaliyetlerde Hollandalılar hâkimiyet kurduğu için köle ticaretine dâhil olmamıştır. Bu bölgedeki yerli halklar, Hollanda Doğu Hindistan Şirketi tarafından köleleştirerek Batavia [Batavya (bugünkü Jakarta)] gibi merkezlerde çalıştırılmış; bu köleler genellikle Cava, Sumatra, Filipinler, Borneo gibi Güneydoğu Asya adalarından temin edilmiştir.

Köle ticareti XIX. yüzyılın ortalarında büyük ölçüde sona ermiş olsa da köleliğin tamamen kaldırılması ve etkilerinin silinmesi uzun yıllar almıştır. XX. yüzyılda bile bazı bölgelerde köleliğe benzer sömürü faaliyetleri devam ettirilmiştir. Kölelik karşıtı protestolar, insan hak ve özgürlükleri mücadelesinin önemli bir parçası olarak tarihe geçmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu da 17 Aralık 2007'de aldığı bir kararla 25 Mart gününü Uluslararası Kölelik ve Transatlantik Köle Ticareti Mağdurlarını Anma Günü ilan etmiştir.

Kaynak Ç



▲ *A New and General Collection of Voyages* (E Niv end Cenırıl Kolekşın Voyacıs) adlı eserde Nathaniel Parr (Netenyıl Par) imzasıyla yayımlanan ve Avrupalı tüccarlar için inşa edilmiş Gine Körfezi'ndeki (bugünkü Nijerya) bir köle kampını tasvir eden gravür, 1746

Köle ticaretinin merkez üssü olan bu kamplarda genellikle yerel liderlerin getirttiği ya da kaçırdığı Afrikalılar köle olarak Avrupalı tüccarlara satılıyordu. Kölelerin gemilere bindirilmeden önce insanlık dışı koşullarda tutulduğu bu kamplar; büyük avlulardan, ofislerden ve depolardan oluşuyordu. Burada şeker, tütün, altın gibi ticari mallar karşılığında Avrupalılara satılan köleler; yetersiz beslenme, şiddet, salgın hastalık gibi kötü yaşam koşulları altında aylarca bekletiliyor, daha sonra uzun süren gemi yolculuklarıyla Amerika kıtasına taşınıyordu. Görselde görüldüğü üzere bu kamplarda İngiliz, Fransız, Portekizli ve Hollandalı tüccarlar için ayrı alanlar tahsis edilmişti. Her ülkenin kendi bayraklarını asarak mimari düzenlemeler yaptığını gösteren bu görsel, köle ticaretindeki rekabetin ne kadar organize olduğunu göstermesi bakımından son derece önemlidir.

Köle toplama kampında yaşamak zorunda kalsaydınız neler hissederdiniz? Açıklayınız.

Kaynak D

Tablo 3.5: Transatlantik Köle Ticaretiyle Afrika Kıtasından Taşınan İnsan Sayısı

Yıllar	İspanya	Portekiz	İngiltere	Hollanda	Amerika	Fransa	Danimarka	Toplam
1501-1550	31738	32387	0	0	0	0	0	64125
1551-1600	88223	121804	1922	1365	0	0	0	213380
1601-1650	127809	469128	33695	33558	824	1827	1053	667894
1651-1700	18461	542064	394567	186373	3327	36608	26338	1207738
1701-1750	0	1011143	964639	156911	37281	380034	10626	2560634
1751-1800	10654	1201860	1580658	173103	152023	758978	56708	3933984
1801-1850	568815	2460570	283959	3026	111395	203890	16316	3647971
1851-1900	215824	9309	0	0	476	0	0	225609
Toplam	1061524	5848265	3259440	554336	305326	1381403	111041	12521335

www.slavevoyages.org*

Günümüzde demokrasiyle yönetilen, insan hak ve özgürlüklerini savunan Avrupa ülkelerinin yüzyıllar boyunca transatlantik köle ticareti yaparak zenginleşmiş olmasını nasıl yorumlarsınız? Bu çelişkiyle ilgili düşüncelerinizi açıklayınız.

Yandaki karekod üzerinden sömürgecilik faaliyetleriyle ilgili belgeseli izleyerek soruyu cevaplayınız.

Sömürgecilik faaliyetleri, sömürülen toplumlar üzerinde siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan ne gibi etkiler bırakmış olabilir? Açıklayınız.

Rönesans ve Reform hareketleri ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Hümanizm (İnsancılık)
Değer ölçüsü olarak insanı temel alan düşünce akımı. Hümanizme göre evrenin merkezinde insan vardır; insan her yönden gelişmeli ve ilerlemelidir.

Rasyonalizm
Düşünce ve önermeleri duygulara ve denemelere değil, sadece akla ve doğru bilgiye dayandıran görüş; akılcılık, usçuluk.

Sözlükte "uyanış, diriliş" anlamlarına gelen Rönesans; XV-XVI. yüzyıllarda Batı Avrupa'nın Antik Yunan ve Roma kültürlerine dayanarak bilim, sanat ve felsefe alanlarında önemli gelişmeler yaşadığı bir dönemdir. Hayatın merkezine toplum yerine insanı koyan hümanizm akımı, Rönesans'ı şekillendiren en önemli unsurdu. Bu dönemde Roma Katolik Kilisesinin uyguladığı siyasi ve toplumsal baskılara karşı toplum içinden itirazlar yükselmeye, Papalığın ve Katolik Kilisesinin öğretileri sorgulanmaya başlandı. Bu itiraz ve sorgulamalarda hümanizm akımının yanı sıra doğru bilginin kaynağının akıl ve düşünce olduğunu savunan rasyonalizm (akılcılık) akımı da etkili oldu. Ayrıca Avrupa'da Haçlı Seferleri'yle başlayan siyasi, kültürel ve ekonomik dönüşüm de Rönesans sürecini hızlandırdı. Doğu ile Batı arasındaki ticari hareketlilik; başta Venedik, Cenova ve Floransa olmak üzere büyük İtalyan şehir devletlerinin zenginleşmesi ve gelişmesini sağladı.

Avrupa halklarının zenginleşmesi ve refaha kavuşması, özellikle bilime ve güzel sanatlara destek veren yeni bir zümrenin ortaya çıkmasına neden oldu. XIV. yüzyılda Floransa'da yaşayan Giotto Di Bondone [Cotto di Bondoone (1266-1337)] ve Dante Alighieri [Dante Aligyeri (1265-1321)] bu hareketin öncülüğünü yaptı. Floransalı Medici (Medici) sülalesi de Michelangelo (Mikelanjelo), Donatello (Donatello), Leonardo da Vinci (Leonardo da Vinçi), Botticelli (Botiçelli) gibi dönemin ünlü sanatçılarını destekledi (Görsel 3.24). Medici Bankasını kuran, Floransa'yı yöneten, içlerinden üç papa çıkaran ve Fransa kraliyet ailesinde yer alan bu sülale, Rönesans kültürüne önemli katkılar sağladı. Mediciler sonraki dönemlerde bilimsel devrimin öncülerinden olan Galileo'ya (Galileo) da destek verdi ve onu Papalığın zulmünden korudu.



Görsel 3.24: İtalyan ressam Benozzo Gozzoli (Benezzo Gozzoli) tarafından çizilen ve Medici (Medici) Sarayı'ndaki Magi Şapeli'nin doğu duvarını süsleyen "Magi'nin Yolculuğu" adlı fresk, 1459-1461, Floransa / İtalya

Bu freskteki bazı figürler, Medici ailesinin üyelerini temsil etmektedir. Özellikle at üstündeki yaşlı kral, Medici ailesinin lideri Cosimo de' Medici'dir (Kozimo de Medici). Mediciler, bu fresk aracılığıyla kendilerini kutsal bir görevle özdeşleştirmiş, hem Floransa halkına hem de rakiplerine meşruiyetlerini göstermek istemiştir. Hristiyanlıkta Hz. İsa'nın doğumuna saygılarını sunan üç bilge kişiyi sembolize eden üç kral figürü, bu freskte sınıfsal üstünlüğü ve maddi gücü yansıtan bir şölen ortamında resmedilmiştir.

Kaynak E

"Rönesans Sanatı'nın tam olarak başlaması daha önceki tarihlerdeki bazı öncü faaliyetlere rağmen, 15. yüzyılın başlarında İtalya'nın Floransa şehrinde olmuştur denebilir. İtalya'da 16. yüzyılın ortalarına kadar uzanan Rönesans devri diğer Avrupa ülkelerinde ancak aynı yüzyılın başlarında kendini kabul ettirebilmiştir. Rönesans Sanatı daha önceki sanat üsluplarından daha farklı bir tutumla insanüstü bir dinsellik yerine dinle bütünleşen bir doğa ve idealize olmuş bir insan anlayışına sahiptir. Bu sebeple bu devrin eserlerinde din dışı konular ve mimari eserlerde de sivil çevreler için yapılmış binalar önem kazanmıştır.

Rönesans Sanatı, Klasik Antikiteye yani Eski Roma ve Yunan sanat eserlerine duyulan yoğun alakaya bağlı olarak, Avrupa'nın Hıristiyan öncesi devrine ve Klasik Sanatı yeniden canlandırmayı amaçlamış bir devrin sanatıdır. Bu sebeple de sanatının temelini klasik sanatın yeniden canlandırılması arayışında olan kişilerce meydana getirilmiş eserler teşkil eder. 14. yüzyıl ortalarından itibaren ticaretin canlanması ve yeni tesis edilen bankerlik kuruluşlarının getirdiği gelir artışı iş hacmini ve dolayısıyla da sanat eserlerine duyulan ilgi ve alakayla birlikte talebi de önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle talep edilen eserlerine eski Antik Devir yapıtları oluşu da, bu paraya dolayısıyla da matematiksel işlemler ve kuralları belirlenmiş bir hesap sistemine göre düşünceleri şekillenmiş devir insanları için rastlantı değildir."

Beksaç, 2000, s. 21.*

Rönesans Dönemi'nde tüccarların sanatı ve sanatçıları desteklemesinin nedenleri neler olabilir?

Kaynak F



İtalyan ressam Raffaello Sanzio [bilinen adıyla Raphael (Rafael)] tarafından çizilen ve Apostolik Sarayı'ndaki Stanza della Segnatura'da [Stanza della Segnatura (imza odası)] bulunan "Atina Okulu" adlı fresk, 1509-1511, Vatikan

Rönesans sanatının zirve eserlerinden olan bu freskte Antik Yunan felsefesinin büyük isimleri betimlenmiştir. Dönemin entelektüel hayatını ve düşünce dünyasını yansıtan bu eserin ortasında, yan yana resmedilen iki figür Platon ve Aristoteles'tir. Freskin sol tarafında ise Aristoteles'in öğretilerini ayrıntılı şekilde açıklayan Müslüman düşünür İbni Rüşd bulunmaktadır. Freskin arka planı, klasik Yunan tapınakları örnek alınarak tasarlanmıştır. Bu tasarımla Antik Dönem düşüncesine ve mimarisine işaret edilmiştir. Antik Yunan sanatı ve felsefesi ile Rönesans düşüncesi arasındaki köprü kuran bu fresk, hem ünlü düşünürlerin etkili ve başarılı şekilde resmedilmesi hem de genel kompozisyonun derinliği bakımından dünya sanat tarihinin en önemli eserlerinden biridir.

Kaynak G

"Kuşkusuz ki Rönesans, Avrupa kültür çevresinin bir olayıdır ve bu coğrafyanın çok özgün tarihsel koşullarının bir ürünüdür. Rönesans Avrupa'nın bütününde birden başlamamıştır: O önce İtalya'da başlamış ve Batı Roma'nın varisi olan Latin-Cermen ülkelerinde hemen benimsenmiş, daha sonra da tüm Avrupa'ya yayılmıştır.
15. yüzyılda Avrupa'da tüccar sınıfının kâr güdüleri ile kışkırtılan ve Doğu ticaret yollarının Müslümanların eline geçmesiyle de kaçınılmaz bir hale gelen coğrafi keşifler, bir yandan Avrupa insanının ufuklarını genişletirken, bir yandan da Avrupa'da hızlı bir zenginlik birikimine yol açtı. Rönesans, genel anlamıyla bir "büyük keşifler çağı"dır: insan, evreni, üzerinde yaşadığı gezegeni ve bir birey olarak kendisini keşfetmektedir. Bu dönemle bilimsel buluşlar canlanmış, kilise gücünü yitirmeye başlamış, insanlık hızla yeni bir dünyaya yönelmiştir; Yeniçağa adım atılmıştır."

Akyürek, 1994, s. 115-116.*

Rönesans Dönemi'nin başlamasında İslam medeniyetindeki bilimsel ve teknolojik gelişmelerin, kent kültürünün ve sanat anlayışının Avrupa'ya aktarılması da etkili oldu. Müslümanların Sicilya ve Endülüs'ü alarak Avrupa topraklarına girmesi ve Haçlı Seferleri sürecinde İslam dünyasıyla doğrudan ilişki kurulması, Rönesans kültürünün şekillenmesine ve gelişmesine büyük katkı sağladı.

Kaynak Ğ

"Son yüzyılda tarihçiler çok farklı bir 'Rönesans' tablosu çizmeye başlamışlardır. Bu, Avrasya'nın her yerinde görülen evrensel bir olgu sayılamaz kuşkusuz ve neredeyse her yönden Avrupa'nın çok uzun bir zamandır yerleşik hale gelmiş diğer kültür ve toplumlara yetişmeye başlamasından daha fazlası değildi. Örneğin 15. yüzyıl İtalya'sında çok değer verilen klasik metinler İslam dünyasında 7. yüzyıldan beri biliniyordu. 12. yüzyılda Avrupa Arapça metinlerin tercümesi sayesinde Aristoteles'e ulaşma imkânı elde ettiğinde, daha önceden başka 'rönesans'lar olmuş durumdaydı. "Rönesans" aynı zamanda daha önceki yüzyılların kültürüne ve fikirlerine çok daha yakındı ve 19. yüzyılda düşünülmüş olduğundan çok daha az moderndi. Bir zamanlar 'Rönesans'a atfedilen neredeyse her özelliğe Avrupa'da ve aynı zamanda başka kültürlerde daha erken rastlanabilir."

Ponting, 2011, s. 526.*

Kaynak H

"İslam'ın etkisi bilim, teknoloji, felsefe, tarım ve ticaretle sınırlı kalmamış, edebiyata da sirayet etmişti. Hint-Fars ilim ve irfanını içeren eserlerin tercüme edilmesiyle hem adab (üst düzey bir nesir edebiyatı biçimi) gelişmiş ve hem de adab-ı muaşeret düzeyi yükselmiştir. Ayrıca, bilimsel eserlerin tercüme edilmesine ek olarak onikinci ve onüçüncü yüzyıllar, Arap 'bilgelik' edebiyatının tercümesine de şahit olmuştur; tercüme edilen bu bilgelik örnekleri, din adamları tarafından kendi kutsal geleneklerini desteklemek amacıyla kullanılmışlardır."

Goody, 2005, s. 89.*

Rönesans kültürünün dünyanın farklı bölgelerine yayılması, 1450'de Johannes Gutenberg'in (Yohannes Gutenberg) Almanya'nın Mainz (Maynz) şehrinde geliştirdiği matbaa sayesinde gerçekleşti (Görsel 3.25). Gutenberg'in hareketli harf baskı sistemini bulması, kitap basım tekniğinde çığır açtı. Mekanik prensibe dayanan ve insanlığın düşünsel gelişimini büyük ölçüde etkileyen bu buluş sayesinde okuma eylemi sadece kilise mensuplarının faaliyeti olmaktan çıkarak bütün topluma yayıldı. 1500 yılına kadar Avrupa'da iki yüz elliden fazla matbaada yirmi yedi bin baskıyla yaklaşık 13 milyon kitap piyasaya sürüldü. Kitabın ve kitap okumanın yaygınlaşmasıyla özgür düşünce gelişti ve bilimsel araştırmalar çeşitlendi. Rönesans Dönemi'nde Avrupa'da ortaya konan düşünsel ve kültürel faaliyetler, bilimsel devrimin gerçekleşmesine de zemin hazırladı.



Görsel 3.25: Johannes Gutenberg ve ekibi baskı sürecini değerlendirirken (Temsilî)

Matbaanın gelişimi Avrupa'daki özgür düşüncenin yayılmasını nasıl etkilemişitir? Açıklayınız.

Kaynak I

"Gözlemsel Astronomi, 15. yüzyılda, navigasyon, yani denizde rota tayini gereksinmeleri ve güneş yılı ile gittikçe uyumunu kaybeden eski Jülyen takviminin tekrar düzenlenmesi ile ilgili nedenlerle yeniden canlandı. Bu hareket Viyana Üniversitesi'nden George Purbach, 1423-1461 ile ve daha da önemli olarak, onun öğrencisi Johannes Müller'le başlamıştır. Müller, Ptolemy astronomisinin özgün Grekçe metinlerini incelemek için İtalya'ya gitmişti. Müller, Nürnberg'de yerleşerek orada özel bir gözlemevine sahip, zengin bir tüccar olan dostu ve koruyucusu, Bernhard Walther, 1430-1504 ile birlikte gözlemler yaptı. Bu ikili, Walther'in sahip olduğu baskı makinalarında da, İspanyol ve Portekiz gemicilerine büyük yarar sağlayan, denizde seyir ile ilgili almanaklar hazırladılar. Müller, astronomik gözlemlerde, atmosferde ışığın kırılma etkisini ilk düzelten kişi olduğu gibi, astronomide mekanik saati de ilk kullanandır. Daha sonra, takvim reformunu gerçekleştirmek için İtalya'ya gitti ise de, bunu başaramadan öldü. Onun gözlemleri Walther ve ressam dostu Albrecht Dürer tarafından sürdürüldü. Böylelikle, Nicolas Copernicus, (1473-1543), çalışmalarına başlarken, elinde kullanabileceği doğru ve modern, geniş bir gözlem yığını bulunuyordu."

Mason, 2013, s. 111.*

Rönesans'ın etkisiyle gerçekleşen bilimsel ve teknolojik gelişmeler Avrupalıların sömürgeci politikalarını nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.

Rönesans Dönemi'nde hümanizm akımının da etkisiyle Batı Avrupa'daki siyasi yapılara yönelik alternatif fikirler öne sürülmeye başlandı. Batı Avrupa'daki feodal yapılar yıkılarak yerini mutlak monarşilere bıraktı. Bu değişimin en önemli nedeni, feodal sistemdeki ekonomik düzenin yeniliklere açık olmamasıydı. Avrupalı tüccarlar, faaliyetlerini güvenli şekilde sürdürmek ve daha fazla zenginleşmek için merkezî yönetime dayanan mutlak monarşilere destek verdi. Monarşik yapıya destek veren en önemli isimlerden biri, Medici ailesinin de desteğini alan Floransalı düşünür ve siyasetçi Niccolo Machiavelli'ydi (Nikolo Makyavelli). Machiavelli, *Prens* adlı eserinde yöneticilerin siyaset yaparken bütün araçları kullanabileceğini, siyasi konuların din ve ahlak kurallarından ayrı tutulması gerektiğini savundu. Ona göre bir ülkede siyasi birlik sağlamanın en önemli koşulu, güçlü bir hükümdara sahip olmaktı.

Rönesans Dönemi'nde Avrupalıların bir yandan hümanizmi savunurken diğer yandan sömürgeci politikalar izlemeye devam etmesini nasıl yorumlarsınız? Açıklayınız.



Görsel 3.26: Martin Luther (Temsilî)

Martin Luther, Katolik Kilisesinin günahları affetmek için para karşılığında Ablassbrief (Ablasbriif) belgesi satmasına (endüljans) karşı çıkmış; günahları sadece Tanrı'nın affedebileceğini, bunun parayla satın alınamayacağını ve papanın günahları bağışlama yetkisi olmadığını savunmuştur. Onun bu görüşleri Avrupa'da Reform hareketlerini başlatan sebeplerden biri olmuştur. Verilen görselde Martin Luther'in Ablassbrief belgesini yırtıp ayaklarının altına alması resmedilerek Papalığın dinî otoritesine karşı çıkışı sembolize edilmiştir.

Avrupa'da Katolik Kilisesinin sosyal, siyasi ve ekonomik alanlarda en önemli otorite olmasından ve hem devletler hem de halklar üzerindeki baskısını artırmasından duyulan rahatsızlık Reform hareketlerinin başlamasına neden oldu. Hümanizm anlayışının ve özgür düşüncenin hızla yayıldığı bu dönemde Avrupa halkları Katolik Kilisesinin yanlış uygulamalarını sorgulayarak reform talebinde bulundu. 1517'de Alman bir keşiş ve ilahiyatçı olan Martin Luther (Martin Luter), Wittenberg (Vitınberg) Şatosu'ndaki kilisenin kapısına doksan beş maddelik bir bildiri asarak Reform hareketini başlattı (Görsel 3.26).

Başta Saksonya Prensi Frederick (Frederik) olmak üzere birçok Alman prensi, siyasi amaçlarla Martin Luther'e askerî ve ekonomik destek verdi. Kutsal Roma-Germen İmparatoru ile Alman prenslikleri arasında başlayan dinî mücadele, 1555'te imzalanan Augsburg (Oksburg) Barışı ile sona erdi. Bu antlaşmayla Almanya'da Protestanlık resmen tanındı ancak barış ortamı tam olarak sağlanamadı.

XVI. yüzyılda Katolik Kilisesini yeniden canlandırmak ve eski gücüne kavuşturmak için bazı reformlar yapılmaya başlandı. Ancak bu sırada birçok Avrupa ülkesine yayılan Reform hareketleri önemli ölçüde güç kazanmıştı. Almanya ve İskandinavya'da Lutheryenizm; İskoçya, İsviçre, Fransa, Hollanda ve Doğu Avrupa'da Kalvenizm yaygınlaştı. İngiltere'de ise ulusal bir kilise olan Anglikan Kilisesi kuruldu. Bu değişimler, Katolik Habsburg Hanedanı tarafından yönetilen Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun Orta ve Doğu Avrupa'daki topraklarında büyük çalkantılara sebep oldu. Bohemya'daki Protestan soyluların Kutsal Roma Germen'e isyan etmesiyle başlayan Otuz Yıl Savaşı (1618-1648) bütün Avrupa'yı etkisi altına aldı. Savaştan sonra imzalanan Westphalia (Vestfalya) Antlaşması'yla (24 Ekim 1648) Avrupa devletlerinin egemenlik haklarının dinî otoriteden bağımsız olarak belirlenmesi kararlaştırıldı.

Kaynak İ

"Reform hareketi ekonomik, sosyal, siyasal ve askerî açıdan önemli gelişmelere yol açmıştır. XVII. yüzyılın ortalarına kadar birçok ülkede Protestanlar ve Katolikler arasında din adına acımasızca savaşlar yapılmış, bu savaşlarda Avrupa'nın büyük bir kısmı harap olmuştur. Savaşlar, genellikle Protestanlar'ın yenilgisi ve ardından halkın tekrar zorla Katolikleştirilmesiyle sonuçlanmıştır. Nitekim başlangıçta Güney Almanya, Polonya, Çek toprakları, Macaristan, Fransa ve İtalya'da başarılı olan reform hareketi Katolik kilisesinin askerî ve siyasî gücüyle yok edilmiştir. Fransa'daki din savaşları (1562-1598) Fransa'nın iç işleri olarak görülmüş olsa da Orta Avrupa'da cereyan eden Otuzyıl savaşları (1618-1648) geniş çapta bir Avrupa savaşı olmuştur."

Waardenburg, 2007, s. 532.*

Uygulayalım

Verilen karekoddaki belgeseli izleyerek soruları cevaplayınız.

Yandaki karekod üzerinden Avrupa devletlerinin yürüttüğü sömürgeci politikaların günümüze etkileri ile ilgili belgeseli izleyebilirsiniz.

1. ***Avrupa devletlerinin günümüzdeki ekonomik, siyasi ve kültürel politikalarını göz önünde bulundurarak, bu politikaların sömürgecilik ile benzerlik gösterip göstermediğini tartışınız.***

2. ***Avrupalıların sömürgecilik faaliyetlerini insanların temel hak ve özgürlükler bağlamında değerlendiriniz.***

Değerlendirelim

Avrupalıların yürüttüğü sömürge politikalarının dünya tarihine etkilerini dönemin koşulları çerçevesinde açıklayan bir tarihsel akış şeması hazırlayınız.

Çalışmanız süresince aşağıda belirtilen ilkelere uyunuz.

- Tarihsel akış şemasında yer verdiğiniz her olayı kısa cümlelerle açıklayınız.
- Tarihsel akış şemasının özgün ve ilgi çekici olmasına dikkat ediniz.
- Tarihsel akış şemasındaki metinlerde yazım ve noktalama kurallarına uyunuz, yalın ve anlaşılır bir dil kullanınız.
- Çalışma boyunca kullandığınız tüm kaynakları tarihsel akış şemasının sonunda listeleyiniz.
- Çalışmanızı öğretmeninizin belirlediği sürede teslim ediniz ve sınıfta arkadaşlarınıza sununuz.
- Sunum esnasında etkili iletişim yöntemlerini kullanmaya özen gösteriniz.

Yaptığınız çalışmanın karekodda verilen dereceleme ölçeği ile değerlendirileceğini unutmayınız.

Yandaki karekod üzerinden tarihsel akış şemasının dereceleme ölçeğine ulaşabilirsiniz.

3.4. OSMANLI DEVLETİ'NDE İSYANLAR

Düşünelim

Şiirleri okuyarak soruyu cevaplayınız.



Görsel 3.27 Fuzuli (Temsilî)

Kaynak A

"Selam verdüm rüşvet degüldür deyu almadılar,
Hüküm gösterdüm faidesüzdür deyu mültefit olmadılar."

Karahan, 1948, s. 59.*



Görsel 3.28: Karacaoğlan (Temsilî)

Kaynak B

"Bu dünyada adam oğluyum dersin
Helâli, haramı durmayıp yersin
Yeme el malını er geç verirsin
İğneden ipliğe sorulur bir gün"

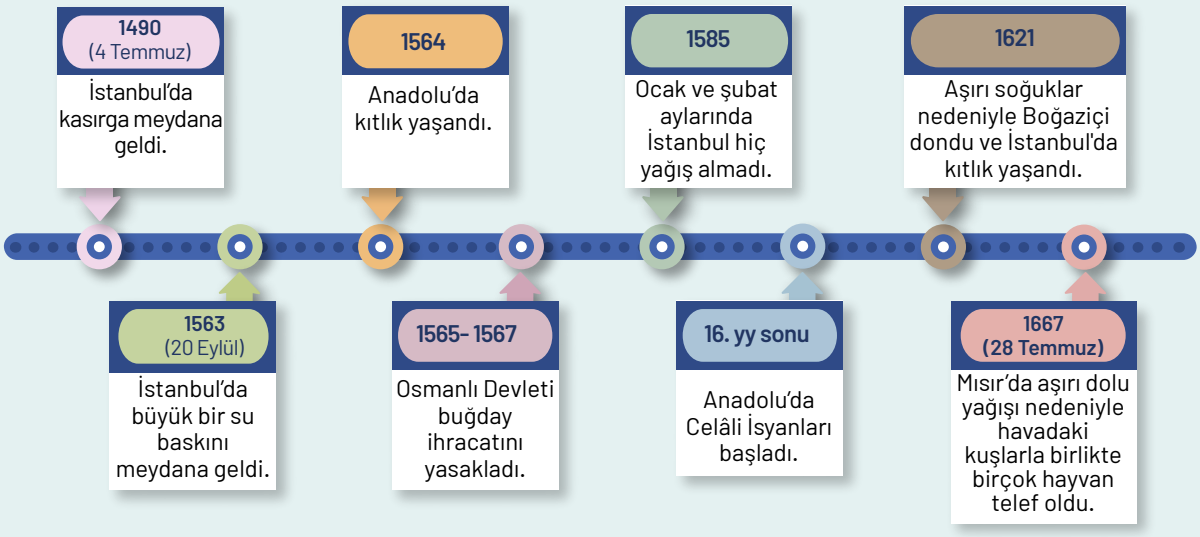
Kaya, 2014, s. 151.*

Bu şiirlerden çıkarılabilecek en kapsamlı yargılar nelerdir? Açıklayınız.

Keşfedelim

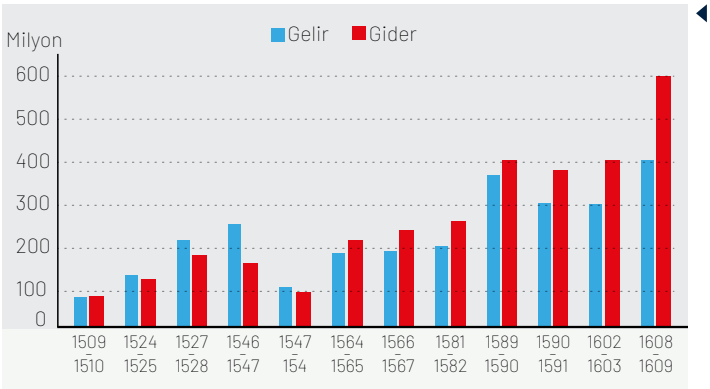
Tarih şeridinden yararlanarak etkinliği yapınız.

1453-1683 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Yaşanan Bazı Doğal Felaketler ve Etkileri



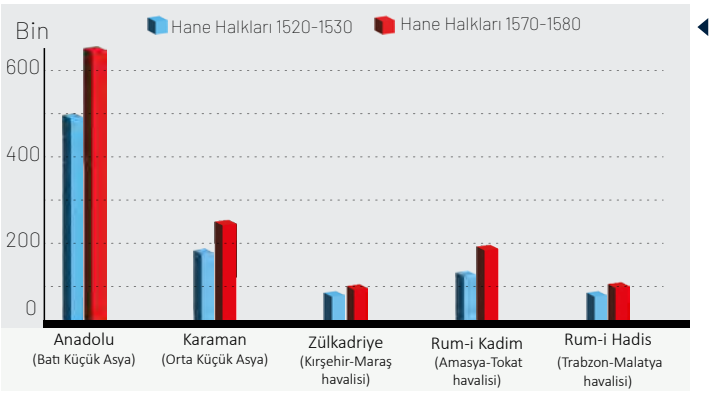
Osmanlı Devleti'nde meydana gelen kuraklık ve aşırı soğukların yol açtığı yoksulluk, aşırı fiyat artışları ve kıtlık gibi olumsuzluklar toplum hayatını nasıl etkilemiştir? Beyin fırtınası tekniğini kullanarak sınıfta arkadaşlarınızla tartışınız.

Grafiklerden yararlanarak soruları cevaplayınız.



Grafik 3.1: Osmanlı Devleti'nin 1509-1609 yılları arasındaki gelir ve giderleri

Arslanboğa, 2012, s. 120.*



Grafik 3.2: 1520-1530 ve 1570-1580 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin bazı bölgelerindeki nüfus artışı

İnalcık, 2000, s. 64.*

1. ***Grafik 3.1'e göre Osmanlı Devleti'ndeki gelir-gider dengesizliğinin nedenleri neler olabilir?***
2. ***Grafik 3.2'ye göre Osmanlı Devleti'nde en fazla nüfus artışı hangi bölgede gerçekleşmiştir?***
3. ***Osmanlı Devleti'ndeki nüfus artışı, gelir-gider dengesini nasıl etkilemiş olabilir? Açıklayınız.***

Öğrenelim

Uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız.
- Her grup içinden bir sözcü belirleyiniz.
- Aşağıda verilen yönergeleri takip ederek etkinlikleri yapınız.
- Grup olarak edindiğiniz bilgileri ve ulaştığınız çıkarımları birbirinizle paylaşınız, isyanların nedenleri ve sonuçlarına dair farklı görüşleri karşılaştırınız, tüm grup üyelerinin etkinlik süreçlerine aktif olarak katılmasını sağlayınız.

1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen önemli isyanların neden ve sonuçları ile ilgili verilenlerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

Osmanlı Devleti, XVI. yüzyılın başlarında mutlak iktidarı, geniş topraklardaki hâkimiyeti, güçlü ekonomik kaynakları, kurumsallaşmış askerî düzeni ve dinamik nüfus çeşitliliğiyle bir dünya gücüne dönüşmüştü. Ancak XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletin idari, mali ve askerî yapısında önemli değişimler yaşandı. Bu değişimin başlıca sebepleri merkezî otoritenin zayıflaması, ülke genelinde nüfusun artması ve salgın hastalıkların baş göstermesi, Avrupa'da askerî teknolojinin gelişmesi ve mali reformlar yapılması gibi unsurlardı.

Osmanlı Devleti, bu dönemde hem merkezde hem de taşra teşkilatlarında çeşitli sorunlarla karşı karşıya kaldı. Halkın yaşadığı ekonomik sıkıntılar ve bunların tetiklediği ayaklanmalar Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakınca geleneksel kurumlarda ve yönetim anlayışında bazı ıslahatlara ihtiyaç duyuldu.



Şema 3.1: 1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen önemli isyanlar

Kaynak C

"XVI. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya ekonomik cereyanları içindeki durumu, zengin bir hammadde alıcısı olan Avrupa ile, çok bol ve hatta ucuz bir işlenmiş mal satıcısı olan şarkın arasında bocalayan aracı, olarak kabul edilebilir. Avrupa'dan altın ve gümüş geliyor, fakat, mukabilinde giden maddeler iaşeyi, iç sanayii sarsıyordu. Şarktan (yani Hind, Rusya ve İran'dan) alınan mal mukabilinde giden altın ve gümüş, Avrupa'dan kazanılandan daha fazla olduğu için, memlekette para darlığı artmakta idi."

Akdağ, 1995, s. 36.*

Kaynak Ç

"Nüfus artışı ve enflasyon, imparatorluğun çöküş sebepleri olarak ne kadar zorlayıcı olurlarsa olsunlar sebepler ağının yalnızca birer sicimiydi. Hepsine baskın çıkan sebep Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümdarlığının sonuyla birlikte Osmanlı fetihler çağının tükenen bir duruş noktasına vardığı gerçeğiydi. Batı'daki son önemli fetihler 1570'de düşen Kıbrıs ve 1664'te alınan Girit'ti. Her ne kadar İran' da hesaba katılır muharebeler olduysa da Osmanlılar savaş sırasında kazandıkları toprakları ellerinde tutmakta başarısız kaldılar. Osmanlı devleti fethe dayanan, fethe bağımlı ve fetih için teşkilatlanmış bir devletti. Fetih tımar bağışları ve tarım için yeni topraklar açarak refah temin eder, bürokratik ve dini meslekler için daha çok mevki ihdas eder, devşirme için ilave insan gücü ve çok çeşitli türden ganimet getirirdi. Genişleyen sınırlardaki kazanç fırsatları nüfus içinde karışıklık çıkarmaya aday unsurları buralara sevk ediyordu. Önemiyle ve sürekliliğiyle toplumu ayakta tutan fetihlerin son bulması bütün devlet yapısını tıkadı ve devletin bütün kurumları aracılığıyla peş peşe sarsıntılara yol açtı."

Itzkowitz, 1989, s. 138.*

Tablo 3.6: Osmanlı Akçesinin İçeriği ve Kur Değeri

	Akçenin ağırlığı (gr)	Venedik dukası karşısındaki kur değeri [1 gümüş akçe= 1 altın duka]	Gümüş içeriği [%]	Kur [duka/ akçe]
1481	0.77	47	105.4	114.9
1512	0.73	55	100.0	101.9
1550	0.73	59	100.0	91.5
1582	0.68	65	93.2	83.1
1588	0.38	120	52.1	45.0
1625	0.31	130	42.5	41.5
1669	0.23	225	31.5	24.0

Kaynak D

"Osmanlı Devleti'nin temel para birimi gümüş içerikli akçe idi. (...) Bilinen ilk Osmanlı akçesini yaklaşık olarak 1326 yılında Orhan Bey bastırdı. (...) İlk Osmanlı altın sikkesi 1478 yılında II. Mehmed tarafından bastırılmıştır. (...) Böylece fiili olarak ortaya altın ve gümüşe dayanan, iki değerli madeni de kullanan bir para sistemi çıkmış oluyordu. (...) Ayrıca, altın ve gümüşün göreli fiyatları değiştikçe, Osmanlı ekonomisinde dolaşan sikkelerin göreli fiyatları ya da kur değerleri de değişirdi. (...) Bu düzende tedavül eden paraların satın alma gücünü ya da itibari değerlerini esas olarak içerdikleri altın ya da gümüş miktarı belirlemekteydi. (...) Madeni para düzenini kullanan devletlerin ve bu arada Osmanlı Devleti'nin başvurduğu önemli bir işlem de tağşişti. Tağşiş sırasında devlet, dolaşımdaki gümüş ya da altın sikkeleri piyasadan toplar ve bunların içindeki değerli maden içeriğini azaltarak yeniden piyasaya sürerdi."

Pamuk, 2004, s. 113-115.*

1. ***Kaynak C ve Kaynak Ç'den hareketle Osmanlı Devleti'ndeki önemli isyanların hangi üç temel sorundan kaynaklandığını belirleyerek bu sorunları açıklayınız.***

2. ***Tablo 3.6 ve Kaynak D'den hareketle Osmanlı ekonomisine ilişkin hangi çıkarımlara ulaşılabilir? Açıklayınız.***

1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen İstanbul İsyanları ile ilgili verilenlerden yararlanarak etkinliği yapınız.

Yeniçeriler (Görsel 3.29), Avrupa'daki ilk düzenli ve daimî birlikler olarak XVI. yüzyıl ortalarına kadar devrin en güçlü ocaklarından (askerî okul) biriydi. Doğrudan padişaha bağlı olan bu askerler, uzun süre katı disiplinle ve mutlak itaat anlayışıyla eğitilmeleri dolayısıyla devletin temel dayanaklarından biriydi. Ancak sultana hizmet etmekten başka gayesi olmayan Yeniçeri Ocağında XVI. yüzyıl sonlarından itibaren iç ve dış etkenler nedeniyle çözülmeler başladı.



Görsel 3.29: Yeniçeriler (Temsilî)

Avrupa'da savaş teknolojilerinin gelişmesi ve ateşli silahların yaygınlaşması üzerine Osmanlı ordusundaki yeniçeri sayısı artırıldı ve Yeniçeri Ocağı merkezî bir ordu yapısına dönüştürüldü. Ancak ulufe ödenmesi gereken bu askerlerin sürekli artması nedeniyle Osmanlı bütçesi bir süre sonra zor durumda kaldı. Ayrıca XVII. yüzyılda disiplinden uzaklaşan yeniçeriler; siyasi, sosyal ve ekonomik hayatı belirleyen önemli bir güç hâline geldi. Bunun sonucunda ise başkent İstanbul'da kapıkulu askerlerinin (sipahiler, yeniçeriler, cebeciler, topçular vb.) öncülük ettiği bazı isyanlar çıktı. Devletin merkezinde çıktığı için İstanbul İsyanları ya da Yeniçeri Ocağının etkisiyle büyüdüğü için Yeniçeri İsyanları olarak adlandırılan bu ayaklanmalara zaman zaman esnaf ve zanaatkârların yanı sıra İstanbul halkı da katıldı.

Kaynak E

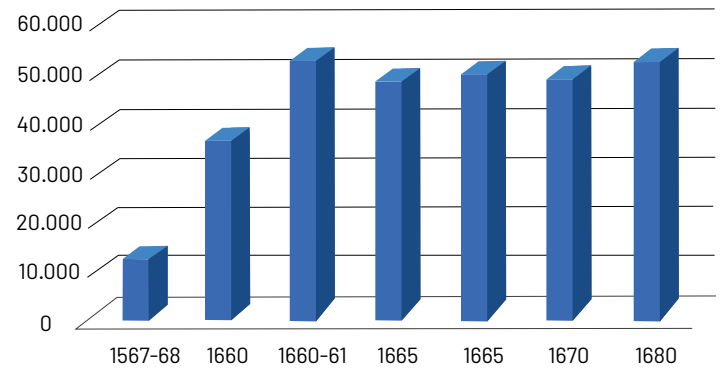
"Ocağın nizamının bozulmasında birinci derecede kuvvetli bir elin Ocak üzerinden kalkması, iltimas ve iltizam ve himaye ile Yeniçeri Ocağına kanun harici adam alınması ve bir de makam ve mevki hırsı ve can kaygısıyla vezirlerin, ağaların, kendi arzularına hizmet etmek üzre Ocağı isyan için tahrik etmeleri amil olmuştur. (...) Ocağın inzibatının çözülmeğe başlaması Üçüncü Murad zamanında başlar, Yeniçeriler arasında bu zamanlarda esnaflar görülüyor; evlilerin adedi artıyor, Ocaktaki kışlalarında yatmak yerine Yeniçerilerin evlerinde yattıklarına tesadüf ediliyordu; bunların esnaflıktan men'i hakkında bir taraftan emir verilirken diğer taraftan da Üçüncü Murad Ocak kanununa muhalif olarak hariçten birtakım san'atkarların Yeniçeriler arasına girmesini irade ediyordu. (...) Üçüncü Murad zamanında Şehzade Mehmedin sünnet düğününde hünerlerini gösteren oyuncuların Yeniçeri ağasının ısrarına rağmen Yeniçeri ocağına alınmaları hariçten ocağa adam girmesine müsait yol açmıştı."

Uzunçarşılı, 1988, s. 477-482.*

Kaynak F

"Kapıkulu ayaklanmalarının çoğu iktisadi bir sebebe dayanır. Cülus veya sefer bahşişinin verilmemesi, yahut geç verilmesi, hazinede kafi nakit olmadığı için ulufelerin tamamının ödenmemesi veya züyuf/mağşuş akçe denilen ayarı düşük akçe ile ödenmesi bunlardandır. Devletin kudretli olduğu zamanlarda asker için sefer bir bakıma ganimet demektir, bunun için seferlerin aralarının uzaması da huzursuzluk sebeplerinden biri olarak ortaya çıkarmaktadır. Hareketlerin sokaklara taşması bunların sosyal bir nitelik kazanmalarına sebep olmuştur. (...)
Cüluslarda kapıkuluna bahşiş ve maaşlarına zam demek olan terakki verilmesinin bizzat padişah tarafından bildirilmesi Sultan Fatih Mehmed zamanından beri kanun hükmündeydi. (...) Sultan I. Ahmed' den (1603-1617) sonra kısa fasılalarla Sultan I. Mustafa (1603-1617), II. Osman (1618-1622), tekrar Mustafa (1622-1623) ve nihayet IV. Murad'ın (1623-1640) cüluslarında her defasında Kapıkuluna bahşiş verilmek mecburiyetinde kalınması hazinenin boşalmasına sebep olmuştu. Sultan IV. Murad, böyle sıkışık bir durumda tahta çıktığında, asker önceden verdiği bahşiş istememe sözünden, zabitlerinin tahriklerine kapılarak vazgeçince, saraydaki altın ve gümüş eşyanın eritilerek sikke bastırılması zorunda kalınmıştı."

Kütükoğlu, 2010, s. 72-75.*



Ágoston, 2013, s. 99.*

Grafik 3.3: 1567-1680 yılları arasında Osmanlı ordusunda görev yapan yeniçeri sayıları

Yeniçeri sayısındaki artış Osmanlı maliyesini nasıl etkilemiş olabilir? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Osmanlı tarihindeki ilk yeniçeri isyanı, 1446 yılında gerçekleşen Buçuktepe Vakası'ydı. 1444'te II. Murad Han'ın tahtı küçük yaştaki oğlu II. Mehmed'e bırakarak Manisa'ya çekilmesi ve yeni padişahın tecrübesiz olması yönetim kademelerinde huzursuzluk yarattı. Bu dönemde akçenin değerinin düşürülmesinden rahatsız olan yeniçeri askerleri (Görsel 3.29) bir isyan başlattı. Ancak bu isyanın asıl nedeni padişah ile dönemin sadrazamı arasında yaşanan güç mücadelesiydi. Bunun üzerine Sultan II. Murad Han yeniden tahta çıktı ve oğlu II. Mehmed'i Manisa'ya gönderdi. Kapıkulu askerleri sonraki zamanlarda da şehzadelerin taht kavgalarında ve siyasi dengelerin şekillenmesinde etkin bir rol oynadı. Bununla birlikte şehzadeliğinde iyi yetiştirilen ve hâkim bir karaktere sahip olan padişahların hüküm sürdüğü dönemlerdeki bu gibi isyanlar ve güç mücadeleleri merkezî yönetim için ciddi bir tehdit oluşturmadı.



Görsel 3.30: Yeniçeri askerleri ve isyanların sembolü hâline gelen kazanlar, Victoria ve Albert (Viktorya ve Albert) Müzesi, Londra / İngiltere

Yeniçeriler, padişaha ve yönetime karşı isyanlarını yemek kazanlarını devirerek başlatmış, tarihte bu durum "kazan kaldırma" olarak adlandırılmıştır.

XVI. yüzyıl sonlarından itibaren giderek sıklaşan isyanlar, İstanbul'da asayişin bozulmasına neden oldu ve devletin mali, siyasi ve sosyal istikrarını tehdit etmeye başladı. Bu süreçte baskı ve tehdit yoluyla taleplerini kabul ettiren kapıkulu askerleri, devlet içinde güç kazanarak nüfuzlarını artırdı.

Kaynak G

"XVII. yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı tarihinde yapısal gelişmelere damga vuran büyük değişiklikler meydana çıkmıştır. Bunlardan biri; klasik Osmanlı pâdişahlık otoritesi eski anlamını kaybetmiş, yüksek otorite Harem'in kontrolü altına düşmüştür. Gelişmenin başlıca nedeni, tahta vâris olacak şehzâdelerin haremde tutulmaları, yani kafes yöntemi olarak tespit edilebilir. (...) Tarihin bir cilvesi olarak bu dönemde tahta çıkan sultanlar ya çocuk yaşta (I. Ahmed, IV. Murad, IV. Mehmed) yahut akıl ve iradesi zayıf (I. Mustafa, I. İbrahim) yahut genç ve deneyimsiz (II. Osman) kişiliğe sahiptirler. Bu durumun sonucu olarak, Harem'in hâkimi olan vâlide sultanlar, darussaâde ağaları gerçek otoriteyi ellerine geçirmiş bulunmaktadır. Veziriâzamlar, pâdişahın mutlak vekîli olmaktan uzak kalmışlar, sonuçta bir otorite zaafı, boşluğu ve kararsızlığı ortaya çıkmıştır. Bu koşullarda, büyük sayılara ulaşan asker ocakları, yeniçeriler ve sipahiler devletin yüksek otoritesine ortak durumuna gelme fırsatını elde etmişler, aşırı ulûfe ve bağışlarla devlet hazinesinin iflâsına yol açmışlardır. (...) Otorite boşluğu ve mâlî bunalım, siyasî-sosyal bunalımları körüklemiş; dört kez sultanların tahttan indirilmesi, ikisinin katli (II. Osman ve I. İbrahim) ile sonuçlanmıştır."

İnalcık, 2009, s. 9.*

1453-1683 Yılları Arasındaki Başlıca İstanbul İsyanları

Sultan III. Murad Han 1574-1595

Sultan III. Murad Han Dönemi'nde sikkelerdeki altın ve gümüş oranlarının düşürülmesine dayalı tağşiş uygulaması nedeniyle kapıkulu askerleri isyan etti. Esnafın düşük ayarlı yeni akçeleri kabul etmemesine öfkelenen yeniçeriler, Topkapı Sarayı önlerine gelerek bu durumun baş sorumlusu olarak gördükleri Rumeli beylerbeyinin ve başdefterdarın idamını istedi. Sultan III. Murad Han, bu talep karşısında önce direndi ancak bir süre sonra kan dökülmemesi için isyancıların talebini kabul etmek zorunda kaldı. **"Beylerbeyi Vakası"** olarak bilinen bu isyan, kapıkulu askerlerinin ve özellikle yeniçerilerin devlet üzerindeki baskın etkisini ortaya koyması açısından önemlidir.



II. Osman'ı (Genç Osman) tasvir eden bir minyatür, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul

II. Osman (Genç Osman) 1618-1622

1618'de genç yaşta Osmanlı tahtına çıkan II. Osman'ın ulema sınıfına yönelik düzenlemeler yapması ve askerleri disiplin altına almaya çalışması kapıkulu askerlerini ve bazı devlet adamlarını rahatsız etti. 1621'de çıkılan Lehistan Seferi'nde yeniçerilerin yeterince gayret göstermemesi nedeniyle Hotin Kalesi fethedilemedi. Bunun üzerine II. Osman, Yeniçeri Ocağını kaldırıp daha disiplinli bir ordu kurmak için hazırlıklara başladı. Ancak askerler arasında II. Osman'ın hacca gitme bahanesiyle Anadolu'ya geçerek burada yeni bir askerî güç oluşturmayı ve başkenti Anadolu'ya taşımayı planladığı iddiaları yayılınca yeniçeriler ve kapıkulu sipahileri birleşerek isyan çıkardı. Sarayı basan isyancılar, I. Mustafa'yı padişah ilan etti ve Yedikule zindanlarına hapsettikleri Genç Osman'ı kısa süre sonra katletti.

Sultan IV. Murad Han 1623-1640

Genç Osman'ın katlinden kısa süre sonra çocuk yaştaki kardeşi IV. Murad Han tahta çıktı. Sultan IV. Murad Han'ın saltanatının ilk yıllarında iktidarda söz sahibi olan kişi annesi Kösem Sultan'dı. Bu dönemde yeniçeriler iki kez ayaklandı. İlk ayaklanmada yeniçeriler saraya girerek padişahı ayak divanına çağırdılar ve tahttan indirmekle tehdit ettiler. İkinci ayaklanmada ise padişaha yakın devlet adamlarından on yedi kişinin idamını istediler. Sultan IV. Murad Han, olayların büyümemesi için bu isteği kabul etmek zorunda kaldı. Ancak daha sonra sert tedbirlerle yeniçerileri bastırdı ve merkezî otoriteyi yeniden tesis ederek asayişi sağladı.

Sultan IV. Mehmed (Avcı Mehmed) 1648-1687

Altı buçuk yaşında tahta çıkan IV. Mehmed'in ilk saltanat yıllarında iktidar Kösem Sultan'ın elindeydi. Bir süre sonra IV. Mehmed'in annesi Turhan Valide Sultan ile saray ağaları iktidarı ele geçirerek Kösem Sultan'ı öldürttü. Sultan IV. Mehmed Dönemi'nde devletin mali kriz içinde olması ve düşük ayarlı akçeler nedeniyle maaşların ödenememesi üzerine yeniçeriler ve sipahiler birleşerek ayaklanma başlattı ve otuz kişinin idamını talep etti. Sultan IV. Mehmed, olayların yatışması için kendisine iletilen listedeki devlet görevlilerini idam ettirdi. İdam edilen kişilerin Sultan Ahmet Meydanı'ndaki çınar ağacına asılarak teşhir edilmesi nedeniyle bu olay Çınar Vakası ya da Vaka-yı Vakvakiye isimleriyle anıldı.

Bilgi Görseli 3.5: 1453-1683 yılları arasındaki başlıca İstanbul İsyanları

1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen İstanbul İsyanları'nın nedenlerini ve sonuçlarını aşağıdaki tablonun ilgili alanına yazınız.

Nedenleri	Sonuçları

1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen Celâli İsyanları ile ilgili verilenlerden yararlanarak etkinliği yapınız.

Tımar sistemi ve sipahiler, Osmanlı idari düzeninde hem askerî hem de mali açıdan büyük bir öneme sahipti. XVI. yüzyılın ikinci yarısında değişen siyasi, askerî ve ekonomik şartlar nedeniyle tımar sistemi etkinliğini kaybetti ve çözülme sürecine girdi. Orduda kullanılmaya başlanan ateşli silahlara ve modern savaş taktiklerine de uyum sağlayamayan tımarlı sipahiler, yerlerini zamanla sekban, sarıca ya da levent adı verilen, ateşli silahlarla donatılmış ücretli askerlere bıraktı (Görsel 3.31). Osmanlı maliyesine ciddi bir yük oluşturan bu durum, zamanla tımar ve tımarlı sipahi sayısının azalmasına neden oldu. Tımar sisteminin temelini teşkil eden çifthane sisteminin neden olduğu ekonomik sorunlardan da etkilenen tımar sahipleri ve reaya, bir süre sonra kapıkulu askerleriyle birlikte merkezî otoriteye karşı ayaklanarak Celâli İsyanları adı verilen kitlesel bir hareket başlattı.



Görsel 3.31: Haçova Meydan Savaşı'nı tasvir eden bir minyatür, The University of Toronto [Dı Yuniversiti of Toronto (Toronto Üniversitesi)], Kanada

1593-1606 yılları arasında Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında yaşanan uzun savaşlar, Anadolu'da asayişin bozulmasına ve güvenlik sorunlarının artmasına neden oldu. 1596'da Haçova Meydan Savaşı'na katılan tüfekli askerler (sarıca, sekban, levent) savaştan sonra parasız kalınca eşkıyalığa başladı. Savaşa gitmeyen ya da savaş meydanından kaçan sipahilerin tespiti için yoklama yapılması orduda huzursuzluğa yol açınca firari sipahiler de Anadolu'daki isyancı gruplara katıldı.

Kaynak Ğ

"Osmanlı toplumuna musallat olan gevşemenin bir çözümlemesi için tımar sisteminin çöküşü iyi bir başlangıç noktasıdır. Bu sistem devletin başlangıçta ortaya çıkan ve sonra devam eden askeri başarısının ve tutarlı iç idaresinin sorumluluk yükünü büyük ölçüde üzerine alan kurumlarından biriydi. Onaltıncı yüzyılın sonlarından itibaren tımar sistemi artık hiç bir yerde önceki etkinlik seviyesinde işleyiş göstermedi. Bu zamanda (onaltıncı yüzyıl sonu) enflasyon Osmanlı mülkünü etkilemeye başladı ve tımar sahiplerinin mali durumları sarsıldı. Tımar gelirleri sabitti, hükümet onların değerlerini artıracak durumda değildi ve bu münasebetle enflasyon boşluğuna yaklaşıldı. Yükselen fiyatlarla sabit gelirler arasında sıkışıp kalan bir çok tımar sahibi sefere katılabilecek mali

gücü toplayamadı. Tımarları geri alındı. (...) Geri alınan ve terkedilen tımarlar Bab-ı Âli'nin nüfuzlu kulları, ileri gelen yeniçerilerin ve saray gözdelerinin eline geçti. Hatta kimi reaya kanunsuz olarak, rüşvetle tımarlar ele geçirdiler. (...) Sonuç olarak, feodal süvarilik sayı bakımından da, dövüş gücü itibariyle de büyük ölçüde küçüldü, reaya sefalete düştü, devlet hazinesi günden güne artan açıklar vermeye başladı, taşrada kamu güvenliği yozlaştı ve kökü askeri olmayan insanlar askeri sınıf içine artan sayıda dahil oldular."

Itzkowitz, 1989, s. 130-131.*

Tımarlı sipahi sayısının azalmasına yol açan başlıca etkenler nelerdir? Açıklayınız.

Osmanlı Devleti, XVI. yüzyıl ortalarında yeni gelir kaynakları bulmak amacıyla reaya sınıfının yeni vergiler ödemesini zorunlu tuttu. Örfi bir vergi olan ve önceleri avarız haneleri denen vergi mükelleflerinden sadece ayni olarak ya da hizmet karşılığında toplanan avarız vergisi, bir süre sonra nakit olarak tahsil edilmeye başlandı. 1500'lerden itibaren sadece olağanüstü durumlarda toplanan bu vergi, bu dönemde her yıl istenen ve miktarı sürekli artırılan bir vergiye dönüştü.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında nakit ihtiyacının artması ve vergi gelirlerinin azalması üzerine iltizam sistemine geçildi. Bu sistemle devlet, vergi toplama işini açık artırma yoluyla belirlenen ve mültezim adı verilen kişilere 1 ila 3 yıllığına devretti. Bu uygulamayla birlikte mukataalara dönüştürülen tımar arazilerinden toplanan vergiler doğrudan merkezî hazineye aktarıldı.

Kaynak H

"İltizam düzeninin tarımsal kesimde yayılmaya başlamasından sonra, mültezimler önce reayanın üreticileri tefecilik yoluyla kendilerine bağlayarak, daha sonraları da sipahilerin ve reayanın terk ettiği miri topraklara el koyarak, geniş alanların denetimini ellerine geçirmeye başladılar. (...)
Tımar düzeniyle karşılaştırıldığında iltizam, vergiyi ödeyen üreticiler için çok daha ağır koşullar getiriyordu. (...) Mültezim en kısa zamanda en fazla geliri toplamaya çalışıyor ve bu amaçla köylü üreticilere mümkün olan en ağır sömürü yöntemlerini uyguluyordu. Bu nedenle iltizamın, tarımsal üreticiler üzerindeki baskıları ve vergi yükünü artırdığı söylenebilir. (...)
17. yüzyılda merkezi devletin gücünün gerilemesiyle birlikte, iltizam kontratları üzerindeki denetimi de kayboldu. Bu dönemde pek çok mukataanın onyıllar boyunca aynı mültezimin elinde ve müzayede fiyatı değişmeden kaldığı dikkati çekmektedir."

Pamuk, 2007, s. 123-124, 148-151.*

İltizam sisteminin Osmanlı merkez yönetimi üzerindeki avantaj ve dezavantajları neler olabilir? Açıklayınız.

Osmanlı tarihinde Celâli İsyanları olarak bilinen ayaklanmalar, adını Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde Tokat civarında kendini mehdi ilan eden Bozoklu Şeyh Celal'in 1519'da başlattığı isyandan aldı. Daha önce Safevilerin kışkırtmasıyla hareket eden Şii Türkmen gruplar ve Osmanlı yönetiminden memnun olmayan topluluklar da Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde isyanlar çıkardı. Nitekim Sultan II. Bayezid Dönemi'nde (1481-1512) Antalya yakınlarındaki Hamîd ve Teke illerinde yaşayan Türkmenlerin Şiilik propagandası etkisiyle 1511'de başlattığı Şahkulu İsyanı da Celâli İsyanları kapsamındaydı. XVI. yüzyıl sonlarında yaşanan uzun savaşlar, idari sorunlar ve yerel yöneticilerin baskıları, bu isyanların tüm Anadolu'ya yayılmasına yol açtı. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde yaşanan **Baba Zünnun, Canberdi Gazali, Ahmet Paşa ve Kalender Şah** isyanları bu ayaklanmaların devamı niteliğindeydi.

Sonraki yıllarda Osmanlı Devleti'nde görülen Celâli İsyanları'ndan bazıları ise şunlardı: **Deli Hasan, Tavil Halil, Karahaydaroğlu, Gürcü Nebi, Abaza Ahmet Paşa ve Katırcıoğlu** İsyanları.

Kaynak I

"Osmanlı toprakları 1570'lerden itibaren alışılmamış ölçüde soğuk ve değişken iklimle belirlenen bir dönemden geçti. Bu iklim dalgalanmaları 16. yüzyılın son on yılında Doğu Akdeniz'e son 600 yılın en uzun süreli kuraklığını getirdi. (...) Aynı dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun Macaristan'da büyük çaplı bir askeri sefere girişmesi hayati kaynakları tüketti, vergilerin ve bedel alımların düzeyini yükseltti. İklim değişimi, savaş ve kötü zamana denk gelen bir salgın hastalığın bir araya gelmesi Osmanlı tedarik sistemlerini çökertti; bunun üzerine padişahın makul olmayan talepleriyle sıkışan köylülerin çaresizliği hoşnutsuzluğa ve şiddete dönüştü. Hoşnutsuzluğu isleyerek etrafında bir ordu toplayabilen bir liderin ortaya çıktığı durumlarda isyanlar patlak verdi; devlet sınırları boyunca süren savaşlardan asker çekmedikçe bunların önüne geçmekte acze düştü. Yaklaşık yirmi yıllık savaşın yanı sıra kuraklıklar ile yoğun karların sırayla birbirini izlediği bir dizi dondurucu kış sonuçta yaygın kıtlığı, kaçışı ve can kaybını körükledi."

White, 2019, s. 305.*

1453-1683 Yılları Arasındaki Başlıca Celâli İsyanları

Karayazıcı İsyanı

İlk büyük Celâli isyanını başlatan ve daha önce sekbanbaşılık, subaşılık gibi görevlerde bulunan Karayazıcı, Osmanlı-Avusturya Savaşları'nın (1593-1606) neden olduğu sosyoekonomik kriz nedeniyle Osmanlı'ya isyan eden grupları ve Haçova firarilerini etrafında toplayarak Urfa çevresinde büyük yağmalar yaptı. Bu ayaklanma, 1601'de Sultan III. Mehmed'in gönderdiği birlikler tarafından bastırıldı.

Canbolatoğlu İsyanı

Halep Valisi Hüseyin Paşa'nın yeğeni olan Canbolatoğlu, amcasının 1606'da ölümünden sonra Kilis'ten Halep'e kadar olan bölgelerin idaresini ele geçirdi. Ardından bağımsızlık ilan ederek kendi adına para bastırdı ve hutbe okuttu. Konumunu güçlendirmek için İran şahı ve Avrupa devletleriyle de iş birliği yaptı. 1607'de Kuyucu Murad Paşa tarafından bastırılan bu isyan sonrasında Canbolatoğlu affedildi ve Temeşvar Beylerbeyi olarak görevlendirildi. Burada bir yıl kaldıktan sonra Belgrad'a kaçan Canbolatoğlu, Kuyucu Murad Paşa tarafından yakalanarak 1610'da öldürüldü.

Kalenderoğlu İsyanı

Çavuşluk ve mütesellimlik görevlerinde bulunmuş bir Celâli reisi olan Kalenderoğlu, 1604'te Manisa ve Aydın çevresinde bir isyan başlattı. Ancak Kuyucu Murad Paşa'nın sert müdahalesi sonrasında Anadolu'da tutunamayarak 1608'de İran'a kaçtı.

Abaza Hasan Paşa İsyanı

Sultan IV. Mehmed Dönemi'nde yaşanan bu ayaklanma, Osmanlı tarihindeki en büyük Celâli isyanıydı. Abaza Hasan Paşa, Osmanlı ordusunu uzun süre uğraştırdı ancak 1658'de adamlarıyla birlikte Halep'te öldürüldü.

Osmanlı Devleti; doğuda Safevilerle, batıda ise Avusturya'yla savaşmaya devam ederken bir yandan da Anadolu'daki Celâli İsyanları ile mücadele etmek zorunda kaldı. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nden itibaren Osmanlı padişahları reayayı korumaya yönelik birçok ferman ve kanunname çıkardı ancak bu konuda alınan tedbirler yetersiz kaldı. Anadolu'ya yayılan isyanlar, ağır ekonomik koşullar ve yaşanan huzursuzluklar köylülerin hayatını olumsuz etkiledi. Bu süreçte tarım arazilerini terk eden (çift bozma) köylü sınıfı şehirlere göç etmek zorunda kaldı. Büyük Kaçgun adıyla anılan bu geniş çaplı göç hareketi, Anadolu'daki şehir ve köylerde uzun yıllar boyunca çözülemeyen sosyoekonomik sorunlara yol açtı.

Kaynak İ

"Celali olaylarının yarattığı en büyük sonuçlardan biri, büyük kaçgun adıyla anılan, Anadolu köylüsü arasında geniş çaplı bir göç olayının meydana gelmesidir. Köylüler merkeze yolladığı şikayet arzuhallerinde, zulümlerden kurtulamazlarsa -terk-i diyar (...) eyleyeceklerini bildiriyorlardı. (...) Bu tarihte, Anadolu köylüsünün büyük bir kısmı, mallarını ve hayvanlarını bile yanlarına almadan köylerini terk etti. Köylünün köyünü terk etmesi, Celali olaylarının başlangıcından beri görülmektedir: İlk terk edenler işsiz güçsüz bekar erkeklerdir. Büyük kaçgun esnasında terk edenler ise, toprağa bağlı, vergi ödeyen köylülerdir. (...) Anadolu genelinde yapılan gözlemlerden, nüfusun üçte ikisinin yerlerini terk ettiği ortaya çıkmaktadır. Bu nüfusun bir kısmı, vergi toplayıcılarının ulaşamayacakları yerlere, dağlara çekilirken, bir kısmı da daha emniyetli yerler olan, surlarla çevrili şehirlere göç etmiş, kalanları ise Celaliler arasına karışmıştır. (...) Kanun gereği, köylülerin toprağını boş bırakmaması gerekiyordu. Bu bir yana, şehirdeki pahalılık hayatı güçleştiriyordu. (...)
Anadolu köylüsünün kitleler halinde göç etmesi, tarımda verimliliği etkiledi. Ürün yetiştirilecek mevsimde tarlalar boş kalmaktaydı. Tarlaların ekilmemesi gibi insan eliyle açılan felaketlerin yanı sıra, Anadolu'da tabii afetler de oluyordu. O dönemde Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde iklim değişmelerinin yol açtığı don, sel felaketleri ve kuraklık görülüyordu. Topraksız, işsiz ve umutsuz genç köylülerin göçü de, kırsal dengenin bozulmasına yol açmıştır. Bu gençler, mahalli eşkıyalık hareketlerinin kaynağı haline gelmiştir."

Acun, 2002, s. 1291-1293.*

Kaynak J

"Anadolu halkı üzerindeki Celâlî baskısı bilhassa Kuyucu Murad Paşa'nın sert ve kanlı tedbirleri sonucu tesirini kaybetti. Binlerce Celâlî'nin ortadan kaldırılmasıyla sükûnet sağlanmış, isyana meyilli olanlar da can korkusuyla sinmişti."

İlgürel, 2000, s. 254.*

Kaynak K

"Eşkıyalığın ve ayaklanmaların belli bir ideolojisi yoktur. Esasında Celali isyancılarının çoğunun hedefi devleti yıkmak veya devleti ele geçirmek değildir. (...) Diğer taraftan eşkıya, köylülüğü sindirmek için haydutları kullanan pek çok yerel idarecinin başvurabileceği araç olmuştur."

Ünal, 2017, s. 6.*

1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen Celâli İsyanları'nın nedenlerini ve sonuçlarını aşağıdaki tablonun ilgili alanına yazınız.

	Celâli İsyanları'nın Nedenleri	Celâli İsyanları'nın Sonuçları
Ekonomik		
Sosyal		
Siyasi		

1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen eyalet ve suhte isyanları ile ilgili verilenlerden yararlanarak etkinliği yapınız.

Osmanlı Devleti'nde taşra teşkilatı eyaletlerden oluşuyordu. XVI. yüzyıl ortalarında iltizam sisteminin yaygınlaşması ve merkezî otoritenin zayıflaması üzerine eyalet yönetimleri merkezden gönderilen idarecilere karşı direnmeye başladı. İç karışıklık yaşanan bu gibi zamanlarda özerk ve yarı özerk eyaletler de bağımsızlık kazanma amacıyla isyan girişimlerinde bulundu. Örneğin Kırım Hanlığı'nda çıkan Mehmed Giray ve Şahin Giray kardeşlerin isyanı ile Suriye ve Lübnan bölgelerinde yaşanan Canbolatoğlu ve Maanoğlu isyanları, bağımsızlık kazanmak için başlayan ancak merkezî hükûmetin müdahalesiyle kolayca bastırılan ayaklanmalar arasındaydı.

XVI. yüzyılda yaşanan sosyoekonomik sorunlar Osmanlı toplumunun çeşitli kesimlerini derinden etkilerken medrese öğrencileri de isyan eden gruplar arasındaydı. Medreseli veya suhte isyanları olarak isimlendirilen bu ayaklanmaların temelinde Osmanlı eğitim sisteminden ve ilmiye sınıfından kaynaklanan sorunlar vardı (Görsel 3.31). Bu dönemde ilmiye sınıfına mensup kişilerin erkek çocukları beşik ulemalığı adı verilen bir uygulamayla kadılık, müftülük, müderrislik gibi kadrolara doğrudan atanarak önemli imtiyazlar elde etmeye başlamıştı. Ayrıca kırsalda yaşayan ve gelecek kaygısı taşıyan birçok genç de eğitim almaya yöneldiği için medreselerde kapasitenin çok üzerinde bir öğrenci yığılması meydana gelmişti. Ulema sınıfına ayrıcalık tanınmasına ve medrese eğitiminin değer kaybetmesine öfkelenen bazı medrese öğrencileri (suhteler), bir süre sonra gruplar hâlinde dolaşarak eşkıyalık yapmaya ve isyan çıkarmaya başladı. Zamanla farklı grupların da katılmasıyla genişleyen suhte isyanları, Celâli İsyanları'yla birleşerek Anadolu'da dirlik ve düzenin bozulmasına neden oldu.



Görsel 3.32: *Surnâme-i Vehbî'de yer alan* ve İstanbul ulemasını tasvir eden bir minyatür

Kaynak L

"Nüfus artışı ve ekonomik zorlukların eşkıyalığa dönüşmesinde rol oynadığı suhteler de Kanuni'nin son döneminden başlayarak yaklaşık yarım asır problemlere yol açtı. Büyük şehirler başta olmak üzere medreselere biriken ve gelecek kaygısı taşıyan suhteler cer ve zekat akçesi toplamak bahanesiyle kırsal kesimde gruplar halinde dolaşıp eşkıyalık yapmaya başladılar. (...) Bunlar da yol kesmek, köy basmak, soygun yapmak gibi eylemlere karışmışlardır. Edirne çevresi, Bursa-Balıkesir-Afyonkarahisar, Manisa-Muğla-Isparta, Kastamonu-Çankırı-Bolu, Tokat-Amasya-Çorum, Tarsus-Silifke-Manavgat üçgenleri ve bunları çevreleyen yöreler suhte hareketlerine sahne oldu."

Öz, 2017, s. 17.*

Suhte isyanlarının nedenlerini açıklayınız.

1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen önemli isyanlara karşı alınan önlemler ile ilgili verilenlerden yararlanarak etkinliği yapınız.

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nin kurumsal yapısındaki çözülmeye ve değişim sürecinde yaşanan sorunlara çözüm bulmak isteyen ulema sınıfı ve devlet adamları, siyasetname özelliği taşıyan ve layiha ya da risale adı verilen raporlar yazdı. Devletin genel durumunun ele alındığı bu raporlarda siyasi, idari, mali ve askerî sorunların ıslahı için neler yapılması gerektiği anlatıldı. Koçi Bey'in Sultan IV. Murad Han'a ve I. İbrahim'e sunduğu *Koçi Bey Risalesi* ile Kâtip Çelebi'nin layihası bu raporların en önemli örnekleriydi.

Layiha yazan devlet adamlarından biri olan Osmanlı sadrazamı Lütfi Paşa, *Âsafnâme* adlı eserinde devletin haksız kazançtan sakınması gerektiğini ve dürüst devlet adamlarının hafif kabahatler nedeniyle azledilip idam edilmesinin doğru olmadığını belirtti. Ona göre hazinenin güvenliği ve devamlılığı açısından ordudaki asker sayısı sınırlı tutulmalıydı. Ayrıca reayanın yönetici sınıfa müdahale etmesine izin verilmemeli ve toplumsal düzen korunmalıydı. Gelibolulu Mustafa Âli de kendi yazdığı layihada devlet içindeki sarsıntıların nedenini rüşvet ve iltimasın yaygınlaşması, liyakatsiz kişilerin önemli makamlara getirilmesi ve bu kişilerin kendi çıkarları doğrultusunda haksız uygulamalarda bulunması olarak açıkladı. Gelibolulu Mustafa Âli'ye göre devlet işlerinin adaletli şekilde yürütülmesi için sadece vezirlere güvenmek yeterli değildi, vezirler de hükümdarlar tarafından düzenli aralıklarla denetlenmeliydi.

Kaynak M

"Asker çokluğu fayda vermez. Az ve öz, itaatli gerek. (...) Askerin düzeltilmesi arzu buyurulursa hepsinden mühim olan zeâmet ve tımar ele alınmalıdır. Köyler ve tarlalar kılıç sahiplerine verilmelidir. (...) Her vilâyetin beylerbeyisine, yerine varıp, binden yüzbine varıncaya kadar hakkı olmayanın elinde olan zeamet ve tımarı, lâyık olana dağıttılar diye pâdişah fermanı çıka... (...) Bu kadar karışıklık, fitne ve fesada, reâyânın ve memleketlerin harab olmasına, hâzinelerin ve malların azalmasına sebep, rüşvet şeytanı olmuştur. Dünya yüzünden rüşvet iaşesi kaldırılmazsa adâlet mümkün olmaz. Alemin işlerinin düzeltilmesi nasib olmaz. (...) Enderun ve birun halkından saltanat işine kimse karışmamalıdır. (...) Suç ve günahları tahakkuk etmeyince azil olmaya... (...) Zeâmet ve tımar dâima beylerbeyiler verip, İstanbul'dan hiç bir şekilde karışmayalar. İlmiyye mansıbları, bilgili ve fazilet sâhibi olanlara ihsan olunup, müderrislerden hiç bir surette rüşvet alınmaya... Müddetlerinden de bir gün bile alınmamalıdır. Câhil olanlar, ilmiyye tarikinken çıkarılıp, bundan sonra kendisine mansıb verilmemelidir."

Koçi Bey (Yay. Haz. Danışman), 1972, s. 52-66.*

Kaynak N

"Devlet yapısında meydana gelen bozulma; bütçe açığı ve askerin çokluğu bunalımının çözümü : (...) Birincisi, halkı hakka boyun eğdirecek dirayetli bir kişinin varlığıdır. Biri de; devletin ileri gelenleri, gerçek padişahın, mülkün sahibi olan, Allah olduğunu bilmelidirler. Gerçekte, hazine de, asker de halk da hep onundur. (...) Adil ve hakça, tek bir gönül ve tek bir görüşle, terslik edenlere meydan vermeyip, devlet işlerinde alınması gerekli tedbirleri almak ve de hemen işe koyulmak gerekmektedir. Bir diğer çözüm de; ordunun belli başlı tecrübeli kişileri, gerçeklerde birleşip, sayesinde huzur içinde yaşadıkları devletten yana çıkarak, asker gücü ile hıyanet ve fesat erbabının kökünü kazıyıp, geçmişte birçok kere, dine ve devlete yaptıkları hizmetleri yeniden yapmalarıdır. Bu ihtimaller, şu anda, kolay ve sade görünmekle beraber, uygulanması zor olan şeylerdir. (...) Bu işin halli ancak, dirayetli bir kişi ile mümkündür."

Kâtip Çelebi (Yay. Haz. Can), 1982, s. 31-32.*

XV-XVII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde çıkan isyanlara karşı dönemin padişahları ve devlet adamları çeşitli ıslahat girişimlerinde bulundu. Bu ıslahatlarla Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'ndeki kurumları yeniden canlandırıp merkezî otoriteyi güçlendirmek hedefleniyordu. Ancak isyanların sebeplerine dair yeterince analiz yapılmadığı ve mali önlemler alınmadığı için ayaklanmalar devam etti ve padişahların tahtta kaldıkları süreyle sınırlı olan bu ıslahatlardan kalıcı sonuç alınamadı.

XVII. Yüzyıldaki Islahatçı Padişahlar ve Devlet Adamları



Sultan I. Ahmed Han (1603-1617)

Padişahın vefatı durumunda hanedanın en yaşlı ve en olgun üyesinin tahta çıkması esasına dayalı ekber ve erşed sistemini başlattı.

II. Osman (Genç Osman) 1618-1622



Padişahların haremden evlenme geleneğine son vererek şeyhülislamın kızıyla nikâhlandı. Ulemanın devlet içindeki etkisini azaltmaya yönelik düzenlemeleri ilmiye sınıfının tepkisini çekti. Yeniçeri Ocağını kaldırıp yeni bir ordu kurmayı planladığı duyulunca çıkan yeniçeri isyanında tahttan indirilerek katledildi.



Sultan IV. Murad Han (Bağdat Fatihi) 1623-1640

Kapıkulu askerlerinin sayısını azalttı. Tımar sisteminde düzenlemeler yaparak tımarları liyakat sahibi kişilere verdi. Bozahane, kahvehane ve meyhaneleri kapatarak içki ve tütün içilmesini yasakladı.

IV. Mehmed (Avcı Mehmed) 1648-1687



Küçük yaşta tahta çıktığı için padişahlığının ilk yıllarında devleti onun yerine valide sultanlar ve devlet adamları yönetti. Bu dönemde göreve getirilen Tarhuncu Ahmed Paşa ve Köprülüler tarafından çeşitli ıslahatlar yapıldı.



Tarhuncu Ahmed Paşa

IV. Mehmed'in saltanatının ilk yıllarında sadrazamlık görevini üstlendi. Hazinenin gelir ve giderlerini hesaplayarak mali sistemi yapılandırdı. Devletin mevcut gelirleriyle kamu harcamalarının karşılanamayacağını tespit ederek alınması gereken mali tedbirler hakkında bir rapor yazdı.

Köprülüler Dönemi 1656-1683



Köprülü Mehmed Paşa, IV. Mehmed Dönemi'nde sunulan sadrazamlık teklifini kendisine geniş yetkiler tanınması, yapacağı atamalara müdahale edilmemesi ve hakkındaki iftiraların dikkate alınmaması koşullarıyla kabul etti. Sadrazamlığı döneminde kapıkulu askerlerini disiplin altına aldı, maliyeyle ilgili düzenlemeler yaptı ve Çanakkale Boğazı'ndaki Venedik ablukasını kaldırdı.

Onun ölümünden sonra sadrazam olan oğlu Fazıl Ahmed Paşa da kapıkulu ordusu ve tımarlı sipahilerle ilgili düzenlemeler yaptı. Ardından Osmanlı ordusunu güçlendirerek uzun süredir devam eden Girit Kuşatması'nı başarıyla tamamladı ve Avusturya üzerine sefere çıkarak Uyvar Kalesi'ni fethetti. Bu dönemde yapılan askerî ve mali ıslahatlar merkezî otoriteyi güçlendirerek Osmanlı Devleti'nin itibarını artırdı.

Bilgi Görseli 3.6: XVII. yüzyıldaki ıslahatçı padişahlar ve devlet adamları

XVII. yüzyılda yapılan ıslahatların başlıca özelliklerini yazınız.

Uygulayalım

Uygulama adımlarını takip ederek "Ben Olsaydım" etkinliğini yapınız.

- Osmanlı Dönemi'nde yaşayan bir devlet adamı olduğunuzu düşününüz ve dönemin şartlarını göz önünde bulundurarak isyanların önlenmesine yönelik çözüm önerileri geliştiriniz.
- Önerilerinizi grup arkadaşlarınızla paylaşınız ve onların görüşleriyle karşılaştırınız. Bu sürece tüm grup üyelerinin aktif olarak katılmasını sağlayınız.
- Grubunuzla birlikte Osmanlı Devleti'nin isyanlar karşısında uyguladığı politikalara alternatif oluşturabilecek farklı çözümler üreterek bunların uygulanabilirliğini değerlendiriniz.
- Grubunuzla birlikte padişaha sunmak üzere konuyla ilgili bir rapor (layiha, risale) yazınız ve raporunuzu diğer gruplarla paylaşınız.



Aşağıdaki uygulama adımlarını takip ederek müzakere etkinliğini yapınız.

- Öğretmeninizin rehberliğinde 1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde meydana gelen İstanbul ve Celâli isyanlarının nedenleri, sonuçları ve bunlara karşı alınan önlemler hakkında bir tartışma başlatınız.
- Bu isyanların nedenleri, sonuçları ve bunlara karşı alınan önlemlerle ilgili diğer gruplara sorular sorunuz.
- Grubunuza yöneltilen soruları cevaplarken incelediğiniz kaynaklardaki kanıt ve gerekçelerden yararlanınız.
- Grubunuza yöneltilen soruları cevaplarken açıklama yapma, varsayım oluşturma, neden-sonuç ilişkisi kurma, görüş ve öneri bildirme, önceki soru ve konularla bağlantı kurma gibi yöntemlerden yararlanınız.
- Gruplar arasında sorulan soruları ve verilen cevapları dikkatlice dinleyerek birbiriyle karşılaştırınız.
- Müzakere sürecinde diğer grupları kendi görüşünüzün doğruluğuna ikna etmeye ve konuyla ilgili farklı görüşlerinizi uzlaştırmaya çalışınız.
- Müzakere sonucunda grup arkadaşlarınızla birlikte isyanların nedenleri, sonuçları ve alınan önlemlere ilişkin çıkarımlarınızı diğer gruplarla paylaşınız ve ortaya konan farklı görüşlerle ilgili değerlendirmelerinizi açıklayınız.

Müzakere sürecinizin "Değerlendirelim" başlığı altında verilen öz değerlendirme formu ve müzakere gözlem formu aracılığıyla değerlendirileceğini unutmayınız.

Aşağıdaki tabloda verilen isyanların hangi padişah döneminde gerçekleştiğini veya hangi grupta yer aldığını belirleyerek ilgili alanları işaretleyiniz.

İsyanın Adı	Fatih Sultan Mehmed	Sultan II. Bayezid	Yavuz Sultan Selim	Kanuni Sultan Süleyman	IV. Mehmed	Celâli	Yeniçeri
Baba Zünnun							
Buçuktepe							
Bozoklu Şeyh Celâl							
Çınar Vakası							
Şahkulu							

Yandaki karekod üzerinden Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen önemli isyanlarla ilgili kavram eşleştirme etkinliğini yapınız.

Değerlendirelim

Yandaki karekodda verilen öz değerlendirme formunu ve müzakere gözlem formunu doldurarak etkinlik sürecinizi değerlendiriniz.

3.5. OSMANLI DEVLETİ'NDE BİLİM, KÜLTÜR, EĞİTİM VE SANAT

Düşünelim

Metin ve görsellerden yararlanarak soruyu cevaplayınız.

Kaynak A



Nakkaş Sinan Bey'e atfedilen "Gül Koklayan Fatih Sultan Mehmet Han" tablosu, XV. yüzyıl, Topkapı Sarayı Müzesi Koleksiyonu, İstanbul

Kaynak B



Paolo Giovio'nun (Paolo Jiovyo) XV. yüzyılda yazdığı Latince bir eserde yer alan ve Tobias Stimmer (Tobyas Stimır) tarafından çizilen II. Mehmed portresi, New York Halk Kütüphanesi Dijital Koleksiyonu, New York /ABD

Kaynak C



XVI. yüzyılda kim tarafından yazıldığı bilinmeyen *Roma Görkeminin Aynası* adlı bir eserdeki II. Mehmed portresi, Metropolitan Müzesi, New York /ABD

Minyatür sanatının ana konularından biri padişah portreleridir. Fatih Sultan Mehmed İstanbul'u fethettikten sonra Avrupalı sanatçıları saraya davet etmiş ve kendi portresini çizdirmiştir.

Kaynak A'da Fatih Sultan Mehmed Han, Türkistan'a özgü bir oturma biçimi olan bağdaş kurma pozisyonunda tasvir edilmiştir. Bu minyatürde sağ elindeki gülü koklarken görülen Fatih Sultan Mehmed Han'ın sağ baş parmağında zihgir bulunmaktadır. Zihgir, okçulukta sivri ucu aşağıda olacak şekilde kullanılan ve parmak boğumunu koruyarak oku daha hızlı ve uzağa atmayı sağlayan alettir. Minyatürdeki zihgirin ucunun yukarı doğru bakması barışı sembolize etmektedir. Gül ise İslam geleneğinde Hz. Muhammed'e (sav) duyulan sevgiyi simgeler. Fatih'in sol elindeki beyaz mendil de Osmanlı geleneğinde aşka ve sevgiye işaret eder. XV-XIX. yüzyıllar arasında pek çok sanatçı Fatih Sultan Mehmed Han'ı gül koklarken tasvir etmiştir.

Kaynak B'de verilen siyah beyaz portre, 1549'da Paolo Giovio'nun yazdığı ve tarihî şahsiyetlerin biyografilerini ele aldığı el yazması eserinden alınmıştır. Bu eserde Tobias Stimmer adlı bir ressam, Fatih Sultan Mehmed Han'ı elindeki gül ile tasvir etmiştir.

Kaynak C'de verilen II. Mehmed'in (Fatih Sultan Mehmed Han) siyah beyaz portresi, 1586 tarihli "Speculum Romanae Magnificentiae (Roma İhtişamının Aynası)" adlı eserdeki on üç Osmanlı padişahının portresinden biridir. Fatih Sultan Mehmed Han dışındaki padişahlardan sekizi bazı askerî araçlarla, dördü ise yalın şekilde tasvir edilmiş; Fatih Sultan Mehmed Han ise elinde gül ile resmedilmiştir.

Fatih Sultan Mehmed, farklı kişilerin çizimlerinde neden benzer şekillerde tasvir edilmiş olabilir?

Keşfedelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Uygulama adımlarından yola çıkarak soruları cevaplayınız.

- Aşağıdaki karekodda bulunan Miniatürk Sanal Müzesini geziniz.
- Kaynaklarda verilen eserleri ve metinleri inceleyiniz.
- Soruları cevaplayınız.

Yandaki karekod üzerinden Miniatürk Sanal Müzesini geziniz.

Kaynak Ç



Ayşe Hafsa Sultan Külliyesi, Manisa

Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Ayşe Hafsa Sultan tarafından 1522 yılında Manisa'da yaptırılmıştır. Klasik Osmanlı mimarisinin kültürel ve sosyal hayata yansımalarını gösteren bu eser; çok geniş bir alana yayılan cami, imaret, darüşşifa, medrese, hamam, hankâh ve sıbyan mektebinden oluşmaktadır. Darüşşifa binası, uzun yıllar boyunca amacına uygun şekilde kullanılmış olup günümüzde Manisa Celal Bayar Üniversitesi bünyesinde Tıp Tarihi Müzesi olarak hizmet vermektedir.

Kaynak D



Saraybosna Saat Kulesi, Bosna Hersek

Saraybosna'da, şehrin merkezi kabul edilen Başçarşı bölgesinde, Gazi Hüsrev Bey adıyla bilinen bir cami, medrese, türbe, bedesten, hankâh, han ve hamamdan müteşekkil bir külliye içinde bulunmaktadır. XVI-XVII. yüzyıllarda inşa edilen saat kulesi, caminin kuzeybatı köşesindeki imaretin bitişiğinde yer almaktadır. XIX. yüzyılda kulenin üst kısmı yenilenmiş ve İngiliz yapımı bir saat takılmıştır. Eski saat ise külliyedeki camiye yerleştirilmiştir.

Kaynak E



Zeyrek Çinili Hamam, Fatih / İstanbul

Kaptan-ı deryâ Barbaros Hayrettin Paşa tarafından Mimar Sinan'a yaptırılmıştır. Hamamın iç duvarları İznik çinileriyle kaplanmıştır. Osmanlı hamam mimarisinin en seçkin örnekleri arasında yer alan yapı, kadın ve erkek bölümleriyle çifte hamam şeklinde inşa edilmiştir ve hâlâ aynı amaçla kullanılmaktadır. Hamamın ek yapılarında bir müze, altında bir Doğu Roma sarnıcı, hemen yanında ise bir etkinlik alanı bulunmaktadır.

Kaynak F



Sitti Hatun Sıbyan Mektebi, Bursa

Kara Timurtaş Paşa oğlu Oruç Bey'in kızı Sitti Nefise Hatun tarafından 1459 yılında yaptırılmıştır. 1962'de Bursa Eski Eserleri Sevenler Kurumu tarafından aslına uygun şekilde yeniden inşa edilen bu yapı, günümüzde Osmangazi Belediyesi tarafından "Kızyakup Kent Parkı Kentsel Tasarım ve Mimari Projesi" kapsamında kent parkı içinde yer almaktadır.

1. ***İncelediğiniz eserlerden hangileri Osmanlı mimarisinin abidevi eserlerine örnek gösterilebilir? Neden böyle düşündüğünüzü açıklayınız.***

2. ***Bu eserlerin yapılma amaçları ile günümüzdeki işlevlerini değişim ve süreklilik bağlamında açıklayınız.***

Itri (Buhurizade Mustafa Efendi) ile ilgili videodan ve kaynaklardan yararlanarak soruları cevaplayınız.

Yandaki karekod üzerinden Itri ile ilgili belgeseli izleyebilirsiniz.

Tekbir
Müslümanlıkta Allah'ın büyüklüğünü, yüceliğini anmak için söylenen ve "Allahuekber" sözü ile başlayan dua.

Kaynak G

"Itrî ismi ile en yaygın olarak bilinen eser şüphesiz Segâh Bayram Tekbîri'dir. (...) Teşrik Tekbiri de denilen eser, Bayram namazlarında, Kurban Bayramı günlerinde, kurban kesilirken, Mevlid merasimi esnasında, cenazede, savaşta kısaca topluca okunması gereken ve arzu edilen her yerde okunan bir eserdir. Zekai Kaplan; 'Türkiye dışında diğer İslam toplumlarında da okunmaktadır. Tek cümleden ibaret olan bu eser Türk Musikisinin en büyük şaheserlerinden birisidir. Bir tek cümlede, bir büyük dinin haşmet ve iradesi beşer kudretinin sınırları içerisinde bundan daha iyi ifade edilemezdi.' demektedir.
Itrî'nin büyük bir sanat kabiliyetiyle Segâh makamı dizisine ait birkaç sesi kullanarak ve küçük yürüyüşler yaparak vücuda getirmiş olduğu Segâh Bayram Tekbiri, Itrî'nin yaşadığı dönemden günümüze dek milyarlarca Müslüman tarafından okunmuş ve nesilden nesile aktarılmış, öğretilmiştir. Tekbir, büyük bir aşk, şevk ve huşu ile vahdet (birlik) duygusunu da telkin edecek şekilde cemaat şuuru ile asırlardan beri okunagelmiştir."

Gönül, 2012, s. 161.*

Kaynak Ğ



T.C. Merkez Bankası tarafından 17 Temmuz 2017'de dolaşıma giren 100 Türk lirasının arka yüzündeki Itri portresi

Bu paranın dolaşımı girdiği tarihte T.C. Merkez Bankasının genel ağ sitesinde şu bilgilere yer verilmiştir: "Kaynaklarda doğum tarihi 1640 olarak kaydedilen Buhurizade Mustafa Efendi (Itri), klasik Türk müziğinin kurucusu kabul edilmektedir. Müzik konusunda sahip olduğu yüksek kuramsal bilgi ve bestelerindeki melodi zenginliğiyle bilinen Itri; peşrev, saz semaisi, kâr, beste ve ilahi başta olmak üzere Türk müziğinin hemen her formunda eser vermiştir."

1. ***Itri, Osmanlı Devleti'nde yetişmiş önemli sanatkârlara veya büyük şahsiyetlere örnek gösterilebilir mi? Neden böyle düşündüğünüzü açıklayınız.***

2. *T.C. Merkez Bankası tarafından 100 Türk lirasının arka yüzüne Itri'nin portresinin basılmış olmasının nedenleri neler olabilir? Açıklayınız.*

3. *Itri'nin "Segâh Bayram Tekbiri" adlı bestesinin dünyanın dört bir tarafında hâlâ okunuyor ve dinleniyor olmasının nedenleri neler olabilir? Açıklayınız.*

Öğrenelim

Verilen yönergeler doğrultusunda aşağıdaki etkinlikleri yapınız.

Metni okuyarak ve uygulama adımlarını takip ederek etkinliği yapınız.

Osmanlı Devleti, altı yüz yılı aşan tarihi boyunca Asya, Avrupa ve Afrika topraklarında Türklerin yanı sıra farklı dinlerden ve etnik kökenlerden gelen milletleri barındırmıştır. Bu milletlerin dilleri, dinleri ve sahip oldukları kültürler, Osmanlı toplumunda dinamik bir yapı kurulmasını sağlamıştır. Osmanlılar kazandıkları siyasi ve askerî başarılarla hem cihan devleti olma ideallerini gerçekleştirmiş hem de özellikle XVI- XVII. yüzyıllarda bilim, kültür, eğitim ve sanat alanlarında yaptıkları çalışmalarla zirveye ulaşmıştır. Bu dönemde başta Bursa, Edirne ve İstanbul olmak üzere bazı Anadolu şehirleri ile Selânik, Üsküp, Saraybosna, Rusçuk, Filibe, Varna gibi bazı Balkan şehirleri; önemli birer kültür ve bilim merkezi hâline gelmiştir. Osmanlı Klasik Dönemi adı verilen bu süreçte yetişen bilim insanları, farklı alanlarda verdikleri eserlerle, ortaya koydukları ürün ve faaliyetlerle zengin bir kültür birikimine sahip olmuştur. Osmanlı Dönemi'nde bilim, kültür, eğitim ve sanat alanlarında yapılan faaliyetler, günümüzde Osmanlı topraklarında varlıklarını sürdüren ülkelerin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ortak kültürel mirasıdır.

- Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplar oluşturunuz.
- 1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde bilim, kültür, eğitim ve sanat alanlarında meydana gelen gelişmelerle ilgili araştırma yapınız.
- Araştırma sürecinizde bilgi görsellerinde verilen bilgi, eser ve çalışmaların yanı sıra kendi belirlediğiniz kaynaklardan yararlanabilirsiniz.
- Grubunuzla birlikte araştırma sürecindeki çalışma adımlarını takip ediniz.
- Araştırma sonunda konuyla ilgili bir rapor hazırlayınız ve raporunuzu diğer gruplarla paylaşınız.

Araştırma sürecini sayfa 288-289'da verilen kontrol listesi çerçevesinde yürütmeyi unutmayınız.

Yapacağınız çalışma sayfa 303'teki analitik dereceli puanlama anahtarı, grup çalışması sırasında gösterdiğiniz performans ise sayfa 304'teki grup değerlendirme formu ile değerlendirilecektir.

Kontrol Listesi

1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde bilim, kültür, eğitim ve sanat alanlarında meydana gelen gelişmelere ilişkin yaptığınız araştırmanın başlangıcından sonuna kadar bütün aşamalarını aşağıdaki kontrol listesi aracılığıyla değerlendiriniz.

Grubun Adı: Araştırma Konusu:	Grup Üyelerinin Adı, Soyadı ve Numarası: 1. Üye: 2. Üye: 3. Üye: 4. Üye: 5. Üye:

Aşağıda listelenen davranışlardan gerçekleştirdiğiniz beceriler için "Evet", gerçekleştiremediğiniz beceriler için "Hayır" kutucuğunu işaretleyiniz.

Değerlendirme Ölçütleri		Evet	Hayır
Planlama ve Organizasyon	Araştırma konusu belirlenmiştir.		
	Grup üyeleri arasında görev dağılımı yapılmıştır.		
	Zaman çizelgesi oluşturulmuştur.		
	Çalışma planı hazırlanmıştır.		
Kaynaklardan Bilgi Toplama	Araştırmaya ilişkin ne tür bilgilere ihtiyaç duyulduğu belirlenmiştir.		
	Araştırma konusuna ilişkin hangi kaynaklardan bilgi toplanacağı belirlenmiştir.		
	Bilgi toplama araçları (kütüphane, arşiv araştırması, saha araştırması, müze gezisi, genel ağ vb.) ayrıntılı olarak belirlenmiş ve kullanılmıştır.		
Kaynakların İncelenmesi	Kaynakların türü, yazarı, tarihi, dijital kimliği, genel ağdaki uzantısı gibi temel unsurları belirlenmiştir.		
	Kaynakların ön yargı, çelişki veya tutarsızlık içerip içermediği incelenmiştir.		
	Kaynaklarda yer alan olgu ve görüşler ayırt edilmiştir.		
	Kaynaktaki bilgilerin güncelliği kontrol edilmiştir.		
	Kullanılan kaynaklar güvenilirlik açısından eleştirel bir bakış açısıyla incelenmiştir.		
	Kaynaklardan toplanan bilgilerin yeterli olup olmadığı araştırmanın amacına göre değerlendirilmiştir.		
	Tarihsel kaynak analiz formu eksiksiz doldurulmuştur.		

Bilgilerin Yorumlanması	Kaynaklardan elde edilecek bilgiler tespit edilmiştir.		
	Kaynaklardan elde edilen bilgiler sınıflandırılmıştır.		
	Toplanan bilgiler görsel metinlere (harita, tablo, grafik, bilgi görseli, tarih şeridi vb.) dönüştürülmüştür.		
	Kaynaklardan elde edilen bilgiler analiz edilerek yorumlanmıştır.		
Araştırma Raporunun Hazırlanması	Araştırma konusuna uygun bir başlık seçilmiştir.		
	Konuyla ilgili görsel materyaller, başlıklar, alt başlıklar ve ara başlıklar kullanılmıştır.		
	Konuyla ilgili görseller materyaller (tablo, grafik, bilgi görseli, harita vb.) kullanılmıştır.		
	Metin içi kaynak gösterimi yapılmıştır.		
	Kullanılan kaynaklar "Kaynakça" bölümünde uygun biçimde verilmiştir.		
	Yazım ve noktalama kurallarına uyulmuştur.		
Sunum	Araştırma bulgularına ve sonuçlarına yönelik açık, anlaşılır ve ilgi çekici bir sunum yapılmıştır.		
	Sunum sonrasında soru-cevap ve tartışma için zaman ayrılmıştır.		
	Sunum sonrasında sorulan sorular cevaplandırılmıştır.		

Değerlendirme

Değerlendirme sonunda "Hayır" ile işaretlenen bölümleri bir kez daha gözden geçiriniz ve eksikleriniz tamamlayınız.

1. ADIM: Araştırma Konusunun Belirlenmesi ve Sürecin Planlanması

Öğretmeninizin rehberliğinde eşit sayıda kişiden oluşan gruplara ayrılınız. Aşağıdaki bilgi görsellerinde verilen konu başlıklarını ve bu başlıkların kapsamını grubunuzla inceleyerek 1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde bilim, kültür, eğitim ve sanat alanlarında meydana gelen gelişmelerinden hangisiyle ilgili araştırma yapmak istediğinizi belirleyiniz. Araştırma konusunu belirledikten sonra çalışma sürecinizi ve görev dağılımınızı planlayınız.



Piri Reis'in Kitab-ı Bahriye adlı eserine göre Kıbrıs Adası

Osmanlı Devleti'nde âlimler ve bilim insanları hükümdarlar tarafından desteklenip korunmuş; Müslüman âlimlerin matematik, astronomi, tıp, coğrafya, edebiyat, müzik gibi alanlarda yazdığı eserler Türkçeye tercüme edilmiştir.

Ali Kuşçu astronomi ve matematik; Mimar Sinan mimarlık; Piri Reis coğrafya; Buhurizade Mustafa Efendi (Itri) edebiyat, hat ve müzik; Kâtip Çelebi coğrafya, astronomi, tarih ve felsefe; Evliya Çelebi tarih ve coğrafya; Matrakçı Nasuh tarih, matematik, ve nakkaşlık; Nabi ise edebiyat alanlarında önemli eserler vermiştir.

Osmanlı Devleti'nde bilim insanları, önceki Türk-İslam devletlerinde ve çevredeki diğer topluluklarda yapılan çalışmalardan etkilenmekle birlikte kendilerine özgü bir bilimsel yaklaşım ve birikim ortaya koymuştur.



XVI. yüzyılda II. Selim'in isteğiyle Mimar Sinan'ın inşa ettiği Selimiye Camisi, Edirne



Sabuncuoğlu Şerefeddin'in Cerrahiyyetü'l-Hâniyye adlı eserinden alınan ve baş ağrısının tedavisini gösteren bir minyatür

Fatih Sultan Mehmed'in öğretmenliğini yapan bilginlerden Akşemseddin ve Sabuncuoğlu Şerefeddin tıp alanında önemli eserler vermiştir.



Şehinşâhnâme adlı eserde yer alan ve Takıyyüddin er-Râsıd ve öğrencilerinin rasathanedeki çalışmalarını tasvir eden bir minyatür, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul

II. Selim tarafından müneccimbaşılığa tayin edilen Takıyyüddin er-Râsıd, Galata Kulesi'nde başladığı gözlem çalışmalarını 1577 yılından itibaren III. Murad'ın izniyle Tophane sırtlarında kurduğu rasathanede sürdürdü.

Osmanlı Devleti Haritası (1453-1683)

0 500 1.000 2.000 km

Harita Genel Müdürlüğü tarafından üretilmiştir.

Bilgi Görseli 3.7: 1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'ndeki bilimsel faaliyetler



Bilgi Görseli 3.8: 1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'ndeki kültür faaliyetleri



Bilgi Görseli 3.9: 1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'ndeki eğitim faaliyetleri

Osmanlı Devleti'nin sanat anlayışı; ilk Türk devletlerinin, Türk-İslam devletlerinin ve Anadolu beyliklerinin etkisiyle şekillendi. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet kurduğu coğrafyalarda yaşayan farklı toplumların sanat anlayışları da Osmanlı sanatını etkiledi.



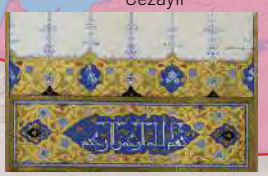
Mehter takımı

Osmanlı toplumu kendine özgü, zengin bir müzik kültürüne sahipti. Resmî törenlerde, bayram merasimlerinde, kutlamalarda, seferlerde, göçlerde, savaş öncesinde ve sonrasında, namaz vakitlerinde, cuma merasimlerinde yaygın şekilde askerî bir müzik türü olan mehter marşı icra edilirdi. Bu müziğin eğitimi için mehterhaneler inşa edilmişti. Ayrıca mevlevihanelerde de müzik eğitimi verilirdi. Karagöz, orta oyunu ve meddah da bu döneme özgü sahne sanatları arasındaydı.

Osmanlı Devleti'nde saray için çalışan sanatkârlar, Topkapı Sarayı'nda ehl-i hiref adlı bir teşkilat bünyesinde faaliyetlerini yürüttü.



İznik çinisi, XVI. yüzyıl, İznik



Tezhip sanatıyla süslenmiş bir sayfa, XVII. yüzyıl, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul



Türk halısı, XVI-XVII. yüzyıl, Metropolitan Museum, New York / ABD

Osmanlı toplumunda öne çıkan başlıca sanatsal faaliyetler çinicilik, minyatür, hat, tezhip, dokumacılık, ahşap ve taş işlemeciliğiydi. İznik ve Kütahya, çini üretiminin en önemli merkezleriydi. Fatih Dönemi'nde İstanbul'da kurulan nakkaşhanenin başına Baba Nakkaş ismiyle bilinen bir sanatkâr getirilmişti.

Dokumacılık Osmanlı Devleti tarafından desteklenen bir sanat faaliyetiydi. Yün, pamuk ve ipekle dokunan halı, kilim ve örtülerde geometrik desenler, hayvan figürleri ve bitki motifleri kullanılırdı.

ATLAS OKYANUSU
Rusya
Podolya
Viyana
Budapeşte
Temeşvar
Belgrad
Venedik
Fransa
İspanya
Bükreş
Varna
İstanbul
Sinop
Batum
Bursa
İzmir
OSMANLI DEVLETİ
KARADENİZ
Dinyeper
Tuna
Volga
ARAL GÖLÜ
HAZAR DENİZİ
Dicle
Fırat
Tebriz
Tahran
Cezayir
Tunus
Girit
Kıbrıs
AKDENİZ
Trablusgarp
Bingazi
Kahire
KIZILDENİZ
Nil
Medine
Mekke
UMMAN DENİZİ
XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sınırları
Önemli şehirler
K
B
D
G
0
450
900 km

Bilgi Görseli 3.10: 1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde sanat faaliyetleri

2. ADIM: Kaynaklardan Bilgi Toplama

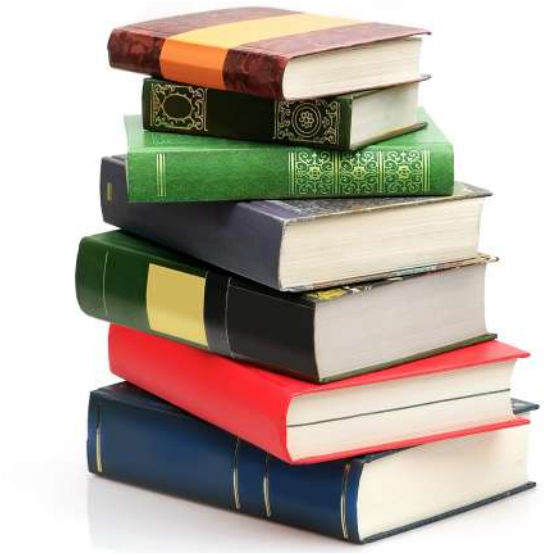
Seçtiğiniz konu hakkında bilgi toplamak için hangi kaynakları kullanacağınızı belirleyiniz ve grup arkadaşlarınızla görev dağılımı yaparak kütüphaneler, müzeler, tarihî mekânlar ya da genel ağ kaynakları üzerinden bilgi toplayınız.





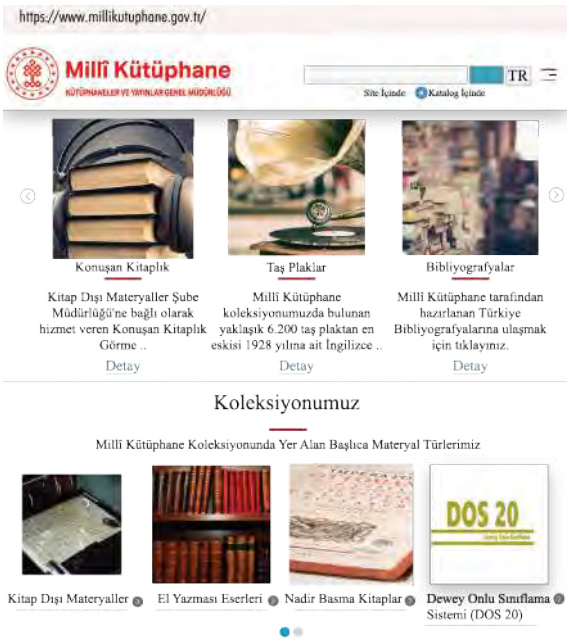
Ders Kitabınızın Kaynakçası

Kaynak araştırmanıza ders kitabınızın kaynakçasını inceleyerek başlayabilirsiniz.



Akademik Yayınlar

Kullanacağınız kaynakları seçerken akademik yayınları tercih ediniz.



Kütüphaneler

Çevrenizdeki kütüphanelerin yanı sıra dijital kütüphanelerden de bilgi toplayabilirsiniz.



Genel Ağ

Bilgi toplama aşamasında güvenilir genel ağ kaynaklarından yararlanabilirsiniz. Ulaştığınız makale ya da eserlerin kaynakçaları size yeni kaynaklar hakkında fikir verecektir. Ortaöğretim Genel Müdürlüğünce hazırlanan "Dijital Öğrenme Köprüsü"nden yararlanarak akademik araştırma sitelerine ve dijital kütüphanelere ulaşabilirsiniz.

3. ADIM: Kaynakların İncelenmesi

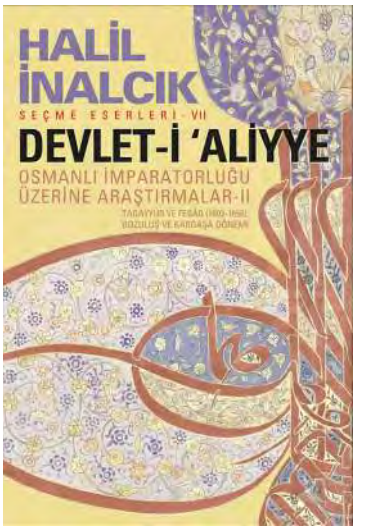
- Araştırma öncesinde ulaştığınız kaynaklara uygun sorular sorarak kaynağın türünü, yazarını, yayın tarihini, dijital kimliğini, -varsa- genel ağdaki uzantısını belirleyiniz.
- Elde ettiğiniz bilgileri ilgili ve ilgisiz şeklinde ayrıştırarak araştırma konusuna uygun olanları seçiniz.
- Kullanacağınız kaynaklarda ön yargı, çelişki veya tutarsızlık bildiren ifadeler olup olmadığını ortaya çıkarmaya yönelik sorular sorarak kaynakları karşılaştırınız. Aynı konuyu ele alan kaynaklardaki farklı görüşleri belirleyiniz.
- Kaynaklarda yer verilen olay, olgu ve görüşleri birbirinden ayırarak not ediniz.
- Kaynaklardaki bilgilerin güncel olup olmadığını sorgulayınız.
- Sorgulamalar sonucunda topladığınız bilgilerin araştırma konusu için yeterli olup olmadığına dair çıkarımda bulununuz.
- Kaynakların incelenmesi aşamasını aşağıdaki örnekleri inceleyerek yürütünüz.

Kaynağın Künyesi
Eserin/Kaynağın Adı:
Eserin/Kaynağın Yazarı:
Eserin/Kaynağın Türü:
Yayın Yeri ve Yayımlandığı Tarih:
Dijital Kimliği ve Genel Ağdaki Uzantısı:

Kaynaklara Yöneltilecek Sorular
Kaynaktaki bilgiler güncel midir?
Kaynaktaki bilgiler bilimsel metotlarla mı elde edilmiştir?
Kaynaktaki bilgiler diğer bilgilerle uyumlu mudur?
Kaynaktaki bilgilerde çelişki var mıdır?
Kaynağın yazarı ön yargılı bir tutum sergilemiş midir?

Kaynak İncelemesine İlişkin Örnek Çalışma

Eserin Adı: Devlet-i ‘Aliyye
Eserin Yazarı: Halil İnalcık
Yayın Yeri ve Tarihi: İstanbul, 2009
Kaynağın Türü: Araştırma ve inceleme (İkinci elden kaynak)
Yazar, uluslararası alanda tanınmış bir uzmandır ve kaynaktaki bilgiler geçerliliğini korumaktadır.
Eser bilimsel metotlarla yazılmıştır.
Eserdeki bilgiler, bu alanda yazılmış diğer kaynaklarla uyumludur.
Yazar, konuyu nesnel bir bakış açısıyla ele almıştır.



4. ADIM: Kaynakların Sorgulanması

Konuyla ilgili ulaştığınız bilgilerin araştırma konusu için yeterli olup olmadığına dair çıkarımda bulununuz. Topladığınız bilgilerin yeterli olmadığını, sınırlı kaldığını düşünüyorsanız farklı kaynaklar üzerinden araştırma yapmaya devam ediniz. Bu aşamada ikinci adımda verilen araştırma yöntemlerini gözden geçirerek ikinci ve üçüncü adımları yeniden uygulayınız.

Kaynak incelemenizi tamamladıktan sonra kullandığınız kaynakların yaptığınız araştırmaya katkısını değerlendirmek amacıyla aşağıda verilen tarihsel kaynak analiz formunu doldurunuz.

Öğrendiklerinizden hareketle tarihsel kaynak analiz formunu doldurunuz.

Grubun Adı:
Konu Adı:

Grup Üyelerinin Adı, Soyadı ve Numarası:
1. Üye:
2. Üye:
3. Üye:
4. Üye:
5. Üye:

Tarihsel Kaynak Analiz Formu

İncelediğiniz tarihsel kaynaklarla ilgili aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. İncelediğiniz kaynaklar birincil ya da ikincil kaynaklardan hangisine girmektedir? Nedenini açıklayınız.

2. Kaynakların türü nedir?

3. Kaynakları yazan veya oluşturan kişi ya da kişilerin bakış açısı kaynak veya kanıta nasıl yansımıştır?

4. Kaynakların yanlılık ve yanıltıcılık durumu nedir?

5. Bu kaynaklar çalıştığınız konuya, yazdığınız metne veya yaptığınız tartışmaya hangi katkıları sağlamaktadır?

5. ADIM: Kaynaklardan Elde Edilen Bilgilerin Yorumlanması

Araştırma sürecinde edindiğiniz bilgileri ana düşünce, kişi, eser, mekân ve kurum bağlamlarında sınıflandırınız. Edindiğiniz bilgileri aşağıdaki tablolar ve grafikten hareketle tarih şeridi, harita, tablo, grafik ve bilgi görseli şeklinde görsel metinlere dönüştürünüz.

1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde bilim, kültür, eğitim ve sanat alanlarında meydana gelen gelişmelerle ilgili edindiğiniz bilgilerden yararlanarak incelediğiniz konu hakkında çıkarımlarda bulununuz.

Kaynak H

"1586 (H. 995) yılında İbrahim Paşa ile evlenip ve 5 Mayıs 1604 (26 Zi'l-hicce 1013) tarihinde vefat eden III. Murad'ın kızı Ayşe Sultan'ın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde üç adet vakfiyesi bulunmaktadır. 21 Haziran 1602 (1 Şaban 1011) tarihli birinci vakfiyesine göre, Ayşe Sultan'ın, İstanbul'da 25 oda, bir kayıkhane, iki menzil, iki bakkal dükkanı, bir arsa, bir bahçe, Rumeli'de dört değirmen, Filipe'de 8.000 baş koyun ve Kıbrıs'ta bir çiftlik vakfettiği anlaşılmaktadır."

Yüksel, 1999. s. 52.*

Kaynak H'deki Verileri Gösteren Tablo

Ayşe Sultan'ın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Bulunan 21 Haziran 1602 Tarihli 1. Vakfiyesindeki Vakıf Eserleri

Vakfedilen Yer	Vakfın Türü	Vakfın Sayısı
İstanbul	Oda	25
İstanbul	Kayıkhane	1
İstanbul	Menzil	2
İstanbul	Bakkal dükkânı	2
İstanbul	Arsa	1
İstanbul	Bahçe	1
Rumeli	Değirmen	4
Filipe	Koyun	8.000 baş
Kıbrıs	Çiftlik	1

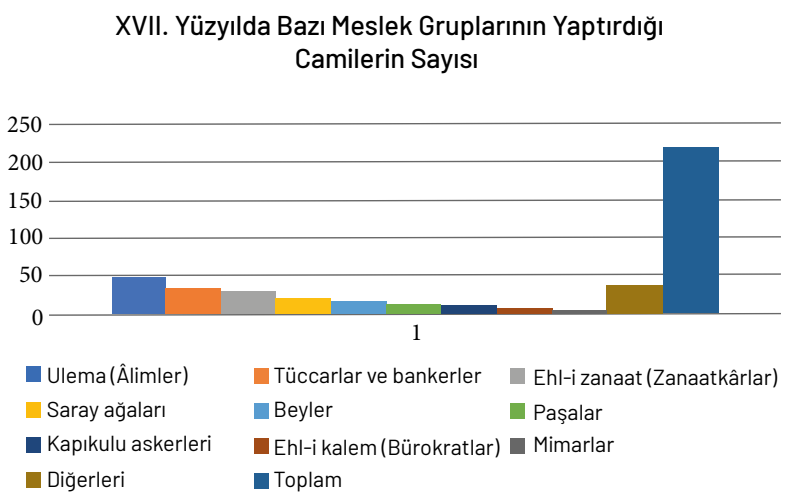
Kaynak I

"Aşağıdaki liste, İstanbul mahallelerinin câmileri yaptıran kişilere göre dökümünü vermektedir (onyedinci yüzyılın ortaları). Listede cami yaptıranların yüzde 65'inin yönetici sınıfa mensup olduğu görülüyor:"

Ulema	46
Tüccarlar ve bankerler	32
Ehl-i Zanaat	28
Saray Ağaları	18
Beyler	16
Paşalar	14
Kapıkulu erleri	12
«Bürokratlar» (Ehl-i kalem)	8
Mimarlar	6
Diğerleri	39
Toplam	219

İnalcık, 1995, s. 255-256.*

Kaynak I'daki Verileri Gösteren Grafik



1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde bilim, kültür, eğitim ve sanat alanlarında meydana gelen gelişmeler bağlamında Akşemseddin, Ali Kuşçu, Mimar Sinan, Piri Reis, Sabuncuoğlu Şerefeddin, Buhurizade Mustafa Itri Efendi, Kâtip Çelebi, Evliya Çelebi, Matrakçı Nasuh ve Nabi'nin biyografi ve eserlerinden hareketle bu şahsiyetlerin Osmanlı Devleti'nin bilim, kültür, eğitim ve sanat anlayışlarına katkısını listeleyiniz. Bu hususta aşağıda verilen Akşemseddin'in biyografisini, Matrakçı Nasuh'un minyatürünü ve Piri Reis'in dünya haritasını inceleyiniz.

Yandaki karekod üzerinden Akşemseddin'in Fatih'e öğüdünü konu alan belgeseli izleyiniz.

Kaynak İ

Biyografi



Akşemseddin (Temsilî)

AKŞEMSEDDİN (1390/1459): "Asıl adı Şemseddin Muhammed b. Hamza'dır. Ancak Akşemseddin veya kısaca Akşeyh adıyla şöhret bulmuştur. 792 (1390) yılında Şam'da doğdu. (...) Yedi yaşlarında babasıyla birlikte Anadolu'ya gelerek o zaman Amasya'ya bağlı olan Kavak ilçesine yerleştiler (799/1396-97). Kur'an'ı ezberleyip kuvvetli bir dinî tahsil gördükten sonra Osmancık Medresesi'ne müderris oldu. Yine bu arada iyi bir tıp tahsili yaptığı da anlaşılmaktadır. (...) A. İhsan Yurd (...) onun doğrudan doğruya Hacı Bayram'a bağlandığını kaydetmektedir. Akşemseddin sıkı bir riyâzet ve mücahededen sonra kendisini takdir eden şeyhinden kısa zamanda hilâfet aldı. Akşemseddin'in içinde çileye girdiği hücre bugün de Ankara Hacıbayram Camii bodrumunda mevcuttur ve şeyhin adıyla anılmaktadır. Daha sonra şeyhinin yanından ayrılarak Beypazarı'na gitti, burada bir mescid ve değirmen inşa ettirdi. Halkın büyük rağbet gösterip etrafına toplanması üzerine günümüzde Çorum'a bağlı olan İskilip kazasında Kösedağı civarındaki Evlek köyüne çekildi. Bir süre sonra buradan da ayrılarak Göynük'e yerleşti ve orada da yine bir mescidle değirmen yaptırdı. Bir yandan çocuklarının, diğer yandan da dervişlerinin tâlim ve terbiyeleriyle meşgul oldu; bu arada hacca gitti. Şeyhi Hacı Bayrâm-ı Velî'nin vefatından sonra onun yerine irşad makamına geçti. Akşemseddin, şeyhi Hacı Bayram'ın II. Murad'la münasebetlerinde hemen daima yanında olduğundan oğlu II. Mehmed ile de tanışmış ve tahta çıktıktan sonra da onunla görüşmeye devam etmişti. Tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber İstanbul'un fethinden önce iki defa Fâtih'in yanına Edirne'ye giden Akşemseddin, ilkinde II. Murad'ın kazaskeri Çandarlıoğlu Süleyman Çelebi'yi, öbür defasında da Fâtih'in kızlarından birini tedavi ederek iyileştirmiş, Fâtih'in kızı da kendisine Beypazarı'ndaki pirinç mezraalarını vermişti. Fâtih 1453 yılı baharında İstanbul'u muhasara etmek üzere ordusuyla Edirne'den yola çıkınca Akşemseddin, Akbıyık Sultan ve devrin diğer tanınmış şeyhleri de yüzlerce müridleriyle ona katıldılar. Akşemseddin kuşatmanın en sıkıntılı anlarında gerek padişahın gerekse ordunun mânevî gücünün yükseltilmesine yardımcı oldu. Araştırmacılar, Akşemseddin'in bu sıkıntılı anlarda zaferin yakın olduğu müjdesini vererek sabredip gayret göstermesi gerektiğine dair Fâtih'e yazdığı mektupların fethin kısa zamanda gerçekleşmesinde büyük bir tesiri olduğunu belirtmektedirler. Fetihten sonra Ayasofya'da kılınan ilk cuma namazında hutbeyi Akşemseddin okuduğu gibi, İslâm ordularının daha önceki kuşatmalarından birinde şehid düşmüş olan sahâbeden Ebû Eyyûb el Ensârî'nin kabrini de Fâtih'in isteği üzerine yine o keşfetti. (...) Fetihten sonra padişahın taç ve tahtını terkedip bütünüyle şeyhe bağlanmak ve ondan tarikat ahkâmını öğrenmek istemesi üzerine Akşemseddin büyük bir dirayet göstererek Fâtih'in bu arzusuna engel olmaya çalıştı. Bunu başaramayacağını anlayınca Gelibolu üzerinden Anadolu yakasına geçerek Göynük'e döndü. Sultanın, gönlünü almak üzere arkasından gönderdiği hediyeleri geri çevirdiği gibi Göynük'te yaptırmak istediği cami ve tekkeyi de kabul etmeyerek sadece bir çeşme yapılmasına razı oldu.

Hayatının son yıllarını Göynük'te geçirdiği tahmin edilen Akşemseddin, Menâkıbnâme'ye göre 863 Rebîülâhirinin sonunda (Şubat 1459) burada vefat etti. Türbesi halen ziyaretgâhtır.

Akşemseddin'in eserlerinin büyük bir kısmı tasavvufa dair olup başlıcaları şunlardır: Risâletü'n-nûriyye, Def'u meta'ini's-sûfiyye, Makamât-ı Evliyâ."

Köprülü ve Uzun, 1989, s.299-301.*

1. Öğrendiklerinizden yola çıkarak Akşemseddin'in benimsediği ve hayatına yansıttığı değerleri listeleyiniz.

2. Bu değerleri size göre en önemliden daha az önemliye doğru sıralayınız.

3. Bu değerleri seçme gerekçelerinizi açıklayınız.

Yandaki karekod üzerinden Matrakçı Nasuh ile ilgili videoyu izleyiniz.

Kaynak J



Matrakçı Nasuh'un *Süleymannâme* adlı eserinde yer alan Nice (Nis) Kuşatması minyatürü

Kaynak K



1513 yılında Piri Reis tarafından çizilen dünya haritası, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul

Matrakçı Nasuh ve Piri Reis'in çalışmaları Osmanlı Klasik Dönemi'nin oluşumuna ne gibi katkılarda bulunmuş olabilir? Gerekçeleriyle açıklayınız.

Yandaki karekod üzerinden bazı Türk-İslam âlimleri ile ilgili eşleştirme etkinliğine ulaşabilirsiniz.

6. ADIM: Araştırma Raporunun Hazırlanması

1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde bilim, kültür, eğitim ve sanat alanlarında meydana gelen gelişmeler hakkında edindiğiniz bilgilerle bir araştırma raporu hazırlayınız. Raporunuzu hazırlarken aşağıda belirtilen hususlara dikkat ediniz.

- Araştırma raporunuza uygun bir başlık belirleyiniz.
- Hazırladığınız metin ve görselleri raporun uygun bölümlerinde kullanınız.
- Raporunuzu yazarken alıntı yaptığınız kaynakları metin içinde atıf yaparak gösteriniz. Ayrıca yararlandığınız tüm kaynakları aşağıdaki örnekte görüldüğü şekilde kaynakçaya ekleyiniz.

Kaynakça

- Acun, F. (2002). Klasik dönem eyalet idare tarzı olarak tımar sistemi ve uygulanması. *Türkler Ansiklopedisi* içinde (Cilt 9, ss.899-908). Yeni Türkiye Yayınları.
- Acun, F. (2002). Celâlî İsyanları (1591-1611). *Türkler Ansiklopedisi* içinde (Cilt 9, s.899-908). Yeni Türkiye Yayınları.
- Adıvar, A. (1982). *Osmanlı Türklerinde ilim*. Remzi Kitabevi.
- Adıyeke, N. (2002). Girit savaşları ve birleşik Hıristiyan orduları. *Türkler Ansiklopedisi* içinde (Cilt 9, s. 1352-1359). Yeni Türkiye Yayınları.
- Afyoncu, E. (2012). *Sorularla Osmanlı imparatorluğu*. Yeditepe Yayınevi.
- Ágoston, G. (2024). *Avrupa'nın fethi Osmanlı cihana nasıl hükmetti?*. (K. Şakul, Çev.). Kronik Kitap.
- Ágoston, G. (2006). *Barut, Top ve Tüfek*. (T. Akad, Çev.). Kitap Yayınevi.
- Ágoston, G. (2003). Avrupa'da Osmanlı savaşları 1453-1826. (Y. Alagon, Çev.). J. Black (Ed.). *Top, tüfek ve süngü İçinde* (ss. 128-153). Kitap Yayınevi.
- Ágoston, G. (2013). *Osmanlı'da savaş ve serhad*. Timaş Yayınları.
- Aka, İ. (1999). Timur devri Anadolusu. *Osmanlı Ansiklopedisi* içinde (Cilt 1, s. 229-234). Yeni Türkiye Yayınları.
- Akad, M. T. (2009). *Bir savaş nasıl kaybedilir? Selçuklu, Osmanlı tarihinde askeri hatalar*. Kitap Yayınevi.
- Akalın, Ş. H. (2008). Kaşgarlı Mahmud ve Divanü Lugati't-Türk: binyıl önce binyıl sonra. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akdağ, M. (1995). *Türk halkının dirlik ve düzenlik kavgası celali isyanları*. Cem Yayınevi.
- Akyürek, E. (1994). *Ortaçağ'dan yeniçağ'a felsefe ve sanat*. Kabalcı Yayınevi.
- Alyüz, S.B. (2022). Ahilik ve bacıyan-ı rum ile sosyal hizmetin temel fonksiyonları açısından karşılaştırılması. *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, (10), 39-51.
- Altuğ, U. (2010). *II. Murad dönemine ait tahrir defterlerinin yayına hazırlanması ve bu malzemeye göre tımar sistemi demografi, yerleşme ve topoğrafya üzerinde araştırmalar* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Arı, B. (2009). Acemi Ocağından Yeniçeri Ordusuna ve Tımarlı Sipahiler. *On ikinci Askerî Tarih Sempozyumu Bildirileri Kitabı I* içinde (s. 148-150). Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Armağan, A. (2011). Klasik dönemde Osmanlılarda devlet yönetim anlayışına dair bazı düşünceler. *Akademik Bakış*. 5(9). 139-156.
- Armesto, F. F. (2021). *Kendi kaleminden Kolomb seyahatnamesi*. (S. Genç, Çev.). Kronik Yayınları.
- Arnold, D. (1995). *Coğrafi keşifler tarihi*. (O. Bahadır, Çev.). Alan Yayınları.
- Arslanboğa, K. (2012). *1589-90 ile 1602-3 Malî Yıllarına Ait Osmanlı Devleti Bütçelerinin Oluşturulması ve İncelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Atçeken, Z. ve Bedirhan, Y. (2012). *Selçuklu müesseseleri ve medeniyeti tarihi*. Eğitim Yayınevi.
- Ateş, H. (2021). Bizans kalesinden Osmanlı şehrine: Fethinden XV. yüzyıl sonlarına kadar Dimetoka. *Tarih Dergisi* (75), 91-115. https://doi.org/10.26650/iutd.977123
- Barkan, Ö. L. (2015). İstila devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zaviyeler. *İnsan&İnsan*,(59), 5-37.
- Başar, F. (2011). Osmanlı akıncı ailelerinin balkan tarihindeki yeri. *Balkanlar'da İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Bildirileri* içinde (s. 215-231). İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları.
- Bauer, T. (2021). *Neden İslam'ın Orta Çağı yoktu? Antik Çağ'ın mirası ve doğu*. Runik Yayınları.
- Baykara, T. (1970). *XI. yüzyıla kadar Türk şehri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Beksaç, E. (2000). *Avrupa sanatına giriş*. Engin Yayınları.

Uygulayalım

1453-1683 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde bilim, kültür, eğitim ve sanat alanlarında meydana gelen gelişmelerle ilgili araştırma raporu hazırlayıp sununuz.

Değerlendirelim

Analitik Dereceli Puanlama Anahtarı

Bu form, öğrenci grubunun Osmanlı Devleti'nde 1453-1683 yılları arasında bilim, kültür, eğitim ve sanat alanlarında ortaya çıkan gelişmelerin Osmanlı Klasik Dönemi'nin oluşumuna etkilerini incelemek için hazırladığı araştırma raporunu ve sunumu değerlendirmeniz için düzenlenmiştir. Grubun belirtilen ölçütleri öğrenme durumunu en doğru yansıtan başarı düzeyini puanlayınız.

Öğrencinin Adı ve Soyadı: **Numarası:** **Sınıfı:**

Ölçütler	Başarı Düzeyi				Başarı Puanı
	1 (Başlangıç)	2 (Geliştirilmeli)	3 (Yeterli)	4 (İleri Düzey)	
Çalışma Planı Hazırlama (%5)	Çalışma planı hazırlanmamıştır veya araştırma süreciyle uyumlu değildir.	Araştırma süreci için kısıtlı bir çalışma planı hazırlanmıştır. Planda bazı süreç bileşenleri atlanmıştır. Zaman çizelgesi uygulanabilir değildir.	Araştırma süreci için genel bir çalışma planı hazırlanmıştır. Plan, süreç bileşenlerini kapsamaktadır ancak bazı ayrıntılar eksiktir. Zaman çizelgesi iyileştirilebilir niteliktedir.	Araştırma süreci için ayrıntılı ve kapsamlı bir çalışma planı hazırlanmıştır. Plan, tüm süreç bileşenlerini kapsamaktadır. Zaman çizelgesi uygulanabilir durumdadır ve gerçekçidir.	
Bilgi Toplama (%30)	Konuyla ilgili sınırlı sayıda kaynaktan yararlanılmış, kaynakların güvenilirliği ve uygunluğu yeterince sorgulanmamıştır.	Konuyla ilgili farklı kaynaklar kullanılmıştır ancak kaynak belirleme ve kullanma aşamaları geliştirilmeli kaynakların çeşitliliği ve güvenilirliğine özen gösterilebilir.	Konuyla ilgili yeterli sayıda ve çeşitlilikte kaynak kullanılmıştır. Kaynak belirleme ve seçme aşamaları amaca uygun şekilde işletilmiştir.	Konuyla ilgili çok sayıda ve çeşitlilikte kaynak kullanılmıştır. Kullanılan kaynaklar araştırmanın derinliğini ve özgünlüğünü artırmıştır.	
Kaynakları Yorumlama (%40)	Seçilen konu başlığı yüzeysel şekilde analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Yorumlarda genelgeçer ifadeler kullanılmıştır.	Seçilen konu başlığına dair bazı kısmi yorumlar yapılmıştır. Ancak yorumların derinliği ve kapsamı yetersizdir.	Seçilen konu başlığına dair farklı bakış açılarıyla analiz ve yorumlar yapılmıştır. Ancak bu analiz ve yorumlar daha da derinleştirilebilir ve zenginleştirilebilir.	Seçilen konu başlığına dair farklı bakış açılarıyla ve özgün cümlelerle derinlemesine analiz ve yorumlar yapılmıştır.	
Görsel Materyal Kullanımı (%10)	Araştırma raporunda görsel materyal kullanılmamıştır veya kullanılan görseller konuyla ilgili değildir.	Araştırma raporunda sınırlı sayıda görsel kullanılmıştır. Görsellerin araştırma konusuyla ilgisi zayıftır.	Araştırma raporunda yeterli sayıda görsel kullanılmıştır. Görseller genel olarak metni destekleyen niteliktedir ancak daha fazla çeşitlilik sağlanabilir.	Araştırma konusuna uygun, açıklayıcı ve ilgi çekici görseller kullanılmıştır. Görseller metni desteklemekte ve zenginleştirmektedir.	
Yazım ve Noktalama (%5)	Araştırma raporunun büyük bölümünde yazım ve noktalama kurallarına uyulmamış, çok sayıda hata yapılmıştır.	Araştırma raporunda yazım ve noktalama kurallarına kısmen uyulmuş ancak bazı bölümlerde çok sayıda hata yapılmıştır.	Araştırma raporunun büyük bölümünde yazım ve noktalama kurallarına uyulmuştur ancak bazı bölümlerde az sayıda hata yapılmıştır.	Araştırma raporunun tamamında yazım ve noktalama kurallarına uyulmuş, hiçbir hata yapılmamıştır.	
Sunum (%10)	Araştırma raporu karmaşık bir anlatımla sunulmuş, çok az anlaşılmış ve ilgi çekmemiştir.	Araştırma raporu düzgün bir anlatımla sunulmuştur. Ancak raporun büyük bölümü anlaşılmamış ve dinleyicilerin ilgisini çekmemiştir.	Araştırma raporu düzgün ve açıklayıcı bir anlatımla sunulmuş, büyük bölümü anlaşılmış ve dinleyicilerin ilgisini çekmiştir.	Araştırma raporunun tamamı düzgün, açıklayıcı ve ilgi çekici bir anlatımla sunulmuştur. Dinleyicilerin konuyu kavraması sağlanmıştır.	
Toplam Puan:					

Değerlendirme Sistemi

Analitik dereceli puanlama anahtarından alınan puan 100'lük sisteme dönüştürülür. Örneğin bu anahtarda altı ölçüt (çalışma planı hazırlama, bilgi toplama, kaynakları yorumlama, görsel materyal kullanımı, yazım ve noktalama, sunum) ve dört performans düzeyi (başlangıç, geliştirilmeli, yeterli, ileri düzey) bulunmaktadır. Bu durumda her ölçütten alınabilecek en yüksek puan 4, öğrencinin alabileceği en yüksek puan ise 4 x 6=24 olacaktır. Öğrencinin analitik dereceli puanlama anahtarından aldığı puan, bu en yüksek puana bölünüp 100 ile çarpılarak yüzdelik sisteme dönüştürülür. Bir öğrenci değerlendirmeden 12 puan aldıysa yüzdelik puanı (12/24) x 100=%50 edecek, bu durumda öğrenci 100'lük sistemde 50 puan almış olacaktır.

Grup Değerlendirme Formu

Çalışmanızı aşağıdaki değerlendirme ölçütleriyle ilgili uygun alanları işaretleyerek değerlendiriniz ve soruları cevaplayınız.

Grubun Adı: **Araştırmanın Adı:**	**Grup Üyelerinin Adı, Soyadı ve Numarası:** 1. Üye: 2. Üye: 3. Üye: 4. Üye: 5. Üye:

	Değerlendirme Ölçütleri	**Hiçbir zaman**	**Ara Sıra**	**Çoğu Zaman**	**Her Zaman**
1.	Grup üyeleri araştırma sürecinde birbiriyle yardımlaştı.				
2.	Grup üyeleri araştırma sürecinde birbirlerinin görüşlerini dikkatlice dinledi.				
3.	Grup üyeleri görev ve sorumluluklarını zamanında yerine getirdi.				
4.	Grup üyeleri her aşamada görüş alışverişinde bulundu.				
5.	Grup üyeleri araştırma sürecinde birbirine saygılı davrandı.				
6.	Grup üyeleri edindikleri bilgileri ve ulaştıkları çıkarımları birbiriyle paylaştı.				
7.	Grup üyeleri etkinlik sürecinde zamanı verimli şekilde kullandı.				
8.	Grubunuzun güçlü yönleri nelerdi?				
9.	Grubunuz etkinlik sırasında hangi zorluklarla karşılaştı?				
10.	Grup olarak yapacağınız sonraki çalışmayı iyileştirmek için ne önerirsiniz?				
11.	Görüşler				

3. Ünite Ölçme ve Değerlendirme Soruları

Bu bölümde öğrenme çıktılarının ölçülmesine yönelik 10 soru bulunmaktadır.

1-2. soruları metin ve haritadan yararlanarak cevaplayınız.



"1453'te Sultan II. Mehmed (1444-1446, 1451-1481) bin yıllık Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu başkenti Kostantiniye'yi fethetti. Kendisini Bizans imparatorlarının mirasçısı "Kayser-i Rûm" kabul eden ve "Sultanu'l-Berreyn" ve "Hakanu'l-Bahreyn"in ("iki kara" -Anadolu ve Rumeli- ve "iki deniz" -Akdeniz ve Karadeniz-) hâkimi unvanını taşıyan II. Mehmed, Avrupa ve Asya'da sağlam şekilde köklenen yeni bir imparatorluğun doğuşunu dünyaya ilan ediyordu.

1516-1517'de Sultan I. Selim (1512-1520) Mısır ve Suriye'de kurulu Memluk Sultanlığı'nı mağlup ederek bu bölgeleri imparatorluk topraklarına kattı. I. Süleyman (1520-1566) Irak ve Orta Macaristan'ı imparatorluğuna kazandırdı ve 1529'da Avusturya Habsburg İmparatorluğu başkenti Viyana'yı kuşattı (fakat bir netice elde edemedi). On yedinci yüzyılın ortalarında Osmanlı İmparatorluğu, Macaristan (1660-1664), Girit (1669) ve günümüz Ukraynası'nı oluşturan tarihî Leh eyaleti Podolya'da (1672) sürdürülen fetihler sonrasında en geniş sınırlarına ulaştı. Osmanlılar; kuzeyde Macaristan, güneyde Yemen, batıda Cezayir ve doğuda Irak'a uzanan, doğrudan idare edilmeyen bölgeler ve verimli olmayan çöller de hesaba katıldığında yaklaşık 3.800.000 km²'lik geniş bir toprak parçasını idare ediyordu."

Ágoston, 2015, s. 16.*

1. Metinde geçen siyasi ve askerî mücadeleleri belirleyerek harita üzerinde gösteriniz.

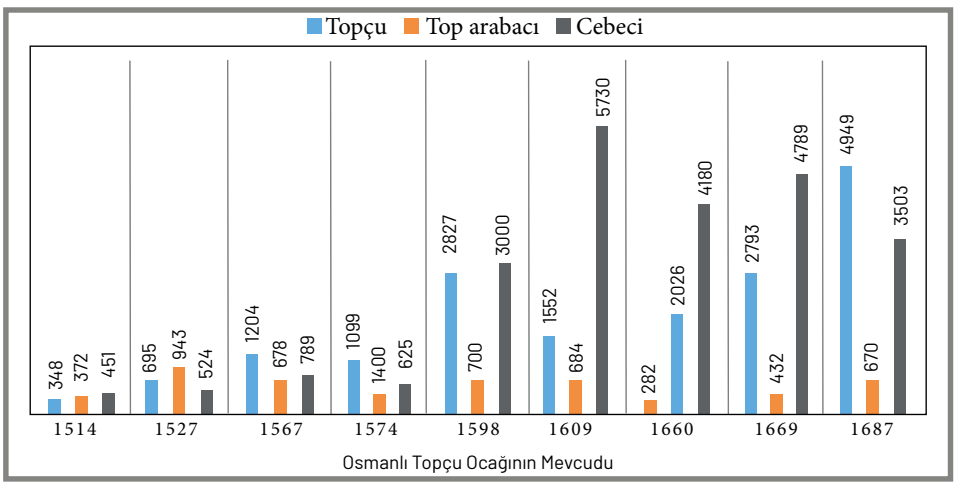
2. Askerî ve siyasi mücadelelerin Osmanlı Devleti'nin cihan devleti hâline gelmesindeki rolünü aşağıdaki alana çizeceğiniz tablo üzerinde açıklayınız.

3. Kaynak A

"Osmanlı Topçu Ocağı'nın ne zaman kurulduğu kesin değildir. Şu ana dek bilinen kaynakların hem Sultan Bayezid (hük. 1389-1402) hem de (Çelebi) Mehmed (hük.1413-1421) dönemleri için sadece tımarlı topçulardan söz ettiklerini göz önüne alırsak, ulufeli düzenli ordunun bir parçası olarak ayrı bir topçu ocağının oluşmasının ancak daha sonraları, Sultan II. Murad (hük. 1421-1451) döneminde, yani benzeri topçu birliklerinin Avrupa ordularının vazgeçilmez bir parçası olmasından çok önceleri kurulduğunu söyleyebiliriz. Öyle anlaşılıyor ki, Top Arabacıları Ocağı ancak 15. yüz yılın ikinci yarısında kurulmuştur. Osmanlılar Uzun Hasan'a karşı 1473'te açtıkları seferde büyük çaplı topların nakliyatı için top arabası kullanmak suretiyle bu usulü bu alanda Batı Avrupa'da yüzyılın sonundaki uygulamalarıyla öncül olan Fransızlardan daha erken kabul etmiş oldular. 1514'te Hazine-i Amire'den maaş alan 372 top arabacısı vardı; bu durum yeni ocağın, Topçu Ocağı'nın ayrılmaz bir parçası haline gelmiş olduğuna işaret etmektedir."

Ágoston, 2006, s. 52-53.*

Kaynak B



Kaynak A ve Kaynak B'den yararlanarak aşağıdaki alana Osmanlı ordusunda 1299-1453 ile 1453-1683 yılları arasındaki meydana gelen değişimleri yansıtan bir tablo hazırlayınız.

4. Kaynak A

"Osmanlılarda 17. yüzyılın başlarına kadar tahta kimin hangi sırayla geçeceğini belirleyen bir veraset hukuku yoktu. Bütün şehzadelerin taht üzerinde eşit hakları vardı; kardeşleriyle girdiği mücadeleyi kazanan şehzade ülkenin meşru hükümdarı olarak tanınıyordu. Fetret Devri'nde dahi Bayezid'in oğulları, sahip oldukları toprakları yönetmekle yetinmeyip birbirlerini yok etme pahasına Osmanlı tahtını ele geçirmeye çabalamışlardı. Bütün bu uygulamalar iktidarın bölünmezliği fikrini daha açık şekilde ortaya çıkarmıştı. Yaşanan çekişmeler, Fetret döneminin mirası olan iktidar kavgaları bundan sonra da devam edecekti. Bu durum, Fatih Sultan Mehmed devrinde yazıya dökülen Teşkilat Kanunnamesi'nde "nizam-ı alem" için tahta geçen padişahın kardeşlerini katletmesine izin veren maddenin klasik çağ Osmanlı siyaset anlayışında iyice yerleşmesine yol açtı."

Emecen, 2016, s. 108-109.*

Kaynak B

"I. Ahmet'in 1603'te tahta çıkışından itibaren, taht sahibinin mutlak iktidarını güvence altına almak uğruna diğer Osmanlı şehzadelerinin öldürülmesine son verildi; öte yandan, onlara kendilerini eğitebilmek için ancak sınırlı olanaklar sunan bir saray hayatı içinde, bazen müebbet hapsi andıran, sürekli bir gözetim altında tutuldular.

(...) Ancak padişahların saraya geri çekilmesi, saray teşkilatının ordu teşkilatından belirgin bir şekilde ayrılarak ağırlığının artmasının önünü açmıştır."

Kreiser, Neumann, 2008, s. 155.*

Kaynak A ve Kaynak B'den yararlanarak Osmanlı yönetim yapısında 1299-1453 ile 1453-1683 yılları arasında hangi değişimlerin meydana gelmiş olabileceğini açıklaklayınız.

5-7. soruları verilen kaynaktan yararlanarak cevaplayınız.

"İspanyolların gelişi adeta her yerde yerli halk üzerinde felakete yol açtı. Bu durumdan sadece davetsiz misafirler sorumlu değildi (Amerika'ya hiç ayak basmamaları gerektiği ayrı bir konudur). Kendileriyle beraber taşıdıkları hastalıklar (en kötüsü çiçekti) önce adalarda sonra anakarada nüfus üzerinde yıkıcı bir felakete yol açtı. Muhtemelen İspanyolların karşı konulmaz gibi görünen gücünün yarattığı psikolojik şok bu yıkımı arttırmıştı. Yerli nüfus çöktü. Bir tahmine göre Meksika'nın nüfusu 16. yüzyılda dörtte üç oranında azalmıştı. Bazı Karayip Adaları'nın nüfusuysa tamamen sıfırlandı. Bu yüzden kısa zamanda yerleşimcilerin elinde yeterli işgücü kalmadı. Ellerinde kalan işgücünü eskisinden daha büyük bir acımasızlıkla kullandılar. (...)

Avrupalıların yerliler üzerinde kurduğu egemenliğin öyküsü, Portekiz'in elindeki Brezilya'da da büyük ölçüde aynıydı ancak burada Meksika veya Peru'daki gibi yerle bir edilen bir uygarlık yoktu. Buna karşılık bir başka olgu bu ülkeye biçim verdi. Buraya şeker plantasyonlarında çalıştırmak üzere o kadar çok Afrikalı köle getirilmişti ki siyahi Afrika'nın kültürel mirası kısa sürede Kızılderililerin mirası kadar önem kazandı ve bugün daha göze çarpar hale geldi. İspanyol sömürgelerinde olduğu gibi Brezilya'da da Hıristiyanlık Avrupa uygarlığını aşılamanın belirgin bir yoluydu. Bugün Brezilya'nın en eski binaları kiliselerdir. Avrupa'dan gelen kültürel unsurlar ve hükümet biçimleriyle kökü Avrupa' da eskilere kadar gittiği halde Amerika'nın koşullarıyla hiçbir mantıksal bağlantısı bulunmayan kanun, gelenek ve kurumlar, gerek İspanyollar gerek Portekizliler tarafından doğal kabul ediliyordu. Tüm bu unsurlar üzerinde fazla düşünülmeden benimsendi. Böylece imparatorluklar ortadan kalksa bile Avrupa ülkelerindeki gibi kurumlara ve kanunlara sahip bir devletler sistemi Güney Amerika'da kalıcı olacaktı."

Roberts, 2015, s. 360-361.*

5. Avrupalıların sömürgeci politikalarını hangi koşullar belirlemiştir? Açıklayınız.

6. Avrupalıların Güney Amerika'daki sömürge politikalarının sonuçları neler olmuştur? Açıklayınız.

7. Günümüzde sömürgeciliğin Güney Amerika'da devam etmekte olan etkileri nelerdir?

8-10. soruları aşağıdaki kaynaklardan ve metinden yararlanarak cevaplayınız.

Kaynak A

"Yine Kanuni Sultan Süleyman döneminde halktan kanuna aykırı vergiler alınmaması ve zulümde bulunulmaması konusunda Semendire kadılarına gönderilen bir hükümde yer alan ifadeler halkın vergileme açısından içinde bulunduğu durumu açıkça ortaya koymaktadır:
'Semendire kadılarına hüküm ki:
Semendire beyleri tarafından ahaliye karşı kanunlara aykırı bazı icraatların yapıldığı tarafıma arz olunduğunda bundan böyle reayadan ve saireden ister beylerden olsun ve ister eminlerden, idarecilerden, mübaşirlerden, iş erlerinden hülasa her bir fertten kanuna aykırı, defter-i hümayuna ters bir şekilde hiç kimseye tek kuruş aldırmayasını diye te'kid ifade eden hükm-i şerifim size gönderilmişti. Şimdi yine aynı adetlerin terkedilmeyip reayadan alınmakta olduğu ma'lumum olmuştur.' "

Aktan, Dileyici ve Saraç, 2002, s. 4.*

Tablo: Darlık ve Kıtlık Dönemlerinde Fiyat Artışları

Kıtlık Tarihi	Kıtlık Yeri	Metanın Kıtlık Öncesi Fiyatı	Metanın Kıtlık Dönemindeki Fiyatı	Artış Oranı %
1596 sıraları	Batı Anadolu ve Marmara	Hububat: 4 akçe	Hububat: 30 akçe	750

Karademir, 2014, s. 185.*

XVI. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'nde idari, askerî ve mali sorunlar sebebiyle İstanbul ve Celâli isyanları çıkmaya başladı. XVI. yüzyılda Osmanlı ordusunda ateşli silah kullanabilen yeniçeri sayısının arttırılması ve uzun süren savaşlar nedeniyle Osmanlı bütçesi açık vermeye başladı. Ayrıca idari kadrolarda rüşvetin ve adam kayırmacılığın yaygınlaşması, liyakatsiz atamalar yapılması gibi sebeplerle siyasi istikrarsızlık baş gösterdi. Tüm bunlara devşirme kanunlarına uyulmaması, yeniçerilerin askerî disiplinden uzaklaşması, tağşiş uygulamasının alım gücünü azaltması gibi sorunlar da eklenince devletin merkezinde yeniçeri isyanları olarak da adlandırılan İstanbul İsyanları çıktı. Bu isyanlar sırasında birçok devlet adamı öldürüldü, bazı padişahlar tahttan indirildi ve bu padişahların bir kısmı katledildi.

Aynı dönemde Anadolu'daki tımarlı sipahilerin savaşlarda eski gücünü kaybetmesine bağlı olarak sekban, sarıca ya da levent adı verilen ücretli askerî birlikler ortaya çıktı. Bu birliklerin neden olduğu sosyal ve idari tehditler, Celâli İsyanları'nın temelini oluşturdu. Bu süreçte tarım arazilerinin ekimi azaldığı için vergi gelirleri de düşünce Osmanlı yönetimi iltizam sistemine geçiş yaptı. Ancak bu sistem reaya üzerindeki mali yükü daha da artırdı ve köylüler çiftlerini bozarak ya isyancı gruplara katıldı ya da kasaba ve şehirlere göç etti. Şehir nüfuslarının artması ise birçok sosyal ve ekonomik soruna yol açtı.

8. Aşağıdakilerden hangileri İstanbul ve Celâli isyanlarının nedenleri arasındadır? (Birden fazla cümleyi işaretleyebilirsiniz.)

A	Merkezî otoritenin gücünü kaybetmesi	
B	Avrupa'ya yönelik fetih politikasından vazgeçilmesi	
C	Devlet kademelerinde rüşvet ve iltimasın yaygınlaşması	
Ç	Ağır vergiler yoluyla halka zulmedilmesi	
D	Uluslararası ticaret yollarının yön değiştirmesi	
E	Ordudaki maaşlı asker sayısının artması	

9.
I. Padişahların otoritesi güçlendi.
II. Şehirlerde ani nüfus artışları oldu.
III. İstanbul'da asayiş ve düzen bozuldu.
IV. Tarım ürünlerinin fiyatları düştü.
V. Halkın korunması amacıyla fermanlar yayımlandı.

Bu gelişmelerden hangileri İstanbul ve Celâli isyanlarının sonuçları arasındadır?

A) I ve II **B)** II ve III **C)** I, III ve IV **D)** II, III ve V **E)** I, II, III ve V

10. Aşağıda XVII. yüzyılda yapılan bazı ıslahatlar verilmiştir.
- Sultan IV. Murad, Koçi Bey ve Kâtip Çelebi'ye layihalar yazdırdı.
- II. Osman, ulemanın yetkilerini kısıtladı ve Yeniçeri Ocağını kaldırmaya çalıştı.
- Tarhuncu Ahmed Paşa, devletin gelir ve giderlerini tespit ederek bütçe hazırladı.
- Köprülüler Dönemi'nde yapılan mali ve askerî ıslahatlarla merkezî otorite güçlendirildi.
- Kuyucu Murad Paşa, sert yöntemler uygulayarak Anadolu'da çıkan isyanları bastırdı.

Bu bilgilerden hareketle aşağıdaki yargılardan hangisine <u>ulaşılamaz</u>?

A) Islahatlar kişilere bağlı ve yüzeysel kalmıştır.
B) Bazı ıslahatlar güç kullanılarak gerçekleştirilmiştir.
C) Osmanlı yönetimi, yapılan ıslahatlarda başarılı olmuştur.
D) Osmanlı padişahları devletin kötüye gidişini fark etmiştir.
E) Genellikle askerî ve mali sorunlarla ilgili ıslahatlar yapılmıştır.

Bu üniteyle ilgili ek sorulara yandaki karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

Sözlük

A - B - C - Ç

abidevi: Anıt niteliğinde olan, anıtsal.

ahfat: Torunlar.

alperen: Eski Türklerde hem cesur, savaşçı hem de bir tarikata girmiş, onun kurallarına ve törelerine bağlı kimse.

amil olmak: Etken olmak, etki etmek.

anagram: Bir kelimedeki harflerin yerleri değiştirilerek elde edilen kelime.

angarya: Bir kimseye veya bir topluluğa ücret vermeden ya da görevi dışında yaptırılan iş; yüklenti.

arzuhâl: Bir dileği bildirmek için resmî makamlara sunulan imzalı ve adresli yazı; dilekçe, istida.

asimilasyon: Farklı kökenden gelen azınlıkları veya etnik grupları, bunların kültür birikimlerini, kimliklerini baskın doku ve yapı içinde eriterek yok etme.

asimile olmak: Baskın doku veya yapı içinde erimek, yok olmak.

ayak divanı: Olağanüstü durumlarda o anda bulunulan yerde padişahın katılmasıyla bir konuyu görüşmek ve karara bağlamak için yapılan toplantı, ayakta toplanan meclis.

ayni: Nakit para dışında belirlenmiş bir mal veya eşya olarak verilen.

azletmek: Bir kişiyi görevinden almak, uzaklaştırmak.

Babıali: Osmanlı hükûmeti.

barça: Kalyon türünden küçük savaş gemisi.

batarya: En küçük topçu birliği.

belagat: Konuyu bütün yönleriyle kavrayarak hiçbir yanlış ve eksik anlayışa yer bırakmayan, yorum gerektirmeyen, yapmacıktan uzak, düzgün anlatma sanatı.

berat: Osmanlı Devleti'nde bir göreve atanan, aylık bağlanan, san, nişan veya ayrıcalık verilen kimseler için çıkarılan padişah buyruğu.

beşaret: Sevindiren haber, muştu, müjde.

bildiri: Resmî bir makam, kurum veya resmî olmayan bir örgüt, topluluk tarafından herhangi bir durumu ilgililere duyurmak için yazılan yazı; tebliğ, manifesto.

borda: Geminin veya kayığın su üstünde kalan kısmının yanı.

buhurdan: İçinde tütsü maddeleri yakılan kap; buhurluk, tütsülük.

bütçe açığı: Bütçede belirlenen giderlerin gelirlerden çok olması durumu.

cihanşümul: Dünya çapında, evrensel.

çevgen: At üzerinde sopayla oynanan bir tür top oyunu; polo.

çığır açmak: Bir alanda yeni bir yol, yöntem başlatmak.

D - E - F - G

darüşşifa: 1. Şifa kazanılan yer; hastane. 2. Akıl hastanesi.

demografi: İnsan nüfusunu yapı, gelişme ve dağılım açısından inceleyen bilim; nüfus bilimi.

derkenar: Sayfa kenarına kaydedilen yazı; çıkma.

despot: Bir ülkeyi zora ve baskıya dayanarak yöneten kimse.

dihkân: 1. Çiftçi, köylü. 2. Köy ağası, köy muhtarı.

el yazması: Basım tekniğinin gelişmediği dönemlerde elle yazılmış kitap.

ensal: Nesiller.

erat : Er, onbaşı ve çavuşlara verilen genel ad.

eyvan: Genel olarak binaların ortasında bulunan ve iç avluya açılan, üstü çoğunlukla tonozla örtülü, üç tarafı kapalı, bir tarafı tamamen açık yer; ayvan.

fakih: 1. Fıkıh bilgini. 2. Osmanlı Devleti'nde dinî, sosyal ve hukuki konularda bilgi ve söz sahibi olan kimse.

fetihnâme: Bir yerin alındığını müjdelemek için hükümdarların yabancı devlet adamları, şehzadeler, valiler vb.ne yazdıkları resmî mektup.

fıkıh: İslam hukukunda ana kaynaklardan yararlanılarak konulmuş olan din ve dünya işleri ile ilgili kuralların bütünü.

fırka: İnsan topluluğu.

fresk: 1. Yaş duvar sıvası üzerine kireç suyunda eritilmiş madenî boyalarla resim yapma yöntemi. 2. Bu yöntemle yapılmış duvar resmi.

güzergâh: Yolüstü uğranılacak, geçilecek yer.

H - I - İ - J

hadis: Hz. Muhammed'in söz ve davranışlarını anlama ve aktarmaya yönelik ilim.

haiz olmak: (Bir şeyi) elinde bulundurmak, taşımak.

hasretmek: Bir şeyin bütününü birine, bir şeye ayırmak, vermek.

havali: Bir bölgenin belli bir yer ve çevresini kapsayan sınırlı bölümü; yöre, mahal, civar.

hazire: Cami, türbe, tekke vb. yerlerde çevresi parmaklıklarla çevrili mezar yeri.

hendese: Nokta, çizgi, açı, yüzey ve cisimlerin birbirleriyle ilişkilerini, ölçümlerini, özelliklerini inceleyen matematik dalı; geometri.

hilat: Çoğu ipekten yapılan, bir tür uzun, süslü üst giysisi; kaftan.

himaye: Koruyuculuk, kayırmacılık.

hiyerarşi: Otoritenin en geniş ölçüde en üst mertebede olmak üzere değişik önem sıraları arasında katı ve kesin bir biçimde dağıldığı toplumsal teşkilatlanış biçimi; aşama sırası.

hizip: Bir toplum içinde inanç, düşünce vb. yönlerden ayrılıkçı davranarak toplumun büyük kısmıyla çatışma durumundaki küçük topluluk; klik.

hülasa: Kısaca, özetle.

ıslahat: Daha iyi duruma getirmek için yapılan değişiklik; düzeltme, reform.

iaşe: Yedirip içirme, besleme, bakma.

icra: 1. Yapma, yerine getirme. 2. Uygulama işi; yürütme.

iç oğlanı: Osmanlı Devleti'nde, saraylarda türlü devlet hizmetleri için aday olarak yetiştirilen genç; celep.

ihdas etmek: Yapmak, kurmak, oluşturmak.

ihsan: Önem verilen, sayılan birinden gelen iyilik; armağan, lütuf.

ihtida: Başka bir dinden çıkıp Müslüman olma.

ihtiyat: Gereğinden fazla olup saklanan şey; yedek.

ihya etmek: Canlanmasını sağlamak.

ihtisas: Uzmanlık.

iktisadi: Ekonomi ile ilgili.

iltimas: Birine herhangi bir konuda öncelik ve ayrıcalık tanıma.

iltizam: 1. Birinin ya da bir şeyin tarafını tutma. 2. Fabrika, çiftlik vb. gelir kaynaklarının gelirini satın alma işi.

imar: Geliştirip güzelleştirme, hayat şartlarını uygun duruma getirme; bayındırlık.

inkişaf: İlerleme, olgunlaşma, gelişme.

intisap: Bir işe girme ve orada devam etme; kapılanma.

iskân: Bir kimseye veya topluluğa yurt sağlama, yurtlandırma.

istihkâm: Düşman saldırısını durdurmak, düşmana karşı savunma yapmak amacıyla düzenlenmiş yer.

izafeten: Bir şeye veya kimseye dayanarak, mal edilerek.

K-L-M-N

kaburga: Maden, tahta vb.nin pürüzlerini düzeltmek için kullanılan, üzeri pürtüklü, sert, ensiz, çelik araç; eğe.

kadim: Çok eski zamanda var olmuş veya eskiden beri var olan; bayrı.

Kalvenizm: Tanrı ile kul arasına hiçbir otoritenin giremeyeceğini, Hristiyanlığın eski sadeliğine dönmesini savunan I. Calvin tarafından ileri sürülen Protestanlığın özel bir kolu; Kalvencilik.

karak: Orta Çağ Avrupası'nda ticaret ve keşif amaçlı kullanılan, yelkenli ve geniş gövdeli bir gemi türü.

karavel: İki ya da üç Latin yelkenine sahip bir gemi türü; karavela

katedral: Piskoposluk kilisesi, başkilise.

kesafet: Sayı veya ölçü yönünden çok olma durumu; çokluk.

kıraat: Kur'an'ı belli kural ve işaretlere göre okuma.

mahsul: Doğadan elde edilen, üretilen yararlı şey; hasılat, ürün.

maiyet: Üst görevlinin yanında bulunan kimseler, alt kademedekiler.

manastır: Bazı kesin kurallara bağlı rahip veya rahibelerin dünya ile ilgilerini keserek yaşadıkları yapı; keşişhane.

mansıp: Devlet kademesinde yüksek ve önemli memuriyet; makam, mevki.

mefkûre: Amaç edinilen, ulaşılmak istenen şey; dava, ideal, ülkü.

menkıbe: Din büyüklerinin veya tarihe geçmiş ünlü kimselerin yaşamları ve olağanüstü davranışlarıyla ilgili hikâye.

menakıpname (menâkıbnâme): Menkıbeleri konu edinen eserlerin ortak adı.

menşur: Bir kimseye vezirlik, beylerbeyilik vb. bir rütbenin verildiğini gösteren padişah fermanı.

menzil: 1. Yolculukta dinlenmek amacıyla durulan veya konaklanan yer; çalım. 2. Bir merminin ulaşabildiği uzaklık; erim.

merhale: Bir amaca ulaşmak için geçilmesi gereken yolların her biri; aşama.

meşruiyet: Geçerlilik, meşruluk.

mevki: Bulunulan, yaşanılan, oturulan bölge; yer.

mevzilenmek: (Askerî birlik) Savaş sırasında savunma tedbirleri alarak bir bölgeye yerleşmek.

mozaik: 1. Türlü renklerde, küçük küp biçiminde mermer, taş veya pişmiş toprak parçalarının yan yana getirilmesiyle yapılan resim ve bezeme işi. 2. Bu iş için kullanılan mermer parçaları.

muhasara: Bir ülkenin veya bir yerin dış dünya ile olan her türlü bağlantısını kuvvet kullanarak kesme; abluka, ihata, kuşatma.

mukabil: Bir şeye karşılık olarak yapılan, bir şeyin karşılığı olan.

musahip: Tatlı konuşmaları ile büyüklerin, özellikle padişahların güzel zaman geçirmelerini sağlamakla görevli, zeki, görgülü, hoşsohbet kimselere verilen ünvan.

mükerrem: Saygı değer, hürmete layık, yüce, aziz, muhterem.

mülki: Ülke yönetimine ilişkin.

münferit: Tek başına.

müsadere: Tanzimat'tan önce herhangi bir kişiye ait mallara padişah adına el konulması; zor alım.

müspet: İyiye ve doğruya yönelten; yapıcı, olumlu.

müstahkem: Berkitilmiş, sağlamlaştırılmış, tahkim edilmiş.

müşterek: Ortaklaşa, el birliğiyle.

nahiye: İlçelerin, bir müdürle yönetilen bölümlerinden her biri; bucak.

nezdinde: Yanında, huzurunda, gözetiminde.

nihai: İşi son erdiren, işi kesen.

nüfuz: İstediğini yaptırabilme gücü; erk, kuvvet.

nüve: Bir şeyin özü.

O-Ö-P-R

optik: Görme ile ilgili olan.

örf: Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel ka-

lıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar; anane, gelenek.

örfi: Örfle ilgili.

özerk: Bir üst organa bağlı olmakla beraber kendine ait işleri ayrı bir yasayla kendisi düzenleme ve yönetme yetkisi olan (kuruluş, devlet vb.); muhtar, otonom.

payitaht: Hükûmet merkezi, başkent.

piskopos: Katoliklerde, bir bölgenin din işlerine başkanlık eden, papazlığın en yüksek aşamasında olan din görevlisi.

plantasyon: Sanayide kullanılan kahve, kakao, kauçuk vb. bitkilerin geniş ölçüde yetiştirildiği büyük tarım işletmesi.

prestij: Değerli ve güvenilir olma durumu; saygınlık.

raca: Hindistan'da prenslere verilen ünvan.

rasathane: Gök gözlemleri yapan, gök cisimlerini ve olaylarını inceleyen yer; gözlemevi.

revak: Binanın avlusunda veya dış cephesinde yer alan, çatısı sütunlarla desteklenmiş, üstü düz dam, tonoz veya kubbelerle örtülü, uzunlamasına, önü açık yer.

rical: Yüksek makamlardaki devlet adamları.

rivayet: 1. Ağızdan ağıza dolaşan, kesinlik kazanmayan haber; söylenti. 2. Bir olay, bir haber veya sözü nakletme.

S - Ş - T - U - Ü

sahaf: Genellikle kullanılmış ve eski kitap alıp satan kitapçı.

salyane: Yılda bir kere alınan vergi.

sefer: Genellikle ülke dışına yapılan askerî harekât, savaş için yapılan yolculuk.

sekstant: Denizcilikte ve astronomide kullanılan, konum belirlemek için gök cisimlerinin yüksekliğini ölçmeye yarayan alet.

senyör: Orta Çağ'da Avrupa'da toprağı olan derebeyi.

sikke: Madenî para.

simya: Elementleri altına çevirmek isteyen bir iş alanı; alşimi.

sirayet etmek: Etkisi altına almak.

sufi: Tasavvufu bir hayat görüşü olarak benimseyen, tasavvuf ehli kimse; mutasavvıf.

şapel: Küçük kilise.

şehristan: Büyük şehir.

şerh: 1. Bir metni, bir eseri ayrıntılarına inerek açıklama, yorumlama. 2. Bu amaçla yazılmış kitap.

şeri: İslam hukukuyla ilgili.

şevket: Taşıdığı nitelikler bakımından üstün olma.

tabya: Bir bölgeyi savunmak için yapılan ve silahlarla güçlendirilen yapı; tabiye.

taç kapı: Büyük bir yapının görkemli biçimde süslenmiş girişi.

tahkimat: Bir yeri düşman saldırısına karşı koyabilecek duruma getirmek için yapılan türlü haberleşme, hendek, siper vb. savunma tesisleri.

tahsis etmek: Bir şeyi bir kimseye veya bir yere ayırmak.

tarik: 1. Yol. 2. Uyulan ilke; sistem.

taşra: Bir ülkenin başkenti veya en önemli şehirleri dışındaki yerlerin hepsi; dışarılık, dışarlık.

tazmin etmek: Zararı ödemek.

teberrük: Uğur sayma.

tefsir: Kur'an ayetlerini yorumlama ilmi.

tekit: Bir şeyi kuvvetleştirme, sağlamlaştırma; pekitme.

telakki: Bir toplum veya topluluktaki bireylerde görüş, alışkanlık ve inançların etkisiyle beliren düşünme yolu, düşünüş biçimi; anlayış.

telif: Yazarın kendisinin kaleme aldığı (eser).

terakki: İlerleme, gelişme, yükselme.

teşekkül: Belli bir varlık kazanma, ortaya çıkma işi; oluşum.

teşkil etmek: Oluşturmak, ortaya çıkarmak.

teşrifat: Resmî günlerde ve toplantılarda devlet büyüklerinin makam ve mevki sıralarına göre kabulü.

tevarüs etmek: Miras ya da kalıtım yoluyla bir diğerine geçmek veya kalmak.

tevcih: Aşama, makam, mevki verme; terfi ettirme.

tonoz: Tuğla ve harçla örülmüş, alttan obruk, yarım silindir biçiminde tavan örtüsü.

topaz: Alüminyum silikatı ve florinden oluşan, kahverengi, yeşil veya soluk sarı renkte değerli taş.

transatlantik: Atlantik Okyanusu'nu aşan.

usturlap: Gök cisimlerinin yükseltisini ölçmekte, yerel saati ve namaz vakitlerini hesaplamakta kullanılan daire biçiminde araç.

usul: Bilimde belli bir sonuca erişmek için belli ilke ve kurallara göre izlenen yol, metot.

V - Y - Z

vasal: Daha güçlü bir devletin koruması altına giren ve ona bağlanan ülke veya topluluk.

vitray: Birbirine bağlı kurşun bölmelere yerleştirilmiş renkli cam parçalarından oluşan, saydam pencere süslemesi veya resim.

voyvoda: Osmanlı Devleti'nde Eflak, Boğdan ve Erdel beylerine verilen ünvan.

vüzera: Vezirler.

yabgu: Türkistan'da kurulan ilk Türk devletlerinde kağandan sonra gelen en üst düzeydeki yöneticinin ünvanı.

yatağan: Namlusu kavisli, iki yanı da kesici, bir tür uzun savaş bıçağı.

zabit: Rütbesi teğmenden binbaşıya kadar olan subay.

zapt: Zor kullanarak ele geçirme.

zimmi: İslam devleti tebaasında olan ve haraç veren Hristiyanlar, Yahudiler.

Kaynakça

- Acun, F. (2002). Klasik dönem eyalet idare tarzı olarak tımar sistemi ve uygulanması. *Türkler Ansiklopedisi* içinde (Cilt 9, ss.899-908). Yeni Türkiye Yayınları.
- Acun, F. (2002). Celâlî İsyanları (1591-1611). *Türkler Ansiklopedisi* içinde (Cilt 9, s.899-908). Yeni Türkiye Yayınları.
- Adıvar, A. (1982). *Osmanlı Türklerinde ilim*. Remzi Kitabevi.
- Adıyeke, N. (2002). Girit savaşları ve birleşik Hıristiyan orduları. *Türkler Ansiklopedisi* içinde (Cilt 9, s. 1352-1359). Yeni Türkiye Yayınları.
- Afyoncu, E. (2012). *Sorularla Osmanlı imparatorluğu*. Yeditepe Yayınevi.
- Ágoston, G. (2024). *Avrupa'nın fethi Osmanlı cihana nasıl hükmetti?*. (K. Şakul, Çev.). Kronik Kitap.
- Ágoston, G. (2006). *Barut, Top ve Tüfek*. (T. Akad, Çev.). Kitap Yayınevi.
- Ágoston, G. (2003). Avrupa'da Osmanlı savaşları 1453-1826. (Y. Alagon, Çev.). J. Black (Ed.). *Top, tüfek ve süngü İçinde* (ss. 128-153). Kitap Yayınevi.
- Ágoston, G. (2013). *Osmanlı'da savaş ve serhad*. Timaş Yayınları.
- Aka, İ. (1999). Timur devri Anadolusu. *Osmanlı Ansiklopedisi* içinde (Cilt 1, s. 229-234). Yeni Türkiye Yayınları.
- Akad, M. T. (2009). *Bir savaş nasıl kaybedilir? Selçuklu, Osmanlı tarihinde askeri hatalar.* Kitap Yayınevi.
- Akalın, Ş. H. (2008). Kaşgarlı Mahmud ve Divanü Lugati't-Türk: binyıl önce binyıl sonra. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akdağ, M. (1995). *Türk halkının dirlik ve düzenlik kavgası celali isyanları*. Cem Yayınevi.
- Akyürek, E. (1994). *Ortaçağ'dan yeniçağ'a felsefe ve sanat*. Kabalcı Yayınevi.
- Alyüz, S.B. (2022). Ahilik ve bacıyan-ı rum ile sosyal hizmetin temel fonksiyonları açısından karşılaştırılması. *Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi*, (10), 39-51.
- Altuğ, U. (2010). *II. Murad dönemine ait tahrir defterlerinin yayına hazırlanması ve bu malzemeye göre tımar sistemi demografi, yerleşme ve topoğrafya üzerinde araştırmalar* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Arı, B. (2009). Acemi Ocağından Yeniçeri Ordusuna ve Tımarlı Sipahiler. *On ikinci Askerî Tarih Sempozyumu Bildirileri Kitabı I* içinde (s. 148-150). Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Armağan, A. (2011). Klasik dönemde Osmanlılarda devlet yönetim anlayışına dair bazı düşünceler. *Akademik Bakış*. 5(9). 139-156.
- Armesto, F. F. (2021). *Kendi kaleminden Kolomb seyahatnamesi*. (S. Genç, Çev.). Kronik Yayınları.
- Arnold, D. (1995). *Coğrafi keşifler tarihi*. (O. Bahadır, Çev.). Alan Yayınları.
- Arslanboğa, K. (2012). *1589-90 ile 1602-3 Malî Yıllarına Ait Osmanlı Devleti Bütçelerinin Oluşturulması ve İncelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Atçeken, Z. ve Bedirhan, Y. (2012). *Selçuklu müesseseleri ve medeniyeti tarihi*. Eğitim Yayınevi.
- Ateş, H. (2021). Bizans kalesinden Osmanlı şehrine: Fethinden XV. yüzyıl sonlarına kadar Dimetoka. *Tarih Dergisi* (75), 91-115. https://doi.org/10.26650/iutd.977123
- Barkan, Ö. L. (2015). İstila devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zaviyeler. *İnsan&İnsan*,(59), 5-37.
- Başar, F. (2011). Osmanlı akıncı ailelerinin balkan tarihindeki yeri. *Balkanlar'da İslam Medeniyeti Uluslararası Üçüncü Sempozyum Bildirileri* içinde (s. 215-231). İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları.
- Bauer, T. (2021). *Neden İslam'ın Orta Çağı yoktu? Antik Çağ'ın mirası ve doğu*. Runik Yayınları.
- Baykara, T. (1970). *XI. yüzyıla kadar Türk şehri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Beksaç, E. (2000). *Avrupa sanatına giriş*. Engin Yayınları.
- Bernştam, A. N. (1952). *Istoriko-arheologiçeskie oçerki Tsentral'nogo Tyan' şanya i Pamiro-Alaya MIA 26*. SSCB Bilimler Akademisi Yayınevi.
- Börekçi, G. (2009). İnkirâzın Eşiğinde Bir Hanedan: III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa ve 17. Yüzyıl Osmanlı Siyasî Krizi. *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*. 14(26), 45-96.
- Can, Ç., Dileyici, D. ve Saraç, Ö. (2002). Osmanlı tarihinde vergi isyanları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 1-20.
- Cipolla, C. M. (2021). *Fatihler korsanlar tüccarlar.* (E. Turan, Çev.). Alfa Yayınları.
- Çakmak, Z. (2008). Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türk göçü (1878–1938). *Journal of Turkish Research Institute,* 14(36), 201-223. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/33201
- Çelik, G. (1999). Osmanlı Devleti'nin nüfus ve iskân politikası. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (6), 49-110.
- Çoşan, E. (2019). Makâlât-ı Hacı Bektâş-ı Velî. Server Yayınları
- Bostan, İ. (2008). *Beylikten imparatorluğa Osmanlı denizciliği*. Kitap Yayınevi.
- Bostan, İ. (2002). Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği. Türkler Ansiklopedisi içinde (Cilt 10, s. 122-128). Yeni Türkiye Yayınları.
- Bostan, İ. (2007). Preveze deniz muharebesi. TDV İslam Ansiklopedisi içinde (Cilt. 34, s. 343-245). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/preveze-deniz-muharebesi
- Boz, E. (2021). *Yunus Emre Divanı*. Y. Kartallıoğlu, (Ed.). Yunus Emre Enstitüsü Yayınları.
- Braudel, F. (2004). *Maddi uygarlık gündelik hayatın yapıları*. (M. A. Kılıçbay, Çev.). İmge Kitabevi.
- Dalgakıran, C. (Ed.). (2014). *Bilim tarihi sohbetleri Fuat Sezgin.* Timaş Yayınları.
- Danışman, Z. (1972). *Koçi Bey risalesi*. MEB Devlet Kitapları Basımevi.
- Değerli, A. (2008). Osmanlı Devleti'nde bir taşra güvenlik örgütü olan derbent teşkilâtı.*Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), 44-53.
- Delilbaşı, M. (2002). Osmanlı - Bizans ilişkileri. *Türkler Ansiklopedisi* içinde (Cilt 9, s. 223-241). Yeni Türkiye Yayınları.
- Demirkent, I. (1998). *Haçlı seferleri. Dünya Yayınları.*
- Demirkent, I. (1992). 14. Yüzyıla kadar Balkan yarımadasında Bizans hâkimiyeti. *I. Kosova Zaferi'nin 600. Yıldönümü Sempozyumu, 26 Nisan 1989.* (s. 1-11). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Divitçioğlu, S., Kılıçbay, M.A., Ocak, A.Y., Ortaylı, İ., S., Faroqhi, Timur, T. ve Togan. (2004). *Osmanlı Devleti'nin kuruluşu efsaneler ve gerçekler: Panel bildirileri*. İmge Kitabevi.
- Doğru, H. (1990). *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı (XV. Ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı)*. Eren Yayınları.
- Doğru, H. (2002). Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de fetih ve iskân siyaseti. *Türkler Ansiklopedisi* içinde (Cilt 9, s. 165-176.). Yeni Türkiye Yayınları.
- Dündar, P. (2017). Küçük buzul çağı, büyük sorunlar. *TÜBİTAK Bilim ve Teknik Dergisi*, (592), 48-54.

- Ekici, C. (Ed.). (2006). *Gök kubbe altında birlikte yaşamak.* Devlet Arşivleri Başkanlığı Yayınları. https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/osmanli-arsivi-yayinlar/gokkubbe_altinda_birlikte_yasamak.pdf
- Emecen, F. M. (2009). Çaldıran savaşı. TDV İslam Ansiklopedisi içinde (Cilt. 8, s. 193-195). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/selim-i
- Emecen, F. M. (2009). Mohaç Muharebesi. TDV İslam Ansiklopedisi içinde (Cilt. 30, s. 232-235). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/mohac-muharebesi
- Emecen, F. M. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve yükseliş tarihi (1300-1600).* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Erdoğan, M. (2013). *Müslüman-Türk devletleri tarihi.* Bilge Yayıncılık.
- Ercan, Y. (1986). Devşirme sorunu, devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslamlaşmaya etkisi, *Belleten*, (50), 679–726.
- Erickson, E. J., ve Uyar, M. (2010). *Osmanlı askerî tarihi. İş Bankası Kültür Yayınları.*
- Esin, E. (1972). *Orduğ (Başlangıçtan Selçuklulara Kadar Türk Hakan Şehri).* Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Eyice, S. (1975) Bertrandon de la Broquere ve Seyahatnamesi 1432-1433. T. Gökbilgin (Ed.) *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* 6(1-2), 108-109.
- Faroqhi, S. (1997). *Osmanlı kültürü ve gündelik yaşam.* (E. Kılıç, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Faroqhi S. ve Fleet K. (Ed.)(2012). Türkiye tarihi 1453-1603. (B. Üçpunar, Çev.). Kitap Yayınevi.
- Fazlıoğlu, İ. (2017). İznik'te ne oldu? Osmanlı ilmî hayatının teşekkülü ve Dâvûd Kayserî. *Nazariyat İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi. 4*(1) 1-68.
- Genç, R. (1992). Karahanlılar. (Yay. Haz. H. Tekin) *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi Ansiklopedisi* içinde (Cilt 6, s.137-179). Çağ Yayınları.
- Gibbons, H. A. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu. (Ö. R. Hulusi, Çev.). Altınordu Yayınları.*
- Goody, J. (2005). *Avrupa'da İslâm damgası.* Etkileşim Yayınları.
- Gordlevski, V. (1988). *Anadolu Selçuklu Devleti.* (A. Yaran Çev.). Şahin Matbaası.
- Göksu, E. (2019). *Muhteşem çağın mütevazı çocukları Selçuklular.* Kronik Kitap.
- Gönül, M. (2012) Buhûrîzâde Mustafa Itri Efendi'nin Segâh Bayram Tekbiri ve Salat-ı Ümmiyyesi İçin Usul Terkibleri. *İstem*, (20), 155-164.
- Güner, U. (2022). 1048 Hasankale (Pasinler) Savaşı ve sonuçları. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, (15), 69-78.
- Güngör, Z. (2019). *Hoca Ahmed Yesevî Külliyâtı.* Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.
- Gürcan, F. (2021). Osmanlı-Avusturya rekabetinde Çasarlık imgesi ve Zitvatorok Antlaşması. *Mavi Atlas*, 9(2), 182-190. https://doi.org/10.18795/gumusmaviatlas.1000591
- Halaçoğlu, Y. (2002). Klâsik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilatı. Türkler Ansiklopedisi içinde (Cilt 9,
- ss.795-838). Yeni Türkiye Yayınları.
- Harding, R. (2003). 1453-1826 Deniz Savaşları. (Y. Alagon, Çev.). J. Black (Ed.). *Top, tüfek ve süngü* (s. 104-127) içinde. Kitap Yayınevi.
- Itzkowıtz, N. (1989). *Osmanlı İmparatorluğu ve İslami gelenek.* (İ. Özel, Çev.). Çıdam Yayınları.
- İbn Bibi. (1996). *El-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye (Seçukname I).* (M. Öztürk, Çev.). T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İbni Batuta Tancî (2000). *İbn Battuta seyahatnamesi Cilt 1* (A. S. Aykut, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- İbrahimgil, M.Z. ve Keleş, H. (2019). Balkan ülkelerinde Osmanlı eserleri üzerine istatistiki değerlendirme. *21. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri* içinde (s. 511-530). Akdeniz Sanat.
- İlgürel, M. (1992). 14. Yüzyılda Osmanlı Devletinin siyasi durumu. *I. Kosova Zaferi'nin 600. Yıldönümü Sempozyumu*, 26 Nisan 1989. (s. 13-20). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İlgürel, M. (2000). Celâlî isyanları. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 7, s. 252-256). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/celali-isyanlari
- İlgürel, M. (2001). İstimalet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 23, s. 362-363). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/istimalet
- İmber, C. (2006). Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650. (Ş. Yalçın, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- İnalcık, H. (1997). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi I Cilt: 1300- 1600.* H. İnalcık ve D. Quataert. (Ed.). (H. Berktay, Çev.). Eren Yayıncılık.
- İnalcık, H. (1987). *Hicrî 835 tarihli sûret-i defter-i sancak-i arvanid.* Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnalcık, H. (1995). İstanbul: Bir islâm Şehri. (İ. Kalın, Çev.). *İslâm Tetkikleri Dergisi*, (9), 243-268.
- İnalcık, H. (1999). Osmanlı tarihine toplu bir bakış. *Osmanlı Ansiklopedisi* içinde (Cilt 1, s. 37-117). Yeni Türkiye Yayınları.
- İnalcık, H. (2003). Osmanlı İmparatorluğu klasik çağ (1300-1600). (R. Sezer, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- İnalcık, H. (2009). *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-I. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.*
- İnalcık, H. (2009). *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-II.* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnalcık, H. (2023). *Osmanlılar fütuhat, imparatorluk, Avrupa ile ilişkiler. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.*
- İnbaşı, M. (2002). Balkanlar'da Osmanlı hâkimiyeti ve iskân siyaseti. Türkler Ansiklopedisi içinde (Cilt 10, s. 107-221). Yeni Türkiye Yayınları.
- İpşirli, M. (2003). Medrese, Osmanlı Dönemi. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. içinde (Cilt 28, s. 327-333). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Jorga, N. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu tarihi.* (N. Epçeli, Çev.). Yeditepe Yayınları.
- Kamözüt, M. C. (2015). On yedinci yüzyıl bilim devriminin hazırlayıcısı olarak Mediciler ve Michelangelo. *Kilikya Felsefe Dergisi*, (1), 23-43.
- Karademir, Z. (2014). İmparatorluğun *açlıkla imtihanı Osmanlı toplumunda kıtlıklar (1560-1660).* Kitap Yayınevi.
- Karahan, A. (2012). Fuzuli'nin Mektupları II. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 3(1-2), 49-85.
- Karaköse, H. (2017). Ahiliğin Balkanlara da geçiş yolları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma* Dergisi, 82 (Haziran 2017), 91-106.
- Karaman, F. (2018). Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki Mirası. *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(2) 21-47.
- Kapanşahin, M. (2016). Sultan II. Murad'ın Haçlılarla Mücadelesi – Varna ve Kosova Savaşları, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(28), 14-28.
- Kâşgarlı Mahmûd. (2005). *Divânü Lugâti't-Türk.* (S. Erdi ve S. T. Yurtesr, Çev.). Kabala Yayınevi.
- Kâtip Çelebi. (1982). *Bozuklukların düzeltilmesinde tutulacak yollar (Düstürü'l-amel li ıslâhi›l-halel).* (Haz. A. Can.). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kavas, A. (1999). Osmanlı Devleti'nin Afrika kıtasında hakimiyeti ve nüfuzu. *Osmanlı Ansiklopedisi* içinde (Cilt 1, s. 421-430). Yeni Türkiye Yayınları.
- Kaya, Ö. (2014). *Karacaoğlan.* Öncü Basımevi.
- Kayapınar, A. (2015). Bulgaristan'da Osmanlı hâkimiyetinin kurulması. *Yeni Türkiye Dergisi*, (66), (Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı-1), 9-21.
- Keklik, N. (1966). *Muhyidd'in İbn'ül Arabî hayatı ve çevresi.* Büyük Matbaa.

- Kreiser, K. ve Neumann, C. K. (2008). *Küçük Türkiye Tarihi*. İletişim Yayınları.
- Kılıç, Ü. (2017). Osmanlı Devleti'nde sürgün ve iskân. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, (42), 29-44.
- Kırcı, A. (2006). *Ömer Hayyâm Rubâîleri*. Ötüken Yayınları.
- Kırpık, G. (2009). *Nizamiye Medreseleri - Ortaçağın yükseköğretim kurumu*. Kişisel Yayınlar.
- Kırpık, G. ve Turan, R. (2007). *Selçuklu dönemi Türklerde sosyal ve ekonomik hayat*. H. Acun (Ed.). Anadolu Selçuklu dönemi kervansarayları içinde (ss.19-47). T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kırpık, G. ve Yavuz, O. (2022) Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihi probleminin tarih öğretimine yansımaları. *Gazi Üniversitesi Genç Araştırmacılar Kongresi Bildiri Özeti e-Kitapçığı* içinde (s. 117-119). Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Kireççi, M. A. ve Tezcan, S. (2015). *Kırım'ın kısa tarihi*. Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.
- Koca, S. (2008). Diyar-ı Rum"un (Roma Ülkesi=Anadolu) "Türkiye" Hâline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü. Z. Türkmen (Ed.). *Eski ön Asya uygarlıklarından günümüze Anadolu'da Türk varlığı* kitabı içinde (s. 1-44). Genelkurmay Basımevi.
- Koca, S. (2017). Haçlı Seferleri sebep ve sonuçları bakımından nasıl değerlendirilebilir? *Akademik Bakış Dergisi*, 20(10), 15-35.
- Koca, S. (2021). Selçuklu devri Türk toplumunda aile ve aile kültürü. (Haz. S. Koca ve İ. Karakoç). Türk Tarihi ve Kültürü Üzerine Yeni Araştırmalar (2) içinde (s. 471-494). Berikan Yayınevi.
- Koçu, R. (1964). *Yeniçeriler*. Koçu Yayınları.
- Köprülü. O. F. ve Uzun, M.İ. (1989). Akşemseddin. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 2, ss.299-302). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/aksemseddin
- Köprülü, M.F. (1991). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu. Türk Tarih Kurumu Yayınları.*
- Kutlu, O. (2017). *İslam düşünce atlası.* Cilt: 1. İ. H. Ünver (Ed.). Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Küçükdağ, Y. (Ed.) (2003). Osmanlı Döneminde Konya. T.C. Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Kütükoğlu, M.S. (2010). *Osmanlı'nın sosyo-kültürel ve iktisadi yapısı. Türk Tarih Kurumu Yayınları.*
- Mason, F. S. (2013). *Bilimler tarihi*. TTK Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddin-İ Rûmî. (1974). *Mevlâna'nın Rubaileri*. (N. Gençosman, Çev.). Millî Eğitim Basımevi.
- Mevlânâ Celâleddin-İ Rûmî. (2015). *Mesnevî-i Ma'nevî*. (D. Örs ve H. Kırlangıç, Çev.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Murphey, R. (2001). Kasrışîrin antlaşması. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 24, s. 575). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/kasrisirin-antlasmasi
- Murphey, R. (2023). Osmanlı savaşırken. (E. Ergöktaş, Çev.). Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı.
- Nuhoğlu, G. (1995). *Beyhaki Tarihi'ne göre Gazneliler'de devlet teşkilatı ve kültür* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Oğuzoğlu, Y. (Haz.). (2017). *Halil İnalcık'ın Bursa araştırmaları*. Star Matbaacılık.
- Okudan, Gülseri. (2019). *Sarayı, askeri ve idari yönleriyle Karahanlı Devleti'nin teşkilat tarihi*. E. Kalan (Ed.). İksad Yayınevi.
- Ortaylı, İ. (2001). Kadı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 24, s. 69-73). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/kadi#2-osmanli-devletinde-kadi
- Öz, M. (2000). *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin kuruluşu üzerine tartışmalar*. (Der. O. Özel). İmge Kitabevi.
- Öz, M. (2017). Modernleşme-öncesinde Osmanlı toplumunda eşkıyalık hareketlerinin niteliği ve özellikleri. O. Köse. (Ed.). *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör* içinde. (s. 3-11) Samsun İlkadım Belediyesi Yayınları.
- Öz, M. (2020). Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna dair tezler. Şimşek, A. (Ed.). Türk Tarihçiliğinde Tezler/Teoriler, içinde (s.225-254). Yeni İnsan Yayınları.
- Özbaran, S. (2004). Yemen'den Basra'ya sınırdaki Osmanlı. Kitap Yayınevi.
- Özcan, A. (2001). Akıncı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 2, s. 249-250). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/akinci
- Özcan, A. (2002). Osmanlı Devleti'nin askerî yapısı. *Türkler Ansiklopedisi* içinde (Cilt 10, s. 107-221). Yeni Türkiye Yayınları.
- Özcan, K. (2011). Anadolu'da erken dönem Türk kent morfolojisi "Selçuklu Başkenti Konya". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(4), 176-189.
- Özçelik, M. (2013). Bursa'nın Yunus'u Aşık Yunus. Bursa Büyükşehir Belediyesi Kitaplığı.
- Özmen, İ. (1998). Alevi-Bektaşi şiirleri antolojisi 1. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öztuna, Y. (1992). *Türk tarihinden yapraklar*. MEB Yayınları.
- Özür, N. K. (2017). *Keşifler ve coğrafya*. Yeditepe Yayınları
- Pamuk, Ş. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu'nda paranın tarihi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2004). Osmanlı İmparatorluğu'nda para 1326-1914. H. İnalcık ve D. Quataert (Ed.) *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi Cilt 2 1600 -1914* içinde (s. 1055-1089). Eren Yayıncılık.
- Pamuk, Ş. (2007). *Osmanlı-Türkiye iktisadî tarihi 1500-1914*. İletişim yayınları.
- Peirce, P. L. (2012). Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda hükümranlık ve kadınlar. (A. Berktay, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Popovic, A. (1995). *Balkanlarda İslâm*. (komisyon Çev.). İnsan Yayınları.
- Petrosyan, I.Y. (2002). Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ve yeniçerilerin kökeni. *Türkler Ansiklopedisi* içinde (Cilt 10, ss. 129-135). Yeni Türkiye Yayınları.
- Polat, S. (2018). Osmanlı Devleti'nin nüzul vergisinin teşkili ve gelişimi: XVI-XVII. yüzyıllarda Osmanlı ekonomisinin nüzul vergisi üzerinden değerlendirmek. *Belleten, 82(295), 829-862.*
- Ponting, C. (2011). *Yeni bir bakış açısıyla dünya tarihi*. Alfa Yayınları.
- Roberts, J. M. (1996). *Avrupa tarihi*. (F. Aytuna, Çev.). İnkılap Kitabevi.
- Ranon, C. A. (2003). *Bilim tarihi dünya kültürlerinde bilimin tarihi ve gelişmesi*. (E. İhsanoğlu ve F. Günergun, Çev.). TÜBİTAK Yayınları.
- Sancaktar, C. (2012). Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlardaki kültürel mirası. 5(2), *Sosyal Bilimler Dergisi*, 53-93.
- Sebetci, H. (2016). 11. -12. Yüzyıllarda Ortaçağ Avrupası'nın eğitime genel yaklaşımı. *Sosyal Ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 91-105. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/197565
- Selçuk, H. (2002). Rumeli'ye yapılan iskanlar neticesinde kurulan yeni yerleşim yerleri (1432-1481). *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt 9, 177-1869 içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Selçuk, H. (2022). *Balkanlarda İskân ve İhtida*. Çizgi Kitabevi.
- Sevim, A. (1990). *Anadolu Fatihi Kutalmışoğlu Süleymanşah*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sevim, A. (1993) Dandanakan Savaşı. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 8, s. 456-457). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/dandanakan-savasi
- Sevim, A. ve Merçil, E. (1995). *Selçuklu Devletleri Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

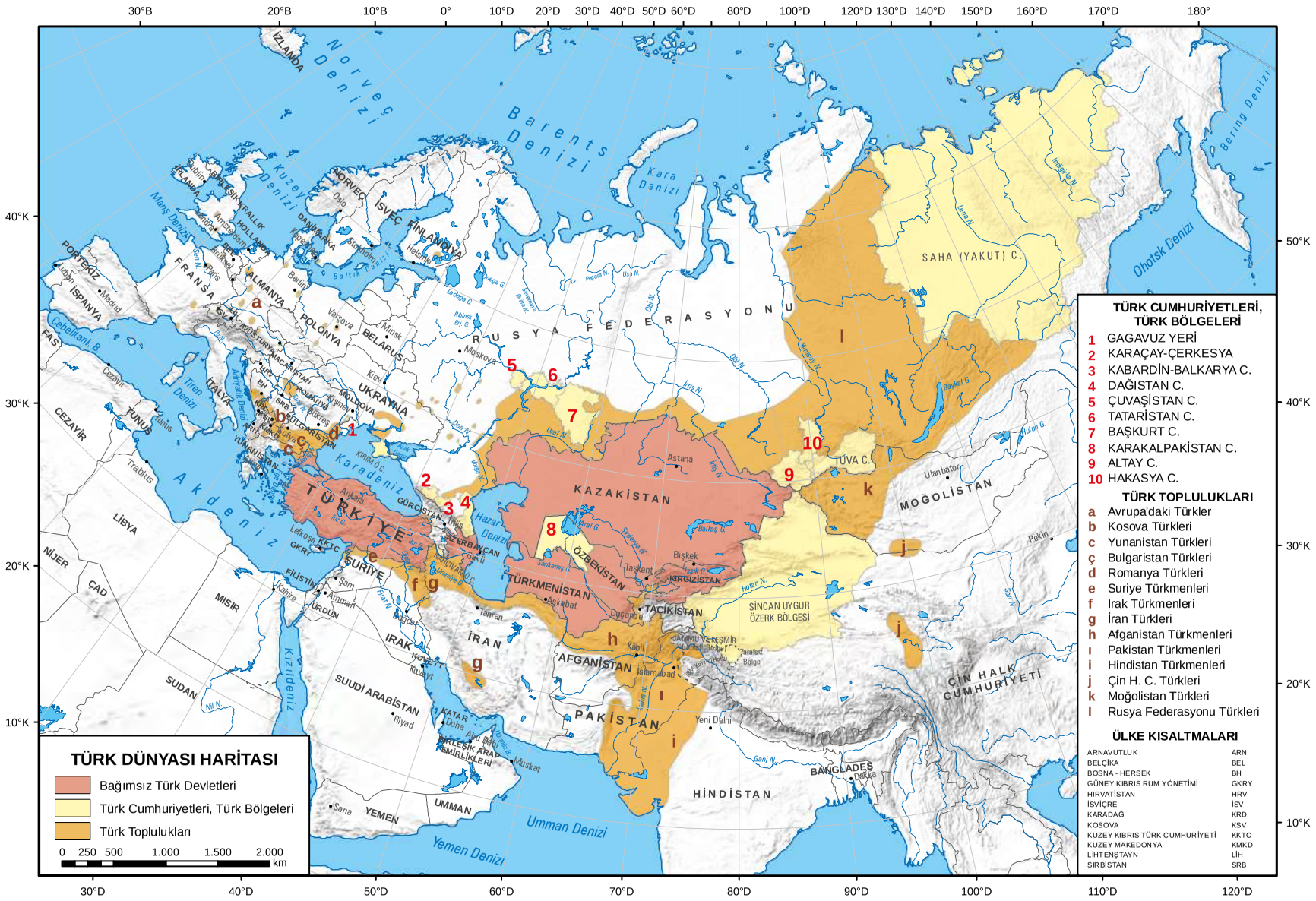
- Sezer, Z. ve Şimşir, M. (2023). Sultan Alp Arslan dönemi İran bölgesinde askerî hareketlilik yaşanan merkezler. *II. Uluslararası Selçuklu Tarihi Coğrafyası İran Sempozyumu tam Metin Bildiri Kitabı-I*. A. Çaycı, A. Yavuzyılmaz, İ. Kuğu ve B. Çelik (Ed.). içinde (ss. 227-241). Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.
- Sezgin, F. (2008). *İslam'da bilim ve teknik* (Cilt: III). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Sezgin, F. (2014). Bilim tarihi sohbetleri. Timaş Yayınları
- Sezgin, İ. (1999). Osmanlıların ve Rumeli'ye geçişi ilk fetihler. *Osmanlı Ansiklopedisi*. (Cilt 1, ss. 212-216) içinde. Yeni Türkiye Yayınları.
- Sharman, C. J. (2021). Zayıfların İmparatorlukları. (F. Biçici, Çev.). Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Şahin, H. (2007). *Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde dini zümreler (1299-1402)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Şahin, İ. (2010). Şehir, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. içinde (Cilt 38, s. 446-449). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şahin, H. (2023). *Dervişler, fakihler, gaziler: Erken Osmanlı döneminde dini zümreler*. Yapı Kredi Yayınları.
- Şeşen, R. (2002). İlk devir Osmanlı alimleri ve yazdıkları eserler. *Türklük Araştırmaları Dergisi*. (12), 262-264.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2026). Türkiye yüzyılı maarif modeli öğretim programları ortak metni. https://mufredat.meb.gov.tr/
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2024). Ortaöğretim tarih dersi (9.10. ve 11. sınıflar) öğretim programı. https://cdn.eba.gov.tr/icerik/GorusOneri/ 2024ProgramlarOnayli/2024programtar910110nayli.pdf
- Tankut, G. (2007). *Selçuklu kenti*. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği.
- Tansü, Y. E. ve Çerkezoğlu, S. (2021). Kâşgarlı Mahmud ve çağ ötesi bir eser. İKSAD Yayınları.
- Tharoor, S. (2024). *Utanç imparatorluğu İngilizler Hindistan'da ne yaptı?*. (Y. S. İnanç, Çev.). Kronik Yayınları.
- Topdemir, H. ve Unat, Y. (2009). *Bilim tarihi*. Pegem Akademi.
- Tunç, M. N. (2020). Balkan tarihi araştırmalarında atik şikâyet defterlerinin *yeri*. M. Çelik ve A. Duran (Ed.). *Türkiye'nin bölgesel sorunları "Osmanlı'dan günümüze" Balkanlar* içinde (267-313). Hiperyayın.
- Tuncer, B. ve Şafak, L. (2022). Tarihi coğrafya açısından Konya şehri XVI. yüzyılda Konya şehri ve şehirsel fonksiyonları. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*. *3* (3), 319-333.
- Turan, O. (2009). *Selçuklular tarihi ve Türk-İslâm medeniyeti*. Ötüken Yayınları.
- Turgut, V. (2018). Balkanlarda Abdalân Evkâfı Vakanüvis. [Prof. Dr. Azmi Özcan Öğrencileri Özel Sayısı] *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, (3), 336-363.
- Uğur, Y. (2015). Şehirler ve şehirleşme. M. Genç (Ed.). Osmanlı İmparatorluğunda Çevre ve Şehir içinde (s. 293-327). T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve İstanbul Medeniyet Üniversitesi Yayını.
- Ural, S. (2015). *Osmanlının Balkan rüyası (Başlangıç, İlk Fetihler)*. Mostar Yayınları.
- Unat, Y. (2007). Ömer Hayyâm. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 34, s. 66-68). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/omer-hayyam#1
- Uzunçarşılı, İ.H. (1988). *Osmanlı devlet teşkilatında kapıkulu ocakları I*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi Cilt 1*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ünal, M. A. (2017). Devlet içi iktidar mücadelesinin bir unsuru olarak eşkıyalık ve ayrılıkçı hareketler. O. Köse (Ed.). *Osmanlı'dan günümüze eşkıyalık ve terör* içinde (s.3-10). Samsun İlkadım Belediyesi Yayınları.
- Varlık, M. Ç. (1993). Çaldıran savaşı. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 8, s. 193-195). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/caldiran-savasi
- Veinstein, G. (1995). *Balkan eyaletleri (1606-1774), Osmanlı İmparatorluğu Tarihi-I: Osmanlı Devleti'nin doğuşundan XVIII. yüzyılın sonuna*. R. Mantran (Ed). (S. Tanilli Çev.). Cem Yayınevi.
- Waardenburg, J. (2007). Reform. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Cilt 34, s. 530-533). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. https://islamansiklopedisi.org.tr/reform#1
- Werner, E. (2019). *Büyük bir devletin doğuşu Osmanlılar (1300-1481)*. (O. Esen ve Y. Öner, Çev.). Yordam Kitap.
- White, S. (2019). *Osmanlıda isyan iklimi*. Alfa Basım Yayın.
- Williams, E. (2013). *Kapitalizm ve kölelik*. (A. Tarar, Çev.). Dipnot Yayınları.
- Wittek, Paul (1971). *Osmanlı İmparatorlu'ğunun kuruluşu*. (Y. Güzin, Çev.). Türkiye Yayınevi.
- Yakupoğlu, C. (2021). Malazgirt zaferi ve Anadolu'da yeni Türk vatanının yükselişi. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 1-35.
- Yiğit, F. (2018). Kösedağ'dan Ayn Câlût'a Türk- Moğol hâkimiyet mücadelesi A. Kaya (Ed.). 1243 Kösedağ Savaşı ve Anadolu'nun Moğollar tarafından işgali içinde (s.437-449). Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Yücel, Y. (1991). *Muhteşem Türk Kanuni ile 46 yıl*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yusuf Has Hacib. (2019). *Kutadgu Bilig*. (Türkçeye Uyarlayan. M. Tunçel,). T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yüksel, H. (1999). Osmanlı toplumunda vakıflar ve kadın (XVI- XVII. yüzyıllar). *Osmanlı Ansiklopedisi* içinde (Cilt 5, s. 49-55). Yeni Türkiye Yayınları.

*Ortaöğretim Tarih 10 Ders Kitabı'nda kaynak gösterimi APA 7 kurallarına göre yapılmıştır.

Cevap anahtarına karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.

Kitabın görsel, genel ağ ve e-içerik kaynakçasına karekod üzerinden ulaşabilirsiniz.


25°D
30°D
35°D
40°D
45°D
40°K
35°K
ROMANYA
Bükreş
UKRAYNA
RUSYA FEDERASYONU
HAZAR DENİZİ
Sofya
BULGARİSTAN
K A R A D E N İ Z
GÜRCİSTAN
Tiflis
YUNANİSTAN
Edirne
Kırklareli
Tekirdağ
İstanbul
Sinop
Bartın
Zonguldak
Kastamonu
Samsun
Ordu
Giresun
Trabzon
Rize
Artvin
Ardahan
ERMENİSTAN
AZERBAYCAN
Kars
Erivan
Iğdır
NAHÇIVAN Ö.C. (AZERBAYCAN)
Ağrı
Erzurum
Erzincan
Tunceli
Bingöl
Muş
Bitlis
Van
Siirt
Batman
Şırnak
Hakkâri
Diyarbakır
Mardin
Şanlıurfa
Gaziantep
Kilis
Adıyaman
Osmaniye
Adana
Hatay
Mersin
Kahramanmaraş
Malatya
Elâzığ
Sivas
Yozgat
Kırıkkale
Kırşehir
Nevşehir
Kayseri
Aksaray
Niğde
Konya
Karaman
Antalya
Afyonkarahisar
Uşak
Kütahya
Eskişehir
Ankara
Çankırı
Çorum
Amasya
Tokat
Gümüşhane
Bayburt
Karabük
Düzce
Bolu
Sakarya
Kocaeli
Yalova
Bursa
Bilecik
Çanakkale
Gökçeada
Bozcaada
Balıkesir
Manisa
İzmir
Aydın
Denizli
Muğla
Isparta
Burdur
Atina
EGE DENİZİ
MARMARA DENİZİ
Tuz Gölü
Van Gölü
Urumiye Gölü
Tuna N.
Meriç N.
Kızılırmak N.
Yeşilırmak N.
Çoruh N.
Kura N.
Aras N.
Fırat N.
Dicle N.
Sakarya N.
Büyük Menderes N.
Küçük Menderes N.
Gediz N.
Göksu N.
Seyhan N.
Ceyhan N.
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
Erenköy
Lefkoşa
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ
S U R İ Y E
I R A K
İ R A N
LÜBNAN
Beyrut
Şam
Bağdat
A K D E N İ Z
L İ B Y A
M I S I R
İSRAİL
FİLİSTİN
Batı Şeria
Doğu Kudüs
Tel Aviv
FİLİSTİN
Gazze Şeridi
Nil N.
Süveyş K.
TÜRKİYE'NİN MÜLKİ İDARE BÖLÜMLERİ İLE
KARA VE DENİZ KOMŞULARI HARİTASI
BAŞKENT
Ankara
İL MERKEZİ
Elâzığ
GÖL
ÜLKE SINIRI
ÖZERK BÖLGE SINIRI
AKARSU
0 50 100 200 300 400
km
Harita Genel Müdürlüğü tarafından üretilmiştir.


TÜRK DÜNYASI HARİTASI
Bağımsız Türk Devletleri
Türk Cumhuriyetleri, Türk Bölgeleri
Türk Toplulukları
0 250 500 1.000 1.500 2.000 km
TÜRK CUMHURİYETLERİ, TÜRK BÖLGELERİ
1 GAGAVUZ YERİ
2 KARAÇAY-ÇERKESYA
3 KABARDİN-BALKARYA C.
4 DAĞISTAN C.
5 ÇUVAŞİSTAN C.
6 TATARİSTAN C.
7 BAŞKURT C.
8 KARAKALPAKİSTAN C.
9 ALTAY C.
10 HAKASYA C.
TÜRK TOPLULUKLARI
a Avrupa'daki Türkler
b Kosova Türkleri
c Yunanistan Türkleri
ç Bulgaristan Türkleri
d Romanya Türkleri
e Suriye Türkmenleri
f Irak Türkmenleri
g İran Türkleri
h Afganistan Türkmenleri
ı Pakistan Türkmenleri
i Hindistan Türkmenleri
j Çin H. C. Türkleri
k Moğolistan Türkleri
l Rusya Federasyonu Türkleri
ÜLKE KISALTMALARI
ARNAVUTLUK ARN
BELÇİKA BEL
BOSNA - HERSEK BH
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ GKRY
HIRVATİSTAN HRV
İSVİÇRE İSV
KARADAĞ KRD
KOSOVA KSV
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ KKTC
KUZEY MAKEDONYA KMKD
LİHTENŞTAYN LİH
SIRBİSTAN SRB
TÜRKİYE
KAZAKİSTAN
RUSYA FEDERASYONU
ÖZBEKİSTAN
TÜRKMENİSTAN
KIRGIZİSTAN
TACİKİSTAN
AFGANİSTAN
PAKİSTAN
İRAN
İRAK
SURİYE
MOĞOLİSTAN
ÇİN HALK CUMHURİYETİ
HİNDİSTAN
SAHA (YAKUT) C.
TUVA C.
SİNCAN UYGUR ÖZERK BÖLGESİ
AZERBAYCAN
GÜRCİSTAN
UKRAYNA
BELARUS
POLONYA
ALMANYA
FRANSA
İSPANYA
İTALYA
YUNANİSTAN
BULGARİSTAN
ROMANYA
SUUDİ ARABİSTAN
YEMEN
UMMAN
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ
KATAR
BANGLADEŞ
Karadeniz
Akdeniz
Hazar Denizi
Kızıldeniz
Umman Denizi
Yemen Denizi
Ohotsk Denizi
Bering Denizi
Barents Denizi
Kara Denizi
Norveç Denizi
Kuzey Denizi
Baltık Denizi
Manş Denizi
Ankara
Moskova
Astana
Taşkent
Bişkek
Pekin
Ulanbator
Kabil
İslamabad
Yeni Delhi
Dakka
Bağdat
Tahran
Riyad
Muskat
Sana
Trablus
Tunus
Cezayir
Fas
Libya
Nijer
Çad
Sudan
Mısır
Amman
Şam
Kahire
Lefkoşa KKTC
GKRY
30°B 20°B 10°B 0° 10°D 20°D 30°D 40°D 50°D 60°D 80°D 100°D 120°D 130°D 140°D 150°D 160°D 170°D 180°
40°K 30°K 20°K 10°K
30°D 40°D 50°D 60°D 70°D 80°D 90°D 100°D 110°D 120°D